This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

http://books.google.com

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

3 3433 07438020 9

Digitized by Google

Digitized by Google

RA
Nordi
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

NORDISK TIDSKRIFT

FOR

FILOLOGI OG PÆDAGOGIK.

NY RÆKKE.

ANDET BIND.

KØBENHAVN.

OTTO SCHWARTZ'S FORLAG.

1875—76.

Digitized by Google

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1897.

THE ASTOR LIBRARY
NY

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Digitized by Google

Tidskriftets redaktion:

C. Berg, rektor, Frederiksborg. *Richard Christensen*, dr. phil., Kbhvn. *Jean Pio*, prof., skolebestyrer, Kbhvn.

Vilh. Thomsen, dr. phil., docent, Kbhvn. *Ludv. F. A. Wimmer*, dr. phil., docent, Kbhvn.

Komité i Kristiania:

S. Bugge, professor. *O. Rygh*, professor. *Joh. Storm*, professor.

Komité i Lund:

Chr. Cavallin, professor. *V. Edv. Lidforss*, adjunkt. *A. Th. Lysander*, professor.

Komité i Upsala:

F. W. Häggström, professor. *Einar Löfstedt*, professor. *M. B. Richert*, adjunkt.

Medarbejdere i dette bind:

Cavallin, Chr., professor. Lund.
Christensen-Schmidt, C. P., forh. kollaborator. København.
Christensen, Richard, dr. phil. København.
Gemzøe, H. M., adjunkt. Randers.
Gertz, M. C., dr. phil. København.
Hoff, B., adjunkt. Sorø.
Høffding, Harald, dr. phil. København.
Knös, Vilhelm, lektor. Gefle.
Larsen, A., cand. phil., translatør. København.
Leffler, Leopold Fredrik, dr. phil., docent. Upsala.
Steffensen, Valdemar, stud. mag. København.
Ussing, J. L., professor, dr. phil. København.

Digitized by Google

Indhold.

Anmeldelser.

Digitized by Google

Digitized by Google

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede steder hos forfatterne.

(Steder, der kun ere anførte som exempler i grammatiske, lexikalske, historiske eller antikvariske undersøgelser, medtages ikke.)

Digitized by Google

Bidrag till läran om *i*-omljudet

med särskild hänsyn till tiden för den germaniska språkenheten.

Af

Leopold Fredrik Leffler.

Den af Jessen[1]), Müllenhoff[2]) och Curtius[3]) framställda och af den sistnämde utförligt motiverade teorin, att det ursprungliga indoeuropäiska *a*-ljudet i ett antal ordstammar försvagats till *e*-ljud inom den för den europäiska grenen af den indoeuropäiska språkfamiljen gemensamma perioden, med andra ord i det europäiska urspråket, och att detta från *a* försvagade *e*-ljud sedermera i de germaniska språken — liksom äfven i öfriga grenar af den europäiska språkgruppen — ytterligare försvagats till *i*-ljud, är numer, såsom kändt är, ganska allmänt af de främste språkforskare[4]) antagen, med förkastande af den äldre åsigten, att det ursprungliga *a*-ljudet i de germaniska språken

---

[1]) I Tidskrift for Philologi og Pædagogik, Aarg. I, Hefte 3, S. 216—219. Kjöbenhavn 1860.

[2]) Se W. Scherer, *Zur Geschichte der deutschen Sprache.* Berlin 1868. S. 7, 186. (Detta arbete anges i det följande med GDS.)

[3]) I den epokgörande afhandlingen *Ueber die Spaltung des A-Lautes im Griechischen und Lateinischen mit Vergleichung der übrigen europäischen Glieder des indogermanischen Sprachstammes*, intagen i Berichte über die Verhandlungen der Königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-Historische Classe. 1864. S. 9—42. — Jämför ock G. Curtius, *Grundzüge der Griechischen Etymologie,* 4 Aufl., Leipzig 1873. S. 53, 89, 431. (I det följande angifven med Gr.[4]).

[4]) Bland nordiske språkforskare må särskildt framhållas S. Bugge, i hans uppsatser öfver de älsta nordiska runinskrifterna, och L. Wimmer, i hans Fornnordisk Formlära (äfven i de äldre danska og tyska upplagorna).

Digitized by Google

skulle ha försvagats direkt till *i* — på hvilken ståndpunkt gotiskan skulle kvarstå — och först härefter detta nya *i*-ljud öfvergått till *e*, enligt många forskare [1]) på grund af ett antaget *a*-omljud. Den förstnämda teorin har redan spelat en betydande rol vid det lifliga vetenskapliga meningsutbyte, som på senaste tider egt rum öfver den vigtiga och intressanta frågan om de indoeuropäiska språkens slägtskapsförhållanden, i det öfverensstämmelsen mellan de europäiska språken med hänsyn till försvagning från ursprungligt *a* till *e* i motsats till förhållandet inom den ariska grenen af den indoeuropäiska språkfamiljen användts som ett skäl, bland flere andra, för detta tudelande af den indoeuropäiska familjen i tvänne grenar, en arisk och en europäisk, och för tillvaron af ett europäiskt grundspråk [2]). Ett par exempel må belysa det nu anförda.

Då sskr. och zend båda hafva *daçan* (tio) med bibehållet ursprungligt *a*, ha de europäiska språken däremot, alla med försvagad vokal, följande former: grek. *δέκα*, lat. *decem*, umbr. *deçen*; fir. *deich* (med vanlig fornirisk epentes för * *deci*), cambr. *dec*; got. *taihun* (= *tehun*, se nedan), fno. *tíu*, fs. *tehan*, ags. *ten* och *tyn*, ffris. *tian*, fhty. *zehan*; ksl. *desęti*, lit. *deszim-tis*. Då sskr. har *madhja*, zend *maidhja* (med epentes af *i* liksom i fir.) hafva de europäiska språken: grek. *μέσσος*, lat. *medius*, *dimidius*; fir. *medónda*; got. *midjis*, fno. *miðr*, jfr. ock *meðal*, fs., ags., fris. *middo*, fhty. *mitti*, jfr. ock *metemo* (sskr. *madhjama*, zend *madhema*); ksl. *mežda* (= *medja*); således ha äfven här alla de europäiska språken försvagad vokal, *e* eller *i*. Samma förhållande eger ock rum i presensformerna af √*ad*, äta: sskr.

---

[1]) Så bland nyare hos oss C. J. Blomberg i *Bidrag till den germaniska omljudsläran med hufvudsakligt afseende på Forn-Norskan.* Akad. Afhandl. Upsala 1865, samt i Tyskland ännu 1870 A. Holtzmann i *Altdeutsche Grammatik.* 1 B., 1 Abth. Leipzig 1870.

[2]) Se den af J. Schmidts uppseende väckande bok *Die Verwantschaftsverhältnisse der Indogermanischen Sprachen* (Weimar 1872) framkallade utförliga motskriften af A. Fick: *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas* (Göttingen 1873) äfvensom flere granskningar af dessa arbeten, såsom den intressanta anmälan af Ficks bok af L. Havet i Revue critique Nr. 10, för 7 Mars 1874; m. fl. — Ficks bok anges i det följande med ES.

Digitized by Google

atti, zend *adhâiti* (konj.); men grek. *ἔδω*, lat. *edo*; fir. *ithim*; got. inf. *itan*, fno. *eta*, fs., ags. *etan*, ffris. *ita*, *eta*, fhty. *ezan*, med hithörande presensformer; ksl. *jamĭ* (för *ědmĭ*) lit. *ėdmi*, preus. *îd*.

Den vetenskapliga forskningen har icke kunnat nöja sig med att i den öfverenstämmelse, som här och i ett rätt betydligt antal andra fall[1]) finnes rådande mellan de europäiska språken, se ett verk af en ren tillfällighet, utan har härför sökt en vetenskaplig förklaring, nämligen den, som nyss nämts, att en försvagning af den ursprungliga rotvokalen *a* i de afsedda fallen försiggått på gemensam europäisk språkståndpunkt och, såsom de flesta språkens vittnesbörd och äfven andra grunder[2]) gifva vid handen, icke till *i* utan till *e*, och först härefter i många fall från detta mellanstadium *e* ytterligare till *i*.

Redan af de anförda tre exemplen finner man, att denna senare öfvergång från *e* till *i* ej kan tillhöra den gemensamt europäiska perioden, utan måste hafva försiggått självständigt inom de särskilda språkgrupper, hvaruti det europäiska stamspråket sönderfaller. Hvad har nu föranledt denna nya ljudöfvergång och i hvilka fall har den inträdt? Och huru förhåller sig den samma till de särskilda språkgruppernas sönderfallande i dialekter (t. ex. den germaniska i got., fhty., fno. o. s. v.)? Detta är frågor, som, så vigtiga de än äro, ännu ingenstädes blifvit fullständigt utredda.

Det är min afsigt att i det följande undersöka och förklara ett särskildt fall af denna ljudöfvergång från *e* till *i* inom den germaniska språkgruppen, ett fall hvars betydelse för de ger-

---

[1]) Dessa finnas samlade hos Fick, ES. s. 176—200.

[2]) Af dessa förtjänar i min tanke en att vida mer framhållas, än i allmänhet sker, nämligen den af Jessen (T. f. Phil. I, 218) betonade motsättningen mellan fhty. *bizanêr*, fno. *bitinn* (med radikalt *i*) och fhty. *ezanêr*, fno. *etinn* (med *e* försvagadt af *a*). Jessen yttrar: »*Disse indeholder ingen Betingelser til forskellig Udvikling, kan altsaa ikke være udgaaede fra ligeartede Grundformer*; *Forskellen mellem deres Selvl. kan aldrig have været udslettet* ɔ: *ezaner*, *etinn aldrig have havt i i første Stavelse.* Den alm. Forestilling, at *e* (hvor det ikke er Omlyd) altid er opstaaet af *i*, holder ikke Prøve» o. s. v.

Digitized by Google

maniska språkens historia, för bedömmandet af deras inbördes ställning, för den riktiga uppfattningen af en redan förut allmänt känd, djupt ingripande germanisk ljudlag skall, såsom jag hoppas, af det följande framgå.

Redan *a*-omljudets anhängare hafva framhållit, att icke *e* — ej häller *ja* inom de nordiska språken — förekommer, »då ett *j* eller ett ursprungligt *i* följer eller följt derefter» (så Blomberg[1]), a. st. s. 14), utan att här *i* i stället är att finna. Men då dessa fatta *i* här såsom (relatift) ursprungligt, kvarstående och af detta *i* eller *j* hindradt från att omljuda till *e*, visar sig, om vi använda den Curtius-Müllenhoffska teorin — med hvilken läran om *a*-omljudet helt og hållet faller — till förklaring af denna iakttagelse rörande sambandet mellan *i* eller *j* och föregående *i* icke *e*, rätta sammanhanget vara det, att *e öfvergått till i på grund af inverkan af det följande j eller ursprungliga i*[2]). En ny ljudlag måste altså införas i de germaniska språkens grammatik; det torde då vara på sin plats att taga i närmare skärskådande de fall, då denna ljudlag gör sig gällande. Jag tar härvid ljudförhållandena i *fornnorskan* till utgångspunkt.

Vid jämförelse i fno. mellan olika bildningar af en och samma ordrot, innehållande ett på äldre gemensam-europäisk ståndpunkt från *a* försvagadt *e*, skall det visa sig, att detta *e* allmänt — med undantag af ett bestämdt fall, hvarom nedan — öfvergått till *i* framför *j* eller omljud verkande *i*, men däremot

---

[1]) Då jag här flere gånger hänvisar till Blomberg såsom *a*-omljudets anhängare, sker detta med särskild hänsyn till skandinaviske läsare. Det är emellertid en skyldighet mot denne forskare att påpeka, att hans ofvan s. 2 not. 1 anförda afhandling är skrifven innan Curtii kort förut utgifna skrift var känd i Sverge.

[2]) Redan Jessen yttrar (a. st.): »*j* — — endog med *a* efter, samt *i* i Endelsen tilstæder Bevægelsen at naa til Yderpunctet lukket *i*». — Helt nyligen har äfven R. Heinzel i *Geschichte der Niederfränkischen Geschäftssprache* (i det följande angifven med NfrGS), Paderborn 1874, s. 51—52 (i *Excurs über die westgermanischen Vocale*) omnämt inverkan af »*i* der Ableitung», såsom i *irdisk* samt i *i*-stammarne, på föregående *e* såsom sannolik. Däremot har han alldeles förbisett den motsvarande inverkan af *j*, såsom visar sig s. 48, där exempel med aflednings-*j* sammanblandas med fall af helt annan natur.

Digitized by Google

i andra fall kvarstår eller brutits till *ja* (genom mellanstadierna *ea*, *ia*). Så är förhållandet t. ex. med inf. *biðja*, subst. *biðill*, jämförda med part. *beðinn*; så med verb. *birgja*, adj. *birgr* (st. *birgja-*), *birgiligr*, subst. *birgðir* (af ursprungligt **birgiþa*), jämförda med *bjarga*[1]), *björg* (stam **berga-*); *birki*, *birkju-*, *birkja*, *birkinn* (jfr. med hänsyn till omljudet *hæðinn*, *ræðinn*, *heppinn*), jämförda med *björk*, *bjarkar*; *birna* (af äldre **birnja*), *birnir* (björnar), jmfda med *(bera,) björn*, *bjarnar*, *(bersi)*; *birti*, *birta* (subst. och verb. af äldre *birtjan*), *birting* jmfda med *bjartr*; *brigði*, *brigzli*, *brigzl* (jfr. *æxl*, *eymsl*), *brigða*, *gð* (af **brigðja*) men *bregða* (st. vb.). Till bekräftande af ifrågavarande ljudlags allmängiltighet torde det vara lämpligt att anföra ett större antal exempel. Så har fno. *dirfa*, *fð* (= *dirfja*), *dirfð* (= **dirfiþa*), *dirfska* (jfr. *bernska*, *mælska*) men *djarfr*; *fiðri* men *fjöðr fjaðrar*; *filla* (= **fillja*) men *fell*, *fjall*, *fjalla*; *firðir*, *firzkr* (jfr. *bernskr*, *mælskr*) men *fjörðr*, *fjarðar*; *firra* (= **firrja*), *firri* och *firr* (komp.), *first* (superl.), *firring*, *firna* (= *firnja*), *firnari* (= **firnjari* kompar. af en positiv stam *firnja-*, som saknas i fno., men i got. återfinnes i *fairneis*)[2]) men *fjarran*, *fjarri*[3]),

---

[1]) Med *birgja* må särskildt *bjargast* jämföras, t. ex. *bjargast við fæða*.

[2]) *firnjari* skulle motsvara ett got. **fairnjoza*. Af *alþeis* finnes visserligen *alþiza*; men detta hindrar icke, att andra *ja*-stammar kunna haft bildningen på *oza* med samma frihet som rena *a*-stammar. — Wimmer synes genom sin jämförelse mellan *firnari* och *ndnari* af *ndinn* (Fornnord Forml. § 88, c, § 90) vilja antyda, att *firnari* är bildadt af ett *firinn*, hvilket ej förefaller mig sannolikt.

[3]) I positiva adverb verkar *i* icke omljud, enär det motsvarar got. *a*; så *fjarri* = got. *fairra*, *úti* = got. *uta*, *uppi* = got. **upa* (fhty. *uffa*, *ufe*, *uffi* (Graff, I, 170), fs. *uppa*, ffris. *upa*, *uppa*, ags. *uppe*). *Lengi* är icke något undantag härifrån. Ty detta ord är *icke*, såsom det väl hittils allmänt uppfattats, något positift adverb jämförligt med de föregående. Jag ser i *lengi* en absolut begagnad kasusform af ett svagt femininum på *in* = got. *laggei*. Ordet betyder där *längd*, utsträckning i rummet (det förekommer i Efesierbrefvet 3, 18 till samman med *braidei*, *hauhei* och *diupei*), hvarifrån i fno. betydelsen öfverflyttats till *längd* i *tiden*, liksom redan i got. *laggs*, som där blott nyttjas om tidsbestämningar. Betydelsen blir då i fno. *under en viss tidslängd*. Härigenom får det fno. bruket att konstruera *lengi* med genit. (*lengi vetrar*, *lengi æfi*, *lengi dags*) sin naturliga förklaring. Likaså det svenska *på länge*, där förbindelsen me-

Digitized by Google

fjarr (pos.); *fit*, gen. *fitjar* (jfr. grek. πέζα = πέδια) men *fet*, fsve. äfven *fiæt*; *gildi*, *gildingr*, *gildir*, *gildr* (adj. *ja*-stam) men *gjald*, *gjalda*; *gipt* (fem. *i*-stam; jfr. med hänsyn till omljudet *bæn*, *kvæn*, *sætt*, *ætt*), *gipta* (= *giptja*) men *gefa*, *gjöf*, *gjafari*; *gilja* men fsve. *gjælmaðr*, *giolskaper* [1]); *girna*, *nd*, *girnd* (= *girniþa*), *girni* men *gjarn*, *gerna* [2]) och *gjarna*, jfr. och *geri*; *hildingr*, *hildr* (*ja*-stam) men *hjaldr*; *hilmir* men *hjálmr*; *hilpir* men *hjálp*; *hirð* (fem. *i*-stam), *hirða*, *rð*, *hirði*- (i sammansättningar), *hirðir*, *hirðing*, *hirzla* men *hjörð*, *hjarð* (i sammans.); *hirta sik frá*, *hirtask eins* synas höra till samman med *hjarta*; dat. *hirti* men n. *hjörtr*, g. *hjartar*; *hvirfill* men *hverfa*; *Irpa* (= *Irpja*; nom. propr.) men *jarpr*; *kilir* men *kjölr*, *kjalar*; *kilting* men *kjalta*, *kjöltung*; *kirfi* men *kerf*, *kjarf* [3]); *kirna* (= *kirnja*) men *kjarn-góðr*, *kirningr* men *kjarnhafr*, jfr. ock *kjarni*, fsve. äfven *kærne*; *kviðr*, pl. -*ir* (*u*-deklin.), *kviðja*, *að*, *kviðlingr* (men nyisl. *kveðlingr* enl. Cleasby och Vigfusson s. 363, b) men *kveða*; *kyrkja* och *kvirkja*, *kt*, men *kverk*; *kyrra*, *rð* (= *kvirrja*), *kyr-*

---

prepos. *på* vore något besynnerlig, om *länge* vore adverb; huru gammalt detta uttryck är, kan jag emellertid icke säga. I fhty. förekommer ock det svaga femin. *lengi*, som vanligen betyder *längd* (longitudo), i dat. i betydelsen »processu temporis» (Graff, II, 229). — I fno. förekommer ock *alls til lengðar* jämte *alls til lengi*. — Riktigheten af min förklaring synes mig af allt detta till fullo styrkt. Fno. komp. *lengr*, *lengst* står utan posit. och föres nu bäst till det adverbielt nyttjade ntr. *langt*, liksom *skemr*, *skemst* till *skamt*. Älst har dock äfven ett nordiskt positift adverb *langi* (= got. **langa*, fhty, fs. *lango*, ags., ffris. *lange*) funnits, som ännu fortlefver i folkspråkets *långe*, *långe-sedan*. Rietz (Sve. Dial. Lex. s. 391) anför ett fornsvenskt *lango* (S. Bernh.), hvars *o* synes böra tillskrifvas tysk inverkan.

1) Enligt Fritzner (Ordb. s. 202). De fsve. orden finnas ej hos Rydqvist eller Rietz.

2) Enligt Fritzner (Ordb. S. 199); denna form finnes ej hos Cleasby och Vigfusson.

3) Det äfven befintliga *kerfi*, n., är = *karfja-*; med dessa dubbelformer jämför *balk* — *bjälke*, fno. *spölr*, *spalar* — sve. *spjäle*, m. fl. Med *kerfi* är måhända det af Cleasby o. Vigfusson anförda skotska *carf* (däremot ags. *cyrf* = *kerf*) närmast att sammanställa. Det tyska *kerbe* är däremot ett helt annat ord. Lika litet hör ty. *garbe* hit, såsom Rietz vill, ty tyskt *g* ej = nord. *k*; såsom ock anmärkes i Grimms Wörterb. IV, 1, s. 1335. — Skotska *carf* kan dock stå för *kerf* enl. s. 7, not. 1.

Digitized by Google

ring, *kyrrð* (= **kvirriþa*) men fsve. *quærr*, *quær*[1]), fno. åter med öfvergång till *i* framför dubbelkonsonant *kvirr*, *kyrr*; *liggja* men *legit*, *lega*, *leg*, *legr*; dat. *miði* men nom. *mjöðr*, genit. *mjaðar*; *miðil*, *miðr* (adj. *ja*-stam), *miðja* men *meðal*, *mjöðm*, *mjaðmar*; *mikill* men *mjök*; *milkr* (adj. *ja*-stam), *milkingr*, *milkja*, *kt*, äfvenså det sannolikt hithörande *milti* (för **milkti*, neutral *ja*-stam[2])) men *mjólk*; *mjólkr* (ren *a*-stam), *mjólka*, *að*, samt *mjalta*, *að* (= *mjalkta*[3])), *mjölt*, *mjaltir* (*a*-stam), *mjaltr* (likaså *a*-stam); *nið* (neutr. *ja*-stam), *niðr* (= got. **nidis* liksom fno. *endr*, *heldr*, *nær* = got. *andis*, *haldis*, *nehvis*) men *neðan*, *neðarr*; *nipt*

---

[1]) Äfven *quar* genom inverkan af *r*. Jfr. *kvarn* för *quærn* (got. *quairnus*, ags. *cwyrn*, fhty. *quirn*, holl. *kweern*, fs. *querna*, ännu i da. *kværn* och i ålderdomliga svenska munarter [finsksve., dal., gotl.] ännu *kvärn*, *kvänn*), *vara* för *væra*, *varþa*, *varda* för *værþa*, (i dessa bägge fall väl äfven analogibildning efter impf. *var*, *varþ* bidragande), *varþer* nu *vard* (i *nattvard*) för det äldre *værþer* (fno. *vørðr*, äfven *virðr* [Cleasby och Vigfusson], jfr. got. *vairdus*), da. *nad-ver*, i dalskan än *nätwärð*, i flere munarter *daver*); så ock fsve. *hvarr*, *huarium* o. s. v., nysve. *hvarje* för *hværr*, *hværjum* (Gottl. L. har *hver*, *hverium*, dalskan än *uärr* [Rydqvist S. S. L. II, 505, 506], danskan *hver*) såsom redan Bugge anmärkt (Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, V, 21) dock utan att angifva orsaken till att, såsom han yttrar sig, »*æ* senere er bleven fortrængt af *a*.» Likaså i svenska munarter *han*, *hanna* (= *harna* för *härna* af äldre *herna*, som åter kommer af ursprungligt *har*-, hvars vokal sålunda genom en senare utveckling återkommit); *sparna* (= *spärna*); *start* (= *stärt*, fno. *stertr*; sve. rsprt. med bruten form *stjärt*); *sark* (= *särk*); m. fl. Jfr. om inverkan af *r* på föregående vokal *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, T. II, p. 168. — Det är ett på sådant sätt, som i de anförda exemplen, uppkommet *a*, som L. Havet kallar »*a* hystérogène» (Revue critique N. 10 f. 1874). Om andra hithörande företeelser inom de nordiska språken mera vid ett annat tillfälle.

[2]) Detta ord föres däremot af Fick i *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen* — anges af oss i det följande med *W*[3] — Göttingen 1870—1, s. 835 till samman med *maltr*, *melta* (= *maltja*) och ags. *meltan*, *malt*. — Den fornsvenska formen *miælti* är en maskulin ren *an*-stam och kan därför hafva bruten vokal. Den neutrala *ja*-stammen *milti* finnes än i dalskan, som äfven har formen *miälta* (enl. Säve, anfördt hos Rydqvist, II, 194); denna senare är en neutral ren *an*-stam liksom *auga*, *hjarta* m. fl. namn på kroppsdelar. I allmogemål finnes äfven den obrutna maskulina formen *milte* (Rietz).

[3]) Med den häri ingående formen *mjalk* jfr. Gottl. Lagens *mielk* (*ie* = *ia* = äldre *ia* (allmänt i G. L.) och svenska allmogemåls *mjälk*.

Digitized by Google

(fem. *i*-stam [1]); äfven fins ackus. *nipti*) men *nefi*; *Nirði* men *Njörðr*, *Njarðar*; *nista*, *st* (= **nistja*)[2]) men *nest*; *rigna* [3]), *nd* (= *rignja*), *rigning* men *regn*; *sif*, pl. *-jar*, *sifi* (*jan*—stam), *sifjungr*, *sift* (= **sifþa* eller **sifti*) men *sefi* (ren *an*-stam); *sigðr* (= **sikiþa-s*, jfr. lat. *sagita* [4])) men *sjá* (= *seha*), *sénn* (= *se-hinn*; förandet af *sjá*, got. *saihvan*, till roten *sak*, skära, är bekant); *sigla* (fem. *jan*-stam = **sigljan*), *sigla*, *gld*, *sigling* men *segl*; *sitja* men *setinn*, *set*, *seta*, *setr*, *sess*; *skildi*, *skildir* men *skjöldr*, *skjaldar* (om dat. *skjaldi*, se Blomberg, a. st. s. 62); *skilfingar* men *skjálf*, *liðskjálfar* (jfr. Bugge i T. f. Phil. VIII, 44); *skirra* men *skjarr*; *snilld*, *snilli*, *snillingr* men *snjallr*; *spilla*, *ld*, *spillir*, *spilling* men *spell*, *spjall*, *spella*, *að*, och *spjalla*, *að*, *spellan*; *stirfinn* men *stjarfi*, *stjarfr*; *stirna*, *nd*, men *stjarna*; *syfja*, *að*, är väl = **svifja*, däremot *svefr*, *sofa* (= *svefa*);

---

[1]) Jfr. lat. *neptis*, skr. *naptis*. — Curtius (Gr.[4] s. 267) och Fick (W[3] s. 529, 784, ES. s. 190) föra äfven efter Schleicher och Miklosich hit got. *niþjis*, fno. *niðr*, som skall stå för *niftja-* och motsvara grek. *ἀ-νεψιός* (= *ἀ-νέπ-τιο-*). Ksl. *netij*, böm. *neti* samt cambr. *nith* sakna ock labialen.

[2]) Nyisl. har n. *nesti*, (enl. Cleasby och Vigfusson), antingen en nybildning eller stående för gammalt *nisti* (så än *niste*, n., i svenska munarter; da. ock *niste*) med öfvergång från *i* till *e* i nyisl., hvarom mer nedan. — Utom *nista*, förse med matsäck (finnes under denna form ock i flere sve. munarter), ha Cleasby och Vigfusson ett *nesta*, *st*, med samma betydelse, för hvilket dock ingen källa anföres. Månne icke det bör vara *nesta*, *að*? Finsksve. har *nästa*, impf. *nästa'* (Rietz), troligen ej nybildning, ty *lyffta* heter i impf. *lyft* (Freudenthal, Om svenska allmogemålet i Nyland, s. 77).

[3]) Detta är »the usual as the mod. form», säga Cleasby o. Vigfusson. Dock anföres äfven en några gånger förekommande form *regna*, som torde få anses vara en nybildning af *rigna*, d. v. s. bildad sedan afledningen *j* bortfallit. Man kunde dock tänka sig, att jämte *rigna*, *nd*, funnits ett *regna*, *að*, — såsom så ofta i fno. är förhållandet och hvarpå vi ofvan anfört flere exempel — hvilka båda verbs tema sedan blifvit sammanblandadt, så att *regna* fått pres. *regnir* (i st. f. *regnar*), som anföres af Fritzner (ordb. s. 509). — Fhty. har blott *reganôn*.

[4]) Jfr. Fick W[3] 546. *Sagita* skulle då stå för *sacita* liks. *trigesimus* för *tricesimus* m. fl. — Corssen (Über Aussprache — — des Latein., I[2], 396) härleder dock *sagitta* på annat sätt. — Jfr. Ascoli i Kuhns Zeitschrift f. vergl. Spr. XVI, 208.

Digitized by Google

sylgja (= *svilgja*), *sylgr*, g. *-jar* (= *svilgja-*) men däremot *svelga* [1]); *-viðri* men *veðr*; *-yfill* (= **vifill*) men *vefa* (jfr. Fick W³ s. 877, 867); *vipta* (= **viftja*) men *vefa*, *veptr*, *veftr*; *vigg* (*ja*-stam) men *vega*, *vegr*; *virða*, *rð*, *-virði*, *virðir*, *virðing* men *verðr*; *virki* (neutral *ja*-stam; äfven maskulin *jan*-stam), *virkja*, *kt*, *virkr* (ursprungligen *ja*-stam), *virkð* (= **virkiþa*) men *verkr* [2]), *verka*, *að*, *verki* (svag mask. ren *a*-stam); *visinn* (jfr. ofvan *birkinn*), *vist* (fem. *-i*-stam) men *vesa*, *vesinn*; *þiggja* men *þeginn*, *-þegi* (maskulin ren *an*-stam). Ett anmärkningsvärdt exempel må särskildt påpekas, näml. *grikkjar* af ett äldre **grekjar* [3]), af lat. *graecus*; jfr. got. *krêks*, fhty. *chreah*, *chriech*, pl. *chrechi* (Graff, IV, 591). I ett annat lånord *silki* = lat. *sericum* synes äfven *i* genom inverkan af följande *i* ha uppkommit af *e*; fsve. har äfven *selke* (Rietz), jfr. fhty. *serih* (Graff), ags. *seoloc* (Rietz).

Vi finna af denna någorlunda uttömmande exempelsamling, hurusom denna inverkan af *i* eller *j* genomgående röjer sig i så godt som alla de fall, där det s. k. *i-omljudet* är verksamt, såsom i substantiviska *ja-* och *jan*-stammar, i sta. femin. *i*-stammar, i svaga femin. *in*-stammar, i dat. sing. och nomin. plur. af maskul. *u*-stammar, i subst. på *-ing*, *-ingr*, *-ð* (= *iða*), *-ill*, *-sli* och *-sl* (= *isl*), *-ska* (= *iska*), i verb. på *-ja* med impf. *-ða* eller *-aða*, i adjektiva på *-ja-*, *-inn*, *-ill*, *-sk* (= *isk*), i komparat. på *-ri* (= *iri*) och superl. på *-st* (= *ist*). Häraf vill det nu synas, som om denna af *i* och *j* verkade öfvergång från *e* till *i* vore att omedelbart sammanställa med det vanliga och

---

[1]) *Svelgr*, g. *-jar* visar sig däremot med sitt *e* vara = *svalgja-*. Om infin. *svelgja* se nedan.

[2]) *Verkr*, g. *verkjar* är = ursprunglig stam *varkja-*. Se nedan under *verkja* samt jfr. de nyss afhandlade stammarne *svilgja-* och *svalgja-*.

[3]) I detta ord synes *-ja* vara en ren fonetisk utveckling efter gutturalen. Samma förhållande kan uppvisas i flere andra lånord, såsom i *fíkja* (lat. *ficus*, fhty. *figa*), *gígja* (medtlat., ital. *giga*, ffr. *gigue*, mhty. *gîge*), fsve. *ætikia* (lat. *acetum*, got. *akeit*, fhty. *ezzik*). — Månne *belgr* (= *balgja-*, got. *balgs*) m. fl. böra på samma sätt uppfattas?

Digitized by Google

af gammalt kända *i-omljudet*, som om öfvergången från *herdir*, *legja*, *skeldi*, *gefti*, *bedill*, *berting* m. fl. till *hirdir*, *liggja*, *skildi*, **gifti*, *bidill*, *birting* vore att samordna med öfvergången från *ógir*, *draumja*, *suni*, *kvâni*, *fatill*, *ljósing* till *ægir*, **dreymja*, *syni*, **kvæni*, *fetill*, *lýsing*; som om här alltså förelåge *ett fall af i-omljud*, som hittils blifvit ganska allmänt förbisedt. Vid en jämförelse mellan öfriga germaniska språk skall det visa sig, i hvad mån denna uppfattning eger sitt berättigande, och i hvad mån den måste vidkännas någon jämkning.

Men innan jag öfvergår till denna jämförelse, måste först tvänne hittils förbigångna vigtiga fall, då af *a* genom försvagning uppkommet *e* kvarstår eller synes ha kvarstått framför omljud verkande *i* eller *j*, bli föremål för behandling, äfvensom en granskning anställas af några mer eller mindre — som det synes — tvifvelaktiga fall, hvilka skulle kunna anses rubba min ofvan uppstälda regel.

Af de tvänne först afsedda fallen måste *ett* anses bilda ett bestämdt undantag från den ofvan utvecklade allmänna lagen om öfvergång af *e* i detta läge till *i*, men det andra på annat sätt uppfattas.

Detta senare fall inträder i 2 och 3 pers. pres. ind. sing. af starka verb. Af *drepa* heter pres. sing., som bekant: *drep*, *drepr*, *drepr*, af *verða*: *verð*, *verðr*, af *hjálpa*: *help*, *helpr*, oaktadt eljest *i*-omljud alltid inträder i 2 och 3 pers. I betraktande af den ofvan påpekade regelbundenheten i öfvergången från *e* till *i* framför *i* eller *j*, synes det nu i sanning egendomligt, hvarför just i detta fall *e* är att finna i st. f. *i*. Till förklaring häraf vågar jag framställa följande betraktelse.

Det är bekant, att *ek*, *græt*, *blæt* ha sitt *i*-omljud på grund af en analogibildning efter 2 och 3 pers. sing., där ett i ändelsen förut befintligt *i* föranleder omljud, då däremot 1 pers. förut ändades på *a* (jfr. got. *ala*, *alis*, *aliþ*). Men det är icke nog med denna analogibildning i pres. Äfven 2 och 3 pers. ha för sin gemensamma form på *r* att tacka en analogibildning, i

Digitized by Google

det 3 pers. till sin form sammanfallit med 2 pers.[1]). Man finner häraf ett sträfvande redan tidigt ega rum att förenkla och mer eller mindre fullständigt likdana böjningsformerna i pres. sing. Häraf kunde man nu få anledning misstänka, att formerna *drepr* med hänsyn till vokalen ej stå på den ursprungliga språkståndpunkten, en misstanke, som redan förut afvikelsen från den ofvan utvecklade allmänna lagen väl kunnat uppväcka. Jag tänker mig därför utvecklingen så:

**drepa — — drep*; **ala — — *al*;
**drepis — *dripis — *dripir — *dripr*; **alis — *alir — *elir — elr*;

d. v. s. man har sagt *ek drep*, *þú*, *hann dripr* samtidigt med *al — elr*. Denna vokalväxling var emellertid för besvärlig och en förenkling infördes på tvänne olika sätt. Antingen gjordes den gemensamma formen för 2 och 3 person med hänsyn till vokalen lika med den första, som för sin seger måhända hade att tacka biståndet från de 3 personerna i pluralis med *e* till rotvokal i de flesta hithörande verben, och så fick man *drep*, *drepr*, *drepum*, *help*, *helpr*, men *hjálpum*. Att vi hafva dessa senare former *help*, *helpr*, och icke *hjálp*, *hjálpr*, liksom plur. *hjálpum*, kan bero därpå, att den väl tidigt, genom 2 och 3 persons sammanfallande, började förenklingen af formerna ej kunde förlikas med den större olikhet, som skulle uppstått mellan *hjalpa — hilpir*

---

[1]) Se Scherer, GDS., s. 211. Föga sannolik synes mig den förklaringen vara, att 3 persons *-r* uppkommat genom öfvergång från *ð*. — Redan hos Grimm (Gram. I[2], 1045) finnes Scherers förklaring framställd som en möjlighet. För den samma synes mig den omständigheten tala, att i de nordiska språken obestridligen flere analogibildningar försiggått i pres. ind. Så i fno. de ofvan uppvisade *drep*, *drepr*, *el*, *elr*, i fsve. **tak*, *taker* i st. f. äldre *drep*, **dripr*, **al*, *elr*, **tak*, **tækr*. Vidare i fsve. *taker*, *taker* i st. f. **tak*, *taker*. Man skulle vidare kunna framhålla inträngandet af den ursprungliga formen för andra pers. sing. i pluralis i det allmänna talspråket och i norskan (uti vissa fall äfven i danskan) till och med i skriftspråket. — Jag vill här tillägga, att jag vid nedskrifvandet af ofvanstående icke än haft tillfälle se, hvad Wimmer yttrar om runformen *stQta* i den nyss utkomna skriften *Runeskriftens oprindelse og udvikling i Norden*, Købhn 1874, s. 238, men blott genom nyligen mottaget skriftligt meddelande från förf. vet, att ifrågavarande ämne där afhandlats.

Digitized by Google

(för *helpa* — *hilpir*), hvadan brytningen uteblef i 1 pers. sing. Samma väg, som *drep*, *drepr*, ha i fsve. *alla* starka verb gått, hvarigenom det ursprungligen efter all sannolikhet äfven här i 2 och 3 pers. befintliga *i*-omljudet alldeles försvunnit ur den fsve. pres. ind. Detta var den ena utvägen. Den andra ha *al*, *elr* tagit genom 1 persons likdaning med 2 och 3 [1]).

Ett vigtigt undantag är däremot följande. Då *e* stått närmast framför *h* går det *icke* öfver till *i* i ifrågavarande fall. Exempel: *fléttingr* (*fleht*-) liksom *flétta*; *frétt* (= *frehti*-), *frétta*, *tt* (= **frehtja*), *frettin* (= **frehtin*) liksom *fregna*; *rétta* (= **rehtja*) liksom *réttr*; [*sér* (= **sehir*) liksom *sénn* (= **sehinn*);] *sétt* (= *sehsti*-) liksom *sex*; *slétta* (= **slehtja*) liksom *sléttr*. *E* har sålunda här skyddats af *h* från att öfvergå till *i*. Detta fall synes nämligen icke kunna förklaras på annat sätt. Altför osannolikt vore att antaga, att först **rehtja* utan motstånd af *h* blifvit **rihtja*, som sedermera genom en plötsligt tillkommen inverkan af *h* återgått till **rehtja* i trots af *j*'s kraft att genom det vanliga *i*-omljudet inverka på föregående vokaler, t. o. m. af så främmande natur som *ó*, *au* m. fl. Jag fasthåller således därvid, att i *rétta* och hithörande fall den äldre vokalen *e* är bibehållen, och vi skola nedan vid jämförelse med andra germanspråk finna denna uppfattning bekräftad. I fno. har *h* så bestämdt undvikit *i* och fordrat *e* framför sig, att t. o. m. ursprungligt *í* ombildats till *é* framför *h* [2]), t. ex. *vé* (jfr. got. *veihs*) för *vih*, *léttr* för *líht*- (got. *leihts*), *ljá*, impf. *léða* (= **léa*, **léha*, **líha*, got. *leihvan*), *tjá*, *téða* (= **téa*, **téha*, got. *teihan*); så väl

---

[1]) Denna min framställning sammanfaller, som jag först senare funnit, i det hufvudsakliga med Blombergs (a. st. s. 67, 70).

[2]) Jämför härmed öfvergången af ursprungligt *u* till *o* framför *h*, såsom i *dóttir* = **dohtar* af äldre **duhtar* (jfr. Fick, W [3] 103); *sótt* = *sohti*-, **suhti*; -**flótti* = **flohta*-, **þluhtan*-; *ljós* = **liohs*, *liuhs*. Denna öfvergång, hvartill motsvarighet finnes i andra forngermanska språk — härom mer längre fram —, måste anses mycket gammal — jag erinrar om Tunestenens dohtrir — och talar därför ock emot antagandet, att **rehtja* skulle uppkommit ur ett från ett äldre **rehtja* härstammande **rihtja*.

Digitized by Google

ock *stétt* af *stéht-*, *stíht*[1]) (jfr. ags. *stígu*, fhty. *stíga*, trappa)[2]). Förutom dessa nu senast behandlade fall, en analogibildning och ett bestämdt begränsadt undantag, torde ingen inskränkning finnas i fno. i den ofvan uppvisade lagen om öfvergång af *e* till *i* framför följande *j* eller omljud verkande *i*. En och annan enskild företeelse, som vid första ögonblicket ser ut som ett undantag, eller som hittils blifvit uppfattad så, att den måste bilda ett undantag, om denna uppfattning vore riktig, skall vid närmare betraktelse visa sig als icke stå i strid med ifrågavarande lag.

Några sådana fall må nu skärskådas. Med komp. *firri*, *firr*, superl. *first* med regelbundet *i* (*firri* = **firriza*, o. s. v.) stämmer icke väl komp. *verri*, *verr*, superl. *verstr*, *verst*, med *e* i st. f. *i*. Vore nu *verri*, såsom allmänt antages (jfr. t. ex. Fick, W³ 879) uppkommet af ett **versisan-*, *verr* af ett **versis*, förelåge här ett bestämdt, alldeles oförklarligt undantag från lagen om *e*'s öfvergång till *i* i sådana fall som de ifrågavarande. En förklaring är emellertid redan från annat håll och utan ringaste hänsyn till den lag, jag här sökt uppvisa, lemnad öfver dessa former *verri*, *verr*, hvilken förklaring kommer oss väl till pass för bedömmande af det kvarstående *e*, liksom å andra sidan detta förhållande att *e* här ej öfvergått till *i* är ett vigtigt, hittils ej användt, bevis för ifrågavarande förklarings riktighet. A. Bezzenberger har nämligen i sin afhandling *Untersuchungen über die gotischen adverbien und partikeln*, Halle 1873, förklarat fs. *wirsa*, ags. *wyrsa*, ffris. *wirra*, fno. *verri* som svaga former af en positiv stam *virsa-* [rättare: *versa*[3]), såsom fno. utvisar],

---

[1]) Fick's oriktiga sammanförande af *stétt* med *stikill* och sålunda till ursprungligt *stag* (W³ 907) synes bero på missuppfattning af den speciella betydelsen »basis poculi». Grundbetydelsen af *stétt*, sve. *stätta* är, såsom Rietz (Sv. Dial. L. s. 673) riktigt angifver, »något till att trampa, stiga eller stå på».

[2]) Häremot talar ej *tíu*, ty detta har troligen uppkommit ur **téu* sedan *h* redan bortfallit, således ej **tihu* af **tehu*.

[3]) Ordet sammanställes af Fick (W³ s. 879) med *virsan* [bättre *versan*] *varr vursum* och har sålunda från *a* försvagadt *e* till germanisk grundvokal

hvaraf got. *vairsiza*, fhty. *wirsiro* är kompar., fhty. *wirsistêr*, fs. *wirsist* är superl. [Got. *vairs*, fhty. *wirs*, fs. *wirs*, ags. *wyrs*, fno. *vers*, förklaras såsom ursprungliga komparativbildningar = *vers-is*, hvarifrån *i* tidigt[1]) bortfallit (liksom i got. *mins*, *suns*, *-vairþs*, *-seiþs*, och motsvarande former i andra germanspråk; Bezzenberger, a. st. s. 125—126, 122—124), då af *vers-s* blifvit *vers*]. Jag instämmer helt och hållet i denna förklaring, hvarigenom *e* i *verri* och *verr* blir fullt rättfärdigadt. Återstår att förklara superlativerna *verst* och *verstr*. För dem liksom för de nyss anförda fs. och fhty. formerna antar Bezzenberger grundformen *virs-ist-a*. Här skulle man då i fno. väntat *virstr*, *virst*. Att i stället endast former med *e* finnas synes mig bero därpå, att denna vokalväxling mellan det från positiv till komparativ betydelse öfvergångna (Bezzenberger, a. st. s. 127) och därför såsom komparativ uppfattade *verri* (och *verr*) och den ursprungliga superlativen *virstr* (*virst*) var en fullkomligt enstaka stående företeelse, som måste duka under för analogin med alla öfriga fall, där komparativens och superlativens vokaler äro lika, i det sålunda komparativens vokal inträngde i superlativen. Här ha vi således åter icke något verkligt undantag utan en analogibildning i likhet med förhållandet i de starka verbens presensformer.

Ett annat fall, som ser egendomligt ut, finna vi i namnet *Erling*. Detta ord härledes allmänt från *Jarl*, d. v. s. från dess grundform *erla-*. Man skulle då i fno. väntat *irlingr* i st. f. *erlingr* i likhet med *Hæringr*, *-lendingr*, *firðingr*, *spekingr*, *-æringr*, m. fl. Men liksom *i*-omljud icke inträder i feminina bildningar på *-ning* (så: *kvaðning*, *sparning*, *kosning*, *ráðning* m. fl.), så har äfven här i ifrågavarande ordbildning på *-ing* *i* saknat kraft att förvandla *e* till *i*. Anledningen härtill är säker-

[1]) De fno. formerna visa, att bortfallet af *i* måste hafva skett före den tid, då *i* i sådana fall, som det ifrågavarande, verkade förändring af *e* till *i*. Härpå skola vi nedan finna bekräftelse, då vid jämförelsen med öfriga germanspråk frågan om äldre *e* framför följande *r-i* eller *r-j* blir föremål för behandling.

Digitized by Google

ligen den, att *i* i dessa fall först senare utvecklat sig ur ett ännu vid *i*-omljudsperioden befintligt *e*. Jämför härmed adj. på *-igr*, alla utan omljud, t. ex. *auðigr*, *gráðigr*, *móðigr*, äldre *auðegr*, *gráðegr*, *móðegr*, got. *audags*, *gredags*, *modags*; äfvenså några subst. på *-ill*: *drasill*, *skutill*.

Från dessa nu anförda former på *-ingr*, *-ing* utan omljud föras vi lätt till bildningar på *-ingi* (stam *-ingjan*) också utan omljud [1]), sådana som *aumingi*, *kunningi*, *morðingi*, *bandingi*, m. fl. Dessa former gifva oss åter något att tänka på, som står i samband med vårt här afhandlade ämne. *Bandingi* måste antagas stå för äldre **bandengja-*, på grund af det saknade *i*-omljudet i rotstafvelsen; men i sådant fall kunde det vid första anblicken synas, som om här ett undantag egde rum från lagen om *e*'s öfvergång till *i* framför *j*. Att från denna allmänna lag ett undantag skulle ega rum just i afledningsstafvelser, hvars vokaler, som kändt, äro lättast mottagliga för förändringar, är dock föga troligt. Tillvaron af en form **bandengja* synes mig böra förklaras på följande sätt. I **bandengja* är *e* icke försvagning af *a*, såsom i **Erlengr* [2]), utan en *i*-omljudsform (= *ä*) af *a* (: **bandangja*-*bandängja*) [3]), hvarmed det älsta språkets *skaperi* (= *skapäri* [4]) af *skaparja-*, se Wimmer, Fornnord. Forml. § 64, Anm. 2;

---

1) Några gånger förekomme *arfingi*; dock är *erfingi* vanligare, likaså *leysingi* för det äfven förekommande *lausingi*. Här synes dock omljudet bero på anslutning till eller nybildning efter **erfingr* (Tunestenens **arbinga**), *leysing* (f.). Jfr. *fæðingi* af *fæðing*, *fæða*, *ræningi* af *ræna*, nyisl. *letingi* af *leti*, *œringi* af *œrr*, *œra*.

2) = äldre **erlanga-s* = ant. *erla-na-ga* eller *erlan-ga* af en möjligen utvecklad svag form till *erla-* (jfr. Bugge i T. f. Phil. VII, 219, samt Leo Meyer, *Die Gotische Sprache* s. 32, 517). Cleasby och Vigfusson anföra en form *Erli* bland «Pet-names» såsom förkortad af *Erlindr*, men här föreligger kanske en ursprunglig form (just = *erlan-*).

3) Sådana öfvergångar, som den, som då måste egt rum i *bandängja-bandingja*, belysas i slutet af denna afhandling. Jfr. ock not. 2) på nästa sida.

4) Öfvergången från *skapäri* till det vanliga *skapari* (i fsve. ock neutr. *hundari* för äldre *hundæri*) bör måhända sammanställas med de s. 7 not. 1 anförda fall, då äldre *ä* blifvit *a* framför *r*. — Det fulla *ä*-ljudet är, som man lätt på sig själf kan märka, svårt att bibehålla i obetonad afledningsändelse.

Digitized by Google

Gottl. L. har ock allmänt formerna på *-eri*) må jämföras. Bildningar på *-eskja* måste uppfattas på samma sätt som **bandengja*; så t. ex. *manneskja*, där vi än kunna i fno. bestämdt uppvisa *e* (fsve. afvikande med *i* och omljud *manniskia*) = **mannäskja* af ett äldre *mannaskja*. [Got. *mannisks* kan motsvara fno. dubbelformer **mannask-* (i **mannaskja*) och **mannisk* (i *menskr*) liksom got. *maurgins* motsvarar ett fno. **morgann* (i *morgunn*) och **morginn* (i *myrginn*)[1]; med got. suffixalt *i* = fno. *a* kan ock jämföras got. *haubiþ* = fno. **hafað* (i *höfuð*)]. På samma sätt måste *forneskja* vara = *fornäskja* af ett äldre **fornaskja* (*fyrnska* däremot är närmast utgånget från ett **forniska*); så vidare *vitneskja*, *harðneskja* m. fl. — Jämför härmed adj. på *-eskr*, *-neskr* (analogibildning): *gotneskr*, *saxneskr*, *frakkneskr*, *jarðneskr*.

I andra bildningar med *e* i afledningsstafvelsen framför följande *i* måste detta *e* äfven uppfattas som *ä*[2], d. v. s. som *i*-omljud af *a*. Så i *fangelsi*, väl närmast utgånget af ett adj. **fangall* (Graff upptager ett fhty. adj. *fangal*, hvaraf *ubarfangalî*, f., usurpatio, samt verbet *fangalôn*). Likaså i orden på *-endi*, ofta med dubbelformer på *-indi*, eller endast till finnandes under denna yngre form[3]; så *hyggendi* (och *-indi*) = *hyggändi*, af det äldre äfven befintliga *hyggjandi*, där *j* skyddat *a* från *i*-omljud liksom i *fjandr*; likaså *hægendi* (*-indi*) af äldre *hægjandi* (fins i fsve.; af en grundform **hógandi* har väl Homiliebokens *hogyndi* (jfr. Gottl. Lagens *hugundinn*) utgått); *sannendi* (och *-indi*) = *sannändi* (af *sannandja-*; fsve. *sannind* är en

---

[1]) Jfr. ock fsve. *opin* och *ypin*, nysve. *öppen*. Fhty. har *offan*, fs. *opan*, ags. *open*; men ffris. *epen* med omljud (jfr. ffris. *fella* = *fylla*; *ken* = fno. *kyn*; *kessa* = *kyssa*) liksom fsve., och äfven med en dubbel-(dialektisk) form utan omljud *opin* (enligt Heyne, *Kurze Laut- und Flexionslehre der altgermanischen Dialecte*, 2 Aufl. s. 66).

[2]) D. v. s. från *a* har öfvergången närmast skett till *ä*; men detta *ä* har säkerligen snart i afledningsändelser öfvergått till *e*. Jämför nedan om utvecklingen *ä-e-i*.

[3]) Om dubbelformerna *-endi* (= älst *ändi*) och *-indi* jfr. förra noten och s. 15 n. 3.

Digitized by Google

feminin *i*-stam; fno. *sannyndi* kan ha utgått från **sannundja*, jfr. Gottl. Ls *sannundum* (af ett fem. *sannund*?) Rydq., II, 96); *vissndi* («old form», *Cleasby* och *Vigfusson*; «modern»: *vísindi*); *klókendi* (och *-indi*), *líkendi* (*-indi*), *vélendi* (*-indi*), *harðindi*, *sárindi* m. fl. *Heilindi* och *réttendi* (och *-indi*) ha biformer på *-yndi*, som kunna liksom *sannyndi* hänvisa på *-undja* försvagadt af *-andja* (jfr. *-all* och *-ull*, *-agr* och *-ugr*). *Kvikvendi* el. *kvikendi*, *tíðendi* (sällan *-indi*) och *kvígendi* (*-indi*) höra ock hit. De fsve. hithörande formerna med *a*: *qvikandi*, *tiþandi* (sällan *-inde*), *qvighandi* (och *-ændi*) kunna icke uppfattas såsom äldre former (såsom Rydqvist II, 131 synes vara benägen att göra), ty det ursprungliga *-andi* måste genom *i*-omljud ha blifvit *-ændi*; utan *-andi* torde i dessa fall ha senare utvecklat sig genom analogibildning efter pres. part., hvilket så mycket lättare kunnat ske, som ifrågavarande bildningar på *-ændi* i fsve. äro högst få, men däremot naturligtvis participialformerna på *-ande* högst talrika. Denna förklaring styrkes af fsve. *ærandi*, som förekommer senare än *ærændi*, *ærende* (se Rydqv. II, 130). Detta samt det härtill svarande fno. *erendi* (*-indi*) äro väl ock, oaktadt sina *æ*, *e* (uppkomna genom inverkan af *r*?), att hänföra till äldre **arändi* — *arandja* (denna senare form sättes ock som germanisk grundform af Fick W[2] s. 695). Den fno. dubbelformen *örindi* är väl att härleda ur ett **arundi* (fs. *arundi*, fhty. *arunti*) -**aryndi*, hvaraf genom inverkan af *y* på *a* [1]): *öryndi*; sedan genom analogibildning med de öfriga *örindi* och *örendi*.

Fno. *hjarni* återföres af Fick (W[2] s. 738) till en grundform *hvirnja-*. Enligt ofvan uppvisade ljudlag skulle emellertid denna grundform i fno. nödvändigt blifvit *hirni*. *Hjarni* har i st. till grundform *hernan-*, som förhåller sig till got. *hvairnei*, fhty. *hirni* (*ja*-bildningar) alldeles som fsve. *miælti* till *milti* [2]).

---

[1]) Då såväl *i* och *u* som *vj* verka omljud på *a*, synes det sannolikt, att äfven *y* haft denna kraft.

[2]) Jfr. med *hernan-* och *hvirnja-* grek. κράνος och κρανίον, hvilken senare form således icke fullt motsvarar fno. *hjarni*, såsom ofta plägar angifvas.

Digitized by Google

Med hänsyn till de fno. *ferskr*, *bjarmskr*, **fjarrskr* (hvaraf subst. *fjarrski*) må här erinras därom, att icke alla adj. på *-sk* hafva *i*-omljud (såsom *bernskr*, *mælskr*, *sænskr*, *-lendskr*; jfr. *firzkr*), utan att flere sakna detta, d. v. s. ej utgå från en äldre form på *-isk*; så *horskr*, *karskr*, *vaskr* (= **varskr*?), *þrjózkr*, *danskr*, *gautskr*, *valskr*; jfr. fsve. *dulsker* (nysv. *dolsk*) jämte *dylskr*, *trulsker*, *varsker* m. fl. Med *fjarrski* jämför ock fno. *þrjózka*, *þroski*, fsve. *þiufska*, *folska*.

Till tvänne starka verb med afljudsserien *e-a-u-o* angifvas infinitivformer på *-ja*, men med *e* i rotstafvelsen, nämligen *belgja* och *svelgja* (se Wimmer, Fornno. Forml. § 113). Af alt det ofvan anförda är det tydligt, att dessa former ej kunna vara starka infinitivformer att sammanställa med *liggja*, *biðja*, ty de hade då måst lyda *bilgja* och *svilgja*. Till *bólginn* bör altså en infin. form **belga* antagas. *Belgja* (= *balgja*) är däremot infin. till det svaga verbet *belgja*, *gð*. *Svelgja* är likaledes = **svalgja* (jfr. ofvan s. 9 n. 1), d. v. s. infin. till det svaga verbet *svelgja*, *svelgða* (detta svaga impf. finnes ej upptaget hos Fritzner, men förekommer enligt Cleasby och Vigfusson i en vers från 14de århundradet). Den rätta starka infinitivformen är *svelga*, som äfven fins [1]).

---

[1]) Doktor Wimmer har haft godheten skriftligen, med anledning af hvad jag ofvan yttrat, fästa min uppmärksamhet på den förklaring af *svelgja*, **belgja*, som han lemnat i sin *Fornnordisk Formlära*, Lund 1874, s. 108, anm. till § 109. Jag måste emellertid fasthålla vid min förklaring af *svelgja* (= *svalgja*) såsom den svaga och *svelga* såsom den starka infinitivformen, hvilka brukats jämte hvarandra med samma betydelse, hvarvid den svaga formen kommit att nästan utränga den starka — hvartill måhända förkärleken för *j* efter *g* bidragit — liksom tvärt om i impf. den starka formen nästan uttrångt den svaga. På samma sätt stå med samma betydelse jämte hvarandra de starka och svaga verben **belga*, *balg* och *belgja* (= *balgja*), *lgð*; *gjalda*, *galt* och *gilda*, *ld*, m. fl. Denna förklaring synes mig enklare och sannolikare än Wimmers. — Äfven med antagande af Wimmers förklaring af *svelgja* finnes väl intet skäl att i öfverensstämmelse med denna — enligt denna förklaring — oregelbundna form konstruera fram ännu en oregelbunden bildning **belgja* (så Fritzner, Wimmer, Cleasby och Vigfusson) i st. f. den regelbundna **belga*, mot hvars antagande intet hinder möter.

Digitized by Google

Slutligen kan anmärkas, att fno. *skelgja* väl hör till samman med *skjálgr*, såsom Fritzner anger, men ej är bildadt häraf, ty då skulle det ha hetat *skilgja*, utan är = *skalgja* (med dubbelformerna *skalg-* och *skelg-* (i *skjálgr*) jfr. de ofvan s. 6, 9 uppvisade *balk — belk*, *karf — kerf*, *spal — spel*, *svalg — svelg*, *vark — verk*); samt vidare att *bergja* och *birgja* ej äro samma verb, såsom de måste vara, om grundformen till det förra vore *birgja*, såsom Fick (W[3] s. 814) vill, utan att *bergja* är = **bargja* men *birgja* däremot, såsom ofvan (s. 5) visats, = ett ursprungligare *bergja* (här således åter dubbelformer af den germaniska roten: *barg — berg*; jfr. det starka verbet *bjarga — barg.*).

Slutföljden af den granskning, jag här senast företagit mig, blir sålunda den, att *öfvergång från (af a försvagadt) e till i framför följande j eller omljud verkande i är en allmänt herskande fornnordisk ljudlag, som endast lider ett enda, väl begränsadt undantag,* nämligen då *e* närmast efterföljes af *h*. Vigten af denna lags erkännande har läsaren i det föregående nogsamt haft tillfälle att inse, då medelst denna lag den rätta naturen af flere hittils orätt uppfattade former kunnat uppvisas[1]).

Innan jag lemnar det nordiska språkområdet må anmärkas, att nysve. i många fall genom en nyare ljudöfvergång, sedan den gamla lagen förlorat sin kraft, fått *e* eller *ä* i st. f. det äldre *i*. Så i *bedja*, *herde*, *medja* (jämte *midja*), *segla*, *rägna* (*regna*), *kärna* (*tjärna*), *värka* (*verka*). I nyisl. finnas ock exempel härpå. Så i *kveðlingr* för äldre *kviðlingr* (se ofvan s. 6), i *menjar* för *minjar* (enl. Cleasby o. Vigfusson).

(Forts.)

---

[1]) I ingen grammatika finnes emellertid ännu, så vidt jag har mig bekant, denna lag införd; och som ett bevis på, huru oförstådda de företeelser äro, som hemfalla under den samma, kan anföras, att det hos Cleasby och Vigfusson finnes såsom en särskild egendomlighet anmärkt, att *nista* kommer af *nesti* [bättre *nest*] »as *gista* from *gestr*» (a. st. s. 455). Den förra öfvergången är emellertid, som vi sett, en af de allra allmännaste, då däremot den senare är högst egendomlig och svårförklarlig, såsom vi längre fram skola finna.

Digitized by Google

Den grekiska verbalbygnaden tecknad af Georg Curtius.

Af *Vilhelm Knös*.

Det är omkring halft annat år sedan den fräjdade Leipzig-professorn, den store mästaren på det etymologiska området, hellenismens klarseende banerförare inom det språkvetenskapliga förbundslägret, öfverraskade verlden med ett nytt digert arbete. Das Verbum der griechischen Sprache seinem Bau nach dargestellt von Georg-Curtius. Erster Band. Leipzig 1873 har säkerligen ej undgått någon fackmans upmärksamhet. Så väl författarens öfver hela den lärda verlden välkända och högt aktade namn som ock det vigtiga och på intressanta enskildheter rika ämnet hafva — därom äro vi förvissade — redan från dess första framträdande tillvunnit det samma en vidsträkt läsarekrets. Och om det än närmast behandlar det grekiska verbet, sprider författarens djupgående och omfattande undersökningar öfver många hufvudfrågor ett klart ljus öfver större eller mindre delar af det indisk-europeiska språkfältet, då han alt igenom går historiskt fram och söker upvisa, ej hvad det grekiska verbet en gång var, utan huru detta som var småningom upvuxit ur de små frön, som utgöra de indisk-europeiska språkens begynnelser. Detta är också hvad man af vår författare kunde vänta. Hans verksamhet är nämligen sådan, att man med fullt skäl torde kunna på honom mutatis mutandis tillämpa hans egna ord om Jacob Grimm, yttrade i 'Antrittsvorlesung' d. 30 April 1862: «Denn in der That möchte es schwer sein zu entscheiden, ob Jacob Grimm um die Sprachforschung oder um die deutsche Philologie sich grössere Verdienste erworben hat.» Härtill kommer, att knappast någon del af den grekiska grammatiken erbjuder ett så stort allmänt intresse som verbet. Ty här gå hand i hand med hvarandra ett troget bevarande af urgamla bildningar och en sträfvan att utföra det påbörjade och fylla det felande, hvilka riktningar draga å ena sidan den jämförande språkmannens och å den andra den

speciele hellenistens håg till detta språk, så formrikt och på samma gång så omväxlande i sin formrikedom med så fina skiftningar i både ljud och betydelser.

Ännu en omständighet är att upmärksamma. Det grekiska språket är åt oss bevaradt ej blott i en mängd skaldeverk och skrifter i obunden stil från vidt skilda tider och olika landskap, utan ock i en massa inskrifter äldre och yngre, hvilka naturligen i än högre grad än de förra båra sin tids och sin orts munartliga prägel, hvadan detta språk, sådant det ligger framför oss, företer högst betydliga dialektiska skiljaktigheter, hvilka just visat sig vara af den allra största betydelse för upfattningen och tolkningen af enskilda ord och ordformer.

Det omnämda arbetet utgifver sig vara en omarbetning af det 1846 utkomna arbetet 'Die Bildung der Tempora und Modi im Griechischen und Lateinischen'. Men hvilken stor skilnad mellan dessa båda arbeten! Visserligen är planen här i två afseenden ändrad. Den genomgående jämförelsen med den latinska verbalbygnaden är här lemnad å sido, under det i stället det grekiska verbet i hela sitt omfång uptagits till behandling och vigt lagts på fullständighet. Den förnämligaste skilnaden ligger dock i själfva behandlingen af ämnet. Mellan dessa båda arbeten ligga också 27 år af den rastlöst sig utvecklande språkvetenskapen, mellan dem ligga såsom frukter af samma författares rika verksamhet ej blott det i afseende på det grekiska språkets ljud- och ordbildningslära epokgörande storartade arbetet 'Grundzüge der Griechischen Etymologie. Dritte Aufl. 1869', utan ock en mängd mindre skrifter, bland hvilka här särskildt må nämnas de till omfånget obetydliga, men till innehållet så betydelsefulla afhandlingarne 'Zur Chronologie der Indogermanischen Sprachforschung. Zw. Ausg. 1873' [Abhandl. d. philol.-hist. Cl. d. K. Sächs. Ges. d. Wiss. B. V N° III] och 'Über die Spaltung des A-Lautes im Griechischen und Lateinischen mit Vergleichung der übrigen europäischen Glieder des indogermanischen Sprachstammes' [Berichte üb. d. Verhandl. d. K. Sächs. Ges. d. Wiss. Philol.-hist. Cl. 1864 I]. Utan dessa båda afhandlingar hade

Digitized by Google

'Das Verbum der griechischen Sprache' icke kunnat skrifvas så, som det är skrifvet.

Då jag just var i begrepp att nedskrifva dessa rader, hann upp till min aflägsna bygd ett arbete, som genom själfva sin titel angifver sig som ett slags motstycke till det, som jag här företagit mig att behandla. Detta arbete kallar sig 'Das altindische Verbum aus den Hymnen des Rigveda seinem Baue nach dargestellt von B. Delbrück. Halle 1874'. Ehuru det uteslutande är egnadt åt fornindiskan och det sålunda egentligen är mig helt och hållet främmande, synes det dock lämpligt att, där en jämförelse mellan dessa båda arbeten med fördel kan anställas, försöka en sådan, ehuru det redan på förhand må sägas, att författaren är ytterst sparsam på alla historiska undersökningar och egentligen endast lemnar en, om ej fullständig, åtminstone särdeles utförlig och vetenskapligt ordnad förteckning på alla verbalformer i Rigveda.

Sedan Curtius förklarat sig med verb mena ett mer eller mindre vidt utgrenadt system af ordformer, hvilka alla äga betydelse af verksamhet eller tillstånd (mit der Kraft der Aussage ausgestattet), utgått från en stam och sammanhållas af en betydelse, tager han en statistisk öfverblick öfver antalet af former i ett sådant system. Antalet af grekiska verbalformer, då så väl verbum finitum som verbalnomina tagas med i räkningen, men alla fullkomligt lika former endast räknas en gång, når det aktningsbjudande talet 507, under det att det latinska verbet endast har att upvisa 143 enkla former och det gotiska verbet stannar vid 38. Sanskrit åter går i detta afseende vida öfver grekiskan. Den bestämda summan är svår att upgifva, då knappast något verb kan tänkas förekomma i alla bildningar af tempora och modi, äldre och yngre, och vidare såsom kausativ, desiderativ och intensiv, men man kan göra sig en föreställning om det oerhörda antalet former, då Delbrück uplyser, att roten *kar* med sina fyra presensbildningar gifver 336 former af verbum finitum i presens mot grekiskans 68.

Att denna formrikedom småningom upstått, är ett histo-

Digitized by Google

riskt faktum. Så visa sig 5 eller 6 verbalbildningar vara yngre än de homeriska dikterna, så vidt man därtill kan sluta däraf, att de i dem aldrig förekomma, näml. futurum af passiva *θε*-stammen, optativ af fut. och perf. (Rehdantz, Xen. An. V, 7, 26) det aspirerade perfektet, den vidsträkta användningen af *κ* i det aktiva perfektet samt (enligt Schleicher Comp[3] 667) 3 plur. imperativ på -*τωσαν*. Den stora massan af de grekiska verbalformerna tillhör dock en äldre tid och visar sig genom jämförelse med de beslägtade språken till allra största delen vara ett arf gemensamt med alla eller de flesta indisk-europeiska språk. Härefter framhåller C. skilnaden mellan rekonstruerande undersökningar, genom hvilka man af de skilda språkens former sluter sig till en ursprunglig indisk-europeisk grundform, och de konstruerande, genom hvilka man upvisar, huru denna grundform bildats. Vigtigt är visserligen att i enskilda fall bestämma, hvilken denna grundform varit. Men är det alltid möjligt? Hvad hindrar oss att antaga, att denna till och med någon gång varit fullare eller ursprungligare än den ålderdomligaste (ljudrikaste) i något språk bevarade formen synes fordra, och att en likformig afslipning af den samma sedan efter skilsmässan ägt rum? Och vidare hvad hindrar oss att antaga, att det vid gemensamhetstidens slut förefans dubbla former af samma värde och betydelse? Kunna vi ej antaga optativ med 1 sing. dels på -*mi* och dels på -*m*, liksom vi synas ha skäl att som indisk-europeisk ordstam förutsätta *ai-va-* (fbaktr. *aê-va-*, gr. *οἶ-ϝο-*) jämte *ai-na-* (gr. *οἶ-νη*, lat. *oi-no-s*, *u-nu-s*, got. *ai-n-s* m. m.)? Jämför Schmidt 'Verwantschaftsverhältnisse' s. 29 f.

Curtius gifver så ett kort utdrag af de konstruerande undersökningar, han utfört i den ofvan nämda afhandlingen 'Zur Chronologie'. Han urskiljer härvid olika grupper af verbalformer, bildade i vidt från hvarandra skilda språkperioder, som lagt de olika bildningarne så att säga i lager på lager på hvarandra, hvarigenom denna konstmässiga bygnad upstått, i hvilken vi om hvarandra och rent af vid sidan af hvarandra finna bildningar från mycket skilda tider, likasom geologien lär oss, att de olika

Digitized by Google

nu vid sidan af hvarandra liggande, lagren af vår jord ej upstält till sammans, utan äro att tillskrifva flera från hvarandra vidt skilda perioder. Det första steget till en verbalbildning togs, då till den rena roten lades pronominalstammar i predikativ förbindelse: *da-ta* 'gifva-han', 'gifvande (är) han'. I den klara skilnaden och det bestämda isärhållandet af denna predikativa förbindelse från den till tiden mycket yngre attributiva, hvarpå nominalböjningen grundar sig (*aga-sa* 'föra-han' = 'förare'), ligger fröet till de indisk-europeiska språkens så rika och på samma gång följdriktiga böjningssystem. Till detta bildningsskede höra i grekiskan hufvudsakligen presens, imperfekt och aorist II akt. och med. af de s. k. verben på *-μι* samt perfekt och plperf. pass. af alla verb. — Det andra skedet omfattar rotens utvidgning genom suffix. Sådana med suffix utvidgade rötter finna vi t. ex. i *aga-ti* *ἄγε-ι* *agi-t*, i hvilka former ingår den af roten *ag* genom vokalsuffixet *a* bildade stammen *ag-a-*, hvilken stam genom tillägg af en annan pronominalstam i attributiv förbindelse ger oss det nyss anförda *aga-s* *ἀγό-ς*, vidare i de med suff. *na-* *nu-* bildade *σκίδ-να-μεν* *ὄρ-νυ-μεν*, hvilkas suffix vi återfinna i nominalbildningarna skr. *svap-na-s* gr. *ὕπ-νο-ς*, skr. och got. *su-nu-s* 'son'. Stamsuffixet *a* inträngde allt mer och mer och utgör kännetecknet på den grekiska s. k. konjug. på *ω*, där vokalen *a* öfvergick dels till *ε* dels till *ο*. Hit höra sålunda pres., imperf. och aor. II akt. och med. af verben på *ω*. — En tredje grupp af verbalformer utgöres af sådana, som äro bildade genom sammansättning med hjälpverb såsom *as* vara, *ja* gå, *dha* sätta, göra: ex. *ἔ-λυ-σα-ς* egtl. = 'då lösa vara du', *ἐ-μίγ-η-ν*, *ἐ-λύ-θ-η-ν*. Man jämföre de i vissa språk till hjälpverb öfvergångna, ursprungligen fulltoniga verbalbegreppen *stå* (lat. *stare*, fr. *été*), *blifva*, *hafva*, *bo* (skr. rot *vas*, got. *visan*, sv. *vara*), det engelska uttrycket *did you see him* eller det franska *je vais faire*, de med *θ* i *ἐ-λύ-θ-η-ν* till härkomsten sammanfallande imperfektsuffixen i got. *hab-ai-da*, sv. *svara-de* o. s. v. Dessa verbalformer kallas sammansatta med samma skäl som t. ex. *λογο-γράφο-ς* o. a. kallas sammansatta nominalformer. — Att i per-

Digitized by Google

sonaländelserna ligga betydelserna af person och antal och oftast äfven af verksamhetsförhållande (*διάθεσις*, genus verbi), samt att i verbalbildningen äfven ingå andra bildningselement såsom modusmärke, augment m. m., har förf. utan tvifvel ansett öfverflödigt att i sin inledning omnämna.

Härpå uptagas till bemötande ett par af andra vetenskapsmän uttalade åsigter. Först den från Karl Ferd. Becker härstammande och af Westphal i hans 'Philosophisch-historische Grammatik der deutschen Sprache' samt nu senast i hans 'Methodische Grammatik der griechischen Sprache' förfäktade åsigten, att personaländelserna, enligt W. de mediala, äro prius i förhållande till personalpronomina såsom posterius. Denna åsigt, som stöder sig på det missförstånd, att personaländelserna skulle ursprungligen vara personalpronominas nominativformer, och vidare bestrider möjligheten af de sekundära ändelsernas upkomst genom stympning af de primära samt möjligheten af tredje persons pluraländelses (*anti*, *nti*, *nt*) bildning af de båda sammansättningsdelarne *an* och *ta*, varder här så grundligt och fullständigt nedgjord, att denna i sig själf föga tilltalande och från ljudlärans synpunkt ytterst djärfva åsigt väl aldrig mer skall på allvar lyfta upp hufvudet. Såsom redan i det föregående nämts, äro personaländelserna bildade af pronominalstammar, ej af dessas nominativformer. Kasusbildningen tillhör ett mycket yngre tidsskede i språkutvecklingen (Curtius, Zur Chronologie). För de sekundära ändelsernas upkomst ur de primära talar en mängd språkliga företeelser, och beträffande ändelsen för 3 pl. har W. ej tagit reda på den förklaring, som gifvits. Dessutom anföras flera fullt analoga bildningar från andra språkstammar. Den andra af Curtius bekämpade åsigten gäller de sammansatta verbalformerna. Mot Westphal och Merguet (Die Entwickelung der latein. Formenbildung, Berlin 1870) visar Curtius, att hjälpverbet ej fogats till en böjd verbalform, utan till en verbalstam eller en tempusstam, hvarpå analogi anföres från nominalsammansättningen. — Detta är i korthet det vigtigaste af första kapitlet, som bär öfverskriften 'Einleitung'.

Digitized by Google

Kap. II behandlar personaländelserna. Schleichers åsigt, att ändelsen 1 sg. perf. akt. är *a* upkommet ur (*m*)*a*, förkastas af Curtius, och med honom instämmer äfven Delbrück. För Schleichers åsigt kan möjligen anföras ett par likartade företeelser från de ariska språken (skr. och fbaktr. 1 sg. med. utan *m* och 3 sg. perf. med. utan *t*); häremot ställer Curtius grek. och lat. pres. 1 sg. på *ω ô* och fbaktr. pres. på *â*. C. tror sig dessutom finna ett stöd för sin mening i det aiol. *ϝοίδη-μι*. Att bygga något på denna enstaka form af detta genom sin snart sagdt i vår språkstams barndomstid förlorade reduplikation och sin presentiela betydelse så godt som till ett presens öfvergångna perfekt synes väl vågadt, då det möjligen kan vara bildadt i likhet med aiol. presensformer ss. *ὄρη-μι*. Däremot kan det vara af betydelse, att enligt Delbrück s. 24 detta *a* i 1 sg. perf. akt. i vedaspråket stundom är långt. För vokalens ursprungliga längd talar äfven latinet med sitt *legî*. Utan tvifvel är denna vokallängd svår att förklara med antagande af den Schleicherska åsigten, men synes enligt den andra finna en ej förkastlig motsvarighet i nyss anförda presensformer. Mot Schleichers förklaring skulle möjligen vidare kunna anföras, att enligt en af Kuhn (Kuhn's Zschr. XV, 404) upstäld ljudlag grek. *α* såsom slutljud motsvarande skr. *a* antingen förutsätter ursprunglig vokallängd, såsom vi här af vedaspråket manas att antaga, eller ock ett bortfallet nasalt slutljud, hvilket pekar på den af C. hyllade åsigten. Schleichers förklaring för öfrigt Comp.[3] 724 är minst sagdt underlig. För mig ställer sig saken på följande sätt. Vokalen *α* i *οἶδα* kan knappast vara af annan art än *α* i *οἶδα-ς* (*α* 337, Theogn., Eur., alii), och *α* i *οἶδα-ς* kan knappast vara något annat än *α* i *λέλοιπα-ς*, och *α* i *λέλοιπα-ς* knappast något annat än *α* i *λελοίπα-μεν λελοίπα-τε λελοίπα-σι*. Att *α* i det senare perfektet är tematisk (stambildande eller stamutvidgande) vokal och tillhör perfektstammen, torde vara höjdt öfver alt tvifvel. Detta tematiska *α* visar sig i konj. optat. och imper. under de vanliga formerna af *ο* och *ε*, men vi hafva ju äfven *ε* i 3 sg. ind., och aor. I tematiska *α*

undergår samma förändring i konj. akt. och med vissa optativformer samt 3 sg. ind. akt. Se vi saken historiskt, urskilja vi två bestämdt från hvarandra afsöndrade skeden för perfektbildningen. Det första skedet omfattar sådana former, som sakna tematisk vokal. Från denna tid förskrifva sig skr. *vêt-tha vid-ma*, gr. *ϝοῖ(δ)-σθα* (*ϝοῖσ-θα*?), *ϝίδ-μεν*, skr. *va-van-ma ra-rabh-ma* etc., gr. *ἔ-οιγ-μεν εἰλήλουθ-μεν* o. a. Här skulle 1 sg. lyda *vi-vâid-ma* eller *vâid-ma*. Till andra utvecklingsskedet höra perfektformer med tematisk vokal: skr. *tu-tôda*, 3 du. *tu-tuda-tus*, 1 pl. *tu-tudi-ma* af perfektstammen *tu-tôda- tu-tuda-*, gr. *λέ-λοιπα λε-λοίπα-τον λε-λοίπα-μεν* af perf.st. *λε-λοιπα-*. Af 1 sg. **tu-tôda-mi* **λε-λοιπα-μι* upstodo sannolikt hufvudsakligen genom reduplikationens inverkan *tu-tôda λέ-λοιπα*. I sanskrit företer ju perfektet öfver alt med undantag af 2 sg. ändelser, som äro kortare än de vanliga primära eller af dem försvagade. Personaländelserna för 1 och 3 sg. äro också de flyktigaste af alla. Ändelsens bortfallande i 1 sg. är för öfrigt, såsom efter Curtius redan anmärkts, jämförligt med förhållandet i åtskilliga presensformer. Från denna tematiska perfektbildning intränger den tematiska vokalen i första skedets perfektbildningar, såsom vi jämte *ἐ-τίθη-ν* äga *ἐ-τίθουν*, jämte *ἴ-ο-μεν* äfven *ἴ-ω-μεν*, och i vedaspråket utbildar sig den regeln, att om stamstafvelsen är kort, fogas ändelsen omedelbart därtill, om stamstafvelsen är lång, träder ett 'sammanbindande' *i* mellan den och ändelsen (Delbrück s. 119). Således t. ex. *va-van-ma*, men *va-vandi-ma âri-ma*. Formen *vêt-tha* är äfven för vedaspråket en kvarstående ålderdomlighet. Från grekiskan erinras om *οἶδα-ς οἴδα-μεν ἐ-οίκα-μεν* (jämte *ἔ-οιγ-μεν*) *ἐληλύθα-μεν* (jämte *εἰλήλουθ-μεν*). Så bildades nu nya tematiska former för 1 sg., hvilka helt och hållet utträngde de urgamla icke tematiska formerna: i stället för det ursprungliga *(*vi*-)*vâid-ma* inträdde sålunda det yngre **vâida*(-*mi*), som vardt uphof till skr. *vêda* och gr. *οἶδα*.

Ändelsen *-μι* 1 sg. optat. kallade Bopp oorganisk, och Schleicher menade, att den 'genom analogi' tagit den sekundära ändelsens plats. Häremot framhåller Curtius, att det skulle vara

Digitized by Google

en analogi med något ovanligt, och påpekar just denna ändelses brist på analogi eller egendomlighet. Härvid vill jag endast anmärka, att, om man antager den vara bildad enligt analogi, den måste härstamma från en tid, då *mi* ännu var den allmänna ändelsen för 1 sg. pres. ind., d. v. s. senast från början af den hellenisk-italiska språkperioden. Men ett sådant antagande är nu endast den sista tillflykten, och Curtius framställer med åberopande af ett par likartade företeelser inom de indiska språken den åsigt, att denna ändelse för optat. är uråldrig. Delbrück s. 23 vill nu ej erkänna värdet af dessa indiska optativformer såsom stöd åt Curtius' åsigt. Förlorar den sålunda detta fäste inom de indiska språken, kan det synas varda svårt att uprätthålla den samma. För frågans bedömande måste man först se till, huru vidsträkt denna användning af *-mi* i optat. är, och erinras då om det af C. förbigångna förhållandet, att denna ändelse i optat. alltid är förenad med modusmärket *ι*, hvaremot ändelsen 1 sg. optat. *-ν* alltid är förbunden med modusmärket *ιη*: således *λύο-ι-μι λύσα-ι-μι* [*τιμῷ-μι*] *φιλοῖ-μι δουλοῖ-μι*, men *λυθε-ίη-ν ἱστα-ίη-ν τιθε-ίη-ν ε-ἴη-ν τιμῴη-ν φιλοίη-ν* o. s. v. Detta ådagalägger inom grekiskan befintligheten af en dubbel ändelse för 1 sg. optat. akt; den primära ändelsen håller sig fast vid det korta modusmärket, vid det långa modusmärket nöjer språket sig med den sekundära. Båda formerna äro likstafviga: *φιλοῖμι φιλοίην ἴο-ι-μι ἰο-ί-ην*. Få vi härmed sammanställa Schleichers förklaring af skr. *bharêja-m*, stämmer detta i afseende på det långa modusmärkets förening med den sekundära ändelsen i 1 sg. optat. fullkomligt med det grek. *φιλοίη-ν*. Så synes äfven förhållandet vara med fornbaktriskan. Likaså står enligt Schleicher det got. *baírau* för **bira-ja-m*, och det lat. *amem* är till sin bildning närmast att jämföra med det gr. *τιμῴην*. Fem språkfamiljer vitna sålunda om föreningen af det långa modusmärket med den korta personaländelsen, och grekiskan är det enda språk, som, mig veterligen, i 1 sg. afgjordt visar det korta modusmärket. Men det är också det enda, som i optat. äger ändelsen *-mi*, och det äger den endast i förening med detta

Digitized by Google

för grekiskan i denna person egendomliga modusmärke. Må man därför ej förhasta sig vid bedömandet af den ovanliga ändelsen *-μι* i denna verbalform. Sanskrit och gotiskan förutsätta grundformen *bhara-ja-m*, liksom grekiskan och latinet förutsätta grundformen *es-jê-m*; grekiskan ensam åter grundformen *bhara-i-mi*, ty lat. optat. (fut.) 1 sg. **ferem(i)* ersättes af konj. *feram*. För den af Schleicher upstälda grundformen *bhara-i-m* finna vi intet stöd. Kunna då ej dessa båda grundformer *bhara-ja-m* och *bhara-i-mi* åtminstone tills vidare antagas bredvid hvarandra? Det är utan tvifvel bättre än att söka tvinga in den ena i den andra. Och kunna vi ej för det indisk-europeiska grundspråket antaga dubbla former lika väl, som vi äga sådana i gr. *φιλεο-ιη-ν φιλοίην* och *φιλεο-ι-μι φιλοῖμι*? Det förefaller ganska naturligt, att den längre ändelsen lätt nog kunde bevaras vid det korta modusmärket, däremot undergick försvagning efter det långa liksom i augmenterade former. Får man med Schleicher antaga såsom det optativa modusmärkets grundform *ja*, som dels stärktes till *jâ* dels försvagades till *i*, synes af den ursprungliga förbindelsen *-ja-mi* ha framgått dels med försvagning af modusmärket *-i-mi* dels med försvagning af personaländelsen *-ja-m*. Är denna framställning riktig, visa sig de af Curtius anförda indiska formerna mycket misstänkta, då de förena det långa modusmärket med den långa ändelsen, något hvartill vi annars ej finna något motstycke.

»Warum aus **φέρο-μι* nicht **φέρον* ward, wie aus *ἔ-φερο-μι ἔ-φερο-ν*, bleibt freilich noch dunkel.» Hvarför ej **ὀδόντ-α-ν* såsom *σοφία-ν ὁδό-ν πόλι-ν*? Utan tvifvel emedan *ὀδόντα* var nog för formens igenkännande: *α* var utan *ν* ett tillräckligt kännetecken på ack. sg. Men hvarför ej pres. ind. **φέρον* till skilnad från konj. **φέρων φέρω*? Behofvet att särskilja de båda formerna var sannolikt ej nog starkt mot språkets fonetiska lagar, vare sig välljudets makt eller formens tidiga slitning genom dess flitiga användande.

Rörande 1 sg. tillägger jag endast, att, då Curtius efter Bekker anför en pres. konj. (*ἐθέλω-μι*) och 5 aor. konj. på *-ω-μι* från 9 ställen i de homeriska dikterna, Delbrück jämför

Digitized by Google

denna ändelse med den till den ariska språkgruppen inskränkta konjunktivändelsen *-ni*, hvarpå dock inom Rigveda ej finnes något exempel. Däremot anföres från RV. flera exempel på *-ni* såsom ändelse för 1 sg. imper. — I förbigående må anmärkas, att man s. 46 saknar ett omnämnande därom, att den sekundära ändelsen *-m* gr. *-ν* alldeles bortfallit i imperf. *ἔα ἦα ἦ* och *ἤϊα ᾔα* — den s. 172 och 175 af dessa former gifna tolkningen är mig ej rätt klar — samt i de båda sammansatta tempora aor. 1 ss. *ἔ-λυ-σα* och plperf. ss. *ᾔδ-εα*. S. 42 ff. afhandlas blott den primära ändelsens bortfallande i hufvudtempora. För 3 sg. finna vi s. 59 en öfverskrift '3) Abfall der Endung', under hvilken uptagas så väl hufvudtempora som historiska tempora och optativ.

Behandlingen af 2 sg. inledes genom en genealogisk öfversigt af alla ändelserna för denna person i grekiskan och deras härledning ur den allmänt antagna grundformen *tva*. Så genomgås de särskilda ändelserna *-σι -ς -θα* eller *-σθα*: för ändelsen *-ις* (*λύεις λύῃς*) hänvisas till det följande. Såsom en misskrifning torde man väl få anse hvad som säges s. 49, att personaländelsen helt och hållet bortfallit i *εἶ* 'du är', då denna verbalform på föregående sida förklaras ha upstått ur *ἐσ-σί ἐσσι*. Af personaländelsen kvarstår således vokalen *ι*. En annan förklaring vore möjligen, att ändelsen *-σι* här utöfvat samma diftongbildande kraft som i *λύεις* och sannolikt i hom. *εἷς* (*εἶς*) 'du är', men i dessa former kvarstår sigma, som gått förloradt i *εἶ*.

Vi komma till den svårförklarliga ändelsen *-σθα* (*-θα*). Med rätta förkastar Curtius Bopps åsigt om sigmas tillkomst genom falsk analogi med de båda formerna *ἦσ-θα* och *οἶσ-θα* äfven som Schleichers om en dubbelställning af samma personaländelse i 2 olika gestalter *σ-θα*: en dylik betydelselös fördubbling har ej på annat håll upvisats. Själf tycks C. sväfva mellan två från hvarandra vidt skilda tolkningar. Enligt den ena äro hithörande verbalformer sammansatta med ett af roten *ἐς* bildadt *ἐσ-θα*. Denna ändelse skulle då vara ett motstycke till *-σασι* (*ἴ-σασι*, *εἴξασι*) och *-σαν* (*ἔ-δο-σαν*, opt. *δοίη-σαν*, imper.

Digitized by Google

ἴσ-τω-σαν) och med all sannolikhet böra jämföras med lat. 2 sg. perf. *-stî* (*vidi-stî*) och måhända med det got. *saisô-st*. Man skulle då kunna fråga: efter hvilken analogi är detta *ἴσ-θα* bildadt? Föreställer det ett presens eller ett preteritum? I sanskrit förekommer ändelsen *-tha* blott i perfektet, fornbaktriskan begagnar ändelserna *-ta -tha* likaledes blott i perfektet. Men *ἴσ-θα* skulle förmodligen fattas som ett presens ('du bist' C. s. 54). Vidare kan man ej undgå att fästa sig därvid, att, då det lat. *-stî* är uteslutande inskränkt till perf. ind., det gr. *-σθα* uppträder i 9 pres. och ett fut. ind., 4 imperf. och blott ett perf. samt' dessutom i 12 konjunkt. och 4 optat. Hvar är här motsvarigheten? Slutligen erinras om, att latinet jämte sitt *vidi-stî* har *vidi-stis vide-runt vide-ram vide-rim vidi-ssem* och *vidi-s-se*. Plpf. ind. är gemensam med grekiskan, lika så måhända 3 pl. perf. ind., de båda konj. och inf. åter afgjordt latinska nybildningar, och 2 pl. perf. ind. saknar motsvarighet i grekiskan. Under dessa förhållanden torde man ej utan de bestämdaste skäl böra med hvarandra sammanställa det lat. *-stî* och det sporadiskt i grekiskan uppträdande *-σθα*. — Enligt Curtius' andra tolkning (jfr s. 102) har ur personaländelsen *tva* genom assimilation upstått *-ττα*, däraf genom dissimilation och aspiration *-στα -σθα*. Såsom exempel på assimilation af *tv* anföres det bekanta *τέτταρ-ες* af grundformen *katvar-as*. På detta sätt löses ock frågan om förhållandet mellan det hom. *-μεσθα* och det vanl. gr. *-μεθα*. Denna tolkning förutsätter, då dessa ensamt stående eller egendomligt grekiska former måste ha upstått på hellenisk grund eller, om jämförelsen mellan gr. *-σθα* och lat. *-stî* antages, på hellenisk-italisk grund, att personaländelsen *tva* i båda dessa personaländelser bibehållit sig i oförderfvadt skick så långt ned i språkutvecklingen. Det synes som man här skulle kunna sätta i fråga, huru vida detta är sannolikt, då personaländelserna i allmänhet redan vid gemensamhetstidens slut tyckas ha lidit så mycket af den ouphörliga slitningen. En annan betänklighet, som jag dock ej vill tillmäta någon stor betydelse, synes mig ligga i att antaga en dylik assimilation till två mutæ efter lång

Digitized by Google

vokal, då man vet, att lång vokal ytterst sällan åtföljes af 2 lika mutæ. Men i alla verbalformer, där ändelsen *-σθα* finnes, föregås den af lång vokal eller diftong. Och enligt båda tolkningsförslagen huru skall man förklara det i detta fall ovanliga gr. *α* i ändelsen *-σθα* samt, om jämförelsen med lat. *-sti* godkännes, den långa vokalen i denna ändelse? Här står ock ved. biformen *vêt-thâ* vid sidan. De många dunkla punkterna i hela denna sak nödga oss att öfver den samma uttala ett 'non liquet'.

Att 3 sg. *-τι* är bibehållen i det allmänt gr. *ἐσ-τί* tillskrifves skyddet af det föregående sigma liksom i *πίσ-τι-ς πύσ-τι-ς*. Bekant är, att Dorierna bevarade detta *τι* ss. *τίθ-ητι δίδω-τι* etc. Såsom *-σι* framträder denna ändelse ej blott i pres. ind. allm. gr. *τίθη-σι δίδω-σι* etc., utan ock i åtskilliga konjunkt. (däribland 75 homeriska) ss. *ἐθέλῃσι εἴπῃσι* o. s. v. Curtius, som i sitt föregående arbete beträffande dessa konjunktiver förklarade sig för skrifningen *-ησι*, har nu med en annan upfattning af epentesens väsende, slutit sig till det andra skrifsättet *-ῃσι* såsom det rätta. Den mest slående likheten härmed erbjuder dat. pl. 1 dekl. hom. *τῇσι* af **τη-σι tâ-si*; man jämföre äfven 2 dekl. *τοῖσι* af **το-σι* (Schleicher 69). Slutligen omnämnas de fall, då ändelsen helt och hållet bortfallit: *φέρει* anser C. ha upkommit ur **φερετι* genom mellanformen **φερειτ*. Märkliga äro aiol. former ss. *τίθη γέλαι* (1 sg. *γέλαιμι*) *δίδοι*.

För 1 pl. förtjenar det att antecknas, att *-masi* i RV. enligt Delbrücks räkning förekommer mer än dubbelt så många gånger som *-mas*, näml. i 48 presensformer, under det *-mas* träffas i 20 presensformer och en futurform. Redan genom Ahrens är det doriska *-μες* väl bekant. Anmärkningsvärdt är, att denna ändelse är den enda, som för denna person förekommer på de herakleiska taflorna och där just i 5 sekundärformer.

Att Curtius i förklaringen af 3 pl. *-anti -nti* nu mera öfvergifvit sin äldre åsigt om den senare formen såsom den ursprungliga och nasalens tillkomst för att utmärka pluralen samt slutit sig till Schleichers utan alt tvifvel riktiga upfattning *an-ti*, är redan kändt af Erläut. s. 93. Märklig är den skiftande växling, som

Digitized by Google

dessa ändelser inom grekiskans skilda dialekter förete. Den fulla ändelsen *-anti* återfinnes i allm. gr. *ἴ-ᾱσι ἔ-ᾱσι* (skr. *j-anti s-anti*, lat. *s-unt*), samt i *τιθέᾱσι* o. d. och måhända i hom. *βεβά-ᾱσι γεγά-ᾱσι* o. a. Ändelsen *-nti* 1) är bevarad a) i doriska *ἄγο-ντι ἀνατίθε-ντι κρίνω-ντι* m. fl. och b) i några boiotiska former *οἴκε-ντι φίλε-ντι* — synbarligen med förlorad tematisk vokal ss. hom. iterativ: *πωλέσκετο* för **πωλεεσκετο* —, 2) öfvergår till *-νσι* i arkadiskan ss. *κρίνω-νσι* (konj.)[1]), 3) upträder såsom *-σι* med föregående ersättningsförlängning a) i lesbiskan och hos Pindaros ss. *φαῖσι κρύπτοισι ἀπαγγέλλοισι γράφωισι* (konj.) m. fl.[2]) — *ἐπιρρόμβεισι* visar äfven det utstött tematisk vokal, då det måste vara upkommet ur **ἐπιρρομβε-ντι* för **ἐπιρρομβο-ντι* — b) i joniska dialekten ss. *φᾶσί κρύπτουσι* etc. med bekant vokalförlängning, 4) visar sig slutligen i ny gestalt i det ensamt stående kretiska *ἔχονι* = *ἔχουσι*, så vida ej detta snarare är dat. plur. för *ἔχοντ-σι*.

Med stor försigtighet behandlas formerna *τιθεῖσι διδοῦσι δεικνῦσι* i deras förhållande till de attiska *τιθέασι διδόασι δεικνύασι*. Att de skulle upkommit ur dessa, kan väl nästan rent af nekas vara möjligt, ej så mycket emedan de längre ej finnas hos Homeros, som för själfva vokalernas skull. Ej vill väl någon på allvar säga, att ack. pl. *βοῦς* är sammandraget af **βο-ας* eller *γραῦς* af **γρα-ας*. Skulle ej en sådan förklaring gränsa till det orimliga, i synnerhet som dessa former på annat sätt få sin enkla språkenliga tolkning? Den enda utvägen för en dylik lösning af denna svårighet vore att antaga en försvagning af vokalen *α* till *ε* i ändelsen *-αντι* liksom i jon. *ἱστέασι*, hom. *πασέων* o. a., hvarigenom man skulle få formerna

---

[1]) Nära det arkad. kommer det kypriska *ἔξο(ν)σι* (fut. ind.) och *ἴω(ν)σι* (konj). Curtius' Stud. VII 245. Schmidt, M., Die Inschrift von Idalion s. 97.

[2]) Den lesbiska ersättningsförlängningen *α* till *αι*, *ο* till *οι*, som äfven visar sig annorstädes t. ex. i *παῖσα, νόμοις* = *πᾶσα, νόμους*, är fullkomligt öfverensstämmande med den joniska *ε* till *ει* ss. i *τιθείς* af **τιθεντ-ς*.

Digitized by Google

*τιθε-εντι *διδο-εντι *δεικνυ-εντι. Men hvad berättigar oss väl till ett sådant antagande? Olikheten i de båda fallen är ju ganska tydlig och bestämd. Ej häller kunna vi få ett stöd för denna nya ändelse i dor. ἐντί. Ty detta får med all säkerhet icke enligt Kühner Ausf. Gram. I 527 härledas ur *σε-ντι eller (ἑ)σ-εντι(?), utan enligt Curtius s. 147 ur ett *ἐσ-ντι. Det lat. *s-unt* motsvarar, såsom nyss angifvits, närmast gr. ἔ-ασι, ehuru *a*-vokalen i latinet sjunkit till *u*. — Jag återkommer till verbalformerna τιθέασι och τιθεῖσι m. fl. Landvoigts eller Buttmanns äfven af Schleicher gillade antagande för formerna τιθέ-ασι διδό-ασι δεικνύ-ασι af ändelsen -σαντι förkastas med rätta af Curtius. Och hvarför behöfves ett sådant antagande? Vi äga ju i ἴ-ασι exempel på ändelsen -αντι i förening med en på vokal slutande verbalstam. Det enda svårförklarliga är, såsom C. själf erkänner, cirkumflexen i de trestafviga formerna. Må man därför hålla dem i sär. De äro efter all sannolikhet olika bildningar lika väl som ἔ-ασι och det nyss nämda dor. ἐντί och hafva intet att göra med hvarandra mer än att de betyda det samma. Och hvad den föreslagna accentförändringen beträffar τίθεισι såsom bildadt af dor. τίθεντι, må vi akta oss för att våldföra former för att förklara dem. Det förut dunkla δοῦναι har i det nyupptäkta kypr. δοϝέναι vunnit en otvifvelaktig ledning för sin förklaring. Något må lemnas åt framtiden.

Här må några anmärkningar tilläggas öfver ett par af C. förbigångna förhållanden. Är i perf. δεδίασι γεγάασι μεμάασι ändelsen -ασι (= *-anti*) och perfektstammarne utan stamvokal, såsom vi finna dem i δέδι-μεν Thuk., ἐκ-γεγά-την κ 138, μέμα-μεν *I* 641, eller är ändelsen -νσι och stammarne tematiska liksom 1 sg. δέδια? Huru afgöra detta? Om än för γεγάασι och μεμάασι någon tematisk perfektform ej kan framletas, bevisar detta knappast något. Schleicher antager naturligen ändelsen -ασι i följd med sin åsigt om 1 och 3 sg. Att för vanliga tematiska perf. ss. λελοίπα-σι ändelsen ej är -ασι, utan endast -νσι, torde med tämligen stor sannolikhet kunna påstås med åberopande af hvad som ofvan är sagdt angående 1 sg. —

Digitized by Google

En annan fråga är, huru vida i optativformerna på -οιεν och -αιεν ss. λύοιεν λύσαιεν och i de andra ss. λυθεῖεν ἱσταῖεν etc. ändelsen, såsom man får se i språkläror, är -εν och modusmärket ι, eller modusmärket är ιε och ändelsen -ν. Schleicher, som s. 667 är sväfvande, uttalar sig s. 703 bestämdt för den senare åsigten. Jag sluter mig ock obetingadt till den samma, icke blott på grund af jämförelsen med de beslägtade språken och därför att en ändelse -εν saknar stöd inom grekiskan för öfrigt, utan hufvudsakligen på grund af former sådana som λυθεῖμεν λυθεῖτε, i hvilka cirkumflexen ovilkorligen häntyder på en sammandragning, men ej, såsom Schleicher tycks antaga, af λυθείημεν — med ειη till ει, en sammandragning som knappast på annat håll kan upvisas —, utan af *λυθε-ιε-μεν med användande af modusmärket ιε, hvilket vi således vänta att återfinna i 3 pl. I denna person kan cirkumflexen ej förklaras annat än genom falsk analogi med de öfriga formerna, i hvilka den enligt denna upfattning står med full rätt. Man påminnes härvid om ἔκπλους ἔκπλου etc. eller χρυσοῦς χρυσοῦ o. s. v.: i det förra ordet är det formerna med de lätta ändelserna, som i afseende på accentueringen blifva bestämmande för hela böjningen och liksom draga de andra formerna med sig, i det senare är det formerna med de långa ändelserna, som få ett dylikt öfvertag. — Jfr Curtius Erläut. 94.

Jag öfvergår till medialändelserna. Till förklaring af de singulara medialändelsernas upkomst och förhållandet mellan dem och de motsvarande aktiva ha hufvudsakligen tre olika åsigter framlagts[1]). Först må då nämnas, ehuru till tiden ej

[1]) Här kan naturligen ej komma i fråga att ingå i en utförlig granskning af alla åsigter, som i denna fråga mer eller mindre löst och ytligt framkastats. Ej häller äger jag till hands mer än en högst obetydlig del af denna literatur. Nyligen är ämnet behandladt af W. Begemann, Zur Bedeutung des schwachen Præteritums der germanischen Sprachen, Berlin 1874, Anhang. Men häraf tycks ej myceken ledning vara att hämta: så synes han kasta alt om hvart annat. Och hvad skall man säga om en författare, som tycks anse -μαι vara bildadt i analogi med -μι, och å andra sidan -μι genom förkortning ha upkommit ur -μαι! För den lilla kännedom, jag äger om denna skrift, står jag i förbindelse till docenten A. Erdmann i Upsala.

Digitized by Google

den äldsta, Curtius' äldre åsigt, framstäld i 'Tempora und Modi', hvilken i stället för en vetenskaplig förklaring stannar vid en symbolisering och antager, att de mediala ändelserna upkommit genom diftongisering af de aktiva. Denna åsigt, af Müller-Lattmann och Löfstedt införd i deras skolgrammatikor, har nu af C. själf så grundligt vederlagts, att något därom ej vidare behöfver talas. Den andra är den Kuhn-Bopp'ska, den s. k. fördubblingsteorien, som anser *-μαι -σαι -ται* upkomna ur *ma-mi tva-tvi ta-ti*. Till denna sluta sig ock Schleicher och Curtius. För denna åsigt åberopar Bopp Vergl. Gram. II² 321 sig på gr. 1 sg. sek. *-μην ἐ-φερό-μην*, skr. 2 sg. sek. *-thâs a-bhara-thâs* och ved. 2 och 3 sg. imper. *-tât *bhara-tât*. Beträffande den sista ändelsen *-tât* behöfver det blott nämnas, att denna, som i RV. är tämligen vanlig för 2 person, men för den 3dje endast fins i ett enda exempel, nu mera efter Paninis föredöme allmänt fattas såsom en aktiv ändelse. Ändelsen *-thâs* kan lika väl förklaras efter den åsigt, som jag vill uptaga som den tredje. Återstår då det gr. *-μην*. Att på detta grek. *-ν* stöda en hel teori om de mediala verbaländelsernas upkomst synes vara att bygga på svag grund. Bekant är nämligen, att grekiskan ofta bifogar ett eufoniskt *ν* såsom slutljud och det icke blott efter korta vokaler såsom 1 pl. akt. *-μεν* (dor. *-μες*, sek. **-με*), 1 du. med. *-μεθον*, 1 pl. aiol. *-μεθεν* (C. 91), utan stundom äfven efter lång vokal eller diftong ss. plperf. 1 sg. *ᾔδειν*, 3 sg. *ᾔδει(ν)*, 3 sg. *ἦν ἤην*, 3 sg. *χρῆν*. Vidare erinre man sig det oförklarade *m*, som fins i 2 du. akt. skr. sek. *-tam*, gr. prim. och sek. *-τον*, samt i 3 du. prim. gr. *-τον*, sek. skr. *-tâm*, fbaktr. *-tem*, gr. *-την*. I dessa dualformer har nasalen utan allt tvifvel en djupare grund än att den skulle vara ett oväsentligt tillägg. Det kan ej vara meningen att härmed påstå, att nasalen i den gr. sek. ändelsen för 1 sg. med. står i något samband med denna nasal i de duala aktiva formerna, men så länge den senare ej är förklarad, synes den stå som en varning att ej göra sig säker att ha funnit nyckeln till ändelsen *-μην*. — Mot denna fördubblingsteori skulle först kunna anföras det osannolika däri, att flera olika Konsonanter

Digitized by Google

m tv t nt (för 3 pl.) skulle alldeles likformigt bortfallit mellan två vokaler. Härvid åberopar Curtius sin afhandling 'über die Tragweite der Lautgesetze' [Berichte üb. d. Verhandl. d. k. sächs. Ges. d. Wiss. zu Leipzig. Philol. hist. Cl. 1870. I]. Onekligt är att särskildt i fördubblingar i viss mån andra ljudlagar inträda än de som vanligen styra ett språks ljudförhållanden. Såsom bevis härför kunna anföras lat. perf. ss. *pêgi frêgi*, som sannolikt upstått ur **pe-pig-i *fre-fi-gi* genom mellanformerna **pe-ig-i *fre-ig-i*. För 3 pl. blir förklaringen än lättare, om man med Misteli antager såsom grundform *anta-ti* i stället för Schleichers *ant-anti*. Vidare. Den af Curtius, Tempora und Modi, mot denna åsigt framstälda anmärkningen, att *tva-tvi* ligger som grundform både till 2 pl. akt. i betydelsen 'du-du' och till 2 sg. med. i betydelsen 'du-dig', menar C. sig ha häft genom att i sin afhandling 'Zur Chronologie' hänföra dessa båda bildningar till vidt skilda perioder af konjugationssystemets utveckling. Utan tvifvel kan saken så förklaras. Jag betonar blott, att detta hvilar på den förutsättning, att begynnelserna till ett medium ej framträdde i språkutvecklingen förr, än de aktiva ändelserna hade så att säga kristalliserats. Men är det sannolikt, att behofvet af ett medium ej förr gjorde sig gällande eller att man ej förr gjorde försök att bilda ett sådant? I sjelfva vokalen *a* i de grek. medialändelserna ligger ett intyg om, att medialbildningen försiggick, innan denna vokal i de aktiva ändelserna genom formernas slitning hunnit sjunka ned till *i*. Härvid fäster jag dock ingen betydelse. En tredje anmärkning åter är kanske ej utan sin vigt. Den antagna grundformen till tredje person sing. *ta-ti* skall återgifva ej 'han-honom', utan 'han-sig'. C. antager s. 87, att, då formen bildades, något reflexivt pronomen ej ännu fans, och jämför den delphiska dialektens uttryckssätt *αὐτὸς αὐτόν*, *αὐτοὶ πρὸς αὐτούς* för *ἑαυτόν*, *πρὸς ἑαυτούς*. Ligger dock ej här det reflexiva just i de nominativa *αὐτός αὐτοί*, ipse ipsi? Uttrycket påminner till en viss grad om det lat. 'ipse se interfecit'. Men till nominativen *αὐτός* äga vi i *ta-ti* ingen motsvarighet. Och för öfrigt

Digitized by Google

hvad berättigar till det antagande, att något reflexiv ej fans, då denna mediala form bildades? Att den reflexiva pronominalstammen *sva* förskrifver sig från den indisk-europeiska gemensamhetstiden, torde vara oomtvisteligt. Vi äga ju inom alla (keltiskan?) de särskilda språkfamiljerna afledningar af denna stam, och dessutom erkänner C., att i skr. *sva-dhâ* och gr. *ἔ-θ-ος* föreligger en urgammal sammansättning af denna samma stam med verbalstammen *dha θε*. Och fans verkligen ett reflexiv, är det svårt att förstå, hvarför det ej skulle ha användts vid denna bildning. Ingen ting låg väl närmare till hands än att bilda medium just genom detta pronomen. Då så är, synes mig grundformen *ta-ti* ej böra godkännas förr, än man på något sätt bevisat, att en grundform *ta-sva ta-svi* ej kan antagas.

Detta leder oss öfver till den tredje åsigten om de singulara medialändelsernas upkomst. Denna åsigt, som C. benämner reflexivteorien, antager såsom grundformer *ma-sva tva-sva ta-sva*[1]). Allra först må man härvid fästa upmärksamheten därpå, att *sva* ursprungligen betydt 'ipse' d. ä. 'jag, du, han själf' och användts för alla tre personerna i alla numeri. Bevis för denna användning kunna hämtas från sanskrit, fornbaktriskan, slaviska språk och äfven från grekiskan. Det torde för denna sats vara nog att hänvisa till Windisch's framställning, Curtius' Stud. II 344, och Cauer's, ibid. VII 149. Mot reflexivteorien anför C., att den saknar stöd i enskilda former. Men det ofvan nämda *thâs* kan utan tvifvel lika väl gälla som stöd för denna teori som för den förra: och då skulle det gr. *-μην* ensamt afgöra hela frågan. Vidare säger C., att reflexivteorien antager för en så aflägsen tid osannolika ljudutstötningar. Jag vet ej rätt, huru detta bör förstås. För andra person sg. med. antager C. själf s. 85 följande utvecklingsgång *tva-tvi sva-svi sva-ĭ s-aĭ* (*sa-ĭ?*), således utstötning af konsonanterna *sv*. Men dessa äro just de

---

[1]) Från hvilken denna åsigt egentligen härstammar, är mig obekant. Fr. Müller's i Kuhn's und Schleicher's Beitr. II 351 ff. införda tolkning är för mig ej fullt klar genom Misteli's framställning af den samma, Kuhn's Zschr. XV 287.

Digitized by Google

konsonanter, som enligt reflexivteorien utstötas, och de enda, som enligt denna teori utstötas, då enligt fördubblingsteorien än dessa än ett *m* eller *t* eller, enligt Schleichers upfattning af 3 pl., *nt* äro utsatta för samma öde. Eller menar C., att en dylik utstötning lättare kan antagas vid en fördubbling af samma stam än annars? Må så vara. Dock hvem spårar de ljudlagar, som vid dessa bildningar varit gällande?

För den reflexiva åsigten bör måhända i främsta rummet anföras analogien inom de italiska, keltiska, slaviska och nordiska språken d.v.s. inom alla språkfamiljer, som under den historiska tiden bildat nya passiv. Denna slående analogi har ej undgått Bopp, hvilken dock Vgl. Gram. II² 322 ff. endast talar om latinet och de slaviska språken. Därtill kommer öfverensstämmelsen i formernas bildning: skr. *(m)ê sê tê*, gr. *μαι σαι ται*, där själfva likformigheten tycks tala för antagandet, att samma ljud öfver allt bortfallit. Denna likformighet får än större betydelse, om vi taga äfven de duala och plurala formerna i betraktande. Härom strax mera. Vidare är det, oaktadt Delbrücks framställning Altind. Verb. 193, dels på grund af de sekundära formerna gr. 1 sg. *μην* och skr. 2 sg. *thâs* — man jämföre Curtius' upfattning s. 74 af de sekundära formerna för 3 du. akt. skr. *tâm*, gr. *την* — dels på grund af åtskilliga fornind. och fbaktr. former med *-âi* sannolikt, att, såsom Kuhn vill bevisa, Kuhn's Zschr. XV 401 ff., ändelserna ursprungligen varit *mâi sâi tâi*. Det kan då ligga nära till hands att antaga denna vokalförlängning beroende af de bortfallande Konsonanterna *sv*. Slutligen synes mig själfva mediets betydelse, åtminstone sådant det uppträder i grekiskan — jag saknar nödig kunskap för att yttra mig om förhållandet i de asiatiska språken — bättre och lättare förklaras ur en bildning med denna reflexivstam *sva* 'ipse' än enligt fördubblingsteorien. I den genom fördubbling upkomna ändelsen för 3 sg. akt. imper. *tâta*, grundformen för den nyss omtalade ved. ändelsen 3 sg. imper. *tât* (Schleicher 661), kan fördubblingen ej tillerkännas någon annan betydelse än att angifva ett kraftigt tillrop. Att fördubbling i andra fall kan

Digitized by Google

äga en annan betydelse, en medialt-passiv, faller af sig själft. Men då man tager i betraktande de särskilda arterna af det grekiska mediet *λοῦμαι* me (ipsum) lavo, *πορίζομαι* mihi ipsi comparo, *παρέχομαι* ipse præbeo, synes denna tredubbla användning särdeles väl stämma öfver ens med den reflexiva åsigten om mediets bildning med tillhjälp af stammen *sva* 'ipse'. Den passiva betydelsen framgår genom en försvagning af den första arten. I mediet ingår så att säga en kraftigare reflexiv betydelse än som fördubblingsteorien tycks kunna förläna det samma.

Om sålunda reflexivteorien för de singulara ändelserna synes böra tillerkännas företräde framför fördubblingsteorien, bör man ej stanna inom dessa. Den antagliga indisk-europeiska grundformen för 1 pl. med. *madhai* synes då böra härledas ur ett *ma-tva-sva*, hvilket i enkelhet och klarhet står vida framom Schleicher's fyrdubbla *madhimasi* (egl. *ma-tva-ma-tva*) och bättre fyller betydelsen än Misteli's kortare form *ma-tva-tva*. Att språket vid formbildningen någon gång stannar så att säga på halfva vägen eller låter sig nöja med en blott antydan, må vara möjligt, där svårigheter möta att fullt utföra hvad det vill åstadkomma. Men där möjlighet fins, löser språket sin upgift fullständigt och det med de allra enklaste medel. Så hafva vi äfven för 2 och 3 pl. att antaga grundformerna *tva-tva-sva* och *an-ta-sva*. Betrakta vi de skr. plurala formerna *mahê dhvê ntê* l. *atê* och de duala *vahê âthê âtê*, finna vi i dem som i de singulara en märkvärdig öfverensstämmelse i slutvokalen. Detta synes mig — jag uprepar det — tala för en fullt likformig bildning, som fördubblingsteorien ej medgifver.

Skulle någon påstå, att jag med hela denna framställning om medialändelsernas bildning ej bevisat något för reflexivteorien, bugar jag mig under tystnad. Men jag påstår å min sida, att fördubblingsteorien ej häller är bevisad. Jag instämmer med Delbrück, då han i sitt ofta nämda arbete säger, att vetenskapen ej ännu är mogen för afgörandet af denna fråga. Ett kan dock sägas. Fans en reflexiv pronominalstam, när medialbildningen började — och att en sådan ej fans, har ännu icke bevisats

Digitized by Google

och skall knappast någonsin kunna bevisas —, då är det åtminstone lika möjligt att språket användt denna stam till mediets bildning, som att det härför betjenat sig af en fördubbling af de personala pronominalstammarne. Så länge ännu ej alla vinklar och vrår inom den indisk-europeiska språkstammens fornverld äro fullt noggrant genomsökta, må man återhålla sitt omdöme. Ty endast då kan saken anses afgjord, om man i ett eller ett par språk finner bestämda, klara och osvikliga stöd för den ena eller andra åsigten.

Hithörande enskildheter förbigås. Hela kapitlet om personaländelserna afslutas med en särskild liten undersökning om ljudförbindelsen *σϑ* i alla de personaländelser, i hvilka den förekommer. I de mediala ändelserna 2 pl. -*σϑε*, 2 du. -*σϑον*, 3 du. -*σϑον*, -*σϑην*, 3 sg. imper. -*σϑω*, 3 pl. och du. imper. -*σϑων* förklaras *σϑ* ha upkommit ur *ττ* genom mellanformen *στ*: således t. ex. 2 pl. med. *tva-tva-twi s-tva-i s-dhva-i* eller på grekiskt område af stammen *φα* **φα-τ-τε* **φα-σ-τε* *φά-σ-ϑε*. Infin. med. -*σϑαι* förklaras på likartadt sätt ha framgått ur den grundform, som får antagas för ved. -*dhjâi*-. Angående 2 sg. akt. -*σϑα* och 1 pl. med. -*μεσϑα* är redan i det föregående taladt.

Det väcker en viss förvåning att finna samtliga imperativändelserna så godt som alldeles utelemnade. Endast i förbigående omnämnes s. 47 2 sg. -*ϑι* och möjligen på annat ställe någon annan lika flyktigt. Utan tvifvel hade dessa personaländelser förtjenat att i sammanhang med de öfriga utförligt och sjelfständigt behandlas. Några såsom 2 sg. i formerna *κλῦ-ϑι* *ἐνί-σπε-ς* *ἔνι-σπε* eller 3 sg. *φερέ-τω* äro klara, men andra förefalla ganska dunkla. Om än den af Kühner Ausf. Gram. I[2] 525 efter Bopp o. a. uptagna förklaringen af aor. 1 akt. -*ον* har sannolikhet för sig, dock så att *ν* är oorganiskt såsom i 1 pl. *μεν* (C. 64), kan man dock knappast stanna vid den af samma författare efter Bopp gifna tolkningen af aor. 1 med. *βούλευσαι*. Månne *τύψαι* af **τυπ-σα-σι* ss. lat. imper. *ama-re* af **amase*?

Kap. III behandlar augmentet och utgör en af de mest tilldragande afdelningarne af hela arbetet. Curtius gör anmärkning mot namnet augmentum (*αὔξησις*), men i detta ord ligger

Digitized by Google

knappast den betydelse af oväsentligt tillägg, som C. vill se däri, och från den allmänna betydelsen af 'ökning', som skulle kunna i sig innefatta alla slag af stamutvidgning eller κλίσις (αὔξ-άν-ω γι-γνώ-σκ-ω πε-ποίη-κ-α) har ordet stannat vid att beteckna detta särskilda slag af stamökning, som vi nu kalla augment.

Ganska utförligt framläggas de olika åsigterna om augmentets ursprung, och stannar C. här såsom i 'Tempora und Modi' vid Bopp's senare åsigt, enligt hvilken det egentligen är en pronominalstam med temporal betydelse 'tum'. Schleicher fattar det utan tvifvel mindre riktigt såsom en böjd kasusform. Därefter genomgås de skenbara oregelmässigheterna vid det syllabiska augmentet.

Till förklaring af den långa augmentvokalen i ἤμελλε och ἠβούλετο föreslår C. under tvekan antagandet af dubbelformerna *ἐμέλλω *ἐβούλομαι; för det senare föreslås därjämte en förklaring i enlighet med hom. ἠ-είδη, i hvilken ordform den långa vokalen är att tillskrifva digammas förlängande inverkan. ἠδυνήθην lemnas alldeles oförklaradt. Delbrück Altind. Verb. 79 anför 8 verbalformer ur RV. med lång augmentvokal och antager, att förlängningen beror på den augmentet efterföljande halfvokalen, som i dessa verb är *j r* eller *v*. Denna upfattning är således likartad med Curtius' andra förklaring af ἠβούλετο. Verbet δύναμαι hänför D. till roten *ju* 'an sich ziehen, in die Gewalt bekommen'. Ordet vore då ett dialektord såsom βούλομαι och δ upkommet såsom δ i boiot. δυγόν för ζυγόν lat. *jugum*, och förlängningen i det närmaste såsom i πόλη-ος af *πόλεj-ος. Stode nu vidare ἤμελλον för *ἐ-σμελλον i likhet med dor. ϝῆμα (γῆμα Hesych.) för *ϝεσμα, att. εἷμα, skulle alla dessa tre egendomliga augment bero på dialektiska företeelser. För detta talar ock den omständigheten, att de så sporadiskt visa sig i språket. De skulle då vara bildningar tillhörande folkliga eller landskapliga munarter, som här och där dyka upp i skriftspråket. Dessa förklaringar, som här till en del efter Delbrück's anvisning framkastats, äro naturligen allt annat än säkra, men de synas vara lika så mycket att tänka på som förslaget att antaga

Digitized by Google

biformer med förslagsvokalen ε, hvaraf vi annars ej i dessa verb äga något spår.

Dubbelkonsonanter efter augment. Allmänt bekant är att begynnande ῥ i grekiskan fördubblas efter augment. Att denna fördubbling enligt regeln hvilar på etymologisk grund, har länge varit erkändt. C. anför 7 verbalstammar med ursprungligen begynnande ϝρ och två (eller tre) med ursprungligt σρ. För öfrigt är det högst sannolikt, att de allra flesta öfriga med ῥ begynnande verb haft framför ρ en annan konsonant, ss. ῥάπτω (Bugge's härledning Kuhn's Zschr. XX 32 är ej säker), ῥύομαι skyddar (Curtius, Studien VI 273), ῥαίω m. fl. Om ett sådant antal ofta brukade ordformer verkat på andra med analogiens makt, kan det ej synas underligt. Men grekiska språket äger högst få ord med enkelt ῥ såsom ursprungligt begynnelseljud. Af ῥέζω 'färjar' — det enda grek. verb med begynnande ῥ, som motsvarar ett ord med begynnande r i annat språk, skr. *rag'* — synes aor. endast förekomma i infinitiv. Däremot har grekiskan eget nog i verbet ῥαίνω 'bestänker' mot denna regel skapat sig ett dylikt verb bredvid ἄρδ-ω 'fuktar' och skr. *ârd-ra-s* 'fuktig, saftig' (Curtius Etym.[3] 215), och af detta äga vi ἐρράδατο *M* 431, ἐρράδαται *υ* 354, former som tydligen visa en efter analogi bildad fördubbling af ρ. Under sådana förhållanden inom det grekiska språket är det ganska märkeligt, att hos Homeros ἔ-ρρεξε, så vidt min räkning är riktig, förekommer endast fyra gånger i Iliaden och ingenstädes i Odyssén, då däremot former sådana som ἔ-ρεζε ἔ-ρεξε o. a. med enkelt ρ träffas 8 gånger i Iliaden och 14 gånger i Odyssén, och därjämte minst 8 ställen i dessa dikter bestämdt tala för bevarandet af det digamma, hvarmed verbet ῥέζω 'gör' ursprungligen började.

Dessutom finnas från Homeros' tid ända ned till Apollonii Rhodii skaldeverk augmenterade verbalformer, som förete en fördubbling af annan konsonant λ μ ν σ δ. Huruvida dessa fördubblingar äro etymologiskt berättigade eller analogien ensam i dem varit den bestämmande orsaken, kan först då afgöras, när man kommit till full klarhet och säkerhet angående härledningen af

Digitized by Google

de särskilda verbalstammarne, hvarvid man jämväl får taga i betraktande tiden och stället för deras första framträdande. Etymologisk grund har med all säkerhet ἔ-ννεον Φ 11 (νέ-ω 'simmar', stam σνυ, Curtius Etym.[8] 297). Med mycken sannolikhet stöder sig konsonantfördubblingen på etymologisk grund i följande ord, i hvilka den visar sig ej blott efter augmentet utan ock i sammansättningar: ἔ-μμορε ε 335, δι-ε-(μ)μοιρᾶτο (πάντα διεμοιρᾶτο δαΐζων) ξ 434 (jfr ἄ-μμορος, ἀ-μμορίη, εἵμαρτο, r. σμερ? Etym. 309), ἐ-σσείοντο Υ 59 (jfr ἐπι-σσείῃσιν Δ 167, περισσείοντο Τ 382, ὑπο-σσείουσιν ι 385, r. σϝε? Etym. 34), ἐ-σσεύοντο ἔ-σσευα o. a. (jfr ἐπι-σσεύῃ ε 421, m. m., θεό-σσυτος Aesch.), ἔ-δδεισεν Α 33 m. fl. st. (jfr περί-δδεισαν Λ 508, ὑπο-δδείσαντες Μ 413 o. s. v., κύον ἀ-δδεές Θ 423, m. m., r. dvi Fick Vgl. Wörterb. 97, δϝει antager Curtius Etym. 607). För följande trenne ord är det på grund af jämförelsen med de beslägtade språken för oss svårt att antaga, att fördubblingen eller förlängningen beror på assimilation med eller inverkan af annan försvunnen konsonant: ἔλλαβε σ 88 fl. st. (jfr pf. εἴληφα, men skr. *labh* Etym. 483), ἔμμαθε ρ 226 (intet språk visar i denna månggrenade rot μεν μαν μνα μαθ spår af annan begynnelsekonsonant, Etym. 291), ἀπ-ενίζοντο Κ 572 (skr. *nig'*, Etym. 296). Med all säkerhet står ἔλλιπε Apoll. Rhod. utan etymologisk grund (jfr skr. *rik'*, Etym. 422). Fullkomligt dunkla äro ἐ-λλίσσετο Ζ 45, ἐ-λλισάμην λ 35, ἐ-λλιτάνευσα κ 481 o. a. samt ἔ-λλαχεν hymn V 86, 87 Baum. (jfr pf. εἴληχα). Denna förteckning på verb, som efter augmentet fördubbla sin begynnelsekonsonant eller låta augmentets korta vokal gälla som lång, är sannolikt ofullständig. Det är endast hvad som nu för tillfället erbjuder sig. De flesta af dessa fall synas sålunda äga etymologisk grund. Vid assimilationen segrar den starkare konsonanten öfver den svagare: μ och ν öfver σ, men σ öfver ϝ, detta förutsatt att de gissningsvis antagna härledningarne äro riktiga. Beträffande de tre ἔλλαβεν ἔμμαθε ἀπ-ενίζοντο, torde de få upfattas i likhet med de bekanta förlängningarne framför enkelt begynnande λ μ ν d. v. s. upfattas såsom beroende af ett i dessa ord inträdt

Digitized by Google

tjockare uttal af nämda konsonanter. Formen ἔλλιπε är synbarligen en efterbildning.

På kvarstående augment framför vokal anför Curtius ett märkvärdigt fall från fornpersiskan: *a-ĩ-sta-tâ* för **a-ai-sta-tâ.* Tjugnen grek. verbalstammar uptagas såsom erbjudande exempel på något dylikt. Af dessa 21 förklaras den skenbara oregelmässigheten i 17 stammar ha berott på ett bortfallet digamma (ss. ἔ-ειπον, ἐ-άγην), i 2 på ett sigma (ἑ-έσσατο r. (σ)ἑδ och ἐ-άφθη r. σεπ), i en stam troligen på ett jod (ἔ-ηκε r. *je*), hvarefter för en stam (ἐ-είσατο, ἐ-εισάσθην af pres. εἶμι) antages en på falsk analogi hvilande oegentlighet. Härvid fogas några obetydliga anmärkningar. För ἀν-έῳγον antages, att verbalstammen i οἰγ-νυ-μι ursprungligen börjat med ett digamma. Detta är sannolikt, men dock blott ett löst antagande. För ἤ-ειρε är en rot σϝερ ej upvisad, dock sannolik. Vid förklaringen af ἑάφθη ur roten σεπ 'tractare' erinras om, att äfven προσ-άπτω Ω 110 förutsätter en begynnelsekonsonant och att vi, såsom förf. själf s. 124 omtalar, äga ἧλον af ἑάλων, ἧξε af ἔαξε. I självfva saken vågar jag för tillfället ej yttra mig. Mot Curtius' upfattning af ἐ-είσατο ἐ-εισάσθην såsom bildade efter falsk analogi har jag redan förut uttalat mig (De digammo homerico p. 157). Jag vidhåller min tvekan att sluta mig till denna upfattning, ehuru jag ej anser min på anförda ställe gifna tolkning för säker.

Syllabiskt augment i sammandragning visar sig enligt Curtius i 14 verbalstammar. I 7 stammar beror egendomligheten på ett ursprungligt digamma (εἶδον, εἴθιζον m. fl.), i 5 på ett sigma (εἱπόμην, εἷρπον), i en stam sannolikt på ett jod (εἶμεν); dunkel är ännu stammen i εἷλον, εἱλόμην. C. antager för den samma s. 124 o. 162 ett begynnande digamma, men tycks s. 126 lemna frågan oafgjord. Digamma i denna stam grundar sig endast på I. Bekker's fantasi samt på Blomfield's och Schneidewin's af Bergk ogillade förslag till läsning af Alkai. fr. 68. I alla dessa 14 stammar börjas de augmenterade formerna med diftongen ει, och i 13 stammar har denna upstått genom sammandragning af ε + ε, endast i en stam (εἶδον) genom en samman-

Digitized by Google

flytning af ε + ι. Bland dessa augmenterade former fins endast ett pluskvamperf. εἱστήκειν, hvartill dock möjligen kan läggas Curtius' läsningsförslag ξ 289 εἱόργει (Verbum s. 118). Formerna εἶων εἶασα böra utgå ur förteckningen, såsom C. också tycks s. 126, då han ej uptagit dem i slutsumman. De äro ej häller bildade efter falsk analogi, men upfattade och begagnade, såsom de voro det. Den bristande positionslängden i versens hufvudcesur γ 435 framför εἰργάζετο är intet giltigt skäl för en ändring till ϝεργάζετο. εἴρυσα hos Homeros bör i enlighet med Curtius' mening fattas såsom en augmenterad form på den grund, att diftongiserade ej augmenterade former af detta verb ej förekomma hos Homeros.

Förklaringen af det temporala augmentet har hittils vållat de grekiska grammatikerna ej så litet hufvudbry. Om än af ett *ἐ-αγο-ν kunde bli ἦγον, kunde af *ἐ-εσαν hos Ionierna ej bli annat än *εἶσαν, af *ἔορτο ej annat än *οὖρτο. Det temporala augmentet kan, menar C., endast förklaras på det sätt, att augmentets ursprungliga vokal *a* antages ha sammansmält med verbets begynnelsevokal *a*, redan innan *a*-ljudets splittring i *a e o* tog sin början, och vid vokalens öfvergång i enskilda verb till ett *e* eller ett *o* följde augmentets långa vokal med enligt följande tabell:

**agâmi*	**âgam*	ἄγω	ἆγον (dor.)
**asanti*	**âsant*	ἔασι	ἦσαν
**arnutai*	**ârta*	ὄρνυται	ὦρτο

Formen ἦγον är specielt ionisk och kan jämföras med ἄκη. Denna förklaring är på en gång enkel och sinnrik och så enkel och naturlig, att det ej kan falla någon in att ett ögonblick tvifla på den samma, så mycket mer som motsvarande verb i sanskrit visa *â*. Jag undrar om ej en fullt analog företeelse kan framdragas ur nominalböjningen. Ändelsen för nom. ack. och vok. dual. är i 3dje dekl. ε, i 1sta och 2dra dekl. sluta dessa kasus på förlängd stamvokal ᾱ ω. Kühner Ausf. Gram. I[2] 291 antager ändelsen äfven i de båda första dekl. vara ε och sålunda χώρᾱ ἵππω upkomna ur *χωρα-ε *ἱππο-ε. Af ett *χωρα-ε

kunde möjligen upstå *χώρᾱ*, men af ett **ἱππο-ε* icke *ἵππω*. Dessa former måste utan tvifvel upfattas så, att dualändelsen *a*, innan ännu den ursprungliga *a*-deklinationen delade sig i en *a*-deklination och en *o*-deklination, sammansmälte med stammens *a* till *ā*, hvilket *ā* behöll sig i den deklination, som behöll stammens *a*-ljud, men i *o*-deklinationen följde stamvokalens öfvergång till *ā*-ljud och vardt *ω*. Så tycks ock Schleicher Comp. 521 fatta saken. Annorlunda förhålla sig naturligen tredje deklinationens *γένη εὐγενῆ*, som ej kunna vara annat än sammandragna af *γένε-ε εὐγενέ-ε*. Skulle möjligen den egendomliga sammandragningen här bero på en sträfvan efter en viss motsvarighet till de vokaliska deklinationernas former *χώρᾱ ἵππω*?

Det egendomliga augmentet i imperf. *ᾔια* eller *ᾖα* förklarade redan Kuhn vara närmast att jämföra med den sanskritska augmenteringen framför *i* och *u*, ex. *ish-ja-ti* han drifver, aor. *â-ishi-t*. Denna åsigt utvecklar C. med skärpa. Jag skulle blott vilja tillägga en anmärkning mot den vanliga tolkningen, nämligen att *εἰκάζω* gifver oss *ᾔκαζον*, men ej, så vidt jag känner, **ἠίκαζον*. Det hom. *ᾠιξεν α* 436 kan ej läggas i vågskålen, då verbets härkomst är insvept i ett så ogenomträngligt dunkel. Af öfriga verb begynnande med *ι* eller *υ* kan knapt ett dussin säkra fall anföras för augmentering genom förlängning af dessa vokaler. Och C. håller för sannolikt, att genom bristen på primitiva med *ι* och *υ* begynnande verbalstammar den gamla traditionen helt och hållet försvann med undantag af det nämda *ᾔια*, hvilket blef stående som ett anomalon utan att kunna tjena som mönster för de öfriga.

Bekant är, att augmentet i Vedadikterna företer samma vacklan som i de homeriska sångerna. Att däraf draga någon slutsats i afseende på augmentets tillfälliga natur i det indisk-europeiska urspråket vore för djärft. Så väl Curtius som Delbrück uttala sig bestämdt däremot. Augmentet visar sig som en väsentlig beståndsdel just genom själfva formbildningen, de primära ändelsernas afstympning till sekundära. För grekiskan kommer C. till den slutsats, att det syllabiska augmentets ute-

Digitized by Google

lemnande är en poetisk-arkaistisk frihet, det temporala augmentets åter en aldrig fullt öfvervunnen fonetisk bekvämlighet. Båda falla under begreppet försvagning, och aldrig förlorade Greken känslan af, att den augmenterade formen var den fullständiga.

De följande 9 kapitlen behandla presens- och aoriststammar utan tematisk vokal samt presensbildning med tematisk vokal efter de särskilda klasserna. För dessa afdelningar måste vi inskränka oss till en helt öfversigtlig och flyktig redogörelse.

Beträffande den vokalförlängning, som presens- och aoriststammar utan tematisk vokal ofta förete (*φη-μί εἶ-μι*, men *φα-μέν ἴ-τε*), framhåller C. betänkligheterna så väl vid den Grein-Holtzmann'ska (mekaniska) förklaringen, hvilken anser förlängningen bero på accenten, som vid den Bopp'ska, som anser att vissa ändelsers tyngd orsakat tonens ändrade läge och därmed vokalstigningens återtagande (Zurücknahme). Schleicher uttalar sig försigtigt, men tycks på det hela stå på Bopp's ståndpunkt. I denna fråga synes mig ett yttrande af Curtius, Zur Chronologie[2] 34, som dock eget nog ej här uptages eller omnämnes, förtjena mycken upmärksamhet. Språket, menar han, sträfvade efter att vid hvarandra fastare binda stam och ändelse under ömsesidigt tillmötesgående från bådas sida; det ville härför åstadkomma en viss jämnvigt mellan dem båda: däraf 1 sg. *ai-ma* (sedan *ai-mi*), men 1 pl. *i-ma-tva* (sedan *i-ma-si*, *i-mas*). Frågan må i likhet med mycket annat öfverlåtas till framtidens lösning.

Presensstammarne utan tematisk vokal indelas i enstafviga stammar och två- samt trestafviga. 8 enstafviga stammar anföras samt tre enstaka former (*ἔγ-μεν* = *ἔχειν*, *ἔδ-μεναι* och *φέρ-τε*). Sida 149 säges: '*ἕαται* verhält sich zu *ἥαται* wie *νέα* zu *νῆα*, *βασιλέα* zu *βασιλῆα*'. Huru förhåller sig då *νέα* till *νῆα*? Enligt den vanliga, äfven af Curtius Erläut.[3] 65 uptagna, förklaringen har här inträdt metathesis quantitatis: således *νέᾱ* och *ἕᾱται*. Skola då *ἕαται* *Γ* 134, *I* 628 och *ἕατο* *Η* 414 läsas tvåstafviga? Man jämföre *ι* 283, som börjar *νέα μέν μοι* och *Ε* 256 *οὐκ ἐᾷ Παλλὰς Ἀθήνη*. Eller huru förklara vokalens

Digitized by Google

förkortande? — De två- och trestafviga stammarne äro dels sådana, som genom reduplikation (*δί-δω-μι* etc.) eller genom tillägg af stafvelsen *νυ* (*ἄγ-νυ-μι*) eller af stafvelsen *να* (*δάμ-νη-μι*) varda flerstafviga, dels genomgående tvåstafviga stammar (*ἄγα-μαι*). Dessa afledningsändelser *-nu* och *-na* anser C. ha bildat nomina med betydelse af nomen agentis: skr. *dhṛsh-ṇu-s* djärf, gr. *θρῆ-νυ-ς* egl. 'hållande, stödjande', df. 'pall'; *δάμ-νη-μι* af **dam-na-*, en slags biform till skr. *dam-ana-s*, lat. *dom-inu-s*. Dessa verb kunna dock ej enligt Benfey's försök fattas såsom denominativa (på *-na-jâ-mi*).

Aoristformer äro, säger C. s. 181, sådana former af preteritum, konjunktiv, optativ, imperativ, infinitiv och particip, vid hvilkas sida icke stå motsvarande indikativ af ett presens, perfekt eller futur. *ἔ-φη-ν* är imperf., ty vi äga ett presens *φη-μί*, men *ἔ-βη-ν* aorist, ty ett presens **βη-μι* kan ej upvisas. Delbrück instämmer häri med följande ord (s. 16): en af en enkel rot bildad augmenterad form kalla vi då aorist, om bredvid den intet presens af den enkla roten finnes. Det synes som enligt D. bestämmandet bör bero på förekomsten af ett af den enkla roten bildadt presens. — Aoriststammar utan tematisk vokal finnas utom i grekiskan med säkerhet endast i sanskrit och de iraniska språken. Af denna ålderdomliga bildning äger grekiskan en aktningsvärd rikedom (mer än 50). Mot det vanliga antagandet anser C. här den långa vokalen vara den ursprungliga och det på den grund, att i sanskrit vokalens längd är regel.

Härpå följer presensbildning af tematiska verb utan förstärkning. Framställningen om den tematiska vokalens noggranna öfverensstämmelse inom grekiskan och latinet (*λέγω *λεγε-σι *λεγε-τι lego lege-s(i) lege-t(i)* etc.) igenkännes från upsatsen 'Die Spaltung des A-Lautes'. Beträffande 1 pl. *λέγο-μες legi-mus* uttalas dock här helt bestämdt den åsigten, att det latinska *i* är en försvagning af *o*. Såsom stöd härför anföras ej mindre *volu-mus su-mus quæsu-mus* än *septimus*, hvilket förhåller sig till *ἕβδομος* som *legimus* till *λέγομες*. Sedan afhandlas formerna 2 och 3 sg. *λέγεις* och *λέγει*. Corssens åsigt, att en stigning af

Digitized by Google

den tematiska vokalen skulle ägt rum i dessa former, hvilken åsigt stöder sig på latinska former ss. *scribis*, *agit*, vederlägges ganska grundligt.

Med förbigående af förlängningsklassen, som till sina grunddrag är enkel och välbekant, komma vi till den s. k. *τ*-klassen. De olika åsigterna om detta så mycket omskrifna *τ* omnämnas. Efter Grundzüge d. griech. Etym. anföras de vigtigaste skälen så för som mot den af Ahrens, Grassmann och Ebel förfäktade mening, att detta *τ* ej är något annat än det i andra verb så ofta upträdande jod. Sorgfälligt vägas de från hvardera sidan anförda skälen mot hvarandra, och man kan ej annat än gifva C. rätt i tillbakavisandet af denna åsigt. Återstår då knappast annat än att fatta detta *τ* som ett rotdeterminativ i Curtiansk mening (Zur Chronologie). Vi sakna här ett omnämnande af de båda andra dentalerna i likartad användning: *δ* såsom i *κυλί-ν-δ-ω* (jämte *κυλί-ω*), lat. *ten-d-o* (jämte *ten-e-o*), och *θ* i hom. *ἔσ-θ-ω* (jämte *ἔδ-ω*), *πλή-θ-ω* (jämte *πί-μ-πλη-μι*) o. a. Om dessa dentaler än ej förekomma i rik användning, förstå vi ej, hvarför de här ej omnämts, lika väl som de uptagits i 'Tempora und Modi'.

Den i grekiskan så vidt utgrenade nasalklassen, till hvilken de asiatiska språken endast visa svaga begynnelser, genomgås i sina särskilda former. Stor upmärksamhet förtjenar den noggranna och fina framställningen af de särskilda bildningarnes utvecklingsgång. Så följer den hufvudsakligen med de italiska språken gemensamma inkoativklassen fördelad i 6 grupper. Af föregående forskare såsom Bopp och Schleicher har genom jämförelsen med systerspråken den s. k. *ι*-klassen i grekiskan ställts i ett så klart ljus, att rörande hufvudpunkterna intet tvifvel mer kan äga rum. Huru vidsträkt omfång denna klass äger i grekiskan, finner man, då C. sammanstält 21 presens med bibehållet *ι* och 210 med efterverkan af ett *j*. Till denna klass fogas ett bihang öfver den denominativa verbalbildningen, delad i två hufvudklasser vokalisk och konsonantisk, alt efter som stammen slutar på vokal eller konsonant. Att de tre grek.

Digitized by Google

bildningarne t. ex. *αω αιω αζω* alla äro att jämföra med skr. *-ajâ-mi*, var redan antydt af Bopp och är af förf. förut närmare utfördt. Till sist uptages *ε*-klassen och det därmed befryndade. I 'Tempora und Modi' hade C. stält presensbildningar ss. *δοκέω γαμέω* som en underafdelning af *i*-klassen. Den ljudenliga möjligheten häraf är nog bevisad, men då gr. *-εω* kan vara upkommet så väl ur ett äldre *-jâ-mi* som ur ett *-ajâ-mi*, anser han här att det gr. *εω* sannolikt bör härledas ur ett *-jâ-mi*, när de beslägtade språken eller grekiskan själf visa på ett enkelt *j*, däremot ur ett *-ajâ-mi*, då bestämda tecken för en denominativ bildning äro för handen.

Må det anförda vara nog som en öfversigt af det här till behandling uptagna arbetet. Det har naturligen ej varit möjligt att meddela alla framstående drag och ännu mindre alla genom författarens utredning belysta enskildheter. Den som vill känna mera häraf hänvisas till arbetet självt. Och läsningen af det samma är i högsta måtto angenäm på grund af författarens redan genom föregående skrifter väl kända, klara och snart sagdt genomskinliga stil samt hans enkla, rakt på saken gående, bindande bevisning. Tankarne behöfva ej ordens utsmyckning, bevisningen söker ej slingrande smygvägar. Den som ser stort och vidt och djupt som denne författare, går med säkra steg raka vägen fram till sitt mål, eller där detta ännu döljer sig i skyar, stannar han på afstånd och pekar mot det samma. Att hvarje språkvetenskapens vän med längtan motser afslutningen af detta för den indisk-europeiska språkforskningen i allmänhet och för det grekiska språkstudiet i synnerhet så betydelsefulla digra arbete, behöfver ej särskildt sägas: det är sagdt i hvarje rad af denna lilla upsats.

Innan jag nedlägger pennan, anser jag mig böra nämna, att jag ej varit i tillfälle att se de anmälningar af detta arbete, som lära varit synliga i 'Blätter für das bayr. Gymnasialwesen' X, 7, och i 'Philol. Anzeiger' 1873. Suppl. 1.

Gefle, december 1874.

Digitized by Google

Anmeldelser.

Adhémar François Motte: Étude sur Marcus Agrippa. Gand & Paris. Librairie C. Muquardt & Maisonneuve et Co. 1872. XV + 256 S. 8.

M. Agrippa er en af de herligste Skikkelser i den romerske Historie. Han indbyder i høj Grad til særligt Studium og Behandling, og har heller ikke saa sjælden været Gjenstand for saadan; som de dygtigste Bearbejdelser ville vi nævne Frandsens Agrippa, eine historische Untersuchung, Altona 1836, og van Eck, Quæstiones historicæ de M. Vipsanio Agrippa, Leyden 1842. Naar den ovennævnte Forf. ikke des mindre har troet at burde underkaste dette Emne en ny Behandling, hidrører dette ikke fra at han er kommen i Besiddelse af nye Documenter, men han har ment ved en omhyggelig og forstandig Benyttelse af det Bekjendte at kunne give et fyldigere og rigtigere Billede af Agrippa end hans Forgængere, og dette er for en stor Del lykkets ham.

Bogen er skreven paa fransk, men Forf. har væsentlig dannet sig efter tysk Mønster. Theod. Mommsen beundrer han særlig, endog i den Grad, at skjøndt han ellers ikke mangler Kritik, har han dog blindthen fulgt Mommsen og hans Lærer Drumann i deres fanatiske Had til Cicero. Man gjenfinder her de samme Kraftudtryk om den stakkels Ciceros Forfængelighed og Taabelighed, Egoisme og Charakterløshed o. s. v., ja selv i de Philippiske Taler finder Forf. kun personlige Bevæggrunde. Visselig var Cicero forfængelig og ingen staalsat Charakter, men han var en Hædersmand og en ærlig Fædrelandsven. Hans Stilling i Striden imellem Pompejus og Cæsar fortjener ingen Dadel, og hans Optræden imod Antonius i hans Livs Aften viser en Holdning, som vi skylde baade Højagtelse og Medfølelse.

Forf. fortæller godt. Historien fra Cæsars Død til Slaget ved Actium er særdeles smukt og klart fremstillet. Han har ganske sikkert det rette Syn paa sin Helt, naar han i ham ser en ægte Hædersmand, der trofast sluttede sig til sin Ven August og arbejdede for ham, da han saa, at han var den Eneste, der var i Stand til at frelse Fædrelandet. Han afviser med Rette Beulés besynderlige Dom, at Agrippa var en Mand uden politiske Principer, en ren Maskine i Augusts Haand, der kunde have spillet en anderledes hæderlig Rolle, naar han havde stillet sit Feltherrctalent til Senatets Raadighed og frelst Republiken. Motte har Ret i at Republiken var bleven en Umulighed, og at Agrippa handlede »en bon citoyen et en sage appréciateur des besoins de son temps«. Han tilbageviser med lige saa fuld Ret Frandsens Forestilling om at August ej blot skulde have været skinsyg paa Agrippa — Noget som vistnok ikke er umuligt, men som vi virkelig ikke vide noget om —, men endog have frygtet ham, ja at Agrippa selv kunde have næret det Ønske at styrte August for at sætte sig selv i hans Sted, Noget som

Digitized by Google

ikke blot strider imod alle de gamle Forfatteres udtrykkelige Vidnesbyrd, men ogsaa imod de historiske Begivenheders tydelige Tale. Og dog har Motte ikke ganske kunnet frigjøre sig for Anskuelser, der staa i et vist Slægtskab med disse. Han mener, at, naar Agrippa arbejdede for August, var det dog ikke ganske uegennyttigt; han havde bestandig den Bagtanke, at efter Augusts Død vilde han blive hans Efterfølger. Men hvad Grund havde han til at tro, at han skulde overleve August? De vare jo fødte i det selvsamme Aar. Og selv om August var død før han, hvor kunde saa en Mand med hans Besindighed og klare Forstand tro, at en Vipsanius kunde erstatte en Julius uden en blodig Borgerkrig? Og det var jo dog det, han havde levet og virket for, at gjøre Ende paa Anarchiet og Borgerkrigen. Denne Mottes Opfattelse hænger sammen med Misforstaaelsen af hvad der foregik i Aaret 23. August var syg og troede, han skulde dø; da overgav han Consulerne Statens Regnskab, og Agrippa sin Signetring. Suetonius forstaar dette som en Opgivelse af Enevælden og en Tilbagegiven af Magten til Senatet; ogsaa Dio Cassius bemærker, at August ikke udnævnte sig nogen Efterfølger, hvoraf Følgen jo maatte være, at den formelt bestaaende Republik igjen traadte virkelig i Kraft. Først de Nyere fortolke det, at han overgav Agrippa Ringen, som et Slags Udnævnelse til Efterfølger, og Motte finder, at August derved fuldstændig kastede Masken og erklærede Republiken for kuldkastet. Han mener med Frandsen, at han havde helst givet sin Ring til sin Svigersøn Marcellus, men han vovede ikke at forbigaa Agrippa. Man maa sikkert give v. Eck Ret i at dette er ikke en døende Mands Adfærd, hverken at vove et dristigt Skridt, som man hele sit Liv havde betænkt sig paa, og som man nu ikke længere kan have nogen Nytte af, eller at frygte en Mand, som ikke længere vil kunde gjøre En nogen Skade. Overgivelsen af Ringen betegner ikke Overdragelsen af Magten, som han i samme Øjeblik, idet han overleverer Consulen Statsregnskabet, erkjender tilhører Senatet; men den indsætter Vennen til Executor testamenti, ligesom Alexander den Store gjorde, da han paa sit Dødsleje overgav Perdikkas sin Ring, hvor Ingen tænkte paa at Modtageren skulde træde i den virkelige, endnu ufødte Arvings Sted. Det er en personlig Tillid, August viser Agrippa, ikke en Anbefaling til Senatet. Det er muligt, at den unge Marcellus er bleven vred derover, og at dette har været en medvirkende Grund til den Misstemning imellem begge, som synes at have foranlediget Agrippas Fjernelse fra Rom; men dette kan ikke forandre den omtalte Handlings virkelige Charakter og Betydning.

Forf. har i særegne Excurser behandlet Agrippas geografiske Arbejder og de store Monumenter, han opførte i Rom, begge Dele med tilfredsstillende Nøjagtighed. Kun kunde man have ønsket en fyldigere Behandling af den romerske Architekturs Mesterstykke, det herlige Pantheon, ved hvis Bevarelse Historien selv synes at have erklæret Agrippa for Roms største Mand. Forf.

Digitized by Google

kan ikke have havt nogen anskuelig Forestilling om denne Bygning, naar han kan tænke sig, at de Gudestatuer, der fandtes der, »stod paa en Piedestal midt i Templet, ligesom Athenes Statue i Parthenon» (p. 224). Dette var, som Enhver nu til Dags bør vide, ikke Tilfældet i Parthenon, og i Agrippas Pantheon vilde det være en fuldstændig Umulighed.

L. U.

Engelske Ordbøger.

Engelsk-Dansk Ordbog af **S. Rosing.** Fjerde forøgede Udgave. Kjøbenh. 1874. Gyld. Bogh. 8. 653 S. Pris indb. 4 Kroner.

Engelsk-Dansk Ordbog ved Capt. **N. Jul. Elbe.** Kjobenh. 1874. Chr. Steen. 8. 588 S. Pris indb. 4 Kroner.

Engelsk Ordbog af **J. Geelmuyden.** Anden forbedrede og forøgede Udgave. Christiania 1872. P. T. Malling. 8. 528 S. Pris 4 Kroner.

Ferrall og **Repps** Dansk-norsk-engelske Ordbog, fjerde gjennemseede og forøgede Udgave ved **A. Larsen.** Kjøbenh. 1873. Gyld. Bogh. 8. 552 S. Pris indb. 4 Kroner.

Engelskt-Svenskt Lexikon, utarbetadt af **L. G. Nilsson, P. G. Widmark, H. N. Almkvist** och **A. Z. Collin** (1—4 h. *A-Synergist*). Stockh. 1873—74. L. J. Hjerta. 8. (1040 S.). Pris för hele Verket 9 Kroner.

Svensk-Engelsk Hand-Ordbok af **V. E. Öman.** Örebro 1872. A. Bolin. 8. 470 S. Pris 5 Kroner.

Alfabetiskt ordnad engelsk Fraseologi af **C. G. Zetterqvist.** Stockh. 1870. J. Beckman. 8. 381 S. Pris 2½ Kr.

Engelskt Konstruktions-Lexikon af **C. G. Morén.** Örebro 1872. A. Bolin. 8. 562 S. Pris 6 Kroner.

Engelskt och Svenskt Synonym-Lexikon af **J. W. Wennerberg.** Stockh. 1872. C. E. Fritze. 8. 204 S. Pris 3 Kroner.

Engelskt-Svenskt och Svenskt-Engelskt Sjö- och Handels-lexikon af **Th. Uggla.** (1—2 h. A—D). Gefle 1874. G. J. Lundberg. 8. 200 S. Pris 1½ Kr. (for hele Verket c. 12 Kroner).

Engelskt och Svenskt Hand-Lexikon, med de engelska ordens uttal, af **C. G. Jungberg.** Stockholm 1875. 524 S. 8. 3 Kroner.

I de sidste Par Aar har der hos os og i Nabolandene hersket en usædvanlig Virksomhed paa den engelske Lexikografis Omraade; det turde altsaa nu være et passende Tidspunkt til under eet at tage den herved indvundne Ordbogsskat nærmere i Øiesyn.

Digitized by Google

Den rosingske Ordbogs mange fortræffelige Egenskaber ere almindelig erkjendte. Den var, da den første Gang udkom for over tyve Aar siden, ikke alene den bedste engelske Ordbog, vi hidtil havde havt, men vistnok uden Sammenligning den bedste af alle vore Ordbøger over nyere Sprog, og det er den rimeligvis endnu. Dens store Fortrin er for det Første dens Paalidelighed i det Hele taget, idet der her ikke, som saa ofte, er Tale om nogen blot og bår Udskrivelse af tyske Ordbøger, men Alt er vel overveiet og undersøgt, dernæst det fortræffelige System, idet der paa alle Maader er økonomiseret med Pladsen, og der staar altid netop saa meget som behøves, og ikke et Ord mere; herved er det opnaaet, at den indeholder meget mere, end man efter dens Størrelse skulde vente, og i Virkeligheden ikke saa meget mindre end de dobbelt saa store tyske. Ogsaa Udtalen er betegnet paa en hensigtsmæssig Maade, der ingen Plads optager. Der er dog et Par Punkter i Systemet, som forekommer os mindre heldige. Det ene er, at hvor et Verbum er ligelydende med et Substantiv, hvilket i Engelsk særdeles ofte er Tilfældet, der opføres begge Ordene ikke alene fortløbende i samme Artikel, uden ny Linje (hvilket nok kan passere), men i Regelen anføres kun det første af dem, og det Sted, hvor det andet begynder, betegnes kun ved det lille Bogstav *v.* eller *s.*; dette volder ofte, især i længere Artikler, en Del Besvær ved Søgningen; det andet Ord burde afgjort opføres særskilt, og helst med fed Skrift, hvilket ikke vilde gjøre synderlig Forskjel i Pladsen. Den anden Indvending, vi har at gjøre, gjælder den stadige Brug af Tankestregen til Betegnelse af, at Hovedordet skal underforstaaes, hvad enten det saaledes abbrevierede Ord er en Afledning f. Ex. *head*; *—ing* (*heading*) eller en Sammensætning, der skrives i eet Ord, f. Ex. *head*; *—strong* (*headstrong*) eller i to Ord med eller uden Bindestreg, f. Ex. *black*; *—pudding* (*black-pudding*), eller endelig to særskilte Ord, f. Ex. *white*; *—lie* (*white lie*). Man kan altsaa ikke af Ordbogen erfare, hvilken af Delene er Tilfældet, og dette er dog Noget, som man ofte kan ønske at vide. Nu er det vistnok vanskeligt at opstille Grænser imellem de nævnte Sammensætningsmaader, da Sprogbrugen er saa vaklende; men der gives dog paa den ene Side en Mængde Sammensætninger, der altid skrives i eet Ord, og paa den anden Side en Mængde andre, der aldrig skrives saaledes, og under alle Omstændigheder kunde der være en særskilt Betegnelse for to Ord, som ikke ere sammensatte, men blot sammenstillede. Man kunde f. Ex. skrive; *white*; *—ness*; *—-livered*; *w. lie*.

Ogsaa i de senere Udgaver har Ordbogen fulgt bedre med Tiden end man efter Forfatterens forandrede Livsstilling skulde vente, men dog ingenlunde tilstrækkeligt; og om Forfatteren nu endelig synes at være bleven træt, saa har vi egentlig ingen Ret til at fortænke ham heri, men maa tvertimod være taknemmelige, fordi han saa længe har villet offre Tid paa et Arbeide,

Digitized by Google

der nu maa ligge ham saa fjernt. Thi det kan ikke negtes, at den sidste Revision staar meget tilbage for de foregaaende, navnlig i Betragtning af de rige Hjelpekilder, som i vore Dage staa tilbuds. Herom faar man allerede en Formodning ved at se, at der ikke, som i de tidligere Udgaver, er meddelt nogen Liste over benyttede Hjelpekilder, og at, medens der i alle de forrige Udgaver fandtes en lille Efterslæt af nye Ord eller Forbedringer, som Forfatteren under Trykningen var bleven opmærksom paa, Noget der jo ved Ordbogsarbeider pleier at være nærsten uundgaaeligt, saa findes her intet saadant. Den første Mangel der falder i Øinene, er den store Mængde forældede og sjeldne Ord der opføres, uden at betegnes som saadanne. For at vise, i hvor høi Grad dette er Tilfældet, har jeg taget mig for at gjennemgaa nogle faa Sider i Begyndelsen af Bogstavet *B*, nemlig *Ba*—, og har der fundet følgende forældede eller ubrugelige Ord og Ordbetydninger, der savne det behørige Tegn: *Babblement, babery, babish, baccated* i Betydningen: besat med Perler, *backfriend, backward, s., baffle* i Betydningerne: forhaane, begaa Bedrageri, *baffle, s., balderdash, v., balneal, balneary, balneation, balneatory, bane, v., barb,* barbere, *barbaric* i Betydningen: fra Udlandet, fremmed, *barbarity,* Barbarisme, *barn, v., bartery, bateful, batement, battalion* i Betydning: Krigshær, *battel, a., battel, v.,* blive fed, *bawsin, bayardly.* Om nogen Revision er i det Hele slet ikke Tale; thi der er nok saagodtsom ikke en eneste Tøddel forandret. Nu skal det indrømmes, at den Samvittighedsfuldhed og Nøiagtighed, hvormed Bogen fra først af var udarbeidet, vistnok gjør en Revision m i n d r e nødvendig her, end Tilfældet ellers pleier at være, men overflødig kan den dog aldrig blive, og det slaar ikke feil, at Forfatteren under gunstigere Omstændigheder vilde have anseet en grundig Revision for aldeles nødvendig. Vi have paa de samme faa Sider fundet følgende Feil: *B* er ikke Tonen *b*, men *h*. *Bacchish* (skal være: *bacchic*). *Backstaff* er ikke Kvadrant, men et ældre Høidemaalings-Instrument, Jakobsstaven. *Bad halfpenny*; Kortheden kan ogsaa drives for vidt; Talemaaden hedder fuldstændig: *to come back like a b. h.*, men derfor kan man dog ikke sige, at *a b. h.* b e t y d e r: »forgjæves Gang«. *Bagnette* er en Trykfeil, der er bleven staaende uforandret, formodentlig gjennem alle Udgaverne (skal være *baguette*). *Baldmoney* er ikke Entian (*baldmoyne*), men *Meum athamanticum*. *Ballot*; det Væsentlige ved denne Afstemningsmaade er jo ikke, at der bruges Kugler, men at der stemmes a n o n y m t; det kan ligesaavel ske (og sker vel oftest) ved Sedler, naar den Stemmegivendes Navn ikke staar paa dem. *Ban*; Lysning til Ægteskab hedder ikke *ban*, men *bans*. *Bank-bill* betyder ikke Bankoseddel, men Bankanvisning, Bankkreditbevis. *Bank-stock*; *stocks* betyder vistnok Aktier, men deraf følger ikke, at *stock* betyder: e n Aktie. *Bannock* er ikke Havrekage, men en flad Kage af hvilketsomhelst Mel. *Banter* »trække op«, *banterer*, »Optrækker«; her har Forfatteren aabenbar oversat det tyske

Digitized by Google

»aufziehen« (have til Bedste); vort »optrække« har jo en ganske anden Betydning. *Baratry* og *barratry* er naturligvis samme Ord; Forf. har opført dem som to Ord med forskjellige Betydninger. *Barbated* kan ikke betyde »skjægget« (undtagen maaske i botanisk Betydning). *Barrister*; Forklaringen »plæderer altid mundtlig« o. s. v. er misvisende og leder til at tro, at der i England ogsaa gives Advokater, der plædere skriftlig, hvilket ikke er Tilfældet; den anden Klasse Sagførere eller Forretningsførere, som Forfatteren her tænker paa (*sollicitors* og *attorneys*), plæderer slet ikke. *Base-rocket* er ikke Farve-Vau (*reseda luteola*), men vild Reseda (*reseda lutea*). *Básil*; Udtalen feil angivet, skal være: *bas'il*; vi skal dog tilføie, at denne Feil vistnok er temmelig enestaaende, og at Udtalebetegnelsen ellers er meget paalidelig; ialfald har vi jevnlig havt Anledning til at sætte den paa Prøve, og den eneste Feil, vi foruden denne erindre at have fundet, er, at *sepia* gives forskjellig Udtale i de to Betydninger, hvilket rimeligvis er Trykfeil; det hedder i begge Tilfælde *sépia*. *Basilar* er ikke Hoved-, men Grund-. *Basement* er ikke alene Stue-Etage, men kan ligesaavel være Kjælder-Etage, og det kan kun betyde Stue-Etagen, naar denne er, hvad der i Kjøbenhavn kaldes en »lav Stue«, d. e. en Stue uden Beboelseskjælder under. *Bass-viol* er ikke Bratsch, men Violoncel. *Bathos*; Oversættelsen »Anti-Klimax« er aldeles utilfredsstillende; *bathos* betegner altid noget latterligt, nemlig en pludselig, ubevidst Nedfalden fra det Sublime til det Latterlige. *Battel* er ikke »Duel« i Almindelighed, men kunde hellere oversættes »Holmgang«, d. e. Duel brugt som Gudsdom. *Battle-holder* burde ubetinget være henvist til den ene brugelige Skrivemaade: *bottle-holder*. — Den eneste Forbedring Bogen har modtaget, bestaar i en Del Tilføielser, og disse ere temmelig faa og utilstrækkelige. Man sporer kun altfor meget, at Forfatteren selv ikke længer følger med Literaturen, saa at han hovedsagelig er henvist til de tilfældige Bidrag, der kunne tilflyde ham fra mere belæste Venner og Bekjendte, samt til Ordbøgerne (som han saagodtsom slet ikke har benyttet). Rigtignok er den nye Udgave bleven lidt over 3 Ark større end den forrige; men heraf skal man ikke lade sig føre bag Lyset, thi saadant er Bogtrykkerens mindste Kunst. Sagen er nemlig den, at for denne Forøgelse tilkommer den ulige største Ære og Fortjeneste Sætteren, idet der fra den første Side til den sidste er foretaget en systematisk Strækning af Satsen, hvorved der paa hver Spalte gjennemsnitlig er tabt 4 Linjer, hvilket gjør en Side paa hvert Ark, eller paa hele Bogen omtrent $2^1/_4$ Ark. Den virkelige Forøgelse udgjør altsaa omtrent 1 Ark. Ingen behøver at uleilige sig med at betvivle denne Kjendsgjerning, thi den er aldeles sikker. For at vise, hvor utilstrækkelig denne Forøgelse er, skal vi anføre en Del Ord, vi have savnet blot under *Ba-*, idet vi sætte tekniske og mere sjeldne Ord m. m. ud af Betragtning, og kun holde os til, hvad der efter Bogens Plan ubetinget hører med: *babyish*;

Digitized by Google

babylonish, -ic; *bacco* (*baccy*); *bachelic*; *bachelorhood, -ism*; *back and belly*; *back, v.* bakke; *to back books*; *backer*; *backhanded*, indirekte; *backless*; *back pay*; *backsheesh*; *backsided* (vankantet); *backsight* (Bagsigte); *backstream*; *back-train* (Retourtog); *backwater*; *backwoodsman*; *to save one's bacon*; *bad art* (o. fl.); *go to the bad*; *bag of bones*; *bail*, deponere, *balance*, (Amer.) Rest; *balance-wheel*; *baleen* (Hvalben); *ball*, Nøgle (*s.* og *v.*); *balladmonger*; *ballastage*; *balsamine*; *balsamiferous*; *balsamous*; *bamboo, v.*; *Banbury cheese*; *banco*; *band*, Damebælte; *bandage, v.*; *bandbox* betyder ogsaa, og vel almindeligere: (Dame-) Hatæske; *bandmaster*; *bandy*, ogsaa et Sl. Boldspil; *bank-book*; *banking*; *bankrupt estate*; *baobab*; *baptization*; *bar* betyder ogsaa: Takt og: Sagførerstand; *bar*, afslaa (i Piquet); *barbarians*, Barbaresker; *bare poles*; *bare fallow*; *bare-backed*; *bargain*, Spotpris; *bargee*; *barkless*; *barley-sugar, -water, -groats*; *baronetcy*; *barrel*, Krop; Pumpestok; *barren*, (Amer.) omtrent det norske: Mo; *bar-wood*; *basal*; *base* og *base-ball* (Spil); *basic*; *basist*; *basketry*; *basking-shark* (Brygden); *bass*, Lind; *bathe, s.*; *bath brick*; *bath chair*; *bathing machine*; *bathorse*; *baton*, Taktstok; *battens*, 7-toms Planker; *bawl, s.*; *bay-rum*.

Med sædvanlig Samvittighedsfuldhed giver Forfatteren selv ikke Bogen nogen bedre Roes, end at han kalder den »brugbar«, og der er vistnok ingen Tvivl om, at den er endogsaa meget brugbar. Men naar der sees hen til de Fremskridt, Lexikografien i den senere Tid har gjort, forekommer det os rigtignok, at det nu var paa Tide, om vi fik en Ordbog, der var lidt mere end brugbar. Ved at udtale dette og ved at fremhæve de anførte Feil og Mangler tro vi saa meget mindre at være gaaet den Agtelse, der skyldes Forfatterens Fortjenester, for nær, som han selv i sit korte Forord (om vi ikke tage feil) temmelig tydeligt — saa tydeligt som det skyldige Hensyn til Forlæggeren kunde tillade — lader forstaa, ikke alene, at han er meget lidet fornøiet med den Skikkelse, hvori Bogen nu fremtræder, men ogsaa at han nu kun nødtvungen befatter sig med dette Arbeide og helst saae, om han blev afløst.

Den Anker-Elbeske Ordbog har det Fortrin (s. v. v.) for Rosings, at Udtalen angives for hvert Ord ved danske Bogstaver, medens i Rosings Hovedreglerne for Udtalen forudsættes bekjendte, saa at det kun har været anseet nødvendigt nærmere at betegne den i Undtagelsestilfælde, samt forresten ved Accenter, efter et, som det forekommer os, meget hensigtsmæssigt System. For den, der har sat sig ind i dette System, kan det falde lidt vanskeligt at forstaa Nødvendigheden af nogen anden og udførligere Betegningsmaade. Naar man ønsker at kjende Ordenes Udtale, er det jo rimeligvis for at kunne tale Sproget, og hvorledes skulde man kunne dette, uden at kjende Hovedreglerne for Udtalen. Man kan jo dog ikke slaa efter i Ordbogen for hvert Ord, man skal sige, og ligesaalidt kan man lære Udtalen af

Digitized by Google

hvert enkelt Ord udenad. Det forekommer os altsaa, at en Udtaleordbog kun kan være til nogen virkelig Nytte for den, der kjender de almindelige Regler, saa at han kun behøver at raadspørge Ordbogen i enkelte Tilfælde, og da er den hos Rosing givne Betegnelse fuldkommen tilstrækkelig. Imidlertid kan det ikke negtes, at for at benytte den, maa man nødvendigvis læse de Par Sider af Fortalen, hvor Systemet forklares, og det er maaske vanskeligt for os andre at sætte os ind i, hvilket uoverkommeligt Arbeide saadant er for en stor Del Mennesker, og hvor Mange der gives, som maa have alting ind med Skeer. Under alle Omstændigheder er det blotte Faktum, at denne Bog har kunnet udkomme, det bedste Bevis for, at der virkelig maa være en Trang tilstede i denne Henseende; thi den savner noget nær enhver anden Berettigelse til at udkomme, idet den koster det samme som Rosings og indeholder ikke mere end halv saa meget. Dermed skal det naturligvis ikke negtes, at der jo hist og her kan være gjort en og anden Rettelse og Tilføielse til R. Man faar ogsaa (hvad der savnes hos R.) en kort Liste over Døbenavne og en dito over Stednavne; disse Lister ere naturligvis meget nyttige, men rigtignok temmelig utilstrækkelige; selv af de aller almindeligste Navne savnes der omtrent ligesaa mange, som der findes. — For at komme tilbage til Udtalen, saa skal det ikke negtes, at naar denne endelig skal betegnes udførlig, saa kan en dansk Betegnelse som den Eibeske, med danske Bogstaver og efter danske Lydregler, have et vist Fortrin for en engelsk, som f. Ex. den Walkerske. Men for at have dette Fortrin, maa den ialfald give ligesaa meget, indeholde alle de samme Lydmodificationer, som den engelske. Det hedder i Fortalen, at »Grundtanken ved den heri (sic) Bogen brugte Udtalebetegnelse er, i Regelen at fremstille den saaledes, at enhver Dansk maa læse den paa samme Maade«; men denne Maade bør vel ogsaa helst være rigtig, thi ellers kan det vel ikke stort hjelpe, at den er den samme for alle Danske. Og i denne Henseende lader den Eibeske Betegnelse altfor meget tilbage at ønske. Systemet forekommer os i sig selv, saa langt det rækker, ganske heldigt; men det gaar rigtignok saa temmelig i det Grove; flere vigtige Lyde lades aldeles ubetegnede, og som Følge deraf slaaes Lyde, der ere aldeles forskjellige, sammen til een. Vi skal anføre nogle Beviser herpaa. Det engelske *sh* er, som bekjendt, det tyske: sch; denne Konsonant betegnes i Ordbogen ved de danske Bogstaver: **sj**, og herimod er der vel i og for sig Intet at indvende, om end det danske sj just ikke altid og af Alle udtales saaledes; men der er den Hage derved, at der i Engelsk ved Siden deraf ogsaa findes et v i r k e l i g t sj, d. e. s + j, nemlig overalt i Forbindelsen *su*, naar *u* er langt; der er kun to Ord, hvori *su* i dette Tilfælde udtales: schu, nemlig *sure* og *sugar*, ellers overalt: s — j — u. Hvorledes skal nu d e n n e Lydforbindelse betegnes? Hr. E. betegner den slet ikke, og Følgen bliver da, at f. Ex. *sue* udtales ganske ligedan som *shoe*! Men vi er endnu

ikke færdige med denne Konsonant: sch Hr. E. synes slet ikke at vide, at der i Engelsk foruden det almindelige *sh*, der svarer nøiagtig til det tyske sch og det franske ch, ogsaa findes en blødere sch-Lyd, svarende nøiagtig til det franske g. Denne Lyd forekommer sjelden alene, men hovedsagelig i Forbindelse med *d*, nemlig i *j* og det saakaldte bløde *g*, som begge ere = *d* + det franske g. Hr. E. synes, som sagt, ikke at kjende Noget til dette, og betegner altsaa Hvislelyden ligedan f. E. i *gin* som i *chin*. Hvad vilde man sige om et fransk Udtalesystem, der undlod at gjøre Forskjel paa ch og g? Undertiden forekommer denne Konsonant (det bløde sch) ogsaa alene, f. Ex. i *azure*, *fusion*, og her har Forfatteren, mærkelig nok, brugt Betegnelsen: ʒj. Dersom dette skal betyde: ʒ + j, saa er det galt, og dersom Meningen virkelig er (hvad den udentvivl ikke er) dermed at betegne den omtalte Konsonant, saa burde denne Betegnelse for det Første have været brugt ogsaa alle andre Steder, for det Andet have været forklaret. Det hedder i Fortalen »at det heri (sic) Bogen brugte Udtalesystem egentlig kun er en for Danske hensigtsmæssigere Omdannelse af det Walkerske System«. Men til med Held at foretage en saadan Omdannelse udkræves det med Nødvendighed, at man er godt hjemme i Sprogets Udtale og ikke ubekjendt med Begyndelsesgrundene i Fonetiken. — Et andet Punkt, hvori Forfatteren feiler, er i Betegnelsen af det engelske *or*. Han har fulgt Walkers Inconsekvents, at opstille en særskilt Betegnelse for Lyden af ô (i *nor* o. s. v.), uagtet det er aldeles den samme Lyd som å (i *all*), saa at der altsaa egentlig kun burde have været opstillet 3 istedetfor 4 Udtalemaader af *o*. Hos W. er dette, som sagt, kun en Inconsekvents, der ingen Skade gjør; men ved den ukyndige Maade, hvorpaa det efterlignes af Hr. E., idet han betegner denne Lyd ved o, opstaar der en meget slem Feil. Thi ifølge hans System skal o foran en Konsonant altid udtales kort, og den, der retter sig efter hans Udtalebetegnelse, vil altsaa nødvendigvis udtale *o* i *morning*, *sort* og en stor Mængde andre Ord kort (som i det danske: Sort), medens det skal være langt; *o* skal saaledes udtales langt i *for*, *forfeit* o. fl., kort i *forage*, *foreign*, *forest*, men herom erfarer man Intet i Hr. E.'s Ordbog, og det havde dog været saa saare simpelt at bruge: aa for den lange, o for den korte Udtale. — Den Maade, overalt at betegne Udtalen af det tonløse *e* ved i, f. Ex. i *basket*, *bachelor* o. m. fl., er ogsaa meget mislig og vil ganske bestemt lede til en feilagtig Udtale; e vilde i Regelen være at foretrække. Endelig er det ved enhver saadan Udtalebetegnelse naturligvis et uafviseligt Krav, at den maa være, saavidt muligt, fri for Trykfeil; nu skal det indrømmes, at Hr. E.'s Correktur er nogenlunde nøiagtig, men nogenlunde er her ikke nok. Vi har saaledes paa de omtalte faa Sider fundet følgende Trykfeil i Udtalen: *Backside*, bak-ßeib; *babble*, babl (men Substantivet: bab-bl, uagtet Udtalen naturligvis er den samme i begge); *badger*, bab'-bßjor (skal være -or); *bags*, bagʒ

Digitized by Google

(skal være: bagʒ); *bastard*, *bastardize*, *bastardy*, den første Stavelse overalt betegnet ved: bas- istedenfor baʒ-.

Geelmuydens Ordbog, der nu er udkommet i 2den Udgave (1ste Udg. 1855), synes at være en ret brugbar og paalidelig Haandordbog, og den er ikke, som den Anker-Eibeske for en stor Del er, et ordret Uddrag af Rosings, men den indeholder unegtelig langt mindre, end den sidste, knapt engang saa meget som den første; og da den koster det samme, eller endog lidt mere, kan man ved første Øiekast undre sig over, at den i det Hele har kunnet bestaa og finde Afsætning ved Siden af Rosings; thi at Normændene af ren Patriotisme skulde foretrække at kjøbe en norsk Ordbog, naar de kunde faa det Dobbelte for sine Penge ved at kjøbe en dansk, kan man dog vanskelig tro; ligeoverfor Pengehensyn pleier Patriotismen gjerne at komme tilkort. Noget kan det vel gjøre, at i G.'s Ordbog findes Udtalen betegnet for hvert Ord (efter det Walkerske System), men Hovedgrunden er dog vistnok, at der i Rosings Ordbog slet intet Hensyn er taget til den norske Sprogegenhed. Nu er vel den Smule Forskjel imellem Dansk og Norsk i Regelen ikke til Hinder for Brugen af danske Ordbøger i Norge, idet de fleste Danismer forstaaes, om de end aldrig bruges, af Normændene; men der er dog en Del Ord, hvorom dette ikke gjælder, og deriblandt navnlig de naturhistoriske. Om en Normand f. Ex. slaar efter *orchis* og finder »Horndrager«, eller *roach*, og finder »Rudskalle«, saa er han netop lige klog, som han var før, med mindre han tilfældigvis er Botaniker eller Zoolog, saa at han kjender de latinske Navne. Det maa derfor forundre, at Forlæggeren af Rosings Ordbog, der ellers tidligere har gjort en god Begyndelse i denne Retning, i dette Tilfælde har skyet den Smule Bekostning og den aldeles forsvindende Forøgelse af Bogens Omfang, som det kunde have været, at faa de nødvendigste Norvagismer optagne. Herved vilde han utvivlsomt have gjort baade sig selv og Normændene en god Tjeneste.

Den sidste Udgave af Ferralls og Repps Ordbog adskiller sig fra de forrige derved, at der er optaget en Del Norvagismer, og de særlig danske Ord og Udtryk ere betegnede som saadanne. Desuden er der foretaget nogle andre Smaaforbedringer, og naturligvis ogsaa kommet noget nyt Stof til, skjønt vistnok ikke nær saa meget, som ønskeligt kunde være.

Svenskerne har hidtil ligget noget tilbage i Henseende til lexikografiske Hjelpekilder i det engelske Sprog, i den Grad, at endog Rosings Ordbog har havt nogen Afsætning hinsides Sundet; men nu begynde de at komme godt efter (eller rettere foran). Den ovennævnte Engelsk-Svenske Ordbog er vel endnu ikke ganske færdig, men da Trykningen skrider raskt fremad, vil det femte og sidste Hefte rimeligvis ikke lade længe vente paa sig. Den er, saavidt vi kan skjønne, en virkelig god og righoldig Ordbog, der tilfredsstiller alle rimelige Fordringer, og den er omtrent dobbelt saa stor

Digitized by Google

som Rosings. Nu er rigtignok den virkelige Forskjel imellem de to Bøgers Indholdsrighed ikke nær saa stor, som man heraf skulde tro, thi for det Første optager Udtalebetegnelsen en Del Plads, og dernæst er der i det Hele langtfra holdt saa godt Hus med Pladsen som i Rosings, men ikke destomindre er det unegteligt, at den sidste staar meget tilbage for den svenske i Fuldstændighed. Fra denne i det Hele gunstige Dom maa vi imidlertid undtage det første Hefte, der nemlig har en anden Forfatter end de øvrige, og staar ikke lidet tilbage for dem; det er i Virkeligheden ikke stort Andet end et ordlydende Uddrag af Lucas's store engelsk-tyske Ordbog. Dette vidtløftige Værk er nu ganske vist en sand Guldgrube, og navnlig et uvurderligt Hjælpemiddel for alle Ordbogsskrivere; men det er en Bog, der maa benyttes med en vis Varsomhed; thi den indeholder ikke faa Feil, er opfyldt med en overvættes Mængde Provincialismer og forældede Ord, og er i det Hele temmelig ukritisk. Og naar en i sig selv ukritisk Kilde benyttes paa en ukritisk og skjødesløs Maade, som her er Tilfældet, bliver Resultatet naturligvis derefter. Saaledes er der optaget mange Provincialismer, uden at betegne dem som saadanne, medens der paa den anden Side savnes forbausende mange almindelige Ord, saaledes blot paa de oftnævnte faa Sider (foruden over Halvdelen af de samme, som hos Rosing) slige Ord som: *baboon! backbone! background*, *backhanded*, *backsword*, *backwoods*, *bagman*, *bans*, *bandbox! bangle*, *banjo*, *banneret*, *bannock*, *banshee*, *barium*, *bark-bound*, *barndoor-fowl*, *bartizan*, *basement* i Betydningen: nederste Etage! *battue*, *bay window*, *keep*, *stand*, *at bay!* Forfatteren har i det Hele lidet Begreb om at skrive en Ordbog, saa at han undertiden opfylder Pladsen med uvedkommende Snak, som det gjør et ligefrem komisk Indtryk at støde paa i en almindelig Ordbog Saaledes oversættes *baffetas:* »ett slags tjocka hvita bomullstyger från Ostindien; det från Surate anses vara bäst»; *banewort*: »den till klassen pentandria hörande växten Atropa belladonna; Forfatteren har her troet for en Gangs Skyld at burde tilføie nogle Ord »af egen fatabur», men været temmelig uheldig; *barm*: »jäst, drägg (ordet bärma förekommer i Svenska almogespråket och betyder der enligt Rietz: jäst, drägg); hele denne Parenthes burde naturligvis have været udtrykt med de to Ord: (prov. bärma), thi alt det øvrige giver ingen anden Oplysning, end at Hr. N. selv ikke kjender Ordet bärma, — et Faktum, der kan forundre, men ikke interesserer os det Ringeste. — Alle Lucas's Feil gjentages trolig. Saaledes: *bag-lock*, kappsäckslås; *-lockmann* (ligetil Trykfeilen *nn* kopieres), profryttare; dette *baglockman*, som ellers ikke kjendes, forefalder noget mistænkeligt; naar man veed, at der virkelig findes et andet ganske almindeligt Ord: *bagman*, som betyder: profryttare (og som vel at mærke hverken findes hos L. eller N.), saa opstaar der grundet Mistanke om, at L. har udskrevet dette tankeløst efter en anden Ordbog, hvor der har staaet først: *bag-lock*,

Digitized by Google

og derpaa *-man*, og misforstaaet Forkortelsen. *Bangled-eared*, baade hos L. og N., skal være: *bangle-eared*. *Brick-bat*, Teglsten (ligesaa hos Lucas); naar man veed, at *brick* betyder Teglsten, er det allerede a priori noget nær umuligt, at *brick-bat* skulde betyde det samme; det betyder i Virkeligheden: et Stykke af en (ituslaaet) Teglsten. *Bathos* »det låga, krypande i ett skrifsätt, i poesi«; Forklaringen, som altid, ordret efter Lucas, og aldeles feilagtig (se ovfr. under Rosings Ordbog). At *bay* skulde kunne betyde: höstack, hövålm, forefalder yderst usandsynligt, uagtet L. unegtelig har: Heuschober. Skjønt vi ellers ikke befatte os med at opsøge Trykfeil, have vi dog fundet een, der er karakteristisk: *baron of biff*, en af den Slags Trykfeil, der vanskelig kan være Trykfeil, og som ialfald neppe kan undgaa en Correktørs Opmærksomhed, der er blot nogenlunde hjemme i Sproget. — Den slaviske Udskrivning af Lucas gaar noget vidt, naar: *to beat banaghan* oversættes: »ljuga, så att takbjelkarne böja sig«; »lügen, dasz sich die Balken biegen« kan være en meget fortræffelig Talemaade paa Tysk, hvor den danner baade Alliteration og Rim, men at oversætte den ordret paa Svensk, er rigtignok en løierlig Idee. — Undertiden har Forfatteren ogsaa i Hastværket misforstaaet Lucas. Saaledes oversættes *bard* hos L. »Pferdeharnisch«, d. v. s. en Hests Jernrustning (i Middelalderen), men Hr. N. maa formodl. have troet, at »Harnisch« havde samme Betydning som det engelske *harness*, thi han skriver: *bard* (ark.) seldon; og ved *barnacles* finder man følgende Forklaring: »näsklämma (ett instrument, som vid operation af näsan, öronen eller öfwerläppen (hos hästar) anwändas att hopklämma någon af dessa kroppsdelar, för att döfwa känseln och hålla hästen lugn«); det Hele er omtrent ordret efter Lucas (hvis Forklaring er rigtig), men Forf. har læst feil, og har tillige, for at undgaa en fuldstændig ordlydende Overensstemmelse, foretaget en liden Omsætning; men det skulde han ikke have gjort, thi derved er det Hele (som Enhver, der kjender Noget til Sagen, vil se) blevet rent Nonsens. — Naar Forfatteren en enkelt Gang vil gaa paa egen Haand, kommer han, som sagt, altid galt afsted. Saaledes opfører han et for os Andre ubekjendt Adjektiv: *bandy*, krum; da *bandy-legged* betyder: krumbenet, har han formodentlig antaget det for en given Sag, at *bandy* maatte betyde krum, men dette var en vel dristig Slutning. *Barren-wort* oversættes hos L. »Bischofsmütze (Epimedium alpinum); nu har Forf. uheldigvis vidst, at der ogsaa findes et svensk Plantenavn: »biskopsmössa«; dette er rigtignok Navnet paa en ganske anden Plante, men desuagtet oversætter Forf *barrenwort* ved »biskopsmössa« og tilføier ovenikjøbet, for at gjøre Sagen komplet, den svenske Plantes systematiske Navn (Digitalis purpurea), — unegtelig en god Idee. — Det er, som sagt, Skade, at denne, saavidt vi kan skjønne, forøvrigt gode Ordbog skal være bleven skjæmmet ved den uheldige Begyndelse.

Digitized by Google

V. Ömans Bog forekommer os at være en god og brugbar Haandordbog; den indeholder noget mindre end Ferrall og Repps; dog er Forskjellen af flere Grunde i Virkeligheden ikke saa stor, som den ser ud til. Der gives en Liste over Person- og Stednavne (de almindeligste af disse findes ogsaa i Ferral og Repps optagne i Texten). En Mangel forekommer det os at være, at de systematiske Navne paa Planter og Dyr ikke anføres. En anden Ting, der har forundret os, er Skrivemaaden: *honor*, *odor*, *endeavor* o. s. v. (istedenfor: *honour*, *odour*, *endeavour*). Denne Skrivemaade har, igjennem Websters Ordbog, vundet almindelig Indgang i Amerika; men i England findes der yderst faa Forfattere, der bruge den, og den amerikanske Literatur spiller dog endnu en altfor underordnet Rolle i Sammenligning med den engelske, til at der kan være nogensomhelst Tvivl om, hvilken af dem man i en Ordbog bør rette sig efter i Retskrivningsspørgsmaal. Der er ogsaa liden Sandsynlighed for at denne Skrivemaade vil vinde Indgang i England; dertil ere Engelskmændene altfor conservative.

Zetterqvists og Moréns Bøger ere begge, som af Titelen sees, alfabetisk ordnede Samlinger af engelske Talemaader, og have begge den gode Egenskab tilfælles, at Forfatterne ere godt hjemme i det engelske Sprog, saa at hvad der gives, vistnok er saa temmelig at stole paa. Den sidste er dog langt udførligere og staar i det Hele meget over den første, der neppe kan være forfattet af nogen videnskabelig dannet Mand; ialfald er Stoffet ordnet paa en aldeles usystematisk og ofte ligefrem meningsløs Maade. Ogsaa hos M. er Ordningen vistnok noget ukorrekt; den minder kun altfor meget om de engelske Kilder, og det Systematiske er, som bekjendt, ikke Engelskmændenes stærke Side; men det skal indrømmes, at en saadan Ordning har sine Vanskeligheder, og det er muligt, at den mest korrekte Ordning ikke altid vilde findes at være den mest praktiske. Den vigtigste Indvending, vi have at gjøre imod M's Bog, er dens aldeles urimelige Vidtløftighed. Det er ikke for meget at sige, at mindst Halvdelen uden ringeste Savn kunde have været udeladt, og Bogen derved være bleven blot halv saa dyr, have vundet større Udbredelse og gjort større Nytte. Vi skal blot anføre eet Exempel instar omnium. Under *Like* læses: *She does not like him*; *how do you — her? how do you — your maid? I don't much — it*; *would you — it? to — horses*, *dogs*, *pictures*, *music*; *to — good living*; *to — hunting*, *gaming*, *riding*, *walking*; *to — fruit*, *milk*, *veal*, *mutton*; *to — a thing very much*; *we — our present condition*; *how do you — London? the dog likes his master*. Tre à fire af disse Exempler vilde have gjort fuldstændig samme Nytte. — Som Tillæg indeholder Bogen Tabeller over Mynt, Maal og Vægt, Lister over de uregelmæssige Verber, over Person- og Stednavne og (temmelig udførlig) over de i Engelsk brugelige Forkortelser. End-

Digitized by Google

videre loves der i Fortalen et alfabetisk Register over de i Bogen forekommende svenske Ord, med engelsk Oversættelse, hvilket naturligvis i høi Grad vil forøge Bogens Brugbarhed.

Engelskt och Svenskt Synonym-Lexikon synes at være et brugbart Sammendrag af de forhaandenværende engelske Værker af samme Slags. Disse Kilder ere for Størstedelen ligefrem aftrykte (paa Engelsk), tildels ogsaa, men sjeldnere, oversatte paa Svensk, eller, rettere sagt, Forfatteren har begyndt med at oversætte dem paa Svensk, men er snart mere og mere bleven kjed af dette besværlige Arbeide, saa at de engelske Forklaringer efterhaanden tage mere og mere Overhaand og tilsidst blive saagodtsom eneherskende. Herimod er heller ikke noget væsentligt at indvende; thi slige Definitioner ere i Regelen vanskelige, tildels umulige, at oversætte paa en tilfredsstillende Maade, og den, der er nogenlunde hjemme i Engelsk, vil vistnok foretrække at have dem i Originalsproget; for Begyndere kan det jo være anderledes, men disse have vel ogsaa mindre Brug for et Synonym-Lexikon. Forfatteren synes i det Hele at være nogenledes hjemme i Engelsk; ja, naar det i Fortalen hedder: »om det skulle befinnas, att synonymernas här utförda definitioner och de upplysande exemplen äro noggranna och med sträng urskilning gjorda, efter de anförde engelske författarne (de sednast erkände såsom företrädesvis följde), så är Förf. högsta önskan uppfylld», saa kunde man af de fuldstændig uforstaaelige Ord i Parenthesen fristes til at tro, at Forfatteren under et længere Ophold i England havde glemt sit Modersmaal, hvilket dog ikke synes at være Tilfældet. Imidlertid ere hans Oversættelser ingenlunde altid at stole paa; saaledes finder man allerede S. 1—2: »*Abilities* åsyftar . . . . själsstyrka att verkställa (*mental power to execute*), og nogle Linjer længere nede: *capacity* åsyftar blott själsstyrka (*mental power*); Oversættelsen af *mental power* med »själsstyrka» er naturligvis aldeles feilagtig. Og længere nede i samme Artikel forbauses man ved at erfare, at *subtility* er »förmåga att förfina, förädla, rena». Det vilde ligefrem være uforklarligt, hvorledes Forfatteren kunde være falden paa at give en saadan Definition, dersom han ikke havde været saa opmærksom at tilføie i Parenthes: (*to refine*). Herved løses Gaaden. Forfatteren har nemlig aldeles misforstaaet Ordet *refine*, som her er brugt i en anden Betydning, end den almindelige, nemlig omtrent som vi bruge: Raffinement, Finesse. Den paa det oven citerede Sted i Fortalen omtalte strenge »urskilning» synes ogsaa at have svigtet Forfatteren, naar han aldeles uden Nødvendighed gjør Afstikkere ind paa Etymologiens vanskelige Gebeet og uden Betænkning optager de engelske Lexikografers vel bekjendte absurde og fantastiske Derivationer, saasom: *coy* af *cautus*, *coward* af *cow-ward*, *poltroon* af *pollice truncus*. — Bogen indeholder tillige et svensk-engelsk Register, og bliver derved paa en Maade baade et svensk-engelsk og et engelsk-svensk Synonym-Lexikon.

Digitized by Google

Om Ugglas Ordbog er det endnu for tidligt at udtale nogen Dom, da der ikke er udkommet mere end Bogstaverne A-D af den engelsk-svenske Del. Der er ingen Tvivl om, at Bogen, hvis den holder, hvad den lover, vil afhjelpe et almindelig følt Savn. Vi skal kun anmærke, at Prisen synes at være sat lovlig høi, nemlig 20 Øre pr. Ark, uagtet Trykken er saa ualmindelig vid, at der paa tre Sider her ikke staar mere end paa een i Rosings Ordbog.

Af Fortalen til Jungbergs Ordbog erfarer man, at den hovedsagelig udgiver sig for at være en Udtale-Ordbog, og at Forfatteren som Følge deraf aldeles har afholdt sig fra at optage Talemaader og indskrænket sig til at meddele Oversættelse, »men denna så fullständig, att jag vill tro, att mitt arbete i denna väg skall kunna mäta sig med hvilket större Lexikon som helst». Det sidste Punkt skal vi ikke videre indlade os paa; det er rimeligt nok, at Bogen med Hensyn til Ordforklaringerne er noget fuldstændigere, og ikke stort slettere, end de almindelige Lommeordbøger, skjønt Gud skal vide, at der er Feil nok at finde; saaledes, for blot at holde os til det oftnævnte korte Afsnit: *backbone*, bakben! (istf. ryggrad); *basement* (den almindeligste Betydning, nederste Etage, savnes); *batten*, vinkelmått (ukjendt Betydning); *bawdiness*, obeståndighet! *battering-ram* (en Stormbuk) antager Forf. for at være det Samme som en Katapult (en Slags Kastemaskine). — Men hvad Bogens Hovedopgave angaar, at være en Udtale-Ordbog, da maa vi udtrykkelig advare det svenske Publikum imod at kjøbe den i dette Øiemed, thi den er fuldstændig ubrugelig, og egner sig egentlig slet ikke til Omtale i dette Tidskrift, men medtages kun her for Fuldstændigheds Skyld. Sagen er simpelthen, at en Mand, der kan lidt Engelsk, her har taget sig for, uden nogetsomhelst System, og uden Spor af Kjendskab til Lydlære, at gjengive de engelske Ords Udtale ved Hjelp af saadanne svenske Bogstaver, som i Øieblikket forekom ham at være de nærmest tilsvarende. Da nu mindst Halvdelen af de engelske Lyde ikke har noget tilsvarende i Svensk, kan man tænke sig, hvordan Resultatet bliver. Ikke blot betegnes den samme Lyd snart paa een, snart paa en anden Maade; ikke blot er der aldeles ikke Tale om de finere Nuancer, som f. Ex. de to *s*; men selv de groveste Lydforskjelligheder savne enhver Betegnelse. Saaledes gjør Forf. ingen Forskjel imellem det korte *a* og det korte *e*, men begge Dele betegnes ved »ä», f. Ex. *bat* og *bet* begge »bätt»; undertiden ogsaa ved *e*, naar det falder ham ind, saaledes: *bellow* (bällå), *bellows* (bellås). Ingen Forskjel gjøres imellem det lange *o* og *aw*, men begge betegnes ved »åh»; *bold* og *bald*, *so* og *saw* er for ham eins Bier (»såh»). *ch* og *j* betegnes uden videre Forklaring ved tj og dj. At der er nogen Forskjel imellem den engelske og den svenske Udtale af *th*, kan ikke sees, endnu langt mindre, at der i Engelsk gives to forskjellige *th*, men altsammen betegnes uden videre Forklaring ved svensk

»th«, saaledes: *this* (thiss), *think* (thingk); en sjelden Gang falder det ham, mærkværdig nok, ind at betegne Udtalen af *th* ved *z*, saaledes: *bath* (bäz), *bathe* (bäz). Heri er der forresten omtrent ligesaa mange Feil som Bogstaver; thi foruden at der i disse to Ord forekommer to forskjellige *th*, saa forekommer der ogsaa to forskjellige *a*, og ingen af dem er »ä« (der hos Forf. betyder det korte *a* i *hat* o. s. v.), men i det første Ord (ifølge Forfatterens Betegningsmaade) »a«, i det andet »eh«. Den eneste særskilte Lydbetegnelse, Forfatteren finder sig foranlediget til at bruge (foruden to Slags Accent: ˋ over lange og ˊ over korte Vokaler) er: û, som han i Fortalen siger, at han bruger til at betegne »mellanljudet mellan u og ö«. Men han gjør det ikke. I Begyndelsen, nemlig igjennem Bogstavet A eller saa omtrent, bruger han dette Tegn nogenlunde stadigt, men senere kun en sjelden Gang, naar det falder ham ind. — Men ved Siden af alt dette, altsaa uden Hensyn til den fuldstændige Mangel paa System eller Lydbetegnelse, vrimler Bogen formelig af andre Feil, der ikke have noget at bestille med det svenske Alfabets Utilstrækkelighed. Saaledes f. Ex. *balbutiate* »bälbjuhtiät«, skal være: (vi rette os overalt efter Forfatterens Betegningsmaade) -schiät; *backwoodsman*, -wûdds-, istf. -wudds-; *battailous* »bättäljus«, istf. -lùs; »bànian« istf. bánian; »bàsil (behsil)« istf. básil (bässil); *ballet* vil Forf. udtale paa Fransk (»bäleh«), istf. »bället«; i *bar*, *barb* og en Del andre Ord tror han, at *a* er kort (»barr«), istf. at det er langt; i *balk* veed han ikke, at *l* er stumt; Ordene: *chamber*, *cambric*, *falchion*, *halberd*, *jackal* udtaler han med det korte engelske *a* (»ä«), medens det i de to første skal være »eh«, i de tre sidste »åh«; i *flower* udtaler han *ow* som »åh« istf. »au«. Dette maa være tilstrækkeligt; vi har spildt altfor mange Ord paa dette Makværk.

A. Larsen.

Fortsatte uddrag af
Indbydelsesskrifter fra forskellige skoler i 1874.

Herlufsholm skole er i alt væsenligt indrettet som de statsskoler, der har begge slags studerende disciple. De betydeligste afvigelser er, at den ingen realdisciple har og har beholdt gamle anden klasse under navn af forberedelsesklasse. I V var der ingen disc. af den math. retning, i IV og III var forholdet mellem Sp. og M. henholdsvis 8 + 1 og 13 + 5. Timetabellen er omtrent lig kommissionens. IV M. og III M. har i en særlig Dansk time læst

Digitized by Google

forskelligt dramatisk og Græsk mythologi (med Il. og Odyss.). I to af de fire Danske timer har V læst Islandsk (med den Danske lærer), Wimmers læsebog (28 s.) og Iversens grammatik. I samme klasse har alle disc. valgt Engelsk. I historie indføres i I—IV Blochs lærebog for realskoler.

I Borgerdydskolen paa Kristianshavn går skoleåret fra påske til påske, og indbydelsesskriftet er derfor udgivet i Marts. Ved denne som ved de andre större privatskoler i hovedstaden er afvigelserne i undervisningsskemaet for mange til at kunne angives i et kort uddrag. Under de 6 klasser er der 2 fællesklasser og 4 underklasser. V Sp. talte 7, V M. 2 disc. Hvorledes forholdet var i IV og III, oplyses ikke. Dansk og Islandsk havde i V 2 timer hver med forskellige lærere. I Isl. læstes Wimmers læsebog (40 s.) og Iversens grammat. Alle disc. i V læste Engelsk (som ogsaa læses i de lavere klasser med 1 ugetime). I historie indføres Blochs lærebog for realskoler i I—IV. — V M. har i 8 mathematiktimer læst Steens ren math. (til funktionslæren), desuden trigonometri og stereometri, i naturlære (3 t.) Ørsteds bog og en astronomi. Naturhistorie læses ikke.

Borgerdydskolen i Kjøbenhavn har under de 6 klasser 6 fællesklasser. I III og IV er der disc. af begge retninger, men tallene angives ikke. V har læst Islandsk i de Danske timer (Wimmers læsebog, 63 sider, og gramm.). I samme klasse læses både Engelsk (begyndt lavere i skolen) og Tysk. Ligeså fortsættes regneundervisningen i 1 ugetime. I historie bruges Kofods udtog i II—IV og tildels i V—VI. Den synes at skulle afløses af Blochs lærebog for realskoler, som på boglisten for næste år er ansat i II.

Haderslev læreres skole har 6 studerende klasser og 5 underklasser. Timefordelingen stemmer for det meste med de lærde statsskolers. Af V klasses 11 disciple hørte 1 til den math. retning. Men der findes ingen angivelse af undervisningen i mathematik og naturlære. I IV og III var fordelingen mellem Sp. og M. henholdsvis 7 + 18 og 11 + 12. Den særlige Dansktime i IV M. og III M. er anvendt til Græsk mythologi, læsning af Iliaden og lignende. Islandsk læstes i V i 2 timer (Dansk 2 timer med en anden lærer). Der læstes Iversens læsebog (46 s.) og gramm. Alle disc. i V læste Engelsk, men tillige tilbødes dem undervisning i Tysk (1 time). I historie brugtes i I—IV Thriges og Blochs (ældre) bøger.

Latin- og Realskolen i store Kongensgade har 5 (6) forberedelsesklasser, 4 realklasser og 6 studerende klasser, beregnede på disc. af begge retninger; foreløbig er dog alle i V og IV af den spr. hist. retning. I III findes begge retninger, men der ses ikke, hvor mange af hver. V har i Islandsk under en særlig lærer læst Wimmers læsebog (36 s.) og gramm. Hele klassen læser Engelsk. Verdenshistorie læstes til IV efter Bohrs mindre lærebog.

Mariboes Skole har 1 forberedelsesklasse, 4 underklasser, 4 realklasser og 6 studerende do. Dog har der ingen disciple været i V i sidste skoleår.

Digitized by Google

IV klasses disc. var alle sprogstuderende. I III må der have været disc. af begge retninger.

Det von Westenske Institut har samme klassetal som forrige. I de studerende klasser findes kun disc. af den sproglige retning. V har læst Islandsk (med læreren i Dansk) i to ugetimer (Wimmers læsebog 35 s., Iversens gramm.). Alle disc. i denne klasse læste Engelsk. Historie er i I—IV læst efter Bohrs mindre lærebog og Allens Danmarkshistorie.

Hauchs Latin- og Realskole er ved at bygges op fra grunden af. I det forløbne skoleår havdes klasserne I, II og III B og A foruden en forberedelsesklasse i 2 afdelinger.

Efterslægtselskabets realskole havde 9 klasser, alle delte i 2, 3 eller 4 sideordnede afdelinger. De seks øverste klasser har fra 2—6 ugenlige skoletimer flere, end de tilsvarende klasser i statsskolerne, og denne heldige omstændighed er navnlig kommen de levende sprog til gode; således har i de to øverste klasser Tysk, Fransk og Engelsk kunnet få 5 ugenlige timer hver.

Helsingørs höjere Realskole har seks klasser, den øverste toårig. Tysk læstes fra förste klasse, Engelsk fra anden, Fransk fra tredje.

Slagelse Realskoles klasser er forberedelsesklassen, I, II—IV (delte i B og A). Tysk begynder i I (med 1 time), Engelsk i II B, Fransk i II A. Også i denne skole har de höjere klasser det held at have flere end 30 ugetimer, så Dansk og de levende sprog i de 4 klasser, som svarer til statsskolernes I R—IV R, har haft 3, historie i de 2 sidste år 4 ugetimer.

Vordingborg Realskole har forberedelsesklasse og I—V, sidstnævnte toårig. De levende sprog indtræder som i statsskolerne för beklippelsen, Tysk i I, Fransk i II, Engelsk i III.

Svendborg Realskole har 9 klasser (I—IX). Engelsk læses fra IV, Tysk fra V, Fransk i VI og VII. Skolen dimitterer ikke, men nogle disc. af øverste klasse tager forberedelsesprøve af lavere grad i Kbhvn.

Vejle Amts höjere Realskole i Kolding har 6 klasser (1 forb. og I — V), den øverste toårig. Tysk læses fra I, Fransk fra II, Engelsk fra III, i reglen med 2 ugetimer hver (Fransk og Tysk i förste år 3).

Fredericia Latin- og Realskole har nu sine 4 øverste klasser indrettede som statsskolerne I—IV, både for realister og studerende, disse sidste dog vel kun af den spr. retning. Under disse klasser er der to underklasser, svarende til tidligere förste og anden klasse.

Privatskolen i Vejle har 4 klasser. I II begynder Tysk, i III Fransk, i IV enten Latin eller Engelsk. En femte kl. skal oprettes. Skolen har hidtil haft ret til at afholde Præliminærexamen af lavere grad. Man vil arbejde

Digitized by Google

hen til at kunne afholde IV klasses hovedexamen og realafgangsexamen af höjere grad.

Thisted Realskole har 1 forberedelsesklasse samt klasserne I—VI. Tysk indtræder i I, Engelsk i II, Fransk i III, Naturlære læses fra III—VI, i III og IV rigtignok kun med 1 ugetime.

B. H.

Etymologiske småting.

1.

Ordet *får* (ovis) bruges, som kændt, almindelig i dansk og svensk. I det norske folkesprog og på Island og Færøerne bruges derimod former svarende til on. *sauðr* og *fé* til at betegne får. Nyislandsk har dog i al fald en enkelt sammensætning (*færilús*, acarus reduvius), og i navnet *Færøer*, isl. *Færeyar*, færingsk *Förjar*, med dets avledninger have vi vel også ordet[1]. Gammeldansk og -svensk har formen *far*, i den ældste tid udtalt *fār*, senere *får*. I den gamle oldnorsk-islandske literatur forekommer ordet i formen *fær* (fę̄r) i den ældste sproglige avhandling i Snorra Edda (commissionsudg. II s. 18) — *sauðrinn heitir fę̄r* —[2]), men ellers, som det synes, kun i sammensætninger. Formen *fár* i senere oldnorsk svarer til og er vel optagen fra gammeldansk. I andre gotiske tungemål synes ordet ikke at forekomme, og en rimelig etymologi av det er, så vidt vides, hidtil ikke given. Følgende forklaring turde muligvis være den rette: *fár* er av samme rod som *fæ*. Ligesom vi næmlig have en fællesjafetisk grundform **paku* (√*pak*) til skr. zend. *paçu*, lat. *pecu*, litavisk *peku-s*, got. *faihu*, oht. *fihu*, on. *fé* — således må vi av samme rod have en anden stamme **pakas-* (ik.) svarende til lat. *pecus* ef. *pecoris* (ik.). **Pakas* vilde på gotisk, når rodselvlyden forblev usvækket, lyde **fahis* (stamme **fahis-a*)[3]), og lige som vi have on. *hatr* (ik.) svarende til got. *hatis*, vilde vi få *fár* svarende til **fahis*, i det *h* regelret udstødtes og fræmkaldte erstatningsforlængelse av foregående selvlyd (jfr. *tár* = oht. *zahar*, got. *tagr* o. s. v.). Den oldnorsk-islandske form *fę̄r* opstår av *fár* som *lę̄r* av *lár* (gmd.-sv.), som *kę̄r* av *kar* (gmd.-sv.), got. *kas*

---

[1]) Jfr. Gislason: Dönsk orðabók s. 107.

[2]) Jfr. Lyngby i dette tidskrifts 2 b. s. 317.

[3]) Jfr. Schleichers Compendium 3dje udg. s. 460.

Digitized by Google

o. s. v., i det det av *s* opståede *r* virker omlydende[1]). At omlyden i *fęr* er fræmkaldt av *r*, ses av, at andre oprindelige *as*-stammer på on. ikke have omlyd, som, for uden *hatr*, f. ex. *barr* (ik.), nåletræers løv; sæd, byg, = got. **baris*, i to. *baris-eins* *κρίθινος*[2]). At *barr* er ik., ses af Fjölsvinnsmál, Bugges udg. v. 19[4]: *hvat þat barr heitir*; med urette göre Fritzner og Fick det derfor i deres ordbøger til hak.; Egilsson og Oxforder-ordbogen have derimod det rette kön. — En anden uomlydt *as*-stamme er *setr* (ik.), sæde, gr. *ἕδος*, skr. *sadas*[3]). End videre kan nævnes *fjall*, eller ubrudt *fell* (ik.), fjæld, der står for **fel*ᵃ*ₑs*, jfr. oht. osax. *felis* (ha.)[4]). Når vi derimod have on. *røk(k)r* (ik.), tusmørke, overfor got. *riqis*, ses det let, at omlyden i dette ord skyldes stammens *v*, altså: *røkr* for **rekv*ᵃ*ₑs*.

Av disse exempler på oprindelige *as*-stammer — hvis tal pladsen her ikke tillader mig at forøge, men som jeg måske en anden gang kan få lejlighed til at behandle udførligere — vil det være klart, at omlyden i *fęr* kun kan skyldes slutnings-*r*'et; vi må altså sætte en nordisk grundform **faheʀ* (eller **fahaʀ?*)[5]). At den oprindelige rodselvlyd *a* er svækket til *e* i *fé* for **fehu*, men usvækket i **fár*, medens latin har *e* både i *pecu* og *pecus*, har intet at betyde, da der haves mange exempler på lignende uregelrethed. Med hensyn til betydningen stemme *pecus* og *fęr* godt, idet *pecus* jo særlig — i den senere tid altid — betyder får.

2.

Oldnorsk-islandsk *lęr* (femur), gmd.-sv. *lār*, ser ud til på samme måde at være opstået av en grundform **lakas* (√*lak*). En beslægtet lat. form kunde vi så muligvis have i *lacertus*. *Lacer-* vilde da stå for det opr. **lakas-*, lige som f. ex. *verber* er en opr. *as*-stamme. Av **lakas* kunde et nyt ord dannes ved afledningsendelsen (*i*)*to-*. En med *lęr* formelt mer stemmende form haves i gr. *λέκος* (ik.) = *λεκάνη*, skål, der af Fick (Vergl. W. 1 b. 2 udg. s. 390, 485) henføres til samme rod som lat. *lacertus*, næmlig *lak*, med

---

[1]) Jfr. Bugge i dette tidskrifts 7 b. s. 320.

[2]) Jfr. Fick: Vergleich. Wörterbuch 3 b. 3 udg. s. 202.

[3]) Jfr. Fick: Vergl. W. 1 b. 3 udg. s. 225; i 3 b. s. 317 sætter han derimod stammen *setra-*.

[4]) Når Holtzmann i Altdeutsche Grammatik 1 b. s. 125 siger »*fjall* aus *falis*«, er det åbenbart vrangt for *fel*ᵃ*ₑs*. — For øvrigt synes *fjall* (*fell*) af opr. √*par* m. h. t. betydning at forholde sig til gr. *πόλις*, skr. *puri* som on. *bjarg* (*berg*) til on. *borg*.

[5]) Herefter bortfalder den parallel, som Lyngby i dette tidskrifts 6 b. s. 39 drager mellem de got. stammer på *-isa-* og de on. énstavede medlydstammers nf. gf. flt. hu., i det der ingen lighed bliver imellem got. *hatis*, on. *hatr* på den ene side og got. **bokis*, on *bękr* på den anden side.

Digitized by Google

grundbetydningen: böje, uddybe. M. h. t. den noget afvigende bemærkelse, som *lę́r* og *lacertus* have, kan henvises til lat. *armus* overfor on. *ármr*, en *vǫðvi* overfor tysk *wade* o. dsl. I on. have vi endelig av samme rod et andet ord *lęggr* (ha.), stamme: *lęggja-* for **lagja-* (engelsk: *leg*)[1]). Det har dels en lignende betydning (læg, skinneben) dels og oftest en mer almindelig bemærkelse (benpibe, ben). M. h. t. betydning forholder *lę́r* (lår) sig altså til *lęggr* (ben) som *fę́r* (får) til *fé* (kreaturer). Men medens vi have sammensætningen *lę́rlęggr* (lårben), findes der næppe noget **fę́rfé* = *fę́rsǫuðr* (får). — Hvis *fę́r* og *lę́r* virkelig ere opr. *as*-stammer, således som jeg oven for har søgt at vise, er der herved ydet et bidrag til bædre forståelse av den lydovergang, prof. Bugge i dette tidskr. 7 b. s. 320 har berørt. Når prof. B. dèr siger, at »*r* ... i Oldnorsk ofte, navnlig hvor det er opstaaet af *s*, virker omlydende ligesom *i* paa den forudgaaende Vokal«: må — i fald *fę́r* og *lę́r* ere *as*-stammer — indskrænkningen »*navnlig*« bortfalde. Ti for øvrigt have alle de ord, prof. B. anfører som exempler på nævnte omlyd, *r* for ældre *s*, og det samme gælder, så vidt vides, de andre på samme måde omlydte ord, som han ikke har opregnet.

Valdemar Steffensen.

In Lucianum.

In *vita Luciani* cap. 2 narrat scriptor, patrem suum statuarium se fieri voluisse, quum se ad hanc artem optime a natura instructum esse putaret. *Ἐτεκμαίρετο δὲ*, inquit, *ταῖς ἐκ τοῦ κηροῦ παιδιαῖς· ὁπότε γὰρ ἀφεθείην ὑπὸ τῶν διδασκάλων, ἀποξέων ἂν τὸν κηρὸν ἢ βόας ἢ ἵππους . . ἀνέπλαττον, εἰκότως, ὡς ἐδόκουν τῷ πατρί· ἐφ' οἷς παρὰ μὲν τῶν διδασκάλων πληγὰς ἐλάμβανον, τότε δὲ ἔπαινος εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ ταῦτα ἦν κτλ.* Si hæc scriptura recipitur, et *εἰκότως* prorsus insolito modo positum est, ut significet imagines »similitudinem retulisse rerum«; et patrem Luciani pueri tricas probasse putandum est, quod vix est verisimile. Transpositis verbis optima efficitur sententia: . . . . *ἀνέπλαττον· ἐφ' οἷς . . πληγὰς ἐλάμβανον, εἰκότως, ὡς ἐδόκουν τῷ πατρί, τότε δὲ κτλ.* Jocose significat Lucianus, quanto aliter aliis temporibus pater de artificiis suis judicarit.

M. C. Gertz.

[1]) Jfr. Fick Vergl. W. 3 b. 3 udg. s. 262.

Digitized by Google

Nekrolog.

Carl August Walberg

var född den 14 December 1827 i Särestad af Vestergötland, der hans fader då var komminister. Efter att hafva genomgått Skara skola och gymnasium kom han hösten 1847 till Upsala Universitet, hvarest han genast utmärkte sig ej mindre genom flit och stadga, än genom sin vackra tenorröst. Den sistnämnda gjorde honom tidigt till en framstående medlem af Upsalas då, som nu, berömda studentsångförening, och han förvärfvade sig redan i de första åren många vänner för lifvet bland äldre och yngre universitetsmedlemmar. Hvarken sången eller vänskapen drogo honom dock från hans studier, hvilka han ständigt idkade med den jemna energi och grundlighet, som tillhörde hans karakter. Walberg, som under studentåren företrädesvis egnat sig åt de klassiska språken jemte filosofien, i hvilka ämnen han haft till lärare Spongberg (till en del äfven Palmblad), Sellén, Zedritz och Boström, ingick, sedan han 1854 blifvit filosofie doktor, vid Upsala Universitet såsom docent i grekiska och blef 1860 adjunkt i samme vetenskap. År 1862 utkom »Svenskt-grekiskt lexikon af C. W. Linder och C. A. Walberg» (jfr. Tidskrift for Philologi etc. 1863), af hvilket verk Walberg, enligt företalet, utarbetat större delen. Året 1863 upptogs för W. af en resa till Frankrike, Italien och Grekland, under hvilken han i Florens företog en revision af dervarande Euripides-handskrift (Florentinus, plut. XXXII n. 2); af denna revision hann han blott att utgifva Elektra (1869; jfr. Philologischer Anzeiger, 1873, neuntes Heft, der denna upplaga är anmäld till det bästa)[1]. År 1869 utnämndes W. till professor i grekiska språket och literaturen vid Lunds Universitet och tillträdde detta embete i Maj 1870 med

---

[1]) Den i samma tidskrift uttalade önskan, att äfven W.s revision af de öfriga skådespelen måtte utgifvas, torde efter hans död ej kunna uppfyllas, då anteckningarna gjorts med mycket fin stil i ett exemplar af Kirchhoffs upplaga.

Digitized by Google

en föreläsning »om Rhythm». Det sydsvenska Universitetet, hvilket emottog honom såsom en man i sin fulla ungdomskraft och med ett vid systeruniversitetet förvärfvadt, stadgadt anseende som vetenskapsman och lärare, fästade vid honom de största förhoppningar och fruktade blott, att han vid en snart väntad ledighet skulle återvända till Upsala. Då denna ledighet, genom Prof. Spongbergs afskedstagande, inträffade i Januari 1874, stannade emellertid Walberg qvar i Lund, som dock snart derefter skulle förlora honom genom döden. Han afled efter några månaders stilla aftynande d. 14 Oktober 1874, efter ett treårigt äktenskap efterlemnande en ung enka och två späda söner.

De år, Walberg tillhört Lunds Universitet, hade blifvit tagna i anspråk äfven af uppdrag utom Universitetet. En mångårig examinator i Studentexamen hade han, då denna 1863 upphörde, fått en plats bland de censorer, hvilka af Regeringen utsågos att öfvervaka de elementarläroverkens afgångsexamina, hvilka skulle ersätta det afskaffade inträdesförhöret vid Universiteten, och fortfor med denna befattning, till dess han detta års vårtermin af sjukdom derifrån förhindrades. År 1865—66 hade han varit medlem af en komité, hvilken af Regeringen tillsatts för att granska de vid språkundervisningen i skolorna brukade läroböcker; i komiténs betänkande är den del, som handlar om läroböcker i grekisk grammatik, hans särkilda arbete. Hans på det pedagogiska området sålunda förvärfvade erfarenhet och insigt, äfven ådagalagda genom åtskilliga uppsatser i Pedagogisk Tidskrift af L. A. Aulin, ville Regeringen i vidsträcktare mon göra sig till godo, då han i Nov. 1870 kallades till medlem af den komité, hvilken, med anledning af Riksdagens hemställan samma år, skulle afgifva förslag till förändringar i elementarläroverkens inrättning. Såsom medlem af denna komité vistades Walberg i Stockholm hela året 1871 och egnade sig med oförtröttadt nit åt komiténs arbeten, liksom han ock i väsentlig mon torde hafva haft inflytande på dessa arbetens resultat, hvilka äro nedlagda i komiténs betänkande till Kongl. Majt. (Stockholm 1872). Då detta förslag till en ny skolordning, i hvilken en betydlig öfvervigt var tilldelad den lärda, på klassisk grund byggda skolan, af Regeringen blott befordrades till trycket, men icke framlades till behandling af Riksdagen, undgick detta icke att hos den för sin öfvertygelse varmhjertade och tillika finkänslige Walberg väcka en viss missstämning; ett uttryck af denna ville man se i den anonyma skriften »I läroverksfrågan» (1873), hvilken allvarligt, men

Digitized by Google

utan bitterhet förfäktar de åsigter, komiténs pluralitet uttalat, och bekämpar Regeringens, inför kamrarna framlagda förslag. Ett erkännande af sin verksamhet på detta område rönte Walberg vid svenskt läraremöte år 1872, då de talrikt församlade skolmännen valde honom till mötets förste ordförande.

Walberg var en af de personligheter, hvilka, hvarhelst de röra sig, väcka uppmärksamhet och sympatier. Redan hans yttre var i hög grad tilltalande. En högväxt, fint byggd gestalt uppbar ett hufvud med grekiskt regelbundna drag, men med de nordiske färgerne i hy, lockar og ögon. Hans umgängessätt var stilla och anspråkslöst, men utan den ringaste anstrykning af lärd blyghet och förlägenhet; det utmärktes fast mer af en viss akademisk värdighet, men parad med den ädlaste humanitet och en förekommande välvilja mot alla, som kommo med honom i närmare beröring. Öfverhufvud var han en omisskännelig representant af vestgötalynnets bästa egendomligheter, i sin trohjertade godmodighet, ej mindre än i sin jemna förståndsklarhet och sin flärdlösa grundlighet. En uppmärksam iakttagare upptäckte snart ett elegiskt drag i hans lynne, måhända honom påtryckt af en hjertesorg i hans ungdom, men menniskoskygghet och pjunkigt drömmeri var helt och hållet främmande för hans manliga, mångsidigt intresserade och rastlöst verksamme ande. Med lika stor fasthet i åsigter, som humanitet i deras framställning, var han särskildt en varm vän af de klassiska studierna och genomträngd af deras stora betydelse såsom bildningsmedel vid elementarläroverk och universitet.

Såsom filolog tillhörde Walberg den riktning, hvilkens föremål är språk och litteratur i oupplöslig förening. Med en ovanlig kännedom af båda de klassiska språken, af hvilka han i skrift och tal mästerligt behandlade det latinska, förenade han en vidtsträckt litteraturkännedom, måhända störst inom Greklands poetiska litteratur med hennes hjelpvetenskaper, fornkunskap och litteraturhistoria. Hans musikaliska bildning och anlag gjorde honom mer, än med filologer i allmänhet kan vara fallet, skickad till ett sjelfständigt omdöme i metriskt-rhythmiska frågor, åt hvilka han ock egnade en synnerlig uppmärksamhet. Såsom kritiker var han lika varsam, som vaksam, i följd af hela sin karaktersriktning obenägen ej blott för de lösa hugskotten, utan ock för att idka kritik för kritikens egen skull. Åt det linguistiskt-komparativa språkstudiet egnade han sig jemförelsevis mindre; dock har han riktat vår på detta område fattiga litteratur med en

Digitized by Google

liten värdefull uppsats »om tredje personens pronomen i grekiskan» (skrifven på latin och införd i Upsala Universitets Årsskrift för år 1866).

Att Walberg framför allt var föreläsare, erkännes enstämmigt af hans åhörare, hvilka hos honom prisa lika mycket föredragets klara formfulländning, som det sakrika, strängt sofrade innehållet. Examinerandet eller rättare tenterandet, hvilket vid våra svenska Universitet i så hög grad tager en professors tid och förmåga i anspråk, skötte Walberg med en förening af stränghet och vänlighet, hvilken tillvann honom lärjungars både aktning och kärlek och som, tillsammans med hans öfriga egenskapar, skall trygga honom ett namn bland Lunds Universitets vackraste och dyrbaraste minnen, så kort än den tid varit, under hvilken han tillhört detsamma.

C.

Athens Pnyx.

Af *Richard Christensen.*

Blandt de mange tvivlsomme Punkter i Athens Topographi er der neppe noget, der i nyere Tid har været mere omstridt end Beliggenheden af den gamle Folkeforsamlingsplads. En Fremstilling af den derom førte Strid og Prøvelse af, hvor nær vi kunne komme til en sikker Besvarelse af Spørgsmaalet, vil forhaabentlig ikke være Tidskriftets Læsere uvelkommen.

I.

I en Afhandling «Det gamle Torv i Athen» i forrige Bind af dette Tidskrift S. 255 ff. har jeg viist, at medens i den ældste Tid det offentlige Liv i Athen knyttede sig til Kongens Palads og Statens Prytaneion paa Borgen, henlagdes ved Byens fortsatte Udvidelse alt rum Tid før Solon Folkeforsamlingerne, en Del af Retsforhandlingerne og visse festlige Sammenkomster til Kerameikostorvet Nord for Borgen, ligesom Regjeringsbygningerne tildels grupperedes om dette. Den større Deltagelse af Borgerne i det offentlige Liv, der var en naturlig Følge af Solons og Kleisthenes's politiske Foranstaltninger og af Partikampene i 6. Aarhd. f. Chr., førte imidlertid til, at man af Hensyn til Pladsen og Borgernes Beqvemmelighed indrettede et særligt Folkeforsamlingssted, *Πνύξ*, som udstyredes med Siddepladser, Talerstol osv. Dog var det kun de Forsamlinger, i hvilke Borgerne skulde sidde og høre paa Forhandlinger, som holdtes der. Naar Borgerne derimod blot skulde møde og afgive deres Stemme, var hint Hensyn overflødigt, og Torvepladsen, der laa mere midt i Byen og hvor altid en Del Mennesker vare samlede eller leilighedsvis indfandt sig, laa i saa Fald endog beqvemmere for

Digitized by Google

Størsteparten af Borgerne. Saadanne Afstemninger vedblev derfor altid at foregaae paa Torvet. Udtrykkelig er dette vel kun overleveret for Ostrakismens Vedkommende, men har utvivlsomt ogsaa været Tilfældet ved alle andre Afstemninger om en Enkeltperson [1]).

Pnyx var et stenigt, høitliggende Sted: I Aristophanes's Ridd. 783 siger Pølsehandleren til Demos: *ἐπὶ ταῖσι πέτραις οὐ φροντίζει σκληρῶς σε καθήμενον οὕτως*, og om Kleon siges smstds. 313: *κἀπὸ τῶν πετρῶν ἄνωθεν τοὺς φόρους θυννοσκοπῶν*. I Platons Kritias p. 112 a nævnes Pnyx ligefrem som en af Athens fremragende Høider [2]). Derfor hedder det hos Demosth. om Krands. 169: *πᾶς ὁ δῆμος ἄνω καθῆτο* og hos Plut. Nik. 7: *ἐκκλησίας ποτὲ οὔσης τὸν δῆμον καθήμενον ἄνω*. Det bekræftes endelig af Scholiasterne, saaledes til Aristoph. Acharn. 20, til Ridd. 751 og til Aischin. m. Tim. p. 24 Dind., hvor Pnyx kaldes *πάγος ὑψηλός, λόφος*.

Paa det anførte Sted i Kritias giver Platon en Skildring af Athens ældste Borg, som han forestillede sig den, førend Oversvømmelser, Jordskjælv o. L. havde revet den i flere Stykker. Han tænker sig Rummet mellem Byens Høider udfyldt, saa at de i Forening med Akropolis danne een stor Borgklippe, og nævner paa den ene Side af Akropolis Pnyx, paa den anden Lykabettos *ἐκ τοῦ καταντικρὺ τῆς Πυκνός*. Da Lykabettos alt for længe siden med Sikkerhed er gjenkjendt i det høie spidse Bjerg N. Ø. for Athen, hvis Hovedtop benævnes efter Hagios Georgios [3]), maa Pnyx søges paa Høiderne i Byens sydvestlige Del.

Paa Akropolisskraaningen kunne vi, hvad ellers Pollux VIII, 132: *Πνὺξ ἦν χωρίον πρὸς τῇ Ἀκροπόλει* let kunde forlede os til, ikke lægge Pnyx. En saadan Antagelse vilde hverken lade

---

[1]) S. herom Ernst Curtius Att. Studien II (aus d. XII. Bd. d. Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen), 39 ff.

[2]) Dette fremgaaer med utvivlsom Sikkerhed af hele Sammenhængen, og det forbauser mig, at Curt Wachsmuth i sit nylig udgivne Skrift Die Stadt Athen im Alterthum I, 370 synes at have overseet det.

[3]) P. W. Forchhammer Zur Topogr. Athens (1833).

Digitized by Google

sig forene med det nysnævnte Sted hos Platon eller med den udtrykkelige Angivelse hos Aischines (*π. παρ.* 74), at Tilhørerne fra Pnyx — ialfald ved en ringe Dreining af Hovedet [1]) — kunde see Propylæerne [2]). Curtius, der tidligere (i Arch. Anz. 1853, 310) havde lagt Pnyx paa Borgklippens Sydvestskraaning, hvor senere Herodes Atticus's Odeion opførtes, har da ogsaa selv allerede i Gött. Nachr. 1859, 2016 f. tilbagekaldt denne Hypothese [3]).

At Pnyx heller ikke kan have ligget paa Areopagos, see vi af Lukian bis acc. 9, hvor Hermes lader Dike sætte sig paa Areshøien, saaledes at hun kunde see over til Pnyx. Ogsaa Sydskraaningen af Areshøien udelukkes tydelig nok ved Platons Fremstilling, og det er aldeles vilkaarligt, naar Wachsmuth lægger ind i Lukians Ord, at Pnyx laa umiddelbart ved Areopagos, saa at man fra det gik lige op paa denne Høi [4]).

Pnyx maa altsaa søges paa det Høidedrag Vest for Akropolis og Areopagos, hvorpaa Stadqvarteret Melite laa [5]). Til Overflod siges det udtrykkelig af Scholiasten til Aristoph. Fugle 997, der som Hjemmel herfor paaberaaber sig Fortegnelserne over Byqvarterernes Grændser [6]); og det be-

---

[1]) Jfr. Wieseler i Nachr. v. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen 1873, 478.

[2]) *Ἀνιστάμενοι οἱ ῥήτορες ἀποβλέπειν εἰς τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως ἐκέλευον ἡμᾶς.* Jfr. den hos de attiske Talere almindelige Henvisning «*Προπύλαια ταῦτα*» (Demosth. m. Androt. (XXII) 76; *π. συντάξ.* (XIII) 28; Harpokr. v. *Προπύλαια ταῦτα*).

[3]) Wachsmuth har paany l. l. 371 lagt stor Vægt paa Pollux's Ord og villet hævde, at *Ἀκρόπολις* altid betegner den øvre Borgflade, *πρὸς τῇ Ἀκροπόλει* altsaa Akropolisskraaningen. Men selv om Pollux har ment dette, hvad ingenlunde er afgjort, modbevises en saadan Antagelse tilstrækkelig ved de andre Vidnesbyrd.

[4]) Wachsmuth l. l. 371.

[5]) Om Melites Udstrækning s. min ovennævnte Afhdl., S. 250.

[6]) *Μέτων ἄριστος ἀστρονόμος καὶ γεωμέτρης .... Φησὶ δὲ Καλλίστρατος, ἐν Κολωνῷ ἀνάθημά τι εἶναι αὐτοῦ ἀστρολογικόν ..... Ὁ δὲ Φιλόχορος ἐν Κολωνῷ μὲν αὐτὸν οὐδὲν θεῖναι λέγει, ἐπὶ Ἀψεύδους δὲ τοῦ πρὸ Πυθοδώρου ἡλιοτρόπιον ἐν τῇ νῦν οὔσῃ ἐκκλησίᾳ πρὸς τῷ τείχει τῷ ἐν τῇ Πυκνί. Μήποτε οὖν* [= Mon da vel ....?] *τὸ χωρίον, φασί τινες, ἐκεῖνο πᾶν, ᾧ περιλαμβάνεται καὶ ἡ Πνύξ, Κολωνός ἐστιν, ὁ ἕτερος* [der var nemlig to *Κολωνοί*], *ὁ μίσθιος λεγόμενος (οὕτως μέρος*

Digitized by Google

kræftes ved Aischin. m. Tim. 81 ff., der omtaler *οἰκόπεδα* og *λάκκοι* i Omegnen af Pnyx, hvorved kun kan være tænkt paa de Klippebearbeidelser til Boliger og underjordiske Beholdere, som jeg i den ovennævnte Afhandling S. 248 ff. har viist endnu findes i stor Mængde netop paa dette Høidedrag. Fortræffeligt stemmer hermed, at i den peloponnesiske Krigs Begyndelse en Del af Landfolket boede *ἐν Πυκνί* [1]). Forøvrigt kunne vi baade heraf og af flere af de ovenanførte Steder slutte, at Navnet *Πνύξ* tillige brugtes om hele Høien eller den Del af Høien, hvorpaa Folkeforsamlingspladsen laa. Sandsynligvis er ogsaa Ordet med Curtius at aflede af *ΠΥΚ*, «eine geballte compakte Felsmasse» [2]); ialfald er denne Afledning langt rimeligere end baade ældre og nyere Derivationer af, at Folket trængtes og flokkedes der, — af de mange Sten, — af *πυκνὰ οἰκήματα* e. L. [3]), af hvilke forresten ogsaa den sidste viser, at Pnyx havde en videre Betydning. Da nu Ordet desuden ikke forekommer andensteds i Grækenland om en Folkeforsamlingsplads, kan der ikke være Tvivl om, at *Πνύξ* oprindelig betegnede Høien, hvorpaa Folkeforsamlingspladsen senere indrettedes, og kun ved en Korthed i Talen kom til i indskrænket Betydning tillige at betegne Folkeforsamlingspladsen alene [4]). Egnen synes forresten alt paa Aischines's Tid, efter det nysanførte Sted at dømme, at have været temmelig øde og ringeagtet som Tilhold for alskens Pak.

Det nævnte Høidedrag Vest for Akropolis og Areopagos, —

τι νῦν σύνηθες γέγονε τὸ Κολωνὸν [disse to Ord maae enten stryges eller rettes til *τοῦ Κολωνοῦ*] *καλεῖν τὸ ὄπισθεν τῆς μακρᾶς στοᾶς*); — *Ἀλλ' οὐκ ἔστι* [Svar paa Hines Spørgsmaal]. *Μελίτῃ γὰρ ἅπαν ἐκεῖνο, ὡς ἐν τοῖς ὁρισμοῖς γέγραπται τῆς πόλεως.*

1) Aristoph. Ekkl. 243.

2) E. Curtius Att. Studien I (aus d. XI. Bd. d. Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen), 5.

3) Citaterne herfor findes hos Göttling Gesamm. Abhdl. I, 89 ff. og hos Welcker i Philol. u. hist. Abhdl. d. k. Ak. d. Wiss. zu Berlin 1852, 321 ff.

4) Jfr. Curtius Att. St. I, 5 og 51 (og Erl. Text d. 7 Karten zur Topogr. v. Athen 8) og Lolling i Gött. Nachr. 1873, 474.

Digitized by Google

Melitehøiderne kunne vi kalde det, — der gaaer i Retning fra S. S. Ø. til N. N. V., bestaaer af tre tydelig adskilte Høider[1]). Den sydligste og høieste, hvis øvre Del er temmelig spids og naaer op til 457 Fod over Vandspeilet, kaldes nu Museion eller Philopapposhøien. Den er ved en dyb Hulvei — i Oldtiden *Κοίλη*[2]) — adskilt fra en omtr. 130 Fod lavere og meget fladere Høi, som paa ældre Kort sædvanlig betegnes som «Pnyxhøien». Ved en ringe Indsænkning er denne atter adskilt fra den nordligste Høi, der har samme Høide som hin, men er mindre, og som navnlig paa den Side, der vender mod Areopagos, præsenterer sig som en meget knudret og ujevn Klippeblok; denne sidste Høi, hvorpaa Observatoriet ligger, kaldes efter en gammel Klippeindskrift tæt ved dette nu i Regelen Nymphehøien.

Paa en af disse Høider maa altsaa Pnyx have ligget, og selvfølgelig paa Høidedragets Østskraaning, eftersom man fra Vestskraaningen ikke paa noget Sted har kunnet see Propylæerne.

II.

Den midterste af de tre Høider frembyder paa sin østlige Skraaning to Klippeterrasser, den ene ovenfor den anden, begge orienterede S. V. til N. Ø. mod Hulveien, der adskiller Melitehøiderne fra Areopagos[3]). Den nedre Terrasse (A) er den største. I en Længde af omtr. 400 Fod er her paa Sydvestsiden Klippen med stor Omhu bearbeidet til en lodret, 12—15 Fod høi Bagvæg for Terrassen (a), bestaaende af to omtrent lige lange, under en meget stump Vinkel sammenstødende Flader.

---

[1]) S. medfølgende Kort over «Det vestlige Athen», der er taget efter Curtius's Sieben Karten zur Topographie von Athen, Bl. 3, med Rettelse af nogle Unøiagtigheder.

[2]) S. min ovennævnte Afhdl. S. 250.

[3]) Parenthesmærkerne i det Følgende svare til Bogstaverne paa medfølgende Plan over «Terrasserne paa Alterhøien i Athen», der er en formindsket Gjengivelse af Planen i Curtius's Erläut. Text d. sieben Karten zur Topogr. v. Athen Textbeilage 2.

Digitized by Google

I Sammenstødspunktet har man ved Bearbeidelsen ladet en Stenterning (b) blive staaende, der hænger sammen med Bagvæggens Vinkel. Den er omtr. 5 Fod høi, 11 Fod lang og lige saa bred og hviler paa tre Trin af omtr. 1½ Fods Høide og Bredde; i det nederste af disse er der hugget Fordybninger til Anbringelse af Indskriftplader, Votivgaver o. L. Paa hver Side af Terningen lige ved Bagvæggen føre 8 smalle og lidt lavere Trin op til dens Overflade, som iøvrigt er noget beskadiget. Omtr. 40 Fod Syd for Terningen er der i Bagvæggen udhugget 52 smaa, flade Nicher (c) og mellem dem en større, et Par Fod høi. Fra Bagvæggen skraaner Terrassen i en Længde af noget over 200 Fod jevnt ned mod N. Ø.; forneden afsluttes og bæres den af en omtr. 200 Fod lang Polygonmur (d). Denne bestaaer nu af 2—3 Lag Sten, uregelmæssige Firkanter og Polygoner, indtil 11—12 Fod lange og 5—6 Fod høie; de ere kun sammenholdte ved Stenenes egen Vægt og ere omhyggelig tilpassede til hverandre, men ujevne paa Ydersiden, minde altsaa uvilkaarlig om de saakaldte pelasgiske Mure. Murens øverste Rand ligger næsten overalt i samme Horizontallinie; men dens Høide er paa Grund af Jordopfyldning ved Foden af den ikke overalt den samme, paa det høieste Sted nu omtr. 16 Fod. Omtrent midt i Muren er der mellem Stenene udsparet en mindre, firkantet Aabning. Terrassens Overflade er omhyggelig glattet med Hammeren, hvis Spor sees paa mange Steder. I Tidens Løb er den for Størstedelen bleven dækket med Grus; men en Oprydning, som Curtius 1862 lod foretage paa forskjellige Punkter, har viist, at den Del af Overfladen, der er nærmest Polygonmuren, ligger mere end 8 Meter lavere end den øverste Del ved Bagvæggens Fod. Curtius antager, efter Sporene paa Polygonmurens øverste Stenlag at dømme, at denne har hævet sig med endnu eet Stenlag iveiret som en Art Brystværn. Lidt nedenfor Midten af en Linie fra Bagvæggens Vinkel lodret paa Polygonmuren stødte han ved Udgravningen paa Murværk fra sen Tid og, efter at have ladet dette nedbryde, paa tre Trin (e), der vare udhugne i Klippen, men udfyldte med Stenplader, hvor denne manglede. Uden

Digitized by Google

Tvivl er det Levninger af en lignende Stenterning som den ovennævnte; begges Sider løbe parallelt med hinanden. Selve Stenterningen er efter Curtius's høist rimelige Formodning bleven nedbrudt i sen Tid for at give Plads for den Bygning, hvis Murværk fandtes paa Stedet. Gruset her og høiere oppe paa Terrassen viste et øvre Lag af Potteskaar, Brokker o. L. og nedenunder et betydeligere Lag finere Skaar af Fade, Drikkekar og Lamper [1]), Fragmenter af gamle Skulpturer og Indskrifter, endelig to Brudstykker af smaa Marmorrelieffer, der forestillede menneskelige Lemmer, det ene med en Indskrift: *Διῒ ὑψ]ίστι[ῳ εὐ]χή*. Den nederste Del af Terrassen nærmest Polygonmuren kunde kun ufuldstændig undersøges, fordi den er stærkt opfyldt med Grus og Klippeblokke. I Gruset her fandtes hverken Skaar eller andre Levninger af samme Art som høiere oppe paa Terrassen.

Ligesom Terrassen er bestemt afgrændset mod S. V. ved Bagvæggen og mod N. Ø. ved Polygonmuren, er den mod N. V. og S. Ø. paa en Strækning af omtr. 18 Meter fra Bagvæggens to Yderkanter afgrændset ved skarpt afskaarne Klipperande (f og g). Fortsættelsen af disse vilde omtrent træffe begge Ender af Polygonmuren. I det aabne Rum mellem denne og Klipperandene har der sandsynligvis været Adgange til Terrassen; endnu findes lidt Nord for den nordlige Aabning et Par Klippetrin (h). Ligeledes sees ved Foden af Polygonmuren flere lave Klippetrin (i), der tabe sig under denne; med Rette seer Curtius heri Rester af en ældre Opgang til Terrassen, der blev dækket, da denne udvidedes og Polygonmuren opførtes til Støtte for Udvidelsen.

I Terrassens Sydhjørne umiddelbart ved og parallelt med Bagvæggen er en 30 Meter lang Forhøining (j) udskaaren i Klippebunden, omgiven af dybe, omtr. halvanden Fod brede, smukt udhugne Kanaler. Den naaer omtrent til Midten af Bagvæggens Sydflade og er noget smallere ved den nordlige end ved den sydlige Ende. Overfladen, der nu er temmelig ødelagt,

---

[1]) Allerede Fauvel (ved Overgangen til dette Aarhundred) fandt en Mængde Lamper paa Terrassen.

Digitized by Google

har sandsynligvis engang været jevn, og det Hele har øiensynlig været en særlig Tribune for fremragende Personer.

Ved Bagvæggens Rand er der paa et Par Steder trappelignende Afsatser, bestemte til at modtage Votivgaver o. L.

Den øvre Terrasse (B) er betydelig mindre, ikke meget mere end et Hundred Fod bred og knap dobbelt saa lang. Den seer forresten ud som en modificeret Gjentagelse af den nedre Terrasse. Ogsaa her er en Bagvæg (k), der dog kun er lidt over 8 Fod høi og ikke danner nogen Vinkel. En hvælvet Niche er indhugget i den. Paa Fladen nedenfor Bagvæggen er der foruden flere mindre Huller en qvadratisk Fordybning (l), i hvis Midte hæver sig en omhyggelig tilhugget Stenblok, nu halvanden Fod høi, paa de tre Sider omgiven af et lavt Trin. Overfladen synes ødelagt ved Vold. Den ligger omtrent i lige Linie med de to Stenterninger af samme Art paa nedre Terrasse.

Bag den øvre Terrasses Bagvæg seer man, forsaavidt Klippebunden er synlig, jevnede Klippeflader, Klippetrin og Murruiner (m), og endnu længere mod Vest lignende Spor af Boliger og Grave, som dem, jeg har beskrevet i ovennævnte Afhandling.

Endelig er der paa den øvre Flade længst mod Nord i Klippen hugget en omtrent 8 Fod bred Vei (n). Den har aabenbart ført fra Hulveien Nord for Høien, der frembyder en beqvem Adgang til Anlægget, i lige Linie hen paa den øvre Terrasse. Paa en Strækning langs den er Klippen jevnet som til Grund for en større Bygning.

Dette betydelige Anlæg er mærkelig nok ikke beskrevet i noget af de fra Oldtiden bevarede Skrifter. Derimod have nyere Lærde beskjæftiget sig meget med det. Da Spon og Wheler besøgte Athen 1676, gik det i Regelen under Navn af Areopagos [1]; men medens Spon fastholdt denne Benævnelse, kaldte Wheler det Odeon, og saaledes benævnede Stuart det ogsaa paa sin Plan.

---

[1]) Ross mener endog at see denne Benævnelse antydet i Anonymi Viennensis descriptio urbis Athenarum (omtr. fra Midten af 15. Aarhd.); s. hans Kommentar til dette Skrift i Arch. Aufs. I, 262.

Digitized by Google

Urimeligheden af begge Benævnelser er indlysende. Først Richard Chandler udtalte i sine 1776 udgivne Travels into Greece, at det var Pnyx, og hertil sluttede sig saagodtsom alle Lærde omtrent til Midten af vort Aarhundred. Skjøndt man ikke var blind for de begrundede Indvendinger, der kunde gjøres derimod, og leilighedsvis endog Tvivl ligefrem udtaltes [1]), var der dog i Hovedsagen Enstemmighed i den lærde Verden for at henføre dette Anlæg til det gamle Pnyx, idet man i Regelen antog Stenterningen ved nedre Bagvæg for Talerstolen (Bema). Selv C. W. Göttling, der i en Afhandling Das Pelasgikon in Athen [2]) fremsatte den urimelige og allerede af Welcker og Ross gjendrevne Formodning, at Anlægget oprindelig var en Fæstning fra Pelasgertiden, det bekjendte *Πελασγικὸν* (*τεῖχος*), hvor senere Peisistratiderne satte sig fast, tvivler ikke paa, at det efter Tyrannernes Fordrivelse omdannedes til Folkeforsamlingspladsen paa Pnyx. En Redegjørelse for ældre Lærdes og Reisendes Udtalelser har Welcker givet i Berliner Akademiets Philol. u. hist. Abhdl. 1852, 291 ff.

Den Første, der bestemt benægtede, at Anlægget nogensinde har været Pnyx, og erklærede det for et Alteranlæg for Zeus Hypsistos, var H. N. Ulrichs. Sin Formodning udtalte han privat til Welcker, da denne 1842 besøgte Athen, og offentlig kort før sin Død 1843 leilighedsvis i en Afhandling Ueber das attische Emporium in Piraeus [3]). Welcker, der var bleven stærkt greben af sin Vens Opdagelse og efter dennes Død var kommen i Besiddelse af hans Optegnelser derom, offentliggjorde disse [4]) sammen med en Afhandling af sig selv: Der Felsaltar des Höchsten Zeus oder das Pelasgikon in Athen, bisher genannt die Pnyx, i Philol. u. hist. Abhdl. d. k. Ak. d. Wiss. zu

[1]) Saaledes af Böttiger i Neuer deutscher Mercur 1806, S. 11; jfr. Schömann De comit. Athen. (1819) S. 55, Slutng. af Anm. 13, der forgjæves udtalte det Ønskelige i nærmere at prøve denne Tvivl.

[2]) Rh. M. N. F. IV (1846), 321 ff. = Gesamm. Abhdl. aus d. class. Alterth. I, 68 ff.

[3]) Zeitschr. f. Alterthumswiss. II, 20 = Reisen u. Forschungen II, 168.

[4]) De ere paany aftrykte i Ulrichs Reis. u. Forsch. II, 209 ff.

Digitized by Google

Berlin 1852, 267 ff. Han gik heri, efter at have paavist Zeusdyrkelsens Ælde i Athen, ud fra et Fund, som Lord Aberdeen 1803 ved en Oprydning af Gruset ved den nedre Bagvægs Fod havde gjort af 10—11 smaa Votivtavler af Marmor med Relieffer af forskjellige Legemsdele og med Indskrifter, som indeholde en Bøn (εὐχήν) eller Tak (χαριστήριον) fra Qvinder til Zeus Hypsistos [1]). Disse og andre Votivtavler af lignende Art (ogsaa de af Curtius fundne, ovenfor omtalte Brudstykker) have aabenbart engang været indsatte i de smaa Nicher i Bagvæggen, ligesom den større Niche utvivlsomt har indesluttet et Billed af Zeus Hypsistos, der her dyrkedes som Sundhedsgiver. Idet Welcker nu ganske sluttede sig til Ulrichs, søgte han at paavise, at Terrassen er en Alterterrasse fra Pelasgertiden, indviet til Zeus Hypsistos, og Stenterningen i nedre Bagvægs Vinkel et Alter. Dog var Stedet efter hans Mening alt i gammel Tid blevet opgivet som Kultusplads, dengang Zeus Hypsistos overførtes til Borgen og der dyrkedes som Zeus Hypatos, og først i senere Tid var hans Dyrkelse atter optagen paa Alterterrassen, idet en Tradition om Stedets oprindelige Bestemmelse havde holdt sig. For at forklare Muligheden heraf antog han, at Anlægget i Oldtiden hed *τὸ Πελασγικόν*, som han adskilte fra *τὸ Πελασγικὸν τεῖχος*, den ældste Akropolisbefæstning, og sluttede af Thuk. II, 17, at det fra ældgammel Tid ifølge et Orakelbud havde henligget udyrket som hellig Jord til Erstatning, fordi Zeuskulten her var bleven opgiven. Endelig søgte han at bestemme Pnyx's Beliggenhed, hvorom Mere siden.

Mod Welcker optraadte Ludwig Ross, der paa Grund af sit lange Ophold i Athen næsten ansaa sig selv for en ufeilbar Autoritet i alle Spørgsmaal om Athens Topographi, med et lille Skrift: Die Pnyx und das Pelasgikon in Athen, 1853. Han gjennemgik heri alle Forfattersteder af nogen Betydning om Pnyx, paaviste, hvilke Betingelser det Sted, hvor man skulde søge Pnyx, maatte opfylde, og stræbte at godtgjøre, at dette virkelig

---

[1]) C. I. Gr. Nr. 497—506. De ere nu i Brit. Museum.

gjaldt og kun gjaldt om den større Terrasse. Han fremhævede, hvad Welcker iøvrigt selv havde anerkjendt, at baade Votivtavler og Billed for Zeus Hypsistos utvivlsomt tilhørte Keisertiden, og fremsatte den høist sandsynlige Formodning, at en eller anden from Sjæl i senere Tid af en os ubekjendt Grund — maaske ifølge en Aabenbaring fra Guden gjennem en Drøm eller paa anden Maade — her havde indstiftet en Kultus for Zeus Hypsistos som Sundhedsgiver, som da enten ved Stifterens Anseelse eller ved Billedets undergjørende Kraft fandt Tilslutning navnlig hos Qvinder af de lavere Folkeklasser (Navnene tyde efter hans Mening mest paa Slavinder og Frigivne). At Zeus Hypsistos ogsaa andensteds i Athen dyrkedes som Sundhedsgiver, paaviste han ved to lignende Indskrifter, som han selv havde fundet i et Hus paa Akropolis's Nordside; og at en saadan Kultus indrettedes paa det dengang alt længe øde Pnyx, var meget naturligt, da Zeus utvivlsomt tidligere var bleven dyrket der som Agoraios [1]. Han betragtede det derfor som aldeles utilladeligt, naar Welcker af denne senere Kultus vilde slutte, at Zeus Hypsistos var bleven dyrket der i de ældste Tider, og paaviste med uimodsigelige Grunde, at den Støtte, Welcker havde søgt herfor i Hypothesen om *τὸ Πελασγικόν*, var værdiløs, eftersom der ikke kunde være Tvivl om, at *τὸ Πελασγικόν* var det Samme som *τὸ Πελασγικὸν τεῖχος* og at begge Navne betegnede den ældste Akropolisbefæstning. Overhovedet ansaa han det for en Urimelighed i Stenterningen at see et Alter og i Terrassen en Temenos, da en saa stor Kultusplads omkring et saa lille Alter var uden al Analogi fra Oldtiden. Endelig søgte han at godtgjøre, at Welckers Ansættelse af Pnyx stod i Modstrid med Oldtidens Vidnesbyrd og i det Hele var uklar og famlende.

Welcker svarede i en Afhandling: Pnyx oder Pelasgikon? (1854) i Rh. M. N. F. X, 30 ff., hvori han navnlig gjorde gjældende, at det var umuligt at forklare sig, hvorledes man i den senere Tid skulde være falden paa at dyrke Zeus som Sundheds-

---

[1]) Jfr. Schol. til Aristoph. Ridd. 410.

Digitized by Google

giver paa Terrassen under Navnet Hypsistos istedenfor som *Παιάν* eller *Σωτήρ*, naar ikke en saadan Dyrkelse alt tidligere havde bestaaet der og var bevaret gjennem Traditionen; for de to paa Nordsiden af Akropolis fundne Indskrifters Vedkommende havde han nemlig alt i Der Felsaltar S. 274 formodet, at de vare slæbte derhen fra Terrassen. Om Pnyx's virkelige Beliggenhed udtalte han sig atter temmelig vagt, men hævdede med Rette mod Ross, at det var en urimelig Paastand af denne, at man ikke kunde opgive Navnet «Pnyx» for det omtalte Anlæg, førend man med Sikkerhed kunde paavise Pnyx's virkelige Beliggenhed.

I Neue Jahrb. f. Philol. u. Pädag. LXXI (1855), 181 ff. skrev Ross en kort og temmelig affeiende Anmeldelse af Welckers Svar, der ikke gav noget nyt Bidrag til Løsningen.

Imidlertid var Welcker ogsaa bleven angreben af Conrad Bursian, der netop dengang opholdt sig i Athen (Die athenische Pnyx i Philol. IX (1854), 631 ff.). Bursian saa ingen Grund til hverken at kalde Muren eller Klippevæggen pelasgiske, ja antog ikke engang den første for meget gammel. Ligesom Ross fandt han Stedet ypperlig egnet til Folkeforsamlingsplads. Stenterningen kunde efter hans Formening umulig være et Alter, da et saadant maatte være fritstaaende og uden Berøring med noget Profant, medens man her fra den øvre Terrasse med Lethed kunde stige ned over Alteret. Han antog, at Høien i den ældste Tid havde været bebygget, men senere var bleven forladt og dernæst paa Kleisthenes's Tid indrettet til Folkeforsamlingsplads, idet Terrassen udvidedes og støttedes ved Polygonmuren. Han paaviste endelig yderligere det Uholdbare i Welckers Adskillelse mellem *τὸ Πελασγικόν* og *τὸ Πελασγικὸν τεῖχος*.

Welckers Svar (Ueber C. Bursians «Athenische Pnyx») i Rh. M. N. F. X (1856), 591 ff. var ikke overbevisende for Bursian, som det sees af dennes Geogr. v. Grchld. I (1862), 276 ff. Bursian modificerede vel senere sine Anskuelser noget i Artiklen *Athenae* i Pauly Realenc. I², 1970 og 1972, men fastholdt i Hovedspørgsmaalet, Pnyx's Beliggenhed, sin Mening.

Da Ernst Curtius 1862 som Deltager i den preussiske

Digitized by Google

videnskabelige Expedition besøgte Athen, lod han, som anført, foretage Eftergravninger paa Terrassen under Ledelse af en tydsk Architekt og underkastede paany hele Spørgsmaalet en omfattende Prøvelse. Udbyttet offentliggjorde han i Attische Studien I. Han var enig med Ulrichs i, at Stenterningen havde været et Alter for Zeus Hypsistos, og antog Anlægget for et ældgammelt Kultussted af samme Oprindelse som de talrige andre Spor af en meget gammel Kolonisation paa Meliteheiderne. I Tidens Løb udvidedes det, baade foroven ved den øvre Terrasse med sit Alter og sin i Klippen huggede Vei og forneden ved det af ham opdagede Alter og ved Polygonmuren. Det Hele dannede da en stor Alterhøi, fælles for Zeus og andre Guder (i Lighed med den i Aischylos's Hiketider omtalte Alterhøi ved Argos), som han kaldte «den alten Göttermarkt Athens», idet han hertil henførte de paa et Par Steder hos senere Forfattere omtalte *θεῶν ἀγοραί*. En Hentydning til Stedet fandt han i et Vers hos Kratinos: *ἔνθα Διὸς μεγάλου θᾶκοι πεσσοί τε καλοῦνται*[1]) og i Suidas's *Διὸς ψῆφος*[2]). Den voldsomme Ødelæggelse af Altrene tilskrev han de ældste Christnes stærke Antipathi mod Hedenskabet, og i Modsætning til Welcker antog han, at Kulten her ikke blev ophævet, da Hovedfesten for Zeus (Buphonia) henlagdes til Borgen, men havde vedligeholdt sig til sen Tid. Resterne af den middelalderlige Mur, som han fandt i Gruset over den nederste Stenterning, hidrørte efter hans sandsynlige Formodning fra et christeligt Kapel. — I Erläut. Text d. 7 Karten zur Topogr. v. Athen (1868) 16 ff. udtalte han sig paany i samme Retning.

Curtius's Undersøgelser synes at have været overbevisende for saagodtsom alle Forskere, der i den nyeste Tid have beskjæftiget sig med Athens Topographi[3]). Bursian (l. l.) og Forch-

---

[1]) Meineke Frgg. com. Gr. II, 18 f.
[2]) Att. St. I, 39 ff.
[3]) W. Gurlitt i N. J. f. Philol. u. Pädag. IC (1869), 153; P. Pervánoglu ibd. CI (1870), 55 ff.; H. Lolling og Fr. Wieseler i Nachr. v. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen 1873, 463 ff. — Curt Wachsmuth Die Stadt Ath

Digitized by Google

hammer (i Philol. XXXIII (1873), 101 f.; 109; 119; 125 f.) have dog med Bestemthed fastholdt den gamle Antagelse, at Stedet har været Pnyx.

Jeg skal nu underkaste Spørgsmaalet en nærmere Prøvelse.

Mod den chandlerske Hypothese lader der sig gjøre følgende Indvendinger:

1. Anlægget er meget ældre end den Tid, da Folkeforsamlingspladsen paa Pnyx kan være indrettet. Naar dette Sidste skete, vide vi vel ikke; men der kan ikke være Tvivl om, at det er skeet efter Solon. Vore Kilder sige desværre Intet derom. Rigtignok have Göttling og Welcker af et Par Forfattersteder villet udlede, at Pnyx ikke existerede paa Solons Tid, fordi der i disse Steder efter deres Mening omtales Folkeforsamlinger paa Torvet, ikke paa Pnyx. Men i Plutarchs Solon 25, hvor det hedder *κοινὸν μὲν οὖν ὤμνυεν ὅρκον* (at bevare Solons Love) *ἡ βουλὴ . . . . ., ἴδιον δ' ἕκαστος τῶν θεσμοθετῶν ἐν ἀγορᾷ πρὸς τῷ λίθῳ*, er *ὁ λίθος* neppe, som hine to Lærde antage, Talerstolen i Folkeforsamlingen, men snarere Edsalteret eller Edsstenen foran Stoa Basileios, hvor Archonterne pleiede at aflægge Embedseden[1]); og i den bekjendte Lovbestemmelse hos Aischin. m. Ktes. 176: *ὁ νομοθέτης τὸν ἀστράτευτον καὶ τὸν δειλὸν καὶ τὸν λιπόντα τὴν τάξιν ἔξω τῶν περιρραντηρίων τῆς ἀγορᾶς ἐξείργει καὶ οὐκ ἐᾷ στεφανοῦσθαι οὐδ' εἰσιέναι εἰς τὰ ἱερὰ τὰ δημοτελῆ* (jfr. *νόμος* i Talen m. Tim. 21) har Lovgiveren sandsynligvis kun tænkt paa de Fester, der holdtes paa Torvet, eftersom der neppe ved Folkeforsamlinger var nogen Grund til at indhegne Torvet med Vievandskar. I intet af begge disse Tilfælde kan det altsaa med Sikkerhed paavises, at der er Tale om Folkeforsamlinger paa Torvet, og de kunne følgelig ikke bruges som Bevis for, at Pnyx ikke existerede paa Solons Tid. Men selv uden

---

im Alterthum I (1874), 370 synes, om han end ikke udtaler sig med Bestemthed, i Hovedsagen dog at være af samme Mening.

[1]) Pollux VIII, 86; jfr. Schömann Gr. Alt. II[3], 275 og Curtius Att. St. II, 37 Anm. 1.

Digitized by Google

saadant Vidnesbyrd kan Sagen ikke være tvivlsom. Før Solon var Folkeforsamlingens Betydning saa ringe og Tallet paa dem, der vare berettigede til Deltagelse i den, saa lidet, at det er aldeles umuligt at antage, at man alt da skulde have indrettet en særlig Folkeforsamlingsplads udenfor Torvet. Selv paa Solons Tid kan der neppe endnu have været Trang til nogen saadan, eftersom de Tilfælde, i hvilke Borgerne kom sammen for at raadslaae om Statens Anliggender eller høre paa andre Forhandlinger, neppe vare hyppige. Snarere kunde man være fristet til at tillægge de byggelystne Peisistratider, der gjerne vilde indsmigre sig hos Mængden, Indretningen af en beqvem Folkeforsamlingsplads. Men en saadan Antagelse vilde dog, trods Forfatternes Erklæring, at Tyrannerne lode Solons Love staae ved Magt, være temmelig mislig, da vi neppe tør antage, at de have gjort Noget for at befordre Folkets Deltagelse i det offentlige Liv; et saadant Særsyn vilde vel heller ikke være gaaet hen uden Omtale i Litteraturen. Da vi nu heller ikke have nogen Efterretning, der henlægger et saadant Anlæg til den perikleiske Tid[1]), har Bursian med rigtig Takt henført Indretningen af Folkeforsamlingspladsen paa Pnyx til Kleisthenes, med hvis demokratiske Foranstaltninger, Forøgelse af Borgernes Tal, hele Charakter og politiske Stilling en saadan captatio benevolentiæ overfor Folkemængden fortræffelig stemmer[2]). — Betragte vi nu

---

[1]) Wachsmuths Bevis (Die Stadt Athen im Alterthum I, 538) for, at Indretningen af Folkeforsamlingspladsen paa Pnyx tilhører den perikleiske Tid, kan jeg kun tillægge meget ringe Værd overfor vore Kilders fuldstændige Taushed derom.

[2]) Tilsyneladende strider herimod den i Demosthenes's Tale om Krandsen 55 indlagte Lov, der byder, at Offentliggjørelse af en Bekrandsning, hvis det er Folket, der giver Krandsen, skal foregaae *ἐν Πυκνὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ*, og Aischin. m. Ktes. 34, hvor det i samme Anledning hedder: *ὁ νομοθέτης κελεύει ἐν τῷ δήμῳ ἐν Πυκνὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνακηρύττειν τὸν ὑπὸ τοῦ δήμου στεφανούμενον*, — dog kun under den Forudsætning, at Loven herom skyldes Solon. Det er imidlertid umuligt, at Bekrandsning som offentlig Belønning allerede paa Solons Tid har været saa almindelig, at han har tænkt paa at ordne Fremgangsmaaden herved, og selv om Talerne virkelig have ment dette, er deres Tilbøielighed til at henføre alle Love, hvis Tid ikke kjendtes, til Demokratiets Grundlægger altf

Digitized by Google

det omtalte Anlæg paa Terrasserne, kan der ikke være Tvivl om, at det er langt ældre end Solon. Det ere da ogsaa næsten Alle, som have seet det, enige om; selv Ross henfører det til «einer sehr frühen Zeit, lange vor Solon und Drakon» (Die Pnyx u. das Pelasg. 6). De Indvendinger, Bursian har fremsat herimod, ere uden Betydning, og det er ubegribeligt, at han, der selv henfører de andre Klippebearbeidelser paa Melitehøiderne til den ældste Tid, ikke er bleven slaaet af Ligheden mellem dem og Klippebearbeidelserne paa de to Terrasser. At Polygonmuren er yngre end Bagvæggen paa nedre Terrasse med dens Stenterning, er vist; men at den Udvidelse, som den skylder sin Tilbliven, er foregaaet længe før Solons Tid, fremgaaer øiensynligt af Murens hele Udseende.

Det var jo imidlertid muligt, at Anlægget oprindelig havde haft anden Bestemmelse, men senere uforandret (i alt Væsentligt) var taget i Brug til Folkeforsamlingsplads. Herimod strider dog:

2. Pladsen er ikke stor nok, til at den har kunnet rumme Borgerforsamlingerne. Den nedre Terrasse har et Fladeindhold af 2586 Qvadratmeter[1]), hvorfra fragaaer 70 Qvadratmeter til det formentlige «Bema» og vel lige saa Meget til den af Curtius udgravne Forhøining. Dette Rum kan efter Curtius's Beregning[2]) rumme høist 5000 staaende Tilhørere; men som bekjendt sad man i Folkeforsamlingen[3]). Rummet er altsaa utvivlsomt for lille til en Forsamling, der efter Böckhs Beregning dog kunde være henimod 8000 Mennesker stor[4]). Og selv

bekjendt (jfr. Schömann Die Verfassungsgesch. Athens 26 f.), til at det kan forandre vor Opfattelse. Desuden mangler i Loven hos Demosth. det ene ἐν i nogle Hdskrr., hvorved Ordene komme til at lyde som hos Aischines ἐν Πυκνὶ τῇ ἐκκλησίᾳ. Da nu Aischines desuden i § 32, hvor han udtrykkelig anfører Lovens Ord, kun siger ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ og heller ikke i det Følgende (t. Ex. §§ 43, 45, 204) nævner Pnyx, er jeg meget tilbøielig til at troe, at Ordet Πυκνὶ begge Steder er en senere indkommen Randglosse.

[1]) Curtius Att. St. I, 32.

[2]) Att. St. I. l.

[3]) Jfr. W. Vischer i Rh. M. N. F. XXXIII (1873), 380 ff.

[4]) Böckh St. d. Ath. I², 324.

Digitized by Google

om man, hvad der er ubevisligt, ved Indretningen af Pnyx ikke havde gjort Regning paa saa mange Deltagere, maatte man jo dog senere, da Tallet af Mødende ofte var meget betydeligt, have udvidet Pladsen. At antage, at de Mange, der ikke have kunnet faae Plads forneden, have forsamlet sig paa den øvre Terrasse, gaaer ikke an, da dennes religiøse Bestemmelse er saa tydelig, at endog Bursian i Pauly Realenc. I², 1970 indrømmer, at her synes at have været «eine alte Cultstätte».

3. Tilhørerne vilde komme til at sidde lavere end Taleren med Ryggen til den nedadgaaende Skraaning, aabenbart en høist upraktisk Indretning, hvad man ogsaa allerede længe før Ulrichs's Tid havde følt. Forsvarerne af den chandlerske Hypothese have da søgt at redde denne ved at antage, at Terrassen er bleven forhøiet forneden, saaledes at Polygonmuren naaede op idetmindste i Høide med Bagvæggens Fod, og at det mellemliggende Rum har været udfyldt og belagt med Stenplader, hvorpaa Stenbænke vare hensatte[1]). Skulde imidlertid Foranstaltninger af den Art have været trufne, maatte man da, ogsaa af Hensyn til Nordenvinden, antage, at Tilhørerpladsen har hævet sig ikke blot i Høide med, men et godt Stykke over «Bema», og en Nygræker G. G. Pappadopulos har i en *Λόγος περὶ πνυκός*[2]) virkelig ogsaa konseqvent tænkt sig en høi theaterlignende Bygning opført over Terrassen. Dette strider imidlertid afgjort mod al hellenisk Skik, der meget mere overalt valgte Steder, hvor man kunde udbygge Siddepladserne i den naturlige Klippeskraaning, og overhovedet maa enhver Formodning af den Art forsvinde for de Kjendsgjerninger, Curtius's Udgravning har bragt for Dagen, at Terrassens Overflade i Oldtiden sænkede sig over 20 Fod under den nuværende Overflade, at der ikke er mindste Spor af nogen Stenbeklædning, men at Klippens Overflade tvertimod overalt er glattet med stor Omhu, endelig at man i Gruset har fundet Levninger baade fra

[1]) S. Ross Die Pnyx u. das Pelasg. 10 og Bursian i Philol. IX, 632.
[2]) Trykt i Skoleprogram fra τὸ Ἑλληνικὸν ἐκπαιδευτήριον i Athen 1867.

ældre og fra yngre Tid, som ikke staae i fjerneste Forbindelse med en Folkeforsamlingsplads. Maa altsaa enhver Formodning af den nævnte Art forkastes, møde vi med den næste Indvending:

4. **Taleren maatte tale henover Tilhørernes Hoveder mod Nordenvinden og uden at nogen Bagvæg optog hans Ord.** Dette maatte være en stor Ulempe i Athen, eftersom Nordenvinden der blæser gjennemsnitlig de 178 Dage om Aaret[1]) og kan være saa stærk, at selv Bursian (i Philol. IX, 633 f.) maa indrømme, at en Taler undertiden neppe engang vil kunne holde sig opreist, endsige tale paa «Bema». Han mener dog, at man i saa Fald kunde henlægge Forsamlingen paa et andet Sted, — i Pauly Realenc. I², 1972 fremsætter han endog den bizarre Idee, at den nederste Forhøining, som Curtius fandt Spor af, har været benyttet som Talerstol, naar Nordenvinden blæste, hvorved han ganske har overseet, at da denne Forhøining ikke staaer nede ved Polygonmuren, vilde en Del af Tilhørerne komme til at sidde bagved Taleren og under en stærk Nordenvind ikke kunne høre et Ord, — ligesom han gjør gjældende, at Talerne jo ogsaa maatte tale mod den frie Luft ved de offentlige Ligbegjængelser og i Rom paa Forum. Curtius bemærker med Rette hertil, at en høitidelig Tale ved Graven, der høres i andægtig Stilhed, er noget Andet end en Tale i en maaske oprørt Folkeforsamling og at en Ligtale kun finder Sted leilighedsvis en sjelden Gang, medens Folkeforsamlinger holdtes regelmæssig adskillige Gange hele Aaret rundt[2]); og Forum Romanum laa jo som bekjendt i en Lavning og var fra alle Sider indesluttet af Høider eller Bygninger. Det er klart, at der under Forudsætning af den chandlerske Hypotheses Rigtighed vilde have været stillet urimelig store Fordringer baade til Talerens Lunger og til Tilhørernes Ører, og overhovedet maa det, troer jeg, være Enhver indlysende, at Stedets naturlige Betingelser

---

[1]) Efter Professor Julius Schmidts Iagttagelser (jfr. Curtius Att. St. I, 31).
[2]) Att. St. I, 30.

Digitized by Google

for en Folkeforsamlingsplads ere saa slette, at dette Valg kun vilde have gjort Athenaiernes bekjendte praktiske Sands meget liden Ære.

5. **Stenterningen i Bagvæggens Vinkel paa nedre Terrasse kan umulig have været «Bema».** Jeg skal ikke lægge nogen Vægt paa, at Bema hos Forfatterne kaldes *λίθος*[1]), — skjøndt denne Benævnelse ikke rigtig passer paa en Sten, som ikke er fritstaaende, — heller ikke paa, at Bema kun behøvede een Trappe og at Trinene nedenom Stenterningen saavel som Fordybningerne til Indskriftplader og Votivgaver da blive aldeles overflødige og urimelige; thi man kunde jo, hvis Pladsen oprindelig havde haft anden Bestemmelse, have ladet alt dette staae uforandret, som man forefandt det. Men hvorledes vil man bringe Antagelsen af Stenterningen som Bema i Overensstemmelse med den bekjendte Beretning hos Plutarch (Them. 19), at de 30 Tyranner lod *τὸ βῆμα τὸ ἐν Πυκνί, πεποιημένον ὥστ' ἀποβλέπειν πρὸς τὴν θάλασσαν*, vende ind mod Land? Man har søgt at forklare disse Ord paa høist forskjellig Maade. Man har antaget to forskjellige Folkeforsamlingspladser her, en før og en efter de 30, og har da lagt det ældre Pnyx paa den øvre Terrasse, hvis Levninger af en Stenterning da skulde være den ældre Talerstol, og det yngre Pnyx paa den nedre Terrasse, hvis Stenterning i Bagvæggens Vinkel skulde være de 30's Bema; eller man har antaget den nedre Terrasse for det førthemistokleiske Pnyx og den øvre for det themistokleiske, der af de 30 atter flyttedes ned paa nedre Terrasse[2]). Ingen af disse Hypotheser har nogen Sandsynlighed for sig, efter hvad der ovenfor er bemærket om den øvre Terrasses Beskaffenhed. Bursian antager, som omtalt, 2 Talerstole paa nedre Terrasse og seer deri Anledningen til Plutarchs Fortælling, et Forklaringsforsøg, som jeg ikke skal spilde et Ord paa. Endelig

---

[1]) S. Ross Die Pnyx u. das Pelasg. 9 f.
[2]) Jfr. Welcker Der Felsaltar osv. 303 ff.

Digitized by Google

have Nogle som Ross[1]) blandt andre Udveie grebet til den Paastand, at Plutarch ligefrem «um des politisch-sittlichen Effectes willen ein populäres Geschichtchen nachschwatze ohne sich von seiner Möglichkeit Rechenschaft zu geben», hvilken Insinuation mod Plutarch og Athenaierne neppe behøver nogen Gjendrivelse. Jeg troer, at de 30 Tyranner slet ikke have sammenkaldt Folket paa Pnyx, da det aabenbart aldeles strider mod deres hele Optræden, at de skulde have sammenkaldt Borgerne til lange Forhandlinger, men paa et andet Sted, og der enten have opreist en ny Talerstol eller henflyttet den gamle; Folket lagde snart Mærke til den Tilfældighed, at medens Talerstolen paa Pnyx havde været vendt mod Havet, var den nu vendt mod Land, og hævnede sig da over den uvelkomne Forandring ved den omtalte Satire, at de 30 havde gjort det, fordi de frygtede for, at Talerne ved at see mod Havet skulde bevare deres demokratiske Talemaader. Men enten nu denne Forklaring er den rigtige eller Historien skal forklares paa anden Maade[2]), er det klart, at Plutarch ikke kan have fortalt Noget, der saa øiensynlig strider mod al Virkelighed, som Tilfældet vilde være, hvis Stenterningen ved nedre Terrasses Bagvæg var Bema; thi denne vender og har altid vendt mod Land og en Omdreining er her en Umulighed. Curtius har derfor ogsaa med Rette hævdet, hvad allerede Andre havde indseet, at selv om Stedet mod al Sandsynlighed skulde være Pnyx, maa Talerstolen have staaet nederst paa Terrassen ved Polygonmuren. Dette er ogsaa den eneste Maade, hvorpaa vi kunne komme i Overensstemmelse med Antydningen hos Aischines af, at Tilhørerne fra Pnyx kunde see Propylæerne; i det andet Tilfælde vilde det være Taleren, der gjorde Front mod Akropolis. Men har Talerstolen staaet nede ved Polygonmuren, maae begge Forhøiningerne paa nedre Terrasse have haft anden Bestemmelse. Er det nu sandsynligt, at man paa et Terræn,

---

[1]) Ross Das Theseion und der Arestempel in Athen Vorwort XV og N. J. f. Philol. u. Pädag. LXXI, 183 ff.

[2]) Andre Forklaringer ere fremsatte af Welcker l. l. og Rh. M. N. F. X, 43 f., Curtius Att. St. I, 56 f., Lolling i Gött. Nachr. 1873, 473 ff.

Digitized by Google

der frembød saa indskrænket Plads, skulde have undladt at gjøre disse to store Forhøininger brugelige til Sæde for Folket, ikke at tale om den lange Tribune i Sydhjørnet, som man mærkelig nok antager har været bestemt for Prytanerne, Proedrene og andre Myndigheder[1]), uagtet vi fra Aristophanes[2]) vide, at hine sad umiddelbart ved Talerstolen, og overhovedet naturligvis enhver overordnet Myndighed, der havde noget Hverv i Forsamlingen, maatte sidde saa nær Talerstolen som muligt?

Curtius har anført endnu flere Indvendinger; men de ere enten ikke afgjørende eller beroe paa Misforstaaelse. Det Anførte er imidlertid ogsaa tilstrækkeligt til at godtgjøre, at hverken Anlægget paa den øvre eller paa den nedre Terrasse kan have været den i den historiske Tid velbekjendte Forsamlingsplads paa Pnyx[3]).

Hvortil har da Anlægget tjent? At det tilhører Athens

---

[1]) Saaledes Bursian i Pauly Realenc. I², 1972.

[2]) T. Ex. Acharn. 23 ff.; Ekkl. 86 [104 Bergk].

[3]) Forsvarerne af den chandlerske Hypothese have beraabt sig paa et Par Indskrifter. At der imidlertid ikke kan sluttes Noget af den Klippeindskrift, som Göttling fandt 1840 mellem «Pnyx» og Nymphehøien og læste som *Πυκνί* (s. Gesamm. Abhdl. I, 91), er klart, saa meget mere som kun de to første Bogstaver ere sikkre (jfr. Ross Die Pnyx u. das Pelasg. 28 og Curt. Att. St. I, 56). — En Grændsesten, *ὅρος Πυκνός* (C. I. A. I Nr. 501), som af Ross (Das Theseion Anm. 170) henføres senest til den perikleiske Tid og som nu er i Pinakotheket paa Akropolis, vil Pittákis have fundet 1839 paa «Pnyxhøien» ikke langt fra «Bema». Mærkelig nok kjendte Ross i 1853 ikke Findestedet; først efter flere Aars Forløb under Striden om Pnyx kommer Pittákis, der holder paa det chandlerske Pnyx, frem med denne Angivelse (Ross Die Pnyx u. das Pelasg. Anm. 12 Slutng.). Pittákis's Paalidelighed er, som bekjendt, yderst ringe, og hans Angivelser med Hensyn til Indskrifter maae i Regelen, hvor han er Part i Sagen, modtages med Mistillid, naar de ikke støttes andenstedsfra. Han paastaaer at have fundet den omtalte Indskrift i Overværelse af nuværende Bygningsinspektør Etatsraad Chr. Hansen og den tydske Architekt Schaubert. Den Sidste er død uden at have haft Anledning eller Leilighed til at bekræfte det ham tillagte Vidnesbyrd; den Første, som jeg personlig har henvendt mig til, har godhedsfuldt tilladt mig at meddele, at han nu efter saa lang Tids Forløb ikke er istand til at erindre det Mindste om et saadant Fund og følgelig hverken kan bekræfte eller benægte Pittákis's Paastand. Under disse Omstændigheder troer jeg, at vi rolig kunne lægge Pittákis's Vidnesbyrd ad acta som uvederhæftigt.

Digitized by Google

ældste Tid og er af samme Oprindelse som de mange andre Klippebearbeidelser paa Meliteheiderne, er utvivlsomt; ligesaa, at det har tjent som Forsamlingsplads. Og naar man engang er gjort opmærksom derpaa, vil man, troer jeg, have vanskeligt ved at værge sig mod den bestemte Følelse, at det er et stort Kultusanlæg med 3 Altre omtrent i lige Linie, et paa den øvre og to paa den nedre Terrasse, dog anlagte til forskjellig Tid, som ovenfor paavist. Saa passer det ypperligt, at Klippen ikke bærer Spor af Siddepladser; thi i en Forsamling af den Art maatte Deltagerne selvfølgelig staae. Saa maae vi finde det aldeles naturligt, at Tilskuerne komme til at staae med Ryggen mod den nedadgaaende Skraaning; thi Alteret maatte naturligvis være den mest fremtrædende Del af Anlægget. Saa finder ogsaa Tribunen i Sydhjørnet af den større Terrasse en særdeles passende Anvendelse for Folkets Ypperste. Ross [1]) og Bursian [2]) have indvendt, at et saa lidet imponerende Alter (som det i Bagvæggens Vinkel paa nedre Terrasse) med en saa stor Temenos er uden Analogi. Men Alteret er i Virkeligheden ikke saa «ärmlich», som Ross vil gjøre det; den oprindelige Temenos var jo desuden mindre, og da den udvidedes forneden, føiedes et Alter til. Endelig tør vi naturligvis ikke fra senere Tiders Forhold slutte til, hvad der i hine fjerne Tider har været tilladt og muligt. Bursian (l. l. 635) har fremdeles indvendt, at et Alter maa være fritstaaende, uden Berøring med noget Profant, medens man her ovenikjøbet fraoven kunde stige ned over Alteret. Men Bursian har jo selv senere indrømmet, at ialfald den øvre Terrasse har været et gammelt Kultussted, hvorved Indvendingen hentet fra Berøringen med det Profane bortfalder. Og hvorfra veed han, at man i Oldtiden kunde stige fra øvre Terrasse ned over Alteret? dettes Overflade er jo ødelagt. Naar han endelig finder de to smalle Sidetrapper aldeles upassende, navnlig fordi de naae op til Alterets Overflade, saa finde vi —

---

[1]) Die Pnyx u. das Pelasg. 32 f. og N. J. f. Philol. u. Pädag. LXXI, 182 f.
[2]) Philol. IX, 633.

Digitized by Google

trods hans Benægtelse — nøiagtig det Samme ved Zeusalteret i Olympia [1]). At det, man har kaldt Bema, er et Alter og det Hele et Kultusanlæg, er for mig aldeles utvivlsomt. Høien kan derfor, da Benævnelsen «Vulgo-Pnyx» unægtelig er lidet heldig, mest passende benævnes «Alterhøien».

Hvem var denne Alterhøi indviet til? Dette er det svage Punkt i Ulrichs's, Welckers og Curtius's Hypothese, skjøndt rigtignok Bursian i Pauly Realenc. I², 1970 har godkjendt den for den øvre Terrasses Vedkommende. De antage, saae vi, at den har været indviet til Zeus Hypsistos, men støtte kun denne Formodning paa de fundne Votivtavler. At Ross har Ret i at henføre disse til en senere Tid, er utvivlsomt og almindelig anerkjendt. Tør vi da antage en Dyrkelse af Zeus Hypsistos her ogsaa i den ældste Tid? Herfor synes ved første Øiekast Welckers Bemærkning at tale, at vi ellers ikke forstaae, hvorfor man dyrkede den sundhedgivende Zeus under Navnet Hypsistos istedenfor at dyrke ham som *Παιάν*, *Σωτήρ* e. L.[2]). Men dette Argument taber atter sin Beviskraft ved Ross's Henvisning til de to af ham paa Nordsiden af Akropolis fundne Indskrifter af samme Art, der vise, at Zeus Hypsistos i den senere Tid er bleven dyrket som Sundhedsgiver paa flere Steder i Athen [3]); thi der er unægtelig langt større Sandsynlighed for, at disse to Votivtavler oprindelig have siddet i to af de mange smaa Nicher paa Borgklippens Nordskraaning, der ganske ere af samme Art som Nicherne paa Alterhøien, end for Welckers Udvei, at de skulde være slæbte derhen fra denne. Naar Welcker [4]) og Curtius [5]) beraabe sig paa den bekjendte gamle Klippeindskrift *ὅρος Διός* paa Sydsiden af Hagia Marina, — den lange, lave Klippetunge, der udgaaer mod Øst fra Nymphehøien, — og antage, at denne Grændseindskrift gjælder Alterhøien, saa er det snarere et Bevis mod dem, da

[1]) Paus. V, 13, 9 f.
[2]) Rh. M. N. F. X, 56.
[3]) Ross Die Pnyx u. das Pelasgikon 15.
[4]) Der Felsaltar osv. 276 f.
[5]) Att. St. I, 44.

Digitized by Google

Hagia Marina er skarpt adskilt fra Alterhøien og Zeus's Temenos neppe kan have strakt sig udover denne. Er Kultusstedet paa Alterhøien, som Welcker mener, blevet opgivet, da Dyrkelsen af Zeus Hypsistos overførtes til Akropolis, hvor Zeus Hypatos bevislig dyrkedes alt i ældgammel Tid, saa er det kun meget lidet sandsynligt, at Traditionen skulde have holdt sig hele Oldtiden igjennem lige ned til Keisertiden; thi den Støtte, Welcker har søgt derfor i Hypothesen om *τὸ Πελασγικόν*, kan efter Ross's Gjendrivelse Ingen tillægge noget Værd, som da heller ikke Formodningen har fundet Bifald hos Nogen. Og hvis Kulten, som Curtius mener, ikke er bleven opgiven, uagtet en ny Hovedkultus for Zeus indrettedes paa Borgen, hvorfor finde vi da ikke andre Spor af den i Litteraturen end de høist usikkre, Curtius har anført? Den maatte jo dog sikkert baade ved sin høie Ælde og ved Stedets betydelige Omfang have haft stor Anseelse, især hvis her har været «ein Göttermarkt Athens». Endelig vide vi jo ikke engang, om det Folk, der beboede Melitehøiderne og anlagde Kultusstedet, har dyrket Zeus Hypsistos, ligesom det heller ikke gaaer an uden videre at identificere Zeus Hypsistos og Zeus Hypatos. For Øieblikket kunne vi følgelig ikke komme videre end til at sige, at Alterhøien har været indviet til en eller flere af de vigtigste Guddomme, som de daværende Beboere af (den Del af) Athen dyrkede. —

Inden jeg forlader Alterhøien, maa jeg endnu berøre een Mulighed. Det var jo nemlig tænkeligt, at Folkeforsamlingspladsen havde været øverst paa Høien, Vest for det nævnte Anlæg, mellem dette og Bymuren (C), saa at Høien alligevel blev Pnyx. Her er ialfald tilstrækkelig stor Plads, herfra kunde man see baade Havet og Propylæerne, her findes Rester af *οἰκόπεδα*, maaske ogsaa af *λάκκοι*, og den brede Klippevei paa Høiens Nordside vilde passe ypperlig ind i denne Antagelse, da Pnyx maa have haft en beqvem Adgang fra Kerameikostorvet. Et Blik paa Nivellementskortet i Curtius's Erläut. Text, Textbeilage 2 vil imidlertid vise, at den øvre Terrasses Bagvæg staaer paa det høieste Punkt af Høien paa dette Sted og at Terrænet lige

Digitized by Google

Vest for den skraaner nedad, og husker jeg ikke feil, er det ogsaa Tilfældet med den øvrige Del af Høien; ialfald hæver den sig kun ubetydeligt over Bagvæggen. Da Talerstolen var vendt i Retning af Havet, vilde vi altsaa enten faae samme Ulempe som ovenfor, at den kom til at staae paa det høieste Sted i Forsamlingen og Tilhørerne til at sidde med Ryggen mod en nedadgaaende Skraaning, eller Tilhørere og Taler vilde komme til at være i samme Høide, saa at vi nødtes til at antage, at der har været opført en særegen Tilhørerplads, hvilket hverken er sandsynligt efter hvad ovenfor er udviklet eller bekræftes ved Spor paa selve Stedet. Dette er desuden ved sin forholdsvis høie og fuldstændig aabne Beliggenhed saa udsat baade for Solen og navnlig for Vinden, at det vilde være høist paafaldende, om man skulde have valgt det til Folkeforsamlingsplads. Jeg anseer derfor ogsaa denne Formodning for usandsynlig og fastholder som sikkert Resultat af hele den foregaaende Undersøgelse, at den midterste af de tre Melitehøider aldrig har været Pnyx.

III.

Hvad der bevægede Ulrichs til kun leilighedsvis at fremsætte sin Opdagelse, var ikke Tvivl om dennes Rigtighed, men Usikkerhed med Hensyn til Pnyx's virkelige Beliggenhed. Hans efterladte Optegnelser vise, hvorledes han har vaklet i saa Henseende. Han var først tilbøielig til at lægge Pnyx lige Syd for Areopagos omtrent ved Opgangen til Borgen eller lidt sydligere, hvor det gamle Torv havde ligget, men synes senere at have følt sig tiltalt af den Formodning, Welcker havde udtalt for ham, at det laa paa Museion (Philopapposhøien). Welcker søgte at begrunde sin Formodning i Der Felsaltar 325 ff. og Rh. M. N. F. X, 68 ff., men uden Held. Først Curtius lykkedes det (Att. St. I, 49 ff. og Erl. Text 25) at fremføre Argumenter af nogen Betydning for denne Hypothese og nærmere at præcisere den, idet han lagde Pnyx paa Nordøstskraaningen

Digitized by Google

af Philopapposhøien, saaledes at Tilhørerne gjorde Front mod Akropolis. Han lod endog 1862 foretage Udgravninger paa dette Sted, men uden noget Held. Wachsmuth har i Rh. M. N. F. XXIV (1869), 41 afgjort sluttet sig til Curtius; ogsaa Gurlitt (N. J. f. Philol. u. Pädag. IC (1869), 153 f.) er tilbøielig til at give ham Ret. Derimod er Pervánoglu (ibd. CI (1870), 55 ff.) i Hovedsagen vendt tilbage til Ulrichs's Hypothese, idet han med Curtius antager, at Kerameikostorvet først under Peisistratiderne blev Hovedtorv, og formoder, at som Følge heraf Sydskraaningen af Areopagos, hvor det gamle Torv havde været, blev indrettet til Folkeforsamlingsplads; Pnyx betegner efter ham oprindelig et tætbebygget Qvarter af Byen, nemlig Alterhøien, og vedblev ogsaa senere at bruges om denne, men overførtes tillige paa den tæt under Høien liggende Folkeforsamlingsplads. I sit nylig udgivne Skrift Die Stadt Athen im Alterthum I (1874), 371 f. har ogsaa Wachsmuth, hovedsagelig paa Grund af Poll. VIII, 132 (s. ovfr. S. 78 f.), gjenoptaget Formodningen om, at Pnyx laa ved Borgens Vestskraaning, Syd for Areopagos. Endelig har en i Athen levende ung tydsk Philolog H. G. Lolling i Gött. Nachr. 1873, 463 ff. udførlig søgt at bevise, at Pnyx maa have ligget paa Nymphehøiens Nordøstskraaning[1]). Hans Afhandling indledes, ledsages med Bemærkninger og godkjendes i Hovedresultatet af hans fordums Lærer Fr. Wieseler, der tidligere tildels havde sluttet sig til Ulrichs[2]).

Da det ovenfor S. 78 ff. er paavist, at Pnyx maa søges paa Meliteheiderne, kunne kun Curtius's og Lollings Ansættelser komme i Betragtning.

Begge beraabe sig paa det tidligere omtalte Sted af Plat. Krit. p. 112 a, der handler om Athens ældste Akropolis: τό

[1]) Allerede Bursian havde i Philol. IX, 642 i Anledning af Plat. Krit. p. 112 a udtalt den Formodning, at paa Platons Tid Navnet Pnyx ikke blot brugtes om Alterhøien, men maaske tillige om Nymphehøien (jfr. Litt. Centralbl. 1863, 712).

[2]) I en Afhandling De loco, quo ante theatrum Bacchi lapideum exstructum Athenis acti sint ludi scenici i Götting. Universitetsprogram 1860, 16 ff.

Digitized by Google

δὲ πρὶν ἐν ἑτέρῳ χρόνῳ μέγεθος μὲν ἦν πρὸς τὸν Ἠριδανὸν καὶ τὸν Ἰλισσὸν, ἀποβεβηκυῖα καὶ περιειληφυῖα ἐντὸς τὴν Πύκνα καὶ τὸν Λυκαβηττὸν ὅρον ἐκ τοῦ καταντικρὺ τῆς Πυκνὸς ἔχουσα. Curtius mener (Att. St. I, 4 f.), at Platon har nævnt Lykabettos og Pnyx som de to mest fremtrædende Høider paa begge Sider af Akropolis, mellem hvilke dette navnlig for den, der staaer i nogen Afstand Vest for Athen, maatte tage sig ud som en forbindende Indsænkning; da Philopapposhøien er det mest fremtrædende Punkt i det vestlige Høidedrag, kan Pnyx efter hans Mening kun søges paa den. Lolling antager (S. 465 ff.), at Platon har villet angive Grændserne for den ældste Borg; Østgrændsen blev da Lykabettos, Sydgrændsen Eridanos og Ilissos; af Vestgrændsen derimod behøvede han kun at nævne det nordligste Punkt, da det sydligste alt var angivet ved Ilissos. Platons Ord synes unægtelig ved første Øiekast at tale for Lolling. Men tænke vi os Forfatterens Standpunkt ved det gamle Akademi, hvor det jo ialfald er muligt, at han har undfanget Ideen, er Curtius's Iagttagelse slaaende rigtig; i den Afstand træder kun Philopapposhøien frem som et Punkt af Betydning. Stedet beviser altsaa Intet.

I Lukians bis acc. c. 4 foreslaaer Zeus Dike at stige ned til Athen for at paadømme Athenaiernes Processer og at tage Sæde paa Areopagos ovenfor Eumenidernes Helligdom; i c. 9 fører Hermes hende op paa den nævnte Høi og opfordrer hende til at sætte sig etsteds der *εἰς τὴν Πύκνα ὁρῶσα*, medens han selv fra Akropolis sammenkalder Athenaierne. Dike tager da Plads paa Østenden af Høien lige overfor Pansgrotten. Lolling har (S. 467 ff.) heri søgt et afgjørende Bevis for sin Formodning, idet han mener, at Dike maa see i samme Retning som Hermes, der selvfølgelig vender sig mod Kerameikostorvet som det Sted, hvor de fleste Mennesker vare samlede, at Pnyx følgelig maa have ligget ved dette Torv, ja at Dike ovenikjøbet lige ovenfor Eumenidernes Helligdom, ved Nordøsthjørnet af Areopagos[1]),

[1]) S. Bursian Geogr. v. Grchld. I, 284; Köhler Der Areopag in Athen Hermes VI (1872), 100 ff.

Digitized by Google

slet ikke har kunnet see Noget af Philopapposhøien. Lolling har imidlertid ikke ret sat sig ind i Situationen. Naar Zeus opfordrer Dike til at tage Sæde ovenfor Eumenidernes Helligdom, vil det aabenbart kun sige, at hun skal sætte sin Domstol paa Areopagiternes almindelige Dommersæde, der vel var lige ovenfor Eumenidernes Helligdom, men som bekjendt oppe paa Høiens Flade, hvor endnu Sidderækkerne osv. sees, og derfra kunde Dike fortræffelig oversee hele Egnen baade mod Syd og mod Nord. Og naar Hermes opfordrer hende til at see i Retning af Pnyx, er det jo muligt, at han har villet have hende til at see udover Kerameikostorvet; men det ligger rigtignok, synes mig, nok saa nær at antage, at hun har skullet vende sig mod Hovedopgangen til Høien, altsaa mod Syd (Trappen existerer endnu, saa der kan ikke være Tvivl)[1], — om ellers Lukian har forbundet nogen anden Tanke med disse Ord end at gjøre Skildringen mere anskuelig og levende. Følgelig beviser heller ikke dette Sted Noget.

Hvad Pladsens Fortrinlighed til Folkeforsamlingssted angaaer, kan ved første Øiekast Philopapposhøien synes at have Fortrinet. Den frembyder paa sin Nordøstside, tæt Øst og Syd for «Sokrates's Fængsel», en rummelig, jevn Skraaning, der strækker sig ned mod Hulveien, hvorfra man stiger op til Akropolis, og er godt dækket mod Nordenvinden, medens Nymphehøiens Nordøstskraaning, Nord for Hagia Marina, — om nogen anden Plads kan der nemlig ikke være Tale, — er mere udsat for Nordenvinden og frembyder en mindre omfangsrig Plads. Imidlertid ville de foranliggende Bygninger betydelig have kunnet svække Nordenvindens Kraft og Pladsen er dog altid mere end stor nok til en Folkeforsamling og har desuden een Fordel, der vel kunde opveie mangen en Ulempe og som utvivlsomt har været i høieste Grad bestemmende, da man saa sig om efter en særlig Folkeforsamlingsplads, nemlig dens umiddelbare Nærhed ved Kerameikostorvet. Dette Hensyn ved Valget af en Folkeforsam-

---

[1]) Wachsmuth har derfor ogsaa (Die Stadt Athen I, 371) benyttet dette som et Bevis for, at Pnyx maa søges Syd for Areopagos.

Digitized by Google

lingsplads har ogsaa Curtius fremhævet[1]; men da han antager Folkeforsamlingsstedet paa Pnyx indrettet længe førend Kerameikostorvet blev Hovedtorv, seer han naturligvis i sit Pnyx's Beliggenhed tæt ved det gamle Torv et yderligere Bevis for Rigtigheden af sin Ansættelse. Staaer det imidlertid fast, hvad jeg mener at have godtgjort i min oftere nævnte Afhandling S. 259 ff., at Kerameikostorvet blev Athens Hovedtorv længe før Solon, og er det, som ovenfor paavist, i allerhøieste Grad sandsynligt, at en særlig Folkeforsamlingsplads paa Pnyx først er bleven indrettet efter Solon, saa er dette utvivlsomt en meget vægtig Anke mod Curtius's Ansættelse. Og at Pnyx virkelig ikke kan have ligget langt fra Kerameikostorvet, viser sig ad anden Vei som temmelig sikkert. I Begyndelsen af Aristophanes's Acharner sidder Dikaiopolis alene paa Pnyx før Folkeforsamlingens Begyndelse og beskriver, hvorledes Folk endnu give sig god Tid paa Torvet:

Οἱ δ' ἐν ἀγορᾷ λαλοῦσι, κἄνω καὶ κάτω
Τὸ σχοινίον φεύγουσι τὸ μεμιλτωμένον

hedder det V. 21 f. Tør jeg nu end ikke med saa stor Bestemthed som Lolling (S. 485; jfr. 476 f.) paastaae, at Dikaiopolis fra Pnyx virkelig maa see Alt, hvad han beskriver, da jo Aristophanes kan have taget sig den Frihed at lade ham beskrive som nærværende, hvad han kun kunde see i Aanden[2], saa anseer jeg dog den første Opfattelse for den sandsynligste. Større Vægt lægger jeg imidlertid paa Ordene «de ville ikke lade sig drive indenfor det møniefarvede Reb», da disse efter Schömanns rigtige Bemærkning[3] forudsætte, at der fra Torvet førte en Gade lige til Pnyx, hvoraf følger, at dette ikke kan have været langt fra Kerameikostorvet (thi om noget andet Torv kan der fornuftigvis ei være Tale). Mest afgjørende for mig er dog det ovfr. S. 79 anførte Sted hos Scholiasten til Aristoph. Fugl. 997.

---

[1]) Att. St. I, 33 og Erl. Text l. l.

[2]) Jfr. Welcker Rh. M. N. F. X, 39 ff.; Wieseler i Gött. Nachr. 1873, 477*.

[3]) Gr. Alt. I³, 403.

Digitized by Google

Det viser nemlig, at Pnyx vel ikke hørte til Kolonos misthios eller agoraios (Torvehøien), men dog laa saa nær dette, at Nogle kunde forledes til at antage det for at høre dertil. Nu er det imidlertid saa sikkert som Noget i Athens Topographi, at Kolonos agoraios laa ved Kerameikostorvet, — det er utvivlsomt den nordlige Fortsættelse af Melitehøiderne, hvorpaa det saakaldte Theseustempel staaer[1]. Og jeg anseer dette for at være et meget vægtigt Argument for at lægge Pnyx paa Nymphehøien.

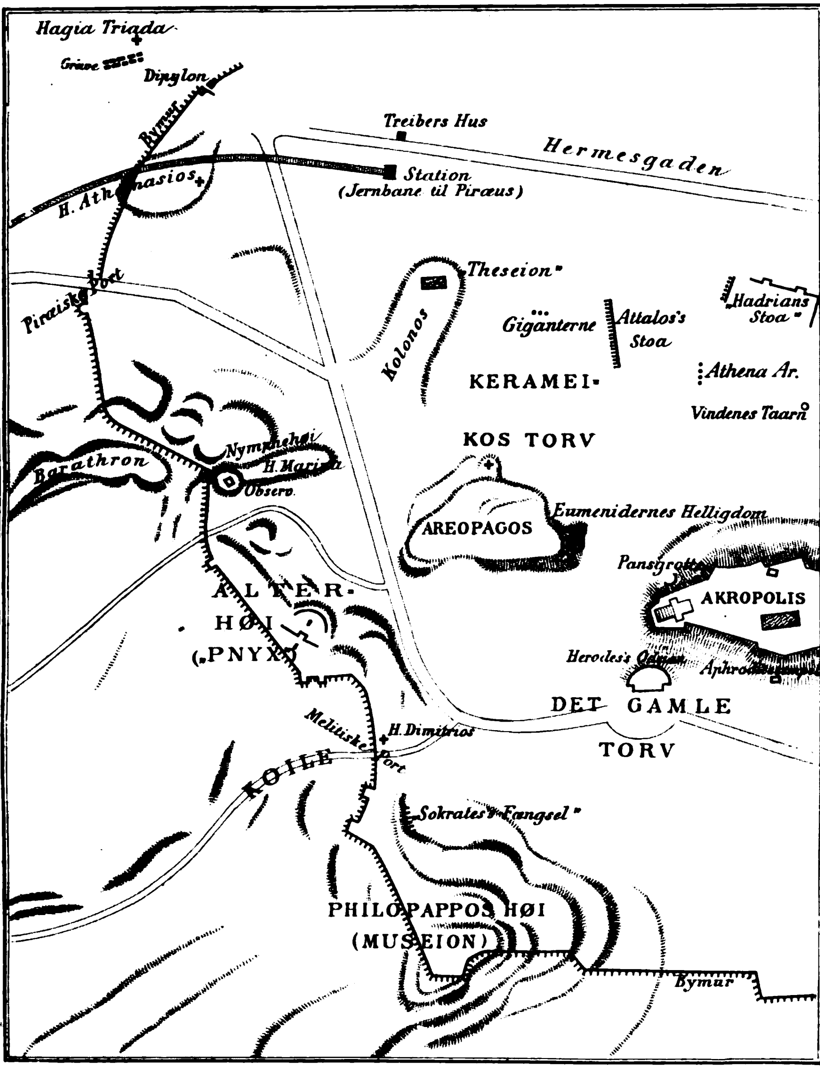
Som yderligere Bevis herfor vilde jeg anføre, at Nymphehøien ganske særlig svarer til Derivationen af Ordet *Πνύξ*. Den er, som anført, navnlig paa den Side, der vender mod Areopagos, en knudret, ujevn Klippeblok, der uvilkaarlig minder om Curtius's Udtryk «eine geballte compakte Felsmasse». Dette er derimod ikke Tilfældet med Philopapposhøien. Denne, navnlig paa den mod Byen vendende Side, ganske jevnt skraanende Høi, der løber op i en temmelig spids Top, er kun lidet skikket til at fremkalde en Forestilling af den nævnte Art.

For saa vidt synes Lollings Ansættelse at have størst Sandsynlighed for sig. Naar jeg dog ikke afgjort tør slutte mig til den, er det, fordi den ikke i alle Henseender lader sig bringe i fuld Overensstemmelse med Forfatternes Vidnesbyrd. Jeg regner ikke hertil, at Taleren fra Nymphehøiens Nordøstskraaning umulig har kunnet see selve Havet, medens dette maaske har været muligt ved Philopapposhøien; thi i Plutarchs Ord i Historien om de 30 Tyranner og Bema behøver ikke at ligge Mere, end at Taleren fra dette saa i Retning af Havet[2]. Heller ikke lægger jeg Vægt paa Platons Beskrivelse i Staten VI, p. 492 b-c, hvoraf Welcker (Der Felsaltar 328), Curtius (Att. St. I, 53) o. A. have villet slutte, at Pnyx laa mellem gjenlydende Klipper, hvilket ganske sikkert, trods Lollings Paastand (S. 485 f.), passer

[1]) S. Bursian Geogr. v. Grchld. I, 287 og navnlig Wachsmuth i Rh. M. N. F. XXIII (1868), 7 ff.

[2]) Lolling S. 473 ff. og Wieseler ibd. synes at mene, at Talerstolen ogsaa efter de 30 var vendt mod Land; til en saadan Antagelse er der ikke den fjerneste Grund.

Digitized by Google

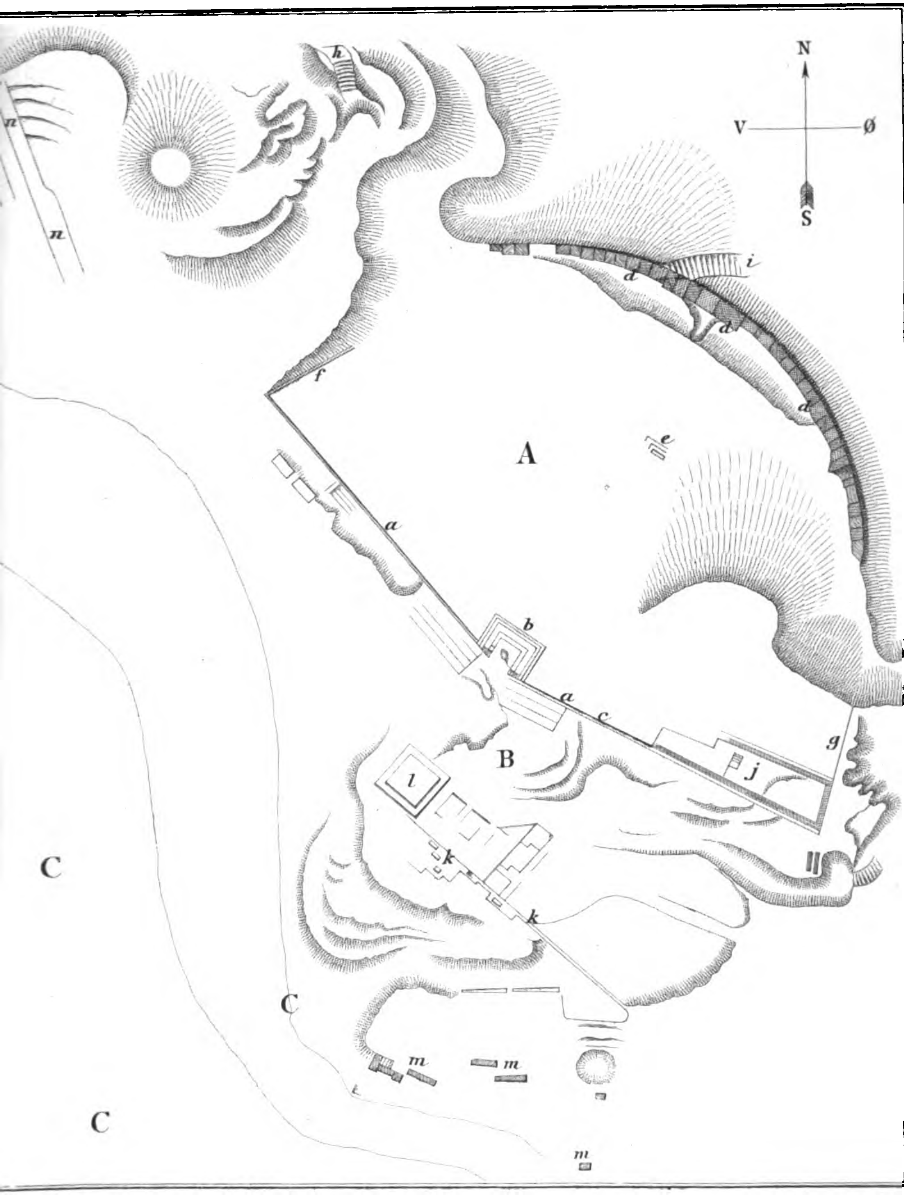
DET VESTLIGE ATHEN.

Digitized by Google

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

Digitized by Google

TERRASSERNE PAA ALTERHØIEN
I ATHEN.

Digitized by Google

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

Digitized by Google

kun brugtes om Torvet i dette; men selv om hans Paastand med Hensyn til »Kerameikos« er rigtig, kan der ikke derfra sluttes Noget med Hensyn til »Pnyx«, da Kerameikostorvet vedblev lige ned i Keisertiden at være Hovedtorv, medens Pnyx alt fra Frihedstidens Slutning sjeldnere og sjeldnere benyttedes som Folkeforsamlingsplads og Stedet blev mere og mere øde. »Pnyx« brugtes, som vi have seet, om hele Høien ialfald endnu paa Aischines's Tid og utvivlsomt ogsaa, da de Forfattere, hvorfra vore Scholier have hentet deres Oplysninger, skrev ɔ: i den alexandrinske Tid, og det er da meget lidet sandsynligt, at man senere skulde have gjort nogen Forandring i Navnets Brug og kun anvendt det i indskrænket Betydning. Da fremdeles Hovedkampen aabenbart fandt Sted i Lavningen Øst og Nord for Nymphehøien ved den piræiske Port, der utvivlsomt stod Nord for denne Høi[1]), og ved Eumenidernes Helligdom Nord for Areopagos, maa Slaget, hvis Curtius har Ret, have trukket sig et godt Stykke bort fra Philopapposhøien; men i saa Fald bliver Overflødigheden hos Plutarch i Betegnelsen af det Sted, hvor kun Kampens Begyndelse havde staaet, i den Grad paafaldende, at jeg vover at paastaae, at denne Omstændighed i Forening med Adskillelsen i det Følgende af Pnyx og Museion gjør det næsten utvivlsomt, at Plutarchs Kilde ei kan have tænkt sig begge Steder paa samme Høi. Rigtigt bemærker ogsaa Lolling (S. 480), at der jo slet ikke stod nogen Kamp paa Toppen af Philopapposhøien, saa at ogsaa deraf klart fremgaaer, at der ved Museion tænkes paa hele denne Høi. — Paa den anden Side maa det indrømmes, at hvis Pnyx er at søge paa Nymphehøien, bliver Amazonernes Stilling, omtrent fra Øst til Vest, hvis ellers Plutarchs Skildring er rigtig, mindre naturlig end hos Curtius. Imidlertid indeholder den selv i saa Fald dog neppe noget ligefrem Usandsynligt, og turde vi antage, at Kleidemos ved Ordene

---

[1]) S. Ross Das Theseion Vorwort XIII; Leake Topogr. Athens [2] 164 ff. og 319; Bursian Geogr. v. Grchld. I, 278 og i Pauly Realenc. I[2], 1974; Wachsmuth Rh. M. N. F. XXIII, 36 ff.

Digitized by Google

πρὸς τὴν Πνύκα ikke blot har tænkt paa Nymphehøien, men paa hele Højdedraget Nord for Koile, — en Antagelse, der ingenlunde er saa urimelig, da Nymphehøiens og Alterhøiens Toppe kun ere adskilte ved en meget ringe Indsænkning, — saa vilde ogsaa dette Sted ubetinget tale for Lollings Ansættelse af Pnyx.

Som det sees, er det endnu umuligt med Sikkerhed at dømme Curtius og Lolling imellem. Er der end vægtige Grunde, der tale for, at Nymphehøien er Athens Pnyx og at Folkeforsamlingspladsen har ligget paa Nymphehøiens Nordøstskraaning ovenfor Kerameikostorvet, saa er der dog endnu visse Betænkeligheder ved denne Antagelse. Efter al Sandsynlighed kan kun en Udgravning løse Spørgsmaalet, om ellers ikke Pnyx, der i den senere Oldtid ikke benyttedes som Folkeforsamlingsplads, i Tidens Løb er blevet saa ødelagt, at alle Udgravninger ville blive uden Resultat.

At Pnyx havde Theaterform, slutter man i Regelen af Pollux VIII, 132: χωρίον πρὸς τῇ Ἀκροπόλει, κατεσκευασμένον κατὰ τὴν παλαιὰν ἁπλότητα, οὐκ εἰς θεάτρου πολυπραγμοσύνην. Dette Sted beviser imidlertid aabenbart Intet derfor; men i sig selv er det sandsynligt, at Folkeforsamlingspladsen hævede sig opad Bjergskraaningen i Lighed med et Theater. At Tilhørerne sad paa Stenbænke, der sandsynligvis vare udhugne i Klippen som i alle græske Theatre, om de end langtfra vare saa beqvemt indrettede som disse, fremgaaer af Aristoph. Acharn. 29 og 59, Ridd. 750 og 783 ff., Ekkl. 21 ff. og 93 ff., Demosth. om Krands. 169, Plut. Nik. 7. Gamle, svagelige eller blødagtige Folk medtog vel ofte en Hovedpude (Aristoph. Ridd. 783 ff.). En enkelt Gang sidder En paa Jorden (Hvesp. 43). Prytanerne sad paa Træbænke tæt ved Talerstolen (Acharn. 24 f.; Ekkl. 86 [104 Bergk]). At der paa Pnyx var et Alter, hvor der offredes til Zeus Agoraios, siges hos Schol.

Digitized by Google

til Aristoph. Ridd. 410 [1]). Talerstolen: τὸ βῆμα (t. Ex. Plut. Them. 19 og Hesych. v. λιθωμόται) eller ὁ λίθος (t. Ex. Aristoph. Fred. 680; Ekkl. l. l.) maa ifølge det tidligere Udviklede have staaet nederst i Forsamlingen med Front mod Havet. Følgelig er Lollings Formodning (S. 494 ff.), at Talerstolen stod »auf dem Ostrande des Nymphenhügels, gerade über der Volksversammlung, 25 Meter von der nächst liegenden nordwestlichen Ecke der Sternwarte unterwärts» (S. 497), ubetinget at forkaste, allerede af den Grund, at Taleren vilde komme til at staae høit ovenover Tilhørerne, aldeles adskilt fra dem ved en brat, 9 Meter høi Klippevæg, med Ansigtet mod Nordenvinden og Ryggen til Havet, medens Tilhørerne vilde komme til at sidde med Ryggen til den nedadgaaende Skraaning og til Propylæerne. De samme Ulemper, som klæbe ved Alterhøiens Terrasse, vilde altsaa her være tilstede i langt høiere Grad, ikke at tale om, at det vilde være aldeles ubegribeligt, hvorledes Prytanerne (Proedrene) med Lethed skulde have kunnet komme op til Bema, hvis de have siddet nede i Folkeforsamlingen, eller ned til denne, hvis de have siddet oppe ved Talerstolen. Overhovedet røbe Lollings Forestillinger om Indretningen af Folkeforsamlingspladsen (jfr. S. 486) en Mangel paa sund praktisk Sands, der er særdeles paafaldende. Med Hensyn til Talerstolen er han aabenbart bleven vildledt dels ved et Par Steder hos Aristophanes (Ridd. 311 ff. og 956 og Hvesp. 34 ff.), som han har misforstaaet, dels ved en oftere fremtrædende, høist uheldig Mani for overalt i alle Enkeltheder at ville paavise Spor og Levninger af de antike Lokaliteter og Indretninger, i dette Tilfælde af Bema. Misforstaaelserne af Aristophanes har allerede Wieseler i de Bemærkninger, hvormed han ledsager Afhandlingen, (S. 497 *) paavist, saa at jeg ikke behøver at opholde mig ved dem. Og hvad an-

[1]) Herom og om Udtryk som τὴν θεῶν χρησμοῖς καθωσιωμένην Πύκνα (hos Athen. V p. 213 d) s. Ross Die Pnyx u. das Pelasg. 12 ff. Om Lolling, under Forudsætning af hans Hypotheses Rigtighed, har Ret i (S. 493) at henføre den ovennævnte Klippeindskrift ὅρος Διός paa Sydsiden af Hagia Marina til dette Alter for Zeus, er meget usikkert.

Digitized by Google

gaaer den «becken- oder wannenförmige Ausböhlung im Felsen» med sin «in den Felsen eingehauene Rinne», hvori Lolling antager, at Talerstolen har været anbragt, kan jeg af Øiesyn forsikkre, at det simpelthen er en af de Klippebearbeidelser, som vi saa ofte træffe i denne Egn, og aldrig har haft Noget at gjøre med Talerstolen paa Pnyx.

Ifølge Philochoros hos Scholiasten til Aristoph. Fugl. 997 (s. ovfr. S. 79) blev **Metons Heliotropion** Ol. 86, 4: 433/2 opstillet *ἐν τῇ νῦν ἐκκλησίᾳ πρὸς τῷ τείχει τῷ ἐν τῇ Πυκνί*. Hvad det er for en *τεῖχος*, er ikke klart. Soluhret kan have været anbragt paa en Mur, der afsluttede Forsamlingsrummet bagtil [1]), men maaske ogsaa ved eller i Nærheden af Bymuren ovenfor Forsamlingsstedet [2]). Lolling har (S. 487) haft den underlige Idee, at *τὸ τεῖχος* er en af Klippevæggene, der omgav Stedet, sandsynligvis den nordlige Side af Hagia Marina; en saadan Urimelighed behøver ingen Gjendrivelse.

Ligesom Folkeforsamlingspladsen paa Pnyx var skabt af den demokratiske Stræben hos det attiske Folk, falder Stedets Anseelse ogsaa sammen med Demokratiets Blomstren. Dets Glandsperiode er i 5. og 4. Aarhd. f. Chr. Alt henimod Demokratiets sidste Dage var det for tarveligt og ubeqvemt for Datidens mere forfinede Borgere; man foretrak at samles i Dionysostheatret, hvis Indretning i alle Henseender bedre stemmede med Tidens Fordringer til Pragt og Beqvemmelighed. Efter Aar 300 ere Folkeforsamlinger vistnok kun sjelden holdte der. I Romertiden stod det ganske forladt [3]). Det politiske Liv var udslukt, og de Meddelelser, den romerske Statholder havde at gjøre Folket, lød ikke fra «Stenen paa Pnyx».

---

[1]) Dette formoder Wachsmuth Die Stadt Athen I, 371 og henviser til Aristoph. Ekkl. 497 og Hvesp. 1109 (hvor Meineke har rettet *πυκνόν* til *Πυκνός*).

[2]) Saaledes Ross Die Pnyx u. das Pelasg. 4; Curtius Att. St. I, 58.

[3]) Athen. V p. 213 d; Jfr. J. L. Ussing Kong Attalos' Stoa i Athen i Vdsk. Selsk. Skr. 5 Række, hist. og philos. Afd. IV, 421 f.

Digitized by Google

bedre paa Philopapposhøiens end paa Nymphehøiens Skraaning [1]; da nemlig Platon paa dette Sted kun taler om Forsamlingspladser i Almindelighed, er det ingenlunde nødvendigt at antage, at han har tænkt paa Athens Pnyx. Derimod kan der maaske ikke uden Grund indvendes mod Lolling, at Nymphehøiens Nærhed ved Kerameikostorvet gjør det tvivlsomt, om den allerede paa Aischines's Tid har været saa forladt og ringeagtet, som Pnyx beskrives af denne Taler, medens dette snarere tør antages om Philopapposhøien. Og afgjort maa det indrømmes, at Nymphehøien kun i videre Forstand kan siges at ligge *πρὸς τῇ Ἀκροπόλει*, som det hed om Pnyx hos Pollux, medens Philopapposskraaningen stemmer bedre med denne Angivelse. Imidlertid er det jo muligt, at Pollux har udtrykt sig unøiagtigt, — hvis Wachsmuths Formodning med Hensyn til det nævnte Udtryks sædvanlige Betydning i Sprogbrugen (s. ovfr. S. 79 Anm. 3) er rigtig, er en saadan Antagelse afgjort nødvendig, hvad enten vi slutte os til Curtius eller til Lolling, — og ialfald er ingen af de nævnte Anker stærk nok til at umuliggjøre Lollings Hypothese.

Der staaer endnu eet Forfattersted tilbage, der volder ikke ringe Vanskelighed. I Beskrivelsen af Slaget mellem Theseus og Amazonerne hos Plut. Thes. 27 hedder det, at dette var en Daad, som man ikke skulde have ventet af Qvinder. *Οὐ γὰρ ἂν ἐν ἄστει κατεστρατοπέδευσαν οὐδὲ τὴν μάχην συνῆψαν ἐν χρῷ περὶ τὴν Πνύκα καὶ τὸ Μουσεῖον, εἰ μὴ κρατοῦσαι τῆς χώρας ἀδεῶς τῇ πόλει προσέμιξαν ..... Ἱστορεῖ δὲ Κλείδημος, ἐξακριβοῦν τὰ καθ' ἕκαστα βουλόμενος, τὸ μὲν εὐώνυμον τῶν Ἀμαζόνων κέρας ἐπιστρέφειν πρὸς τὸ νῦν καλούμενον Ἀμαζόνειον* [hvilket ifølge Aischyl. Eumen. 688 ff. laa ved Areopagos], *τῷ δὲ δεξιῷ πρὸς τὴν Πνύκα κατὰ τὴν Χρύσαν ἥκειν* [da *Χρύσα* ellers aldrig omtales [2]) og *ἥκειν* ikke

---

[1]) Jfr. W. Gurlitt N. J. f. Philol. u. Pädag. IC (1869), 154.

[2]) Perványoglus Formodning i N. J. f. Philol. u. Pädag. CI (1870), 51 og 57, at det skulde have været en Helligdom for en lemnisk-thrakisk Gudinde Chryse (jfr. Soph. Philokt. 194) i en Grotte ved Foden af den til den thrakiske Ares indviede Areshøi, er aldeles usandsynlig.

Digitized by Google

er rigtigt, læser Madvig Adv. cr. I, 567: κατανπικρὺς ἀνήκειν]. Athenaierne angreb med Held denne Fløi ἀπὸ τοῦ Μουσείου, og de Faldne laae begravne ved den Gade, som førte til den piræiske Port. Her blev imidlertid Seirherrerne trængte tilbage lige til Eumenidernes Helligdom, indtil nye Skarer fra Ilissosegnen Øst for Akropolis kom til Hjælp, hvorpaa de drev Amazonernes høire Fløi tilbage til Leiren. Ved Lollings Forklaring (S. 480 ff.), der gaaer ud fra, at Slaget fandt Sted udenfor Byportene paa Vestsiden af Melitehøiderne, og derfor retter ἐν χρῷ til ἐν χώρῳ, skal jeg ei opholde mig, da baade Konjekturen er aldeles usandsynlig og Plutarchs Beskrivelse ikke tillader nogen Tvivl om, at Slaget stod i Byen. Curtius's Udvikling (Att. St. I, 51 f. og II, 68 f.) er langt mere tiltalende. Han antager, at Amazonernes Linie strakte sig omtrent fra Nord til Syd, beregnet paa at afskjære Akropolis. Deres høire Fløi kom saaledes til at staae lige under Museion, hvorved Theseus's Angreb paa denne Fløi fra Museion bliver godt motiveret. I Begyndelsen vare Athenaierne heldige og drev Amazonerne tilbage til Lavningen mellem Nymphehøien, Areopagos og Theseionshøien i den Hensigt at trænge dem ud af Byen gjennem den piræiske Port; men her bragtes de til at vige osv. Denne Forklaring gaaer imidlertid ud fra den mislige Forudsætning, at Ordene περὶ τὴν Πνύκα καὶ τὸ Μουσεῖον betegne samme Høi. Tør det nu end ikke afgjort benægtes, at Museion — der hos Paus. I, 25, 7 betegnes som λόφος ἀπαντικρὺ τῆς Ἀκροπόλεως og om hvis Beliggenhed paa Philopapposhøien der ikke kan være nogen Tvivl, — kan have været brugt om Philopapposhøiens Top alene, medens Pnyx var Navnet paa dennes nedre nordøstlige Skraaning, — en Antagelse, der kunde finde en Støtte i, at Plutarch kun sætter Præpositionen περί ved det første Led, — saa er dog baade Hypothesen om det dobbelte Navn og Overflødigheden i Plutarchs Betegnelse meget betænkelig. Curtius har vel (Att. St. I, 51) paastaaet, at Pnyx i senere Tid kun brugtes om Folkeforsamlingspladsen, ligesom Kerameikos, der oprindelig var Navnet paa et helt Qvarter, i senere Tid

Digitized by Google

Om ὡς ἄν med efterfølgende Participium,

Bemærkninger til Xen. Anab. V, 7, 22.

Af *C. P. Christensen Schmidt.*

(Nedenstaaende Bemærkninger meddeeltes i philologisk-historisk Samfund d. 13. Nov. 1873, efter en noget kortere Forberedelse, end jeg kunde have ønsket mig. At omarbeide det Hele, for at udslette ethvert Præg af at det oprindeligt har været beregnet paa mundtligt Foredrag, har jeg ikke fundet Anledning til; derimod har jeg bestræbt mig for saavidt muligt at raade Bod paa de Mangler, der paa Grund af den noget utilstrækkelige Forberedelse klæbede ved Arbeidet. Herved ere endeel Bemærkninger komne mig tilgode, som Hr. Cand. philol. O. Siesbye gjorde i et følgende Møde, ledsagede af en Række Forfattersteder vedrørende deels Brugen af ὡς ἄν selv, deels hvad jeg ved Undersøgelsen deraf ellers var kommen ind paa, hvilke Steder for en Deel skyldtes Optegnelser af Hr. Conferensraad Madvig. Hvad jeg af dem har benyttet — og det er Tilfældet med de allerfleste —, saavelsom hvad der senere er tilflydt mig af samme Kilde, har jeg betegnet som laant ialtfald ved Mærket [S.] eller henholdsviis [M.]; men det er en Selvfølge, at jeg, med al Taknemmelighed for det Modtagne, har maattet benytte det paa min egen Maade.)

Partiklerne ὡς og ἄν kunne som bekjendt træde i Forbindelse med hinanden paa mangfoldige forskjellige Maader. Saaledes findes ὡς i relative Sætninger og Tidsbisætninger [1]), samt i Hensigtssætninger, med ἄν og Conjunctiv (eller uregelmæssigt,

---

[1]) Dette vel først hos senere Forfattere, som Ceb. Tab. c. 4 og 9 (sml. Eustath. p. 214, 40, anført af G. Hermann t. Viger. p. 944); dog have vi hos Herodot (IV, 172) det temporale ὡς med Conjunctiv uden ἄν; temmelig tvivlsomt er derimod ὡς ἄν med Optativ (iterativt) om Fortiden Her. I, 196.

Digitized by Google

ved et Hovedverbum af Fortiden, Optativ), og ligeledes findes ὡς i talrige Betydninger forbundet med de forskjellige Verbalformer, der kunne staae hypothetisk-betinget eller potentialt med ἄν. Alle disse Forbindelser, i hvilke ἄν ved Siden af sig har et Verbum, hvortil det kan slutte sig, ville vi imidlertid her lade udenfor Betragtningen, for særligt at dvæle ved en af de Forbindelser, i hvilke den Verbalforestilling, som Anvendelsen af ἄν forudsætter idetmindste som oprindeligt foresvævende Tanken, ikke har fundet sit Udtryk i en tilsvarende Verbalform som Led i Sætningen, nemlig den, hvor ὡς som reen Sammenligningsconjunction (ikke relativt Maadesadverbium) med tilføiet ἄν staaer efterfulgt af et Participium, og hvor vi derfor, ved at mindes om andre Forbindelser, i hvilke Participiet ved Partikler er knyttet umiddelbart til Hovedverbet, faae Anledning til at spørge, i hvilken Udstrækning hiin oprindeligt foresvævende Verbalforestilling er vedbleven at være levende hos de Mennesker, der benyttede Sproget. At saadanne Tilfælde, hvor ἄν efter et Forudsætningen betegnende ὡς hører til et hypothetisk-betinget eller potentialt Participium (som f. Ex. Xen. Anab. I, 1, 10 *ὡς οὕτω περιγενόμενος ἄν τῶν ἀντιστασιωτῶν*), naturligviis ikke høre herhen, behøver vel kun at antydes, men tør heller ikke lades ganske uberørt, fordi man dog kan finde saadanne Tilfælde sammenblandede med dem, vi her have at behandle.

Jeg skal tage mit Udgangspunct fra et Sted i Xenophons Anabasis (V, 7, 22), deels fordi dette Skrift er eet, som vi alle ere fortrolige med, deels fordi Stedet i en vis Henseende er enestaaende i den egentlige attiske Litteratur, og endelig fordi det i de almindelig gængse Skolecommentarer ikke findes saa rigtigt eller dog ikke saa nøiagtigt forklaret, som det kunde ønskes, og fordi jeg af Erfaring veed, at det kan volde ikke blot Disciple, men ogsaa Lærere Bryderi. Det er et Sted af en Tale, som Xenophon holder til Soldaterne under de noget stormende Forhandlinger, som det 45 Dages Ophold ved Kotyora medførte, for at vise dem de mislige Følger af den Selvraadighed og Mangel paa Disciplin, som havde faaet Indpas i Hæren. Han

Digitized by Google

fortæller, at under Opholdet ved Kerasus havde Lochagen Klearetos arrangeret en lille Privatexpedition mod en kolchisk Bjergby, som levede i Venskab med Kerasuntierne og derfor hidtil havde staaet paa en venskabelig Fod ogsaa med Hæren, men at Foretagendet mislykkedes og at Klearetos og mange af hans Ledsagere omkom, hvorimod Andre slap tilbage til Kerasus netop den Dag, da Hærens Gros brød op derfra for at marchere videre, medens endeel af dem, der droge tilvands, endnu vare i Byen. Kolcherne sendte saa Folk til Kerasus for at besvære sig over Angrebet, og da disse af Kerasuntierne hørte, at det havde været et aldeles privat Foretagende, vilde de drage efter Hæren for at meddele Anførerne det Passerede og stille Ligene af de Faldne til deres Raadighed; men de, der vare undslupne, ønskede ikke, at deres Bedrifter skulde komme for Anførernes Øren, og de sammenrottede sig derfor med nogle Andre og stenede de kolchiske Sendebud. Derpaa afgik der Afsendinge fra Kerasuntierne til Hæren for at berette, hvad der var skeet, og mens de sad med Anførerne udenfor Leiren og talte med dem om hvad der var at gjøre, opstod der paa Grund af Soldaternes Misfornøielse med Agoranomerne Uroligheder i Hæren. «Da vi sad udenfor Leiren», siger Xenophon, «hørte vi paa een Gang en stor Larm: *παῖε παῖε*, *βάλλε βάλλε*, og snart saae vi Mange komme løbende med Stene i Haanden eller ifærd med at tage Stene op fra Jorden.» *Καὶ οἱ μὲν Κερασούντιοι*, hedder det saa videre, *ὡς ἂν καὶ ἑωρακότες τὸ παρ᾽ ἑαυτοῖς πρᾶγμα, δείσαντες ἀποχωροῦσι πρὸς τὰ πλοῖα· ἦσαν δὲ νὴ Δία καὶ ἡμῶν οἳ ἔδεισαν.*

Hos Krüger forklares nu dette Sted ved at der til *ὡς ἂν* suppleres *ἀποχωροῖεν* med Henviisning til Udgiverens Griechische Sprachlehre § 69, 7 Anm. 2 og med Jævnførelse af et Sted af Memorabilierne (III, 6, 4). I den citerede Anmærkning i Grammatiken læres der, at «fehlen kann das zu *ἂν* gehörige Verbum, wenn das vorhergehende (in der dastehenden oder in einer sinngemäszen Form) zu ergänzen oder endlich ein allgemeiner Begriff, wie *εἴη*, *ποιοίης*, *εἴποις* zu denken ist.» Da der her

Digitized by Google

udtrykkelig suppleres ἀποχωροῖεν, falder altsaa det af denne meget omfattende Anmærkning, som her skulde komme til Anvendelse, sammen med hvad der staaer Madv. gr. Ordf. § 139 c: »ἄν staaer undertiden elliptisk, saaledes at et umiddelbart forudgaaende Verbum underforstaaes i hypothetisk Indicativ eller Optativ.» At det nu her ikke er et forudgaaende, men et efterfølgende Verbum, der skal suppleres, er det ikke værdt at opholde os ved; det er jo Noget, som man ogsaa andensteds finder Exempler paa (jeg henviser derom til Krügers Sprachl. § 62, 4 og Exx. i Anm. 1). Hvad der derimod for os, der ere vante til Madvigs System, strax vil være paafaldende, det er, at der her skal suppleres Optativ; thi det vil for os sige, at der skal tænkes paa Nutiden eller Fremtiden. Men at sammenligne det, Kerasuntierne ved den omtalte Leilighed gjorde, med Noget, som de samme Kerasuntiere nu eller i Fremtiden kunne antages at (ville) gjøre, tilmed under Forudsætning netop af det, der allerede virkelig har fundet Sted i Fortiden (ἑωρακότες τὸ παρ' ἑαυτοῖς πρᾶγμα), vilde dog være en topmaalt Urimelighed, og at noget Saadant skulde være Krügers Mening, antager jeg heller ingenlunde. Sagen er rimeligviis den, at Krüger, som forresten veed meget vel Besked med den hypothetiske Optativs Begrændsning (og i Dialektlæren noterer stedfindende Overskridelser af denne) i Hovedsætninger, her har ladet sig afficere af den (i Virkeligheden vistnok irrelevante) Omstændighed, at Sætningen er en Bisætning (efter hans Udtryksmaade en Relativsætning) til et Hovedverbum af Fortiden; paa Grund af den Uklarhed, der desværre paa dette Omraade hersker i hans Moduslære, anseer jeg det for muligt, at han af den Grund her vil have sin Optativ opfattet som hørende til Datiden eller Dafremtiden. Hvorvidt nu dette, afseet fra Grunden, i og for sig er berettiget eller ei, skal jeg senere undersøge; men ialtfald kunde man i den danske Bearbeidelse af Krügers Udgave have ønsket en noget bestemtere Forklaring, tilmed da det Stykke i Madvigs græske Ordføiningslære, der har maattet sættes istedenfor Anmærkningen af Krügers

Digitized by Google

Sprachlehre, indeholder en Tilføielse om Underforstaaelsen af Verbet i Forbindelsen ὥσπερ ἂν εἰ, som let kan lede ialtfald den ubefæstede Discipel paa Vildspor. At tænke paa Nutiden eller Fremtiden bliver her kun muligt ved en Opfattelse af Participiet, som ganske vist er forsøgt (s. Vollbrecht's Udgave), men som i Virkeligheden er aldeles utilstedelig, nemlig ved at tage ἑωρακότες som substantivisk Betegnelse af tænkte Personer. At dette ikke gaaer an, er ikke vanskeligt at see. Τὸ παρ' ἑαυτοῖς πρᾶγμα er den bestemte Begivenhed, der havde fundet Sted hos Kerasuntierne, og da der nu staaer παρ' ἑαυτοῖς og ikke παρ' αὐτοῖς [1]), saa kan Subjectet for ἑωρακότες heller ikke være Andre end netop Kerasuntierne, med andre Ord, ἑωρακότες kan umuligt staae substantivisk, men maa nødvendigviis staae appositivt. Men fremdeles bliver der nu, forudsat at det har sin Rigtighed med ἀποχωροῖεν ἂν om det i Datiden eller Dafremtiden Mulige, Spørgsmaal om hiint appositive Participiums Forhold til dette dets underforstaaede Hovedverbum. Man vil nemlig vistnok paa Forhaand være tilbøielig til, ved et Participium i Forbindelse med en Optativ med ἂν at vente betegnet den (som uvirkelig, men mulig) antagne Forudsætning for Hovedverbet [2]), og i det eneste Exempel i Krügers Sprachlehre, hvor der staaer ὡς ἂν med efterfølgende Participium (Lys. I, 12, hvorom Mere siden), betegner ogsaa Participiet tydeligt nok en Forudsætning, der er i ligefrem Modstrid med Virkeligheden, saa at ὡς ἂν med Participium der kan oversættes ved «som om», og i det af Memorabilierne anførte Sted, som jeg siden ogsaa skal dvæle nærmere ved, kan ligeledes ὡς ἂν med Participium opfattes og bliver i Regelen opfattet som et «som om». Men det lader sig her ikke gjøre; thi her betegner Participiet Noget, hvis Virkelighed, langtfra at være benegtet, ikke

[1]) Αὐτοῖς have kun Haandskrifter af 2den Classe, og Vollbrecht har ikke optaget det.

[2]) Kühner: «*tamqvam etiam vidissent*», hvad ogsaa Breitenbach erklærer for den ene rigtige Oversættelse af ὡς ἂν καὶ ἑωρακότες.

Digitized by Google

engang er henstillet som tvivlsom, men ligefrem uomtvisteligt given. Man kunde maaskee ville gjøre gjældende, at der ved ἑωρακότες slet ikke var tænkt paa hvad Kerasuntierne tidligere havde seet, men paa det, de havde seet i dette Øieblik, saa Meningen skulde være: «Kerasuntierne bleve bange og løb bort, som om de her havde seet (ikke blot det, de virkeligt saae, Folk komme løbende med Stene i Haanden, men) det, der var passeret tidligere hos dem selv (Folk blive stenede tildøde)». Men skulde det være Meningen, da vilde Participiets Tid være urigtig; der maatte da enten staae Præsens, for at betegne det, de endnu havde for Øie, eller Aorist, for at betegne det lige modtagne momentane Indtryk; Perfectum, der betegner den færdige og afsluttede Iagttagelse, er her, hvor der skulde være Tale om et lige i dette Øieblik modtaget Indtryk, aldeles ikke paa sin Plads. Der er altsaa ikke Andet tilbage, end at tage ὡς ἂν ἀποχωροῖεν i allersnevreste Forstand reent potentialt ɔ: uden nogen bestemt antagen Forudsætning blot som Betegnelse for det, man nok kunde tænke sig, og Participiet som Betegnelse for en som stedfindende given Forudsætning ɔ: nærmende sig stærkt til Betegnelse af Grunden. Saaledes er det underforstaaede Verbum ogsaa rigtigt opfattet i Rehdantz's Udgave, men hans Opfattelse af Participiet er urigtig eller ialtfald uklar, og naar han endvidere nærer Tvivl om ἂν (hvad før ham allerede Poppo og Const. Matthiä havde gjort og Breitenbach billiger) og foreslaaer ὡς δή (ligesom C. Schenkl tvivlende formoder ὡς ἄρα), da vil det i det Følgende blive klart, at denne Tvivl er mildest talt mindre vel betænkt.

Men hvorledes forholder det sig nu med den supplerede Optativ? er den rigtig eller ei? I en Note under Texten til Madv. gr. Ordf. § 136 læses: «Hos Herodot, ligesom hos Homer, staaer undertiden Optativ med ἂν for (som Formodning) at udtrykke en Mulighed i den forbigangne Tid», hvorpaa der anføres to Exempler af Herodot (I, 2 εἴησαν δ'ἂν οὗτοι Κρῆτες og IX, 71 ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ φθόνῳ ἂν εἴποιεν), som let kunne forøges

Digitized by Google

med flere [1]), og at ogsaa attiske Forfattere have brugt Optativen saaledes, er sikkert nok. Ikke blot af Thukydid, hos hvem det kunde være en Efterklang af Herodot eller overhovedet af ældre Sprogbrug, anfører Krüger (Gr. Spr. II § 53, 2 Anm. 7) I, 9 *αὗται δὲ οὐκ ἂν πολλαὶ εἴησαν*, men ogsaa af Platon kan jeg anføre et Par Steder, af hvilke det ene findes anført hos Matthiä (Gr. Gramm. § 514, 2), men uden at der er lagt videre Mærke til det Eiendommelige i Tidsforholdet, nemlig Legg. p. 677 B *ὡς οἱ τότε περιφυγόντες τὴν φθορὰν σχεδὸν ὄρειοί τινες ἂν εἶεν νομῆς, ἐν κορυφαῖς που σμικρὰ ζώπυρα τοῦ τῶν ἀνθρώπων διασεσωσμένα γένους* og p. 678 E *οὐκοῦν καὶ τέχναι, ὅσαιπερ σιδήρου δέονται καὶ χαλκοῦ καὶ τῶν τοιούτων ἁπάντων, τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ἔτι πλείονα ἠφανισμέναι ἂν εἶεν ἐν τῷ τότε*; (p. 687 B *μῶν οὐ τούτων χάριν ἐπιθυμοῖεν ἄν*; hvor Læsemaaden er betvivlet, vil jeg ikke regne, saalidtsom Criti. p. 114 B). Det vil imidlertid let sees, at paa alle disse Steder staaer Optativen (hvad ogsaa Udtrykket hos Madvig betegner) ikke om nogen Datid eller Dafremtid, men om en ligefrem Fortid, seet fra Nutidens Standpunct, at der overalt er Tale om, hvad der nok kan tænkes at have været Tilfældet. Dette kunne vi forsaavidt ogsaa godt nøies med her; dog forekommer det mig, at det var ønskeligere, om vi kunde supplere en Form, der betegnede det, som jeg antager at Krüger, skjøndt med Urette, har villet betegne ved *ἀποχωροῖεν* (og som Rehdantz udtrykker ved «wohl konnten»), nemlig det, der fra Fortidens Standpunct kunde tænkes som muligt i Datiden eller Dafremtiden. At nu Grækerne kunde udtrykke ogsaa dette ved en Verbalform med *ἄν*, tør vel neppe forudsættes at være saaledes slaaet fast i den almindelige Bevidsthed, at en blot Antydning vilde være tilstrækkelig for Alle, og jeg skal derfor dvæle et Øieblik ved denne Sag. Det hedder da for det Første Madv. gr. Ordf. § 117 b

---

[1]) S. I, 70 *τάχα δὲ ἂν καὶ οἱ ἀποδόμενοι λέγοιεν.* II, 98 *εἴη δ' ἂν καὶ ἄλλος τις Ἄρχανδρος.* VII, 180 *τάχα δ' ἄν τι καὶ τοῦ οὐνόματος ἐπαύροιτο.* VII, 184 *ἤδη ὦν ἄνδρες ἂν εἶεν ἐν αὐτοῖσι τέσσερες μυριάδες καὶ εἴκοσι.* VIII, 136 *τάχα δ' ἂν καὶ τὰ χρηστήρια ταῦτά οἱ προλέγοι.*

Digitized by Google

Anm. 2: »Undertiden betegnes ved Aorist (sjelden Imperf.) med *ἄν*, hvad der i en forbigangen Tid ved et gjort Forsøg vilde være skeet, og altsaa hvad der kunde (skulde) være skeet«. Men man vil maaskee her endnu ikke være tilbøielig til at anerkjende Udsagnet som simpelthen potentialt, aldenstund et Betingethedens Moment (eller ialtfald en directe Modsætning til Virkeligheden) her endnu overalt til en vis Grad kan gjøres gjældende. Ikke blot i et Exempel som det af Xen. Anab. IV, 2, 10 (*καὶ αὐτοὶ μὲν ἂν ἐπορεύθησαν, ᾗπερ οἱ ἄλλοι, τὰ δὲ ὑποζύγια οὐκ ἦν ἄλλῃ ἢ ταύτῃ ἐκβῆναι*) kan en mod Virkeligheden antagen Betingelse (»hvis de ikke havde havt Trækdyrene med«) uden Vanskelighed suppleres af den tilføiede Sætning [1], men ogsaa Udtryk som *θᾶττον ἢ ὥς τις ἂν ᾤετο* (Xen. Anab. I, 5, 8) kan man ialtfald med nogen Berettigelse opfatte som

---

[1]) S. Krügers Anmærkning. Sml. (foruden Steder, som det Madv. gr. Ordf. § 117 b anførte Plat. Phæd. p. 57, hvor der maatte suppleres *εἰ ἀφίκετο*) Od. IX, 130. Soph. Ant. 260. Demosth. IX, 13. Dinarch. I, 53. Naar der imidlertid ogsaa findes Steder (som Antiph. III, 4, 7 extr. og i spørgende Form Hom. hymn. in Apoll. 324. Eur. Tr. 985 f.), hvor man ikke ret vel kan supplere Andet end »hvis jeg (du, han o. s. v.) havde villet«, maa det erkjendes, at ialtfald her den latente Betingelse ikke kan kaldes væsentlig fyldigere end de Formler (»ved et gjort Forsøg«, »under visse Omstændigheder«), hvorved ogsaa Madv. lat. Spr. § 350 og gr. Ordf. § 136 netop kun det potentiale Udsagns Slægtskab med det hypothetisk-betingede betegnes, saa at vi altsaa egentlig kun beholde Modsætningen til Virkeligheden tilbage som det Charakteristiske, hvad der kan sees i en særlig slaaende Form (hvis man da ikke vil forarges over et Citat fra en saa sildig Tid) Synes. Ep. 50 *ἐγὼ δὲ καίπερ ἀδήλου τοῦ πράγματος ὄντος οἶμαι δεῖν ἀποτροπιάζεσθαι τὸν μέν, ὅτι τοιοῦτός ἐστιν. ὥστε εἰ καὶ μὴ πεποίηκεν, ἀλλ' ἐποίησεν ἄν, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ τρόποις πρέπουσαν αἰτίαν ἐδέξατο, τοὺς δέ, καὶ μὴ πλάσαντας, ὅτι συνέπλασαν ἄν, καὶ πρὸς αὐτῶν τὸ ἐπιχείρημα.*. I directbenegtende Sætninger af denne Art (hvor ogsaa hiin latente Betingelse maatte tænkes i mere concessiv Form) bortfalder naturligviis Modsætningen til Virkeligheden, saaledes Her. I, 111 (hvor det opstillede Supplement *εἰ μὴ ἐπυθόμην τοῦ θεράποντος* øiensynligen ikke er correct, eftersom jo den, der hører Noget af en Anden, ikke formoder det). Xen. Hell. IV, 4, 12. Lys. XX, 9. Lucian. dial. mar. 2, 3. Sml. ogsaa Soph. Ant. 390 (Steder som Soph. Phil. 869, det af Krüger Gr. Spr. § 54, 3, Anm. 10 anførte Polyb. X, 32, 12 eller Eur. Alc. 1088, hvor der med Grund kan tvistes om Forbindelsen, skal jeg ikke dvæle ved).

Digitized by Google

hypothetisk-betingede[1]), ja selv i det anførte Spørgsmaal af Demosth. XLIX, 50 (*ἐκ τίνος ἂν φιλίας ποτ' ἐδάνεισεν ὁ πατὴρ ὁ ἐμὸς τῷ Βοιωτίῳ ναυάρχῳ τὰς χιλίας δραχμάς, ὃν οὐκ ἐγίγνωσκεν;*) kunde der tænkes at ligge en Betingelse i *ἐκ τίνος*

---

[1]) Sml. Xen. Hell. V, 3, 20. Lys. XIX, 42. Lucian. Halcyon. 3. Dial. mar. 1, 4. Her. VIII, 53 (negtende) og med spørgende Subject Soph. Aj. 430. Eur. Hel. 656. Lys. XXXI, 27. Isocr. V, 64. XV, 312. Det af Krüger til Stedet af Anabasis opstillede Supplement »wenn man es nicht gesehen hätte» er imidlertid, selv i en mindre massiv Form (f. Ex. »hvis man skulde være gaaet efter Formodning alene») unegtelig ikke correct, eftersom jo den, der gaaer efter Andet end Formodning, ikke længere kan siges at formode, og det passer navnlig daarligt, hvor Erfaringen først kommer bagefter (Mere correct kunde man endda opfatte Steder som Thuc. VII, 28 som hypothetisk-betingede). Gaae vi til andre Steder af den heromhandlede Form, i hvilke der ikke netop er Tale om en Antagelse (eller Ikke-Antagelse), der har Erfaringen imod sig, da lader Opfattelsen af slige Udsagn som hypothetisk-betingede sig ganske vist uden synderlig Vanskelighed gjennemføre, saalænge der er Tale om, hvad det ubestemte tænkte Subject vilde have gjort i en Situation, hvori en vis given Person vides, antages eller er paastaaet at have været, som Lyc. in Leocr. 41. 57. Demosth. XXXIX, 22. XLV, 33 og med spørgende Subject Isocr. VIII, 79. X, 49. Demosth. XXXII, 21 extr. XXXVI, 19 (Paa andre Steder, som Eur. Med. 1339. Lyc. in Leocr. 39. Lys. XIX, 37. Demosth. XXIII, 155. XXX, 20—21 og med spørgende Subject Demosth. XXI, 199. LVIII, 13, kommer der en mere speciel Antagelse til). Ogsaa paa enkelte andre Steder kan der findes særlige Momenter, der kunne benyttes som Støtte for en saadan Opfattelse, f. Ex. Isocr. VII, 53 [S.] hvor der kunde uddrages en Betingelse af Hovedsætningen. Men der bliver paa den anden Side Tilfælde nok tilbage, hvor der ikke kan paavises noget saadant Moment, som f. Ex. Il. XVI, 638. Xen. Hell. III, 4, 18. Cyr. III, 3, 70. VII, 1, 38. Ages. 1, 27. Isocr. VII, 49 [S.]. Plutarch. Ages. 14 og 29 [S.]. Dion. Chrys. XXIX p. 541 Reiske og med spørgende Subject Eur. Iph. Aul. 1351. Lys. II, 40. Lucian. dial. mort. 14, 5 (Steder, hvor Subjectet staaer i anden Person Singularis og altsaa i Formen er bestemt, tager jeg for Sikkerheds Skyld ikke med). Her maatte man da gjøre gjældende, at Subjectet som ubestemt tænkt Subject forsaavidt er uvirkeligt, ligesom ogsaa de paa adskillige af Stederne i Participium tilføiede Forudsætninger kun ere satte ved et Tankeexperiment og altsaa forsaavidt uvirkelige. Saavist som imidlertid det tænkte Subject dog ikke kan siges at være antaget imod Virkeligheden, og saavist som de tilføiede Forudsætninger maae indrømmes at være fra Fortidens Standpunct mulige, saavist have vi her i Virkeligheden ikke nogetsomhelst Andet, end hvad der netop hører med til Potentialitetens Begreb (sml. Madv. lat. Spr. § 350).

Digitized by Google

φιλίας (opfattet = *τίνος φιλίας αὔσης* ɔ: *εἰ τίς ἦν φιλία*)[1]. Det i den følgende Anmærkning (Anm. 3) omtalte Phænomen (»Undertiden bruges Imperfectum eller Aorist med *ἄν* for at betegne,

[1]) Dog vilde en saadan Opfattelse, hvis Mulighed overhovedet beroer paa, at Spørgeordet her (saavelsom i de i den foregaaende Anmærkning behandlede Spørgesætninger) har negtende Betydning, egentlig kun lade sig let og naturligt gjennemføre, hvor Spørgeordet fremtræder i en Forbindelse, der i sig selv frembyder Elementer til en Sætning, som Isocr. XVII, 46. Demosth. XVIII, 24. Soph. Phil. 572; i det Høieste vilde den endnu kunne admitteres, hvor det spørgende Ord (alene eller med andre) repræsenterer en Forestilling, der naturligt kan opfattes som Forudsætning for Handlingens Virkeliggjørelse (saaledes som Madv. gr. Ordf. § 117 b den forventede Følge er opfattet i Exemplet Xen. Cyr. III, 2, 16), f. Ex. Hensigt eller Grund (s. foruden de anførte Steder endvidere Soph. Trach. 707 f. Eur. Tr. 976 f. Lys. XX, 3. Dion. Chrys. VII p. 230 Reiske) og maaskee Middel eller Maade (s. Soph. Ant. 502 f. Lucian. dial. deor. 25, 1. Eur. Hel. 587. Antiph. III, 4, 7 med. Xen. Mem. I, 2, 2 [S.]. Demosth. XXXVI, 55 extr.; hvorledes der f. Ex. i et *πῶς* virkelig kan tænkes at ligge en Betingelsessætning, kan man see af Isocr. XIX, 34—35), hvorimod simple Steds- eller Tidsbestemmelser ikke ret vel lade sig opfatte i denne Form, endsige saadanne endnu mere elementære Sætningsdele, som Object, Hensynsobject o. lign.; s. Lys. XVIII, 22. Lyc. in Leocr. 78. Demosth. XXXII, 21 in. Vilde man gaae en anden Vei og søge at uddrage den manglende Betingelse af selve Handlingens Ikke-Virkelighed (altsaa f. Ex. *ἐκ τίνος ἂν φιλίας ἐδάνεισεν, εἰ ἐδάνεισεν*;) da vilde ogsaa denne Opfattelse kun kunne gjennemføres indtil en vis Grændse, nemlig saalænge det ikke træder aldeles haandgribeligt frem, at det, der i Spørgsmaalets Form benegtes, er ikke blot Handlingens Virkelighed, men dens Mulighed; den vilde derimod strande f. Ex. paa de anførte Steder af Soph. Ant., af Antiph., af Lys. XVIII og Demosth. XXXII. Ialtfald paa Steder som de to sidstnævnte sees der altsaa (hvis man da ikke vil tye til saa kunstige Midler som at tage *ἄλλο* hos Demosthenes = *εἰ μὴ τοῦτο* og tænke det tilsvarende Begreb til hos Lysias) ingen Mulighed for at supplere nogensomhelst Betingelse uden i det Høieste et »dersom vi vilde have prøvet derpaa« (sml. ogsaa Eur. Med. 553). Hvad der gjælder om de heromhandlede Spørgesætninger, lader sig fremdeles uforandret overføre paa de Steder, hvor vi istedenfor det spørgende Ord finde et ubestemt Relativ efter *οὐκ ἔστιν*, som Eur. Iph. Taur. 385. Isocr. XXI, 5 og det i den tydske Udgave af Madv. gr. Ordf. anførte Demosth. XVIII, 43 (Man lægge iøvrigt Mærke til, at vi her netop have det ved Plat. Phæd. p. 57 repræsenterede Schema; sml. som Mellemled Demosth. XXIII, 155 *οὐδ' — ἔχων — ὅθεν ἂν — εὐπόρησαι*). Tydeligst viser maaskee Utilstedeligheden af ethvert Supplement sig i de (vistnok sjeldne) Tilfælde, hvor det pronominalske Ord optræder i directbenegtende Form, saa at Modsætningen til Virkeligheden falder bort, som Lys. XIX, 24.

Digitized by Google

hvad der (i den forbigangne Tid) vel kunde skee, naar Anledning gaves, d. e. hvad der pleiede at skee og af og til skete»)* er i sin Oprindelse øiensynligen potentialt; men Udtrykket har dog her, med Forglemmelse af det oprindelige Udgangspunct, saa aldeles krystalliseret sig til Betegnelse for den secundære Forestilling om det sig Gjentagende, at Bevarelsen af Udsagnets Form i denne specielle Anvendelse alene ikke vilde være tilstrækkelig til at documentere en virkelig existerende Sprogbrug. Hvad der til Fjernelse af enhver Tvivl om en saadan udkræves, er Steder, hvor Potentialitetens Moment umiskjendeligt endnu er fremtrædende som saadant, medens det derimod utvivlsomt hverken er blandet med nogetsomhelst Moment af Betingethed eller fordunklet ved nogensomhelst Modsætning til Virkeligheden. Er der endog kun det allerringeste Skjær af Betingethed tilstede, da vil, selv hvor Betingelsen fra Fortidens Standpunct maa tænkes som mulig, Udsagnsformens Overeensstemmelse med Betegnelsen for det, der, seet fra Nutidens Standpunct, under denne Betingelse vilde have fundet Sted, men ikke fandt Sted, ogsaa (forsaavidt Betingelsen ikke kan paavises at være indtraadt i Virkeligheden) være tilstrækkelig til at lede Opfattelsen i denne Retning som den almindelige og tilvante, hvad man kan finde et Exempel paa Xen. Anab. VII, 6, 26 [1]. Og paa den anden

---

[1]) Som reent potentialt Udsagn vilde det her vel ikke engang være correct at opfatte ἐδυνάμεθα ἄν. Men allerede som Exempel paa en analog Benyttelse af Indicativen med ἄν til at betegne fra Fortidens Standpunct det Samme, som fra Nutidens betegnes ved Optativ med ἄν, vilde Stedet have Betydning. Mod denne Opfattelse af Udsagnet lader der sig nu ganske vist gjøre gjældende, at der paa Grund af Begivenhedernes Gang ikke blev Anledning til at gjøre det omtalte Forsøg (sml. Demosth. XIX, 153. XLVII, 29. LIII, 25), men forøvrigt have vi her fra Fortidens Standpunct netop det samme Forestillingsforhold, som fra Nutidens Standpunct ligger til Grund for den Madv. gr. Ordf. § 135 behandlede Udsagnsform. En særlig slaaende Charakteer vilde dette Phænomen antage, hvor det maatte kunne paavises, at den fra Fortidens Standpunct som mulig tænkte Betingelse nu var indtraadt i Virkeligheden; men herpaa veed jeg — med Undtagelse af et Sted, hvor ἄν først er indbragt ved en rigtignok nødvendig Conjectur, nemlig Criti. ap. Sext. Empir. p. 404 Bekker (Nauck Trag. Gr. Fr. p. 598 v. 28) ναίειν δ' ἔφασκε τοὺς θεοὺς

Digitized by Google

Side vil selv paa Steder, hvor der end ikke med det fjerneste Skin af Ret kan suppleres en mod Virkeligheden antagen Betingelse, som f. Ex. i Spørgsmaalet Demosth. XXXII, 15 (*σὺ χρήματα δέδωκας Ἡγεστράτῳ, μεθ' οὗ τοὺς ἄλλους ἐξηπάτηκας, ὅπως δανείσηται, καί σοι πολλάκις λέγοντος, ὅτι τοῖς προϊεμένοις ἀπόλλυται τὰ χρήματα; σὺ οὖν τοιαῦτ' ἀκούων αὐτὸς ἂν προήκω;*)[1], allerede Modsætningen til Virkeligheden, som i alle slige Spørgsmaal om det Utænkelige jo er given, let gjøre Opfattelsen usikker. Der udkræves da egentlig, for at Sagen skal være aldeles uomtvistelig, at det fra Fortidens Standpunct uden bestemt Betingelse som muligt Tænkte netop skal stemme med Virkeligheden (ligesom jo ogsaa i det foreliggende Sted af Anabasis Kerasuntiernes tænkte Adfærd stemmer med den virkelige), og Antallet af de Steder, der opfylde Betingelserne, kan altsaa efter Sagens Natur neppe tænkes meget stort. Jeg skal anføre to. Det ene er Plat. Apol. p. 18 C, hvor det hedder: *ἔπειτά εἰσιν οὗτοι οἱ κατήγοροι πολλοὶ καὶ πολὺν χρόνον ἤδη κατηγορηκότες, ἔτι δὲ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ λέγοντες πρὸς ὑμᾶς, ἐν ᾗ ἂν μάλιστα ἐπιστεύσατε, παῖδες ὄντες, ἔνιοι δ' ὑμῶν καὶ μειράκια.* Ordene *ἐν ᾗ ἂν μάλιστα ἐπιστεύσατε* ere her ganske vist ogsaa blevne opfattede som hypothetisk-betinget Udsagn (Stallbaum: »aoristus cum *ἂν* conjunctus indicat Socratem persuasum habere judices ab istis criminatoribus non esse in fraudem inductos» og endnu i 4de Udgave: »*qua iis facillime credidissetis*, siquidem vobis potuissent persuadere, quod tamen non potuerunt»); men at Sokrates, som et Øieblik efter (p. 19 A) taler om Nødvendigheden af at prøve paa i den ham tilmaalte korte Tid at betage Dommerne den ugunstige Mening om ham, som de have havt saa

ἐνταῦθ' ἵνα || *μάλιστ' ἂν ἐξέπληξεν ἀνθρώπους ἄγων* (al. *λέγων*) — for Øieblikket kun at anføre et eneste Exempel af en senere Forfatter, nemlig Lucian. Tyrannic. c. 18 (*οὐκ ἂν ἠξίωσεν ἐπιβιῶναι οὐδ' ὀλίγον αὐτῷ χρόνον* (nml. »hvis Sønnen omkom»).

[1]) Plat. Menon. p. 93 C kunde man af Sammenhængen supplere *εἰ διδακτὸν ἦν ἡ ἀρετή*, og selv Isæ. III, 36 og 37 kunde man paa Grund af de tilføiede Præpositionalbestemmelser *ἐπὶ τούτοις* og *παρὰ τούτου* endnu troe sig berettiget til at see en Betingelse i Handlingens Ikke-Virkelighed.

Digitized by Google

lang Tid til at fatte, her skulde udtale en Overbeviisning om at Dommerne ikke vare paavirkede af Bagvaskelsen, er dog altfor urimeligt. Ogsaa har man (s. Wiebes Udgave) forstaaet disse Ord efter den nys omtalte Anmærkning hos Madvig om det sig Gjentagende, det der pleiede at skee; men den Tanke vilde naturligst have været udtrykt i ganske almindelig Form: *ἐν ᾗ μάλιστ' ἄνθρωποι πιστεύουσι* (sml. p. 39 C *ἐν ᾧ μάλιστ' ἄνθρωποι χρησμῳδοῦσιν*). Jeg tvivler ikke om at Schleiermacher med rigtig Tact har oversat: «wo ihr noch sehr leicht glauben musztet»; og det Samme ligger vist i F. A. Wolfs Gjengivelse: ea ætate, qua maxime credere possetis. Blandt Udgiverne veed jeg ingen andre end Cron, der har den rigtige Forklaring: *ἐν ᾗ ἂν ἐπιστεύσατε* drückt für die Vergangenheit dasselbe aus, was für die Gegenwart oder Zukunft lauten würde: *ἐν ᾗ ἂν μάλιστα πιστεύσαιτε*. Et andet Exempel findes Plat. Legg. p. 679 B, hvor det om de føromtalte «Levninger af Menneskeslægten» hedder: *πένητες μὲν δὴ διὰ τὸ τοιοῦτον σφόδρα οὐκ ἦσαν, οὐδ' ὑπὸ πενίας ἀναγκαζόμενοι διάφοροι ἑαυτοῖς ἐγίγνοντο· πλούσιοι δ' οὐκ ἄν ποτ' ἐγένοντο ἄχρυσοί τε καὶ ἀνάργυροι ὄντες, ὃ τότε ἐν ἐκείνοις παρῆν*. Participiet betegner jo nemlig her ikke en mod Virkeligheden antagen Betingelse, men, hvad der ogsaa bestemt urgeres, en med Virkeligheden stemmende Forudsætning. Naar Stallbaum her paastaaer, at disse Ord «dicuntur universe, siquidem aoristus cum ἄν junctus, ut sexcenties, indicat id, quod pro rerum condicione identidem accidere solet» (idet han altsaa tager Participiet substantivisk, hvad der forøvrigt ikke forandrer Forholdet), da gjør han sig skyldig i en mærkelig Forvexling af Betegnelsen for det, der pleiede at skee (Imperfectum eller Aorist med ἄν), og Betegnelsen for det, der pleier at skee (Aorist uden ἄν eller Præsens)[1]). I slige Steder synes da i ethvert Tilfælde Opfattelsen af Aorist Indicativ med ἄν som potentialt Ud-

---

[1]) Od. XVIII, 263 f. læser man jo rigtignok *οἵ κε τάχιστα ἔκριναν μέγα νεῖκος ὁμοιίου πολέμοιο*, men Stedet er enestaaende og det foreslaaede *οἵ τε* ligger nær.

Digitized by Google

sagn fra Fortidens Standpunct ikke vel at kunne afvises [1]); men dette Incidenspunct vil jeg her ikke yderligere opholde mig ved; for Opfattelsen af *ὡς ἄν* i det foreliggende Sted af Anabasis har det som sagt ikke saa overordentlig stor Betydning, om vi supplere *ἀποχωροῖεν* og tage det som en Formodning fra Nutidens Standpunct om det i Fortiden Mulige, eller troe at være berettigede til hellere at supplere *ἀπεχώρησαν* og tage det som Udsagn fra Fortidens Standpunct om det i Datiden eller Datfremtiden Mulige. Hvad enten man siger: «som man nok kan tænke sig at de maae have gjort» eller: «som man nok kunde tænke sig at de maatte gjøre», bliver i ethvert Tilfælde det elliptiske *ὡς ἄν* potentialt, og Participiet Betegnelse for den med Virkeligheden stemmende Forudsætning eller rettere sagt ligefrem for Grunden.

Men er nu hele denne Forklaring med Underforstaaelse af Hovedsætningens Verbum i denne eller hiin Form (eller ogsaa, om man hellere vil, den tilsvarende Form af et i ubestemt Skikkelse foresvævende almindeligt, al Handlen, Tilstand og Liden omfattende Verbum) er den Mere end en blot Forklaring af Udtryksmaadens Oprindelse? rammer den ogsaa virkelig den Fore-

---

[1]) Od. IV, 546 f. hører ikke herhen; man antager der Aorist Indicativ med *κεν* for brugt om det i Fortiden Mulige, seet fra Nutidens Standpunct; men ogsaa dette Sted er enestaaende og *καὶ* istedenfor *κεν* al Opmærksomhed værdt. Ogsaa Soph. Oed. R. 523 og Plat. Legg. p. 747 C, som Matthiä gr. Gr. § 599 c ligeledes anfører, lader jeg af indlysende Grunde udenfor Betragtningen. Derimod skal jeg til Overveielse endvidere anbefale Eur. Iph. Aul. 1582 (som naturligviis i og for sig kun kan have relativ Betydning, men som i Formen har et fuldstændigt Sidestykke i Arist. Ran. 1022). Arist. Ran. 960 f. Lyc. in Leocr. 58 og 63. Lys. XXI, 7. Isæ. fr. 28 Scheibe (Dionys. Halic. de oratorr. vett. vol. V p. 609 Reiske). De i de foregaaende Anmærkninger anførte Steder tør jeg maaskee endnu supplere med et Par andre som Exempler paa enkelte mere eller mindre typiske Forbindelser, der her maatte tages i Betragtning, nemlig: Lys. XIV, 14. XXV, 27. Isocr. XVI, 7 (sml. Madv. gr. Ordf. § 136 Exemplet Demosth. XX, 129). — Isocr. III, 29. VI, 32; sml. XIV, 12. — Soph. Aj. 411. Isocr. VIII, 127. (XV, 286). — Som interessant paa Grund af Sammenstillingen af et virkeligt og et tænkt Led ved *μέν -δέ* (i anden Form end det Madv. gr. Ordf. § 189 a anførte Demosth. XVIII, 13) tilføier jeg Isæ. I, 46; sml. Antiph. fr. 1 og 51 Blass.

Digitized by Google

stilling, der stod for selve Forfatteren? Der møder os nemlig ogsaa en anden Forklaring, som, idet den fastholder Opfattelsen af Participiet som betegnende Grunden, betragter Betydningen af *ἄν* som væsentlig fordunklet i denne Forbindelse, en Opfattelse, der repræsenteres navnlig af J. G. Schneider, som (baade i Index Græcitatis til sin Udgave af Xenophon Tom. II og i sin Griech.-deutsch. Wörterbuch) simpelthen forklarer *ὡς ἄν ἑωρακότες* ved »*utpote (quippe) qui viderant*, als welche gesehen hatten ɔ: weil sie gesehen hatten«. Og der er Meget, der taler for denne Opfattelse. For det Første vil vel Ingen kunne tvivle om, at ogsaa Brugen af de i denne Function almindelig anerkjendte Partikler (*ἅτε, ἅτε δή, οἷον, οἷα δή*, hos Herodot *οἷα* og *ὥστε*; s. Madv. gr. Ordf. § 175 c) til Tilknytning af et Grunden betegnende Participium, altsaa i Betydningen »ut (qui)«, saavelsom ogsaa selve dette latinske Udtryk, er udgaaet fra Forestillingen om en Sammenligning, altsaa i sin Oprindelse ogsaa maa forklares ved Underforstaaelse af et Verbum. For det Andet er det jo overhovedet en naturlig og vitterlig Kjendsgjerning, at Sproget, naar en Ellipse eengang har faaet Indpas, manøvrerer videre med det elliptiske Udtryk, som om det var fuldstændigt. Jeg skal, for at blive ved *ὡς*, kun minde om, hvorledes allerede hos Homer Betydningen af *εἰ* i *ὡς εἰ* kan være traadt aldeles tilbage, som naar det f. Ex. hedder (Od. XIX, 211): *ὀφθαλμοὶ δ' ὡς εἰ κέρα ἕστασαν ἠὲ σίδηρος ἀτρέμας ἐν βλεφάροισι* [1]), og hvorledes vi i videre Udvikling af denne Sprogbrug senere faae ikke blot Udtryk som *ὥσπερ ἂν εἴ τις φιλικώτατα ἐκαθέζετο* (Xen. Symp. 9, 4) og *φοβούμενος ὥσπερ ἂν εἰ παῖς* (Plat. Gorg. p. 479 A), hvor der aldeles ikke kan suppleres uden paa en høist kunstig og tvungen Maade, saalænge man tager nogetsomhelst Hensyn til *εἰ*, men ogsaa *ὡς εἰ* eller *ὥσπερ εἰ* og længere ned i Tiden *ὥσπερ ἂν εἰ* og *ὡς ἂν εἰ* deels til Betegnelse af at et Udtryk er

---

[1]) Saaledes ogsaa Od. VII, 36. Il. IX, 648, ligesom *ὡς ὅτε* Od. XIX, 494 Il. XXIII, 712; sml. *ὥσπερ εἰ* f. Ex. Æsch. Ch. 753. Soph. Oed. R. 264. Arist. Vesp. 1107; Sophron (hos Athenæos III p. 87 A) skriver endog *ὥσπερ αἴ κ' ἐξ ἑνὸς κελεύματος*.

Digitized by Google

brugt billedligt (ligesom det tydske «gleichsam»)[1], deels endog i Betydningen «circiter» ved tilnærmelsesviis Talangivelse[2]). At specielt Betydningen af ἄν, efterat det første Skridt var gjort, har kunnet træde i Skyggen for en aldeles secundær Forestilling, berørte jeg ovenfor ved at omtale Brugen af Imperfectum eller Aorist med ἄν til Betegnelse af det i Fortiden sig Gjentagende. Ogsaa en med den her foreliggende meget nær beslægtet Forbindelse, nemlig ὥσπερ ἄν med Participium, finde vi allerede hos Andokides (I, 57) brugt i en Form, hvor formelt ingen tilfredsstillende Supplering af Verbet er mulig, idet det nemlig der hedder: χρὴ γὰρ ἀνθρωπίνως περὶ τῶν πραγμάτων ἐκλογίζεσθαι, ὥσπερ ἄν αὐτὸν ὄντα ἐν τῇ συμφορᾷ, og altsaa Participiet ved ὥσπερ ἄν ved Attraction er sat i Accusativ, medens der, for at en Verbalform skulde kunne suppleres, maatte kræves Nominativ. Endelig for det Tredie er det aldeles sikkert, at hos senere Forfattere, tildeels i meget stor Udstrækning, ὡς ἄν virkelig er brugt baade med appositivt Participium og med Dobbeltgenitiv ganske i samme Betydning som ἅτε o. s. v., og det kan paa sine Steder bestemt paavises, at den oprindelige Underforstaaelse af Verbet her maa være aldeles forsvunden i Forestillingen, hvorom strax Mere. Vi kunde da allerede af disse Grunde være tilbøielige til ogsaa her at gaae ind paa en saadan Opfattelse, hvis ikke det til ὡς føiede καί endnu gjorde Sagen tvivlsom. Var det sikkert, at dette καί kun kunde høre til Participiet, da vilde rigtignok denne Tilføielse endog yde en Beviisgrund mere, idet vi da kunde slutte saaledes: At καί her ikke skal tilføie et nyt sideordnet Begreb (καὶ τὸ παρ' ἑαυτοῖς πρᾶγμα som sideordnet med det, de nu saae), er klart allerede af Ordstillingen; καί kan altsaa kun betegne Overeensstemmelsen mellem Grunden (ἑωρακότες) og det Begrundede; men en saadan Tilføielse af καί til det blotte Grunden angivende

---

[1]) F. Ex. Pind. Pyth. 1, 44. Plat. Phæd. p. 72 B. Demosth. XVIII, 214. Aristot. Probl. XXIII, 28; sml. καθάπερ ἄν εἰ Polyb. III, 32, 2.

[2]) F. Ex. Her. VII, 109. Demosth. XXI, 78. XX, 32. Polyb. II, 16, 4.

Digitized by Google

Participium kjende vi ikke noget til; der maa være en Partikel, hvortil *καί* kan slutte sig, ligesom i *καὶ γάρ* og *ἐπειδὴ καί*, og denne Partikel kan ikke være nogen anden end *ὡς ἄν*; altsaa er *ὡς ἄν καί* = *ἅτε καί*, og Ordene betyde blot: «eftersom de jo ogsaa havde seet o. s. v.». Men vi kunne paa Undersøgelsens nærværende Standpunct heller ikke decideret afvise en anden Opfattelse, der lader *καί* ligesaavel som *ἄν* høre til det underforstaaede Verbum og betegne Overeensstemmelsen mellem den tænkte Adfærd og den virkelige, saa at Meningen bliver: «som man jo ogsaa nok kan (kunde) tænke sig at de maatte gjøre efterat have seet o. s. v.». At man ikke vilde kunne sige *ὡς ἄν καί*, hvis der ikke fulgte Noget efter, kan jo ikke afgjøre Sagen, da man ligesaalidt kunde sige *ὡς ἄν* alene, naar der ikke fulgte Noget efter. Det vil derfor være forsigtigst, indtil videre at lade Stedet staae med den givne Forklaring som et Tilløb til en senere bestemt gjennemført Sprogbrug. Denne skal jeg nu hos en enkelt Forfatter statistisk fremstille og nærmere belyse i et Par enkelte Exempler. Hos Polybios (2det Aarh. f. Chr.) finde vi jævnlig *ὡς ἄν* deels med et appositivt Participium, deels med en Dobbeltgenitiv, og idetmindste i de fuldstændigt bevarede Bøger (I—V) overalt saaledes, at Participiet eller Dobbeltgenitiven betegner ikke en Betingelse eller en antagen Forudsætning, men en som virkelig given Forudsætning eller rettere sagt ligefrem en Grund. Det vil, antager jeg, ikke være uden Interesse at lægge Mærke til, i hvilken Udstrækning denne Forbindelse hos Polybios forekommer i Sammenligning med de nysomtalte andre Partikler, der bruges til Tilknytning af Participier eller Dobbeltgenitiver om Grunden. I de 5 første Bøger, som jeg har gjort til Gjenstand for en, som jeg troer, udtømmende Undersøgelse i denne Retning, forekommer da af disse Partikler (for ikke at tale om de herodoteiske, der selvfølgeligt mangle) *οἷα δή* slet ikke, *οἷον* kun een eneste Gang (I, 87, 3), *ἅτε* eller *ἅτε δή* 22 Gange, *ὡς ἄν* derimod 32 Gange, omtrent lige ofte med Participium (15 G.) og med Dobbeltgenitiv (17 G.). Forholdet stiller sig noget forskjelligt i de forskjellige Bøger; jeg skal an-

Digitized by Google

give det for hver enkelt Bog, idet jeg tillige anfører de Steder, hvor ὡς ἄν findes. I 1ste Bog forekommer (foruden det omtalte enkelte οἷον) ἅτε (δή) 5 Gange, ὡς ἄν 11 Gange (26, 7. 45, 9. 48, 5. 51, 2. 56, 9. 58, 3. 67, 3. 71, 6. 76, 7. 80, 8 og 87, 8), i 2den Bog ἅτε (δή) slet ikke, ὡς ἄν 5 Gange (28, 9. 29, 7. 39, 2. 39, 8 og 67, 3), i 3die Bog ἅτε (δή) 5 Gange, ὡς ἄν 8 Gange (68, 14. 72, 5. 73, 6. 76, 5. 79, 5. 79, 8. 87, 2 og 87, 3), i 4de Bog ἅτε (δή) 5 Gange, ὡς ἄν 3 Gange (3, 1. 48, 2 og 71, 10), endelig i 5te Bog ἅτε (δή) 7 Gange, ὡς ἄν 5 Gange (14, 11. 48, 9. 85, 11 — hvor Participiet ὤν er udeladt, saa at man, hvis dette Sted stod alene, kunde forklare det paa anden Maade —. 102, 1 — hvor ligeledes ὄντα er udeladt, men kun i det første Led; i det andet staaer der δοκοῦντα — og 107, 5). Ligeoverfor en Sprogbrug, der hos Polybios fremtræder i den Udstrækning og med et saadant Præg af at være noget Gængs og Almindeligt, vil vel Ingen for Alvor kunne tvivle om Rigtigheden af ὡς ἄν hos Xenophon; thi ganske uden Rod i det ældre Sprog kan en saadan Sprogbrug dog ikke have været. Naar jeg udtalte, at Participiet eller Dobbeltgenitiven i disse Steder overalt betegner Grunden, kunde maaskee Een eller Anden ved at gjennemsee Stederne fatte Tvivl i saa Henseende paa Grund af at Polybios overalt, hvor Participiet eller Dobbeltgenitiven har negtende Form, bruger μή (μηδείς o. s. v.) og ikke οὐκ (οὐδείς o. s. v.); til Forebyggelse af saadan Tvivl skal jeg derfor gjøre opmærksom paa, at ganske det Samme gjør Polybios ogsaa efter ἅτε (V, 48, 10. V, 67, 11). Der bliver nu Spørgsmaal om, hvorvidt der ved ὡς ἄν i denne Forbindelse maaskee ogsaa foresvævede Polybios, om end i uklar Form, en Forestilling om et (bestemt eller ubestemt) Verbum, eller om ὡς ἄν for ham blot var blevet til en Partikel, der ligesom ἅτε kunde bruges til at tilknytte et Participium eller en Dobbeltgenitiv til Angivelse af Grunden. Af disse Alternativer troer jeg bestemt at turde udtale mig for det sidste. Allerede den Omstændighed, at ὡς ἄν med en Dobbeltgenitiv af og til (I, 48, 5. I, 67, 3. III, 87, 2) staaer allerforrest i Sætningen,

Digitized by Google

altsaa uden at det efterfølgende Hovedverbum endog blot har været antydet ved Subjectet, røber en friere Brug af ὡς ἄν; imidlertid vil jeg ikke lægge nogen afgjørende Vægt herpaa, eftersom der jo kunde foresvæve et ganske ubestemt almindeligt Verbum. Heller ikke det skal jeg gjøre gjældende, at et efter ὡς ἂν følgende appositivt Participium kan have til sit Subject ikke blot det Begreb, der er Subject for Hovedverbet og altsaa ogsaa vilde blive Subject for det underforstaaede Verbum, men ogsaa Objectet, Hensynsobjectet o. s. v., altsaa staae i Accusativ, Dativ eller Genitiv, saa at man ved det underforstaaede Verbum ogsaa maatte tænke et Pronomen til i Accusativ, Dativ eller Genitiv; det vilde man endda kunne finde sig i, saalænge Subjectet for Hovedverbet og for det underforstaaede Verbum kun bliver det samme. Selv hvor Participiet som begrundende slutter sig særligt til en Bibestemmelse ved Hovedverbet (III, 79, 8 *πάντες μὲν οὖν ἐκακοπάθουν, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἀγρυπνίαν, ὡς ἂν ἑξῆς ἡμέρας τέτταρας καὶ τρεῖς νύκτας συνεχῶς δι' ὕδατος ποιούμενοι τὴν πορείαν*), kunde man endnu gaae ind paa at underforstaae Verbet, da jo dog Participiet maa siges at begrunde ikke Bibestemmelsen alene, men Verbet med denne Bibestemmelse. Større Vægt maa der derimod lægges paa et Sted som I, 56, 9, hvor Participiet aldeles ikke begrunder selve den ved Hovedverbet betegnede Fremgangsmaade, men derimod Forfatterens ved et tilføiet charakteriserende Adverbium udtrykte Dom om denne. Der er der Tale om, hvorledes Hamilkar i den første puniske Krig satte sig fast paa et Punct (*ἐπὶ τῆς Εἱρκτῆς*) paa Nordkysten af Sikelien, og det hedder saa videre: *ἐν ᾗ καταστρατοπεδεύσας παραβόλως Ἀμίλκας, ὡς ἂν μήτε πόλεως οἰκείας μήτ' ἄλλης ἐλπίδος μηδεμιᾶς ἀντεχόμενος, εἰς μέσους δὲ τοὺς πολεμίους ἑαυτὸν δεδωκώς, ὅμως οὐ μικροὺς οὐδὲ τοὺς τυχόντας Ῥωμαίοις ἀγῶνας καὶ κινδύνους παρεσκεύασε.* Man vilde her for det Første ikke kunne nøies med at supplere Hovedverbet (*καταστρατοπεδεύσας*) alene, men maatte underforstaae Adverbiet *παραβόλως* med; thi at der paa dette ene Sted i ὡς skulde ligge en bestemt Maadesbetegnelse, medens det ellers overalt i denne Forbindelse er en simpel Sammenlig-

Digitized by Google

ningspartikel, er ikke vel tænkeligt. Men selv om man gjorde det eller supplerede et ganske almindeligt ubestemt Verbum («Han havde der leiret sig meget farligt, som han nok kunde, da —»), vilde man faae en skjæv Tanke; thi den ved Participiet angivne Omstændighed begrunder dog virkelig ikke selve Hamilkars Fremgangsmaade, men netop kun dens Farlighed. Der bliver da kun tilbage at forflygtige den foresvævende Forestilling til det Allertarveligste, til en reen og bar Forestilling om det Tænkelige og Rimelige («Han havde der leiret sig meget farligt, som man nok kan tænke sig, da —» eller noget Lignende). Men at selv denne meget flygtige Forestilling for Polybios ialtfald ikke altid knyttede sig til *ὡς ἄν*, kan man see af et andet Sted, hvor netop den Forestilling, *ἄν* saaledes skulde repræsentere, har fundet sit Udtryk i en anden Form ved Siden af *ὡς ἄν*. Det hedder nemlig II, 39, 2, efterat der er omtalt, hvorledes Pythagoreernes Forsamlingshuse rundtom i Magna Græcia bleve stukne i Brand: *μετὰ ταῦτα γενομένου κινήματος ὁλοσχεροῦς περὶ τὰς πολιτείας, ὅπερ εἰκός, ὡς ἂν τῶν πρώτων ἀνδρῶν ἐξ ἑκάστης πόλεως οὕτω παραλόγως διαφθαρέντων, συνέβη* o. s. v. Her er netop denne Forestilling «som man nok kan tænke sig», «som rimeligt var», der skulde ligge i *ὡς ἄν*, lige ved Siden af dette udtrykt ved *ὅπερ εἰκός*; hvis noget Beviis er tydeligt og sikkert, da er dette det — med mindre maaskee Nogen (man har jo seet saa galt før) netop paa Grund heraf skulde falde paa at erklære *ὅπερ εἰκός* for en af en senere Haand tilføiet Forklaring af *ὡς ἄν*, om hvilken man da rigtignok ikke seer, hvorfor der skulde være mere Anledning til at tilføie den her end paa de andre 31 Steder. Jeg foretrækker med dette Sted at sammenligne IV, 58, 7 *τὸ μὲν πρῶτον ἦν ἀγὼν οἷον εἰκὸς, ἅτε τῶν μὲν ὑπὲρ πατρίδος καὶ τέκνων, τῶν δ'ὑπὲρ σωτηρίας ἀγωνιζομένων* [1]). Det kan altsaa ansees for vist, at i denne be-

[1]) Jeg kan her ikke lade være i Forbigaaende at gjøre opmærksom paa, at selve dette «som rimeligt er» paa et enkelt Sted frembyder et slaaende Exempel paa, hvorledes Sproget kunde nedsætte selv en (paa det udeladte Verbum «at være» nær) ganske fuldstændig og som saadan endnu aldeles gjennemsigtig Sætning næsten til Betydningen af en blot Con-

Digitized by Google

stemte Forbindelse var, selv om man paa Xenophons Tid maaskee endnu med ἄν forbandt en Slags Verbalforestilling, denne ialtfald paa Polybios's Tid ved gjentagen Brug og Vanens Magt bleven aldeles fordunklet, saa at man benyttede ὡς ἄν ganske paa samme Maade som man allerede tidlig havde benyttet οἷον, οἷα δή, ἅτε, ἅτε δή, blot med Betydning af et «saasom». At Polybios udenfor denne Forbindelse kan have forbundet en Verbalforestilling med ὡς ἄν, som naar han f. Ex. I, 4, 7 har ὡς ἄν εἰ med Optativ i Betydningen «som om», er naturligviis dermed ikke benegtet, om jeg end troer, at den ogsaa her er traadt temmelig stærkt i Baggrunden, ligesaavel som naar han bruger ὡς ἄν εἰ ved et enkelt Ord for at betegne det som billedligt Udtryk[1]) eller ved en Talangivelse for at betegne den som tilnærmelsesviis rigtig. Hvor Meget eller hvor Lidet der ved ὡς ἄν har foresvævet Polybios paa ethvert enkelt Sted (ogsaa i den heromhandlede bestemte Forbindelse), kan jo forresten naturligviis aldrig documenteres med fuldkommen historisk Vished; der gives jo Tilfælde, hvor i samme Forbindelse Forestillingen om et underforstaaet Verbum kan paavises paa samme Tidspunct i Sprogudviklingen snart at have været levende, snart ikke, som f. Ex. det Madv. gr. Ordf. § 89 omtalte Tilfælde ved ἤ efter Comparativ, hvor det hos samme Forfatter (Xenophon) snart hedder: ἀνδρὸς δυνατωτέρου ἢ ἐγὼ υἱόν (hvor der altsaa bestemt foresvæver Verbet εἰμί), snart: πλουσιωτέρῳ ἂν ἢ ἐμοὶ τὸν ἵππον ἐδίδους; vi maae her nøies med, at der af de nævnte Steder intet er, som formelt nøder til at antage, at der har foresvævet Polybios en Verbalforestilling. Ogsaa længere ned i Tiden kan man forfølge denne Brug af ὡς ἄν i samme Betydning som ἅτε o. s. v.[2]). Jeg skal anføre de Steder, jeg har

junction; det hedder hos Isæos (VIII, 15): οἷα γὰρ εἰκὸς παίδων υἱέων ἐξ ἑαυτοῦ θυγατρός, οὐδεπώποτε θυσίαν ἄνευ ἡμῶν οὐδεμίαν ἐποίησεν.

[1]) I, 3, 3. 46, 11. II, 14, 7. 20, 7. III, 15, 3. 84, 4. 86, 6. IV, 2, 4. V, 69, 7. 106, 3.

[2]) Af Forfattere fra den augusteiske Tid anførte Hr. Slesbye efter Hr. Conferensraad Madvigs Optegnelser Diodor. XIII, 50. 51. 79 (paa det første og tredie Sted Dobbeltgenitiv) og (med udeladt ἄν) Strab. XIII p. 602.

Digitized by Google

optegnet af Lukian, nemlig de Sacrif. c. 3. Ver. hist. II c. 34 og Demon. c. 10 (paa hvilke Steder der er tilføiet *καί*, ligesom det var Tilfældet hos Xenophon), fremdeles Char. c. 1 [1]). Tyrannic. c. 3 og 4. Phalar. I c. 14. Alex. c. 31. Lexiph. c. 5. 9. 10. Amor. c. 37. Luc. s. Asin. c. 26 og (med udeladt Participium af *εἰμί*) Apol. c. 6 [2]).

Men er nu det Sted af Xenophons Anabasis, vi gik ud fra, det eneste Spor af denne Sprogbrug hos de ældre Forfattere? og hvis der findes flere, i hvad Retning føre de da Opfattelsen? Jeg vil først undersøge det af Krüger til Sammenligning anførte Sted Xen. Mem. III, 6, 4. Der er her Tale om den unge Glaukon, som jævnlig prostituerede sig ved at optræde i Folkeforsamlingerne i den Hensigt at blive *προστάτης τῆς πόλεως*, skjøndt han endnu ikke havde naaet Tyveaarsalderen. Sokrates, som ønsker at faae ham til at opgive disse Bestræbelser, ialtfald indtil han har skaffet sig de fornødne Kundskaber, spørger ham, efter først at have vakt hans Opmærksomhed ved en lokkende Skildring af, hvor rart det kunde være at blive Statens Leder, om han ikke troer for at kunne opnaae dette at maatte gavne Staten, og da dette er indrømmet, paa hvilket Punct han da agter at begynde paa at fremme Statens Tarv. Det hedder dernæst videre: *ἐπεὶ δὲ ὁ Γλαύκων διεσιώπησεν ὡς ἂν τότε σκοπῶν, ὁπόθεν ἄρχοιτο, ἆρ', ἔφη ὁ Σωκράτης, — — τὴν πόλιν πειράσῃ πλουσιωτέραν ποιῆσαι*; At opfatte *σκοπῶν* substantivisk, som Breitenbach synes at gjøre, er allerede noget betænkeligt, fordi der staaer Singularis, og det bliver ogsaa her aldeles utilstedeligt paa Grund af det tilføiede *τότε* (ligesom i Anabasis paa Grund af *τὸ παρ' ἑαυτοῖς πρᾶγμα*), der tydeligt viser, at der

---

[1]) Ib. c. 14 foretrækker Madvig (Adv. crit. I p. 682) med cod. Vindob. at læse *ἐπαιρέσθωσαν — καταπεσούμενοι* istedenfor *ἐπαιρέσθων, ὡς ἂν — καταπεσούμενοι*, og *ὡς ἂν* vilde ganske vist her ogsaa kun kunne betegne Grunden til Indrømmelsen, ikke til selve Handlingen.

[2]) Som Exempler fra en noget senere Tid tilføier jeg Diog. Laert. VII § 84. VIII § 76. IX § 111 og fra Overgangstiden Achill. Tat. II, 6. 16. 25. III, 19. VII, 1 (L. 24 Hercher). VIII, 15.

Digitized by Google

netop er Tale om dette enkelte bestemte Tilfælde (Sml. ogsaa IV, 2, 10 *ἐπεὶ δὲ διεσιώπησεν ὁ Εὐθύδημος σκοπῶν ὅ, τι ἀποκρίναιτο*, hvor dog Participiet blot betegner en Biomstændighed ved Hovedhandlingen). Men foruden denne Opfattelse har jeg fundet ikke mindre end fire forskjellige andre, der tildeels staae i Forbindelse med en forskjellig Opfattelse netop af *τότε*, hvilket af Nogle opfattes som et blot »dengang» eller »dengang netop», af Andre som »dengang endelig» (med Vægten paa den positive Side af Sagen, at det nu dog skete) og atter af Andre som et »tum demum» (med Vægten paa den negative Side, at det ikke var skeet før). Saa oversættes da *ὡς ἄν τότε σκοπῶν* (1) »som om han dengang netop overveiede», (2) »som om han dengang endelig overveiede», (3) »som om han først dengang overveiede» og endelig (4) »saasom han først dengang overveiede» (»ut qui tum demum secum reputaret»). De to sidste Opfattelser repræsenteres mærkeligt nok af een og samme Mand, nemlig R. Kühner, hiin i den tydske Udgave og en Anmærkning til II, 6, 38 i den latinske, denne i Anmærkningen til selve Stedet i den latinske Udgave, men med Henviisning til den omtalte Anmærkning, hvor det forklares anderledes. Hvad nu først Oversættelsen (3) angaaer, da er ogsaa den her aldeles umulig; thi det er ved Sammenhængen givet som aldeles sikkert, at Glaukon aldrig før havde tænkt paa den Ting. Oversættelsen (2) lægger vist Noget ind i *τότε* (J. G. Schneider: »sero tandem»), som ikke godt kan ligge deri, og baade denne Oversættelse og (1) medfører, forsaavidt Participiet opfattes som betegnende en imod Virkeligheden antagen Forudsætning, skjæve Forestillinger; gaaer man nemlig ud fra, at Glaukon dengang i Virkeligheden ikke tænkte over Spørgsmaalet, da maa han enten have forstilt sig (hvad ogsaa Schneider udtrykkeligt gjør gjældende), eller han maa have staaet aldeles tankeløs, eller han maa have følt sig overvunden, endnu inden Slaget havde staaet; men ingen af disse Antagelser stemmer med det Billede af Glaukon som et aabent og livligt, men meget selvtillidsfuldt ungt Menneske, som vi iøvrigt faae ud ved at læse Capitlet igjennem. Det maa psychologisk ansees

Digitized by Google

for ligesaa sikkert, at Glaukon dengang virkelig tænkte over Spørgsmaalet, som det efter Sammenhængen er sikkert, at han aldrig før havde gjort sig den Uleilighed, og man kunde derfor være tilbøielig til ogsaa her, ligesom i Anabasis, at oversætte: «som man nok kan (kunde) tænke sig at han maatte gjøre, da han først nu overveiede». Da jo imidlertid et Menneskes Tanker aldrig kunne siges at foreligge som givne med fuldkommen objectiv Vished, vilde man dog heller ikke kunne nægte Tilstedeligheden af at oversætte: «som om han dengang netop overveiede», forsaavidt som man derved ikke forstaaer Andet end: «som man nok kan (kunde) tænke sig at han maatte gjøre, naar han først dengang overveiede», altsaa lader Forudsætningens Virkelighed eller Ikke-Virkelighed staae hen. En mere klar og bestemt Opfattelse af dette Sted vil man dog kunne vinde ved at sammenholde det med et andet Sted, hvor et vist eiendommeligt Forhold imellem Participiet og Hovedverbet, der vil vise sig ogsaa at kunne gjøres gjældende her, fremtræder skarpere udpræget og mere iøinefaldende, nemlig Demosth. LIX, 24 *καὶ συνέπινε καὶ συνεδείπνει ἐναντίον πολλῶν Νέαιρα αὕτη ὡς ἂν ἑταίρα οὖσα*. Naar G. H. Schäfer her ved *ὡς ἄν* igjen underforstaaer *συνέπινε καὶ συνεδείπνει*, da vilde jeg efter det ovenfor Udviklede foreløbig ikke have noget derimod, hvis han tog det reent potentialt; men naar han oversætter: «ut meretrix facere soleat, qui mos est meretricis», da forvexler ogsaa han Udtrykket for det, der pleiede at skee, og for det, der pleier at skee, og desuden bliver ved denne Opfattelse Participiet aldeles overflødigt. Ordene betyde utvivlsomt: «som det kunde ventes af hende som Hetære»; men charakteristisk er her det gjensidige Forhold mellem Participiet og Hovedverbet, at Participiet betegner en ikke iforveien given Omstændighed, hvori paa den ene Side den ved Hovedverbet betegnede Kjendsgjerning finder sin Forklaring, og hvis Rigtighed paa den anden Side fremgaaer netop af denne Kjendsgjerning, og dette Forhold vil man nu let blive vaer ogsaa i Stedet af Memorabi-

Digitized by Google

lierne [1]. Disse to Steder ere da forsaavidt forskjellige fra Stedet i Anabasis, som Participiet i dem efter det Forhold, hvori det staaer til Hovedverbet, ikke kunde tilknyttes ved ἅτε, men vel ved ὡς uden ἄν, hvilket netop i denne Forbindelse (ὡς ἑταίρα οὖσα) og med det samme Forhold imellem Participiet og Hovedverbet ogsaa er brugt i samme Tale § 48, ikke at tale om Vidneudsagnet § 25 [2]. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Underforstaaelse eller Ikke-Underforstaaelse af et Verbum ved ἄν staae de derimod fuldkomment i Række med Stedet af Anabasis: intet af dem indeholder i saa Henseende nogetsomhelst Afgjørende.

Derimod findes der i den ældre Litteratur idetmindste eet, og det et meget gammelt Sted, hvor ikke blot Participiet ligesaa tydeligt som i begge de xenophonteiske Steder staaer appositivt og ligesaa tydeligt som i Stedet af Anabasis betegner den factiske Grund, men hvor desuden Underforstaaelse af et Verbum viser sig at være formelt umulig, saa at vi altsaa til syvende og sidst dog ville komme til at havne i den Overbeviisning, at man ved denne Underforstaaelse kun har forklaret Udtrykkets Genesis, medens i den virkelige Sprogbrug ὡς ἄν allerede meget tidlig brugtes til Tilknytning af selve det efterfølgende Participium. Stedet er som sagt fra en meget gammel Periode i den attiske Litteratur, eller rettere sagt fra en Tid, hvor der endnu slet ikke kan tales om en særlig attisk Litteratur, nemlig et Fragment af en af Solons Iamber (Bergk fr. 36, Bach fr. 25), opbevaret baade hos Rhetoren Aristides (Vol. II, p. 536 Dindorf) og tildeels hos Plutarch (Solon. c. 15). Solon gjør sig der til af, at han ved sine Foranstaltninger har gjort det muligt for mange Athenæere at vende tilbage fra Slaveri og Udlændighed: πολλοὺς δ' Ἀθήνας πατρίδ' εἰς θεόκτιτον ‖ ἀνήγαγον πραθέντας, ἄλλον ἐκδίκως, ‖ ἄλλον δικαίως, τοὺς δ' ἀναγκαίης ὕπο ‖ χρησμὸν λέγοντας, γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν ‖ ἱέντας ὡς ἂν πολλαχῇ πλανωμένους, ‖ τοὺς δ' ἐνθάδ'

---

[1]) Sml. Strab. I p. 5 extr. Diog. Laert. VII § 127.

[2]) Sml. Plat. Gorg. p. 497 D og Phædr. p. 235 A [S.].

Digitized by Google

αὐτοῦ δουλίην ἀεικέα ‖ *ἔχοντας, ἤδη δεσπότας τρομευμένους* ‖ *ἐλευθέρους ἔθηκα.* Hvad der skal forstaaes ved de umiddelbart foregaaende Ord *ἀναγκαίης ὕπο χρησμὸν λέγοντας*, er mere end tvivlsomt; Nogle have tænkt paa, at de gave sig af med at spaae for Penge, Andre paa — hvad der staaer bagefter —, at de havde glemt deres Modersmaal, «saa at deres Tale lød som Orakelsprog»; hvis Ordene kunde forstaaes — eller erstattes ved andre, der kunde forstaaes — om at de i Udlændigheden gik omkring og tiggede (jeg vil minde om Udtrykket hos Tyrtæos *χρησμοσύνῃ εἴκων καὶ στυγερῇ πενίῃ*), da forekommer den Tanke mig at ville tilfredsstille Meningens Krav bedst. Men selve Constructionen er klar nok: *πολλοὺς ἀνήγαγον Ἀθήνας, γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν ἱέντας, ὡς ἂν πολλαχῇ πλανωμένους.* Det Verbum, til hvilket det, der tilknyttes ved Partikelen *ὡς*, slutter sig som sit Hovedverbum, er naturligviis ikke *ἀνήγαγον*, men Participiet *ἱέντας*; *πλανωμένους* kan da for det Første ikke opfattes substantivisk; thi det ved *πλανωμένους* betegnede Begreb vilde da blive Subject for det underforstaaede Verbum og maatte altsaa isaafald udtrykkes ved en Nominativ; ja selv som Appositum til Subjectet for et saadant underforstaaet Verbum maatte Participiet jo staae i Nominativ, saa at altsaa, da det nu eengang staaer i Accusativ, en saadan Underforstaaelse er formelt umulig. Det, der slutter sig til *ἱέντας* som Hovedverbum, er da her selve Participiet *πλανωμένους*, uden at der har foresvævet Forfatteren enten en anden Form af Hovedverbet eller et mere almindeligt Verbum som Prædicatsverbum i Sætningen med *ὡς ἄν*, eller med andre Ord: *ὡς ἂν* er her brugt ikke til at tilknytte et underforstaaet Verbum, men umiddelbart til at tilknytte Participiet paa samme Maade som *ἅτε* og lignende Partikler. Det Eneste, der ved Anvendelsen af *ἂν* kan have foresvævet Forfatteren, er allerede her en ganske løs og vag Forestilling om det Mulige, Tænkelige, Rimelige (sml. det latinske ut pote), og en saadan tør vel ogsaa nok antages at have foresvævet ham. Men fremtræder nu allerede paa Solons Tid Underforstaaelsen af Verbet ved *ὡς ἂν* i den Grad som et overvundet Stadium, da

Digitized by Google

maae vi vel være endnu mere berettigede til at hævde det samme friere Standpunct i Brugen af ὡς ἂν for Xenophon, og kunne vel altsaa nu trøstigt lade den sidste Støtte for det underforstaaede Verbum falde, som vi af Forsigtighed lode staae i Partikelen καί, og lade denne slutte sig til Participiet, ligesaavel som i de tre fremhævede Steder af Lukian og efter ἅτε f. Ex. Polyb. I, 74, 14. IV, 7, 8. V, 18, 6[1]), for at betegne Overeensstemmelsen mellem dette og det egentlige Hovedverbum.

Da denne Brug af ὡς ἂν møder os saa sjelden hos de ældre Forfattere[2]), og hos Polybios pludselig breder sig i en saa rigelig Anvendelse, vil jeg her endnu anføre et Sted fra en Afkrog af Litteraturen, hvor vi ligeledes finde den paa en Tid,

---

[1]) Fra den attiske Tid tilføiede Hr. Siesbye: Xen. Hell. V, 2, 37. VI, 2, 16. VI, 4, 10.

[2]) Endnu af Aristoteles anføres i Bonitz's Index Aristotelicus kun tre Steder for »ὡς ἂν cum participio«, og i det ene af dem (Analyt. post. I c. 3) hører ἂν endda aabenbart til Participiet; de to andre ere af Brudstykket περὶ ἀκουστῶν; i det første (p. 803 Sp. 2 L. 5 Bekker: ὡς ἂν ἀπὸ πληγῆς ἑτέρας ὄν) synes efter Sammenhængen Udtrykket naturligst at opfattes som begrundende, i det andet (p. 804 Sp. 2 L. 25 Bekker: ἀλλὰ μόνον φωνοῦσιν, ὡς ἂν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ φάρυγγος τὸ πνεῦμα βιαζόμενον) maatte det under Forudsætning af Læsemaadens Rigtighed betegne en hypothetisk Sammenligning; men Dobbeltaccusativen er paafaldende, og det ligger nær istedenfor βιαζόμενον at læse βιαζόμενοι og opfatte ogsaa dette som en Angivelse af Grunden. (Endnu mere paafaldende vilde ὡς ἂν med Dobbeltaccusativ være Xen. Cyr. I, 4, 23 ὡς ἂν ἐπειδὴ εἰς τόξευμά γε ἀφίκοιντο, στησομένους, altsaa i Betydningen »i den Forudsætning (Mening) at —«. L. Dindorfs Argument imod ἂν, at dette hos Attikerne ikke forbindes med Futurum, vilde her ikke — saaledes som I, 6, 1 — være afgjørende, efterdi ἂν i ὡς ἂν jo slet ikke hører til Participiet (sml. ogsaa Lucian. Luc. s. Asin. c. 26); men den haandskriftlige Hjemmel for ὡς ἂν er paa dette Sted i og for sig ikke stærk, idet hverken Paris. eller Guelf. have Ordene ὡς ἂν ἐπειδή, men i deres Sted det rigtignok meningsløse ἀλλ', saa at ὡς ἂν ἐπειδή vel er at betragte som Conjectur, og Udeladelsen af ἂν i de nyere Udgaver kun kan billiges). Det ældste Exempel paa en Dobbeltgenitiv efter ὡς ἂν, jeg for Øieblikket kan paavise (thi Demad. περὶ δωδεκ. § 8 vil man vel ikke regne), er et Fragment af Stoikeren Chrysippos (Sext. Empir. p. 179, 30 og p. 583, 21 Bekker): ἀπογενομένων δὲ τῶν γονέων ταφαῖς χρηστέον ταῖς ἁπλουστάταις, ὡς ἂν τοῦ σώματος καθάπερ ὄνυχος ἢ τριχῶν οὐδὲν ὄντος πρὸς ἡμᾶς.

Digitized by Google

som vel aldeles ikke nærmere kan bestemmes, men som dog i ethvert Tilfælde er endeel ældre end Polybios. Det er et Sted af en Komiker Demonikos (Meineke fr. com. IV, p. 570), opbevaret Athen. IX p. 410 D, og som forøvrigt først ved Fleres Rettelser (Dalechamp, Casaubon og tilsidst Cobet; s. Meineke V p. CCCXXIV) efterhaanden er bragt i én Form, hvori Alt ligger klart lige indtil Situationen. Stykkets Titel er *'Αχελῷος*; det var altsaa et mythologisk Stykke, hvilke jo især hørte hjemme i den mellemste Komødie, medens vi dog ogsaa finde mythologiske Titler i den nye Komødie, og Stedet lyder saaledes: *ἐσπουδάκει δ' ἕκαστος ὡς ἂν ἑστιῶν ‖ ἅμα τ' ὀξύπεινον ἄνδρα καὶ Βοιώτιον* (altsaa aabenbart Herakles)· ‖ *τὸ γοῦν κατὰ χειρὸς περιέγραψ' εἴπας, ὅτι ‖ μετὰ δεῖπνον αὐτῷ τοῦτο γίγνεται λαβεῖν.* Stedet indeholder forøvrigt Intet af særlig Interesse med Hensyn til det heromhandlede Sprogphænomen, undtagen at Participiet saa tydeligt som muligt staaer brugt om det netop i denne bestemte Situation Stedfindende, der bestemmer Hovedverbets Handling.

Nu kan det imidlertid ogsaa være Tilfældet, at ét efter *ὡς ἂν* følgende Participium ligesaa tydeligt, som det i adskillige af de nu behandlede Steder stod brugt om en med Virkeligheden stemmende Omstændighed, er brugt om en mod Virkeligheden stridende Omstændighed. Saaledes i det allerede ovenfor antydede Sted Lys. I, 12, der staaer anført i Krügers Griechische Sprachlehre. Talen er skreven for en vis Euphiletos, der havde dræbt sin Hustrus Forfører Eratosthenes. Han beretter, hvorledes han engang var kommen uventet hjem fra Landet, da Konen havde stævnet sin Elsker til sig, hvorledes han derpaa med Konen havde holdt Maaltid oppe i øverste Etage, hvor han havde sine Værelser, og hvorledes efter Maaltidet Barnet nedenunder i Stuen havde været meget uroligt — det var nemlig Barnepigen, der tirrede det til at skrige, for at faae Konen sendt ned til Galanen, som var dernede —; han havde saa bedt Konen om at gaae ned til Barnet, men, hedder det, *ἡ δὲ τὸ μὲν πρῶτον οὐκ ἤθελεν, ὡς ἂν ἀσμένη με ἑωρακυῖα ἥκοντα διὰ χρόνου*; tilsidst gav hun imidlertid dog efter og gik ned, idet hun ovenikjøbet lukkede ham inde deroppe, tilsyne-

Digitized by Google

ladende i Spøg, for at sikkre sig hans Troskab i hendes Fraværelse. Det er her klart, at Konen ikke var glad ved at faae Manden hjem igjen, saa at ὡς ἄν med Participium her ikke kan siges ligefrem at betegne Grunden, og ὡς ἄν altsaa ikke kan tænkes erstattet ved ἅτε. End ikke, hvis man vilde antage en ironisk Angivelse af Grunden, vilde ἅτε være ret paa sin Plads; men en saadan Opfattelse, der f. Ex. nok kunde have Rimelighed i et Sted hos Lukian, hvor ὡς ἄν ogsaa tilknytter et Participium, der betegner noget mod Virkeligheden Stridende (Alex. c. 36), er her, hvor der i hele Talen ikke findes Stænk af Ironi (men vel enkelte Spor af harmfuld Sarkasme), aldeles ikke tænkelig. Imidlertid vilde det dog vist ogsaa være en Feiltagelse, om vi i ὡς ἄν ἀσμένη με ἑωρακυῖα ikke saae Andet end en hypothetisk Sammenligning; det er aabenbart ogsaa her en Forklaring af Konens Adfærd, Ordene indeholde, men det er en falsk Forklaring, en simuleret Grund. Det bliver da atter her ikke ἅτε med Participium, vi mindes om, men ὡς (uden ἄν) med Participium, forsaavidt som dette (s. Madv. gr. Ordf. § 175 d) blandt Andet betegner «det Foregivende, hvorunder der handles». Paa samme Maade have vi Xen. Mem. II, 6, 38 ὡς ἄν med udeladt Participium af εἰμί om et falsk Foregivende (εἴ σοι πείσαιμι κοινῇ τὴν πόλιν ψευδόμενος ὡς ἄν στρατηγικῷ τε καὶ δικαστικῷ καὶ πολιτικῷ ἑαυτὴν ἐπιτρέψαι), ligesom der ogsaa Demosth. XLIV, 20 staaer ὡς ἄν ἐκείνου υἱός ποιητός om en vel stiltiende anerkjendt, men udtrykkeligen som ikke juridisk uantastelig betegnet Adoption. Ogsaa her kunde der istedenfor ὡς ἄν vel staae ὡς alene, men ikke ἅτε[1]). Selve dette ὡς (uden ἄν)

[1]) Ligesaalidt kan ὡς ἄν erstattes ved ἅτε (men vel med ὡς) Plutarch. Pelop. c. 10 [S.], hvor det tilknytter en Begrundelse, der benegtes at være den rigtige, med efterfølgende Angivelse af den virkelige Hensigt. Sml. Madv. lat. Sprogl. § 357 b m. Anm. I Lighed hermed have vi οὐχ ὡς — ἀλλ' ὡς Demosth. XL, 34 [S.]. Lucian. pro lapsu in salut. c. 14. Heller ikke kunde der staae ἅτε (men vel det blotte ὡς) istedenfor ὡς ἄν Lucian Nigr. c. 13, hvor det (med udeladt ὤν) angiver Grunden til et Forhold, der kun existerer i Vedkommendes egen Indbildning, saalidtsom hvor ὡς ἄν simpelthen betegner en paa reen og bar Vildfarelse beroende urigtig

Digitized by Google

med Participium bruges jo forresten ogsaa ved Angivelse af en med Virkeligheden stemmende Omstændighed, ikke blot hvor en saadan skal betegnes som subjectiv Grund, som Xen. Anab. IV, 3, 2 *ὡς οὖν ἀπηλλαγμένοι τούτων ἡδέως ἐκοιμήθησαν* [1]), men ogsaa som fuldkommen objectiv Forklaring, som ib. VII, 3, 29 *ἐτύγχανεν (ὁ Ξενοφῶν) ὡς τιμώμενος ἐν τῷ πλησιαιτάτῳ δίφρῳ Σεύθῃ καθήμενος* [2]). Hvis vi altsaa ville naae til en Opfattelse, der kan omfatte alle de Tilfælde, hvor *ὡς ἄν* tilknytter et Participium, da maae vi see at finde et almindeligere Synspunct, og et saadant skal jeg til Slutning ogsaa søge at opstille. Kun vil jeg endnu tilføie et Par Bemærkninger, for her, ialtfald antydningsviis, nogenlunde at samle, hvad der ved den beromhandlede Partikelforbindelse kan være at lægge Mærke til. De Tilfælde, hvor i *ὡς ἄν* med efterfølgende Participium *ὡς* ikke er en blot Sammenligningsconjunction, men tydeligt fremtræder som relativt Maadesadverbium (som Xen. Mem. III, 8, 1. Demosth. XXI, 14. LIV, 7), gjør man vel bedst i at holde adskilte fra de her behandlede og betragte med deres egne særlige Forudsætninger for Øie, og det vil sees, at der her intetsteds er noget til Hinder for, ved *ὡς ἄν* at supplere Hovedverbet i en Form, hvori det kan forbinde sig med *ἄν* til et potentialt Udsagn, ligesaalidt som hvor der efter *ὡς ἄν* følger en adverbiel Bestemmelse i Superlativ [3]) (som Thuc. IV, 57; sml. I, 33 m. Krügers Anm. og Demosth. I, 21) [4]); kun Valget af selve Formen kan, hvor

---

Forudsætning som Grund til Handlingen (s. foruden det ovenfor omtalte Sted Lucian. Alex c. 36, hvor det ogsaa kunde opfattes som ironisk Angivelse af den ligefremme Grund, Strab. I p. 25. Achill. Tat. VII, 1 L. 27 Hercher). Sml. ogsaa Diog. Laert. X § 68.

[1]) Sml. Her. I, 40 [S.]. VII, 35 og 224 extr. [S.]. Xen. Hell. VI, 2, 2 [S.]. Om en formodet Grund Her. VIII, 69 extr, om en foregiven Grund Xen. Anab. I, 1, 11 (*παρεχόντων*).

[2]) Sml. Her. II, 152 [S.]. VI, 15 [S.]. VII, 203 [S.]. IX, 11, 2. Xen. Hell. V, 3, 19 [S.]. Plat. Theæt. p. 143 A [S.]. Lucian. dial. deor. XX, 14.

[3]) Sml. det fuldstændige Udtryk med nyt Subject (*τις*) Demosth. IV, 6. Isæ. II, 44.

[4]) Med nyt Subject (*τις*) og Object Alexis hos Athen. XI p. 502 B (Meineke

Digitized by Google

Hovedverbet hører Fortiden til, være tvivlsomt. Det Samme gjælder, hvor der efter ὡς ἂν følger Nominativ af et substantivisk Ord (som Xen. Cyr. I, 3, 8. Demosth. XVIII, 291. XXXIV, 32. Polyb. I, 58, 5; i Stedet af Cyropædien er det endog formelt nødvendigt at supplere et Verbum, da Hovedsætningen staaer i Accusativ med Infinitiv). I hvilket Omfang og hvor seent i Tiden imidlertid Forestillingen om det udeladte Verbum har holdt sig levende, kan der ogsaa her være Grund til at være i Tvivl om; saa snart man begynder ved ὡς ἂν at knytte et (tænkt) Sammenligningsled ogsaa til en anden Sætningsdeel end Subjectet (s. Aristot. de mund. p. 393 Sp. 1 L. 19 Bekker. Strab. XV p. 718 og 733. Diog. Laert. V § 53)[1]) eller at betegne et Udtryk som billedligt eller approximativt (s. Strab. XV p. 691. XVI p. 754)[2]), synes ialtfald denne Forestilling ikke længere at gjøre sig synderlig gjældende. Ligesaalidt synes dette at have været Tilfældet, hvor der til ὡς i indskrænkende Betydning (som Thuc. IV, 84 ὡς Λακεδαιμόνιος — «af en L. at være» —. Xen. Anab. IV, 3, 31 ὡς ἐν τοῖς ὄρεσιν)[3]) er føiet et ἄν, saaledes (for ikke at tale om Æsch. Suppl. 718 ὡς ἂν οὐ φίλῃ, der beroer paa Conjectur) Eurip. Syl. fr. 2 Dind. (fr. 689 Nauck, opbevaret hos Phil. Jud. vol. II p. 461 Mangey) πρόσχημα σεμνὸς κοὐ ταπεινὸς οὐδ' ἄγαν ‖ εὔογκος ὡς ἂν δοῦλος. Ælian. de nat. anim. IV, 54 παῖδα ὡραῖον ὡς ἂν Αἰγύπτιον (NB. Accusativ). Sext. Empir. p. 241, 26 & 28 Bekker ὡς ἂν ἐν ψυχῇ[4]). Endelig skal jeg endnu gjøre opmærksom paa, at hvor der efter ὡς ἂν

fr. com. III p. 494 f.). Superlativ i Forbindelse med Participium (ligeledes med tilføiet τις) Demosth. XXIV, 79 (anført Madv. gr. Ordf. § 184 Not.).

[1]) Derimod Demosth. XXXIX, 22 στέρξας ὡς ἂν υἱόν τις στέρξαι.

[2]) Sml. ogsaa Strab. III p. 160 og 161 [M.], hvor ὡς ἂν er brugt ved forsøgsviis Gjengivelse af fremmede Ord. — I Nygræsk bruges ὡς ἂν (afslebet til σάν) som simpel Sammenligningspartikel ogsaa ved Sammenligning af to virkelig existerende Ting (J. Pio i Tidskr. f. Philol. og Pædag. VII p. 61).

[3]) Sml. Thuc. I, 10 [S.]. Xen. Anab. VI, 5, 28 [S.].

[4]) Enestaaende, som det synes, og mistænkt er Her. II, 135 ὡς ἂν ved den indskrænkende Infinitiv.

Digitized by Google

følger en **Præpositionalbestemmelse**, har denne forholdsviis hyppigt samme Charakteer, som i det Foregaaende er gjort gjældende for en stor Deel af de Tilfælde, hvor der følger et Participium, idet den indeholder en **Hovedsætningen forklarende factisk Omstændighed**. Saaledes Xen. Cyr. V, 4, 29 *παρῆν ὁ Γαδάτας — — δῶρα πολλὰ καὶ παντοῖα φέρων καὶ ἄγων ὡς ἂν ἐξ οἴκου μεγάλου*. Sosith. trag. fr. 2, 14 Nauck (Anonym. in Mythogr. Westermann. p. 346) *τοῦ ποτοῦ προὔτεινεν ὡς ἂν ἐν θέρει πλέον*. Lucian. Zeux. c. 10 *τῶν θηρίων — — τοὺς ὀδόντας εἶδον ἀποστίλβοντας ἐπισημότερον ὡς ἂν ἐκ μέλανος τοῦ παντὸς σώματος*. Ver. hist. I c. 6 *ὡς ἂν ἐκ μακρᾶς ταλαιπωρίας πολὺν μὲν ἐπὶ τῆς γῆς χρόνον ἐκείμεθα*, med hvilke Steder man kan sammenligne f. Ex. Thuc. II, 65 *ἐξ ὧν ἄλλα τε πολλὰ ὡς ἐν μεγάλῃ πόλει καὶ ἀρχὴν ἐχούσῃ ἡμαρτήθη καὶ ὁ ἐς Σικελίαν πλοῦς* o. s. v. (Ogsaa Demosth. XXIII, 154 betegner *ὡς ἂν πρὸς φίλον* forsaavidt en factisk Omstændighed, som Charidemos virkelig var Vedkommendes Ven, om ikke i Hjertet, saa dog officielt). Underforstaaelsen af Verbet tør vel her ex analogia ansees for et overvundet Standpunct.

Resultatet af de foregaaende Betragtninger sammenfattet i en Hovedsum vilde da blive omtrent følgende:

Til et Udsagn om en **Kjendsgjerning** føiede Grækerne (dog i den ældre Tid, saavidt det kan skjønnes, ikke ret hyppigt) ved *ὡς ἂν* — ligesom oftere ved *ὡς* alene — **med efterfølgende appositivt Participium** en Angivelse af en **Forudsætning**, under hvilken den i Hovedsætningen udsagte Kjendsgjerning blev **forklarlig**. Udgangspunctet for denne Forbindelse var oprindeligt en **Sammenligning** mellem den i Hovedsætningen **udsagte** Kjendsgjerning og en under den angivne Forudsætning **som mulig tænkt**, og Forestillingen om denne sidste maa antages oprindeligt at have været tilstede i Skikkelse af et ved *ὡς ἂν* **underforstaaet Verbum**, som

føiet til ἄν vilde have dannet et potentialt Udsagn, hvad enten nu dette Verbum har været selve det i Hovedsætningen brugte eller et ubestemt og almindeligt (al Handlen, Tilstand og Liden omfattende) Verbum. I hvilken speciel grammatisk Form dette Verbum har foresvævet den Talende, er ved et Hovedverbum af Nutiden eller Fremtiden utvivlsomt (Optativ), ved et Hovedverbum af Fortiden tvivlsomt (Optativ eller Indicativ). Men denne oprindelige Verbalforestilling traadte allerede tidligt i Baggrunden, saa at man brugte ὡς i denne Forbindelse til Tilknytning af selve Participiet til Hovedsætningens Verbum og med ἄν kun forbandt en løs og svævende Forestilling om det Tænkelige og Rimelige. Om den ved Participiet angivne Forudsætning stemte overeens med Virkeligheden eller stred imod den, lodes i denne Forbindelse — ligesom ved den tilsvarende Brug af ὡς alene — i og for sig aldeles ubetegnet og kunde kun fremgaae af Talens Sammenhæng. Men ved eensidig Benyttelse af denne Taleform i Tilfælde, hvor den angivne Forudsætning var overeensstemmende med Virkeligheden, og ved yderligere Forflygtigelse af den med ἄν oprindeligt forbundne Forestilling udviklede der sig i Tiden mellem den attiske Litteraturs Afslutning og Keisertiden en ialtfald hos nogle Forfattere adskilligt hyppigere Sprogbrug, hvorefter ὡς ἄν med efterfølgende appositivt Participium eller Dobbeltgenitiv brugtes til ligefrem Betegnelse af den objective Grund paa samme Maade som ἅτε (δή), οἷον eller οἷα δή hos de ældre Forfattere, og denne Betydning beholdt Forbindelsen fremdeles i et i Forhold til dens Anvendelse overhovedet ikke ringe Omfang ogsaa hos Keisertidens Forfattere.

Digitized by Google

Bidrag till läran om *i*-omljudet

med särskild hänsyn till tiden för den germaniska språkenheten[1]).

Af

Leopold Fredrik Leffler.

(Fortsättning.)

Jag öfvergår nu till att undersöka, i hvad mån den ljudlag, som ofvan för fornnorskan uppvisats, röjer sig inom öfriga germanspråk. Först denna undersökning skall sätta oss i stånd att förvissa oss om riktigheten af den förmodan, som ofvan (s. 10) uttalats, rörande ett samband mellan den ifrågavarande ljudlagen och *i*-omljudet samt att vinna en klar inblick i rätta naturen af detta samband.

Jag vänder mig först till det germanspråk, för hvilket enligt den hittils allmänt gällande åskådningen *i*-omljudet är fullkom-

[1]) I följd af denna afhandlings delande på flere häften af tidskriften har jag till denna senare hälft kunnat göra flere tillägg med fäst afseende på åtskilliga nya arbeten, hvilka ej voro utkomna vid tiden för denna afhandlings första affattande. Följande må här på ett ställe anföras, hvarvid den af mig brukade förkortning inom parentes angifves: A. Bezzenberger, *Ueber die A-Reihe der gotischen Sprache*, Göttingen 1874 (A-Reihe). — Detta arbete innehåller just en undersökning af en del frågor, som af mig här ofvan (s. 3) påpekats såsom väntande på utredning. Äfven frågan om inverkan af *i* och *j* på föregående *e* upptages här af Bezzenberger; men hans i detta fall högst ofullständiga utredning, äfvensom andra omständigheter, om hvilket alt mera i det följande, leda honom till en helt annan slutföljd än den, till hvilken jag kommit. — Tredje upplagan af Ficks *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*, Band I, III, Göttingen 1874 (W.[3]). R. Henning, *Ueber die Sanctgallischen Sprachdenkmäler*, Strassburg 1874 (SG. SD.) *). Tredje upplagan af Heynes *Kurze Laut- und Flexionslehre der altgermanischen Dialecte*, Paderborn 1874 (Ag. Gr.[3]). A. Holtzmann, *Altdeutsche Grammatik*, I Band, 2 Abth., Leipzig 1875 (Ad. Gr.).

*) Utgör häftet 3 af *Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker herausgg. v.* B. ten Brink und W. Scherer.

Digitized by Google

ligt främmande, nämligen *gotiskan*, sådant detta språk föreligger oss i Ulfilas bibelöfversättning.

Det är väl kändt, att öfvergången från gemensamgermaniskt *e* till *i* i got. är långt fullständigare genomförd än i något annat germanspråk, ja enligt en åsigt fullkomligt genomgripande, enligt en annan i alla fall utom framför *r* och *h*, där det ursprungliga *e* endast[1]) skulle kvarstå. Från dessa tvänne fall frånser jag alldeles i den närmast följande undersökningen — längre fram skall jag återkomma till dem — såväl på gotiskt som på öfriga till undersökning upptagna germanspråks område, detta af skäl, som längre fram skola bättre inses.

I got. finna vi altså i st. f. ett ursprungligare rotstafvelsens *e* städse det genom en nyare utveckling uppkomna *i*, vare sig att ett *i* eller *j* följer därpå eller ej. På got. ståndpunkt ensamt är det därför tydligen ej möjligt att uppvisa något inflytande af *i* eller *j*, såsom man i fno. kunde genom jämförelse med andra former med bevaradt *e*. Vi måste inskränka oss till att säga, att äfven i got. *i*, icke *e*, träffas framför följande *i* och *j*. Mot fno. *biðja*, *gipt*, *miðr*, *mikill*, *niðr*, *sigla* svara got. *bidjan*, *gifts* (dat. plur. *giftim*), *midjis*, *mikils*, *niþjis*, *sigljan*. Det faktiska förhållandet är således det samma som i fno., och den för fno. föreslagna förklaring är åtminstone möjlig att tillämpa på got. — I detta sammanhang kan påpekas, att, liksom man i got., såsom nyss nämts, aldrig kan till former med *i* framför följande *i* eller *j* uppvisa någon beslägtad form med äldre *e* (liksom *bidjan*, *gifts*, *midjis* ha *i*, så ha ju äfven *bida*, *giban*, *miduma* *i* ej *e*), utan först genom jämförelse med öfriga germaniska eller andra indoeuropäiska språk kan förvissa sig om, att ett got. *i* ej är ursprungligt, d. v. s. ej tillhör *i*-serien, utan genom mellanstadiet *e* är försvagadt från ursprungligt indoeuropäiskt *a*, man likaså i fno., så väl som i öfriga germanspråk, kan finna många

[1]) Sannolikt dock äfven i några få fall till, såsom *baitrs*, *jains*, *vaila* (jfr. om dessa ord Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, 11), *aiþþau* (jfr. Holtzmann, Ad. Gr. I, 2, 66).

Digitized by Google

fall, där samma förhållande eger rum. Sådana exempel från fno. äro *mildi*, *minna* (vb.), *minni*, *rif* (g. pl. *-ja*), *sigr* (= *sigis*), *skilja*, *stilla* (= *-llja*), *vilja*, *villa* (= **vilþja*), *þili*[1]) och *þilja*, *þriði* (stam *-ðjan*), till hvilka fno. lika litet, som got. till de motsvarande eller sammanhörande *mildiþa*, *gaminþi*, *sigis*, *skilja* (sva. mask.), *viljan*, *vilþeis*, *þridja*, kan uppvisa andra icke på *i* eller *j* afledda former med bibehållet *e*. I alla dessa ord leder oss jämförelsen med öfriga indoeuropäiska språk[2]) till rötter med ursprungligt *a*; de anförda orden hade därför i fno. enligt analogi med den stora mängd genom jämförelser inom detta språk ensamt fullt styrkta exempel på öfvergången *e*—*i* framför *i* eller *j*, kunnat upptagas såsom ytterligare exempel på inverkan af *i* och *j*. I det följande tar jag äfven sådana fall, som de nu anförda, med i undersökningen.

Jag öfvergår nu till *fornhögtyskan*[3]). Redan af Grimm anmärktes den regelbundna växling mellan *e* och *i*, som röjer sig i presensformerna af starka verb med afljudsserierna *e* (*i*) — *a* — (*o*) *u* och *e* (*i*) — *a* — *â* (Grimms 10, 11 och 12 konj.). Det är nämligen en för fhty. *genomgående lag*[4]), att alla tre personerna i pres.

[1]) Detta ord har nämligen säkert intet att göra med *fjöl* (= **felu-*), såsom man dock ofta finner angifvet (så t. ex. Cleasby och Vigfusson IED s. 735, Paul i *Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur, herausgg.* v. H. Paul und W. Braune, I B., Halle 1874, s. 184 [detta arbete anges af mig i det följande med P.-B., Beitr.]). Den feminina stammen *felâ-* torde väl vara samma ord som det grek. (ἐπι-) πολή, yta, och höra till samma rot som afledningarna *fel-þa* (i fno. *fjall*), *fel-ma* (i ags. *film*, hud), *fel-na* (i fno. *fell*); jfr. Fick, W.³ III. 181, som dock ingenstädes, så vidt jag kunnat finna, behandlar det fno. fem. *fjöl*. Betydelseöfvergången från *yta* till *bräde* blefve alldeles den samma som i *þili* (jfr skr. *tala*, yta, enl. Fick, W.³ III, 137).

[2]) Till utrymmes sparande har jag i regeln i denna afhandling icke anfört några härledningar till styrkande af att de af mig anförda orden ej hafva ursprungligt, utan af *a* genom *e* uppkommet *i*. Jag hänvisar i stället här en gång för alla till Fick W.² och W.³

[3]) Det må anmärkas, att det blott är gemensamgermaniskt *h*, som jag här bortser ifrån, men icke det af gemensamgermaniskt *k* genom nyare, högtysk ljudskridning uppkomna.

[4]) Den af Grimm (Gr.² I, 861) från en handskrift af Otfrid anförda formen *plegit* för *pligit* fins icke, enligt Kelle, *Otfrids v. Weissenburg*

Digitized by Google

ind. sing. af dessa verb hafva *i*, medan däremot plur. (och konj.) i regeln har *e*. Sålunda heter det *hillu hilis hilit*, *kipu kipis kipit*, *hilu hilis hilit* men däremot *hellamês*, *kepamês*, *helamês* liksom i inf. *hellan*, *kepan*, *helan* (jfr Grimm, Gr.² I, 863—4). Hänvisande härpå samt på andra fall såsom *githigini* jämte *thegan*, *gilstrjo* jämte *gelstar*, *giwitiri* jämte *wetar*, *gisidili* jämte *sedal*, *gifildi* jämte *feld* — flere exempel med följande *r* och *h* anföras äfven — uppkastar nu Grimm den, såsom han yttrar sig, »bedenkliche frage»: »gibt es einen umlaut des *ë* in *i*? scheinen die angeführten fälle nicht andern, wo der umlaut offenbar ist, analog?» (Gr.² I, 81). Grimm jämför så presensformerna *malu melis melit* och dylika af verb som gå efter *malan* samt vidare *man mennisk* med *erda irdisk*, *hasal hesilîn* med *sper spirili* (ex. utan *r* är *skef skifilîn*.) »Näher erwogen», fortsätter emellertid Grimm »vermag ich keinen umlaut des ë zu i anzunehmen, a) der umlaut trübt den reinen vocal, i aber ist selbst einfacher, reiner laut». — Häremot må påpekas, att *i*-omljudets natur uppenbarligen ligger däruti, att den föregående vokalen ombildas till större likhet med den efterföljande, omljudet verkande. Skall nu *e* ombildas till större likhet med *i*, kan det icke ske på annat sätt än genom öfvergång till *i*, så att i detta fall genom omljudet fullkomlig likdaning af föregående vokal med efterföljande åstadkommes, hvartill en viss motsvarigsvarighet visar sig i fno., då i afledningsändelser *a* genom *u*-omljud öfvergår till samma vokal *u*. — »b) die endung i müste dann überall das ë umlauten, nie aber wird man zu hërza den gen. hirzin finden.» — Denna Grimms invändning kan endast genom ett förbiseende hafva tillkommit. Ty *i* i gen. och dat. af svaga neutra och mask. — i hvilka *-in* står för äldre *-an* —

Evangelienbuch II B., Regensburg 1869, s. 8. Ett af Graff (VI, 636) under det starka verbet *duruhstehhan* upptaget *durohstechit* (jämte ett *durihstichit*) hör tydligen till det svaga verbet *stecchan* (Graff VI, 627). Det hos Graff (III, 502) såsom indikativ upptagna *piuelhist* (af *felhan*) är väl, såsom stridande mot flere ex. med i (*filhit*, *filahit*) från de allra älsta fhty. språkminnesmärken, att uppfatta såsom konjunktiv, hvartill af Graff ett alldeles liklydande ex. föres.

Digitized by Google

verkar ju i fhty. i regeln *icke* omljud (liksom i fno. aldrig): af *hano* har därför Grimm själf i paradigmat (Gr.[2] I, 624) gen. och dat. *hanin*, och han anmärker särskildt vid *namo*, att det jämte *namin* har en form *nemin* (Gr.[2] I, 625), som således utgör ett undantag[1]) från den allmänna regeln. — »c) die endung i lautet a in e um, faran, ferit, ferjan (transfretare); aber so bald sie wegfällt hört der umlaut auf, daher faru (veho) und im imp. far! mal! (mole). In unsern fällen waltet also ein anderes gesetz, denn es heiszt neben gibit, wirfit auch gibu, wirfu, gip! wirf!» — Härvid är att märka, att Grimm icke besinnar, att öfvergången från *e* till *i* i de sista fallen kan ha en annan grund än i det förra. Så är ock förhållandet. I 1 pers. pres. ind. sing. har tydligen *u* framkallat öfvergången från *e* till *i*. Liksom den satsen, att »*i* skyddas af ett följande *i* eller *j* från att öfvergå till *e*» bör, såsom jag ofvan visat, omvändas till, att »följande *i* och *j* framkalla öfvergång af *e* till *i*», på samma sätt bör nämligen den med den utdömda *a*-omljudsteorin sammanhängande satsen[2]), att »*e* icke förekommer framför efterföljande *u*» (jfr Blom-

---

[1]) Ännu ett undantag anföres af Heyne (Ag. Gr.[2] s. 27), nämligen *scedin*. Härtill kan ock läggas ett en gång förekommande *henin* (Graff IV, 958).

[2]) Denna sats gäller för öfrigt ingalunda genomgripande för något germanspråk. Man kan därför blott säga, att *u* visar en benägenhet att hafva *i* före sig och icke *e*. I fhty. har denna inverkan af *u* kraftigast gjort sig gällande, hvarom straxt ofvan. Rörande förhållandet i fno. må några ord här yttras; jag utgår, liksom ofvan, därifrån, att öfvergång från *e* till *i* framkallas af *u*. I *fé* kvarstår gammalt *e* [så ock, såsom längre fram skall bevisas, i got. *faihu*; likaså i fs. *fehu* (i Hêljand ofta så, blott en gång *fihu*; jfr. Heyne Ag. Gr.[2] s. 39 och Heyne, *Kleine altsächsische und altniederfränkische Grammatik*, Paderborn 1873 (As.-Anfr. Gr.), s. 12, där från den gamla ståndpunkten en mycket konstlad förklaring af detta *e* i *fehu* gifves), fnfrank. *fê* (och *fiu*), ags. *feoh* = *fehu* (eller *fihu*? till och med ursprungligt *i* kan brytas i ags.), fhty. *fehu* (och *fihu*)]. I masculina *u*-stammar kan det vara tvifvelaktigt, om brytningsformen *jö* uppkommit af *e* eller af *i*, om således *björn* kommer af ett **bernur* eller af ett hårur utveckladt **birnur*. Att det förra är förhållandet i ord på *r* med följande konsonant synes mig dock göras sannolikt af *u*-stammen *verðr*, där *e* kvarstår i nom., ack. (och gen.) och från dessa kasus till och med inträngt i dat., där formen *verði* nästan utträngt den äldre regelbundna *virði* (som blott fins på två ställen; se Cleasby och Vigfus-

Digitized by Google

berg, a. st. s. 16), såsom en naturlig följd af den Curtius-Müllenhoffska teorin omändras därtill, att *u* ofta framkallar

---

son, IED. s. 697,710). Ty hade detta ord förr lydt **virðr* (= **virður*), **virð* (= *virðu*), *virði*, *verðar*, så hade säkert gen. likdanats efter öfriga kasus och ordet nu lydt *virðr*, *virðar*. Såsom uppkomna närmast af **skeldur*, **skeldu* böra kanske ock *skjöldr*, *skjöld* uppfattas [jfr former med *e* i andra germanspråk, såsom ags. *sceld* (äfven *scild*, *scyld*), ffris. *skeld* (och *schield* med palatalt *k*; blott 1 gång *schild*, som i ffris. ingalunda behöfver förutsätta ett **skildu*), däremot fhty. *scilt*, fs. *skilu*]. I andra hithörande *u*-stammar på enkel konsonant, *mjöðr* (ags. *medu*, *meodu*, fhty. *meto* och *mito*), *kjölr* (fhty. *chil*), skulle jag äfven vara böjd för att antaga *jö* hafva uppkommit af *e*, ej af *i*, och sålunda brytningsformen i nomin. städse hafva utgått från samma vokal som i genit. (: *mjöðr*, *mjaðar* af **meður*, **meðar*). I andra fall framför enkel konsonant synes man emellertid böra antaga en öfvergång från *e* till *i* verkad af det stamslutande *u*. Så väl i *siðr* (af **siður*, älst *sedus*, jfr. ἔθος; alla öfriga germanspråk ha ock *i*: got. *sidus*, fhty. *situ*, fs. *sidu*, ags. *sidu* och *siodo*, ffris. *side*, *syd*), *kviðr* (hörande till *kveða*), *kviðr* (= venter, γαστήρ; got. *qiþus*, fhty. *quiti*, ags. *cwið*), *limr* (ags. *lim*, pl. *leomu*) [jag räknar ej hit *liðr*, hvars *i* jag fattar som ursprungligt, med Fick, W.[3] III, 270, Heymann, *Das l der indogermanischen Sprachen gehört der indogermanischen Grundsprache an*, Göttingen 1873, s. 30, mot Curtius, Gr.[4] s. 342, där ordet sammanställes med *artus*]. I dessa synes *i* hafva tidigt utvecklats. Af den ursprungliga fno. böjningen **sidur*, **siðu*, *siði*, *seðar*, blef snart *siðr*, *sið*, *siði*, *siðar* genom motsatt analogibildning mot den, som gaf upphof åt dat. *verði* för *virði*. — Månne skillnaden mellan den brutna formen *mjöðr* och de obrutna *siðr*, *liðr* skulle bero därpå, att det förra ordet aldrig låtit *e* öfvergå till *i* — att *medu*- kvarhållit sitt *e* vida bättre än **sedu* kan väl aldrig förklaras, men måste anses såsom ett af öfriga germanspråks vittnesbörd styrkt faktum —, men de senare vid brytningsperioden hade dels nytt, dels ursprungligt *i*? Ett *i*, vare sig nytt eller ursprungligt, tycks nämligen i fno. i intet fall med säkerhet kunna antagas hafva blifvit brutet (hvad afser Wimmer, då han, Fno. Formlära § 15, talar om »öfvergången af *e* eller *i* till *ja*»?). — Jämte *tigr*, *tigar*, *tigu* fins *tegr*, *tegar*, *tegu* (men intet *tegi* eller *tegir* upptages hos Cleasby och Vigfusson), där gammalt *e* synes kvarstå jämte en dubbelform med *i*. Ackusativerna *vegu*, *prettu*, *brestu* ha ock *e*. Vigtigare är fsve. ack. *weþru* (i Gottl. Lag.) till *u*-stammen *veþru*- med bibehållet *e* (likaså ags. *weðer*, fs. *wethar* — är fno. *veðr*, gen. *veðrar* och *veðrs*, pl. *veðrar*, ursprungligen *u*-stamm (då med stammens *i* bibehållet) öfvergången till *a*-stammarne? —; däremot med *i* got. *viþrus*, fhty. *widar*, *widir*, plur. *widiri*, fnfra. *wither*) likasom nom. *væþur*, (af **veþrur* blef **veþurur* med inskjuten och med det stamslutande *u* assimilerad hjälpvokal, hvaraf så *veþur*). Likasom *björn* m. fl. af **bernur* få väl äfven *gjöf*, *gjörð*, *fjöl* m. fl. *a*-stammar uppfattas såsom utgångna af **gefu*,

Digitized by Google

öfvergång från *e* till *i*[1]). Redan i de älsta fhty. språkminnesmärken finner man *fihu* (jämte *veho*), *filu*, *hiruz* (jfr. *cervus*), *mito* (äfven *meto*), *miluh* (jfr *melchan*; fno. *mjólk*, ags. *meoluc*, *meolc* kunna komma af **meluk*, jfr. da. *mælk*, nyholl., platty. och sve. munarter *melk*, ffris. *melok*), *niun* (*i* i alla germanspråk; jfr. gr. *ἐννέα* = *ἐ-νεϝα*, lat. *novem* för *nevem*), *quirn* (got. *qairnus* = *kvernus*), *sibun* (*septem*[2])), *sigu* (men *sege-* i namn, hvarom längre fram) *sichur* (lat. *securus*), *situ* (*ἔθος*), *widar* (got. *viþrus*; jfr noten s. 151), *wirt* (got. *vairdus* = *verdus*), *Virgunnia* och *Virgunt* (äfven *Fergunna*, Graff IV, 1272; jfr got. *fairguni*, fno. *fjörgyn* = *fergunja-*). Genomgripande har nu denna ljudutveckling gjort sig gällande i 1 pers. pres. ind. sing. af verb med *e* till rotstafvelse i detta tempus. Utan undantag heter det därför *gibu*, *wirfu* m. m. af

---

**gerðu*, **felu*. Likaså väl ock adv. *fjöl* = **felu* [jfr. ffris. *felo*, *fele*, ags. *fela* för *felu* (jfr. skr. *puru*, zend. *pouru*, grek *πολύ*) liksom i sve. *elfva* för *ælvu*, fsve. *ællivu*, *borta* för *bortu*; men fhty., fs. *filu*, *filo*], adv. *fjörð* = **feruð* (jfr. mhty. *vert*; grek. *πέρυτι*, *-σι*, skr. *parut*), *mjök* = **meku*, o. s. v. — I *tíu* har jag ofvan (s. 13, n. 2) antagit en öfvergång äfven af *é* till *í* på grund af följande *u*. Öfvergången från *é* till *í* måste ha skett, innan den fno. ljudlag, att *éa*, *éu* blir *já*, uppkom, hvilket ock bekräftas däraf, att *í* i *tíu* är gemensam-nordiskt, men *já* af *éa* ej (jfr fsve. *sea* el. *sia*, *tea*, *le* el. *lije* [= *séa*, *sía*, *téa*, *lé*, *líe*, nysv. *sé*, *té*, *lie*] med fno. *sjá*, *tjá*, *lé* ack. *ljá*).

[1]) Bezzenberger antager ock denna inverkan af *u* på *e* och anför därpå 6 exempel (A-Reihe s. 28—9) från fhty., men tillägger, att denna öfvergång från *e* till *i* är »nicht besonders gut bezeugt» (s. 28, not. 2). Så vidt fråga är om fhty., kan jag, med hänsyn till de många af mig anförda exemplen, i synnerhet de talrika verbalformerna, ej instämma i detta sista yttrande. B. anser denna öfvergång ej vara gemensamgermanisk, »denn in ihm stimmen durchaus nicht alle Dialecte überein» (jfr. mina ex. i not. 2 å sid. 150). — B. ser äfven, väl med rätta, denna inverkan af *u* på *e* i den i de särskilda germanspråken sig utvecklande diftongen *iu* af äldre *eu*.

[2]) Huruvida äfven för andra germanspråk än got., fhty. och fs. en utveckling från *sebun* till *sibun* behöfver antagas kan vara tvifvelaktigt. Fno. *sjau* (af *sjavu*) kan stå för *sevu*, ags. *seofon* ock för *sefun*, och ffris. *soven*, *sogon*, *saven*, *savn* — hvarjämte visserligen i andra ffris. munarten *sigun*, *siugun* finnas — synas häntyda på en grundform *sevun* (jfr ffris. *iovt*, *ioven*, *iof*, *ioftha*, *nowa* jämte *ievt*, *ieven* (*geft*, *geven*), *ief*, *ieftha*, *neva*).

Digitized by Google

geban, *werfan* m. fl. Från detta af en särskild ljudlag beroende förhållande är således intet skäl att hämta mot antagandet af en inverkan af *i* på stamstafvelsens *e* i andra och tredje pers. pres ind. sing. Hvad åter öfvergången från *e* till *i* i imperat. 2 pers. sing. vidkommer, så lemnar den lika litet något motskäl. Här har nämligen, efter hvad jag förmodar, en analogibildning efter 2 pers. pres. ind. sing. med hänsyn till rotvokalen inträdt. Då imper. 2 pers. plur. så till böjningsändelse som rotvokal (*e*) var fullständigt lika med samma person i pres. ind. plur., var det helt naturligt, att äfven 2 pers. sing. imper. skulle sträfva att bli så lika som möjligt med motsvarande form af pres. ind. sing., hvilket främjades genom utbyte af *e* mot *i*. — Slutligen tillägger Grimm: »Die ableitungen *irfirrên*, *gahirzan* zeigen ebenso wenig ein endungs-i.» — Svaret är lätt: de anförda verben ha ju förr hetat *irfirrjan* (hvaraf *irrfirren*, ej -*ên*), *gahirzjan*.

Vi hafva funnit, att Grimms[1]) invändningar mot giltigheten af den uppfattning, som redan på fornnorsk ståndpunkt påträngde sig oss och som äfven på fhty. synes ega tillämpning, samtliga sakna all kraft[2]). Skrida vi nu till en noggrannare pröfning af det faktiska förhållandet i fhty., skola vi emellertid finna en påfallande olikhet mellan ifrågavarande fall af öfvergång från *e* till *i* och det vanliga *i*-omljudet.

Vid granskningen af de älsta fhty. språkminnesmärken skola vi nämligen finna, att, då öfvergången från *e* till *i* är fullständigt genomförd (utom framför *l* + kons. [jfr not. [2]), [4]), [6]) s. 156], hvarom längre fram) i alla de fall, då det inverkande *i* är ursprungligt eller kan anses hafva uppstått på gemensamgermanisk ståndpunkt, det vanliga *i*-omljudet däremot här är i sin första början. Det är redan förut väl kändt, att fhty. visar oss den skiljaktigheten mot fno. i fråga om det vanliga *i*-omljudet, att,

---

[1]) Äfven Holtzmann uppkastar (Ad. Gr. I, 2, s. 18) frågan om *i* såsom *i*-omljud af *e* och kommer till samma slut som Grimm.

[2]) Det förtjänar påpekas, att dessa nu granskade grunder bestämde Grimm för åsigten, att fhty. *i* vore äldre än *e*. Se hans yttrande (a. s. s. 82).

Digitized by Google

då detta i fno. redan i de älsta skriftliga[1]) urkunder är fullständigt genomfördt, det däremot i fhty., hvars skriftliga språkminnesmärken räcka vida längre till baka i tiden än fornnorskans, historiskt utvecklar sig inför våra ögon, från att i de älsta urkunderna förekomma mera sparsamt och blott verkande på *a* (och *o*) till att slutligen i mhty. blifva en genomgripande och mångsidigt verkande ljudlag [2]).

Det har redan blifvit påpekadt, att pres. ind. sing. 2 och 3 pers. af starka verb af 1 och 2 klassen (indelningen enligt Wimmer) utan undantag ha *i*. Mot talrika sådana former i de älsta fhty. språkminnesmärkena, såsom Sanktgallen-vokabularen (SG. Vok.; sättes af Graff I, LXV, till 7:de årh. [3])) de s. k. keroniska glosorna (gl. K.), Paris-glosorna (Pa.), Reichenau-glosorna (Ra., alla dessa enligt Müllenhoff och Scherer, DM.[2] s. 520, affattade omkring 781), hos Isidor (slutet af 8:de eller början af 9:de årh. [4])) m. fl., finner man sådana presensformer utan omljud som *faris* (Is.), *farit* (8:de årh.), *hafit* (Pa.), *plazit* (Sg. Vok.), *sachit* (gl. K., Pa., Ra.), *scaphit* (Pa.), *skapit*

[1]) Däremot fins ännu intet omljud i de älsta nordiska runinskrifterna (med det 24-teckniga futhark). Jag erinrar om sådana former som *-gastiR dohtriR*, *holtingaR*.

[2]) Rörande omljudets utveckling i fhty. se Grimm, Gr.[3] I, 79—80, Müllenhoff och Scherer, *Denkmäler deutscher poesi und prosa aus dem VII—XII Jahrhundert*, zweite Aufl., Berlin 1873 (DM.[2]) s. XXXII, äfven Holtzmann, Ad. Gr., I, 2, s. 16, E. Sievers, *Tatian*, Paderborn 1872, s. 29, och flst. — Några intressanta data till *i*-omljudets historia meddelas i det nyutkomna arbetet SG. SD. (jfr s. 146, not. 1) af Henning. Man finner däraf, att i SG. Vok (enligt Henning, a. st. s 147, förf. mellan 760—765) icke omljud underkastadt *a* förhåller sig till genom *i*-omljud uppkommet *e* såsom 18:14 (a. st. s. 85, 146); vidare att till år 757 i tyska uttryck och namn i 8 latinska Sanktgallen-urkunder intet genom *i*-omljud uppkommet *e* förekommer (mot 18 *a* framför följande *i* och *j*), mellan 757—776 *a*:*e* = 8:5, 778—783 *a*:*e* = 16:18, 785—802 omljudet blir regel, efter 803 kvarstående *a* är sällsynt undantag (a. st. s. 110—112). — Om *i*-omljudets inverkan på *o* se här längre fram.

[3]) Jfr. dock förra noten!

[4]) Enligt K. Weinhold, *Die altdeutschen Bruchstücke des Tractats des Bischof Isidorus von Sevilla de fide catholica contra Judæos*, Paderb. 1874, s. 90 (detta arbete anges af mig i det följande med Weinhold, Is.).

Digitized by Google

(8—9 årh.), *trakit* (Pa.). Men det är icke blott i detta fall, som en sådan skillnad mellan dessa båda företeelser — öfvergången från *e* till *i* och det vanliga *i*-omljudet — visar sig. I SG. Vok., där *i*-omljudet af *a* till *e* icke på långt när är genomfördt[1]), finner man *cinni*[2]) (jfr lat. *gena*), *driscila* (jfr. *dresca*), *himil* (af **hemil*, gr. *καμάρα*, Fick W.[3] III, 64), *wildi*[3]) af *weldja-*), *wille* (till ett ursprungligt **veljan*, jfr lat. *velle*), men ingen form med framför *i* bibehållet *e*[4]) (se Graff I, LXV—LXVII, där vokabularen finnes aftryckt). I Paris- og Reich.-glosorna, där likaledes *i*-omljudet af *a* till *e* ingalunda är genomfördt, träffas (se Graffs *Diutiska*, 1 Band, Stuttgart und Tübingen 1826, s. 128—280): *fillen* (= *filljan*, fno. *filla*; däremot *fel*), *mihil*, *milti*, *mittila*, *mittemo*, *pittenti* (*-tj-*), *quimi*, *quiti*, *quitic*, *siki-* (i sammansättningar såsom *sikihelm*, *sikinunft* m. fl.), *stilli*, *stillida*, *wicki* (af *wec*; jfr fno. *viggja*, gen. plur. af *vigg*), *willic* [, *pilicrim* af *peregrinus*][5]); några säkra undantag härifrån finnas ej (se

[1]) Jfr noten 2 sid. 154.

[2]) I sådana fall som detta kan öfvergången från *e* till *i* vara framkallad antingen af följande *i* (*j*) eller af den dubbla nasalen, som, såsom kändt är, i alla germanspråk gärna framkallar *i*. Som emellertid denna senare ljudutveckling ej är gemensamgermanisk (obs. fno. *renna*, *brenna*, fnfra. *ana-gen* m fl.; jfr ock Bezzenberger, A-Reihe s. 27—28) och därför, såsom man längre fram i denna afhandling skall finna, är yngre än den af mig här ofvan behandlade ljudöfvergång, upptager jag bland exemplen på denna senare äfven sådana fall som *cinni*, fno. *minni* o. d.

[3]) Det kan här anmärkas, att fno. *villr* säkerligen ock är en *ja*-stam (= *vilþja*) liksom de got. (*vilþeis*), fhty. och fs. formerna; Fick hänför (W.[3] III, 296), säkert orätt, fno. *villr* till att **veltha*. På samma sätt är fno. *mildr* en *ja*-stam; jfr fhty. *milti*, fs. *mildi*, ffris., ags. *milde*, äfvenså got. **mildeis* till den uppvisbara pluralformen *mildjai* (Fick har oriktigt, W.[2] 835, W.[3] III, 235, en got. grundform *mild-a-s* och Heyne ännu i 6:te uppl. af *Stamms Ulfilas* (1874) nom. *milds*; Schlueter, *Die mit dem Suff. ja gebildeten deutschen Nomina*, Göttingen 1874 (D. Nom. mit *ja*-gebild.), s. 43, anger däremot riktigt ett gotiskt *mildja-*.

[4]) Om *epani* se längre fram.

[5]) Jag har icke ofvan upptagit det i Ra. 1 gång förekommande *krihisc* mot *chrehisk* i Pa. af *chreah*, plur. *chrechi* (Pa.) Formen *krihisc* måste nämligen betraktas som oregelbunden, då *chreh-* har långt *e* — jfr got. *krēks*, ags. *crēcas*, *crēcisc**) (enl. Grein); om den fhty. brytningen *ea*

*) Jag tillägger, att äfven ffris. *Kreka-* (*lond*), där äfven den svårförklarliga tenuis återfinnes (formen är hämtad från M. de Haan Hettema, *Idioticon Frisicum Friesch Latijnsch-Nederlandsch woordenboek*, (H. H.) Leuwarden 1874), sannolikt har *ē*.

Digitized by Google

härom längre fram). Förutom nu anförda ex. finner man vidare i Hildebrandslied (8/9 årh., DM.[2] 256) *hilti-*, *hiltiu*, *sippan* (jfr fno. *sifjar*); i Muspilli (början af 9:de årh., DM.[2] 264) *likkan* (fno. *liggja*), *mitti*, *muspilli* (jfr fno. *spella*), *suilizôt* (jfr ags. *svelan*); hos Isidor *chi-nist* (fem. *i*-stam, jfr. *nesan*), *sitzan*, *sipbea*, *willo*[1]); i de Reichenau-glosor, som af Graff i Diutiska I, 491—533 aftryckts och angifvas med Rb. (från 9:de eller 8:de årh.), : *antsidillun* (däremot *sedal*), *frauildi* (= *-fildi*), *kihilmi*[2]); hos Tatian (andra hälften af 9:de årh.[3]): *fillîn*[4]) *ligiri* (men *legar*), *milten* (= *miltjan*), *miltida*, *skifilîn* (men i Tat. alltid *skef*), *gi-stimni* (men *stemna*, *stemma*), [*trisiwen* men *treso*][5]); hos Otfrid (9:de årh.) *gift*, *wist* (fem. *i*-stammar; jfr *geban*, *wesan*), *thiggen* (= *thigjan*), m. fl. Utom nu anförda exempel kunna ytterligare nämnas: *crippja*, *digi* (till *thiggen*), *dritto*, *gibili*, *gibilla* (men *gebal*), *milzi* (fno. *milti*), *minni*, *nift* (fem. *i*-stam), *niftila* (men *nevo*), *rippi* (fno. *rifja-*) mhty. *sigelen* (= **sigljan*, fno. *sigla*, *-ld-*, däremot *segal*; mhty. har ock *seglen*, fhty. (12 årh.) *segelen* = **seglôn*, jfr ags. *segeljan*, *-ôde*), *sigirôn* (af **sigis*), *snillî*[6]) (men *snellêr*), *spildî*, *spildan* (= **spildjan*, jfr fno. *spilla*, *-lt-*, men *spella*, *-að-*), *stilli* (adj.), *stillen* (*-lljan*),

för *ê*, analog med *oa* för *ô*, se T. Jacobi, *Beiträge zur Deutschen Grammatik*, Berlin 1843 (Beitr.), s. 120—121, samt Holtzman, Ad. Gr. I, 1, s. 252 —, hvilket *ê* eljest icke, liksom i älsta fhty. inga långa vokaler, är underkastadt inverkan af *i*. Också heter ordet öfver alt eljest *chrehisc* eller med brytning *chriechisc*, *kriahhisg*.

[1]) Om *hôh-setli* se längre fram.

[2]) Om *snelli*, *nestiline* se längre fram.

[3]) Enligt E. Sievers, Tat., s. 1.

[4]) Eljest *fellîn*, hvarom se längre fram.

[5]) Sievers uppger (Tat. sid. 2), att i »*urrëstî*» *e* står för äldre *i*. Att här till och med ursprungligt *i* (jfr *rîsan*, *rais*), oaktadt följande *i*, skulle öfvergått till *e* förefaller ej sannolikt. Jag förmodar, att *urrestî* är = *urrêstî* af **urreistî*, jfr fhty. *hlûtreistî* och fno. *uppreist* (*f*). Ett annat ex. på *-êst-* för *-eist-* finnes hos Tat., nämligen *wêst* för *weist*; andra ex. på *ê* för *ei* hos Tat. anföras af Sievers, Tat. s. 47.

[6]) Så tolkas af Graff (VI, 847) väl med rätta det i gl. K. förekommande *unsilli*, inbecillia. Eljest är *snelli* den vanliga formen (Ra. ha med samma skriffel som gl. K. *unselli*), hvarom längre fram.

Digitized by Google

sizzida[1], *stihhil* (jämte *stechal*), *thili* (jfr fno. *þili*), *wibil* (jfr fno. -*yfill*), *wift* (fem. *i*-stam[2]), *wiftjan* (jfr med dessa tre ord *weban*), *winni* (jfr fno. *vin*, -*jar*), m. fl.

Af jämförelsen med det vanliga *i*-omljudet finna vi, att den öfvergång från *e* till *i* på grund af inverkan af följande *i* och *j*, hvarpå vi nu för fhty. anfört talrika exempel, åt minstone måste anses hafva tagit sin början vida tidigare än det vanliga *i*-omljudet. Ja, af hvad hittils uppvisats, skulle man vara frestad att tro, att den förra ljudöfvergången äfven vore afslutad före den senares inträdande och sålunda kronologiskt fullkomligt skild från denna. Detta vore naturligtvis ett vigtigt hinder mot det antagande, som jag ofvan på negativ väg, genom vederläggande af Grimms argumenter, funnit sannolikt, nämligen att ifrågavarande öfvergång från *e* till *i* stode i så nära samband med det vanliga *i*-omljudet, att den borde uppfattas som en underart, som ett fall af detta. Emellertid skola vi i det följande finna, att tydligt förmedlande länkar mellan den älsta öfvergången från *e* till *i* och den senare inträffade från *a* till *e* (*ä*) kunna uppvisas, att sålunda den förra verkligen står i nära samband med den senare samt är den första yttringen af en omfattande germanisk ljudlag, som utan afbrott i utvecklingen sedermera röjer sig i öfvergången från *a* till *e* o. s. v. — Jag lemnar nu tils vidare det fhty. språkområdet.

---

[1]) Det äfven förekommande *sezida* står för *sazida* (*casacida* fins i Pa.); jfr. *ligida* (= **legida*) och *legida* (= **lagida*).

[2]) Med hänsyn till *i*-stammar må anmärkas hvad Heinzel (NfrGS. s. 52) yttrar: »Unter den *i*-Stämmen gibt es, soviel ich sehe, gar kein sicheres Beispiel einer blos auf *e* erhöhten [enl. den af mig nyttjade terminologi = försvagad] *a*-Wurzel». Bezzenberger anför emellertid (A-Reihe s. 29) formen »(heim-)uuest» från Cod. P. af Otfrid. Den verkligen en gång förekommande formen är *heimuuesti* (se Kelles Otfrid s. 59), således en kasusform med *i*. Att här gammalt *e* skulle kvarstå, då eljest i fhty. *i* genomgående är att träffa äfven i kasusformer med bortfallet *i* (såsom nom., ack., sing.) samt äfven *i* är att finna i samtliga germanspråk i hithörande ord, synes mig i hög grad osannolikt. Jag kan i -*westi* ej se annat än ett skrif- eller läsfel. — Se för öfrigt angående de feminina *i*-stammarne här längre fram.

Digitized by Google

Jag öfvergår nu till *fornsachsiskan* (fs.), under hvilket namn jag äfven inbegriper språket i Cod. Cotton. af Hêljand[1]).

Först må framhållas, att öfvergången från *e* till *i* i pres. ind. sing. 2 och 3 pers. af starka verb är, liksom i fhty., fullständigt genomförd i den fs. munart, hvari Cod. Monac. af Hêljand är skrifven. Detta är redan af Grimm (Gr.[2] I, 890) anmärkt, äfvenså af Heyne[2]). I Cod. Cott. finnes ett fall af *e* för väntadt *i*, hvarom längre fram. — Här är nu att märka samma förhållande som i fhty., nämligen att *i*-omljudet af *a* till *e* ingalunda är genomfördt i samma former af starka verb med *a* till presensvokal, t. ex. *farid*, *spanid*, *fallid*, m. fl. (Se Heyne, As.-Anfr. Gr. s. 10).

Af andra ex. på öfvergången från *e* till *i* genom inverkan af följande *i* och *j* finnas följande i Hêljand: *biddjan* (men *beda*, *gibed*), *filljan* (*fel*), *fiterjôs* (men *feterôs*), *gibidig* (*geban*), *hild*, *kribbja*[3]), *liggjan* (*legar*), *midde*, *middja*, *middil*, *mikil*, *mildi*, *minnja*, *quidi*, *sibbja*, *gisidli* (men *sedel*), *sittjan* (part. *gisetan*), *stilli*, *stilljan*, *thiggjan*, *thriddjo*, *giwideri* (*wedar*), *willjo*, *willig*, *willjan* (preter. *welda*, hvaraf *wolda*; Cod. Cott. har *welljan*, hvarom längre fram), *wigg*, g. pl.-*jo*. I den munart, som återfinnes i Cod. Mon., känner jag blott ett fall med *e*[4])för väntadt *i*,

---

[1]) Anses af Heyne vara nederfrankiska (Se *Zeitschrift für Deutsche Philologie* v. Höpfner und Zacher, I, 288 f.), af Paul vare »eine Übergangsstufe zwischen dem Fränkischen und Sächsischen» (Bartsch *Germania*, Bd. 19, s. 212), af Braune (P.-B., Beitr. I, s. 13) »viel enger mit Sachsen als mit Franken» förbundet.

[2]) I *Kleine altsächsische und altniederfränkische Grammatik*, Paderb. 1873 (As.-Anfr. Gr.), s. 10, 40. — För jämförelse med fhty. (jfr. ofvan s. 153) kan det vara af intresse att iakttaga, att i fs. äfven i 1 pers. pres. ind. sing. *e* framför *u* gått öfver till *i*, men att däremot i imperat 2 pers. sing. den, af mig här förut såsom analogibildning uppfattade, motsvarande öfvergången ej är fullständigt genomförd. Flere ex. med *e* anföras af Heyne (a. st. s. 11).

[3]) Finnes i Hêl. v. 407; uteglömdt i Heynes glossar, som jämte glossaren till Heynes *Kleinere Altniederdeutsche Denkmähler*, Paderborn 1869 (Kl. and. D.) är den källa, hvarur jag hämtat alla ofvan anförda fs. ord.

[4]) Som ett sådant fall kan jag icke anse det af Heyne för tre ställen angifna *stemnia* för det eljest vanliga *stemna*, i Cott. äfven *stemma*. Att här en verklig afledning på -*ja* föreligger kan jag nämligen icke tro.

Digitized by Google

nämligen *mudspelli*, hvarom längre fram. Från andra fs. urkunder, aftryckta hos Heyne, Kl. and. D., må följande ex. på ifrågavarande öfvergång af *e* till *i* anföras: *nimid* (jfr. *νέμος*, se Grimm, Deutsche Mythologie 3 Ausg., Göttingen 1854, s. 614; Fick, W.³ I, 649), *of-liges, scilling* (väl till *skellan*), *wivil, wildi*.

Från de *fornnederfrankiska* (fnfra.) språkminnesmärken, som af Heyne i Kl. and D. anföras, är följande att meddela. De ofta nämda presensformerna ha *i*[1]); dock finnes ett fall med *e*, hvarom längre fram. Andra ex. på öfvergång af *e* till *i* framför *i* och *j* äro: *biddjan* (men *gibed*, *bedôn*), *bivida* (men *bevunga* jämte *bivunga*), *befillit* (part. prt.; men *vel*), *midda*, *middi*, *middilôn*, *mikil*, *mildî*, *sigi-*, *gewidere*, *â-wigki*, *willjan*, *willjo*, *-ig*. Intet fall med kvarstående *e*[2]), utom nämda presensform, har jag i fnfra. funnit.

Jag går nu att undersöka förhållandet i *fornfrisiskan* (ffri.)[3]). Vi möta här en vigtig afvikelse från fhty., fs. och fnfra., i det att 2 och 3 pers. pres. ind. sing. af de här afsedda starka verb i regeln ha *e*, ej *i*. Grimm uppger (Gr.³ I, 911) oriktigt, att

---

Häremot tala dels de öfriga germanspråkens vittnesbörd: got. *stibna*, fhty. *stemna* och *stemma* (båda formerna hos Tatian, se ofvan), (*stimna* och *stimma*), ags. *stefn*, *stemn*, fsve. *stæmna*, dels osannolikheten af att *e* skulle ha kvarhållit sig ej blott framför följande *i*, utan ock framför *m* med följande *n*, då munarten i Cott. t. o. m. har fått *i* framför enkelt *m* (så alltid *niman*). Jag tror mig därför med tämlig visshet kunna antaga, att *stemnia* blott är en felskrifning eller felläsning för *stemma* (man ihågkomme likheten mellan *m* och *ni* i handskrifter!). — Hvarför Kelle (Otfr. II, 235) räknar fhty. *stimma* till *jâ*-stammar, förstår jag ej, om det ej skett med hänsyn till den fs. formen.

[1]) Exemplen finnas samlade hos P. J. Cosijn, *De oudnederlandsche Psalmen*, Haarlem 1873 (Oudndl. Ps.), s. 24.

[2]) Hit räknar jag nämligen ej det af Heyne (Kl. and. D.) och Cosijn (Oudndl. Ps. s. 6) såsom starkt neutrum angifna *ana-genni*. Denna form är nämligen uppenbarligen dativ af det äfven förekommande *ana-gen* (*ab initio* öfversättes med *fan anagenni*). — Om ordet *felis* se längre fram.

[3]) Mina källor härför äro, utom Heyne (Ag. Gr.) och Grimm (Gr.), K. v. Richthofen, *Altfriesisches Wörterbuch*, Göttingen 1840 (Afr. W.), Haan Hettemas här förut anförda ordbok samt Rasks frisiska grammatik, hvaraf jag blott haft en holländsk öfversättning (*Friesche Sprachleer v. R. Rask — — vertald door* M. Hettema, Leuwarden 1832) till hands.

Digitized by Google

förhållandet är det samma som i fhty. och fs. Rask har däremot till böjningsmönster *jeve*, *jefst*, *jefth* (Fr. Spr. s. 92), och Heyne anger (Ag. Gr.[3] 66), att växlingen mellan *i* och *e* här »ist verschwunden». Som det ex., den sistnämde anför, har *r* efter *e* och detta, såsom vi längre fram få se, är ett undantagsfall, hvarpå allmänna slutsatser icke få grundas, har jag ansett mig böra genomgå samtliga de af Richthofen och Haan Hettema upptagna hithörande starka verb och härvid öfver alt funnit *e* såsom rotvokal med undantag af några verb, hvilkas inf. äfven eller uteslutande har *i*, såsom *brita*, *ita*, *nima* (äfven *nema*), samt af det en gång förekommande *swilith*, 3 pers. pres. ind. sing. af *swella*, såsom Richthofen med stöd af nyfri. och andra germanspråk anger den i ffri. ej förekommande infinitivformen. Måhända har man i detta *swillith* — såsom man naturligtvis bör läsa — att se en kvarstående lemning af det äldre språkskicket. Så skulle jag ock vara böjd att fatta presensformen *nimth* — andra urkunder ha med bibehållet ändelsens *i*: *nimith* — i Rüstring-handskrifter. Dessa ha nämligen, enligt Richthofen Afr. W. s. 952, i infin. blott *nema* — andra urkunder ha *nima* — och i gerund. *nemande* (3 ggr.) oftare än *nimande* (2 ggr.) samt i pres. ind. plur. alltid *nemath* mot alla andra handskrifters *nimath*. Det synes då icke vara för djärft att antaga formen *nimth*, som städse har *i*, här vara en ålderdomlig form, hvars *i* uppkommit genom inverkan af följande ändelsens *i*. Det bör särskildt märkas, att urkunderna från Rüstringen visa oss ffri. i dess ålderdomligaste form (jfr. Heyne, Ag. Gr.[3] 64), samt att äfven *swilith* förekommer i en Rüstring-urkund. Emellertid, om man ock ej vill anse dessa båda, hvarandra belysande, fall såsom tillräckligt bevisande, torde dock intet tvifvel böra råda därom, att ifrågavarande presensformer med *e* i ffri. först genom en nyare analogibildning (efter 1 ps. sg.[1]), hela plural. samt infin.) ha fått sitt *e* i st. f. äldre,

---

[1]) I ffri. är nämligen, liks. i ags., fno., *e* här antagligen det äldre kvarstående ljudet, som ej, såsom i fhty., fs., öfvergått till *i*.

Digitized by Google

åter af *e* genom inverkan af ändelsens *i* uppkomna, *i*. Härför tala, utom a) de nyss anförda båda fallen, b) den mycket tidigt utvecklade öfvergången från *e* till *i* i detta läge i fhty., fs., fofra., c) den i ffri. uppvisbara nyare analogibildningen i motsvarande verbalformer af starka verb med *a* till rotvokal i infin., i det att här *i*-omljudet af *a* till *e* i det närmaste försvunnit[1]), d) analogin med verb af *u*-klassen, hvilka i ffri. hafva annan vokal i 2 och 3 pers. sing. än i 1 (ex. *kiase*, *kiosest*, *kioseth*, se Heyne, Ag. Gr.[3] 213), e) det för fno. och fsve. nödvändiga antagandet af en dylik analogibildning (i fsve. äfven med hänsyn till *i*-omljudet af *a*), samt i synnerhet *f*) utvecklingen i ags., där analogibildningen för våra ögon inträder, hvarom straxt i det följande. Det torde icke kunna nekas, att denna nu antagna analogibildning i ffri. väl kunnat hinna genomföras under den tidrymd af omkring 600 år, som skiljer de älsta fhty. och ffri. språkminnesmärken från hvarandra i tiden.

Undersöka vi nu förhållandet med inverkan af *i* och *j* på föregående *e* inom andra ordbildningar, så skola vi äfven där, såsom kunde vara att vänta i ett jämförelsevis så ungt språk

---

[1]) Spår af det äldre språkskicket med *i*-omljud i dessa former förmodar jag i de ofta förekommande presensformerna *fereth*, *ferth* (jämte *fareth*, *fart*) till den allmänna infinitiven *fara* (blott 1 g. *fera*), pres. plur. *fareth*, pres. konj. alltid *fari* (*fare*), i *gength*, *genth* (flere ggr. förekommande) till plur. *gungatii*, infin. *gunga* (aldrig **genga*), *get*, *geith* till plur. *gad*, infin. *gan*, vidare i synnerhet: *kemth*, *kempth* (ofta förekommande) till plur. *komath*, *kumath*, konj. *kome*, *kumi*, infin. *koma*, *kuma* (aldrig **kema*), där *e* i presensformerna är *i*-omljud af *u* (jfr. ofvan s. 16). Heyne är (Ag. Gr.[3] 213), under hänvisning till participialformer som *ferin*, ej böjd att uppfatta *e* i presensformer, sådana som de anförda, såsom uppkommet genom *i*-omljud, utan han förmodar det vara att tillskrifva en »vocaldepravation». I *ferin* (2 ggr. i Rüstring-urkunder; en gång *feren*, annars *faren* i andra urkunder), *gengen* (*gendzin* m. fl. former jämte *gangen*), *kemin* (*kimin*, jämte *kommen*) ser jag emellertid liksom i *stelin*, *beren* (äfven i Rüstr.-urkunder; andra ha *boren*) m. fl. participialformer (jfr. Heyne, Ag. Gr.[3] 67) fall af sporadiskt *i*-omljud (jfr. i fhty. de ofvan s. 150 anförda svaga substantivformerna *nemin*, *scedin*, *henin*), som man för öfrigt måste antaga till förklaring af *hlepen* = *hlêpen* och det i Rüstr.-urk. förekommande *hrepen* (eljest *hropen*, *ropen*) = *hrêpen* (Heynes försök, a. st. s. 213, att förklara dessa former är misslyckadt: ags. *hrêpan* är väl svag form; *ê* = *au* blott vid *i*-omljud liksom i ags., hvilket hos Heyne, Ag. Gr.[3] s. 57, 79, är förbisedt, oaktadt de tydliga ex.)

Digitized by Google

som den af oss kända ffri.[1]), finna många uppenbara nybildningar, men äfven talrika spår af en äldre genomgripande inverkan af *i*, *j* på föregående *e*. Ex. på detta senare äro: *bidda* och *bidia*, *cribba*, *filla*, *bivinge* (men *beva*), *lidzia*, *lippa* (af ett **lepja*; se Fick, W.[3] III, 266), *midde*, *middel*, *milde*, *milte*, *minne*, *minnia*, *nift*, *rib* gen. *ribbis* (fhty. *rippi*), *sibba*, *bisibbeth*, *sitta* (part. *seten*), *wigge* och *widzie* (men *wega*), *wilde*, *willa* (subst. m.), *willa* (vb., pret. *wilde*, *welde* och *wolde*). Af här anförda ord ha emellertid några äfven former med *e*; så heter *midde* i en sen urkund *medda*, gen. *ribbis* heter ock *rebbis*, g. plur. *rebba* (båda formerna i samma handskrift som *medda*), nom. *rib* har i en handskrift i ack. formen *reb* (i samma munart, den vesterlauverska, som de förra formerna med *e*), *willath* (pres. ind. plur.) har äfven formen *wellath* (om detta verb se här längre fram). Dessa dubbelformer med *e* äro uppenbart yngre bildningar liksom äfven följande blott med *e* förekommande ordformer, enligt alla andra germanspråks vittnesbörd måste anses som nybildningar för äldre former med *i*: *thredda* (jfr. den sällsyntare formen *medda* för *midde*), den enda förekommande formen för ett äldre **thridda* [germanisk grundform *þridja-*[2]), såsom längre fram skall visas]; *ieft* (af *geva*; grundform *gifti-*); *ledza*, 1 gång förekommande för det eljest allmänna *lidza* (= *ligja*), *lidzia*; samt möjligen några fler (några fall med *e* för väntadt *i* uppfattas här längre fram på annat sätt). Att

[1]) Heynes yttrande (Ag. Gr.[3] s. 2) att ffri. »den altertümlichen Formen des Althochdeutschen vom zehnten und eilften Jahrhundert gleichsteht», innebär såsom man lätt finner en stor öfverdrift.

[2]) I plattyska urkunder från 15de årh. finnes formen *derde* (se Richthofen, *Friesische Rechtsquellen*, Berlin 1840, s. 5, 35 och ofta) med af det omsatta *r* framkalladt *e*. Nyholländskan har äfven denna form (jfr. med hänsyn till omsättningen af *r* nyeng. *third* men ags. *þridda*; rörande former med omsatt *r* i andra indoeur. språk se Fick, W.[3] III, 141). Med detta *e* för äldre *i* framför *r* kunna jämföras ffri. *kerke*, nyholl. *Kerk* (nyhty. *Kirche*), ffri. *kersten* (kristen) m. fl. — Jag tillägger, att enl. en tolkning af en svårt misshandlad glosa i lex salica (af H. Kern, *Die Glossen in der Lex Salica und die Sprache der Salischen Franken*, Haag 1869 (Gl. d. LS.), s. 149) skall redan där formen *therthea* förekomma.

Digitized by Google

här *e* ånyo utvecklat sig af *i* göres ytterligare sannolikt däraf, att i ffri. ofta t. o. m. ursprungligt *i* öfvergått till *e*, såsom i *fretho* (*frethe*, *ferd*, äfven (enl. H. H.) *farda* [1])), hvilket ord, eget nog, alltid har *e* i ffri.[2]), *efrethe* (adjektivisk *ja*-bildning), *frethia* (jämte *frithia*), *lest* (jämte *list*; jfr Fick, W.[3] III, 272), *and-lete* (till ett germ. *vlîtan*, *vlait*), *leth* (jämte *lith*; se om detta ord s. 151 noten), *snethen* (partic. af *snitha*), *skeria* (jämte *skiria*, got. *skeirjan*), *thre* (allmänt för *thrî*; i dessa bägge sista ord har t. o. m. ursprungligt *î* gått öfver till *e*), *weta* (1 g. för det eljest vanliga *wita*), *wedwe*[3]) (1 g. för det eljest vanliga *widwe*), m. fl.[4])

---

[1]) I ffri. förekommer nämligen ofta samma öfvergång från *e* till *a* framför *r*, som jag ofvan (s. 7 n. 1) uppvisat för fsve. och nysve. Andra ex. från ffri. äro *bara* (jämte *bera*), *farsch* (jämte *fersch*), *iaria* (jt. *ieria*, fhty. *gerôn*), *karke* (jt. *kerke*), *warva* (jt. *hwerva*). — Till ytterliga belysning af de svenska hithörande ordformerna, *hvarje*, *kvar*, *kvarn*, (natt-) *vard*, *vara*, *varda*, kan det här förtjäna anföras, att äfven i nyare plattyska munarter denna samma inverkan af *r* är vanlig. Så har Klaus Groth (holsteinsk munart): *bar* (nhty. *Bär*), *barg* (bärg), *bark* (björk), *hart* (hjärta), *kark* (kyrka), *parmtik* (perpendikel), *wark* (verk), m. fl. hithörande ord; och i meklenburgska munarten är denna öfvergång från *-er-* till *-ar-* genomgripande (dock ej framför *rl*, *rn*, *rd*), enl. Nerger, *Grammatik des meklenburgischen Dialektes älterer und neuerer Zeit*, Leipzig 1869, s. 119. Äfven nyholländskan öfverflödar af på detta sätt ombildade ordformer, t. ex. *Aarde* (nhty. *Erde*), *aardsch* (ffri. *erdsch*, nhty. *irdisch*), *barsten* (jämte *bersten*), *Harsen* (jt. *Hersen*, hjärna, till formen = hjässa), *Hart* (hjärta), *karnen* (jt. *kernen*, tjärna), *Staart* (stjärt). T. o. m. gotiskan har två hithörande fall i lånorden *karkara* (lat. *carcer*) och *lukarn* (lat. *lucerna*), så framt ej denna öfvergång skett redan på ital. botten, där den är allmän (jfr J. Storm i *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, T. II, flst.).

[2]) Äfven andra germanspråk ha i detta ord ofta *e*; så fnfra. 1 g. *frethu* (eljest *frithu*), ags. *freðo* (jämte *friðo*, *freoðo*, *frið*), fhty. *-fredus* ofta i namn, liksom *freda*, *fredus* allmänt i latinska urkunder. Denna så allmänna och tidiga förekomst af *e* oaktadt följande *u* — i fno. dock alltid *i*: *friðr* (stam *friðu-*) — kan väl väcka betänkligheter mot antagandet af *i* som ursprungligt i detta ord, som dock är allmänt (se Fick, W.[3] III, 190, Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, IV, 1, s. 181—2, Leo Meyer, GS. s. 73). Skulle icke ordet kunna höra till den sanskritska √ *prat*, utbreda (enl. Fick, W.[3] I, 148)?

[3]) Att *i* i detta ord är ursprungligt se Fick, W.[3] III, 305.

[4]) Jfr Bezzenberger, A-Reihe s. 17.

Digitized by Google

Det återstår nu att undersöka förhållandet i *anglosachsiskan*. I de älsta ags. språkminnesmärken finna vi öfvergången från *e* till *i* i 2 och 3 pers. pres. ind. sing. af starka verb redan fullständigt genomförd (jfr. Grimm, Gr.[2] I, 763—64), enligt March såväl i de i poesi vanliga fullare formerna (*-est*, *-eð*) som i de i prosa vanligare sammandragna formerna (*-st*, *-ð*). Men jämte dessa äldre former finnas ock yngre med *e* till rotvokal (t. ex. *drepest*, *-eð*, *etest*, *-eð*), enligt March[1]) (Ags. Gr. s. 97) i följd af »a later conformation with the other persons» (nämligen 1 pers. sing.[2]) och hela plur.)[3]). Här finna vi alltså en nybildning, som visar en märklig motsvarighet till — och därigenom bekräftelse på — den af mig här först antagna utvecklingen i fno. och ffri. — Se här längre fram mera om dessa ags. verbalformer.

Äfven i andra ordformer finnas talrika spår af inverkan af *i* på *e* i ags. Efter Ettmüller[4]) och Grein[5]) må följande ex. anföras: *biddan* (*beden* i part.), *crib* (stam *cribja*), *cwide*, *gift*, *gilde*, *hild* (*ja*-stam urspr.), *licgan* (men *leger*), *lippa*, *micel* (och *mycel*), *midd*, *middel*, *milde*, *milte*, *nift* (men *nefa*), *ribb*, *rignan* (äfven *rînan*, *-de*; men *regnjan*, *-ôde*, = fhty. *reganôn*), *Scilfingas* (men *scelfe*), *scilling*, *sibb*, *sige*, *sigor* (af **siger*, äldre *sigis*), *sittan* (part. *seten*), *spillan* (*-de*), *stiht* (för *stift*, väl hörande till samman med *stef-n*), *stille*, *wicg*, *wifel*, *willan* (pret. *wolde* af *welde*), *wist*, *þicgan* (part. *þegen*, subst. *-þegn*), *þignen* (= *þignîn*; däremot *þegn*), *þridda*. Hithörande former med *e* för *i*, ehuru säkert icke många, kunna kanske uppvisas[6]) — Ettmüller anför till ex.

1) F. A. March, *A Comparative Grammar of the anglo-saxon language* (Ags. Gr.), New-York 1873.

2) Denna har näml. i ags. liksom i ffri., fno. af gammalt *e*. Det har sitt intresse att se, att de tre germanspråk, som förlora *i* i 2 och 3 pers. sing., också i nämda hänseende äro hvarandra lika.

3) Jfr. ock Holtzmann Ad. Gr. I, 2, s. 18.

4) *Lexicon Anglosaxonicum*, Quedl. 1851.

5) C. W. M. Grein, *Bibliothek der angelsächsischen Poesie*, B. III, IV, Glossar I, II, Cassel & Gött. 1861, 1864 (Grein).

6) Hit höra ej de adjektiviska *ja*-bildningarna *-gete*, *trede*, som af Grein så angifvas, men väl äro = *gête* (= *gâtja-*, jfr. fno. *gætr*), såsom ock Heyne

Digitized by Google

regnan-, *-de* jämte *rignan* — men sådana äro utan tvifvel nybildningar. — — Jag påminner här om, att i verb med pret. på *-ôde* infinitivens *j* icke verkar *i*-omljud (ex. *taljan*, *hopjan*) och i full öfverensstämmelse härmed icke häller inverkar på föregående *e*, t. ex. *helmjan*, *vedrjan*, *þegnjan*. Orsaken härtill är uppenbarligen den, att dessa former icke funnos i denna gestalt vid tiden för *i*-omljudet [1]).

---

i glossaren till Beówulf skrifver, *trêde* (= *trâdja-*, jfr. pret. plur. *trædon* af ags. *tredan*, samt sva. vb. *trædan*); så väl ock *breme* = *brême*, *bræme* (jfr. fhty. *breman bram* **brâmumês*), (eädh-) *bede* = *bæde*. Godkännes denna förklaring, så förfaller Schlueters anmärkning om de tre förstnämda (DNom. mit *ja* gebild. s. 14), att de genom sin vokal afvika från öfriga primära bildningar, och är *bede* icke, såsom Schlueter (a. st. s. 57) anger, sekundär bildning till got. *bidâ-* f.

[1]) En svår fråga är åter den, af hvilka äldre former dessa afgjordt nyare bildningar utvecklat sig. Det vanligaste antagandet är, att de stå för **talôn*, **helmôn* genom analogibildning efter *nerjan* o. d. (Så Grimm, Gr.[2] I, 907 [i *Neuer verm. Abdruck*, *besorgt v.* Scherer, Berlin 1870, är tillagdt om detta *j*: »es ist unorg. weil es keinen umlaut zeugt»] Heyne, Ag. Gr.[3] 206; jfr Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, s. 22?, äfven rörande fs. s. 165, 170). En helt ny uppfattning är framstäld af Begemann, *Zur Bedeutung des schwachen präteritums der germanischen Sprachen*, Berlin 1874, s. 40, n.* Han utgår från fs., där dubbelformer på *-ôn* och *-ôjan* förekomma (ex. *tholôn*, *tholôjan*, ja äfven *tholean*, *tholian* (Cott.) finnas), anser formerna på *-ôjan* älst och de på *-ôn* och *-jan* därur utvecklade, jämför härmed ock fhty. konjunktiver med dén fullare och enligt B. äldre formen (ex. *minnôiên* m. fl. hos Grimm, Gr.[2] I, 875), samt anser slutligen dessa verb vara bildade af starka femin på *-â* (*-ô*). Jag tillägger, att äfven ffri. har talrika hithörande bildningar på *-ja*, som ej häller hafva *i*-omljud. — Med hänsyn till Begemanns hänvisning till starka feminina på *-â* såsom grundvalen för denna konjugation kan jag icke underlåta att fästa uppmärksamheten på Jacobis samling af fhty. hithörande verb (i uppsatsen *Die Bedeutung der schwachen Conjugation*, Beitr. s. 129 f.), där man finner ett högst betydligt antal feminina *â*-stammar anförda vid motsvarande verb (a. st. s. 159—170). — Vore Begemanns anförda uppfattning af *-ôjan* såsom den älsta formen riktig, så vore här fullkomlig formel motsvarighet till litauiska verb på *-oju* (*o* = *ô*) — hvarmed ock konj. *salbô-* sammanställes af Förstemann, *Geschichte des deutschen Sprachstammes*, Nordhausen 1874, I B. s. 166 (Gesch.) — äfvensom, med regelbunden motsvarighet mellan *â*—*ô*, till fslav. på *-aję* (fslav. *a* etymologiskt = *â*) [och sanskr. denominativa på *-â-jâmi* (?), hvilka senare af Schleicher (i *Lituanica*, Wiener Akad. Sitz. Ber., Phil. Hist. Cl., 11 B., 1853, s. 155) sammanställas med de nämda lit. verben]. Jfr längre fram.

Digitized by Google

Efter den granskning, som nu blifvit verkstäld inom de särskilda fornspråken i den germaniska språkstammen kan man icke undgå att finna, hvilken slående öfverensstämmelse eger rum mellan samtliga germanspråk i fråga om inverkan af *i* och *j* på föregående *e*. Onekligen ligger då den tanken nära till hands, att denna ljudlag för att ha kunnat få en så vidsträckt användning inom alla germanspråk måste hafva tagit sin början redan på gemensamgermanisk ståndpunkt. — Jag måste tils vidare nöja mig med denna antydning och öfvergår nu till att taga i ompröfning de i det föregående förbigångna fall.

Inom den tyska grenen — jag sätter tysk mot skandinavisk — af den germaniska språkstammen hafva vi då att undersöka de fall, då *r* och *h* stå mellan det äldre *e* och följande *i* eller *j*.

I gotiskan finna vi här, liksom alltid framför *r* och *h*, skriftecknen *ai*, hvarmed säkerligen ljudet *e* angifves. Här kan emellertid fråga uppstå, om detta *e* framför *r* och *h* i got. är det gamla gemensamgermaniska, som genom dessa konsonanters inflytande blifvit kvarhållet, eller om det genom en senare inverkan af de nämda konsonanterna uppstått af *i*, hvartill då, enligt denna åsigt, det gemensamgermaniska *e* i got. fullkomligt genomgripande skulle hafva öfvergått för att sedan i vissa fall återgå till *e*. För den förra uppfattningen uttala sig Curtius (Spalt. d. A-Laut. s. 19), Scherer (GDS. s. 138, not *) o. a. Den uppfattningen att i got. *i* framför *r* och *h* »brutits» till *e* är mycket allmän, se t. ex. Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, s. 11, Weingaertner, *Die Aussprache des Gothischen*, Leipzig 1858, s. 39) — att dessa förf. uppfatta *i* som det ursprungliga germaniska ljudet, betyder för oss här intet; vi fästa oss blott därvid, att *e* här förklaras vara senare uppkommet af *i* genom inverkan af *r* och *h*[1]) —. Det är uppenbart, att dessa

[1]) Bezzenberger, som utgår från åsigten om *e* såsom det äldre gemensamgermaniska ljudet, förklarar ock (A-Reihe s. 19 not), att »die got. Brechungen *aí* und *aú* aus got. i und u entstanden und mit dem e und o der andern deutschen Dialecte gar nichts zu tun haben»! Det skäl, som härför anföres, skall längre fram meddelas.

Digitized by Google

spörsmål äro af största vigt för vårt föreliggande ämne. Då så är förhållandet och då ingenstädes, så vidt jag vet, någon grundligare undersökning egnats dessa frågor från den Curtius-Müllenhoffska teorins ståndpunkt utan blott förmodanden eller korta, positiva uttalanden föreligga, nödgas jag här något utförligare — dock af flere skäl vida knapphändigare än jag skulle önskat och ämnet kunnat förtjäna — styrka den åsigt, jag anser vara den afgjordt riktiga, nämligen den af Curtius och Scherer i korthet uttalade. Jag vågar hoppas, att den bevisning, jag här skall söka åvägabringa, äfven skall tjäna att ytterligare styrka själfva utgångspunkten, nämligen den åsigt, som jag nyss förklarade mig dela, att got. *ai* är tecken för ljudet *e*, hvilken åsigt, så allmänt antagen den nu mera är, dock icke kan anses vara med det enda vigtigare skäl, som plägar anföras, nämligen det regelbundna återgifvandet af grekiskt *ε* med *ai* (se Weingaertner,Ausspr. d. Got. s. 39, Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, s. 12), fullständigt bevisad (jfr. Leo Meyer, Got. Spr. s. 537).

Got. (*aí* =) *e* anser jag af följande skäl böra uppfattas som det äldre, genom inverkan af följande *r* och *h* kvarstående, gemensamgermaniska ljudet:

1) Emedan en jämförelse med alla öfriga germanspråk visar, att, af ursprungligt *a* uppkommet, got. *e* (*ai*) framför *r* och *h* i regeln motsvarar öfriga germanspråks *e* i samma läge, och det då måste anses sannolikast, till dess motsatsen kan bevisas, att got. *e* har samma ursprung som alla öfriga germanspråks *e* i motsvarande läge, hvilkas *e* här åter, enligt den Curtius-Müllenhoffska teorin, måste uppfattas på samma sätt[1]) som alla öfriga, genom gammal försvagning af *a* uppkomna, *e*-ljud, d. v. s. såsom icke af *i*, utan omedelbart af ursprungligt *a* uppkomna. Ett antal exempel skall gifva en åskådlig bild af öfverensstämmelsen mellan got. och öfriga germanspråk i nu

[1]) Det är nämligen uppenbart, att ingen anledning finnes att uppfatta *e* i fhty., fs., ags. *beran*, ffri., fno. *bera* på annat sätt än *e* i fhty., fs., ags. *stelan*, ffri., fno. *stela* och alla andra ord med gammalt *e*.

Digitized by Google

afsedda fall; hvarvid det är att märka, att de nord. och ags. brytningarna[1]), såsom utgångna ur *e* (jfr om ags. *eo* längre fram), kunna vittna med öfriga germanspråks *e*.

A) *e* framför *r*:

got. *airþa* är fhty. *erda*, fnfra. *ertha* (så allmänt, dock 2 grr. *irtha*[2])), ffri. *erthe* (allmänt; *irthe*[1]) blott i en fornskrift), ags. *eorðe*, fno. *jörð* (= **erðu*);

got. *bairan*: fhty., fs., ags. *beran* (i ags. mycket sällan *beoran*), ffri., fno. *bera*;

got. *bairhts*: fhty. *peraht*, fs. *berht*, ags. *berht*, *beorht* (äfven *birht*, *briht*, hvarom se längre fram), fno. *bjartr* (= **bertar*);

got. *fairhvus*: fhty., fs. *ferah* (*ferh*), ags. *ferh* (*feorh*), fno. *fjör* (= **ferhva*);

got. *fairra*: fhty., fnfra. *ferro*, jfr fs. *ferrano*, ffri. *ferne*, ags. *feorr*, fno. *fjarran*;

got. *gairns*: fhty., fs. *gerno*, ffri. *gerne*, *ierne*, ags. *georne*, fno. *gerna*, *gjarna*;

got. *hvairban*: fhty. *hwerban*, fs. *hwerbhan*, ffri. *hwerva*, ags. *hweorfan*, fno. *hverfa*;

got. *stairno*: fhty., fs. *sterro*, ffri. *stera*, ags. *steorre*, fno. *stjarna*;

---

[1]) Det är tydligt, att dessa brytningar icke på något sätt kunna tala för antagandet af en brytning äfven i got. Ty då de förra bestå uti en senare uppkommen benägenhet att inskjuta en vokal mellan *e* och *r* och sålunda visa att *r* ej längre tålde *e* närmast framför sig, skulle den gotiska brytningen bestå däruti, att *e* framkallades af *r*! — Lika litet kan man af den fno. brytningen *ja* (*ea*) sluta till en got. brytningsdiftong *ai* med liksom i fno. genom brytning framkalladt *a*. Ty det är i hög grad osannolikt, att om ett *a* framkallats af *r* och *h* (jfr. Scherer, GDS. s. 141), det icke skulle fått plats omedelbart framför dessa konsonantljud (såsom i fno.), utan skulle ha skilts från dem af det ljud, som *r* och *h* antagas icke kunnat fördraga framför sig.

[2]) Det fnfra. ovanligare *irtha* liksom några få andra fall (så en gång *hirta* för det vanliga *herta*) kunna naturligtvis ej emot det regelbundna och med andra germanspråk öfverensstämmande *e* användes som bevis för en allmän gotisk öfvergång till *i* äfven framför *r*. Härtill kan man lika litet använda den i ffri. ofta förekommande öfvergången från *e* till *i* framför *r*, ty att detta är en sen, egendomlig frisisk utveckling visa sådana former som *birn* (och *bern*, *barn*), *hirda* (och *herda*, härda), m.fl. Om ags. *i* framför *r* se längre fram.

Digitized by Google

got. *vairpan*: fhty. *werfan*, fnfra., fs. *werpan*, ffri. *werpa*, ags. *weorpan*, fno. *verpa*;

got. *wairþan*: fhty. *werdan*, fs. *werðan*, fnfra. *werthan*, ffri. *wertha* (i synnerhet en urkund äfven *wirtha*), ags. *weorðan* (sällan *wyrðan*), fno. *verða*;

got. *vairþs* (adj.): fhty., fs. *werd*, ffri. *werth* (en yngre fornskrift *wird*), ags. *wurð* (= *werð*?), *weorð*, fno. *verðr*.

B) *e* framför *h*:

got. *aihva-*: fs. *ehu-*, ags. *eh*, *eoh*, fno. *jór* (= **éor* af [1]) **éwar*, **ehwar*);

got. *faihu*: fhty. *feho* (och *fihu* genom inverkan af *u*, se ofvan s. 152), fs. *fehu*, fnfra. *fê*, (ffri. *fîa*), ags. *feoh*, fno. *fé*;

got. *raihts*: fhty., fs., fnfra. *reht*, (ffri. *riucht*), ags. *reht* (och *riht* [2])), fno. *réttr*;

got. *saihs*: fhty., fs. *sehs*, ffri. *sex*, ags. *sex* (*seox*, äfven *six*), fno. *sex*;

got. *saihvan*: fhty., fs. *sehan*, (fnfra. *sîan*, ffri. *sîa*), ags. *seón*, fno. *sjá* (= *seha*, part. *sénn*);

got. *slaihts*: fhty. *sleht*, (ffris. *sliucht*), fno. *sléttr*;

got. *svaihra*: fhty. *swehur*, ags. *swer* (*sweor*).

got. *taihun*: fhty. *zehan*, fs. *tehan*, fnfra. *ten*, ffri. (*tian* samt)

---

[1]) Af **éwar* kan ha blifvit **éor*, af gen. **éwes*, dat. **éwe*: **eos* **éo* (jfr. **féorir* af **féwarir*, **fedwarir*), i det *-wa-* och *-we-* efter *é* sammansmält til *o* — former som *jó-ar*, *jó-a* vore då nybildningar —; eller ock kunde **éwar* ha blifvit *éoar*, hvoraf *éor*, i det *w* öfvergått till vokal efter långt *e* (jfr härmed **hehwla* [Fick har W.[3] III, 94 grundformen *hvehvla*] — **héwla*- **héol-hjól*, och enligt denna förklaring möjligen **féorir* af **féwrir* sammandragat af **féwarir*), i st. f. att bortfalla med vokalförlängning (som i de anförda orden redan fans) såsom efter föregående kort vokal. Jag underställer båda dessa förklaringsförsök andras pröfning, då jag icke än kunnat besluta mig för att gifva någotdera afgjordt företräde. Säkert är, att Ficks förklaringar af *jór*, *tjá* m. fl. dylika ord genom antagande af brytning (: **jahus*, W.[3] I, 477, **tjaha*, W.[3] III, 121) äro bevisligen oriktiga, såsom jag vid annat tillfälle skall ådagalägga. [Jfr fsve! se s. 152, n. 0]

[2]) Ags. *i* framför *h* i st. f. *e* är säkerligen sent och egendomligt ags. samt jämförligt med ffri. framför *r* (jfr s. 168, n. 2), i det äfven i ags. ursprungligt *a* återfinnes som *i* framför *h*, t. ex. *miht* (jämte *meht* og *maht*), *niht* (*neht* af *naht*), *hlihhan* (*hlehhan* af **hlahjan*). Att *i* i dessa fall passerat mellanstadiet *y* af *ea*, såsom man plägar antaga, tror jag nämligen ej.

Digitized by Google

-tene (och *-tine*), ags. *ten* (äfven *tyn*), fno. *tíu* af **tehu*, *-tján* af **téan *tehan*, *tein-* af **tehin*;
got. *taihsva*: fhty. *zeswa* (för **zehswa*), fnfra. (glos. Lips.) *teswa*.[1])

Dessa tjugu exempel synas mig vara nog för att göra det i hög grad sannolikt, att en gotisk ljudlag verkligen funnits, enligt hvilken *e* af följande *r* och *h* hindrats från att, som öfver alt eljest, öfvergå till *i*. Vi skola längre fram finna, att man redan på gemensamgermanisk ståndpunkt kan uppvisa en hos *r* och *h* inneboende kraft att skydda *e* mot en inverkan, som eljest framkallat *i*, att vidare spår häraf tydligen visa sig i alla tyska germanspråk; det är ju då helt naturligt, att vi skola återfinna samma lag i gotiskan, och det är vidare i full öfverensstämmelse med den i gotiskan herskande likformiga och genomgripande tillämpning af (i synnerhet vokaliska) ljudlagar som i got. *e* i dessa fall aldrig öfvergått till *i* utan städse kvarstår oförändradt. — [Man finner, huru som alt det anförda afgjordt talar för att got. tecknet *aí* måste återgifva ljudet *e*.]

2) Emedan det, äfven på annat sätt än genom en jämförelse mellan got. och öfriga germanspråk, analog med den som nyss gjorts med hänsyn till *e* framför *r* och *h*, kan såsom fullt säkert ådagaläggas, att got., på ursprungligt *a* hänvisande, *o* (*aú*) framför *r* och *h* är af gammalt kvarstående och åter got. *e* (*aí*), efter hvad allmänt erkännes, måste uppfattas på samma sätt som got. *o* (*aú*).

Det utlofvade beviset för, af *a* uppkommet, *o*:s omedelbara gemensamgermaniska ursprung är följande:

En jämförelse mellan got. och öfriga germanspråk ådagalägger, att ursprungligt, d. v. s. till *u*-serien hörande, indoeuropäiskt *u* på gemensamgermanisk ståndpunkt öfvergått till *o* framför *h*. Man finner nämligen, att

[1]) Jag har i alla de anförda exemplen förbigått sådana ordbildningar, där *i* eller *j* följer på *r* och *h*, emedan en nu företagen jämförelse mellan dylika bildningar i got. och öfriga germanspråk med hänsyn till rotvokalen, af skäl som vi längre fram skola finna, vore högst olämplig, ja lätt vilseledande.

Digitized by Google

got. *auhsa*[1]) = fhty., fnfra. *ohso*, ffri. ags. *'oxa*, fno. *oxi* (»older form» äfven enl. Clesby och Vigfusson; vanligare är den nyare formen *uxi*; samma dubbelformer i fsve.), nysve. *oxe*;

got. *bauhta* (pret. af *bugjan*) = ags. *bohte*, *boht* (af *bycgan*), fs. *gi-boht* (af *buggjan*);

got. *dauhtar* = fhty. *tohter*, fs., fnfra. *dohtar*, ffri. *dochter*, ags. *dohtor*, fornskandinaviska runspråket pl. *dohtriʀ*, fno. *dóttir*;

got. **dauhta* (antaget pret. till *dugan*; jfr. Leo Meyer Got. Spr. s. 582) = fhty. *tohta*, ags. *dohte*;

got. *dauhts*, väl oaktadt skillnaden i betydelse = fhty. *doht*, äfven *dohta*;

got. *ga-drauhts*, *drauhtinon*, jfr fhty. *trohtin* [och *truhtin*, yngre[2]) form], fs. *drohtin* [men *druht*[2]), *druhting*], fnfra. *drohtin* (äfven *druhtin*, *druftin*[2])], de saliske frankernas språk *drocht* [äfven *drucht*[3])], ffri. *drochten* [samt *dracht* (för *droht*?) och *drecht*[2])], [ags. *dryht*, *driht*, *dryhten*, *drihten*[2]),] fno. *drótt*, *dróttin*;

got. *fauho*[4]) = fhty. *foha*, mhty. *vohe* (jfr nyhty. f. *Fochin*, Grimm, DW. III, s. 1863), fno. *fóa*; jfr. ags., nyeng. *fox*, [fno. *fox*, ntr.(!), hit?] fs. *vohs* [och *vus*, enl. Grimm, DW. IV, 1, 330, hvarmed väl fnfra. g. pl. *vusso* afses], platty.[5]),

---

[1]) I detta ord är visserligen *u* ursprungligast uppkommet af *va* (se Leo Meyer, Got. Spr. s. 582, Fick, W.[3] I, 30), men *u* är dock, efter hvad allmänt antages, redan indoeuropäiskt; jfr. sanskr. *ukshan*, cambr. *ych* (Fick, a. st.).

[2]) Dessa former bero på inverkan af *i* på föregående gemensamgermaniskt *o*; med andra ord här föreligger en art af *i*-omljud, om hvilken längre fram. De anförda formerna med *u* äro således icke hinder för den uppfattning, jag ofvan söker göra gällande rörande *o*.

[3]) 4 handskrifter af *lex salica* ha former med *o* (*droch*, *drocf-* m. fl.), 6 ha former med *u* och stamslutande *i* (jfr. förra noten!): *druct*i m. fl. (se Kern, Gl. d. LS. s. 159).

[4]) Med ursprungligt *u* enligt Fick, W.[3] III, 187 (mot Leo Meyer, Got. Spr. s. 583).

[5]) Enligt J. F. Danneil, *Wörterbuch der altmärkisch-plattdeutschen Mundart*, Salzwedel 1859.

Digitized by Google

nyfri.[1] *foss*, nyholl. *vos*, [däremot fhty. *fuhs* af stam *fuhsi-* för *fohsi-* (jfr s. 171, n. 2) liksom *fuhsîn* (f), nyhty. *Fuchs* pl. *Füchse*, *Füchsin*);

got. **lauhs* (?)[2]) = nysv. *lo* (= **lóa* (?); Bugge föreslår, KZ. XX, 10, *lói-* i öfverensstämmelse med lit. *luszis*); jfr. fs. *lohs* (i Strassburg-glosorna), ags. *lox*, nyeng. *loss*, nyholl. *losch*, nyda. *los*, [däremot fhty. *luhs*, stam *luhsi-* af *lohsi-* (jfr *fuchs*), nyhty. *Luchs*, pl. *Lüchse*];

got. *lauhatjan* = fhty. *lohazzan*[3]), jfr ock *lohjan*, mhty. *lohe* (nyhty. *Lohe*), ffri. *loga*, fno. *log*, *logi*[4]);

got. *lauhmoni* = fornholl. *logchem*, nyfri. *löchem*[5]) (äro dessa ord förkortade af *lochmen*, *lohman* och motsvara de så formelt det got. ordet?);

got. *nauh* = fhty., fs. *noh*, ffri. *noch*, nyholl. *nog*;

got. *sauhts* = fhty. *soht* [men oftast den yngre formen *suht*, jfr s. 171 n. 2], fno. *sótt*[6]) [öfriga germanspråk ha endast former med *i*-omljud: fs., ags. *suht*, ffri. *sechte*];

got. (*us-*) *tauhts* = fhty. *zoht* (en gång i gl. K. [jfr. *floht*!]; eljest så väl där som annanstädes alltid *zuht*; likaså fs. *tuht* (en gång i «Werdener Heberegister»), ags. *tyht*, *tiht*), ffri. *tocht*, ags. *ge-toht* (ntr.), *tohte* (sv. fem., Grein); jfr. fhty. *-zoho*, fs *-togo*, ffri., ags. *-toga*, fno. *-togi*.

got. *þlauhs*, jfr fhty. *floht* (en gång i gl. K., eljest öfveralt *fluht*, med *i*-omljud af *o* till *u* liksom *zuht*; likaså fnfra. *fluht*, nyholl. *vlugt*, ffri. *flecht*, ags. *flyht*), fno. *flótti*.

---

[1]) Enligt C. H. Stürenburg, *Ostfriesisches Wörterbuch*, Aurich 1857. För den wangerogska munarten tecknar Ehrentraut (*Friesisches Archiv*, I B., Oldenburg 1849 [Fr. Arch.], s. 368): *Fos*.

[2]) Med ursprungligt *u* enl. Fick, W.[3] III, 275.

[3]) Fhty. har dock äfven *laugazan*; jfr Fick, W.[3] I, 274. Leo Meyer (Got. Spr. s. 582) fattar *au* i got. *lauhatjan* som *aú*, Holtzmann däremot (Ad. Gr. I, 1, 243) som *áu*.

[4]) I nyda. *lue* har *u* återkommit.

[5]) Båda formerna (utan jämförelse med det got. ordet) anförda hos Stürenburg.

[6]) Fno. har, som kändt, äfven formen *sút*, som väl står för *sót* (liksom *skúar* för *skóar*, *hún* jämte *hón*) och ej för **suhti-* af **sohti*; jfr längre fram.

Ett bestämdt undantag från den genom dessa ex. styrkta lag träffa vi däremot vid jämförelse mellan pret. plur. af starka verb af *u*-klassen i got. och öfriga germanspråk:

mot got. *tauhum* svarar nämligen fhty. *zugun*, ags. *tugon*;
got. *þlauhum*: fhty. *fluhun*, ags. *flugon*.

Här antar jag, att [ändelsens *u*(?) och] analogin med alla öfriga verb af samma klass på gemensamgermanisk ståndpunkt bevarat *u*, som dock i got. gått öfver till *o*. I part. pret. af dessa samma verb finna vi visserligen öfverensstämmelse mellan got. och öfriga germanspråk:

got. *tauhans* = fhty. *zogan*, fs. *togan*, ags. *togen*, fno. *toginn*;
got. *þlauhans* = fhty. *flohan*, ags. *flogen*;

men då verba af *u*-klassen i alla germanspråk, utom got., städse ha *o* i part. pret., bevisar denna öfverensstämmelse intet, och vi skola också i det följande af analogin med verb af *i*-klassen finna, att äfven här på gem.-germ. ståndpunkt *u* kvarstått.]

Härmed vågar jag anse mig hafva afgörande bevisat den vigtiga, så vidt jag vet, ej förut uppmärksammade ljudlagen om öfvergång från ursprungligt *u* till *o* framför *h* på gemensamgermanisk ståndpunkt. Då nu detta *o* i alla de yngre germanspråken — jag afser härmed alla utom gotiskan — måste uppfattas såsom oförändradt kvarstående[1]), där det ännu återfinnes — nämligen i regeln öfver alt, där ej *i* eller *j* följt därpå —, så är samma uppfattning för got. den enda antagliga. Huru onaturligt vore det också ej att förutsätta, att ett got. *dauhtar* (= *dohtar*) genomgått utvecklingarna: *duhtar—dohtar* (gemens.-germ.) *duhtar—dohtar* (de båda sista särskildt gotiska utvecklingar)! [2])

[1]) Det är tydligt, att här ingen grund finnes att antaga, att *o* skulle åter uppkommit af ett *u*, som förut varit *o*. Ty här saknas den förutsättning, som ligger till grund för nämda visserligen otroliga, men möjliga antagande i got., nämligen en i alla andra fall än framför *r* och *h* genomgående öfvergång från *o* till *u*. Fhty. *tohter* kan icke rimligtvis på fhty. ståndpunkt med hänsyn till sitt *o* ha en annan historia än fhty. *morgan* eller *hold* (jfr s. 167, n. 1).

[2]) Det vill säga: *h* skulle här först saknat, så fått, så förlorat, så återfått benägenheten för *o* i st. f. *u*!

Digitized by Google

Från de got. pluralformerna *snauhum*, *tauhum*, *þlauhum*, med sina *o* utan motsvarighet i öfriga germanspråk, såsom straxt ofvan visades, kan ett skäl för en allmän nyare speciell gotisk öfvergång från *u* till *o* icke hämtas, så framt man ej vill alldeles underkänna de enstämmiga vittnesbörd från alla öfriga germanspråk, som ofvan framdragits. Jag ser i de tre nämda got. formerna en fortsatt verkan af den ofvan uppvisade gemens.-germ. ljudlagen, ett fullständigande af den genom dess tillämpning äfven i fall, som förut varit undantagna, således en enstaka nyare got. öfvergång från *u* till *o* framför *h*, vittnande äfven den att got. *h* fortfarande föredrog den senare vokalen framför den förra. En märklig motsvarighet bildar fno., där äfven *ú* framför *h* öfvergått till *ó*[1]), ex.: *þótta* = (**þôhta*, **þûhta*), *ótta* (= **ôhta*, *ûhta*, got. *uhtvo*), *oeri* (= **ôhira*, **ûhira*, got. *juhiza*[2])).

Af hvad här nu blifvit uppvisadt framgår som en oafvislig slutföljd, att äfven genom försvagning af *a* uppkommet *o* framför *h* i got. måste anses hafva alt jämt oförändradt kvarstått, att sålunda det got. *aú* framför *h* måste anses vara det gemensamgermaniska, äfven i öfriga germanspråk i regeln kvarstående, *o*. — En likartad bevisning med hänsyn till af *a* försvagadt *o* framför *r* kan icke åvägabringas, då ursprungligt *u* framför *r* icke torde finnas i got.[3]) (jfr Leo Meyer, Got. Spr. s. 583); men,

---

[1]) Häri röjer sig en fullkomlig motsvarighet till den af mig ofvan (s. 12) uppvisade öfvergången från *í* till *é* i fno. framför *h*.

[2]) Rörande längden af dessa *u* se Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, s. 9; jfr ock om *þótta* Wimmer, Fno. Forml. s. 26.

[3]) Möjligen skulle dock hit kunna föras *dörr*, för hvilket ock Fick, W.[3] III, 151, anger en germanisk grundform *dura* (af ursprungligt *dvara*, jfr *uhs* af *vahs* ofvan s. 171 n. 1). I öfverensstämmelse med ofvan styrkta öfvergång från *uhsan* till germaniskt *ohsan* bör ock ett german. *dora* ansättas; jfr. got. *daur*, *dauro*, fhty. *tor*, n. (men *turi*, f., och väl med anslutning därtill *tura*, f.), fs. *dor*. ntr., pl. *doru* (Hél. Mon.; Cott. har en gång *duru*, Mon. en gång *durun* [mot 2 ggr. *dorun* i Cott.] genom inverkan af följande *u*; fnfra. regelrätt *duri*), platty. *dör* (af *dor*; Nerger, Mckl. Gr. s. 130), ffris. *dor* (äfven former med *u*), nyfris. *dore*, *doare*, *dör* (enl. Richthofen Afr. W.), ags. *dor* ntr. (och *duru*, f.), fno. har däremot ej *o* att uppvisa, utan, där ej *y* genom *i*-omljud finnes, blott *u*:

Digitized by Google

då hvad som gäller om *h* af lätt insedda skäl äfven måste gälla om *r*, kan det med det ofvan utvecklade äfven anses vara bevisadt, att got. *aú* framför *r* är det oförändradt kvarstående gemensamgermaniska *o*.

Men ha nu *r* och *h* haft en sådan kraft att skydda ett framför stående, vare sig af ursprungligt *a* eller af *u* uppkommet, *o* från den eljest i got. genomgripande öfvergången från *o* till *u*, så är det mer än sannolikt, att de på samma sätt skyddat *e* från den motsvarande öfvergången till *i*, att sålunda got. *aí* är det kvarstående gemensamgermaniska *e*.

Men det är icke nog med att [*r* och] *h* haft denna märkliga inverkan på ursprungligt *u*; säkra spår, ehuru visserligen få, kunna ock uppvisas, som häntyda på en dylik inverkan på ursprungligt *i*. Jag har sparat att framställa detta tils nu, emedan den närmast föregående utredningen torde för läsaren vara en lika vigtig förutsättning för den riktiga uppfattningen af de följande ex., som den varit för mig, och emedan det föregående analogislutet från förhållandet med *u*—*o* i de flestes ögon torde vara vida kraftigare än det nu följande, till så högst få fall inskränkta beviset.

Jag finner altså vidare gotiskt, af ursprungligt *a* uppkommet, *aí* vara det kvarstående gemensamgermaniska *e*,

3) emedan på gemensamgermanisk ståndpunkt ursprungligt *i* öfvergått till *e* framför *r* och *h* och detta så uppkomna *e* måste antagas hafva kvarstått oförändradt i got.

Ett ex. på denna öfvergång framför *r* finner jag i got. *vaír*

g. pl. *dura*, d. *durum*, hvilket förklaras däraf, att ordet, liksom ags. fem. (hvarom Heyne, Ag. Gr.[3] s. 282), är *u*-stam (jfr härom längre fram). — Äfven andra europäiska språk ha *o* i detta ord: lat. *fores*, cambr. *dor*, forniriska *dorus* (äfven *u*-stam, enl. Curtius, Gr.[4] s. 258). —

Likaså kunde hit föras got. *aurti-* (= *orti-* af *urti-* af ursprungl. indoeur. *vart-*, Fick, W.[3] III, 35) ags. *ort-* [men fno. *urt*, fsve. *yrt*, ty *i*-stam; jfr längre fram]; jfr fhty. *ka-orzôn* (Graff, I, 477).

Då jag anser dessa ex. ej fullt säkra, är det därför, att indoeuropäiskt *va* väl skulle hafva kunnat, utan att passera mellanstadiet *u*, direkt öfvergå till *o* (?).

Digitized by Google

= fhty. *wer*[1]), *wer-alt*, *wero-dheoda*, *weri-gelt* (lagarnes *weri-gildus*[2])), fs. *wer*, *wer-old*[3]), fnfra. *wer-olt*, ffri. *war-ld* (för *wer-ald* genom inverkan af *r*, jfr s. 163 n. 1; äfven *wrald*), *wer-lik* (för *werld-lik*; äfven *wraldlik*), *wer-geld*, ags. *wer*, *wer-cyn*, *wer-þeód*, *wer-old*, *wor-uld* (genom inverkan af *w* för *wer-*), fno. *verr*, pl. *verar*[4]), *ver-þjóð*, *ver-öld*.

Den germaniska grundformen af detta ord är således *wera-*, som åter uppkommit af äldre *wira-*; jfr lit. *vyras* (= *vîras*), lat. *vir*, fir. *fer*, pl. *firu*, *fiur*, sskr., zend. *vîra*, hvilka tydligen hänvisa på *i* såsom ursprungligt i detta ord[5]). Andra ex. kunna ej anföras, då ursprungligt *i* eljest aldrig torde förekomma i got. framför *r* (jfr Leo Meyer Got. Spr. s. 541—2). —[6])

Några, alla germanspråk genomgående, ex., som kunna

---

[1]) Det af Graff (I, 931) från Muspilli anförda *uuiru* hör ej als hit (det är = *vuiru* af *vuir*, *fiur*; se Müllenhoff och Scherer DM.[2] s. 7).

[2]) I en urkund från 779 *uuirigeldo* (Graff, IV, 192), säkerligen genom inverkan af det följande *i*, hvarom längre fram.

[3]) En gång förekommer *warold* genom inverkan af *r* på *e* (se härom s. 163, n. 1); jfr den ffri. formen.

[4]) Den fno. pluralformen *-verjar* (i *skip-verjar*, *Vík-verjar* m. fl.), som hos Cleasby och Vigfusson hitföres, är uppenbarligen ett helt annat ord af stam *varja-*; jfr ags. pl. *-ware* (*Rom-ware*) och i synnerhet de tyska namnen *Bajuvarii*, *Chatt-uarii* m. fl. (Jfr Grimm, *Geschichte der Deutschen Sprache*, 3 Aufl., Leipzig 1868, s. 542 not.**). — Hade man en afledning på *-ja* af stammen i *verr*, skulle den, enligt hvad jag i början af denna afhandling uppvisat, i fno. nödvändigt ha lydt *virja-*.

[5]) Leo Meyer (Got. Spr. s. 542) är tveksam rörande uppfattningen af *i* i detta ord. Fick (W.[3] III, 306) uppger en germanisk grundform *vera*, d. v. s. anser *e* vara försvagadt af *a*. Bezzenberger säger (A-Reihe s. 65 not. 1), att detta ord är »nicht ganz klar», men antar dock en ig. grundform *vara* och jämför grek. *ϝοϱος*, *οὖϱος*. Vittnesmålen från alla öfriga europäiska språk (af den indoeur. familjen) med *e* eller *i* till vokal tala dock afgjordt emot denna sammanställning, så framt man eljest vill hålla på teorin om en gemensameuropäisk försvagning af *a*-ljudet till *e*, på hvilken teori just B:s anförda afhandling är grundad. — I förbigående må anmärkas, att grek. *οὖϱος* väl närmast motsvarar ags. *-ware*, *-waras*, jfr ock fno. *-verjar*. — Denna ständigt återkommande tvekan om detta ords grundvokal är uppenbarligen föranledd af de germaniska formerna med *e*, hvilka man hittils icke kunnat tillfredsställande förklara.

[6]) I fno. finna vi icke någon öfvergång från *í* till *é* framför *r*, såsom förhållandet var framför *h* (jfr ofvan s. 12); ex: *spíra*, *tírr*, *vírr*. Detta

Digitized by Google

ådagalägga en motsvarande öfvergång från *i* till *e* framför *h*, finnas ej. Ett ursprungligt *i* är också i denna ställning sällsynt på det germaniska språkområdet. Af följande ex., men framför allt af analogin med nyss anförda fall samt med behandlingen af ursprungligt *u* i samma läge, vågar jag dock sluta till en forngermanisk öfvergång äfven af *i* till *e* framför *h*:

got. *maihstus* (hörande till germ. verbet *mîgan*), jfr ags. *mex*, *meohx*, [äfven *mix* (Z. f. D. Phil. I, 38), jfr s. 169 n. 2]; [men fhty. *mist* regelbundet af **mehstu- *mestu- *mistu* genom inverkan af *u*].

got. **vaihsl* förutsättes af fhty. *wehsal*, *wehsalôn* [men regelrätt *ki-wihsli*, och *wihsliu* till infin. **wihsljan*; fnfra. har ock genom inflytande af *i*: *wihsil*, nyholl. *wissel* [1])], hörande till √*vik* i lat. *vices* (Fick, W.[3] I, 784);

got. **laihvn* = fhty. *lehan* (aldrig accentueradt; antas dock allmänt = *lêhan*), fno. *lén*, [ags. *leán* = **lehn* med brytning *ea* för *eo*?; äfven *læn* = **lehn*, *lên* med tidigt bortfallet *h*? eljest *æ* svårförklarligt] [2]);

[fhty. *speh*, *speht* jämfördt med sskr. *pîka*, lat. *pîca*, *picus*? så Fick, W.[3] I, 254; men annorlunda W.[3] III, 352];

ett got. **taihon* motsvarar fhty. *zehôn* («committere, reficere» [3]), Graff, V, 584), ags. *teón*, *teóde* (= **tehôn*, *-ôda*) äfven (*tehhan*? [4]), *teohhjan* [5]) = ***tehjan* [för formen *tihhjan* jfr

öfverensstämmer, som man finner, väl med de fno. ljudregler, som jag ofvan uppvisat, enligt hvilka *h* kvarhåller *e* mot följande *i*:s och *j*:s inflytande, men däremot icke *r*.

1) Fno. har en annan bildning med *i*: *víxl*, som ej tyckes stå för **víhsl* — hvilket ju, enligt hvad jag s. 12 uppvisat, bort bli **véhsl* — utan för *vik-sl* (till *vika*, *veik*) och således ej hör till samman med de fhty., fs. orden, till hvilka säkerligen ej häller ags. *wrixl* hör.

2) En helt annan bildning är fno. *lán*, sve. *lån*, ags. **lân* (förutsättes af nyeng. *loan*), och ett möjligen (såsom dubbelform till *lehan*) befintligt fhty. *lêhan*, hvilka hafva ursprungligt *ai* (got. *ái*); jfr ock fs. adj. *lêhni* (så Heyne, Hêl.) el. *lehni*?

3) Det af Graff härmed sammanförda *zehôn*, tingere, torde vara ett helt annat ord.

4) Denna form (för **tehjan*) anföres af Graff, a. st., men återfinnes hvarken hos Ettmüller eller Grein.

5) Förhållandet mellan de bägge verbalformerna *teón teohjan* är, som man lätt finner, det samma som mellan fs. *tholôn* och *tholjan* (jfr ofvan s. 165

Digitized by Google

ofvan s. 169 n. 2], fno. *tega-sk* (i perifrastisk användning: *tegask görva*, Cleasby och Vigfusson, IED. under *tjá*[1]), hörande till samma rot som germ. verbet *tîhan* och väl bildande en germanisk motsvarighet till lat. *dīcare*. På detta sista ex. lägger jag den hufvudsakliga vigten, då det ju är fullständigast[2]).

För antagandet af en gemensamgermanisk öfvergång från *i* till *e* finner jag vidare ett stöd i de got. pluralformerna af pret. af starka verb hörande till i-serien, såsom *laihvum*, *taihvum*, *þaihvum*, i hvilka *h* antagligen på grund af en af gammalt kvar-

---

n. 1). Jag fäster särskild uppmärksamhet vid formen *teón*, då denna konjug. i ags. eljest alltid har *-ja* i inf.

[1]) Dessa båda verb ha dock, enligt min tanke, intet annat med hvarandra att göra, än att de härledas från samma rot. Betydelsen af det perifrastiska *tega-sk* stämmer ej als med det vanliga *tjá*, men däremot väl med ags. *teón*, *teohhjan* »facere, statuere, constituere, decernere, censere» (enl. Grein). Fno. *tjá* åter, af hvars betydelser, »to shew» och »to tell, relate» (enl. Cleasby och Vigfusson), den senare motsvarar den, som återfinnes hos got. *ga-teihan*, »anzeigen, erzählen» (enl. Heyne Glossar till Ulfilas), är, såsom jag redan (ofvan s. 12) antydt, just samma verb som detta got. starka verb *teihan*. Lemning af stark böjning ser jag i pres. *té* för äldre **téa* (icke för *tei* enligt verb med »stammar på -*e*», såsom Wimmer uppgifver, Fno. Forml. s. 142), *tér* för *téir* att likställa med *sé*, *sér* af *sjá*, och möjligen part. pret. utr. *téð* (i ä. Eddan; förhåller sig till mask. **ténn* liksom *séð* till *sénn*). Alldeles analogt är förhållandet med *ljá lé lér*, hvartill dessutom finnes en märklig, afgjordt bevisande form, part. pret. plur. *lénir* (enl. Cleasby och Vigf.); altså = got. *leihvan*, pres. *leihva*, (*laihv*, *laihvum*) *laihvans*. Dessa tvänne verb böra därför med sina nu angifna former i fornnorska grammatiken uppföras under den starka konjugationen *biða* — *beið* — *biðum*. De svaga preterita äro naturligtvis nyare bildningar, hvilkas uppkomst lätt förklaras däraf, att det gamla starka preteritum enligt fno. ljudlagar kommit att alldeles sammanfalla med pres.; af ett fno. ursprungligt **taih* skulle ju bli *té* liksom af *hnaig—hné* (jämte *hneig*). Jag tillägger, att preteritiformerna *téða*, *léða* äro bildade, medan verben än hette **téa*, pres. *té*, part. **ténn*, **léa*, *lé*, *lénn*, medan däremot *tjáða*, liksom presensformerna *tjái*, *tjá*, part. *tjáðr*, pres. konj. *ljái* (jämte *lé*), imperat. *ljá* (jämte *lé*) uppenbart äro yngre nybildningar efter de yngre infinitivformerna *tjá*, *ljá*.

[2]) Det är tydligt, att saknaden af det motsvarande got. ordet här betyder intet, ty att detta måste hafva lydt *taihon*, därom kan icke råda något tvifvel.

Digitized by Google

stående fonetisk egendomlighet i got. framkallat *e* för *i*, alldeles såsom det i motsvarande fall inom verba af *u*-serien till fortsättning af en bevisligen gemensamgermanisk ljudlag framkallat *o* för *u*. Liksom i detta senare fall är äfven öfvergången till *e* här blott got. och ej att finna i öfriga germanspråk. Så har fhty. pret. plur. *sigen* (af *sîhan*), *liwun* (af *lîhan*), *digen* (af *dîhan*), ags. *sigon* (af *sîhan*), *ligon* (af *lîhan*), *wrigon* (af *wrîhan*; alla enl. March). Mot got. part. pret., äfven med *e*, stå likaså öfriga germanspråks med *i*; fhty. *zigan*, *lihan*, *digan*, fs. *githigan*, *liwan*, ags. *sigen*, *tigen* (af *tîhan*), *ligen*, *wrigen*. Vi se häraf, att äfven i part. pret. en särskild got. utveckling försiggått inom *i*-serien; antagligen är därför förhållandet sådant äfven inom *u*-klassen, där dock en skenbar öfverensstämmelse herskar mellan alla germanspråk, såsom vi nyss sett (s. 173). Jag tillägger här, att fno. part. *lénir* (af *ljá*) väl har *e* för *i* (*lénn* af **lehenn*, **lihans*), men detta är hvad man på särskildt fno. ståndpunkt måste vänta, då *ih* här måste bli *eh* lika väl som *îh* blir *êh*. —

Vi hafva funnit, att den omständigheten, att i got. ursprungligt *i* och *u*, och icke blott de från *a* försvagade vokalerna, återfinnas såsom *aí aú* framför *r* och *h*, långt ifrån att utgöra något bevis mot de nämda got. skriftecknens uppfattning såsom tecken för *e*- och *o*-ljud eller mot dessa *e*- och *o*-ljuds likställighet med öfriga germanspråks, då de äro försvagade af *a*, och deras egenskap, i detta fall, af i de särskilda germanspråken från gemensamgermanisk (*e* oftast från gemensameuropäisk) tid kvarstående försvagningar af indoeuropäiskt *a*, tvärt om utgör ett kraftigt stöd härför [1]).

Till alt hvad nu blifvit anfördt för nämda uppfattning af got. *aí* och *aú* skall längre fram än ett vigtigt skäl läggas.

[1]) Det är emellertid just denna omständighet, att *ai* och *aú* äro att träffa för ursprungligt *i* och *u*, som förmått Bezzenberger att förklara, att got. *ai* och *aú* ej kunna hafva det ringaste att göra med öfriga germanspråks *e*, *o* (jfr ofvan s. 166 n. 1)! Jag vågar hoppas, att läsaren häraf skall dömma annorlunda i denna fråga.

Digitized by Google

Då, efter hvad genom denna undersökning blifvit ådagalagdt, i got. ordbildningar sådana som *bairhtei*, *vairþida*, *fairina*, *airzjan*, *garaihtjan*, *saihvis ai* är det kvarstående gemensamgermaniska *e*, finna vi, att i got. *i* (*,i,*), *j*, hurudant än förhållandet må vara i öfriga fall, säkert här icke inverkat på föregående *e*, då *r* eller *h* stått emellan dem, närmast efter *e*. I det senare fallet, då *h* följt efter *e*, finna vi en öfverensstämmelse med fno. och i denna öfverensstämmelse ser jag ett vigtigt stöd för det antagande, jag ofvan (s. 12) gjort, att det är det gamla *e*, som här i fno. orubbadt kvarstår. I det förra fallet åter, då *r* följt efter *e*, finna vi i got. en vigtig afvikelse från fno., en afvikelse som däremot, såsom vi straxt skola finna, har till en viss grad sin motsvarighet inom alla öfriga språk af den tyska språkgrenen.

Jag öfvergår nu till att undersöka, huru i *fornhögtyskan* de gemensamgermaniska *-er-* och *-eh-* (got. *-air-* och *-aih-*) behandlats framför följande *i* och *j*. Att vigtiga skäl finnas att äfven i detta språk undersöka detta fall särskildt, skall härvid framgå.

Digitized by Google

Studia parva.

Scripsit *H. M. Gemzoe*, adiunctus Randrusiensis.

I.

De loco Ciceronis, qui est Verr. II, § 32—34, disputatio critica.

Constat, maximas enarrandi difficultates præbere locum illum Ciceronis Verr. II, § 32—34, ubi universe de re iudiciali Siciliæ provinciæ exponitur, quem etsi tractarunt viri docti, peto, ut mihi quoque liceat parvam ad rem expediendam stipem conferre.

Quod ad summam rem attinet, C. T. Zumptium verum vidisse puto; ego certe, antequam Zumptii editionem cognoveram, in idem incidi; sed enarrationem suam ad finem non perduxit. Vidit enim, Ciceronem, quum § 32, qui legibus iudicare deberent, ostendisset, proximis paragraphis exposuisse, quæ Verres fecisset, quemadmodum in hac quoque re leges neglexisset. Vidit etiam, enumeratis sex causarum generibus, quæ § 32 proponuntur, quibus respondere debeant singula, quæ §§ 33—34 enumerantur, necessario sequi, ut verba, quæ sunt: *selecti ex conventu aut propositi ex negotiatoribus iudices nulli* (II, 1, p. 187, 25 edit. alt. Tur.), respondeant illis: *quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex datur, quod Siculus a civi Romano, civis Romanus datur* (p. 187, 11), itaque conventum intelligendum esse Siculorum. Sed fugit virum doctum, in sua huius loci enarratione deesse § 34 commemorationem eius generis, quod Cicero § 32 quinto loco posuit, ceterarum rerum, quas præcipue capitales fuisse, quum reliquæ omnes privatæ essent, plane ei assentior. Cicero tamen ne hoc quidem omisisse mihi videtur. Quid enim aliud significatur his verbis, ab enarratoribus varie tentatis: *de conventu ac negotiatoribus nulli iudices* (p. 188, 2)? Scio equidem, Madvigio, præceptori meo semper colendo, probata Zumptii de conventu Siculorum sententia inutilem repetitionem habere videri hæc verba, in quibus et interpolationem et men-

Digitized by Google

dum subesse suspicetur[1]). Sed præter id, quod dixi, deesse sexti generis commemorationem, notandum est, quod Madvigius quoque animadvertit, non prorsus ex superioribus repetita esse hæc verba; priore enim loco scribitur: *selecti ex conventu aut propositi ex negotiatoribus*, hoc: *de conventu ac negotiatoribus*. Et recte habet hoc discrimen verborum. Nam in causis privatis Siculorum et Romanorum iudices aut ex Siculis aut ex Romanis sumebantur, quippe qui semper ex eius natione esse deberent, unde petebatur; sed in ceteris illis (maxime publicis) causis selecti iudices e conventu civium Romanorum proponi solebant (p. 187, 12)[2]). Id addam, tum demum, si hæc verba ab ipso Cicerone scripta esse statuerimus, intelligi, quemadmodum facta sit transpositio illa verborum, quæ sunt: *Hæc copia, quam dico, iudicum fuisse?*, quam factam esse demonstravit Madvigius[3]). Nam oculi librarii a verbis, quæ sunt: *iudices nulli* (p. 187, 26),

[1]) Opusc. acad. II, p. 351, ann. 2.

[2]) Offendit etiam Madvigium, quod quum supra *selectos iudices proponi solere* dixerit, hic ea verba disiungit (*selecti e conventu aut propositi*). Ego nullam offensionis causam video, quoniam diversa iudiciorum genera his locis commemorantur, priore ceteræ illæ res, hoc causæ civium et Siculorum, ita ut non facile confunderentur personæ iudicum, etiamsi eadem verba utroque loco ponerentur. Ne id quidem satis intelligo, quod dicit Madvigius, fieri posse, ut comprehendantur illa significatione (*selecti e conventu*) etiam ii, qui inter homines non eiusdem civitatis iudicarent. Nam quemadmodum Verres in illis iudicibus dandis versatus sit, his verbis significatur: *Ex lege Rupilia sortitio nulla* (p. 187, 30). — Ceterum Zumptius ea, de quibus disputo, verba intacta non reliquit, sed ad commemorationem legis Hieronicæ proxime præcedentem retulit suspicans, ex hac lege iudices simul e Siculis et civibus Romanis sumptos esse, ita ut hoc quoque loco conventum intelligat Siculorum. Mihi tum abundare videntur hæc verba, quoniam per se intelligitur, si lege Hieronica iudicia a Verre prorsus sublata sint, iudices ex ea datos non esse.

[3]) de Ascon. Ped. App. crit. p. 43—44: »Deinde subiiciuntur illa: *Hæc copia, quam dico, iudicum* et quæ sequuntur, quæ apertum est, nuper iam posita (in illis: *præconem, haruspicem, medicum suum dabat*), hic ad alterum genus ita subiici non potuisse; nec ad proximorum generum commemorationem quidquam huiusmodi adiungitur; omnibus autem generibus iudiciorum enumeratis, quum in nullis eos, quos oportuisset, iudices fuisse, demonstratum esset, recte hæc universe de omnibus subiici poterant ac pæne debebant.«

Digitized by Google

ad hæc: *nulli iudices* (p. 188, 3) aberrarunt et, errore observato, ea, quæ omissa erant, in margine ascripsit, unde pravo loco in contextum orationis reposita sunt. Prorsus necessaria videtur hæc transpositio, quamquam neglexerunt editores Turicenses et Mommsenius (II, 1, p. 187 ed. Tur. alt.); nam illa: *Hæc copia quam dico iudicum* (*hæc, quam dico* ɔ: in omnibus his, quæ enumeravi, causarum generibus) aperte sunt eius, qui orationem de re aliqua absolvit et superiora comprehendit; fieri non potest, ut Cicero hæc in mediam enumerationem singulorum causarum generum inseruerit. Relinquitur parva difficultas in eo, quod Cicero addidit: *ac negotiatoribus*, quum hi proprie pars conventus essent. Sed puto, ea ipsa de causa Ciceronem hoc addidisse, ut ostenderet, significari conventum civium Romanorum, non, ut paulo ante, Siculorum.

Aliam noster locus difficultatem habet in his: *sicuti videtis edictum: si quid perperam iudicarit senatus* (p. 187, 28). Hæc cum iis, quæ in codicibus proxime præcedunt, cohærere non posse, ante multos annos satis docuit Madvigius [4]), sed locum insanatum reliquit neque postea ad eum revertit. Mommsenius l. l., spreta, ut dixi, transpositione illa Madvigiana, sic scribendum coniecit: *Cuiusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse, si, uti videtis, edictum est: si qui perperam iudicarit. Senatum quoque ostendam* sqq., levi sane correctione. Sed fateor, me non satis intelligere, quemadmodum sibi hoc proposuerit vir ille rerum

---

[4]) de Ascon. Ped. App. crit. p. 44: »Accedit coniunctio huius loci (*Hæc copia-fuisse*) et proximorum satis mira, in qua iam Hotomanus, Ernestius, alii offenderunt, non solum propter comparationem hominum et edicti reprehendenda, sed quod in hac ipsa comparatione non finitur oratio, sed ad edicti nomen subiiciuntur verba quædam: *Si quid* etc., quasi horum homines isti similes dicantur, aut quidquam in his maxime verbis ad denotandos eos aptum insit. Ne id quidem video, quomodo *sicuti* pro pronomine *quale* positum defendant, etsi scio dici *sic sunt homines* et similia; *eiusmodi, sicuti vides homines* non puto dici posse. — puto, Ciceronem, quum de privatis iudicibus capitis edicti sententiam attulisset, statim de senatu iudicante edicti non sententiam sed ipsa verba subiecisse; id enim ostendit *iudicarit*, pro quo ante dixit *iudicasset*. De ceteris nihil definire audeo, vitium notasse contentus.«

Digitized by Google

Romanarum doctissimus. Suspicor tamen, ita eum hæc verba intelligi voluisse, ut sententia condicionalis (*si edictum est*) demonstrationem nequitiæ Verris contineret, ita ut hæc efficeretur sententia: eo principe, qui tam nefarium edictum proponere posset. Sed vereor, ut hoc tali sententiarum coniunctione recte Latine significari possit. Et videntur hæc: *Cuiusmodi — fuisse?* per se, cohorte et principe compositis, absolutam et perfectam exhibere sententiam[5]). Etsi plus mihi fortasse arrogo conatu rei expediendæ, quam summi viri, de nostra disciplina optime meriti, aut tanquam desperandam reliquerunt aut, ni fallor, frustra tentarunt, tamen sententiam meam peritioribus expendendam proponam. Mommsenii igitur coniectura ex parte retenta, hoc Ciceronem scripsisse suspicor: *Sicuti videtis edictum: si qui perperam iudicarit, senatum quoque ostendam* sqq., ita ut comparatio efficiatur privati iudicis condicionis in causis civium inter se oppidorum Siciliensium, quæ condicio § 33 commemoratur, et senatus iudicantis in causis privatorum cum populo aliquo: quemadmodum illi propter hæc verba edicti libere iudicare non licuerit, ita senatum quoque coactu istius, quod non senserit, iudicasse. Ita igitur interpretor: *Ligesom I se* (*have set* § 33), *at han har truffet den bestemmelse*, *at*, *hvis nogen fælder en urigtig dom* osv., *således vil jeg også påvise, at et helt råd*, *når dommerhværvet en sjælden gang er blevet det*

[5]) An ita rem concepit Mommsenius, sententiam condicionalem fere pro causali (*si* = *si quidem*) positam esse, ita ut hoc Ciceronem significare voluisse statuatur, id quod Verres edicto suo occasionem quæsierit iudices ex cohorte dandi, satis ostendere, ex quam nefariis hominibus collecta fuerit illa cohors? Sed ne hoc quidem Ciceronem dixisse puto; id enim dicere voluit, comites Verris improbitatem suam etiam in iudicando præbuisse, quod minus logice, ut ita dicam, probatur eo ipso argumento adhibito, quod Verres eos iudicare voluit. Accedit quod in hac sententia verba, quæ sunt: *hoc principe*, de prætore iudicia administrante intelligenda erant (under dennes ledelse). Sed vix dubitari posse videtur, quin, ut dixi, cohortis et principis nomina inter se composita sint a Cicerone hoc significante, eiusmodi prætoris comites necessario turpissimos fuisse homines. — Ceterum apparet, nihil obstare, quin, Mommsenii coniectura retenta, transponantur hæc omnia: *Hæc copia-iudicarit.*

Digitized by Google

betroet, er blevet tvunget af ham til at dömme mod sin overbevisning. Aptissime inter se respondent *sicuti* et *quoque*, neque offendere licet in eo, quod hic prima modo verba edicti afferuntur; satis erat sententiam edicti breviter significare, quum cetera ex superioribus statim intelligerentur.

Ex mea igitur sententia hoc schema efficitur membrorum orationis inter se respondentium in his paragraphis:

§ 32.

1. Quod civis cum cive agat (p. 187, 5).
2. Quod Sic. c. Sic. non eiusd. civ. (p. 187, 6).
3. Quod priv. a pop. petit etc. (p. 187, 9).
4. Quod civis R. a Sic. petit etc. (p. 187, 11).
5. Ceteræ res (p. 187, 12).
6. Inter arat. et decum. (p. 187, 13).

§ 33—34.

1. Quod civis cum civi ageret (p. 187, 16).
4. Ex lege Rupilia (p. 187, 30).
3. Senatum quoque ostendam (p. 187, 29).
2. Selecti ex conv. aut propositi (p. 187, 25).
6. De conv. ac negot. (p. 188, 2).
5. Lege Hier. iudicia sublata (p. 188, 1).

Ita § 34 scribendam censeo:

Selecti ex conventu aut propositi ex negotiatoribus iudices nulli; sicuti videtis edictum: si qui perperam iudicarit, senatum quoque ostendam, si quando sit datus, coactu istius, quod non senserit, iudicasse; ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi quum nihil intererat istius; lege Hieronica iudicia plurimarum controversiarum sublata uno nomine omnia; de conventu ac negotiatoribus nulli iudices. Hæc copia, quam dico, iudicum cohors non Q. Scævolæ, qui tamen de cohorte sua dare non solebat, sed C. Verris: cuiusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse? Quantam potestatem habuerit, videtis; quas res gesserit, cognoscite.

Digitized by Google

II.

De loco Senecæ, qui est de tranqu. an. 11, 10, disputatio historica.

Sen. de tranqu. an. 11, 10 Haasius edidit: *Scito ergo, omnem condicionem versabilem esse, et quicquid in ullum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es: numquid divitior Ptolemæo? cui cum Caius, vetus cognatus, hospes novus, aperuisset Cæsaris domum, ut suam cluderet, defuit panis, aqua. cum tot flumina possideret in suo orientia, in suo cadentia, mendicavit stillicidia. fame ac siti periit in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat.* Sed *Ptolemæo* Muretus coniectura substituit ei, quod omnes codices habent, *Pompeio*, quam coniecturam probavit etiam Nipperdeius in iis, quæ ascripsit ad Tac. Ann. III, 72. Significat Muretus Ptolemæum, regem Mauritaniæ, filium Jubæ et Cleopatræ Selenes, Antonii triumviri ex filia nepotem, itaque quodam modo cognatum Caligulæ; nam Drusus, privignus ille Augusti, avus Caligulæ, Antoniam, filiam triumviri et Octaviæ, uxorem habuit [1]). Anno quadragesimo p. Chr. n. Ptolemæus Romam arcessitus et honorifice acceptus subito interfectus est a Caligula, qui divitiis eius potiri cupiebat [2]). Hunc igitur Ptolemæum significasse Senecam, coniecit Muretus. Sed iam Lipsius recte monuit, et Ptolemæum a Dione interfectum esse narrari, quod in hunc hominem non conve-

---

[1]) Plut. Anton. 87: *καὶ Κλεοπάτραν μὲν τὴν ἐκ Κλεοπάτρας Ἰόβᾳ τῷ χαριεστάτῳ βασιλέων συνῴκισεν — ἀπολειπομένων δὲ τῶν Ἀντωνίου καὶ Ὀκταουίας δυεῖν θυγατέρων τὴν μὲν Δομίτιος Ἀηνόβαρβος ἔλαβεν. τὴν δὲ σωφροσύνῃ καὶ κάλλει περιβόητον Ἀντωνίαν Δροῦσος ὁ Λιβίας υἱὸς, πρόγονος δὲ Καίσαρος. Ἐκ τούτων ἐγένετο Γερμανικὸς καὶ Κλαύδιος· ὧν Κλαύδιος μὲν ὕστερον ἦρξε· τῶν δὲ Γερμανικοῦ παίδων Γάιος ἄρξας ἐπιφανῶς οὐ πολὺν χρόνον ἀνῃρέθη.*

[2]) Dio Cass LIX, 25, 1: *Γάιος δὲ ἐν τούτῳ τόν τε Πτολεμαῖον τὸν τοῦ Ἰούβου παῖδα μεταπέμψας καὶ μαθὼν, ὅτι πλουτεῖ, ἀπέκτεινε καὶ ἄλλους πολλοὺς μετ' αὐτοῦ.* Suet. Calig. 35: *Ptolemæum, de quo retuli, et arcessitum e regno et exceptum honorifice, non alia de causa repente percussit, quam quod, edente se munus, ingressum spectacula convertisse hominum oculos fulgore purpureæ abollæ animadvertit.* Suetonius aliam atque Dio et putidam quidem causam cædis indicat, quæ tamen a moribus illius monstri non abhorreat; utrumque verum esse potest.

Digitized by Google

niat, cui fame et siti mors oblata esse dicatur, et, quod maioris momenti est, Ptolemæum illum paulo infra (§ 12) a Seneca commemorari tanquam novum neque antea prolatum exemplum, neque verisimile esse, Senecam eundem hominem primum inter divites, deinde inter reges nominasse. Accedit, quod Lipsium fugit, testimonium Suetonii diserte narrantis, Ptolemæum repente necatum esse, quod in hominem nostro loco commemoratum prorsus non convenit. Ne ea quidem, quæ sequuntur: *quum aperuisset Cæsaris domum, ut suam cluderet*, apte de rege dicuntur e regno suo Romam arcessito, sed potius de homine aliquo Romæ habitante et ex domo sua in Cæsaris vocato. His de causis facere non possum, ut contra omnium codicum auctoritatem *Ptolemæo* scribendum esse putem, eo minus quod nulla omnino causa cogitari potest, cur librarii Ptolemæi nomini substituerint Pompeii, et magis inter se differre videntur horum vocabulorum ductus, quam ut errore facile permutari potuerint.

Statuendum igitur est, Senecam hoc loco significasse Pompeium quendam, opulentum hominem, cognatum Caligulæ. Sed quis hic fuit? In hac quoque re assentior Lipsio suspicanti, significatum fuisse a Seneca filium eius Sexti Pompeii, qui consul fuit anno p. Chr. n. quarto decimo [3]). Pater amicus fuit Ovidii, qui ad eum scripsit epistolas ex Ponto libri quarti primam, quartam, quintam, quintam decimam, quæ quum ad posteriorem disputationem alicuius sint momenti, hoc de iis dicam. In prima epistola Ovidius vitæ servatæ et tutelæ præbitæ grato animo meminit. Quarta continet gratulationem Pompeio consuli creato missam; scripta igitur est a. 13. [4]). Quinta est laudatio

[3]) Dio Cass. LVI, 29, 2: *τῷ γὰρ ἐχομένῳ ἔτει, ἐν ᾧ Σέξτος τε Ἀπουλήιος καὶ Σέξτος Πομπήιος ὑπάτευσαν, ἐξωρμήθη τε ἐς τὴν Καμπανίαν ὁ Αὔγουστος, καὶ τὸν ἀγῶνα τὸν ἐν τῇ Νεαπόλει διαθεὶς ἔπειτα ἐν Νώλῃ μετήλλαξε.* Suet. Octav. 100: *obiit in cubiculo eodem, quo pater Octavius, duobus Sextis, Pompeio et Appuleio, consulibus.* Vell. Pat. II, 123, 3: *Pompeio Appuleioque consulibus septuagesimo sexto anno animam coelestem coelo reddidit.* Tac. Ann. I, 7: *Sex. Pompeius et Sex. Appuleius consules primi in verba Tiberii Cæsaris iuravere.*

[4]) 4, 17—18: *Consule Pompeio, quo non tibi carior alter,*
Candidus et felix proximus annus erit.

Digitized by Google

consulis de Ovidio optime meriti. Quinta decima habet confirmationem Ovidii in Pompeium studii atque observantiæ; post Augusti mortem hanc epistolam scriptam esse, ipsum carminis initium docere videtur:

Si quis adhuc usquam nostri non immemor exstat,
Quidve relegatus Naso, requirit, agam,
Cæsaribus vitam, Sexto debere salutem
Me sciat.

Nam Cæsares sine dubio significantur Augustus et Tiberius. — Sext. Pompeius amicus etiam fuit Valerii Maximi, qui eum in Asiam comitatus est[5]) et summis eum laudibus celebrat[6]). Cognatum Augusti eum fuisse, testatur Dio Cass. LVI, 29, 5: *ἐκεῖνοί τε γὰρ* (consules anni 14 p. Chr. n.) *συγγενεῖς πῃ τοῦ Αὐγούστου ὄντες ἦρχον*, quod si verum est, filius quoque cognatione cum Caligula coniunctus fuit.

Borghesi tamen, vir doctissimus, in ephemeridibus Italicis, quæ inscribuntur: *Annali dell' instituto di corrispondenza archeologica*, vol. XX, Roma 1848, p. 219—273, inserta commentatione: *Frammento dei fasti di Lucera*, eam opinionem proposuit (p. 252), ipsius Sex. Pompeii mortem a Seneca solo nostro loco memoriæ proditam esse. Sed fugit eum, quod iam Lipsius monuit, hunc Sex. Pompeium Tiberio imperante mortuum esse, quippe qui tanquam mortuus a Valerio Maximo commemoretur IV, 7, ext. 2: *itaque pavi invidiam quorundam optimi amici iactura, videlicet quia fructum torseram, non quidem meo merito, gratiam meam, quantacunque fuit, cum iis, qui ea uti voluerunt, partitus*[7]). Verisimile etiam est, Dionem et Suetonium hanc rem silentio non prætermissuros fuisse, si hominem et consularem et grandem natu, Ovidii carminibus celebratum, a Tacito et

---

[5]) Val. Max. II, 6, 8: *quo tempore, Asiam cum Sex. Pompeio petens, Iulidem oppidum intravi.*

[6]) Ibid. IV, 7, ext. 2.

[7]) Val. Maximum Tiberio imperante scripsisse, ex pluribus eius locis satis apparet (cfr. index nominum et rerum in Halmii editione p. 551 s. v. Tiberius).

Digitized by Google

ipsis laudatum, tam singulari ratione vita privasset Caligula; facilius hoc fieri potuit in iuvene nullis honoribus gestis noto hominibus. Quod Ovidius in quattuor illis epistolis liberos Sexti non commemorat (Borgh. p. 247), inde pro certo colligi non potest, liberos eum non habuisse. Neque minus in filium quam in patrem omnia nostro loco convenire, verisimile est. Apparet enim, a Seneca significatum fuisse hominem et liberis carentem et divitem; neque enim alia ratione Caligula heres eius fieri aut tam facile potuit aut voluit. Orbum Sex. Pompeii filium fuisse, ex eodem verisimile fit, ex quo patrem fuisse colligunt, quod nulla prorsus post hoc tempus mentio est apud scriptores antiquos huius familiæ. Summas eum divitias et inprimis maxima prædia rustica possedisse [8]), quod significat Seneca, inde verisimile fit, quod de patre hoc tradidit Ovidius ex Pont. IV, 15, 13—20:

Inter opes et me, rem parvam, pone paternas,
Pars ego sim census quantulacunque tui.
Quam tua Trinacria est regnataque terra Philippo,
Quam domus Augusto continuata foro,
Quam tua, rus oculis domini, Campania, gratum,
Quæque relicta tibi, Sexte, vel empta tenes:
Tam tuus en ego sum, cuius te munere tristi
Non potes in Ponto dicere habere nihil [9]).

Quod attinet ad stirpem et originem horum Pompeiorum et cognationem illam, qua cum Augusto coniunctos eos fuisse, auctor est Dio, satis mihi Drumannus et Borghesi (Borgh. p. 242 sqq.) docuisse videntur, ortos eos esse ab illo Sex. Pompeio,

---

[8]) Sextum domum habuisse foro Augusti adiacentem, ostendit Ovidius ex Pont. IV, 5, 9—10:

Protinus inde domus vobis Pompeia petatur.
Non est Augusto iunctior ulla foro.

15, 16 (supra positum). Ex hac re num quid ad scripturam Senecæ loci confirmandam arcessi possit, nescio.

[9]) Miror, Borghesi (p. 247) opes illas p a t r i Sexti, non ipsi ascribere, quum Ovidius diserte dicat, se non minus quam prædia illa ipsius Sex. Pompeii esse, a patre ei relictum; o p e s p a t e r n a s non esse patris, sed quas a patre hereditate accepisset, apparet (cfr. v. 18: *bona relicta*).

Digitized by Google

patruo Cn. Pompeii Magni [10]), qui a Cicerone geometriæ et iuris civilis peritissimus laudetur [11]). Fieri potest, quod suspicatus est Borghesi (p. 248 sqq.), ut cognatio illa Sex. Pompeii et Augusti orta sit ex Atia, matertera Augusti, quam uxorem duxit L. Marcius Philippus, consul subrogatus anni 38 a. Chr. n., filius eius, qui consul fuit anno 56 a. Chr. n. et, Octavio anno 59 aut 58 mortuo, Atiam maiorem, matrem Octaviani, matrimonio sibi iunxit (Borgh. p. 250). Fieri potest, ut Marcia illa, filia Philippi et Atiæ minoris, primum nupta fuerit Sex. Pompeio, Cn. f., consuli suffecto anni 5 a. Chr. n., patri eius, qui consul fuit a. 14 p. Chr. n., deinde Paullo Fabio maximo [12]). Colligit hoc Borghesi ex inscriptione quadam columbarii patris Pompeii (cos. a. 5) [13]), quæ significare videtur, hunc Pompeium et Atiam, uxorem Philippi, commune sepulcrum habuisse servorum et libertinorum, unde verisimiliter concluditur, aliquam inter eos necessitudinem intercessisse. Addit Borghesi (p. 252), ita intelligi Ovidii erga Sex. Pompeium filium voluntatem atque observantiam, quæ eandem habuerit causam quam studium eius in Fabium Maximum, Marciam scilicet, illius matrem, huius uxorem, cuius comes (selskabsdame) fuerat tertia uxor Ovidii. Ego moneo, Ovidium (ex Ponto IV, 15, 13) diserte dicere, Sex. Pompeium amorem suum quasi hereditate a patre accepisse. Summum hoc Ovidii in Sex. Pompeium studium eam opinionem commendare videtur, matrem Pompeii fuisse ipsam uxorem Fabii Maximi, non sororem

[10]) Pompon. de orig. iur. Dig. I, 2, 2, 40.

[11]) Brut. 175. de off. I, 19. de orat. I, 67. III, 78. Phil. XII, 27.

[12]) C. I. Gr. 2629: *Μαρκίᾳ, Φιλίππου θυγατρί, ἀνεψιᾷ Καίσαρος θεοῦ Σεβαστοῦ, γυναικὶ Παύλου Φαβίου Μαξίμου, Σεβαστῆς Πάφου ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος.* Tac. Ann. I, 5: *Quod Maximum uxori Marciæ aperuisse illam Liviæ.* Ovid. ex Pont. I, 2, 139 (ad L. Marcium Philippum):

Hanc probat et primo dilectam semper ab ævo
Est inter comites Marcia censa suas,
Inque suis habuit matertera Cæsaris ante.

[13]) Muratori p. 931, 7 (Borgh. p. 249):

EX. DOMO
SEX. POMPEI. et
ATIAE. PHILIPPI.

Digitized by Google

eius, alteram Marciam, quam coniecturam et ipsam proposuit Borghesi (p. 251). Omnino probabilius est, cognationem illam ex Marcia aliqua ortam esse, quam ut Atia minor primum nupta fuerit Cn. Pompeio, qui consul fuit a. 31 a. Chr. n., deinde Philippo (Borgh. p. 251); certe ita statuendum erat, Cn. Pompeium divortium cum ea fecisse; iam enim a. 44 uxor fuit Philippi [14]).

Iam quód putat Borghesi (p. 241), Sex. Pompeium, consulem anni 14 p. Chr. n., significasse Tacitum Ann. III, 12 (a. 22): *At Pompeii theatrum igne fortuito haustum Cæsar exstructurum pollicitus est, eo quod nemo e familia restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompeii*, virum doctissimum fugit, tum (in eius de Senecæ loco opinione) statuendum esse, eundem hominem paulo ante mortem Ovidii [15]) magnas opes possedisse, paulo post eam satis pauperem fuisse, anno fere quadragesimo p. Chr. n. rursus divitissimum, quod verisimile non est. Borghesi secutus est Nipperdeius, qui tamen apud Senecam scribi vult *Ptolemæo.* Hæc enim ad locum illum Taciti ascribit: *Es lebte damals Sex. Pompeius, der von einem Oheim des grossen Pompeius stammte und der letzte dieses Hauses war. Bei Sen. de tranqu. an. 11, 10, wonach er im Widerspruch mit den Angaben des Tacitus ungeheuern Landbesitz gehabt haben müsste, hat Muret richtig Ptolemæo statt Pompeio geschrieben.* Miror, ei magis verisimile visum esse, hominem extrema Ovidii ætate divitissimum iam a. 22 satis pauperem fuisse (quod fieri potuisse, non nego), quam eum, qui a. 22 theatro restaurando non suffecisset, quindecim vel pluribus annis post satis magnas habuisse divitias. Sed ne id quidem puto, Pompeium quemquam a Tacito significatum esse [16]); nam ii, qui ex patruo Pompeii Magni originem

14) Cic. Phil. III, 17: *L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem.* Constat, M. Atium Balbum Aricinum fuisse.

15) Supra ostendi, eam epistolam Ovidii, in qua divitias Pompeii commemorat, post Augusti mortem scriptam esse.

16) Verba Taciti, quæ sunt: *manente tamen nomine Pompeii,* non de gente Pompeia etiamtum superstite, sed de theatro, quamquam restaurasset Tiberius, nomen Pompeii retinente, accipienda esse, moneo.

Digitized by Google

trahebant, ex moribus Romanorum vix tanta pietate memoriæ eius obstricti fuerunt, ut monumentum eius restaurare deberent, et filios Cn. Pompeii Magni prolem virilem non reliquisse, satis constat. Mihi igitur videtur Tacitus significasse ille quidem posteros ipsius Pompeii Magni, sed ex feminis. Et vixerunt tum posteri neptis eius Pompeiæ, filiæ Sexti. Nupserat hæc M. Livio Druso Liboni, qui consul fuit a. 15 a. Chr. n.[17]. Ex liberis eorum M. Libo a. 16 p. Chr. n. seditionis accusatus ipse sibi mortem consciverat[18]; sed anno 22 vixisse videtur frater eius L. Libo, qui consul fuit a. 16,[19] vixit certe soror Scribonia, quam uxorem duxerat M. Licinius Crassus Frugi, qui consul fuit a. 27[20]; nam filius Scriboniæ, L. Calpurnius Piso Frugi, quem Galba adoptavit, initio anni 69 occisus est unum et tricesimum ætatis annum agens[21], unde sequitur, ut anno demum 38 natus sit, et Seneca (Lud. 11, 5) narrat, simul cum Pompeio Magno a Claudio interfectos esse etiam parentes. L. Libonem et Scriboniam igitur Tacitus significasse videtur. Nam ex filiis Scriboniæ nemo tum ætate tam provectus fuit, ut tali officio teneri posset. Pisonem anno 38 natum esse, iam commemoravi. Et Pompeium Magnum, generum Claudii, fere hoc ipso tempore, quo theatrum restaurandum suscepit Tiberius, natum esse, concludi potest ex loco aliquo Dionis[22]. Reliquos duos, Crassum Scribonianum[23] et M. Licinium Crassum Frugi, non multo maiores

---

[17]) Dio Cass. LIV, 21, 1: *τὸν ὕστερον ἐνιαυτόν, ἐν ᾧ Μάρκος τε Λίβων καὶ Καλπούρνιος Πίσων ὑπάτευσαν.*

[18]) Tac. Ann. II, 27—31.

[19]) Tac. Ann. II, 1: *Sisenna Statilio L. Libone consulibus.* Dio Cass. LVII, 15, 1: *Στατιλίου δὲ Ταύρου μετὰ Λουκίου Λίβωνος ὑπατεύσαντος.*

[20]) Tac Ann. IV, 62: *L. Licinio L. Calpurnio consulibus.*

[21]) Tac. Hist. I, 48.

[22]) LX, 5, 9 postquam narravit, Claudium ei a. 41 filiam (*Antoniam*: Suet. Claud. 27) uxorem dedisse, hæc addit: *τούτου δὲ δὴ τοῦ Πομπηίου ὁ Γάιος τὴν τοῦ Μάγνου ἐπίκλησιν περιέκοψεν. ὀλίγου μὲν γὰρ καὶ ἀπέσφαξεν αὐτὸν, ὅτι οὕτως ὠνομάζετο. ἀλλὰ τοῦτο μὲν καταφρονήσας ὡς καὶ παιδίου ἔτ' αὐτοῦ ὄντος οὐκ ἐποίησε, τὴν δὲ δὴ πρόσρησιν κατέλυσεν εἰπὼν μὴ εἶναι οἱ ἀσφαλὲς Μάγνον τινὰ προσαγορεύεσθαι.*

[23]) Tac. Hist. I, 47. IV, 39.

Digitized by Google

Sex. Pompeius

Sex. Pompeius, philosophus. | Cn. Pompeius Strabo, cos. 89, ∾ Lucilia (Vell. II, 29, :

Sex. Pompeius (Plut. Cat. 3) | Cn. Pompeius Magnus

M. Atius Balbus ∾ Iulia

Atia ∾ 1. C. Octavius. 2. L. Marcius Philippus. c. 56. | Atia ∾ L. Marc. Philippus, cos. 38. | S. Pompeius, cos. 35. | Cn. Pompeius, cos. 31. | Cn. Pompeius † orbus 45. | Sex. Pompeius † 35.

Octavia | C. Iulius Cæsar Octavianus, ∾ 1. Clodia. 2. Scribonia. 3. Livia. | Marcia 1. ∾ Sex. Pompeius, cos. suff. 5. 2. ∾ Fabius Max. cos. 11. | Pompeia ∾ M. Livius L. f. Drusus Libo, cos. 15 (Dio LIV, 21, 1).

Tiberius | Drusus | Sex. Pompeius, cos. 14. | L. Libo, cos. 16. (Tac. Ann. II, 1. Dio LVII, 15, 1). | M. Libo, † 16. (Tac. Ann. II, 31). | Scribonia ∾ M. Licinius Crassus Frugi, cos. 27 (Tac. Ann. IV, 62).

Germanicus ∾ Agrippina | Claudius | Pompeius (Sen. Tr. an. 11, 10). | Crassus Scribonianus (Tac. Hist. I, 47. IV, 39). | Pompeius M., necatus a Claudio (Tac. Hist. I, 48. Suet. Claud. 27. 29. Sen. Lud. 11, 5). | M. Licinius Crassus Frugi, cos. 54 (Tac. Ann. XV, 33), a Nerone nec. (Tac. H. I, 48. Plin. Ep. I, 5, 3). | Piso † 69 (Tac. H. I, 43).

Caligula

fuisse, inde colligere licet, quod Piso, frater eorum, anno demum 38 natus est; posterior consul fuit a. 64 [24]) et paulo post a Nerone necatus est [25]). Ceterum de fortunis L. Libonis et Scriboniæ nihil nobis scriptores veteres tradiderunt, ita ut id demonstrare nequeam, re vera eos theatro Pompeii restaurando non suffecisse.

Ad totam hanc rem illustrandam ex coniecturis Drumanni atque Borghesi stemma supra insertum composui, quocum conferri velim id, quod habet Nipperdeius ad Tac. Ann. II, 27.

Nogle Bemærkninger om Platons Psykologi.

Af *Harald Høffding.*

I.

Hos en stor Tænker kan man ikke vilkaarlig isolere noget enkelt Punkt i hans Lære for at betragte det for sig. Det enkelte Punkt vil vise sig at staa i inderlig Sammenhæng med de ledende Principer i Tænkerens Totalanskuelse og at modtage sin Belysning fra dem. Men paa den anden Side vil den Dunkelhed og Inkonsekvents, som mulig findes i de ledende Principer, ogsaa naa til de enkelte Punkter og gjøre Undersøgelsen af dem mere vanskelig og indviklet. Dette har sin fulde Anvendelse paa Platons Psykologi, og det opfordrer os til først i Korthed at undersøge, hvorledes vi ere stillede med Hensyn til vor Indsigt i Platons Lære i det Hele.

Allerede i Oldtiden førtes der Debat om, hvorvidt Platon var Skeptiker eller Dogmatiker, — altsaa om, hvorvidt man kunde tillægge ham en virkelig positiv Lære eller skulde betragte ham som en søgende og negativ Dialektiker. I sidste Tilfælde vilde hans Fortjeneste være den at have givet en kunstnerisk ud-

[24]) Tac. Ann. XV, 33.

[25]) Tac. Hist. I, 48. Plin. Epist. I, 5, 3.

Digitized by Google

formel Fremstilling af den sokratiske Methode. Hvad hans Mester øvede Dag efter Dag i den prosaiske Virkelighed, fremstillede Platon med Benyttelse af et stort æsthetisk, næsten dramatisk Apparat i ideal Form i sine Dialoger. Udbyttet af dem vilde altsaa være det samme som af Sokrates's Undervisning; Platons Læser fik, lige som Sokrates's Tilhører, et dybt Indtryk af, hvor vanskeligt det er at vide Noget; han blev skræmmet op af den trygge Ro, hvormed han hidtil havde fulgt og hyldet de Meninger, Traditionen og det praktiske Liv havde ført ham til. Der blev vist ham Indgangen til en ny Verden, Muligheden af en fri, selverhvervet Erkjendelse — men han blev ikke ført ind i hin Verden, og denne Mulighed viste sig stedse ude i Horizonten, uden at den fortsatte Vandring førte nærmere til dens Virkeliggjørelse.

Men gjennemgaaer man Rækken af Platons Skrifter, støder man paa nogle, hvor dette blot søgende Standpunkt er blevet afløst af en positiv Læreudvikling. «Staten» og «Timaios» give saaledes en dogmatisk Fremstilling af Natur- og Menneskelivet, hvis Grundlag dannes af en spekulativ Anskuelse af Tilværelsens Væsen i det Hele. Desuden giver Aristoteles os Underretning om, hvorledes denne spekulative Anskuelse, den saakaldte Idelære, udviklede sig hos Platon, nemlig som Følge af de Impulser, han havde modtaget ved Omgangen med Sokrates. Vi vide altsaa ikke blot, at Platon har staaet paa to forskjellige Hovedstandpunkter, men vi vide ogsaa, at det ene har udviklet sig af det andet.

Det vil bero paa Fortolkerens Synspunkt og Forudsætninger, hvilke af de to Standpunkter han vil ansee som det væsenligste. I denne Henseende er der en karakteristisk Modsætning mellem Platons tydske og engelske Fortolkere i den nyeste Tid. De tydske Fortolkere ere mere eller mindre paavirkede af den spekulative Idealisme; for dem er Idelæren i dens dialektiske Udvikling Hovedsagen; de se alle platoniske Skrifter i dens Lys. Enten antage de, som Schleiermacher var tilbøielig til, at Platon strax ved Begyndelsen af sin Forfattervirksomhed stod paa Ide-

Digitized by Google

lærens Standpunkt; men da han som god Sokratiker satte Samtale og mundtlig Diskussion over positiv skriftlig Meddelelse, maatte han indrette sin Fremstilling saaledes, at den saameget som muligt nærmede sig til og erstattede den personlige Tankeudvexling. De forskjellige Dialoger ere nu ifølge Schleiermacher Led i en gjennemtænkt Læreplan; den ene tager fat, hvor den anden ender, og fører Problemets Behandling videre [1]. Eller ogsaa antager man, som K. F. Hermann, at vi i Dialogerne kunne spore den successive Udfoldelse af Platons Aandsliv. De forskjellige Skrifter betegne altsaa forskjellige Stadier i Platons egen Udvikling, og ikke forskjellige Forsøg paa at føre Læserne til Indsigten i en fra først af fast staaende Lære. Hermann søger i det Enkelte at vise, hvorledes de forskjellige Begivenheder i Platons Liv (Reiser og Bekjendtskab med andre philosophiske Retninger) kunne have medført de Stadier i hans Udvikling, Dialogerne synes at vise os.

Imod disse Forsøg paa at gjennemføre en Enhed i Platons Forfattervirksomhed er Englænderen George Grote optraadt med Originalitet og Lærdom. Ogsaa hos ham kan man spore Paavirkning af hans Fædrelands Philosophi. Han var i sin Ungdom en ivrig Discipel af Jeremy Bentham og James Mill og hele sit Liv igjennem en fortrolig Ven af John Stuart Mill, — tre Mænd, for hvem forudsætningsløs og alsidig Gransken var det Høieste [2]. At de alligevel, og Grote med dem, repræsentere en aldeles bestemt philosophisk Theori, er sikkert nok, og vi ville for Grotes Vedkommende faa Leilighed til at se Indflydelsen heraf paa hans Bedømmelse af Platons Lære i det Enkelte; men denne philosophiske Anskuelse var væsentlig Empirisme, stod al Spekulation fjernt og kunde derfor ikke bibringe Sympathi for Idelæren, ja maatte vel endog føre til Misforstaaelse og Ringeagt

---

[1]) Denne Opfattelse af Platons Forfattervirksomhed minder om den Maade, hvorpaa S. Kierkegaard søgte at fremstille sine saa mange forskjellige Synspunkter udtalende Skrifter som Led i en forud fattet Plan. (Synspunktet for min Forfattervirksomhed.)

[2]) Kfr. om James og Stuart Mills Forhold til Platon: Stuart Mills Selvbiographi. Dansk Ov. p. 23—24.

Digitized by Google

overfor denne. Grote benegter nu paa det Bestemteste, at der kan paavises nogen gjennemgaaende Enhed i Platons Forfattervirksomhed. «Det er», siger han [1]), «neppe muligt at føre alle de forskjellige Aabenbarelser af Platons Aand tilbage til en høiere Enhed, eller at udsige noget om Platon som intellektuel Personlighed, der paa én Gang skal kunne anvendes paa Protagoras, Gorgias, Parmenides, Phædros, Symposion, Philebus, Phædon, Staten, Timæus og Lovene. Platon var Skeptiker, Dogmatiker, religiøs Mystiker og Inkvisitor, Mathematiker, Philosoph, Digter (saa vel erotisk som satirisk Digter), Rhetor, Kunstner — Alt under Et, eller i det Mindste successive gjennem de 50 Aar, hans philosophiske Liv udfyldte.» De forskjellige Dialoger kunne ikke betragtes som Bidrag til ét positivt Læresystem; de indtage ikke en forud beregnet Plads i den gradevise Udfoldelse af en Læreplan, ei heller kunne de paavises som successive Aabenbarelser af Forfatterens fremskridende Anskuelse; de ere kun forskjellige opdigtede Samtaler, komponerede af samme Forfatter til ubekjendte Tider og under ubekjendte Omstændigheder [2]). Dog kan der paavises et Begyndelses- og et Slutningspunkt, som angiver en afgjørende Modsætning indenfor Platons Udvikling, den samme Modsætning, hvorved man i Oldtiden standsede, naar man talte om Platon som Dogmatiker i Modsætning til Platon som Skeptiker. Den fremtræder især, naar man stiller Timæus og Lovene, tildels ogsaa Staten, i Modsætning til Apologien; medens Platon her lader Sokrates udtale sin væsentlige Uvidenhed, og Søgen og Spørgen som det Sidste, hvortil vi kunne komme, giver han i hine sine sidste Skrifter med orakelmæssig Sikkerhed aldeles bestemte og positive Lærdomme, ja udelukker i sin Statsplan endogsaa Diskussionsfriheden, hvorfor han med

[1]) Plato and the other companions of Sokrates. I, p. 214. — Dicæarch og Nemesios kalde Platon en Forening af Sokrates og Pythagoras; Plutarch kalder ham en Forening af Sokrates og Lykurg. Tre Personer kunne ikke være mere forskjellige end disse tre, og dog er der endnu mange flere Sider hos Platon! (l. c. Note).

[2]) Ibid. p. 278.

Digitized by Google

rigtig Takt i Timæus og Lovene ikke længer lader Sokrates føre Ordet. Platon er altsaa ikke bleven sig selv tro paa sine gamle Dage, som Sokrates havde været det; han er gaaet over fra Oppositionens til de ministerielle Bænke og vil ikke engang tilstede nogen ny Oppositionsleder at optræde [1]). Og Grote sætter Platons egentlige Betydning i den søgende Dialektik, som hans tidligere Dialoger ere Forbilleder paa; han mener lige som Stuart Mill, »at Navnet Platoniker med langt større Ret tilkommer dem, der ere blevne oplærte i, og som have stræbt at tilegne sig Platons Undersøgelsesmaade, end dem, der kun have antaget visse af hans dogmatiske Sætninger, som for største Delen ere udledte af det mindst forstaaelige i hans Værker, hvilket han muligvis selv ikke har betragtet som andet end poetiske Phantasier eller philosophiske Gisninger» [2]).

Der er noget overordentlig Vederkvægende ved at vende sig til Grotes Skrift om Platon fra de tydske Kommentatorer. De Vanskeligheder, hvormed disse plage sig, sætter han med et dristigt Spring ud over. Han søger ikke ængstelig at opdage Idelærens membra disjecta i de forskjellige Dialoger og slipper derved ogsaa for at gribe til saadanne fortvivlede Udveie som Forkastelse af nogle af de mest fremragende Dialogers Ægthed, fordi deres Indhold ikke synes at stemme med Idelæren [3]). Strid mellem de forskjellige Dialoger anfægter ham ikke; Platon har efter hans Mening anlagt de mest forskjellige Synspunkter og sat de mest forskjellige Ideer i Bevægelse, for at Undersøgelsen ret kunde blive levende og alsidig. Og fremfor Alt har Grote den Fordel, at hvad han lægger Hovedvægten paa hos Platon, har blivende Gyldighed til alle Tider, saa vist som den ideale, aldrig hvilende Erkjendelsestrang hører til Menneskets ædleste Drifter og ikke kan forsvinde, uden at Aandslivet udslukkes,

---

[1]) Grote I p. 279. III p. 165.

[2]) Stuart Mills Selvbiographi p. 24.

[3]) Saaledes forkastede Socher Parmenides, Sophisten og Statsmanden af denne Grund.

Digitized by Google

hvor vel de Veie, ad hvilke denne Trang tilfredsstilles, og de Resultater, hvori den finder Hvile, ville vexle med Tiderne.

Dog kan det ikke negtes, at Grote tager sig det temmelig let med de betydelige Vanskeligheder, der reise sig mod hans Opfattelse. Naar han selv indrømmer, at der indenfor Platons Udvikling kan paavises disse to meget forskjellige Standpunkter, saa skylder han os dog i det Mindste at antyde, hvorledes han undgaaer herved at statuere noget psykologisk Urimeligt[1]). Vil han sige, at der naturligvis maa have været en Overgang mellem de to Standpunkter, men at vi slet ikke vide Noget om denne Overgang, — saa skylder han os en Forklaring af, hvorledes det er muligt, at en Forfatter, der har gjennemløbet en philosophisk Udviklingsbane af saa eiendommelig Art som den, der fører fra Apologien til Timæus og Lovene, og samtidig udgivet en talrig Mængde philosophiske Skrifter, har kunnet undgaa i disse Skrifter at afgive direkte eller indirekte Vidnesbyrd om de Stadier, hvortil han til forskjellige Tidspunkter var naaet. Man maa ved at gaa tilbage fra de sidste Dialoger (navnlig Staten og Timæus) kunne finde forberedende Udkast i de tidligere Skrifter. Og selv om disse berørte Problemer og Vanskeligheder, der ikke løses i de senere — (der reises f. Ex. i Parmenides Vanskeligheder imod Idelæren, som denne ikke heller senere formaaede at overvinde), — saa viser dette kun Platons Begrændsning; Vanskelighederne have vel vist sig for ham, men han lægger ikke den Vægt paa dem, som den senere Kritik. Enhver Tænker, hvor betydelig han end er, har dog sine individuelle og historiske Skranker, han ikke formaaer at gjennembryde. Men Grote gjør ikke nok for at sætte sig paa Platons Standpunkt i denne Henseende; han betragter overveiende Idelæren med sine Øine og ikke med Platons. Derved kommer han i det Hele til at miskjende Enheden i Platons Tænkning og standser for hurtig ved tilsyneladende Modsigelser[2]).

---

[1]) Plato's affirmative philosophy is not fitted on to his negative philosophy, but grows out of other mental impulses, distinct and apart. — Grote I, 273.

[2]) I at finde Modsigelser hos Platon og erklære dem for uforenelige giver

Digitized by Google

Hertil kommer, hvad Grote ikke har taget i tilstrækkelig Betragtning, at vi have et positivt Vidnesbyrd om Enheden i Platons Udviklingsgang. Aristoteles fremstiller den platoniske Idelæres Oprindelse saaledes: «Platon, som fra sin Ungdom af var fortrolig med Kratylos og Herakleitos' Lære, at alt Sandseligt er i en bestandig Vorden, og ingen Viden derom mulig, blev ogsaa siden denne Anskuelse tro; men tillige tilegnede han sig den sokratiske Philosophi, der med Forbigaaelse af de almindelige naturvidenskabelige Spørgsmaal beskjæftigede sig med ethiske Undersøgelser, deri søgte det Almene og gjorde Begyndelsen til Begrebsbestemmelser; — og saaledes kom han da til den Anskuelse, at denne Søgen efter Almenbegreber maatte have noget Andet end det Sandselige til sin Gjenstand, eftersom Almenbegrebet ikke kunde være Udtryk for de sandselige Ting, der stedse forandre sig. Denne Art af det Værende kaldte han Ideer; men om de sandselige Ting paastod han, at de bestaa ved Siden af dem og have Navn efter dem, thi paa Grund af Delagtighed i Ideerne ere de mange Ting, der føre Navn efter Ideerne, saadanne som de ere» (Metaphys. I, 6). Motivet til Idelæren ligger altsaa i selve den sokratiske Methode. Det kommer an paa, siger Sokrates, nøie at vide, hvad enhver Ting er, man taler om, eller med andre Ord at kjende Tingens Begreb. Følgelig — saaledes slutter Platon i Idelæren — ere Almenbegreberne den sande Væren. Denne Hypostaseren af Almenbegreberne fremtræder nu ikke lige tydelig og udpræget i alle de Dialoger, der ligge mellem Begyndelses- og Slutningspunktet i Platons Udvikling; men vi have her den Proces, han har gjennemgaaet, og det vil være berettiget at søge Sporene af den i hans Skrifter. Det er sikkert uberettiget at ordne Dialogerne til et System; men det er ikke mindre uberettiget at fraskrive dem ethvert Forhold til deres Forfatters Udviklingsgang.

Det vilde i ethvert Tilfælde være vanskeligt at fastslaa nogen

---

Grote ikke Tydskerne Noget efter. Kun drager han andre Slutninger af disse Modsigelser end de.

Digitized by Google

bestemt Grændse mellem de negative og de positive (eller for at bruge Grotes Billede: oppositionelle og ministerielle) Dialoger. Staten kan ikke skilles fra Timæus, men i Staten have vi netop baade den negative og den positive Dialektik; den platoniske Sokrates er i første Bog Oppositionens Leder og tager først fra anden Bog af Plads paa Ministerbænken. Noget Lignende kan siges om Symposion, Phaidon, Philebos o. fl. Dialoger. Med Undtagelse af Lovene, dette «opus senile et langvidum», som Madvig med Rette har kaldt den, kan det ikke siges om nogen platonisk Dialog, at den betegner et Standpunkt, der er væsentlig forskjelligt fra dem, der indtages i alle andre Dialoger. —

Da jeg i det Følgende undertiden vil benytte Grotes Undersøgelser, har jeg ansét det for nødvendigt at forudskikke disse almindelige Bemærkninger for at vise, hvorledes jeg stiller mig til hans Resultater. Dersom disse havde Gyldighed, vilde jo desuden Berettigelsen til at tale om en platonisk Psykologi være afskaaren. Vi vilde da egentlig faa lige saa mange platoniske Psykologier som der er platoniske Dialoger.

Da de Retninger, i hvilke Platons Tænkning i det Hele gaaer, ogsaa ville lægge sig for Dagen i hans Psykologi, ville vi i Korthed antyde dem. Platons Hovedtanke er den, at Ideen er den sande Væren. Men Ideen, det hypostaserede Almenbegreb, har kun Tilværen i den Mangfoldighed af Ting, hvis Begreb den udtrykker. «Alt, hvorom man siger: det er, bestaaer af Et og Mange og forener i sig det Begrændsedes og det Ubegrændsedes Natur. Vi maa derfor ved Alt opsøge og antage én Ide, thi vi ville vistnok finde den deri; og naar vi have fattet denne, maa vi undersøge, om efter denne ene ikke maaske to eller tre eller et større Antal findes deri, og med alt til Sagen Hørende maa man gaa frem paa samme Maade, indtil man erkjender ikke alene, at den oprindelige Enhed er én, mangfoldig og ubegrændset, men ogsaa hvormange Arter den indbefatter i sig» [1]. «Og med det Retfærdige og Uretfærdige, det Gode og Slette og

[1]) Philebos p. 16 C. D (Heises Oversættelse p. 13 f.).

alle andre Begreber forholder det sig paa samme Maade, at ét-hvert af dem, i og for sig betragtet, vel er ét, men naar de sés i deres Forbindelse med Handlinger, legemlige Ting og med hverandre indbyrdes, træder ethvert af dem frem som en Flerhed» [1]). Den Opgave, Platon ved denne Anskuelse stiller sig selv, vil nu blive den at vise, hvorledes den phænomenale Mangfoldighed kan begrundes ved den ene, Alt omfattende Idé. At han ikke har kunnet løse en saadan Opgave er ikke forunderligere end at Eleaterne før ham, Spinoza og Hegel efter ham heller ikke have kunnet det. Ved Siden af den sande Væren kommer til at staa alt det, der ikke gaaer op i Ideen, ikke svarer til Almenbegrebet. Men hvorfra skal det da udledes, naar det ikke har sin Grund i Ideen, den sande Væren? Platon nødes til at antage et Princip, som staaer Ideen imod og hindrer dens ubetingede Virkeliggjørelse. Dette Princip er Materien. Vel søger Platon at udvikle Materiens Begreb som et rent negativt, som en Udvorteshedens Form, i hvilken Idëens Indhold spredes, saaledes at det falder sammen med Rummets Begreb [2]). Men han kan dog ikke undgaa at tillægge dette «usynlige, formløse, Alt optagende Væsen» positiv Kraft; der udspringer af det en mekanisk Nødvendighed, som danner en Skranke for den ideale Fornufts Virken [3]). I Stedet for at Ideen ifølge Platons Grundtanke skulde være Indbegrebet af al sand Væren, bliver den nu kun det ordnende Princip, som bringer Harmoni og Fornuft ind i Virkeligheden. Og den Modstand, dette ordnende Princip møder, kom tilsidst til at staa for Platon som saa mægtig og omfattende, at han i «Lovene» udledte den fra en ond Verdenssjæl, der arbeidede den gode imod.

Platons Stræben gaaer altsaa ud paa at gjennemføre en Monisme. Da det viser sig, at Ideen ikke er Alt, hævder han, at den i det Mindste er det harmoniserende Princip. Og først da Disharmonien viser sig uovervindelig, udtaler han en dualistisk

---

[1]) Statens 5te Bog p. 476 A (Heises Overs. p. 65).
[2]) Timaios p. 50—52 (Heises Overs. p. 62—68).
[3]) Ibid. p. 68—69 A (Heise p. 102 f.).

Digitized by Google

Anskuelse. — Der er altsaa tre Strømninger i Platons Lære. Den ene kan i et enkelt Skrift være mere fremtrædende end de andre; men de hænge nøie sammen med hans Tænknings Væsen, og han har neppe selv været sig bevidst, i hvilken Strid disse forskjellige Strømninger indbyrdes vilde komme til at staa, naar enhver af dem blev gjennemført for sig.

Vi gaa nu til vor egentlige Opgave, at give en Karakteristik af enkelte Punkter i Platons Psykologi med særligt Hensyn til den moderne Psykologis Resultater. Vi ville stræbe at belyse, hvorledes vigtige psykologiske Problemer have stillet sig for Platon, og hvorvidt og hvorledes hans Behandling af dem endnu kan være af Interesse for Videnskaben. De Problemer, vi ville fremdrage, ere: Spørgsmaalet om Erkjendelsens Oprindelse, om Driftens Væsen og om Forholdet mellem Sjæl og Legeme.

II.

Naar Talen er om Platons Erkjendelseslære, da staa vi ved et Punkt, hvor hans Sammenhæng med Sokrates tydeligst viser sig. «To Ting», siger Aristoteles, «kan man med Rette tilskrive Sokrates: den induktive Methode og Almenbegreberne» (Metaphys. XIII, 4). Sokrates søgte i sine Samtaler gjennem Prøvelse af enkelte Tilfælde og Exempler at vinde almindelige Begreber. Han traadte herved i Opposition til den sædvanlige Maade at danne Begreber paa, hvor man kun ser hen til visse tilfældige Exempler uden at undersøge, hvorvidt den af dem afledede Forestilling ogsaa passer paa andre. Sokrates forlanger, at man ikke skal anerkjende noget Almenbegreb for gyldigt uden at man ved alsidig Prøvelse og Diskussion har forvisset sig om, at det virkelig gjælder for alle Tilfælde, som kunne komme i Betragtning. Platon betragter det nu lige frem som eiendommeligt for Mennesket, at han har denne Evne til ud af de mange enkelte Sandsefornemmelser at danne en almindelig Forestilling, «Artsbegrebet, der fremgaaer som en Enhed af mange ved For-

Digitized by Google

standen sammenfattede Iagttagelser»[1]). Denne Evne adskiller Mennesket fra Dyret. Sandsefornemmelserne ere mangfoldige og komme fra forskjellig Side; de vilde opfylde Sjælen lige som Fugle, man sætter i Bur, eller lige som de græske Helte sade i Træhesten, og der vilde ikke være Enhed og Sammenhæng i denne Mangfoldighed, naar der ikke foregik en sammenfattende, sammenlignende og kombinerende Proces, forskjellig fra den, hvorved vi fra først af modtage Indtrykkene. I denne reflekterende og kombinerende Aktivitet ser Platon Sjælens eiendommelige Virksomhed: «Det vilde» -- lader han Sokrates sige til Theaitet — «være forfærdeligt, min Søn, om der i os — som i Træhesten -- sade mange Sandser, uden at de alle samlede sig i én Skikkelse — man kalde den en Sjæl, eller hvad Andet man vil, — med hvilken vi ved disse Sandser lige som ved Redskaber sandse Alt, hvad sandseligt er»[2]). Det er ved denne Virksomhed, vi vinde Forestillingen om de for de enkelte Indtryk fælles Egenskaber, og tilskrive Tingene Prædikater som «Væren og Ikkeværen, Lighed og Ulighed, Enhed og Forskjel, fremdeles Enhed og de øvrige Tal, og endelig de æsthetiske og moralske Kategorier, Skjønt og Hæsligt, Godt og Ondt»; og først gjennem denne Behandling af Indtrykkene, føres vi til en Erkjendelse af Tingene.

De her benyttede Steder af Theaitetos have den store Interesse, at de give os et Fingerpeg med Hensyn til Idelærens Oprindelse. Grote bemærker, at der i den anførte Dialog ikke tales om Ideerne og navnlig ikke om, at de ere medfødte, og han finder heri en Støtte for sin Opfattelse af Platons Forfattervirksomhed. Men lad os nu tage en anden Dialog for os, hvor netop Læren om de medfødte Ideer udtales med stor Tydelighed, Phaidon. Der opkaster han blandt Andet det Spørgsmaal, hvorfra Begrebet Lighed stammer. Vi sammenligne de enkelte

---

[1]) Phaidros p. 249 B.

[2]) *συλλογισμός* (Phaidr. 249 B. Theait. 186 D), *ἀναλογίζεσθαι*, *συμβάλλειν* (Theait. 186 B. C.).

[3]) Theaitetos p. 184 B (Dahls Overs. p. 112).

Gjenstande, f. Ex. Træstykker og Stene; men disse Gjenstande have mange andre Sider og Egenskaber foruden Ligheden; fra et andet Synspunkt set vilde de ogsaa kunne kaldes forskjellige, hvorimod Begrebet Lighed aldrig selv kan gaa over til at blive Forskjellighed. De lige Ting og Ligheden ere altsaa ikke det Samme. Lighedens Begreb er absolut og udtrykkes kun ufuldkomment i de enkelte Gjenstande, vi kalde lige. Og dog er det ved Betragtning af de lige Ting, vi vinde Lighedens Begreb. Men det Ufuldkomne kan ikke lede os til Erkjendelse af det Fuldkomne, uden for saa vidt vi allerede i Forveien have kjendt dette, saa at Betragtningen af dets ufuldkomne Billeder kun vækker Erindringen derom. »Førend vi altsaa begyndte at se, høre og bruge de andre Sandser, maa vi etsteds fra have modtaget Erkjendelsen om det Lige selv, hvad det egentlig er, naar vi skulle henføre det Lige i Iagttagelserne dertil, thi alt dette stræber vel at være som hint, men er dog ringere.« Da vi nu strax fra Fødselen af bruge vore Sandser, maa vi i en tidligere Tilværelse have modtaget Erkjendelsen af Lighedens Ide, og de sandselige Iagttagelser tjene kun til at vække den slumrende Erindring derom. Og som det forholder sig med Lighedens Ide, maa det ogsaa forholde sig med Ideerne om det Skjønne, Gode og Retfærdige. Hvad vi kalde at lære, er altsaa egentlig kun at erindre, at gjenoptage en Erkjendelse, der er os eiendommelig, tilhører vort Væsen (*οἰκείαν ἐπιστήμην ἀναλαμβάνειν*)[1].

De to Fremstillinger, i Theaitet og i Phaidon, ere parallele. I den første vises, at der fra Sandsningen i snevrere Forstand maa skjelnes den Bevidsthedsaktivitet, hvorved Indtrykkene bearbeides og kombineres, og at det er ved denne Aktivitet, at Kategorier som lige og ulige, Væren og Ikkeværen, skjønt og hæsligt, godt og ondt opstaa og anvendes. I Phaidon derimod betragtes disse samme Kategorier som objektive Ideer, som færdige Gjenstande, der ere uafhængige af den subjektive Erkjendelsesvirksomhed. I Theaitet hersker det subjektive og

---

[1]) Phaidon p. 74—76 (Heises Overs. p. 34—40).

Digitized by Google

psykologiske, i Phaidon det objektive og ontologiske Synspunkt, men de enkelte Led i Udviklingerne svare Punkt for Punkt til hinanden.

Hvad der i Phaidon staaer som det for Platon Vidunderlige, er Inkommensurabiliteten mellem Ideen og de Gjenstande, hvorpaa den anvendes. Baade Ideen og Gjenstanden staa for ham som Realiteter, hvis Forhold han saa undersøger. Og da nu Gjenstandene ikke lære os Noget om Ideen, saa maa vi have en helt eiendommelig Erkjendelseskilde for Ideernes Vedkommende, hvilken atter igjen kun kan søges i en forud for denne Tilværelse gaaende Erfaring. Paa dette Punkt finder han en Tilknytning for sin Erkjendelseslære i det orphisk-pythagoræiske Dogme om Sjælens Præexistents, et Dogme, som iøvrig ikke er specifisk græsk, men ogsaa findes hos Kelter og Thraker og synes at være af orientalsk Oprindelse[1]).

Medens den objektive og ontologiske Opfattelse af Ideerne saaledes fører Platon over i Dogmatik og Mystik, har Undersøgelsen i Theaitet mere Karakteren af et ædrueligt Forsøg i analytisk Psykologi. Platon stræber at isolere de enkelte Elementer, der fungere i Erkjendelsesvirksomheden, fra hverandre. Men han kommer ogsaa her til en Modsætning, og en Modsætning, som er et Sidestykke til den i Phaidon. Overfor den rent passive Modtagen af Indtrykkene stiller han nemlig den intellektuelle Virksomhed, hvormed de bearbeides. Platon er her i nøie Overensstemmelse med den moderne Psykologi. Selv den realistiske og empiriske Retning i Psykologien har nu erkjendt Condillacs og Humes Ensidighed i at føre Alt tilbage til Sandsningen og opfatte Sandsningen selv som fuldstændig passiv. En af de mest fremragende empiriske Psykologer i vor Tid, Alexander Bain, lærer endog udtrykkelig, at allerede den ele-

---

[1]) Smlgn. om dette Punkt K. O. Müller: Prolegomena zu einer wissenschaftl. Mythologie p. 382. Schömann: Griechische Alterthümer. 2te Ausg. II, 371 ff. Zeller: Die Philosophie der Griechen. 2. Ausg. I, p. 51 f. — Ifølge Nemesius havde alle Grækere, der troede paa Udødeligheden, ogsaa Troen paa Præexistentsen. Se Citatet hos Grote II, p. 202.

Digitized by Google

mentære Sandsning fra en vis Side set er en Forstandsvirksomhed; den aandelige Energi, som ytrer sig i Erkjendelsens høiere Former, er tilstede i de første aandelige Livsytringer, i de elementære Sandsefornemmelser[1]. Grundbegreberne eller Kategorierne blive da, som allerede Kant viste, Udtryk for de Former, hvorunder denne i al Erkjendelse indeholdte Bevidsthedsvirksomhed foregaaer. Derfor er det umuligt al udlede dem fra Erkjendelsens Gjenstande i sig selv; de dannes jo netop kun under den aandelige Bearbeidelse af de fra Gjenstandene modtagne Indtryk. Her er for saa vidt en Inkommensurabilitet, der ikke er mindre mærkelig for Tænkeren end den, Platon fandt mellem Ideen og de enkelte Gjenstande. Der er utvivlsomt i vor Erkjendelse Noget, som vi selv medbringe, som ligger i vor oprindelige Organisation.

Anerkjender man nu denne Parallelisme mellem Undersøgelserne i Theaitet og i Phaidon, saa vil man maaske opkaste det Spørgsmaal, om vi da ikke i denne forskjellige Belysning af et og samme Problem have et Bevis paa Sandheden af Grotes Mening, at man i de fleste platoniske Dialoger ikke tør søge nogen positiv Lære men kun Diskussioner ud fra tilfældig valgte Synspunkter. Jeg drister mig til at svare med et afgjort Nei. Parallelismen mellem Theaitet og Phaidon, mellem Gjennemførelsen af det psykologiske og af det ontologiske Synspunkt er efter min Opfattelse netop et Fingerpeg henimod Enheden og Kontinuiteten i Platons Udviklingsgang. Platon udgik fra den sokratiske Dialektik, der holdt sig paa det psykologiske og ethiske Omraade, og han endte i den spekulative Idelære, der har en transscendent Karakter. Og det var, ifølge Aristoteles, den sokratiske Hævden af Almenbegreberne som den sande Erkjendelses Gjenstande, der førte ham til at anskue Ideerne som det sande Værende. Spiren til Idelæren ligger altsaa allerede paa det første Standpunkt; det Problem, som var Platons som saa mange andre Tænkeres Hovedproblem, nemlig det om Erkjen-

[1]) Se min Bog »Den engelske Philosophi i vor Tid« p. 67 ff.

Digitized by Google

delsens Væsen og Oprindelse, har han forfulgt paa de Stadier, hans Udvikling førte ham igjennem, og det er altsaa ikke Andet end hvad vi kunde vente, naar vi finde en dobbelt Behandling af dette Problem, den ene holdt rent psykologisk, svarende til den første Periode i Platons Udvikling, den anden med en spekulativ og transscendent Karakter, svarende til det definitive Standpunkt, hvortil han naaede.

Ved denne Opfattelse synes der at kastes et klart Lys over Idelærens Væsen. Platons almindelige ideale Trang har naturligvis en Hoveddel i dennes Udvikling. Han higede ud over den phænomenale Verden og søgte at gribe det Absolute, den evige Grund for al Tilværelse. Men vi maa ikke overse, at det herved ikke mindst er et aldeles bestemt Problem, der driver ham frem, et Problem, der altid vil hævde sin Plads som Gjenstand for videnskabelig Tænkning. Det er det samme Problem, som i nyere Tid har sat saa store intellektuelle Kræfter i Bevægelse, som dem Descartes og Locke, Hume og Kant raadede over. At Platon havnede i den mystiske Idelære, og ikke holdt sig til den ædruelige Vei, han indslog i Theaitet, maa forklares af den for hele Oldtiden betegnende Mangel paa skarp Bevidsthed om Forskjellen mellem det Subjektive og det Objektive. Denne Distinktion er for os aldeles simpel og naturlig; efterat den én Gang er fremkommen i nyere Tid, er den trængt saaledes igjennem, at end ikke Schelling og Hegel formaaede at overvinde den igjen. Men for Platon stillede dette sig anderledes. Selve den Modsætning mellem et psykologisk og et ontologisk Standpunkt, som vi statuere indenfor hans Udvikling, har sikkert ikke været ham selv bevidst. Derfor kunde han uden Vanskelighed omdanne de Grundbegreber, som fra først af kun stode som Udtryk og Former for Bevidsthedens Bearbeidelse af de modtagne Fornemmelser, til evige, i og for sig værende Ideer. Man maa her tillige erindre, hvilken stor Indflydelse den eleatiske og pythagoræiske Philosophi havde paa Platon. Han havde af disse ældre Skoler lært, at det Sande ikke var Phænomenerne,

Digitized by Google

men maatte søges ved at gaa ud over eller bag ved disse. Dette i og for sig Værende fandt han nu i Ideerne.

Saa vel den psykologiske som den ontologiske Undersøgelse førte til at statuere en Inkommensurabilitet mellem Erkjendelsens Væsen og Indhold og de Gjenstande, i Vexelvirkning med hvilke den udvikler sig. Saadanne Begreber som Lige og Ulige, Væren og Ikkeværen, Skjønt og Hæsligt, Godt og Ondt kunne ikke fuldstændig forklares ved den virkelige Erfaring. Det Mærkelige er nu, at Platon alligevel udleder dem af en Erfaring — vel ikke en i denne Tilværelse gjort Erfaring, men en præexistentiel Erfaring, hvorom Erindringen fremkaldes hos os ved de Indtryk, vi her modtage. Saaledes siger Platon i Phaidros, at Menneskets Evne til ved Bearbeidelse af Sandsefornemmelserne at danne et for dem alle gyldigt Begreb er «en Erindring om, hvad vor Sjæl engang har set, da den vandrede i en Guds Følge og oversaa det, vi nu kalde det Virkelige, idet den rettede sit Blik mod det i Sandhed Værende» (249 C). De præexisterende Sjæle kjøre, efter den nærmere mythiske Beskrivelse, Platon giver, hver Dag ud med Guderne og beskue i den hinsidige Verden[1]) det Sandes, det Godes og det Skjønnes evige Væsen. I Menon er det endog ikke blot de ideale Grundbegreber, der paa denne Maade anskues af den præexisterende Sjæl; ligesom Platon ikke blot anerkjendte Ideer af det Lige, det Gode, Sande etc., men ogsaa af de mest konkrete Gjenstande, uden at gjøre nogen Forskjel mellem disse forskjellige Klasser af Begreber, saaledes er det i Menon Tingenes Natur og Væsen i det Hele, der anskues i det tidligere Liv og erindres i dette Liv. «Da Sjælen er udødelig, da den har været til flere Gange og har set Tingene her og i Hades, kort sagt alle Ting, saa er der Intet, som den ikke har lært, saa at det ikke er underligt, at den kan erindre baade Dyd og andre Ting, som den før kjendte. Thi efter som hele Tilværelsen er beslægtet, og Sjælen har lært Alt at kjende, er der Intet til Hinder for,

[1]) *τὰ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, ὁ ὑπερουράνιος τόπος* (Phaidr. 247 C).

Digitized by Google

at man, efter blot at være bleven erindret om én Ting (hvilket Menneskene kalde Belæring), selv kan udfinde alle de andre Ting, naar man blot er standhaftig og ikke bliver træt af at forske; thi at forske og lære er ikke Andet end at erindre»[1]).

Det vil let ses, at hvad man saa ellers mener om Præexistentsdogmet, saa rykker det kun Spørgsmaalet et Skridt tilbage uden at løse det. Naar de præexisterende Sjæle skue det sande Værende, saa vil Bevidsthedsvirksomheden jo lige saa vel bearbeide det gjennem Anskuelsen Modtagne, som Tilfældet er i den legemlige Tilværelse, med mindre Platon for Præexistentsens Vedkommende vilde hylde den Opfattelse af Erkjendelsen som rent passiv, hvilken han for den legemlige Existents's Vedkommende bekæmper med saa megen Energi. Men dette er umuligt, da Præexistentsen i hvert Tilfælde maa tænkes i Analogi med den legemlige Existents.

Og dog ligger i Platons mythiske Lære om Præexistentsen, lige saa vel som i hans Idelære, en dyb og vigtig Sandhed. Allerede Grote har fra sit Standpunkt vist dette, og hans Udtalelse herom er saa interessant og klar, at jeg vil anføre den med hans egne Ord. «Ikke al Belæring, men en vigtig Del deraf bestaaer i Erindring, dog ikke af Kundskaber, som ere erhvervede i et tidligere Liv, men af tidligere Erfaringer og

---

[1]) Menon p. 81 C. D. — Naar man fastholder, hvad ovenfor er bemærket, at Platon statuerer evige Ideer ikke blot for abstrakte Grundforhold (Lige — Ulige, Godt — Ondt o. s. v.), men ogsaa for de mest konkrete Gjenstande (Seng, Stol, Snavs etc.), saa falder ogsaa den stærke Modsætning bort, Fortolkerne have fundet mellem Menon paa den ene, Phaidros og Phaidon paa den anden Side. Hvorledes Grote tager denne formentlige Modsætning til Indtægt, vil man kunne slutte af det Foregaaende. Stallbaum griber til den fortvivlede Udvei at antage Udtalelsen i Menon for en Spøg, et Forsøg paa at holde Menon for Nar (qvo magis illudat sophistarum alumnum). Prolegomena ad Menonem p. 15. Afgjørende er det navnlig, at der i en Dialog, som dog ubestridelig hører til de seneste, nemlig Timaios, antydes lignende Forestillinger, som i Menon. Verdensskaberen fordeler nemlig der de præexisterende Sjæle paa Stjernerne, «og efterat han havde ladet dem bestige en Vogn, viste han dem Alverdens Natur og underrettede dem om dens uforanderlige Love» (Tim. p. 41 E, Helses Overs. p. 45 f.).

Digitized by Google

Domme i dette Liv. Enhver har gjennemløbet et langt Kursus af saadanne Erfaringer og Domme, som ere forsvundne fra hans Erindring, skjøndt ikke uigjenkaldelig. Dele deraf kunne kaldes til Live igjen, naar der for Aanden fremstiller sig nyt Stof, som egner sig til i Kraft af Ideassociationens Love at vække Erindringen om dem. Ved passende Spørgsmaal vil en Lærer saaledes kunne gjenkalde for Disciplenes Erindring mange Kjendsgjerninger og Domme, som hidtil vare glemte; han vil kunne bringe Forestillinger i Forbindelse med hverandre, som Tanken før aldrig har sammenstillet, og han vil herved kunne fremkalde oplysende Sammenligninger og Slutninger. Han vil fremdeles kunne føre dem til at indse det Falske i vildfarende Analogier, der først fremstillede sig som antagelige, og til at have en pinlig Fornemmelse af Forlegenhed og Uvidenhed, førend han stiller saadanne Spørgsmaal, der angive Veien, ad hvilken man kan befries herfor.» Men Platon havde efter Grotes Mening ikke behøvet at gaa tilbage til en tidligere Tilværelse. «Platon», siger han, «tager ikke i Betragtning, at der selv i en aldeles udannet Ynglings Sjæl findes mangfoldige og forskjellige Erfaringer, han har gjort, Sammenligninger, han har foretaget, og Kundskaber, han har samlet. Og selv om der ikke fandtes nok til at yde en tilstrækkelig og direkte Forklaring, saa maa vi erindre, at kun en meget ringe Del af den lange Række af aandelige Phænomener, der udvikle sig i det spæde Nor, Barnet og Ynglingen, nogensinde bliver Gjenstand for Erindring eller Hukommelse. At antage, at denne store ubekjendte Rest vilde være utilstrækkelig til at yde den søgte Forklaring, er hverken philosophisk eller fornuftigt.»[1]).

Saa rigtigt og træffende dette er, saa udtømmer det dog sikkert ikke Betydningen af Platons dybsindige Forbindelse mellem Erkjendelseslæren og Præexistentsdogmet. Grote staaer paa den engelske Empirismes Standpunkt, hvis Grundlægger er John Locke og hvis betydeligste Repræsentant i dette Aarhundrede

[1]) Grote II p. 19—23.

Digitized by Google

Stuart Mill er. Denne Retning finder Forklaringen for Bevidsthedslivets Indhold og Former i de Erfaringer, det enkelte Individ gjør i Løbet af sit Liv. Men naar det staaer fast, at Erfaringer i det Hele kun ere mulige under Forudsætning af en Bevidsthedsvirksomhed, betinget ved en legemlig og aandelig Organisation, hvorved de optagne Indtryk bearbeides, saa vil man heller ikke kunne Andet end give Platon Ret, naar han kommer til det Resultat, at vi maa gaa længere tilbage end til den individuelle Existents, vi kjende, for at faa en Forklaring af Erkjendelsens Væsen. Individet begynder ikke sin Udvikling aldeles uden Forudsætninger; det har i sin oprindelige Organisation Slægtens almindelige Natur, saaledes som denne igjen har udviklet sig i Løbet af de tidligere Generationer. Drifter og Lidenskaber kunne røre sig paa en for Individet selv dunkel og uforstaaelig Maade, førend han har gjort nogen virkelig Erfaring, der kunde fremkalde dem. Og dette gjælder som bekjendt ikke blot om de almenmenneskelige Drifter; særegne Tilbøieligheder og Lidenskaber kunne nedarves gjennem flere Generationer. Denne Sandhed har fundet et Udtryk i det kristelige Dogme om Arvesynden. Hvad der saaledes gjælder for Følelses- og Villieslivet, maa ogsaa gjælde for Erkjendelseslivet. De Grundformer, uden hvilke Erfaring og Erkjendelse i det Hele ikke ere mulige, maa udspringe af den Organisation, Individet modtager i Arv fra Slægten. Vi ere naturligvis ikke udstyrede med en Sum af medfødte Ideer; det har egentlig heller aldrig Nogen antaget. Selv Platon lærer udtrykkelig, at Sjælen ved Overgangen til den legemlige Tilværelse fuldstændig har glemt de evige Ideer, den anskuede i Præexistentsen, og kun ved langt og besværligt Arbeide, som Faa have Kraft til at gjennemføre, atter kan vinde Erkjendelsen af dem. Der maa i vor medfødte Organisation ligge en Disposition til i Vexelvirkning med Indtrykkene fra Omverdenen at udvikle Rums- og Tidsanskuelser, Forestillinger om Grund og Aarsag o. s. v.; men disse Begreber ligge lige saa lidt fra først af færdige i Sjælen, som Gnisten i

Digitized by Google

Stenen, førend denne rammes af Staalet[1]). Alt, hvad der for os staaer som nødvendigt, som vi ikke kunne Andet end antage, fordi det Modsatte vilde være selvmodsigende, viser i sidste Instants tilbage til vor oprindelige Organisation og gjennem den til hele Slægten, hvoraf vi udspringe. At vor Erkjendelse er Erindring fra en tidligere Tilværelse, har altsaa sin Sandhed ogsaa fra et rent videnskabeligt Standpunkt.

Denne Betragtning viser, hvorledes Erkjendelseslæren medfører en Tilslutning til den store Tanke, Darwin har udviklet i sin berømte Hypothese. Førend Darwins Værk om Arternes Oprindelse udkom, havde allerede den engelske Philosoph Herbert Spencer anvendt Udviklingshypothesen paa Psykologien[2]). En absolut Løsning naaes der naturligvis herved ikke af Erkjendelsesproblemet. Naar man betragter Erkjendelsens Grundformer som prædisponerede ved Slægtens tidligere Erfaringer, saa reiser der sig jo igjen det Spørgsmaal, hvorledes Slægten, ɔ: de i tidligere Perioder levende Individer, har kunnet gjøre disse Erfaringer; herved føres vi da atter til endnu tidligere Slægter, og saaledes fremdeles. Men der er her vundet en fast og sikker Grundvold for Behandlingen af dette Problem; Erkjendelses- og Bevidsthedslivet viser sig at staa i den inderligste Forbindelse med Natur- og Verdenslivet i det Hele. Og denne store Sandhed har Platons dybe Aand anet.

III.

Platons Lære om Driften staaer i nøie Forbindelse med hans Lære om Ideerne, om Præexistentsen og om Erkjendelsen som Erindring. Ved sin Indtrædelse i den legemlige Tilværelse har Sjælen glemt de ideale Syner, den engang har havt. Men hos den, der ikke er aldeles nedsunken i det Endelige, ville visse Phænomener vække den slumrende Erindring. Det er

[1]) Dette træffende Billede har Lotze brugt (Mikrokosmus I, 2. Aufl. p. 256).
[2]) Smlgn. »Den engelske Philosophi i vor Tid« p. 168—173.

fortrinsvis det Skjønne, der har denne Virkning paa Sjælene; thi Skjønhedens Ide har det Fortrin fremfor de andre Ideer, at den mest umiddelbart lægger sig for Dagen i Phænomenerne. Naar da de modtagelige Sjæle skue Noget, som ligner de ideale Gjenstande fra Præexistentsen, og navnlig en skjøn Yngling, blive de som ude af sig selv af Henrykkelse og forstaa først ikke selv, hvad der gaaer af dem. Der opstaaer en stikkende og pirrende Fornemmelse, lige som hos Børn, der faa Tænder: det er den udødelige Sjæls Vinger, der igjen begynde at voxe inden i dem. De ville ikke skilles fra den elskede Gjenstand, som for dem er bleven en Aabenbarelse af den ideale Skjønhed, og hvem de derfor ere beredte til at vise guddommelig Tilbedelse. Vel vil Sjælens sandselige Del kunne drage hele Forholdet ned til Tilfredsstillelse af den dyriske Drift; men den ædlere Sjæl vil stræbe at danne den elskede Gjenstand til Lighed med den Guddom, i hvis Tjeneste han stod i den tidligere Tilværelse, og gjennem denne Bestræbelse ville de i Fællesskab naa Erkjendelsen af de høieste Ideer[1]).

I Symposion vises nærmere, hvorledes Elskovsforholdet efter Haanden giver Plads for en rent ideal Stræben. Hvad der i Phaidros spillede Hovedrollen som en ikke blot nødvendig men vedvarende Betingelse, Forholdet til den elskede Gjenstand, er i Symposion kun Udgangspunktet, fra hvilket den, hos hvem Attraaen er vakt, Skridt for Skridt føres ud paa det Skjønnes store Ocean. Han ser ikke blot Skjønheden hos den enkelte Gjenstand, men i alle skjønne Gjenstande, og tilsidst samler alt dette Skjønne sig for ham til én evig Ide[2]).

Denne begeistrede, ja dithyrambiske Lovprisning af Eros er fra flere Sider set af Interesse i psykologisk Henseende. Platon viser os, hvorledes det Høieste og det Laveste i vor Natur, den mest ideale Higen og den rent aandelige Drift ere i Slægtskab med hinanden. Grunddriften i vor Natur er én, men den

[1]) Phaidros p. 249 C—256 E.

[2]) Sympos. p. 211.

Digitized by Google

kan vende sig i forskjellige Retninger, udvikles paa forskjellig Maade. Den gaaer i sin Almindelighed, som Platon siger, ud paa Udødelighed; men denne Stræben efter Udødelighed skaffer sig Luft enten gjennem Tilfredsstillelse af Forplantningsdriften, eller ved at man vinder Navnkundighed, eller endelig ved at man i Tanke og Handling træder i Forhold til det Evige og Guddommelige[1]. Den Udviklingsgang, hvis Mulighed Platon her skizzerer, bestaaer væsentlig deri, at hvad der først var udelukkende Gjenstand for Driften, efter Haanden træder til Side for andre Elementer, andre Formaal, som fra først af kun dunkelt og i underordnet Grad fremtraadte for Bevidstheden. Selv om Driften er af nok saa egoistisk Beskaffenhed, vil den dog ikke blot ved selve den Bevægelse, Sjælelivet i det Hele kommer i, og som river dette ud over det Hverdagsagtige, men ogsaa ved de Midler og Veie, den forudsætter til sin Tilfredsstillelse, kunne virke hen til at føre Individet ud over sin egen snevre Sphære. Platon har havt et klart Blik for den psykologiske Lov, at vor Interesse ved Ideassociation kan overføres fra en Gjenstand til andre, som staa i Forbindelse og Sammenhæng med den. Han viser dette i Lysis (220 A) ved et Exempel, som siden ofte er bleven brugt til at oplyse Ideassociationens Love. Penge sætte Menneskene stor Pris paa; men Interessen gjælder egentlig de Goder, man opnaaer ved Hjælp af Penge. Saaledes kan under Driftens Udvikling Tyngdepunktet efter Haanden flyttes, og Platon viser navnlig Muligheden af, at der paa denne Maade kan gjøres en Overgang fra den sandselige og egoistiske Interesse til den reneste Hengivelse for ideale Formaal. Her ligger Muligheden af Selvopdragelse og af al Opdragelse og aandelig Udvikling i det Hele. Platon tager endog i Phaidros og Symposion sit Udgangspunkt i det Forhold, der for os staaer paa én Gang som en af de mest uskjønne og en af de mest uforstaaelige Sider ved det græske Liv. Skildringen af den sandselige Lidenskab staaer i en eiendommelig Kontrast

---

[1]) Ibid. p. 207 ff.

Digitized by Google

til Beskrivelsen af Kontemplationens rene Ætherverden, — en Kontrast, som iøvrig møder os i al Mystik, og som Grote træffende har karakteriseret ved at minde om den persiske Digter Hafis, »der snart feirer Sjælens Hensynken i Guds Væsen, snart besynger Vin og Elskov, ganske vist uden Plumphed, men med en Uforbeholdenhed og en Naturlighed, der udelukker enhver Antagelse af en symbolsk Mening, — og som for det Meste glider over fra den ene til den anden af disse Forestillingskredse, der forekomme os saa forskjellige, uden selv at bemærke, at han skifter Gjenstand« [1]).

Lige forud for den digteriske Skildring af Eros gaaer der i Symposion en dialektisk Udvikling af Eros's, af Driftens Væsen. De tidligere Lovprisere af Eros i Symposiet havde skildret Eros som en Guddom, der besidder al Herlighed og Salighed. Paa lignende Maade havde ogsaa Platon selv tidligere, i Phaidros, skildret Eros's Guddommelighed. Men nu lader han Sokrates gjøre opmærksom paa det negative Element i Driftens Natur. Al Drift forudsætter en Mangel, higer ud over det Givne og er rettet mod det Fremtidige. Derfor findes Driften kun hos endelige Væsener, og Eros er ikke Gud, men Daimon, hverken dødelig eller udødelig, hverken fattig eller rig — thi hvad han erhverver, forsvinder strax igjen, — hverken vis eller uforstandig, men stræbende efter at befri sig fra Uvidenheden og opnaa Visdommen. Alt dette udtrykkes billedlig derved, at Eros er Søn af Poros og Penia, af Fylde og Mangel.

I Philebos finde vi et Forsøg paa ædruelig psykologisk Udvikling af Driftens Væsen. Forholdet mellem Philebos paa den ene Side, Phaidros og Symposion paa den anden Side er for saa vidt analogt det mellem Theaitet og Phaidon. Philebos hører fra Indholdets Side til de vanskeligste Dialoger; Tankegangen er springende og uklar. Men det er kun et lille Afsnit af den, vi her have Brug for, og det kan uden Skade løsnes fra det Øvrige. Samtalens Hovedgjenstand er Lystfølelsens Na-

---

[1]) Grote II p. 221 Not.

Digitized by Google

tur. Men da den staaer i nøie Sammenhæng med Driften, gives der en kort Analyse af dennes Væsen. Smerte opstaaer, naar Harmonien opløses i de levende Væsener, og Lyst (ἡδονή), naar Harmonien atter kommer i Stand og den naturlige Orden vender tilbage. Hungeren er saaledes en Opløsning og Smerte, og naar der ved Maden igjen fremkommer en Opfyldelse, føles der Lyst. Men naar Forestillingen om disse Følelser af Lyst og Smerte ikke bevares i Bevidstheden, rører der sig ingen Drift. Opbevaringen af en sandselig Iagttagelse kalde vi Hukommelse (μνήμη)[1]. Forskjellig herfra er Erindringen (ἀνάμνησις), som bestaaer i, at Sjælen «uden Legemet og saavidt muligt i sig selv» tilbagekalder, hvad den engang har fornummet, eller en Erkjendelse, den har tabt. Denne Evne hos Sjælen medfører nu Muligheden af Driften. Den, hos hvem Følelsen af Tørst fremkalder Lyst (ἐπιθυμία) til at drikke, attraaer det Modsatte af hvad han føler: han føler Tomhed og ønsker at fyldes. Og dette Ønske er kun muligt, fordi Sjælen kan bevare og gjenkalde Forestillingen om tidligere Leiligheder, da Følelsen af Tørst ophørte paa denne Maade. Men denne Forestilling om Fyldelse vindes kun ved Erfaring og kan ikke være til Stede hos den, der for første Gang føler en Tomhed[2].

Denne Udvikling, som i sine Hovedtræk er klar og rigtig, indeholder flere Vanskeligheder, naar man læser den i den græske Text. Det er navnlig den Distinktion, Platon her gjør mellem Hukommelse og Erindring, som i denne Sammenhæng er paafaldende. Denne Distinktions Rigtighed vil jeg ikke bestride. Der er aabenbart en Forskjel mellem den mekaniske Fastholdelse af en Forestilling og den friere Gjenfremkaldelse af den. Det er dette frie Element i Erindringen, som gjør, at Platon tilskriver Sjælen den som en Virksomhed, der foretages uden Legemet. Aristoteles gjennemfører i sin interessante lille Afhandling om Hukommelse og Erindring den samme Modsæt-

---

[1]) Phileb. p. 34 B (μνήμη = σωτηρία αἰσθήσεως). (Heises Overs. p. 56 f.).
[2]) Ibid. p. 35 A.

Digitized by Google

ning videre; han ser i Erindringen, den bevidste og methodiske Gjenfremkaldelse af Forestillinger, noget for Menneskene Eiendommeligt, idet Dyrene kun besidde Hukommelse; men han gjør dog netop opmærksom paa, at ogsaa Erindringen beroer paa en legemlig Proces, hvilket han slutter af det Faktum, at det ikke altid staaer i vor Magt at fremkalde Noget i vor Erindring, medens vi ofte erindre uden vor egen Medvirkning[1]. Platon har aabenbart udtrykt den omtalte Forskjel mellem Hukommelse og Erindring saaledes som han gjør, fordi han ved «Erindring» uvilkaarlig tænkte paa sine egne mythiske Skildringer af Sjælens Præexistents og de Minder, den medbragte derfra. Ved den ovenfor gjengivne Udvikling i Philebos vil han vise, at Driften er et rent sjæleligt Phænomen. Men det vilde han ogsaa kunne opnaa ved at holde sig til Hukommelsen, der jo som saadan ikke kan tillægges Legemet. Og i det Følgende bruger Platon overalt Udtrykket Hukommelse (μνήμη) om den Bevidsthed om tidligere Tilfredsstillelse, der er Driftens Forudsætning. Dette har i den Grad generet Fortolkerne, at Heise endog uden Videre har oversat μνήμη to Steder (35 C. D) i det Følgende ved Erindring. Faktum er, at Platon efter i Korthed at have fastsat Forskjellen mellem Hukommelse og Erindring, slet ikke omtaler Erindringen mere, men kun viser Driftens Forhold til Hukommelsen, hvilket jo ogsaa godt passer i en saadan empirisk-psykologisk Udvikling, som den han her vil give.

Men det, at Platon saaledes er kommen til at nævne Ordet Erindring i denne Sammenhæng, har ført til, at flere Fortolkere have misforstaaet den anførte Udviklings Karakter. Schleiermacher finder saaledes i Philebos en Udvidelse af den mythiske Lære om Erindringen, idet Platon efter hans Opfattelse her lærer, at ogsaa den Vished, hvormed den sandselige Drift ved sin første Opvaagnen hos Mennesket søger og finder den Gjenstand,

---

[1]) S. Kierkegaard skjelner i Indledningen til «Stadier paa Livets Vei» ogsaa mellem Hukommelse og Erindring, men Forskjellen bliver hos ham mere af æsthetisk Karakter: Hukommelsen fastholder de enkelte empiriske Fakta, Erindringen det væsentlige Indhold efter dets ideelle Betydning.

Digitized by Google

som kan tilfredsstille den, er en Erindring fra en tidligere Tilværelse, da den ikke kan skrive sig fra nogen Erfaring i dette Liv. Og Heise mener, at dette Sted om Drifterne i Philebos ikke er at forstaa bogstavelig, men maa »forklares ved det Foregaaende, hvor Mennesket i sin legemlige og aandelige Organisme betragtes som en Verden i det Mindre (Mikrokosmos). Heraf udledes, at Fornuften, der aabenbarer sig i Alverden, Verdenssjælen, iboer de levende Væsener og giver dem Liv og Næring, og at der formedelst denne alt det Enkeltes Forbindelse med det Hele maa i selve Driften ligge en Kundskab om den Gjenstand, hvorpaa den gaaer ud«[1]. Alt dette vil man slet ikke finde Spor af hos Platon, med Undtagelse af den forbigaaende Brug af Ordet Erindring. Platon analyserer her og dogmatiserer ikke, heller ikke fortæller han Myther. Den Ytring, som sikkert især har ledet de nævnte Fortolkere vild, er følgende: »Er det muligt, at den, der for første Gang føler en Tomhed, kan enten ved Iagttagelse eller ved Hukommelse fatte, hvad det er at fyldes, da han hverken erfarer dette i det nærværende Øieblik eller har erfaret det i den foregaaende Tid?« (35 A). Hvad hine Fortolkere have overset, er, at Platon her slet ikke siger, at der rører sig en Drift, første Gang der føles Smerte. Det kunde han jo heller ikke sige, naar han selv lærer, at Drift forudsætter Hukommelse og tidligere Erfaring. Kun dersom han udtrykkelig havde sagt, at der rører sig Drifter hos os forud for nogensomhelst Erfaring, vilde der have været Nødvendighed af at henvise til den præexistentielle Erfaring.

Platons Fremstilling af Driftens Udvikling stemmer bedre med Psykologien end den, hans Fortolkere tillægge ham. Det nyfødte Barn har ingen, hverken dunkel eller klar Forestilling om, hvad der kan raade Bod paa den Smerte, det føler. Naar det føler Sult, søger det ikke efter Noget, der kan mætte det, men faaer Luft ved en uvilkaarlig Bevægelse, navnlig af Taleorganerne, — det skriger. Stikker man det Brystvorten i Mun-

---

[1]) Anmærkninger til Overs. af Philebos p. 165—167.

Digitized by Google

den, foretager det Sugebevægelser med Munden; men de samme Bevægelser foretager det ogsaa, naar man stikker en Finger eller hvilket som helst Andet i Munden paa det. Alt dette er rent mekaniske Bevægelser, hvad Physiologerne kalde Reflexbevægelser, fordi Paavirkningen umiddelbart gaaer over i en udadgaaende Bevægelse. At det egentlige Bevidsthedsliv slet ikke spiller nogen Rolle herved, kan man se deraf, at Børn, som fødes uden Hjerne, kunne skrige og die[1]); det Samme var Tilfældet med spæde Hundehvalpe, hos hvem man borttog hele Hjernen med Undtagelse af den forlængede Rygmarv. En dunkel Fornemmelse af Smerte eller Ildebefindende, omtrent som vi have den, naar vi prøve at holde vort Aandedræt tilbage for en kort Tid, er det eneste sjælelige Element, der her kan være Tale om[2]). Men den oprindelige Egenskab ved vor Organisation, at et Indtryk fremkalder Reaktion, Bevægelse, er i sig selv nok til at gjøre et saa rigt System af Erfaringer muligt, at bestemte Forestillinger og Forventninger kunne fremkaldes ved bestemte Indtryk, saaledes at igjen bestemte Drifter kunne udfolde sig. Den spontane Bevægelse bringer nemlig Organismen i Berøring og Vexelvirkning med Omgivelserne. Naturligvis vilde de herved fremkaldte Fornemmelser og Erfaringer ikke i sig selv være i Stand til at frembringe Drifterne, lige saa lidt som Erkjendelsen kunde finde sin fulde Forklaring ved de enkelte Erfaringer. Skjøndt der i strengeste Forstand lige saa lidt gives medfødte Drifter som der gives medfødte Ideer, fordi baade Drifter og Forestillinger udvikle sig under Erfaringens Indflydelse, saa gives der dog nedarvede Dispositioner til visse Drifter, Dispositioner, som dels ere fælles for alle Individer, som Ernærings- og Kjønsdrift, dels særlige for enkelte Familier eller Individer (Tilbøieligheder og Idiosynkrasier). Denne arvelige Disposition beroer paa, at en vis Bevægelse har indgaaet en saa nøie Forbindelse med et vist Indtryk, at dette umiddelbart

---

[1]) Et saadant Barn har Eschricht iagttaget. Læren om Livet p. 222 f.
[2]) Carpenter: Mental physiology p. 73.

Digitized by Google

fremkalder hin, — lige saa umiddelbart, som den smertelige Følelse af Sult hos det nyfødte Barn fremkalder Skrig og Sprætten. Saadanne arvelige Dispositioner kalde vi Instinkter. Instinkt er det altsaa for saa vidt allerede, at det nyfødte Barn skriger, lige saa vel som, at Kyllingen, saa snart den er kommen ud af Ægget, løber efter den Orm, den ser bevæge sig paa Jorden, eller iler over Stok og Sten i den Retning, fra hvilken den hører Moderens Kluk, skjøndt det er første Gang, den hører det. Men i intet Tilfælde gjælder, hvad Heise mener (og Heise støtter sig her til Mynster, hvis Afhandling om Drifterne han citerer), at der i selve Driften ligger en Kundskab om den Gjenstand, hvorpaa den gaaer ud. Denne Kundskab vindes først ved Erfaring. Kjønsdriften f. Ex. er jo i sine første Rørelser Individet selv aldeles uforstaaelig og fremkalder kun en ubestemt Længsel og Trang til at give sig hen[1]).

Platon har derfor Ret i den Bemærkning, han gjør, men rigtignok ikke nærmere udvikler, at der ved den første Følelse af Mangel endnu ikke kan opstaa nogen Drift. Hans idealistiske og æsthetiske Anskuelse har her et Øieblik givet Plads for en exakt psykologisk Analyse, der, som allerede bemærket, staaer i lignende Forhold til Fremstillingerne af Eros i Phaidros og Phaidon, som Udviklingen af Kategorierne i Theaitet staaer til Fremstillingen af Idelæren i Phaidon. Og med Hensyn til begge Problemer, det om Erkjendelsens og det om Driftens Væsen, gjælder det, at Platon ved at gribe de mythiske og poetiske Fremstillingsformer tillige vinder et rigere og dybere Indhold, end den ædruelige Analyse formaaede at skaffe til Veie. Det betegner Mangesidigheden i Platons Begavelse, at han har kun-

[1]) I min Doktordisputats »Den antike Opfattelse af Menneskets Villie« p. 52, hvor jeg allerede i Korthed har paavist Schleiermachers og Heises Feiltagelser, har jeg hertil føiet den Bemærkning, at dog i det Mindste »Forvisningen om, at der i det Hele gives en Tilfredsstillelse, maa være til Stede den første Gang, Driften virker«, skjøndt denne Forvisning ikke kan gjælde den bestemte Gjenstand. — Af det ovenfor Udviklede følger, at denne »Forvisning« ikke er bevidst og kun bestaaer i den Sikkerhed, hvormed en vis Bevægelse følger efter et vist Indtryk.

Digitized by Google

net slaa ind paa disse forskjellige Baner og komme saa vidt ved at følge dem hver for sig; men gjennem denne Mangesidighed opdage vi Enheden i de dybere liggende, ledende Grundtanker.

IV.

Det sidste Punkt i Platons Psykologi, jeg her vil fremdrage, er hans Opfattelse af Sjælens Begreb i Almindelighed og af dens Forhold til Legemet.

I Phaidros angives Sjælens Begreb saaledes, som det gjælder ikke blot for de menneskelige Væseners Vedkommende, men ogsaa for de guddommeliges. «Enhver Sjæl», hedder det her (245 C. D. E), «er udødelig. Thi det, som er i evig Bevægelse, er udødeligt, medens det, som dels bevæger Andet, dels bevæges af Andet, ophører at leve, fordi dets Bevægelse ophører. Kun det, der bevæger sig selv, hører aldrig op at bevæge sig, fordi det ikke kan fjerne sig fra sig selv; og det er tillige Bevægelsens Kilde og Princip for alt Andet, der bevæger sig. Men et Princip er ikke blevet til. Alt, som bliver til, bliver til ved Principet, men dette ikke igjen af noget Andet; i modsat Fald vilde det jo ikke være Princip. Da det nu ikke er blevet til, saa maa det nødvendigvis være uforgængeligt. Thi naar Principet gaaer til Grunde, saa kan det hverken selv opstaa eller nogetsomhelst Andet, eftersom Alt jo maa opstaa af Principet. Bevægelsens Princip er saaledes det, som bevæger sig selv; og hvis det kunde gaa til Grunde eller blive til, vilde hele Verden og hele Naturen falde sammen og staa stille, uden at der var Noget, hvoraf den igjen kunde sættes i Bevægelse og blive til. Naar det nu har vist sig, at det, der bevæges af sig selv, er udødeligt, vil Ingen undsé sig ved at erklære dette for Sjælens Væsen og Begreb. Thi ethvert Legeme, til hvilket Bevægelsen kommer udenfra, er ubesjælet; men det Legeme, hvis Bevægelse opstaaer af dets eget Indre, er besjælet, eftersom Sjælens Natur bestaaer heri.»

Den Iagttagelse ligger her til Grund, at nogle Legemer

Digitized by Google

fremtræde som overveiende passive, saa at de kun komme i Bevægelse ved Tryk eller Stød udenfra, medens andre Legemer synes at besidde Evne til af sig selv at begynde en Bevægelse. Denne Iagttagelse blev meget tidlig gjort. Men der har til de forskjellige Tider været stor Forskjel paa, hvad og hvor meget man regnede til den ene og til den anden af de to Klasser af Legemer, de af Andet og de af sig selv bevægede. Den primitive og barnlige Naturopfattelse er tilbøielig til at lade Alt bevæge sig af sig selv; Kausalitetsinstinktet er saa lidet udviklet, at de fleste Phænomener ikke synes at behøve nogen Forklaring, men have deres Grund i sig selv. Dette kommer af, at Mennesket uvilkaarlig personificerer Alt omkring sig og finder i Naturgjenstandene de samme virkende Aarsager, som den umiddelbart troer at fornemme hos sig selv. Ethvert Naturphænomen udledes da af en personlig Villies Indgriben. Først efter Haanden indser man, at selv de tilsyneladende mest spontane Bevægelser forudsætte et helt System af Betingelser, uden hvilket de ikke vilde gaa for sig. Herved indskrænkes da Omfanget af hvad man regner til det sig selv Bevægende stedse mere. For Platons Vedkommende synes Forholdet at være det, at han kun i de organiske Phænomener fandt Anledning til at antage et indre Bevægelsesprincip eller en Sjæl, men at saa paa den anden Side hele Verden stod for ham som ét levende Væsen, og »Alverdens Legeme var besjælet og havde de samme sjælelige Egenskaber som vort, men i enhver Henseende skjønnere« [1]. Verdenssjælen var nødvendig, netop fordi Legemerne ikke kunne bevæge sig selv. Platon har her strax lagt Grunden til en Modsætning, han ikke igjen kan overvinde. Under Forudsætning af en Verdenssjæl, vilde det jo egentlig være umuligt, at nogle Legemer bevæges udenfra [2]. Verdenssjælen skal jo netop være

[1]) Tim. 69 B. Phileb. 30 A.

[2]) Aristoteles definerer Naturen paa samme Maade, som Platon i Phaidros definerer Sjælen. Phys. II, 1: *τὰ μὲν γὰρ φύσει ὄντα πάντα φαίνεται ἔχοντα ἐν ἑαυτοῖς ἀρχὴν κινήσεως καὶ στάσεως.*

Digitized by Google

det hele Verden, hele Naturen Besjælende, altsaa virke i Legemernes Indre som iboende Bevægelsesprincip.

Sagen er, at Platon strax uvilkaarlig har uddannet Forestillingen om Sjælen som Bevægelsesprincip til Forestillingen om en særegen Substants, der er til udenfor eller ved Siden af de legemlige Phænomener[1]. Dette træder klart frem, naar han i Timaios lader Verdenssjælen blive dannet først og saa forbundet med Verdenslegemet, og naar han i flere Dialoger lader Sjælene existere forud for og uden Legemer. Det følger af sig selv, at det kun er med Phantasiens Hjælp, at denne Forestilling kan fastholdes; men des vanskeligere bliver Besvarelsen af det Spørgsmaal, hvorledes man egentlig efter Platon skal opfatte Sjælens Begreb. Navnlig vil det for os ligge nær at spørge, om han opfatter Sjælen som et materielt eller et immaterielt Væsen. Svaret kunde synes ikke at være tvivlsomt, da Platon jo ofte i saa stærke Udtryk udtaler Modsætningen mellem Sjæl og Legeme. Men for det Første lærer han, som bekjendt, at Sjælen er delt i tre Dele, og anviser enhver af disse Dele sin bestemte Del af Legemet til Bolig, hvilket ikke stemmer med et immaterielt Væsens Natur, som hverken kan deles eller lokaliseres paa denne Maade. Og for det Andet maa vi fremhæve endnu en vigtig Bestanddel af Platons Begreb om Sjælen i dens Almindelighed, hvorved det vil blive klart, at han ikke stiller Sjæl i Modsætning til Legemet som det Immaterielle til det Materielle. Sjælen er nemlig Mellemled mellem Ideen eller Fornuften og det Materielle. Visdom og Fornuft, siger Platon, kunne ikke være til uden en Sjæl; af Alt, hvad der er, tilkommer det kun det Væsen, vi kalde Sjæl, at besidde Fornuft; derfor satte Gud Fornuften i en

---

[1]) Hertil var Grunden lagt af Anaxagoras, hvis *νοῦς* kommer til udenfra og sætter det oprindelige Kaos i roterende Bevægelse, hvorved efter Haanden de enkelte bestemte Former og Væsener opstaa. *Νοῦς* er ikke immateriel; den er ren, sondret fra alt Andet, som er uendelig sammensat; den er »det Fineste af Alt» (*λεπτότατον πάντων*), — men altsaa kun komparativt forskjellig fra det Materielle. — Ogsaa for Platon har som bekjendt Fornuften sit Udtryk i den roterende Bevægelse. Det sig selv Bevægende bevæger sig i en Kreds.

Digitized by Google

Sjæl og Sjælen i et Legeme [1]. I Fornuften eller Ideerne vilde vi have det Materielles egentlige Modsætning, det Immaterielle, hvis Platon i det Hele har kjendt dette Begreb.

Saasnart man statuerer Sjælen som en egen Substants i Modsætning til Legemet, saaledes som Platon og Spiritualismen gjøre, har man nemlig paa en Maade stillet begge paa lige Trin. Man behandler begge som Ting — men vi kjende ikke andre «Ting» end de materielle, hvorfor Spiritualismen ogsaa bestandig maa bevæge sig i Metaphorer og Allegorier. Hele Oldtiden mangler egentlig Bevidstheden om den afgjørende Forskjel mellem det Materielle og det Immaterielle. Selv de ældre Kirkefædre (som Tertullian) have anset ikke blot Menneskesjælen men ogsaa Gud for materielle Substantser [2]. Det synes først at have været Descartes, der ved sin skarpe Analyse af Bevidsthedens Væsen i Modsætning til Udstrækningen, som for ham var Materiens væsentligste Attribut, fremkaldte Indsigten i hin Forskjel. Dog findes hans Tankegang allerede hos Augustinus og Claudianus Mamertus, tildels paa Grund af Nyplatonismens Indflydelse. Bevidsthedsvirksomheden paa den ene Side og Bevægelsen i Rummet paa den anden Side — det er de afgjørende Modsætninger. Men det er saa ikke to Substantser, vi stille ved Siden af hinanden; det er eiendommelige Funktioner, Virksomhedsformer, vi sammenligne. Spiritualismen, hvis største Repræsentant Platon er [3], staaer Materialismen nærmere end den kritiske og empiriske Opfattelse af Bevidst-

---

[1]) Tim. 30 B. 46 D. Phileb. 30 C.

[2]) Nihil est incorporeum nisi quod non est, siger Tertullian. Kirkelæren er i det Hele ikke saa spiritualistisk som Platon. Augustinus (i de civitate dei) polemiserer mod Platons Lære, at Sjælene i det evige Liv existere uden Legeme. Men naar han lærer, at det er «aandelige Legemer», de da have, saa udsiger han kun, hvad Platons Myther ogsaa vise, at man er nødt til at phantasere, naar man vil tænke Abstraktioner existerende.

[3]) Det er en uheldig Sprogbrug, som kan medføre store Forvexlinger, naar man bruger Udtrykket Spiritualisme om de saakaldte «spiritistiske Phænomener». Men Bemærkningen om Spiritualismens Forhold til Materialismen gjælder i høieste Grad om «Spiritismen», som egentlig kun er en forklædt Materialisme. Og dog give Spiritisterne sig undertiden ud for Materialismens farligste Modstandere.

Digitized by Google

hedslivet, som ikke statuerer nogen særlig Substants men betragter de enkelte Funktioner efter deres Eiendommelighed.

Vi vilde altsaa ikke nu kunne bruge Platons almindelige Bestemmelse af Sjælen som det sig selv Bevægende, da vi kun anerkjende sjælelige Phænomener der, hvor et Bevidsthedsliv i høiere eller lavere Grad ytrer sig. Vort Udgangspunkt vilde altsaa snarere være at tage i, hvad Platon kalder Fornuften eller Ideerne, mellem hvilke og Legemet han indskød Sjælen som Forbindelsesled. Dette Forbindelsesled er for os overflødigt, da det Intet forklarer.

Den menneskelige Sjæl tænker Platon sig delt i tre Dele: Fornuften, Modet og den sandselige Drift. Fornuften, der, som vi have hørt, kun ved Sjælen kunde forbindes med Legemet, er her en Del af Sjælen, og udgjør nærmere dens udødelige Del. Guderne, siger Platon i «Timaios», «omgave Sjælens udødelige Grundvæsen med et dødeligt Legeme og gav det det hele Legeme som et Fartøi, og tilbyggede deri en anden Art af Sjæl, der optager i sig følgende farlige, men nødvendige Fornemmelser, nemlig først Lysten, der er den største Lokkemad for det Slette, derpaa Smerten, der er en Fjende af det Gode, fremdeles Dristighed og Frygt, der ere to uforstandige Raadgivere, og endelig Vreden, der saa vanskelig lader sig overvinde, og Haabet, der saa let lader sig henrive af den fornuftløse sandselige Iagttagelse og af den Kjærlighed, der forsøger Alt» [1]). Heraf ses, at de to andre Dele af Sjælen først komme til ved Foreningen med Legemet [2]). I Fornuften søger Platon derfor Menneskets egentlige

---

[1]) Tim. p. 69 C. D (Heise p. 103 f.).

[2]) At Platon i «Phaidros» ikke blot lader Fornuften, som der er symboliseret ved Vognstyreren, men ogsaa Modet og Begjæret, symboliserede ved de to Heste, være til i Præexistentsen, kan enten skrives paa den mythiske Fremstillings Regning eller ogsaa betegne et tidligere Stadium i Platons Opfattelse. Grote finder en stærk Modsigelse mellem Phædon paa den ene Side og Staten og Timaios paa den anden Side deri, at hist stilles Sjælen stedse i Modsætning til Legemet, her Sjælens Dele i Modsætning til hverandre indbyrdes. Men Platon lærer jo udtrykkelig i Timaios, at de to lavere Sjæledele først komme til ved Forbindelsen med Legemet;

Digitized by Google

Jeg. Men dette Jeg overvældes ved sin Indtrædelse i den legemlige Tilværelse saaledes, at det ganske trænges tilbage. De legemlige Processer ere især i Begyndelsen saa voldsomme, at den aandelige Bevægelse hindres. Sjælen bliver derfor uforstandig, naar den indesluttes i et dødeligt Legeme; først efter Haanden, «naar Væxtens og Næringens Strøm bliver ringere», kan den arbeide sig frem til Klarhed og Frihed. Men den, der besidder en sygelig Legemsbeskaffenhed og har faaet en slet Opdragelse, formaaer ikke det, men bliver uforstandig og slet. Lidenskaberne, der udspringe af disse Aarsager, bevirke, at Mennesket «ikke er i Stand til at se eller høre det Rette, men tilbringer den meste Tid af sit Liv som en Afsindig, og skjøndt hans Sjæl er bleven syg og ufornuftig ved Legemet, betragtes han dog som En, der med Villie er bleven slet» (Tim. p. 86 B. C).

Der er to Ting, som i denne Fremstilling vil være paafaldende, nemlig at den fornuftige Sjæl tænkes anbragt i Legemet ved Fødselen fuldt færdig, og at dog paa den anden Side Legemets Beskaffenhed og de ydre Forhold have saa megen Indflydelse, at de betage Sjælen al Evne til Selvvirksomhed. Det Første er en nødvendig Følge af Dogmet om Præexistentsen og af Sjælens Hypostasering til en særegen Substants. Men det hænger ogsaa sammen med en Mangel paa Evne til at fatte Udviklingens Begreb, som er gjennemgaaende lige til den nyeste Tid. Man tænkte sig de levende Væseners Udvikling foregaa saaledes, at Væsenet i sin fuldstændige Form allerede var til fra først af i Miniature, indesluttet i Spiren eller Ægget, saa at Væxten kun bestod i, at nyt Stof tilføiedes, saaledes at den ene og samme Form efter Haanden antog større Dimensioner. Men der sidder ikke et lille Træ i Kimen eller en Høne i Ægget. Paa Dyrenes mest primitive Udviklingstrin er det ofte umuligt at se, til hvad Art det fuldt udviklede Væsen vil høre. Den fuldstændige Form er altsaa ikke til fra først af, men Ud-

og i Phaidon er det netop de til Legemet knyttede Drifter, der bringe Sjælen (den udødelige Del) i Modsætning til det.

Digitized by Google

viklingens Lov er bestemt. Spiren til en Eg udvikler sig paa en bestemt Maade, Spiren til en Bøg paa en anden bestemt Maade o. s. v. Det Samme gjælder naturligvis ogsaa for Bevidsthedslivets Vedkommende. Der kan ikke, som Platon lærte, indplantes en fuldt færdig Sjæl i Legemet; thi det vi mene med Ordet Sjæl, Subjektet for det bevidste Aandsliv, er Resultatet af en lang Udviklingsproces, der begynder med de mest elementære og sporadiske Sandseformemmelser og Driftrørelser. Aristoteles og Stoikerne have her set rigtigere end Platon. De sidste lærte saaledes, at Fornuft ikke er Mennesket medfødt, men efter Haanden udviklede sig af Iagttagelserne og Forestillingerne. Platon vil nu naturligvis ikke sige, at det spæde Barn besidder en færdig Fornuft. Sjælen drikker jo af Lethe, naar den atter træder ind i den legemlige Tilværelse. Herved bliver den rene Sjælesubstants fordunklet, lige som Solen, naar Skydækket trækker sig sammen; men ifølge Platons Lære gaaer alt Arbeide kun ud paa at faa dette Dække draget bort, hvilket er meget vanskeligt, og ofte umuligt: lykkes det, saa træder Sjælen frem i sin oprindelige Renhed og Klarhed. Platon benegter altsaa ikke Udviklingens Nødvendighed, men han er hildet i den Illusion, som iøvrig er overordenlig vanskelig at udrydde, at Udviklingens Resultat existerer i Forveien, i Stedet for at det netop først kommer frem, først er som Følge af selve Udviklingen.

Paa den anden Side er det mærkeligt at se, hvor megen Indflydelse Platon tillægger Legemets Tilstand og de ydre Forhold paa Sjælelivets Beskaffenhed. Han havde af Sokrates lært, at naar Menneskene virkelig vidste det Rette, vilde de ogsaa gjøre det; og den Uvidenhed, som lægger sig for Dagen i Menneskenes Slethed, udleder han nu af Legemets Beskaffenhed og den daarlige Opdragelse. Forældre og Opdragere have derfor større Skyld end Børnene. Han stiller Uvidenhed i den praktiske Betydning, hvori han tager det, sammen med Afsindighed, som han ligeledes udleder af legemlige Aarsager. Materien er jo i det Hele for ham det, der staaer det Ideelle imod; den var, som han beskriver i Statsmanden og i Timaios, oprindelig i en

Digitized by Google

vild og uordnet Bevægelse, og selv efter at Verdensbygmesteren har bragt Orden og Harmoni ind i Universet, rører Urnaturen sig dog stedse og hindrer det Godes Udvikling. Hvad der gjælder for Universet som Helhed, for Makrokosmos, gjælder ogsaa for Mikrokosmos.

Man har med Rette fremhævet de sunde Forestillinger, Grækerne (som forresten allerede Ægypterne) havde om Afsindighed. De saa klart, at den var en naturlig Sygdom, der krævede baade legemlige og sjælelige Paavirkninger for at kunne helbredes. Platon staaer her sin ældre Samtidige Hippokrates nær, som netop klart og naturlig viser de ydre Forholds Indvirkning paa det sjælelige Liv. Men at Platon har Øie for denne Side af Sagen trods hele sin spiritualistiske Opfattelse, det viser, at han fuldt vel, ogsaa naar han, som i Timaios, gaaer dogmatisk til Værks, formaaer at gribe forskjellige Udgangspunkter. Han søger som enhver ægte Tænker at fremdrage Sagens forskjellige Sider; at hans egen Lære ikke formaaede at lade disse forskjellige Sider finde en udtømmende Forklaring, er en anden Sag.

Det er en stor Sandhed, Platon peger hen paa ved at vise, hvorledes Forbrydelse og Synd udspringe af selve den medfødte legemlige Beskaffenhed. Det er et Faktum, at Familier, af hvis Skjød der fremgaa store Forbrydere, i Regelen ogsaa fremvise arveligt Hang til Sindssyge. Forbrydelsen selv er ofte arvelig; i Tidens Løb kan Naturen da blive saa forhærdet, at Anger og Forbedring er umulig. Af 500 Mordere, som en bekjendt engelsk Sindssygelæge har kjendt, kunde han kun om tre forsikre bestemt, at de følte nogensomhelst Anger [1]. Sligt tyder paa en Disposition, der peger ud over den individuelle Tilværelse og godtgjør, at Platon har Ret, naar han foruden Opdragelsen betragter den medfødte legemlige Organisation som en Kilde til det Onde.

Og dog hævder Platon med Iver Menneskets frie Villie.

---

[1]) Se Maudsley: Le crime et la folie p. 29.

Digitized by Google

Guderne, siger han[1]), have ikke forurettet Mennesket; de styre og lede ham paa den skjønneste og bedste Maade, for saa vidt han ikke selv vil paadrage sig Ondt. I Statens 10de Bog viser han i en mythisk Fremstilling, hvorledes Sjælene vælge deres tilkommende Livsvilkaar; Dyden er Ingen udelukket fra, den er »herreløs«, den kan Enhver vælge. Platon har ikke gjort noget Forsøg paa at forene de to modsatte Betragtninger. Han har som saa mange andre Forskere søgt at følge de nødvendige Aarsagers Række saa langt, han kunde; men det har ikke gjort noget Skaar i hans Opfattelse af Friheden som moralsk Ide. I nyere Tid var Kant paa samme Maade Determinist i Psykologien, idet han hævdede den nødvendige Natursammenhæng ogsaa i den menneskelige Udvikling; men paa det ethiske Omraade opstillede han det ubetingede Pligtbud, der forudsætter en absolut Frihed hos Mennesket. Knudens Løsning maa vistnok søges deri, at Friheden er et Ideal, som den virkelige Udvikling aldrig realiserer, fordi vort bevidste Arbeide kun er et Lod i Vægtskaalen, kun et eneste af de Momenter, der bestemmer vor Karakters Udvikling. Hvad Stoikerne kaldte τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, griber ind i vort Bevidsthedslivs inderste Væsen. Men selve det Faktum, at vort eget bevidste Arbeide er et Moment i Karakterudviklingen, godtgjør Muligheden af Selvopdragelse. Ved at uddanne og skærpe Opmærksomheden, Erkjendelsen og Følelsen arbeider man hen til, at dette Frihedselement efter Haanden veier mere og mere i Vægtskaalen i Forhold til de andre Elementer. Saaledes fremkommer ogsaa her det, der for Platon stod som en oprindelig, fuldt færdig Besiddelse, først som Maalet for en hel Udviklingsgang.

---

[1]) Tim. 41 f.

Digitized by Google

Bidrag till läran om *i*-omljudet

med särskild hänsyn till tiden för den germaniska språkenheten.

Af

Leopold Fredrik Leffler.

(Fortsättning.)

I de starka fhty. verbalklasser, där vi ofvan funnit *i* för *e*, finna vi här städse samma ljudöfvergång hafva inträdt. Så träffa vi redan i de allra älsta urkunder *cirrit* (Sg. Vok., af *kerran*), *pirit*, *pirkit*, *wirpfit*, *wiruit* (*hwirbit*), *fihtit*, *pigihit* (*jehan*), *sihis* (ex. ur Pa., Ra.). Intet enda undantag härifrån är mig bekant.

Af öfriga ordbildningar skola vi först betrakta dem, som förekomma i de ofvan (s. 154—156) undersökta ålderdomliga språkminnesmärkena.

I Sg. Vok. finna vi *hirti*, *hirni*, *irdisc*, eller tre fall med öfvergång till *i* [1]) och med kvarstående *e rechti* (adj.) [2]).

I Pa. och Ra. finnas med öfvergång till *i* äfven framför *r*: *kibirgi* (Ra.; *pirki* Pa.), *firina* (fl. g.), *firin-* (fl. g.), *firinari*, *firinon*, *firni* (= got. *fairneis*), *arfirrit* (till ett **firrjan*), *giri*, *-girida*, *hirni-*, *irrida*, *irdiski*, *einkirpi* [3]), *kiscirmi*, *scirpinon*, *sibunstirnes* (till *-stirni* [4]); Pa.), *sinwirbili* (men *sinwerpal*) *pismiruit* (af **smirwjan*; jfr *smero*), *wirdi*, *wirdiu* (af **wirdjan*), *wirdic*, *wirsiro*, *wirsisto* (men *cawersan*), *wirpil*. — Däremot finna vi här några ord än med *i* än med *e* i afsedda fall: *urhirzi* (Pa.) men *unga-*

---

[1]) Härtill kan läggas *zuirbila*, hvartill Henning (Sg. Vok. s. 71) utfyller handskriftens *zui*, surculus.

[2]) Ett annat ex. vore *derhil*, om Hennings rättelse af handskriftens *derha* (a. st. s. 72, 81) vore riktig. Man kunde dock väl lika gärna läsa *derhal*.

[3]) Detta ord (öfversatt i Ra., gl. K. med *obstinatus*), som Graff ej kan förklara, hör måhända till samman med de ofvan (s. 6) anförda fno. *kerfi*, *kirfi*. Att *k*, ej *g*, är det ursprungligt germaniska ljudet, visar *kh* i gl. K. Jfr med hänsyn till betydelsen sve. *bundt* och *inbunden*.

[4]) Jfr fno. *sjaustirni*, som ofvan (s. 8) bort upptagas.

Digitized by Google

herce, *ungalihherce*, *haizherci* (Pa.) adj., *heizherzi*, *armaherzi* (står *heizi*; båda i Pa.) subst., *scirmeo* (Pa.; äfven gl. K. 2 ggr) men *scermeo* (Ra.).

Framför *h* finna vi i samma urkunder öfvergång till *i* genom inverkan af följande *i*, *j*: *rihtit* (fl. g.), *rihtida*, *kisiht*, *slihtit* (fl. g.), *slihteo*. — Däremot med omväxlande *i* och *e*: *rihti* (Ra.) men *rehti* (Pa.); samt blott med *e*: *unslehti* (Pa.; så äfven gl. K.) subst.

Hos Isidor finnes med *i* framför *r*, utom ofvan anförda, *ghirîn*, men med *e armherzîn*, med *i* framför *h bijiht* (jfr *jehan*). I Rb. finnas med *i*: *halspiriga* (väl till *peran*), *firihi* (ntr.), *hirto* (g. pl. till *hirti*), *kirida*, *pirchino* (jfr fno. *birkinn*), *sibunstirni*, *awiriches* (g. sg. af *wirchi*, jfr *werah*), *wirdi*; dubbelformer med dels *i* dels *e* äro (*ka*-)*hirzida* och (*missa*-)*herzida*; blott *e* har det flere ggr förekommande *kerni* (*gernî*); framför *h* finnes här dels *i*: *rihtit*, *rihtan* (= **rihtjan*), dels *e*: *slehtida*, *slehtirom* (kompar.). I Tatian har jag blott funnit ex. med *i*, såsom, utom en del förut anförda,: *biril*, *firren* (= **firrjan*), *firn*- (för *firin*-), *girdinôn*, *girstîn* (jfr *gersta*), *hirti*, *irrido*, *lirîg* (jfr *lernên*,), *wirkan* (= **wirkjan*), samt framför *h*: *giriht* (f. *i*-st.), *gisiht*, *sihhila* (jfr *seh*). Från Otfrid må efter Kelle anföras med *i*: *gistirri* (för -*rni*), *girstîn* [1]), *irdisg*; framför *h* är här vacklan: *giknihti* men Cod. F. *knehti*, vidare *girihtî* (liksom *slihtî*) men *grehtî*.

Af de anförda exemplen finner man nu, att i fhty. öfvergång från *e* till *i* på grund af följande *i*, *j* talrikt förekommer äfven då *r* eller *h* står emellan, närmast efter *e*, men att äfven i de älsta källor dubbelformer med *e* ganska ofta kunna uppvisas. Vida flere ex. skulle kunna anföras på öfvergång till *i* i dessa

---

[1]) Så läses Otfrid III, 6, 28 (*girstinu*) hos Kelle, I, 155 (jfr II, 271) utan angifven variant. Men hos Kelle II, 277 angifves, att Otfrid har adj. *gerstîn*. Äfven Graff (IV, 265) uppger för det angifna stället hos Otfr. *gerstinu*. Huru nu härmed rätteligen hänger samman, vet jag ej. — I mhty. förekommer både *girstîn* och *gersten*- (i sammansättn.); det nyhty. ordet har, såsom kändt, formen *gersten*; men den nuvarande bäjerska munarten har *girsten*, liksom den har *kirnen* (fhty. *chirnit* part., gl. K.) mot nyhty. *kernen* och *kirnig* mot nhty. *kernig*, äfvenså *glirnig* (hos Hans Sachs *gi-lirnig*), enligt K. Weinhold, *Bairische Grammatik*, Berlin 1867, s. 33.

Digitized by Google

fall, men de anförda torde göra till fyllest. En utförligare undersökning måste däremot egnas åt de fall, då *e* kvarstår.

Hithörande ord kunna delas i tvänne grupper:

I) Sådana som hafva dubbelformer med *e* och *i*. Med Graffs ledning har jag funnit följande hithörande fhty. ord: a) framför *r*: *widar-perkî* (8 årh. och flst.) och *widar-pirgî* (8—9 årh.), *berîn* (11 årh.) och *birîn* (9 årh.), *Berahtilo*, *Bertilo* men *Pirhtilo*, *erdîn* (10 årh., Notker) och *irdîn* (äfven hos Notker; alltid *irdisk*), *Ermin*-(i namn) och *Irmin*-, *mitti-ferhi* (flst., 9—10 årh.), *mitti-ferihit* (part. af -**ferhjan*, 9 årh.) men det enkla ordet alltid *firihi*, *firhi*, *gerî* (10 årh.) men oftast *girî*, *gerida* (2 ggr., 10—11 årh.) eljest allmänt *girida*, *gerstîn* (jfr förra noten) och *girstîn*, -*herzida* (Bened. reg. och flst.) och -*hirzida*, -*herzi* och -*hirzi* (adj. se ofvan), **herzjan* (*beherzete*, 12 årh.) och **hirzjan* (*kahirze*, Bened. regel), *sperilîn* (gl. K., 10 årh.) och *spirilîn*, *spirili* (gl. K.), *sibun-sterni* (gl. K.) och *sibun-stirni*, *ga-stirri* (se ofvan), *sinwerbilî* (flst. 9 årh.) men *sunniwirpila* [1]) [jfr ock mhty. *vernîz* (lat. *vernix*) och *firnîs*, nhty. *firnis*, fhty. *pfersich* med nhty. *pfirsich*]; b) framför *h*: *rehtî* (gl. K., Pa. m. fl.), *gerehtî*, *grehtî* (10—11 årh.) och *rihtî* (gl. K., Ra. och ofta), *girihtî*, *grihtî*, *slehtida* (Rb.) och *slihtida* (11 årh.).

II) Sådana som hafva endast *e*: a) framför *r*: *perahti* (gl. K., Pa.; jfr. fno. *birti*), *ferrî* (flst. 9—10 årh.), *ferrist* (superl. till *ferr*; 10—11 årh.), *ferrisc* (10—11 årh.; men alltid *firrit* part.

---

[1]) Hit höra däremot antagligen icke *werbil* och *wiruil*, ty det förra är säkerligen, enligt vittnesbörd af *warbalôn*, = **hwarbil*. — Jag har ej häller här ofvan upptagit formerna -*werti* och *wirti* (*kakanwirti*, gl. K.), emedan den förra formen bör förklaras af den äfven allmänna och i älsta minnesmärken förekommande formen -*warti*, -*wardi* (t. ex. *widar-wardi* Pa. men *widar-werti* Ra.) Gotiskan har visserligen blott -*vairþs*, -*vairþi*, fno. likaså blott -*verðr*, -*urðr*; men i likhet med fhty., som har både -*wart* och -*wert* (*wurt*), har fs. *and-ward*, *gegin-ward* och (blott 1 gg) -*werd*; [ffri. *ond-warde* och *ond-erd*], ags. t. o. m. blott *weard* (= *ward*; ej »pro veorð», såsom Ettmüller s. 106 vill förklara det). — *Spernida* och *spirnida* har jag ej häller ofvan upptagit, då äfven *spurnida* fins, så att man här måste antaga 3 bildningar af hvardera af rotformerna *sparn*, *spern*, *sporn*. Det jämte *wirig* förekommande *werig* (10—11 årh.) är väl *warig*.

Digitized by Google

af **firrjan*), *gernî*, *kernî* (Rb., flst.), *-herzî* (subst., gl. K., Pa., Ra. m. fl.); c) framför *h*: *gaflehtida* (1ª hälften af 9:de årh.), komp. och superl. af *reht* (*rehtero* Otfr., 10—11 årh., *rehtesta* 10—11 årh.) och *sleht* (*slehtera* 8 årh., *slehtist* 8—9 årh.; jfr däremot *wirsiro*, *wirsistêr*), samt *sehsi* (n. pl., gl. K.), *sehsim* (d. pl., Bened. reg.).

Huru skola nu dessa fall bedömmas? I några beror den saknade inverkan af *i* på föregående *e* uppenbarligen därpå, att detta *i*, såsom af *a* försvagadt, är af långt yngre bildning än öfriga på *e* inverkande *i* samt ofta har dubbelformer på *e* och därför ännu uppfattas på annat sätt än det ursprungliga *i*. Så är förhållandet i *Ermin-* af det äfven förekommande *Erman-*, *werdinî* af **werdenî*, **werdanî* (*wordenî*, *wortanî* finnas; jfr härmed *wesinî* af **wesanî*, och flere dylika bildningar med bibehållet rotstafvelsens *e*), *Bertilo* af **Bertelo* (jfr adj. *berchtel*) **Berhtalo* (jfr *Saralo*, senare *Serilo*), *swertila* jämte *swertella*, *swertala* (jfr *wahtila* jämte *wahtela*, *wahtala*, *-ula*, än utan omljud *Wachtel*), *sperilîn* af **sperelîn*, **speralîn* (jfr med bibehållet *e*: *chernelîn*, *chnechtelîn*), *werbilî* af **werbelî*, **werbalî* (jfr adj. *sinwerbal*) m. fl. (jfr ock längre fram).

I andra fall åter, då *i* och *j* äro ursprungliga, hade man kunnat vänta inverkan på föregående *e* mer genomförd i likhet med förhållandet i alla öfriga fall, sådant det här ofvan (sid. 155—157) blifvit uppvisadt. Formerna med *e* äro, såsom jag genom angifvande af åldersbestämningar uppvisat, i regeln icke yngre, stundom äldre än formerna med *i*. Blott en förklaring synes nu vara antaglig, nämligen att *r* och *h* i fhty. älst haft kraft att skydda *e* för inverkan af följande *i* och *j*, hvilken skyddande kraft bäst bevarats, då *r* och *h* åtföljts af ännu en konsonant (se ex. i synnerhet under II), liksom position längre bevarat *a* från *i*-omljud (Grimm, Gr.² I, 77). I fhty. har således älst förhållandet varit det samma som i got., där äfven *e*, i andra fall öfvergånget till *i*, städse kvarstod framför *r* och *h*, äfven om *i*, *j* följde. Med fno. råder ock öfverensstämmelse med hänsyn till inverkan af *h*. Att i fno. älst äfven

Digitized by Google

r måste antagas längre hafva kvarhållit *e*, skall framgå af den följande undersökningen rörande förhållandet i öfriga germanspråk.

Jag öfvergår nu till att undersöka, huru vida en inverkan af *r* och *h* af den art, som nyss skildrats, återfinnes i *fornsachsiskan*. Många former (*birid*, *wirðis*, *wirpid*, *wirrid*, *gihis*, *sihit* i Hél.) vittna, att öfvergången från *e* till *i* här, liksom i fhty., försiggått mycket tidigt i pres. ind. sing. 2 och 3 pers. af starka verb. Att emellertid äfven här *e* genom inverkan af *r* och *h* längre kvarstått än i öfriga starka presensformer, visar oss det i Cott. en gång förekommande *awerðit* (mot talrika *wirðis*, *wirðit*; se Heynes Glossar). I fhty. funno vi intet sådant ex. med kvarstående *e* i ifrågavarande verbalformer; att i dessa fall *e* tidigare än i andra öfvergått till *i* trots *r* och *h* beror utan tvifvel på inverkan af den stora mängden af andra till samma verbalklass hörande former, som långt tidigare fått *i*: denna analogi är då icke fullt så genomgripande i fs. som i fhty. — I öfriga fall finna vi i fs. samma förhållande som i fhty., nämligen ofta öfvergång till *i* äfven då *r* eller *h* följer, men ej sällan *e* kvarstående, i synnerhet framför *r*. Blott *i* hafva *gibirgi*, *birili*, *firihos* (= **firhjos*[1]),

---

[1]) Jfr fhty. **firhja*, hvaraf *firha* m. pl. människor; en sådan form torde böra ansättas till g. pl. *firho* i Muspilli (handskriften har *ur ho*, som af Graff, — hvilken för öfrigt för denna och följande form oriktigt till ntr. *ferah*, *ferh* — återges med *uirho*, hos Müllenhoff och Scherer, DM.[2] s. 267, däremot under jämförelse med Héljand med *viriho*, en, som mig synes, mindre nödvändig förbättring), d. pl. *firahim* i »Wessobrunner-Gebet». Denna sistnämda dativform synes ha bestämt Braune att angifva en maskulin plural *i*-stam »firahi, firihi, firi *m. plur.* (i) *menschen*, *leute*» [se W. Braune, *Althochdeutsches Lesebuch*, Halle 1875, s. 179]; en sådan form synes mig dock vid jämförelse med öfriga germanspråk ej rätt sannolik och behöfver ej häller antagas, då d. pl. *-im* kan höra till en *ja*-stam *firhja-* lika väl som d. pl. *hirtin* och ej få andra dativformer på *-in* hos Tatian och Otfrid höra till *ja*-stammar (se härom Grimm, Gr.[2] I, 614, Heyne, Ag. Gr.[3] s. 256, Kelle, Otfr. II, 155). — Jfr Ags. *firas*, *fyras*, som är = **firhas* för **firhjas* (liksom *hirdas* för **hirdjas*) och fno. *firar*, som är = **firhar* af **firhjar*, **ferhjar* (det fno. *í* kan väl knappast förklaras på annat sätt än genom antagande af en i detta fall dock högst ovanlig ersättningsförlängning för det bortfallna *h*), med hvilken utveckling i fno. jfr *merar* af **marhjar*. Af det anförda

Digitized by Google

hvaraf genom utstötning af *h* i Cott. dat. *firion*, g. *firio*, jfr g. *fireo* i Hildebrandslied), *mid-firi* (adj., stam *firhja-*), *firina* (*firin-*), *girwjan* [1]) (Cott. handskr. har *giriuuan*, jfr. *firihos* för *firhios*), *giri*, *irmin-*, *irri*, *irrjan*, *mirki*, *swiri* (jfr ags. *sweor*), *wirdig* (men

finner man, att en gemensamgermanisk stam *ferhja-* måste ansättas, hvaraf plur. **ferhjâs*, sedan genom inverkan af *i* i de särskilda germanspråken **firhjas*, af hvilken form fhty., fs., ags., fno. ha att uppvisa nyare utvecklingar (hvilka altså ej utgå från en gem.-germ. grundform *ferhâs*, såsom Fick W.[3] III, 188, angifver, i hvilket fall deras öfverensstämmande *i* i rotstafvelsen vore oförklarligt). — — Jag vill här, med anledning af de af mig nyss uppgifna fhty. normalskriftformerna *firho* (g. pl.) och *firha* (n. pl.), i hvilka jag mot bruket ej accentuerat slutvokalen, fästa uppmärksamheten därpå, att jag med hänsyn till de fhty. slutstafvelsernas accentuering följer Braunes hänvisningar i uppsatsen *Über die Quantität der althochdeutschen endsilben* (i P.-B., Beitr. II, s. 125 f.).

[1]) Det äfven förekommande *gerwjan* kan icke skiljas från *garwjan*. Holtzmanus förklaring (Ad. Gr. I, 1, 139) af *girwjan* såsom med hänsyn till *i* för det genom *i*-omljud af *a* uppkomna *e* »wol niederländisch» är onödig. Ty äfven fno. och ags. ha dubbelformer af detta verb utgående från de båda rotformerna *garv-* och (det häraf genom försvagning af *a* till *e* uppkomna) *gerv-*. Till den förra rotformen hör fno. *gørva*, *gøra* = **garvjan* (jfr. Wimmer, Fno. Forml. § 13), af hvilken senare grundform med endast *i*-omljud äfven fno. *gerva*, *gera*, fsve. *gæra* uppkommit. Af formen *gerv-* åter äro fno. *giorva*, *giöra*, fsve. *giora*, *giaræ*, *gieræ* (dessa 2 sista former i VGL.), runspråkets *kiarva*, *kierva*, *kiara* bildade (till konjug. på *e*?) genom brytning af *e* på vanligt sätt framför *rr*, hvartill i *giorva*, *giora* kommer *u*-omljud. På detta sätt låta de mångskriftande fno. och fsve. formerna af verbet *göra*, hvilka af Rydqvist (IV, 263) anges såsom »till roten svårtydda» och »hållande tanken sväfvande mellan en rot *gar* och en rot *gir*» (IV, 126), enkelt förklara sig. Att *i* i dessa senare former ej kan vara en »phonetic insertion», såsom Cleasby o. Vigfusson (IED s. 223) vilja förklara det, är säkert; ty hvarken i älsta fno. eller i fsve. kunde en sådan inskjutning af *i* efter *g* — med andra ord en sådan palatalisering af *g* — ega rum framför en hård vokal, såsom *u*-omljudsvokalen (ǫ) *o* (först senare i isl. alltid, i fsve. stundom öfvergången till ö; i sve. här ännu kvarstående såsom hård vokal — churuväl det förr säkert öppna ljudet blifvit slutet, liksom i *jord*, *hjord*, *fjord*, *hjort*, *i fjol* — i impf. *gjorde*), eller såsom *a* i *giara*, ja icke ens i VGL. framför *e*, *æ* (-*iæ*- på vanligt sätt i fsve. uppkommet af -*ia*-), då härpå, såsom Rydqvist (IV, 263) upplyser, eljest intet ex. där finnes. I ags. hör *gearwjan*, *gärwan*, *gearwan* till rotformen *garv-* och *girwan*, *gyrwan* sannolikt till rotformen *gerv-* (i ags. kan dock *a* bli *i*, *y* genom med *i*-omljudet förbundna nyare utvecklingar). — Sådana dubbla rotformer, hvarigenom skilda svaga verbalbildningar uppkommit, kunna ock i andra fall uppvisas; jfr. följande not.

Digitized by Google

werd), *wirki* (*werk*), *wirkjan* [1]), *wirsista*; samt framför *h rihtjan*, *ge-siht*. Dubbelformer med *e* och *i* hafva *girstin-* (Mon.) och *ger-*

[1]) Pret. af detta verb har i fs. alltid *a*: *warahta*, *warhta*. Denna ovanliga vokalväxling synes mig böra förklaras på följande sätt. Redan på gemensamgermanisk ståndpunkt hade det ursprungliga *warkjan*, *warhta* dubbelformer med *a*-vokalen försvagad till *e* eller *o*: *werkjan*, *werhta* och *workjan*, *worhta*. De särskilda germanspråken förforo nu olika vid dessa tredubbla formers »kamp om tillvaron». Got. behöll, åtminstone så vidt vi känna, blott den sista formen: *vaurkjan*, *vaurhta*; fhty. har jämte den senare formen fullständig äfven infinitiv- och presensbildningar af den förra af formerna med försvagad vokal, nämligen (enl. Graff): inf. *wurchen*, pres. *wurche*, *wurchit*, *wurchent*, pret. *worhta*, *worahta* *) samt inf. *wirkan*, pres. *wirku*, *-is*, *-it*, *-ent* [det må dock anmärkas, att alla presensformerna med *u* kunna vara uppkomna af dem med *i*, genom den vanliga fhty. öfvergången från *wi-* till *wu-* **); är så förhållandet, blir i sammansättningen **wirkjan* men *worhta* en viss analogi till fs.]; fs. har sammansatt ett verb af de båda först anförda formerna, i det inf. och pres. ha formerna med *i*-vokal, pret. formen med *a*-vokal, hvartill dock äfven torde böra föras den en gång (i »Sächsische Beichte», 9:de årh.) förekommande infinitivformen *werkjan* som väl är = *warkjan* (*i*-omljudet af *a* till *e* är i S. Beichte starkt utveckladt); fnfra. åter har bibehållit alla tre formerna såväl i pres.- som i pret.-former, utom pret. **werhta*, i det här finnes: ger. *tô werkenne* (väl till inf. *warkjan*; Ps. Com.), pret. *warhton*, pres. plur. *workid*, pret. *worktus*, samt pres. *wirkit*, *-unt*, *-int*, *-indis* o. s. v. (se glossaren till Heynes Kl. and. DM.); Fri. har *werka* och *wirka*, *wirtsa* men pret. *wrochte* = *worchte*, närmast att jämföra med fhty. (inf.-formerna kunna dock förklaras af *a* såväl som af *e*); ags. *wyrcan*, *wyrcean*, pret. *worhte* är väl = got. *vaurkjan*, men inf. *wercan* (= *warkjan*?), *weorcan* finnas äfven; fno. slutligen har *yrkja orta* = got.; men äfven former utgående från *warkjan* och *werkjan* nämligen det en gång (enl. Cleasby o. Vigfusson) förekommande *verkja* »to feel wark», och *virkja*, trans. »to pain» — två fullkomligt skilda verb, hvilka icke böra sammanföras, såsom det skett i IED —, hvilka båda dock icke kunna sammanställas med de andra germanspråkens **warkjan* och **werkjan*, *wirkjan*, enär det förra uppenbarligen hör nära till samman med subst. *verkr*, gen. *verkjar* (jfr. härom ofvan s. 9 n. 2), det senare med adj. *virkr* (*ja*-stam). — I flere germanspråk finnes dessutom ett denominat. af subst. *werk*; så fhty. *wercôn*, fno. *werka*, *að*, fs. *werkôn*. — Att, såsom Fick, W.[3] III, 293, för *vaurkjan* och alla öfriga former på *jan* antaga en enda germanisk grundform »*verkja*, *verhta*», synes mig alldeles omöjligt.

*) Hvarifrån Fick (a. st.) fått sitt fhty. pret "*warahta*" vet jag ej. Hos Graff finnes ingen sådan form; ej häller har jag funnit den annanstädes.

**) Med hänsyn härtill må påpekas, att hos Tatian och Otfrid blott finnas infinitiv- och presensformer med *i*; märkligt är ock, att de fno. och ags. formerna af detta verb äfven kunna liksom de fhty. förklaras af ett tema *werkjan*, *wirkjan*, pret. *workta* (fno. *yrkja* då = **virkja*, ags. *wyrcean* = **wirkjan* af *werkjan*, hvaraf ock *weorcan*).

Digitized by Google

stin (Cott. samt talrika gånger i »Freckenhorster Heberolle» — 9:de årh. enl. Heyne — och här alltid med *e*), *hirdi* (Mon. och Cott.) men *herdjos* (nom. pl., 1 g. Cott., där Mon. har *hirdjos*), möjligen *girnjan* och *gernjan*[1]). Ensamt *e* framför *r* hafva i Hêljand: *derbhi* (ofta förekommande)[2]) och *ferrist* (1 g. Mon.[3]), Cott. här *ferrost*); ännu en fs. form med blott *e* anföres af Graff från nedertyska glosor (8-9 årh.) nämligen *herse* (fhty. alltid *hirsi*). Endast *e* framför *h* har i Hêl. *sehsi* (nom. plur. af räkneordet).

Från lex salica må anföras med *e ferin-bero* och *ferine* (står *ferim*), hvarom se Kern, Gl. dLS. s. 177[4]). Dubbelformer

---

[1]) Det är osäkert, om denna form hör hit; ty pret. kan heta *gernôda* (jfr ags. *geornjan*, *ôde*); dock talar *i* uti *girnjan* för pret. **girnida*.

[2]) Denna form *derbhi* har med sin afledning på *-ja* en påfallande olikhet mot fno. adj. *djarfr* (ren *a*-stam), såsom ock Schlueter (Mit *ja*- geb. D. Nom. s 23) anmärkt. Ligger måhända äfven i fs. en ren *a*-stam till grund för följande former utan *j*: *derbharo* (g pl.), *derebhas* (g. sg., Cott. v. 1694, ej af Heyne upptagen i glossaren) samt *derbhun* (anförd af Heyne, Ag. Gr.[3] s. 293, men ej upptagen i glossaren) — Heyne (a. st.) vill förklara dem genom antagande af utstötning af *j* — och skulle *derbhi* vara en nyare analogibildning (t. ex. efter *bi-tharbi*, *-therbi*)? Jag tillägger, att ffri. »*derve*», med hvilket man plägar jämföra *derbhi* (så Heyne i glossaren, Schlueter, a. st.), är en mycket tvifvelaktig form. Den uppges visserligen af Richthofen (Afr. Wb.) såsom nom. sg.; men fs. *derbhi*, som jämföres härmed, synes ha föranledt ordets angifvande såsom *ja*-stam; ty af Richthofen anföras endast tvänne former, som lika väl kunna vara rena *a*-stammar (*deerwe duistsleken schilma da riuchteren leta siaen* Richth. Wb. s. 685, 696; *alle deerwe soen urbanne ik*, R. Wb. 685). Intet hindrar alltså antagandet af ett ffri. *derv* i likhet med fno. *djarfr*.

[3]) Af alla anförda ex. finner man, att Cod. Cott. oftare har *e* kvarstående än Cod. Mon.; så har Cott. *werðit*, *herdjos*, *gerstin*, *gernjan*, i hvilka Mon. har *i*, blott i *derbhi* ha de båda *e*, och endast i ett ord, *ferrist*, till hvilket Cott. har en annan bildning (äfven fhty. har både *ferrist* och *ferrost*; jfr. nedan under ffrisiskan), har Mon. ensam *e*. Till den ofta afhandlade frågan om skillnaden mellan språket i Mon. och Cott. kan det anförda lemna ett litet, hittils ej beaktadt, bidrag. Cod. Cott. visar sig, såsom man finner, i dessa fall stå på en äldre ståndpunkt än Cod. Mon.

[4]) Språket i glosorna till lex salica står enligt Kern (a. st. s. 185) »ungefähr auf derselben Stufe, lautlich und grammatisch, als das As. in Hêliand». I Hêljand heter det emellertid alltid *firina*, *firin-*, såsom vi ofvan funnit, så att i detta fall lex salica står på en äldre ståndpunkt.

Digitized by Google

framför *h* hafva i lex salica *sehti* och *sihti*, gen. af *seht*, *siht* (skrifvas *secti*, *secthe*, *sichte*, *sicti* o. s. v.; Kern a. st. s. 101).

Af det anförda finna vi, att äfven i fs. *r* och *h* länge skyddat *e* från inverkan af följande *i*, *j*.

Detta samma förhållande eger ock rum i *fornnederfrankiskan*. Jämte former, i hvilka *e* öfvergått till *i*, såsom i presensformerna *wirthit*, *wirpis*, *-et*, *ge-siet* (= *sihit*), *giet* (= *gihit*), i af inf. **wirkjan* bildade presensformer, i **skirmjan* [1]), *geginwirdî* [2]), *unwirthî* (contemptus), samt framför *h* i *be-giht* [3]), *gi-rihten* (= **rihtjan*), *gi-sift* (= *ge-siht* [4]); gl. Lips.), *wihsil* (jfr ofvan s. 177), finna vi *e* bevaradt i *ferri* (imperat. till ett **ferrjan* [5]), **ferrida* = fno. *firra*, *rð*) [6]).

I *fornfrisiskan* finna vi *e* ofta bevaradt framför *r* och *h*. Hvad först 2 och 3 pers. pres. ind. sing. af hithörande verb vidkommer, så finna vi visserligen här alltid *e* fram-

---

[1]) Pret. *bescirmedos* föres af Cosijn (Oudndl. Ps. s. 31) till ofvan uppgifna inf., oaktadt ett part. *bescirmot* finnes. De båda klasserna på *-jan* och *-ôn* äro nämligen i fnfra. i hög grad sammanblandade (Cosijn a. st. s. 52, se ock hans ex. s. 28—33.)

[2]) Uti det i gl. Lips. förekommande *gaienuuerde* kan *e* stå för äldre *a* genom *i*-omljud (jfr. ofvan s. 233 n. 1).

[3]) I Heynes glossar orätt angifvet som mask. Cosijn har däremot (a. st. s. 9) riktigt uppfört det bland feminina *i*-stammar.

[4]) Hvarför Cosijn uppför denna form som neutr. (a. st. s. 4), förstår jag ej (jfr förra noten!). Heyne har rätt femininum.

[5]) Inf. *ferron* — att i fnfr. ej *-ôn* i något fall bör ansättas, såsom Heyne gör, se Cosijn, a. st. s. 52 — hör kanske äfven hit (för **ferrjan*; jfr ofvan not. 1). Möjligen böra äfven de tre gånger förekommande preteritiformerna *firroda* föras till en inf **firrjan* (då först deras *i* blir förklarligt i jämförelse med *ferro*, *ferrena* med *e*) i st. f. till ett **firrôn* (så Heyne, Glossar till Kl. and. DM.; äfven Cosijn för till *ô*-konjugationen nämda former, Oudndl. Ps. s. 31, 32, 33; jfr. häremot fhty. *ferrên* städse med *e* i rotstafvelsen). Ett äfven med hänsyn till rotvokalen analogt fall är *fellon* af *fellan*, **felljan*, **falljan*.

[6]) Jag upptager ej här **gerwjan* (pres. *gerwit*, pret. *gerwida*, *gerweda*), *gerwinga*, emedan dessa sannolikt stå för **garwjan*, *garwinga*. Inf. *gerwon* bevisar, efter hvad nyss (not. 1, 5) anförts, intet för antagandet af *e* såsom rotvokal. Af detta skäl har jag icke anfört dessa former såsom stöd för ett fno. **gerva* (jfr ofvan s. 236 n. 1).

Digitized by Google

för *r* (*berstet*, *hwerft*, *scherth*, *sterfth*, *werpth* m. fl.; jämte *werth* fins *wirth*, men inf. har ock *wirtha* jämte *wertha*), men detta *e* behöfver ej vara af gammalt kvarstående, ja är det sannolikt ej. Troligen har nämligen här, liksom i fhty., fs. (med ett enda undantag), fnfr., samma öfvergång från *e* till *i* försiggått som i öfriga hithörande starka verb och sedermera samma nyare analogibildning efter 1 pers. som i dessa (jfr ofvan s. 161). Framför *h* finna vi i detta fall dels *e*, dels *iu*. Det förra i *iecht*, *ieth* (af *ia* = **jehan*), *sketh* (oftast; äfven *skieth*, *skith* af den nya inf. *skia* =**skehan*) är att uppfatta på samma sätt som *e* framför *r*. Det senare (i *siucht* pres. af *sia*, *fiucht*, pr. af *fiuchta*) utgår väl från ett *i*, som dock icke behöfver vara uppkommet af ett ändelsens *i* — hvilket dock synes mig sannolikast — utan äfven kan ha uppkommit genom en senare i ffri. vanlig öfvergång från *e* till *i* framför *h*. — Säkrare fall af kvarstående *e* äro *ferne* jämte *firne* (= **ferina*, jfr lex Salica), *ferra* jämte *firra* (= **ferriza*, kompar. af *fer*, *fir*, som i superl., en gång förekommande, har *i*[1]): *first*), *iecht*, *-ich* jämte *bicht*, *biicht*, *on-secht* men *an-sicht*, samt med blott *e*: *erdsch*[2]) (jfr. fhty. *irdisk*, men nyholl. *aardsch* [se ofvan s. 163 n. 1] = *erdsk*), *querka*, *querdsa* (= fno. *kvirkja*, *kyrkja*), *werthich* (dignus). I andra fall finna vi åter *i* framför *r*: *birgia* (H. H.), *ire* (= *irri*; jfr *fira* = *firra*, *stera* = *sterra*), *irst* (superl. till föregående), *wirde* (H. H.), *jeen-wirdig* (præsens, H. H.), *wirtsa*[3]) (= **wirkja*), framför *h* i *plicht*, *-ich*.

Det återstår att betrakta förhållandet i *anglosachsiskan*.

---

[1]) Äfven fins en kompar. *firor*, *firer* = **ferroza*. Nordfrisiska munarten har ännu dubbelformer med *e* och *i* i kompar., liksom ffri., och dessutom både *ferrest* och *first* i superlat. (Richthofen, Afr. Wb. s. 742). I den nuvarande saterländska munarten heter kompar. *ferre* men superl. *firste*; wangerogska munarten har kompar. *fæder*, superl. *færst* till posit *fir* (se *Vergleichende Darstellung der Laut- und Flexionsverhältnisse der noch lebenden neufriesischen Mundarten und ihres Verhältnisses zum Altfriesischen von* J. F. Minssen i Ehrentrauts Fr. Arch. I B. s. 236).

[2]) Det må anmärkas, att *erdsch* ej behöfver ha utgått från ett **erdisk*, såsom fhty. *irdisc*, utan kan direkt genom ett **erdesk* ha utvecklats ur ett ursprungligt **erda-ska*. Jfr förhållandet i fno., hvarom ofvan s. 16.

[3]) Det äfven förekommande *werka* kan stå för *warkjan*, jfr s. 237 n. 1

Digitized by Google

Här måste vi egna en vida utförligare undersökning, än i de föregående språken varit nödigt, åt frågan om öfvergången *e* — *i* i de starka presensformerna, enär i ags. detta fall hittils blifvit högst ofullständigt undersökt och otillfredsställande bedömdt.

Hos äldre grammatici, såsom Rask, Grimm, äfven Heyne, är det faktiska förhållandet oriktigt framstäldt och någon slutsats får därför af deras uppgifter icke dragas. Alla tre upptaga endast former med *i* och *y* i 2 och 3 pers. pres. ind. sing. af hithörande verb och finna här alldeles samma växling som t. ex. i *drepe*, *dripest*, *dripeð* [1]). Grimm och Heyne uppföra formerna med *i* såsom normalformer, hvarvid må anmärkas, att dessa äro ytterst sällsynta, men de med *y* allmänt herskande. Om de senare yttrar Grimm (a. st.): »fehlerhaft scheint mir die gewöhnliche schreibung y», men på ett annat ställe (Gr.[2] I, 228): »schreibung und aussprache [2]) des wahren i wird verderbt und man findet z. b. gyfan, rynan, nymdh, cwydh etc.» Heyne åter anmärker, att *i* är »häufig *y* geschrieben (*vyrpst* u. s. w.)» men tillägger genast: »oder ist diesz *y* als Umlaut von *eo* zu faszen?» (Ag. Gr.[3] s. 55). Denna senare hypotes återfinner man bestämdare uttalad hos March, hvilken dock riktigare framställer det faktiska förhållandet än de föregående. För verb på enkelt *r* eller *h*, nämligen *beran*, *sceran*, *teran*, *geþweran*, *seôn* (= **seohan*, **sehan*), *ge-feôn*, angifvas af honom såsom regelbundna för 2 och 3 pers. pres. ind. sing. former med *i* (t. ex. *birst*, *birð*, *sihst si(h)ð*), men till de tre första och det näst sista anges ock dubbelformer med *y* till rotvokal (Ags. Gr. § 199, 200). Under det formerna med *i* — enligt den gamla åskådningen att *i* var äldre än *e* — fattas som de äldre, kvarstående (hvars *i* i pl. och 1 pers. sing. genom »*a*-omljud» blifvit *e*),

---

Det kan icke vara = *werkôn*, ty detta skulle på ffri. ståndpunkt heta *werkja*.

1) Se Rask, *A grammar of the anglo-saxan tongue. Transl. by* B. Thorpe. Copenh. 1830. S. 80, jfr S. 89, 90. — Grimm, Gr.[2] I, 900. — Heyne, Ag. Gr.[3] s. 55, 200.

2) Spärradt af mig.

Digitized by Google

förklaras formerna med *y* här — i motsats till sådana fall som *ytst* för *itst*, där *y* säges vara »bad spelling» (§ 199) — uttryckligen vara uppkomna genom *i* omljud af *eo* (se § 200 [1])), ehuru, utom *seô* och *feô*, blott till *scere* en biform *sceore* anföres (*beoran* fins dock äfven jämte *beran*, såsom ock i Index, s. 229, uppgifves). Att hela teorin om ett *i*-omljud af *eo* till *y* i ags. är osannolik skall längre fram visas. Här må det vara nog att påpeka, att den samma för detta särskilda fall är fullkomligt obevislig, då dubbelformer med *eo* ej kunna anföras. Se vi i formerna med *i* [*birest*, *bireð*, *scireð*, *sihst* och *sihð*, *sið* förekomma ehuru sparsamt [2]), andra former med *i* har jag ej funnit [3])] en öfvergång från *e* till i (liksom i *itst* för **etist*) här sålunda utan hinder af följande enkelt *r* eller *h* försiggången — en uppfattning som från den nya ståndpunkten kan sägas öfverensstämma med Grimms, Heynes och Marchs åsigt, och väl är den enda antagliga —, så måste vi äfven i formerna med *y* [*byreð* och *byrð*, *syhst* och *syhð* äro allmänna såväl i poesi som i prosa [4]), *tyrð* har jag funnit 1 g. i Luk. ev. [5])] se

---

[1]) I § 199, där fråga är om *syhst* jämte *sihst* står »*y* > *eo*» uppenbarligen genom tryckfel för »*y* < *eo*» (jfr. s. X, där tecknen < och > förklaras, samt § 200: »*eo* > *y*, i-umlaut»).

[2]) I prosa har jag blott funnit *bireð* en gång, nämligen i en handskrift från 10:de århundradet, i hvilken *Ines* lagar finnas upptecknade (Se R. Schmid *Die Gesetze der Angelsachsen* [Ags. Ges.], 2 Aufl., Leipzig 1858, s. 48): formen *birð*, som anföres af Ettmüller, heter på det anförda stället *byrð* (Ettm. har här, liksom på många andra ställen, afskrifvit Bosworth, men ändrat hans former med *y* til *i*; andra ex. härpå äro *ytt*, *sprycst*, *syhð* i evangelierna, hos Ettm. *it*, *spricst*, *sihð*). I prosa återfinnas *sihst*, *sihð* allmänt i Aelfrics Homilier (t. ex. Thorpe, Aelfr. Hom. [jfr. s. 244 n. 1] I, s. 160, 172, 184, 238 o. s. v.). Ett *siist(u)* anföres af Koch i Zeitschr. f. Deutsche Philol. V, 334. Alla de ofvan anförda formerna med *i* återfinnas dessutom i den ags poesin hos Grein.

[3]) Om de hos Ettmüller anförda *birð*, *sihð* se förra noten.

[4]) För de poetiska formerna se Grein. I prosa förekomma *byrð*, *syhst*, *syhð* allmänt till ex. i evangelierna, *byreð* och *byrð* i de anglosachsiska lagarna, o. s. v.

[5]) Af *ge-þweran* och *feôn* har jag icke funnit några hithörande presensformer, ej häller finnas sådana i lexikon anförda.

Digitized by Google

samma öfvergång från *e* till *i*, ehuru detta *i* här återfinnes som *y*, vare sig i följd af samma felaktiga skrifning, som vållat de så allmänna *yt*, *sprycð* m. fl., till samman med hvilka de förra ofta förekomma (jfr här längre fram), eller i följd af en framför *r* (och *h*?) försiggången öfvergång från *i* till *y*. [1]). Jämte de nu anförda presensformerna af *beran* med *i* och *y* finnas emellertid ock former med *e*: *bereð* förekommer nämligen icke så sällan och redan i de älsta handskrifter; så t. ex. i Cädmons Daniel (handskr. från 10:de årh.; se Grein, Bibl. I, 360), i Codex Vercellensis (från början af 10:de eller slutet af 9:de årh. enl. Grimm [2])), i en handskrift af de anglosachsiska lagarne [Cod. B, enl. Schmid. från 10—11 årh., Ags. Ges. s. XX; på detta samma ställe, där *bereð* förekommer, har en annan äldre handskrift *bireð* (jfr ofvan), en annan *byrð*] m. fl. ställen [3]); och i en hand-

---

[1]) En sådan öfvergång antages af Holtzmann (Ad. Gr. I, 1, s. 187) framför *h*. Jfr ock den allmänna öfvergången af *i* till *y* framför *r* i norska folkspråk (t. ex. *hyrde* = fno. *hirðir*, *byrta* = fno. *birta*, *byrkja* = *birkja*; se I. Aasen, Norsk Grammatik, Christiania 1864, s. 83—84); på samma öfvergång finnas ock exempel i svenska munarter och i riksspråket i *vörda* förr *vyrdha*, *wirþa*, *körtel* fsve. *kirtel*, m. fl.

[2]) Se *Andreas und Elene*, *herausggb. v.* J. Grimm, Cassel 1840, s. XLV. Åldern är dock väl här något för högt uppgifven.

[3]) Nämligen Psalmerna och Runsången, se Grein Sprachsch. I, 91. De förra, i handskrift från 11:te årh., ha allmänt presensformer med *e* (se längre fram). Grein tillägger rörande formen *bereð*: »oder gehört dies zu *berian*?»; häremot strider dock innehållet på de anförda ställena. — I Cod. Exoniensis (första hälften af 11:te årh., Grein Bibl. I, 362) förekomma, jämte *bireð* (1 g.), *byreð* (fl. g.) i gåtorna, äfven två gånger *biereð* (I Sch. och Ph. [förkortningarna här och i det följande efter Grein]). Dylika verbalformer med *ie* förklaras af March som »bad spelling» (Ags. Gr. § 199). Månne icke detta skrifsätt antyder, att den yngre formen med *e* trädt i stället för en äldre med *i* och härvid, såsom så ofta förhållandet är, tecknet för såväl det äldre som det yngre ljudet blifvit bibehållet? Jfr *ieteð* (Gn. Ex.) och *triedeð* (Rä.). Häraf skulle då ett stöd kunna hämtas för den uppfattningen, att *bereð* vore nyare analogibildning. — Egendomlig är förekomsten af *bereð* en gång i de ags. evangelierna (Mc. IV, 28). I dessa äro nämligen presensformer med *y* (*i*) eljest genomgående regel, i det att det här såväl heter *cwyst*, *sprycð* o. s. v. som *wyrð*, *wyrpð*, o. d. samt eljest alltid *byrð*, men presensformer med *e* aldrig förekomma och blott en gång en form med *eo*, nämligen *ge-weordeð* (Mc. XIII, 19) för det eljest vanliga *wyrð*.

Digitized by Google

skrift från 11te årh.[1]) finnas *berst*, *berð*. Böra nu dessa former uppfattas som kvarstående äldre former, där *r* hindrat inverkan af ändelsens *i*, eller som en yngre analogibildning efter *bere* och *berað* (1 pers. sg. och plur.)? Båda uppfattningarna äro möjliga; för den senare kan den omständigheten tala, att andra otvifvelaktiga nybildningar finnas i samma handskrifter; så hos Cädmon, jämte andra verbalformer med *i*, *y* (se längre fram härom), *tredeð* (Gen.), så i Cod. Verc. *eteð*, *spreceð* (båda i Seel.[2]), det senare äfven i Leás.) jämte former med *i*, *y*, hvaribland *byrð* (El.), så i Cod. B. af de ags. lagarne *heleð* (på samma ställe har en äldre hdskr. *hileð*, Schmid, Ags. Ges. s. 32); och i Aelfrics homilier äro andra nya presensformer med *e* ytterst allmänna: så förekomma där, utom *berst* och *berð* (jfr not. [1]; men *byrð* I, 182): *brecst*, *cweð* (fl. ggr, dock ofta *cwyð cwyst*), *elst ett*, *helpð*, *swelt*[3]) (I, 6, men *swylt* samma sida, samt I, 34, 132).

Vi komma så till verb, hvilkas rot slutar på *r* eller *h* med följande konsonant. En särskild afdelning bilda de, hvilkas *r* först genom en senare omkastning kommit att stå efter rot-

---

[1]) Nämligen till Aelfrics Homilier. Se *The Homilies of Aelfric with an english translation. By* B. Thorpe. Vol. I. London 1843. Om handskr. I s. XI. Formen *berst* återfinnes I, s. 202, *berð* 3 ggr s. 254 [Aelfr. Hom.].

[2]) Om förkortningarna se not. 1).

[3]) Man finner af dessa former, att det icke är endast »unsyncopated forms» (March Ags. Gr. § 194, 6), som hafva fått *e* genom nyare analogibildning, såsom March (a. st.) angifver och såsom af mina från March hämtade exempel (se ofvan s. 164) kunde synas troligt. I de hos Grein upptagna poetiska minnesmärkena finnes visserligen icke, eget nog, något enda exempel på synkoperade former med *e*, men redan i gamla prosaiska urkunder äro sådana ej sällsynta, i evangelierna synas de dock alldeles saknas liksom alla former på *e* där (jfr längre fram). Utom hos Aelfric har jag funnit sådana kortare former med *e* t. ex. i Cod. E af de ags. lagarne (från 10:de årh., Schmid, Ags. Ges. s. XXI) *stelð*, i Cod. B. af samma lagar (något yngre än den förra, jfr Schmid s. XXIII) *brecð*, *stelð*, i den s. 245 n. 1 anförda handskriften (10:de årh.) *cwelð*, i handskriften till Aelfrics »Colloquium» (10:de årh.; se *A Volume of Vocabularies, — — from the tenth centyry to the fifteenth, ed. — by* Th. Wright, privately print. 1857, s. 1 följ.) *etst* (1 g., men *ytst* 2 ggr) *specst* (1 g., eljest 3 ggr *sprys**t*, 1 g. *spycst*).

Digitized by Google

vokalen, nämligen *berstan*, *þerscan*, *irnan* (sällan *rinnan*), *byrnan* (och *beornan*). I dessa verb har man att vänta presensformer på *i*, *y*, då inverkan af ändelsens *i* måste hafva gjort sig gällande före den särskildt ags. omkastningen, efter hvad längre fram blir uppenbart. För de båda förstnämda anför ock March blott former med *i* (jämte en dubbelform med *ie* för *berstan*; en sådan anföres ock af Grein från Rä.: *biersteð*, jfr s. 243 n. [3]); en form *byrst* har jag äfven funnit i en skrift från slutet af 10:de årh. [1]). För *irnan* anföras af March former med *y* som normalformer och dubbelformer med *i* och *eo*. Hos Grein finnas blott former med *i* och *y*; finnas former som *eorneð* verkligen, måste de naturligtvis vara sena nybildningar [2]). Till *byrnan* anges af March *beorn(e)st*, *beorn(e)ð* som normalformer, de med *y* som biformer. Hos Grein anföres emellertid *byrneð* från många ställen, *byrnð* från ett och *beorneð* blott en gång; det senare är naturligtvis en nybildning. — Vida svårare är nu att afgöra, huru det *eo* skall uppfattas, som förekommer jämte *y* i alla öfriga verb på *r* med följande konsonant, hvilka i inf. och pres. ind. 1 ps. sg. och hela plur. hafva rotens *e* brutet till *eo*. I dessa verb anger March riktigt båda de nu nämda formerna i 2 och 3 ps. pres. ind. sg.; han sätter dock dem med *y* som normalformer, men förutskickar den anmärkningen, att »unsyncopated broken forms prevail: *weorpest*, *weorpeð*» (§ 204). Det har redan blifvit påpekadt, att March förklarar formerna med *y* vara uppkomna af former med *eo* genom *i*-omljud. Emellertid gör han sig här skyldig till den besynnerliga motsägelsen att, ehuru han i § 32, där *i*-omljudet afhandlas, för exempel på *i*-omljud af *eo* till *y* hänvisar till denna § 204, där anförda presensformer med *y* finnas upptagna, likväl i denna samma § 204 yttra: »*y* for *i* abounds», hvarigenom således dessa former (*wyrpst* o. d.) få en

[1]) Nämligen hdskr. till *anglosaxon manual of astronomy* skrifven omkring 990; se *Popular Treatises on science written during the middle ages — ed. — by* Th. Wright, London 1841, s. 19 (om hdskr. se s. IX).

[2]) En högst egen form *reonneð* anföres af Ettm. från Chron. Sax.

Digitized by Google

helt annan förklaring och förmodligen formerna med *eo* fattas som nybildningar (jfr paradigmat § 191 och not (6) till § 194).

Är det nu bevisligt eller antagligt, att former sådana som *wyrpst*, *wyrpð* uppkommit genom *i*-omljud af former med *eo*? Bevisligt är det als ej, ty de nödvändiga utvecklingsformerna *weorpið*, *wyrpið* kunna ingenstädes uppvisas, då afledningsändelsernas *i* så ytterst tidigt försvagats till *e* i ags.; och de jämte *wyrpst*, *wyrpð* verkligen befintliga formerna *weorpest*, *weorpeð* kunna med sitt *e* icke lemna något säkert bevis, då dess utom de förra formerna kunna förklaras fullkomligt oberoende af de senare (jfr straxt längre fram). — Antaglig synes mig ej håller teorin om *i*-omljud af *eo* i detta fall — och föröfrigt ej i något fall — vara. Denna åsigt förutsätter, som man finner, antingen att det älsta *e* genom inverkan af ändelsens *i* först blifvit *i*, att sedan detta *i* brutits till *eo* och slutligen detta *eo* stundom genom ny inverkan af ändelsens *i* blifvit *y*, stundom kvarstått oförändradt, eller ock att det ursprungliga *e* af följande *r* med kons. genomgående hindrats från att öfvergå till *i*, dock sedan brutits till *eo* och slutligen detta *eo* utan hinder af *r* + kons. stundom blifvit *y* genom inverkan af ändelsens *i*. Båda möjligheterna synas mig lika osannolika. En brytning af *i* till *eo* framför ett *i*, som förut framkallat det förstnämda *i* och sedermera verkar omljud, synes föga antaglig. Om *i* förut haft och fortfarande hade förmåga att göra den föregående vokalen sig så lik som möjligt — vi skola längre ned se, att denna *i*:s verkande kraft oafbrutet fortgått från gemensamgermanisk tid till *i*-omljuds-rörelsens slut —, är det ju föga troligt, att det någonsin under denna tid låtit det *i*, som af det samma framkallats, öfvergå tilll en främmande vokalkomplex, som sedan å nyo behöfde omdanas till större likhet med ändelsens *i*. Troligare är väl, att i ags. liksom i fno., ett omljud

[1]) Det må här anmärkas, att March ingenstädes säger, att former som *weorpeð* äro kvarlefvor af äldre, ännu ej af omljud förändrade, former som **weorpið*. Vid båda förklaringarna af *wyrpð* lemnar han *weorpeð* oförklaradt.

Digitized by Google

verkande *i*, som framkallat ett *i* af föregående *e*, hindrat detta *i* från att brytas och altjämt kvarhållit det. Den andra möjligheten åter är därför osannolik, att *i* med kons. då skulle i ags. ha utöfvat en starkare inverkan till förhindrande af föregående *e*:s öfvergång till *i* än i öfriga germanspråk, såsom i fhty., där i presensformerna intet spår af *e* finnes, i fs., där blott ett enda ex. med *e* står att uppvisa. Detta är nu icke troligt, därför att *r* i ags. ingalunda har en så stark förmåga att kvarhålla *e* utan ytterst ofta låtit detta öfvergå till *i* äfven utan annan verkande orsak (jfr ffri. se ofvan s. 168 n. [2]), t. ex. *cwyrn* af **cwern* (hvaraf genom annan utveckling äfven blifvit *cweorn*), *swyrð* af **swerð* (återfinnes väl i *swurð*; har äfven blifvit *sweorð*), *girn* af **gern* (äfven *georn*), *birc* af **berc* (äfven *beorc*), *byrht* af *berht* (äfven *beorht*, så oftast), *wyrsa* af **wersa* (jfr *weorr*; jfr ock ofvan, s. 13.)

Mot båda dessa nu såsom osannolika uppvisade alternativer för en *i*-omljuds-teori i ifrågavarande fall gäller vidare den anmärkningen, att brytningen af *e* till *eo* i ags. sannolikt, liksom brytningen af *e* till *ea* bevisligen i de skandinaviska språken [1]), är yngre än det vanliga *i*-omljudet. Slutligen är att märka, att man icke häller från något annat håll kan hämta något stöd för teorin om *i*-omljud af *eo* till *y*. March hänvisar för ex. på denna antagna lag endast till nu afhandlade verbalformer. Emellertid finnas åtskilliga nominalformer, hvilka kunna likställas med verbalformerna. Förklarar man *wyrð* med biformen *weorðeð* af **weorðið*, så borde väl ock *hyrde* med biformen *heorðe* förklaras, af **heordi* (om andra hithörande nominalbildningar se nedan s. 253). Här hafva vi emellertid några andra märkliga biformer, som kasta ett ljus öfver de förstnämda formerna, och visa oss, att teorin om *i*-omljud af *eo* till *y* är lika

[1]) *I*-omljudet är gemensam-nordiskt; brytningen af *e* till *ea* måste däremot förläggas till en tid, då de nordiska munarterna ej längre genomgripande följde samma ljudlagar (jfr fno. *ek*, fsve. *iak*, fno. *stela* fsve. *stiala* och talrika andra dialektiska skiljaktigheter).

Digitized by Google

onödig som den är osannolik och obevislig. Jämte *hyrde* och *heorde* förekomma nämligen äfven *herde* (en gång i Cädmons Sat.[1]) och *hirde* (ofta i Älfreds metra). Alla dessa formers ungefär samtidiga tillvaro synes mig enklast och bäst kunna förklaras på följande sätt: af det ursprungliga **herdi* uppstod dubbelformer, i det *e* än kvarhölls af det följande *r* + kons., än genom inverkan af det följande *i* öfvergick till *i* (jfr förhållandet i fs., där både *herdjos* och *hirdi* finnas); i det att nu *r* i den förra formen fortfarande skyddade *e* från inverkan af *i* uppstod af den genom brytning **heordi*, *heorde* [eller bör brytningen anses ha verkat först sedan **herdi* blef *herde*?], hvarjämte dock äfven den äldre obrutna formen *herde*, ehuru sällsynt, bibehöll sig. Utvecklingen blefve altså följande:

**herdi* { **herdi* { **heordi - heorde* [ell. **herdi - herde* { *herde* / *heorde* }]
**herdi - herde* }
**hirdi - hirde - hyrde.* }

Denna dubbla utveckling synes knappast kunna anses bero på olika dialekter, ty man finner *heorde* och *hyrde* i samma skrift (Gû. i Cod. Exon.) och hos Beówulf, som visserligen blott har *hirde* (1 g.) eller *hyrde* (ofta), finnas både *eorre* (1 g.) och *yrre* (ofta), *weorce* (adj. *ja*-stam till *weorc*) men *wyrde* (adj. *ja*-stam till *weorð*). Den förklaring, som nu framstälts, hvarigenom alt tal om ett *i*-omljud af *eo* till *y* förfaller, synes helt naturligt äfven finna sin tillämpning på de ifrågavarande presensformerna. Utvecklingen blefve då äfven här denna:

**werðið* { **werðið - weorðið - weorðeð, weorð* [ell. *werðið - *werðeð - weorðeð*?]
**wirðið - *wirðeð*[2]) *- wyrðeð, wyrð.*[3]) }

---

[1]) Handskriften har dock *herede.*

[2]) Det hos Ettm. upptagna *wirðeð* skall vara *wyrðeð* enl. Bosworth (jfr ofvan s. 242 n. [3]).

[3]) Mot den förklaring, som här blifvit gjord, af former som *heorde* och *weorðeð*, enligt hvilken äfven i ags., liksom i alla öfriga germanspråk utom fno., *r* ofta haft kraft att motverka inflytande af *i* på föregående *e*, skulle en annan tolkning af anförda former kunna sättas, enligt hvilken dessa ingalunda bure vittnesbörd om en sådan inverkan af *r*. Man skulle nämligen kunna antaga, att **werðið* genomgående blifvit **wirðið*, och att, sedan detta blifvit **wirðeð*, häraf genom brytning af *i* blifvit *weorðeð*, och

Digitized by Google

Emellertid framställer sig ett tvifvel af rätt betänklig art, hvarigenom det resultat, som genom föregående undersökning vunnits — förkastande af teorin om *i*-omljud af *eo* till *y* inom den ags. ljudläran — och som i alla händelser kvarstår för sådana fall som *heorde*, *hyrde*, kan blifva af blott negativ nytta vid för-

---

på samma sätt **herdi* — **hirdi* — *heorde*. Mot denna, redan i och för sig föga sannolika, förklaring talar emellertid följande. Den allmänna brytningsformen *eo* måste i alla andra fall, d. v. s. då icke ett omljud verkande *i* eller *j* följt, antagas hafva uppkommit omedelbart af *e*, liksom i fno. *ja* (*ea*), och icke genom ett mellanstadium *i*; det (*i*) *y*, som ofta finnes som dubbelform jämte de brutna formerna på *eo* måste här anses som en yngre utveckling af ett *e*, som icke blifvit brutet utan en tid kvarstått, men sedan öfvergått till *i*, *y*. Det förra kan visserligen anses som en enkel följdsats af den Curtius-Müllenhoffska teorin; några bevisande exempel torde dock icke vara ovälkomna. Såsom sådana måste de ord anses, som hafva former med *e* och *eo*, men inga biformer med *i*. Ex.: *werc* och *weorc*, *stert* och *steort* (dessa båda ex. anföras af Koch i Zeitschr. für D. Philol. V, 38), *bern-* (i namn, t. ex. *Bernhardi*, Kemble, Cod. Dipl. I, 43 (år 694; men I, 48, år 696: *Beornheardi*) och *beorn*, *ercen-* (i namn, t. ex. *Ercenuualdus*, Kemble, a. st. I, år 680, *Ercnuualdus* I, 44, *Ercumbertho* [med *m* i st. f. *n* framför *b*] I, 8, år 618) och *eorcen-*, samt *berg* (Kemble, a. st. I, 62, år 705: *Maldutesberg*; II, 172, år 931: *bergh*) och *beorg* (anföres af Koch, a. st., bland ord, som blott förekomma med *eo*). Äfven sådana ord, som blott hafva former med *eo* att uppvisa, t. ex. *steorra*, *weorpan*, *heorte*, *heorð*, *eorðe*, *weorcan* (jfr Koch, a. st. s. 40), måste antagas hafva utvecklats omedelbart ur de ostridigt en gång befintliga formerna med *e*. I de i de ags. diplomen förekommande talrika namnen, som äro sammansatta med adjektivstammen *berhta-*, är *berht* den allmänna, oupphörligt förekommande formen, men därjämte finnes stundom *beorht* (och *-bearhtus*, Kemble, Cod. Dipl. I, 247, år 811) och sällan *birht*, *byrht* (om *briht* se nedan s. 253 n. [2]), hvadan det måste ligga närmast att antaga, att dessa former med *eo* och *i* båda utvecklat sig ur den första. På samma sätt har man nu tydligen att förklara alla andra fall, då former med *i* (*y*) stå bredvid dem med *e* eller *eo* (se ex. s. 247). Af ett *berht* blir alltså utvecklingen följande:

berht { *beorht*
  { *berht* — *birht*, *byrht*.

Är man nu villig erkänna denna utvecklingsgång, bör man ock medgifva, att den förklaring är sannolikast, enligt hvilken brytningsformen *eo*, där den motsvarar gemensamgermaniskt *e*, öfver alt förklaras på samma sätt, d. v. s. såsom öfver alt genom en likformig utveckling uppkommen af *e*, och enligt hvilken ett af *e* uppkommet *i* (*y*) i ena fallet förklaras analogt med ett på samma sätt uppkommet *i* (*y*) i det andra, så till vida att båda uppfattas såsom de yttersta slutpunkterna af en i en riktning skedd ljudutveckling.

Digitized by Google

klaringen af ifrågavarande verbalformer med *eo*. Kunna nämligen icke dessa vara nyare analogibildningar efter 1. pers. sg. *weorðe* och plur. *weorðað*, liksom *eteð* och alla dylika (jfr ofvan)? Vi skola tillse, om någon visshet gent emot detta tvifvel kan vinnas genom en undersökning af huru tidigt och i hvad sällskap af andra presensbildningar af verb med *e* till rotvokal som presensformerna af ifrågavarande verb i ags. förekomna. Den älsta hithörande presensform af verb på *r* + kons., som jag funnit, är *weorðeð*, som förekommer i ett ags. diplom från tiden mellan 871—889 [1]) i samma punkt som presensformen *cymeð*, hvilken senare eljest i diplomer från 800- och 900-talen förekommer, oftast under formen *cymð*, men *cimeð* 2 ggr (Kemble, Cod. Dipl., II, 172, år 931). Utom *spycð* (1 g.) samt *bidde𝔡* och *limpeð*, hvilka två senare dock af lätt insedda skäl här intet betyda, har jag i de anförda diplomen [2]) ej funnit flere hithörande presensformer. Det sällskap, hvari *weorðeð* här förekommer, är, som man finner, icke af den natur, att man däraf kan draga några säkra slutsatser; dock tyckes den höga åldern af den anförda formen tala mot antagandet af en nyare analogibildning. Andra omständigheter, som likaledes tala emot detta samma antagande och för formernas på *eo* uppfattning såsom äldre former äro: 1) att handskrifter, som eljest i regeln hafva de äldre formerna på *i*, *y* i verb, som ej sluta på *r* + kons., åter i dessa verb på *r* + kons. i regeln hafva *eo* [3]) — och hvarför

---

[1]) Se J. Kemble, *Codex diplomaticus ævi saxonici*, T. II, London 1840 s. 121. T. I, London 1839. [Cod. Dipl.].

[2]) Jag har genomgått de två första delarne af Kembles Cod. Dipl. — En form *cweð*, som en gång förekommer (a. st. II, 408) i ett diplom från 964 — således omkring 100 år yngre än *weorðeð* —, kan vara pret. för *cwæð*, som eljest är det vanliga skrifsättet [i ett diplom från tiden mellan 963—975, Kemble a. st. I, LX, förekomma *ætberst* och *werð*, hvilka, såsom andra verbalformer i samma mening visa, ej äro presensformer utan preterita].

[3]) Exempel härpå lemnar Cod. Exon. (jfr s. 243 n. [3]), i hvars poetiska stycken (hos Grein) följande presensformer förekomma: *swifeð*, *cwið*, *briceð*, *wigeð*, *iteð*, *spricest*, *-eð*, *hylest* (*byrneð*, *yrneð*), men blott en afgjord nybildning *sweleð* (om *biereð* se s. 243 n. [3]) — att de här äfven

Digitized by Google

skulle nybildning hafva inträdt tidigare i det senare fallet än i det förra? — 2) att handskrifter, som eljest stundom eller ofta ha nyare analogibildningar med *e* i pres. 2, 3 pers. sg. i verb af det förra slaget, dock alltid hafva former med *y* i verb af det senare slaget [1]). — Att andra fall kunna uppvisas, då formerna med *eo* stå till samman med mer allmänna, tydliga nybildnin-

---

förekommande *swelgeð*, *swelteð*, *-est*, *telded* kunna vara gamla former, se längre fram —, men endast med *eo*: *weorpeð*, *hweorfeð* (2 ggr.), *weorðeð* (allm.), *sweorceð*, dock en gång *byrgeð* i en dikt (Reim.), där af de föregående blott *byrneð* och *yrneð* förekomna [det är tydligt, att då olika dikter i samma handskrift kunna vara från skilda håll, man icke får sluta något bestämdt från en ensamt stående afvikande form i en dikt]. Härvid har jag dock icke afsett de former, hvilka förekomma i gåtorna (Rä.); dessa må här särskildt meddelas: *wriceð*, *iteð* (2 ggr), *wifeð*, *briceð* (2 ggr), *trideð* (och *triededð* 1 g), *swylteð*, *byreð* (ofta) och *bireð*, samt *wigeð* (3 ggr), *spricest* och *swilgeð* (2 ggr) men äfven *wegeð*, *spreceð* och *swelgeð* (alla 1 g.), slutligen *weorðeð*, som i det sällskap, det här står, ej kan med säkerhet bedömmas, dock sannolikare är en gammal form. Hos Cädmon [handskr. till Gen., Ex., Dan. från 10:de årh., den till Christ och Sat. »warscheinlich später geschrieben«. Grein Bibl. I, 360] finner man jämte de gamla formerna *wriceð*, *cwyð*, *itst*, *iteð*, *sprycst* och nybildningen *tredeð* samt det ovissa *bereð* dessutom *ceorfeð*, *hweorfeð*, *weorðeð* (3 ggr), *weorð* (Gen. 2 ggr) men äfven *wyrð* (Gen. 2 ggr, där dock äfven inf. *wyrðan* förekommer); äfven här synas formerna med *eo* sannolikast böra uppfattas som gamla. — Som man finner, kunna af de gjorda sammanställningarna ingalunda några fullt säkra slutsatser dragas.

[1]) Ex. härpå lemna a) den astronomiska skriften från 10:de årh., som ofvan s. 245 n. [1] omnämdes, där jämte *cymð*, *yrnð*, *byrð*, *byrst* (af *berstan*) äfven *cweld* förekommer, men dock *-wyrpð*; b) en hdskr. af de ags. lagarna från 10:de årh., som, jämte *bireð*, *hileð*, äfven som *stelð*, har *hwyrfð*; c) Älfrics homilier (jfr s. 244 n. [1]), — i hvilka jag genomgått något mer än de 100 första sidorna af den ags. texten — som hafva jämte former med *i*, *y*, såsom *cwyð*, *cwyst*, *cymð*, *swylt* (fl. g.), *byrð*, *sihð*, *sihst* (*gyfð*, *gifð*, *gylt*, *sitt*, *bitt*), talrika nybildningar med *e* af verb, som ej ändas på *r*+ kons. (se s. 244), men blott med *y wyrð* (fl. g.), *wyrpð*; från Älfrics grammatik *) anföres ock *byrcð* (af *beorcan*) samt från, den efter hvad det antages äfven af Älfric gjorda (se Thorpe, Aelfr. Hom. I, VII), öfversättningen af Pentateuchen *wyrpst wyrð* (se Bosworth *A Dictionary of the anglo-saxon language*, London 1838; andra upplagan har jag dess värre ej haft att tillgå).

---

*) Jag beklagar, att denna, som, så vidt jag vet, endast finnes tryckt hos Somner, *Dict. Saxon. Lat. Angl. Oxon.* 1659 (enligt Bosworth, Ags. Dict.), ej varit mig tillgänglig för jämförelse mellan *byrcð* och andra, möjligen förekommande, verbalformer.

Digitized by Google

gar[1]), eller då endast eller nästan uteslutande former med *y* (af verb på *r*) stå till samman med äldre former med *i*, *y*[2]) (af andra verb), bevisar naturligtvis intet mot antagandet af formernas på *eo* ålderdomlighet.

Det återstår att nämna några ord om det enda hithörande ags. starka verb, som ändas på *h* + kons., nämligen *feohtan*. March uppger för detta presensformerna *fyhst*, *fyht* och hos Bosworth finnas *fyht*, *fiht* upptagna, dock utan att handskriftliga bevisställen angifvas; jag har ej häller någonstädes funnit dessa former. Däremot finnas *feohteð*, *feoht*[3]) i append. IV till de ags. lag. (Schmid, s. 384 f.), hvars handskrifter härröra från 11:te årh. Huruvida man häri har att se en gammal form eller

[1]) Ex. lemna a) Beówulf (handskr. från 10:de årh.), där jämte *cwið*, *cwyð*, (*siteð*, *gyteð*, *gylpeð*,) *byreð*, *cymest*, *scireð* äfven *eteð*, *swefeð* (4 ggr), *wrece*[*ð*] förekomma samt blott med *eo*: *sweorceð*, *weorðeð* (2 ggr); b) Cod. Vercellensis, där jämte *cwist*, *cwið*, *trydeð*, *hwileð*, *byrð*, (*pirseð*) äfven *eteð*, *spreceð* (2 ggr), *bereð* finnas samt *hweorfest* och *weorðeð* (2 ggr), dock äfven *wyrðeð* (fl. ggr), *-est* liksom inf. *wyrðan* (fl. ggr; jfr Älfreds Metra, där *weorðeð* och *wyrð* äfven växla och inf. oftast heter *wyrðan*); c) dikten om Salomo och Saturn, där *weorpeð og weorðeð* förekomma jämte *friteð*, *briceð*, *sihst*, *wigeð* samt *wegeð* (så Cod. B. från slutet af 11:te årh.; Cod. A, hvars ålder af Grein ej anges, har egentligen »*wigeð*», i Sprachsch. af Grein uppfattadt som *wigeð*), *bregðeð stregðeð*; d) en handskr. af de ags. lag. (Cod. H., om hvilken se Schmid, Ag. Ges. s. XXIII) har jämte *byreð* och *byrð*, (*ligeð*, *nimeð*, *irneð*) nybildningarna *steleð*, *stelð*, *heleð*, *brecð* och därjämte allmänt *weorðeð*, *weorð*; e) de ags. psalmerna (handskr. se s. 243 n. [3]), där nybildningar med *e* nästan äro regel, såsom *swefeð*, *wreceð*, *cweðeð*, *etest*, *tredeð*, *spreceð*, *stredeð*, men endast *cwyð*, *cwyst cwist* och *syhst*, *syhð*, *sið* [*byrneð*, *yrneð*] med *i*, *y* (dessutom *helpeð*, *delfeð*, *melteð*, *swelgeð*, jfr längre fram) och af verb på *r* + kons. blott former med *eo* finnas, nämligen *beorgest*, *hweorfeð*, *weorðeð*.

[2]) Ex. lemna de ags. evangelierna, där former som *cymð*, *cwyst*, *cwyð* (1 g. *cwið*), *brycð*, *sprycst* och *spycst*, *sprycð* och *spycð*, *swylt*, *syhst*, *syhð*, *byrð* (blott en gång *bereð*, se ofvan) allmänt förekomma och äfven *wyrpð*, *spyrnð*, *wyrð*, men en gång, eget nog, *weorðeð* (Mc. XIII, 19), som här väl kan vara en äldre form (inkommen från någon annan bibelöfversättning eller några äldre homilier?).

[3]) Jag fäster ej afseende vid det i Cod. B. af de ags. lag. (jfr ofvan n. [1]) förekommande *feohtað* i uttrycket *gif man feohtað*, ty här synes plur. ha inträngt i sing. (jfr March, Ags. Gr. § 402, 2).

Digitized by Google

en ny (*steleð* förekommer i sällskap därmed), skall jag här lemna oafgjordt.

Härmed afslutas undersökningen rörande de ags. starka presensformerna, hvilken redan upptagit ett alt för stort utrymme inom denna afhandling. Likafullt ha vi icke kunnat komma längre än till en viss sannolikhet för att *r* + kons. förmått sporadiskt hindra den allmänna inverkan af *i* på föregående stafvelses *e*. Men med sannolikheten får man, dess värre, ofta låta sig nöja vid tolkningen af de i många fall så invecklade och mångtydbara vokaliska ljudförhållandena i ags., hvilka så väl behöfde en grundligare historisk undersökning samt en från vetenskapens nuvarande ståndpunkt utgående mångsidigare och strängare pröfning, än hittils kommit dem till del. — Utförligare undersökningar, än de jag kunnat göra, skola må hända leda till större visshet.

Från öfriga ordklasser må följande ex. anföras, som dels visa öfvergången af *e* till *i* framför *r* och *h* genom inverkan af följande *i*, dels huru *r* stundom hindrat denna öfvergång och det sålunda kvarhållna *e* sedermera brutits till *eo*: *birce* och *beorce* (sva. fem. = **berkjan*, hvartill ock fhty. *bircha*, *piricha* med sitt *i* hänvisar; jfr fno. *birkju-viðr*), *bircen* och *beorcen* (= **berkîn*), *biren* (adj. till *bera*), *birhtu*, *birihto* och *beorhtu* (= **berhtjâ*, jfr fno. *birti*, *birta*, sv. f.), *fyrra*, *fyrrest* (till *feor*; March, Ags. Gr. § 129), *firen* (*fyren*), *firas* (*fyras*; jfr. ofvan s. 235 n.[1]), *gyrnan* (-*de*; men *geornjan* till *ô*-konj.), *gyrwan* (pret. *gyrede*, *girede*, Grein; om *gerwan* se ofvan s. 236 n. [1]), *hirde*, *hyrde* och *herde*, *heorde* (jfr s. 248), *hyrtan* (-*te*) men part. *geheort* (Grein) och *gehyrt* (Homil., Thorpe, I, 232), *irmin*- och *yrmin*- (i namn: *Irminredi*, Kemble, Cod. Dipl. I, 21, år 679; *Yrminredus*, a. st. s. 13, år 675) men *eormen*- (Bosworth), *yrre* och *eorre*, *rihtan* (-*te*), *ge-sihð*, -*syhð*, *wiht* (fem. *i*-stammar[1])), *wyrðe*, *weorce*, *wyrsest* (till *weor*, *wyrsa*[2]). — Äfven för ags. böra vi altså antaga, att *r*

---

[1]) Jfr Sievers i P.-B., Beitr. I, 497.

[2]) Till hvad som där yttrats om inverkan af ags. *h* på *e*:s öfvergång till *i*

Digitized by Google

haft kraft att hindra inverkan af ett följande *i* på ett föregående *e* och på ett äldre stadium städse hindradt den öfvergång till *i*, som i andra fall af det följande *i* framkallats. För *h* låter detta sig icke med någon säkerhet uppvisas i ags. (jfr om *h* s. 169 n. 2).

Gå vi nu att sammanfatta resultaten af den undersökning, som nu senast i de skilda germanspråken blifvit verkstäld rörande inverkan af *r* och *h* till förhindrande af ett föregående *e*:s öfvergång till *i* framför ett följande *i* eller *j*, en öfvergång hvarpå i andra fall talrika exempel från alla germanspråk i denna afhandlings början blifvit anförda, så finna vi, att en sådan inverkan af *r* och *h* röjer sig i got., fhty., fs., ffri., af *h* i fno., af *r* i fnfra. och ags. Häraf kunna vi draga den säkra slutsatsen, att, om det skulle kunna visas, att den nämda öfvergången i andra fall försiggått redan på gemensamgermanisk ståndpunkt, dock två bestämda undantag måste fastställas, då på gemensamgermanisk ståndpunkt *e* kvarstått framför följande *i*, *j*, nämligen då *r* eller *h* gått omedelbart efter *e*.

Sedan dessa tvänne undantag nu blifvit granskade, framställer sig den frågan: finnas i de germaniska språken några andra fall, då *e* kvarstår framför följande ursprungligt *i* eller *j*? Här är då platsen att upptaga till pröfning ett begränsadt fall, då i flere germanspråk ett *e* finnes framför följande *i* eller *j*, nämligen då *l* med konsonant följer omedelbart efter *e*. Från fhty. må härpå följande ex. anföras: *fellîn* (hos Graff för 2 ställen angifvet[1]); hos Tatian *fillîn*, jfr ofvan s. 156) *snellî* (Ra.,

---

kan följande läggas. Redan i älsta ags. har adj. *berht* städse vid omkastning af *r* formen *briht*. Så finner man i ags. diplom (Kembles samling, se ofvan s. 250 n. [1]) år 697 *Berctualdi*, 699 (samme man) *Brihtualdus*, äfven *Aldbriht* men *Uuinberctus*, 709 *Cuthberht* men *Aethelbriht*, *Eadbriht*, eljest *Aethelberht*, *Eadberht*; denna växling återkommer ständigt i dessa diplom. — Den ags. brytningen *eo* framför *h* bör dock i regeln uppfattas på samma sätt som framför *r*, d. v. s. såsom uppkommen af *e* på en tid, då — eller i trakter, där — detta *e* ej gått öfver till *i* framför *h*; biformer med *e* kunna ock stundom uppvisas (jfr ofvan s. 177 *mex* jämte *meohx*).

[1]) Dessas ålder kan jag efter Graff ej bestämma. Det ena är »Ahd. Glossen in Docen's Misc. I», det andra »Rg. 1», hvilken förkortning jag ej finner förklarad hos Graff. Tatians *fillîn* anföres ej af Graff.

Digitized by Google

Rb. och ofta; blott en gång *smilli*, se ofvan s. 156 n. [6]), *kahelmit* (part. pret. till ett **helmjan*, Hrab. Maur. glos.; jfr däremot *kihilmi*, Rb.), *kelfi* (? Ra., eljest *gelf*, Pa., *celf*, Ra., och flst., ags. *gilp*), och möjligen *hwelli* (pertinacia; föres af Graff till *hwellêr*, procax, men kunde dock vara = **hwalli*, jfr ags. *hwall*, procax, Ettm.). I fs. finnes *mudspelli* (fhty. *muspilli*) samt några synnerligen anmärkningsvärda fall, nämligen flere starka presensformer med *e*: *sweltid* (1 g. i Cott.; Mon. har där *swiltit*), *geldid* (1 g. i »Freckenhorster Heberolle»), *geldet* (1 g. i »Essener Heberolle»). I de fornnederfrankiska psalmerna finnes ock en hithörande presensform *farswelgit* [1]). I ffri. finnes *e-felle*, *wonfelle* (adj. *ja*-stam till *fell*), *ielde* (fno. *gildi*). Från ags. har jag antecknet *fellen* (af **fellin*, **fellîn*), hvarjämte här må erinras om de talrika ofvan (s. 251, 252) anförda presensformerna på *l* + kons. med *e* i rotstafvelsen. Här uppstår nu den svåra frågan: bör detta *e* uppfattas som af gammalt kvarstående, af *l* + kons. hindradt att öfvergå till *i*, eller bör det uppfattas såsom en nybildning, i det *e* inträngt i st. för det här en gång befintliga *i*? För den första uppfattningen kan man här icke söka något stöd i gotiskan, som däremot i liknande fall framför *r* och *h* befriade oss från all tvekan af nu angifven natur. Icke desto mindre torde det, med särskild hänsyn till de ålderdomliga fhty. och fs. formerna samt med fäst afseende på det osannolika däruti, att *e* skulle — i flere fall så tidigt — uppkommit af *i* i trots af det följande *i* och dess *i*-omljudande kraft, vara försigtigast, ja sannolikast att antaga, att *e* i dessa fall är af gammalt kvarstående, således det bibehållna gemensamgermaniska *e*. Medgifvas må dock, att tvifvel kunna hysas, om alla de anförda formerna äro lika ålderdomliga. I synnerhet de fornfris. formerna, hvilkas aflednings-*i* försvagats till *e*, skulle väl kunna tänkas hafva uppkommit genom en nyare öfvergång af *i* till *e* i rotstafvelsen. Då vi emelltid, som sagt, för flere fall måste antaga, att *e* här är af gammalt kvar-

[1]) Däremot på annat ställe *bilgis*(*tu*). Man har altså icke rätt att uppställa såsom en bestämd regel, att *l* + kons. i detta fall fordrar *e* framför sig i fnfra., såsom Cosijn gör (Oudned. Ps. s. 50), då han yttrar, att ändelsens *-is*, *-it* »de *i* des stams doen standhouden, behalve naar het schijnt voor *l* + cons.»

Digitized by Google

stående [1]), finna vi, att ännu ett fall måste fastställas, då under samma förutsättning, som nyss vid frågan om *r* och *h* gjordes, på gemensamgermanisk ståndpunkt *e* af följande konsonantiskt inflytande hindrats från att öfvergå till *i* framför ett följande *i*, *j*, eller åtminstone hindrats från en genomgripande öfvergång af denna art. Att *l* + kons. (*ll* eller *l* med annan konsonant) sålunda haft samma inflytande [2]) på föregående *e* som *r* är rätt naturligt, då man besinnar, att *l* såväl som *r* under flere german-

---

[1]) Ett stöd härför kan väl icke hämtas från de i handskrifter af lex. burgund. förekommande namnformerna *Heldigerni*, *Heldegerni*, i andra handskrifter *Hildegerni*, *Hildierni*, *Hilgerni*, och *Heldeulfi*, i andra handskrifter *Hildeulfi*, *Hildulfi* (se W. Wackernagel, *Sprache und Sprachdenkmäler der Burgunden* i *Kleinere Schriften* [Kl. Schr.], 3 Band, Leipzig 1874, s. 371), då i dylika handskrifter med latinsk text de germaniska orden pläga på mångfaldigt sätt vanställas.

[2]) Af alldeles motsatt åsigt är Bezzenberger. Han påstår nämligen, att »auch *l* in Position einen ähnlichen Einflusz ausübt, wie die Nasale» (A-Reihe s. 62), d. v. s. framkallar öfvergång af *e* till *i*, detta på grund af den *l* egendomliga »Stimmton». Det enda ex. på denna inverkan af *l*, som Bezzenberger (a. st.) gifver, är emellertid högst olyckligt valdt; i det anförda exemplet: »got. milds = an mildhr» — hvilket adj. jag ofvan visat vara en *ja*-stam — är det nämligen icke *l* utan afledningens *j*, som verkat öfvergången från *e* till *i* i rotstafvelsen. Några andra ex. på den af B. antagna inverkan af *l* torde ej kunna anföras. Att i enskilda germanspråk ett och annat ord kan uppvisas, som förvandlat *e* till *i* framför *l*, bevisar lika litet mot den af mig antagna gemensamgermaniska inverkan af *l* till kvarhållande af *e*, som samma förhållande framför *r*, t. ex. i ags., kan motbevisa den af mig förfäktade teorin om dylik inverkan af *r*. Det är för öfrigt att märka, att de afsedda fallen ofta böra förklaras därigenom, att en annan inverkan till framkallande af *i* besegrat *l*:s äldre böjelse för *e*. Så är i fno. anledningen till öfvergången från pret. **velda* (jfr fhty. *welta*, fs. *welda*) till *vilda* att söka i den omständigheten, att i likartade verb, såsom *skilja*, *þilja*, pret. har samma vokal som inf. och pres. [hvilket här är fullt regelbundet, då det ursprungliga *i* i pret. *-ida* måste ha förändrat det föregående *e* till *i*: **skelida* blef **skilida* liksom **skeljan* blef *skiljan*; att ett **talida* ej blifvit **telida*, **telda* är naturligtvis intet bevis mot utvecklingen **skelida* — **skilida*, då denna senare öfvergång enligt min teori försiggått långt förr än ett *i*-omljud af *a* fans], hvadan en analogibildning från *vilja* — **velda* till *vilja* — *vilda* efter *skilja* — *skilda*, *þilja* — *þilda* låg nära till hands. I ags. är *i* uti verben *gillan*, *gilpan*, *gildan*, jämförda med *bellan*, *helpan* o. d. (se March, Ags. Gr. § 203), subst. *helm*, *spell* m. fl., uppenbarligen att tillskrifva gutturalens inflytande (jfr t. o. m. *gist* för *gäst*, *gest*). — Tid och utrymme förbjuda mig att ingå utförligare på denna fråga.

Digitized by Google

språks vidare utveckling haft samma kraft att »bryta» ett föregående *e*. — I sammanhang härmed må ett alldeles enstaka stående fall, då i flere germanspråk *e* står framför ursprungligen enkelt *l* med följande *j*, upptagas till undersökning. Jag afser verbet *vilja*, som i fhty. i inf. har formen *wellen*, städse med *e*, i pres. pl. *wellemês*, *wellent* (pres. sing. *willu*, *wili*, *willa*, *wella*, m. fl. former; pret. *welta*, *wolta*), i fs. *welljan* i Cod. Cott. af Hél. ofta jämte *willjan* (inf.- och pres.-former alltid med *i* i Cod. Mon.; pret. *welda* och *wolda*), i ffri. i pres. sg. 3 p. *welle* jämte *wili*, pl. *wellath* jämte *willath*, *willet* (pret. *welde* och *wolde* samt *wilde* i en urkund, som blott har presensformer med *i*), men i got., ags., fno. blott har inf. och pres.-former med *i* (ags. äfven *y*). Hvad först de fhty. och ffri. formerna med *e* vidkommer, så är att märka, att dessa ingenstädes hafva ett *i* eller *j* efter rotstafvelsens *e*, utan blott förekomma i de fall, då *lj* är assimileradt till *ll*. Dessa kunna således mycket väl vara nybildningar, uppkomna af äldre former med *i* genom öfvergång från *i* till *e* framför det nya *ll*, vare sig framkallad häraf eller genom analogibildning efter pret. fhty. *welta* (hvarför visserligen senare genom inverkan af *w* allmännast *wolta*), ffri. *welda*. Man jämföre de fhty. formerna med *e* med former med *i* sådana som *wili*, *wilîs* (ursprungliga konjunktiva preteritiformer, förekommande hos Tatian), *willi*, för hvilka aldrig **weli*, **welîs*, **welli* förekomma, och af hvilka *wili*, *wilîs* med sitt enkla *l* visa sig vara de ursprungliga formerna, likaså i ffri. 3 p. pr. sg. *welle* med *wili*. Att i fhty. ett **weljan* skulle från gemensamgermanisk tid bibehållit sig förefaller föga sannolikt, då man besinnar, att i en mängd fall äfven framför *l* + kons. i fhty. *e* öfvergått till *i* (se ex. ofvan s. 156), ja i starka verbalformer utan undantag så skett. Dess utom är att märka, att i hithörande substantiviska bildningar i fhty. såväl som i ffri., fs. äfvensom i öfriga germanspråk städse rotvokalen öfvergått till *i* framför det följande *i*, *j*; så i fhty. *willjo*, *willo* (sv. m.), fs. *willjo*, fnfra. *wille*, ffri. *willa*, *wille*, ags. *willa*, fno. *vili*, got. *vilja*; fhty. *willîgêr*, fs. *willig*, fnfra. *willig*, ffri. *willich*. Häraf blir det, synes mig,

Digitized by Google

i hög grad sannolikt, att det varit analogibildning efter pret., som framkallat *e* i pres. och inf., en så mycket naturligare analogibildning som en växling sådan som den mellan **willan* — *welda* ej fans i något annat verb i språket. Liksom på detta sätt preteriti *e* inträngt i inf. och pres. har sedermera i hty. och fris., då preteritum fått *o*, äfven detta inträngt i öfriga former: jfr nhty. *wollen*, *woll* och nyfris. *wollen*, *wol* (Richth. Afr. Wb.). Efter hvad nu blifvit framstäldt, är det ej i minsta mån sannolikt, att fs. ensam skulle ha bevarat den gamla formen **weljan* utan tvärt om all anledning att antaga, att dess former med *e*, oaktadt de finnes framför det bibehållna *j* (*wellean*, *wellian* i hdskr.), uppkommit på samma sätt som de fhty. och ffri., d. v. s. genom analogibildning efter pret. Man skall må hända invända mot de nu af mig framstälda olika förklaringarna af de båda i Cod. Cott. förekommande formerna med *e* framför *i*, *j*: *sweltið* (se förut s. 255) och *welljan*, att det sannolikaste måste vara, att båda hafva samma ursprung, att altså *welljan* är en gammal form, om *sweltið* är det, och tvärt om *sweltið* en nybildning, om *welljan* är det. Men det är härvid att märka, att, då analogier tala för antagande af en nybildning *welljan*, analogierna från öfriga starka verb med *e* till presensvokal tala emot antagandet, att *sweltið* kommit af *swiltið*. — Om man således i dessa former *wellen*, *wella*, *welljan* ej kan finna något stöd för en upp-

[1]) I öfverensstämmelse med hvad nyss s. 256 n. [1]) yttrats, kan lika litet här något stöd hämtas från några i handskrifter af lex. burg. förekommande hithörande former med *e*. Ett fl. ggr återkommande burgundiskt namn finnes nämligen på ett ställe i olika handskrifter skrifvet *uuiliemeris*, *willimeris*, *willimiris* men äfven *uueliemeris* och *Aueliemeris* (= *uueliε*-), på ett annat ställe blott med *i vilemeris*, *Viliemeris*, på ett tredje ställe likaså med *i auilemeris*, *uillimeris*, på ett fjärde ställe slutligen *aueliemeris* (Wackernagel, Kl. Schr. III, s. 414). Detta samma namn förekommer ock med *i* under formen *Willimeres* på ett burgundiskt spänne. Andra hithörande gamla burgundiska namn ha städse *i*: *Villigisclus* (grafskrift från 6:te årh.), *Viliaric* (odaterad grafskrift), *Villioberga* (grafskrift från 501; alt enl. Wackernagel a. st.). Dessa senare högst ålderdomliga namnformer förbjuda all tanke på att uppfatta de nyss anförda, sällsyntare handskriftliga formerna med *e* såsom de älsta; *uueliemeris* är säkert blott ett (på romaniskt inflytande beroende?) sämre skrif-

Digitized by Google

fattning, enligt hvilken enkelt *l* skulle utöfvat samma verkan till kvarhållande af *e*, som jag ofvan antagit för *l* + kons., så kan man åter i andra former af detta samma verb finna ett stöd för detta antagande af en inverkan af *l* + kons. till kvarhållande af *e* framför *i*. Pret. konj. har nämligen — de språk, got. och fno., undantagna, hvilka i detta verb genomgående hafva *i* — aldrig *i* i rotstafvelsen, utan heter i fhty. *welti* (blott i Ra.) och (det däraf uppkomna) *wolti*, *-îst*, *-în*, i fs. *weldi* (och *woldi*), pl. *weldîn*, ags. *wolde*, pl. *-en*, ffri. *welde*, *wolde*. Här skulle man nu ha väntat *wildi* o. s. v., då detta konjektiva *i* (*î*), som i mhty., fno. verkar *i*-omljud, borde ha inverkat på föregående *e* lika väl som *i* i pres. ind. sing. Men *ll* har här skyddat rotstafvelsens *e*.

Det återstår att närmare undersöka ett mindre antal ordbildningar, i hvilka det äfven kunde synas, som om ett *e* i rotstafvelsen kvarstode från äldre tider framför ett *i* i följande stafvelse. Sådana äro af två slag:

1) Fhty. *epanî* (Pa., gl. K., Sg. Vb. samt andra glosor från 10:de årh.), *ebenî*, *epinî* (f., planities), *epani* (adj., gl. K.) *epanida* (f., Pa.) samt fhty. *kafedare*, *ki-* (Ra., Pa.), *kafedere* (Pa.), *cafedhere* (gl. K.; ntr. *ja*-stam) uppfattas allmänt såsom hafvande en inskjuten hjälpvokal i andra stafvelsen, såsom i fhty. är så vanligt. De germaniska grundformerna af de anförda orden skulle alltså blifva **ebnîn*, **ebnias*, **fedria*, och *e* skulle då här framför följande *î*, *i* hafva bibehållit sig in på särskild fornhögtysk språkståndpunkt och där ytterligare skyddats

---

sätt för *uuiliemeris*. Wackernagel upplyser ock (a. st. s. 349), att man hos romarne städse finner skrifningen »*Wilia*, *Viljarith* u. s. w.» — Det må här anmärkas, att det anförda namnet *Villioberga* från år 501 må hända är det älsta germaniska exempel på ljudlagen om inverkan af *i* på föregående *e*. (Handskriften till Cod. Argenteus sättes, som bekant, till slutet af 5:te eller början af 6:te årh.) — Jag nyttjar tillfället att här påpeka, att, om verkligen det i lex. burg. förekommande *veius* hör samman med fs. *wiggi*, *â-wiggi* (stam *wigja-* af *wegja-*), såsom Wackernagel vill (Kl. Schr. 347—8, 337), det säkerligen har för sitt *e*, lika väl som för sin i öfrigt vanstälda form, att tacka romaniskt inflytande.

Digitized by Google

genom ett inskjutet *a*. Denna uppfattning synes mig emellertid högst osannolik. Jag kan nämligen icke godkänna teorin om hjälpvokal i fhty. i den utsträkning, hvari den allmänt framställes, utan anser fhty. i många fall kvarstå på en äldre gemensamgermanisk ståndpunkt. På denna omfattande fråga, som kräfver en egen, utförlig undersökning, kan jag naturligtvis icke vidlyftigare inlåta mig, utan måste jag nöja mig med att med några ord ange grunderna till min afvikande uppfattning. Dels synes det nämligen vida sannolikare, att i en så aflägsen period, som den hvartill det germaniska grundspråket måste förläggas, afledningsstafvelsernas vokaler — ofta = den oafledda ordformens stamslutande vokaler — kvarstått, än att de redan bortfallit i många fall och gifvit upphof åt de hårdaste konsonantsammanstötningar; dels öfverensstämmer fhty. ofta med de flesta öfriga germanspråken; dels kvarstår i flere fall vokalen i öfriga språk inom den europäiska grenen af den indoeuropäiska språkfamiljen. Ett exempel på bibehållen vokal i de flesta germanspråk lemnar just det enkla adj., hvaraf *epanî* är afledt, nämligen fhty. *epan*, fs. *ebhan*, ags. *efen*, ffri. *even*, *ivin*, hvilka jag uppfattar som äldre former än de got. *ibns*, fhty. *jafn*. Som den germaniska grundformen synes mig därför här böra angifvas **ebanas*. En europäisk grundform *apana* antages ock af Fick (W.², 700), som för hit gr. *ἐξαπίνης* [annorlunda W.³ III, 37]. Likaså motsvaras fhty. *fedara* af fnfra. *fethera*, ags. *feder*. En germanisk grundform *fedarâ* stödes ytterligare af grek. *πτέρον* för *πετερον* (jfr. Fick, W.³ I, 134), fornkymbriska *atar* (= **patar*) plur. »Geflügel» (sing. *eterinn*), nykymbr. *adar* (jfr Windisch i Kuhns Beiträge, B. VIII, s. 4). På detta sätt blir rotstafvelsens *e* i de fhty. formerna *epanî* m. fl., *kafedari* fullt berättigadt; likaså *e* uti det ffri. adj. *efne* (= fhty. *epani*), som står för äldre **efani*, samt i det ags. adj. *-feðere* = *feðarja-*. Eget nog har emellertid ags. fått *i* uti *fiðeru*, ntr. pl. (*ja*-stam = fno *fiðri*) och likaså fhty. i verbet **fiderjan*, hvaraf part. *kefideret* finnes; mhty. har t. o. m. *ge-videre*. Här synas *i*, *j* ha verkat öfver andra

Digitized by Google

stafvelsen, hvars vokal med *r* väl lätt sammansmält till en »*r*-vokal».[1]) — [2]).

2) Ganska ofta ligger det närmast till hands att uppfatta ett *e* i rotstafvelsen af ord afledda med *i*, *j*, såsom det af *a* i en aflägsen period försvagade, och således såsom här mot regeln kvarstående framför *i*, *j*; men vid en närmare granskning skall det visa sig, att detta *e* är att förklara på annat sätt, nämligen antingen såsom *ä*, genom *i*-omljud af *a* uppkommet, eller såsom *ë*. Från fno. hafva flere fall af *e* = *ä* (ofvan s. 18, 19) anförts. Därifrån må ännu två ex. hämtas. Fno. *svefni*, ntr. *ja*-stam, får icke härledas af *svefn*, ty det måste då i fno. ha hetat **svifni*, **syfni*, utan bör närmast sammanställas med fno. *svafnir* (rörande det här saknade omljudet jfr Wimmer, Fno. Forml. § 41). I fno. finnas både *freka* och *frekja*[3]) (sv. f.), för hvilket senare man väntade *frikja*. Men detta *frekja* står säkerligen för **frakja*, ehuru väl icke fno. eljest har att uppvisa rotformen *frak-* (men väl dess stegringsform *frôk-* uti *frækn*). En säker bekräftelse på denna tolkning lemna däremot andra germanspråk. Fhty. har ett svagt fem. *frechî* (avaritia), ofta förekommande och alltid med *e*, oaktadt adj. heter *frek* och en afledning på *-ida* regelbundet heter *frihhida*. Detta subst. kan endast förklaras som **frachî* och bildar så en motsvarighet till

---

[1]) Den mhty. formen har kanske fått *e* genom analogibildning. Man kunde ock tänka sig utvecklingen: *fedari* — *federi* — *fediri* — *fidiri* — *fidere* (jfr *adalt* — **adelî* — **adilî* — *edilî*).

[2]) Stundom kan det inträffa, att den i stafvelsen mellan rotstafvelsens *e* och afledningens *i*, *j* ursprungligen stående vokalen i ett långt senare språkstadium utfallit och att på detta sätt rotens *e* kan kvarstå framför ett *i*, *j*. Så är förhållandet t. ex. i Isidors *hôh-setli* för *hôh-sedali* (jfr det eljest förekommande *hôh-sedal*, *hôh-sedalo*, Graff, VI, 309).

[3]) Båda dessa former anföras med beviställen från gamla källor hos Fritzner (*frekja* i Fornmannasögur IV och XI); men Cleasby och Vigfusson upptaga *frekja* blott som »mod.» Att denna senare form sålunda utträngt den andra behöfver ingalunda bevisa, att den är en nybildning utan blott att, då bildningar med och utan *j* efter gutturalen funnos, de förra blefvo mer omtyckta än de senare, hvartill säkert analogien efter den stora mängden af bildningar på guttural med följande *j* bidrog (jfr ofvan s. 18 n. 1 om *svelgja*).

Digitized by Google

fno. **frakja.* I ags. finnas andra bildningar af rotformen *frak-* nämligen ett sta. fem. *-fracu* (i sammansättningar, t. ex. *nebd-fracu*, desiderium, *scyld- fracu*, scelesta protervitas; Grein) samt adj. *fracoð* (turpis), subst. fem. *fracoðu* (eller ntr. *fracoð*, turpitudo). I fs. finnes slutligen ett adj. *frekni* (hvaraf ack. sing. *freknean* én g. förekommer), som möjligen hör till en stam *fraknja-*, ehuru det är sannolikare, att här är ett skriffel[1]) för *frôkni*, *fruokni*, som eljest förekommer i fs. och motsvarar fno. *frækn*, ags. *frêcne* [fhty. *frôchon-*, *fruochan-*]. Andra lättförklarligare bildningar af nu angifven natur förbigås. — Några fall, då i ags. *e* synes böra uppfattas som *ê*, hafva ofvan s. 164 n. 6 påpekats. Från fhty. må ett sådant märkligt fall här undersökas. I en af de allra älsta fhty. språkminnesmärkena, gl. K., träffar man nämligen formerna *kahquemi* och *zoquemi* i st. f. det eljest förekommande *-qwimî* (*kaquimi*, Pa., *ûfquimi* gl. K., Pa., samt, med vanlig fhty. öfvergång från *wi* till *u*, under formen *-chumi* i gl. K. 3 ggr, Pa., Ra.). Jag fatter detta *quemi* som *qwêmî* och således som en helt annan form än *quimî* (af **qwemi* med kort *e*). Ett fhty. *qwêmî* motsvarar fno. *-kvæmi* (sv. fem.; jfr ock *kváma*, f.); jfr äfven fhty. adj. *biqwâmi*, ags. *ga-cwême* (adj.), *cwêman*, fno. *kvæmt* (adj. ntr.), *-kvæmr*. I fhty. ha altså dubbelformer *qwêmî* och *qwimî* funnits liksom i fno., som jämte *-kvæmi*, *kváma* har *koma* (= **kvema*, sv. f., se Egilsson, Lex. Poet.; jfr da *komme*, fsve. *koma*, nysve. *å-*, *afkomma*); jfr ock med *qwimî* och *koma* ffri. *keme* (sv. f. = **kumî*, **kvimî*) och *-keme*, *-kimi*[2]) (g. *-es*, mask. *i*-stam[3]), af **kumi*, **kvimi*), ags.

[1]) Jfr Heyne, As.-anfr. Gr. s. 17.

[2]) Den ovanligare omljudsformen *kimi* förekommer i en urkund, som äfven har *kining* för *kening*, *kimin* part. af *kuma*.

[3]) Jag tillåter mig att fästa särskild uppmärksamhet vid detta ord, som för den fornfrisiska grammatiken har en viss betydelse. Hittils har man nämligen icke haft något ffri. böjningsmönster för sing. af mask. *i*-stammar. Heyne upptager endast två subst., som blott förekomma i plur., och lemnar på paradigmat öfver de mask. *i*-stammarne platsen tom för sing. Man finner nu af *-keme*, *-kimi*, att i ffri. mask. *i*-stammar i nom. sing. ändats på *-i*, *-e*, i gen. på *-es*. Ändelsen i nom. sing. hän-

Digitized by Google

cyme, *cime* (msk. *i*-stam, March, Ags. Gr. § 86), fs. *kumî* (plural mask. *i*-stam). Denna tolkning af fhty. *-quemi* som *qwêmî* måste emellertid för att vara rätt öfvertygande hafva starkare stöd än jämförelser med andra germanspråk; ja icke ens de af Jacobi (Beitr. s. 110 följ.) uppvisade spåren af *ê* i fhty = got. *e*, fno. *á*, göra till fyllest, så framt de ej kunna återfinnas i samma urkund (gl. K.), hvilken ensam af alla fhty. minnesmärken har detta *-quemi*. Sådana spår finnas emellertid där. Ännu tre ord med *ê* = got. *e* kunna nämligen i gl. K. uppvisas. Dessa äro: 1) *fêra* = got. *fera*, hvilken sammanställning bekräftas af formen *feara* — med samma brytning af *ê* til *ea* som i *creach*, jfr ofvan s. 155 n. 5 —, hvilken redan af Jacobi (Beitr. s. 121) jämförts med det anförda gotiska ordet (se ock Graff, III, 579); 2) *einfêri* (äfven i Ra., SG. Vb.), såsom det utan tvifvel bör skrifvas [1]), hörande till *fêra*; 3) en märklig form, som hittils ej synes hafva blifvit rätt förstådd, nämligen »*quen*, conjux.» Formen upptages af Graff (IV, 698) bland nominativformerna till det svaga subst. *qwena* [2]), men är tydligen

tyder på en märklig öfverensstämmelse mellan ffri. och ags. i det båda här bibehållit det stamslutande *i* (om detta förhållande i ags. se Bugge i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie f. 1870, s. 205 följ.) — Att ffri. *-kimi*, *-keme* verkligen är en maskulin *i*-stam — och icke en *ja*-stam, som man eljest kunde tänka på —, bevisa de ags. och fs. motsvarande bildningarna; ja äfven i fhty. har man säkerligen att se samma *i*-stam *kvemi-*, *kvimi-*, *kumi-* uti det en gång, äfven i gl. K., förekommande *ûfchum* (exorsus, Graff, IV, 673). — [Man finner, att i gl K. tre olika bildningar förekomma, nämligen af stammarne *kvemi-*, *kvemin-* och *kvêmin-*] — Jag tillägger här, att ffri. har än flere maskul. *i*-stammar med nom. på *i*, såsom det vid en jämförelse med fs. — där talrika hithörande bildningar finnas, hvilka hittils blifvit fullkomligt misförstådda (se Heyne, Ag. Gr. s. 267 och As.-anfr. Gr. s. 71—72) — och ags. visar sig. Att ådagalägga detta måste jag till ett annat tillfälle spara.

[1]) Henning anför ock (SG. SprD. s. 86) från SG. Vb. »*ainfêri*» som exempel på kvarstående »germanisch *ê*.»

[2]) För att, så vidt möjligt, förvissa mig om, att *quen* af Graff ej blifvit läst oriktigt för *quena* och för att tillse, om handskriftens beskaffenhet på detta ställe kan göra någon annan läsning möjlig eller sannolik, har jag eftersett hos Hattemer, *Denkmahle des Mittelalters*, 1 B., St. Gallen 1844—49, s. 154, där man finner följande läsning »conjux. quen. edho camachida» utan anmärkning återgifven. Formen *quen* synes således vara säker. — Se under Tillägg och Rättelser om den mhty. formen *kân*.

en helt annan bildning, nämligen *qwên*, d. v. s. en stark fem. *i*-stam motsvarande got. *qens*, fs. *qwân*, ags. *cwên*, fno. *kvân* och *kvæn*. I gl. K. finnes äfven ack. plur. *qwinum* till det vanliga fhty. svaga fem. *qwena*. I fhty. ha altså samma dubbelbildningar funnits, som i de öfriga germanspråken, där, utom de nyss anförda formerna med *ê*, *â*, andra med *e*, (*i*) finnas, nämligen got. *qino*, fs. *qwena*, ags. *cwine*, fno. *kona*, g. pl. *kvenna*. — Man torde häraf finna, att en tolkning af *-quemi* som *qwêmi* har goda skäl för sig [1]); ja den blir rent af nödvändig, då man besinnar, huru högst osannolikt det vore att antaga, att *e* just i detta ord skulle ha bibehållit sig framför det följande *i*, oaktadt ett *m* följde närmast där efter, som eljest ofta ensamt är i stånd att framkalla öfvergång från *e* till *i*, och oaktadt i den anförda urkunden nämda öfvergång eljest är genomförd [2]) med de bestämda undantag, som ofvan angifvits.

Efter denna pröfning af några tvifvelaktiga fall och efter frånräkning af de först uppvisade, af särskilda orsaker framkallade, undantagen återstår intet exempel inom samtliga germanspråk på ett framför u r s p r u n g l i g t *i*, *j* kvarstående *e*. Väl finnas ännu inom de särskilda germanspråken rätt många fall, då *e* kvarstår framför ett *i* uti den följande stafvelsen, men detta *i* har då alltid, såsom vi längre fram skola finna, under hvart särskildt språks utveckling uppkommit af ett äldre *e*.

Sammanställa vi nu de särskilda germanspråkens vitnesbörd, finna vi altså, att en öfvergång från *e* til *i* framför följande ursprungligt *i*, *j* försiggått i en tid, som ligger längre till baka än

---

[1]) Något motbevis kan ej hämtas därifrån, att andra former i gl. K. visserligen hafva *a* (= *â*) för *ê*, t. ex. *mari* (= *mâri*, got. *mers*, fno. *mærr* genom *i*-omljud), ty det samma är förhållandet i alla de germanspråk, utom got., som hafva *ê*; jfr om fornfrankiskt *ê*, *â* J a c o b i, Beitr. s. 111—12, om fs., ffri., ags. H e y n e, Ag. Gr.[3]. [fnfra. *ê*, som af H e y n e, As.-Anfr. Gr. s. 15, uppfattas = *â*, anses af C o s i j n, Oudndl. Ps. s. 61, vara *i*-omljud af *â*].

[2]) Det må erinras därom, att glosorna i gl. K. härstamma från samma källa som de i Pa. och Ra., från hvilka ofvan s. 155 talrika ex. på öfvergången *e*—*i* anförts.

Digitized by Google

något nu bevaradt minnesmärke af något särskildt germanspråk[1]) — de särskilda undantagsfallen alltid frånräknade. Då det nu i alla de yngre germanspråken är uppenbart, att denna öfvergång från *e* till *i* framför *i*, *j* måste vara framkallad just genom inverkan af dessa senare ljud, så är det onekligen stark anledning att antaga, att äfven i gotiskan i de fall, då *i* i stället för äldre *e* träffas framför *i* (*i* och *ei*), *j*, just af dem detta rotstafvelsens *i* framkallats genom samma inverkan som i öfriga germanspråk, detta oaktadt visserligen *i* i stället för *e* i gotiskan utom framför *r* och *h* genomgripande träffas, äfven då *i* eller *j* ej följer. Vi känna icke det gotiska språkets historia före Ulfilas. Med språkutvecklingens lagar i andra fall öfverenstämmer det emellertid onekligen mest att antaga, att en öfvergång sådan som den gotiska från *e* till *i* ej skett plötsligt och genomgripande öfver hela det område, där vi på ett senare stadium finna den, utan att den från början framkallats af någon i vissa bestämda fall verkande orsak och härifrån spridt sig öfver ett allt vidsträcktare område[2]). Andra germanspråks vittnesbörd göra det så i hög grad sannolikt, att denna först verkande orsak till

[1]) Det är att beklaga, att de älsta nordiska runinskrifternas språk, i flere inskrifter som bekant äldre än Ulfilas, icke lemnar några ex. på ord, där *e* stått i rotstafvelsen framför *i* eller *j*. Må hända skola nya fynd bringa oss vittnesbörd från detta håll. Jfr dock om *Erilaʀ* under Tilläggen.

[2]) Enligt andra germanspråks vittnesbörd kunde man tänka sig, att äfven i got. härefter närmast följt öfvergång från *e* till *i* genom inverkan af följande nasal samt af *u*. Härefter började öfvergången att utbreda sig äfven till andra fall, där ingen bestämdt verkande orsak kan uppvisas. Äfven härtill finnas motsvarigheter i öfriga germanspråk, hvilka alla kunna uppvisa sådana fall af öfvergång från *e* till *i*, fno. dock väl minst af alla (fsve. vida mer än fno.). — Att på detta sätt en ljudlag utbreder sig vida utöfver sitt ursprungliga område är föröfrigt i germanspråken ganska vanligt. Jag hänvisar till brytningsföreteelserna i ags. och fno., till de flere med de af *i*-omljudet framkallade vokalväxlingarna analoga vokalöfvergångarne i ags., ffri., mhty. o. s. v. — Jag tillägger blott här, att man efter det anförda torde medgifva, att förhållandet i gotiskan icke bör hindra oss från att inse, att denna öfvergång från *e* till *i* i vissa fall är bunden af bestämda lagar, framkallad af särskilda på detta sätt verkande orsaker, eller från att söka kronologiskt följa hela förloppet af denna ljudutveckling inom germanspråken.

Digitized by Google

den gotiska öfvergången från *e* till *i* varit den assimilerande kraften hos ett följande *i*, *î* (*ei*) eller *j*. Är nu denna inverkan att finna i alla germanspråk och har den, såsom vi ofvan sett, — med de kända, väl begränsade undantagen — genomgripande gjort sig gällande redan på hvart germanspråks äldsta stadium, måste onekligen en hög grad af sannolikhet tillerkännas den tanken, som redan en gång här förut (s. 166) blifvit framkastad, att en öfvergång från *e* till *i* framför ett följande *i* (*i* och *î*) eller *j*, d. v. s. en assimilerande inverkan af *i*, *j* på rotstafvelsens *e*, försiggått redan på gemensamgermanisk språkståndpunkt, d. v. s. under en tid, då samtliga germanspråk ännu följde samma utvecklingslagar. Denna öfvergång måste däremot, efter hvad ofvan visats, på gemensamgermanisk ståndpunkt hafva hindrats af efter rotstafvelsens *e* följande *r*, *h* eller *l* + kons.[1]).

---

[1]) Genom att förbise detta förhållande, att öfvergången från *e* till *i* icke behöfde vara fullständigt genomförd i den urgermaniska perioden, utan i vissa bestämda fall kunde af särskildt verkande orsaker där hafva hindrats, samt för öfrigt genom en enligt min tanke oriktig förklaring af åtskilliga företeelser har Bezzenberger (A-Reihe s. 29) kommit till det resultat, att öfvergången ej bör anses som gemensamgermanisk. Han anser, att man bör »als germanisch ansetzen» former som »vest(i)s, nest(i)s, thredjan, medja u. s. w.», och anför följande bevis härför, som jag här mer systematiskt sammanställer: 1) fno. *em*, *est*, *es*, ags. *eom*, *eart*, för »esmi, es(s)i, esti»; 2) fno. »*véttr*» af stam *vétti*, fno. *rétta*, *slétta*, fhty. *knehti* jämte *knihti*; 3) fs. *herdiôs*, fnfra. *ferran*, fhty. *uuerdî*, *kerni*, vidare (s. 18—19) fs. *gerstîn*, *gernean*, *gerwian*, *werkian*, fhty. *erdîn*, *gerstîn*, *gert* jämte former på *i*; 4) fhty. »*wellan* aus *weljan*»; 5) fhty. »(heim)-*uuest*»; 6) fno. *medhal*. Fall 1) har af mig blifvit förbisedt; dock kan jag icke uppfatta det såsom dugligt till något motbevis mot min åsigt om ifrågavarande ljudlags gemensamgermaniska tillvaro. I 1 pers. sg. kan *i* på gemensamgerm. ståndpunkt före nyssnämda lags verkan ha bortfallit, hvilket synes mig däraf göras sannolikt, att äfven bortfallet af *s*, hvari alla germanspråk öfverensstämma (jfr. got., fno., ags.; Marchs förklaring af *eom* ur **eorm*; Ags. Gr. § 213, är alldeles oantaglig), är gemensamgermaniskt och lättast förklaras ur den förkortade formen **esm* med dess tunga konsonantförbindelse utan stöd af slutande vokal (altså: **esmi* — **esm* — *em*); Westphals s. k. »slutljudslag» kan icke hindra mig från detta antagande, hvarom mer vid annat tillfälle. I 2 och 3 pers. sg. kan *e* förklaras på flere sätt i fno. (ags. *eart* är säkert, liksom plur. *aron*, *earon* [hvarom se Scherer, GDS. s. 205 n.*], att tillskrifva fno. infly-

Digitized by Google

Sådana fall, då på urgermanisk ståndpunkt *i*, *î* och *j* verkat öfvergång från *e* till *i*, förekomma i substantiviska och adjektiviska *ja*-stammar, substantiviska *jâ-*, *jan-*, *jôn*-stammar, substantiviska *i*-stammar (m., f.), adjektiva på *-îga-*, *-îna-*, starka infin.

---

tande): a) antingen är *e* här uppkommet af äldre *i* uti dessa flitigt nyttjade verbalformer, liksom i fno. partiklarne *es* (*er*) och *en*, stelnade kasusformer af pronominalstammen *i-* och = got. *is*, *ina* (se Lyngby, Tidskr. f. Philol. X, 81), b) eller ock föreligga här preteritibildningar, som få anses redan vara gemensamgermaniska, då icke blott fno. har *es* i 3 pers. sg., — hvilket, då *s* öfvergår till *r*, ej kan vara uppkommet genom assimilation af *st* i **est* [jfr *s* i gen. = *ss* af *-sj-*, som därför kvarstår], såsom Scherer (GDS. s. 205) vill, — utan äfven ags. blott *is*, fhty. *is* jämte *ist*, likaså fs. (Hêljand i regeln *is*), ffri. (*is* regel, *ist* blott en gång, se Richthofen, Afri. Wb.; oriktigt blott *ist* hos Heyne, Ag. Gr.[3] s. 219). De under 2) och 3) upptagna exemplen stå ingalunda så enstaka, som det hos B—r kan synas, utan höra, efter hvad vi ofvan funnit, till samman med en hel mängd andra dylika under den allmänna regeln om inverkan af *r* och *h* på föregående *e* under den gemensamgermaniska tiden och bilda sålunda en väl begränsad inskränkning i den allmänna lagen om gemensamgermanisk öfvergång af *e* till *i* men ingalunda något hinder mot denna, så som B—r vill; 4) om *wellan* se ofvan s. 257; den urgermaniska formen är *wiljan*; 5) om formen »*-uuestt*» se ofvan s. 157 n. 2; jag tilläggar här rörande den samma, att det är så mycket osannolikare, att här *e* skulle kvarstått, som icke ens i *i*-stammar med efter det ursprungliga *e* följande *h* något spår af detta äldre *e* i fhty. kan uppvisas (jfr s. 232); se för öfrigt om den sannolikt gemensamgermaniska fullständiga öfvergången af *e* till *i* i dessa stammar straxt i det följande; 6) med hänvisningen till fno. *meðal* vill B. förmodligen ange, att denna form har utgått af stammen *media-*, senare *midja-* i got. *midjis*, fno. *miðr* m. fl., hvars *e* då här skulle kvarstått oaktadt följande *i* (*j*). Om man ock vill antaga härledning från *media-*, kan dock *i* mycket tidigt — före den gemensamgermaniska lagen om inverkan af *i* på *e* — hafva bortfallit, så att ett gemensamgermaniskt **medala-* får antagas, hvarför äfven fhty. *metal-* i *metalari*, *metalodi*, *metilscaft* talar (jfr ock utan *i* (*j*) got. *miduma*, fhty. *metam*, ags. *medum*, fno. *mjǫðm*, stam *meðma-* af *meðama-*); då för öfrigt *meðal* kan på flere andra sätt förklaras, duger det icke till något motbevis. — Att Bezzenbergers skäl icke äro hållbara torde härmed vara uppvisadt.

Jag bör här tillägga, att B-r (A-Reihe s. 29) yttrar: »indessen ist die Möglichkeit offenzuhalten, dasz der Uebergang von e zu i hin und wieder gemeinsam-germanisch ist»; samt att (a. st. s. 41) han anser *e* före *j* »schon in germ. Zeit höchst wahrscheinlich» ha blifvit *i* uti den första svaga konjugationens *ija* af *eja* (jfr här straxt efteråt s. 268) samt uti »*hirdij(a)s*» af »*hirdej(a)s*» (hvilka senare grundformer ingalunda synas mig sannolika; hvarom må hända en annan gång).

Digitized by Google

på *-jan*, svaga verb på *-jan*, pret. *-ida*. Alla dessa fall kunna med visshet angifvas som urgermaniska. Det må här blott i största korthet påpekas, att det är möjligt, att denna öfvergång från rotstafvelsens *e* till *i* på urgermanisk ståndpunkt aldrig skett framför *j*, utan blott framför *i*, som i alla de uppräknade fallen med *-j-* på en äldre ståndpunkt måste förutsättas i st. f. eller framför *j*. Så har det älst säkerligen hetat *-ia-*, *-ian-* o. s. v. i de nominala bildningarna[1]) och i afledda verb *-ijan* (af äldre *-ejan*, *-ajan*) för *-jan*[2]). Omöjligt är nu att afgöra, om öfvergången af rotstafvelsens *e* till *i* skett, medan afledningens *i* ännu kvarstod. — Om *i*-stammarne må ock några ord här nämnas. Som bekant, finnes icke *i* i alla kasus utan genom stegring äfven *í* (*ei*) och *ai*. I det sista fallet kan naturligtvis ej bli tal

---

[1]) Redan Scherer (GDS. s. 113) antar gotiska grundformer *hairdias*, *harias*. Sedan Benfey (i en afhandling med tittel: *Ist in der indogermanischen Grundsprache ein nominales Suffix ia oder statt dessen ya anzusetzen*, Göttingen 1871, i Band XVI af Abhandl. d. K. Gesellsch. d. Wissensch. in Gött.) visat, att den indoeuropäiska formen af suffixet »*-ja-*» rätteligen är *ia* och att denna äldre form inom den europäiska grenen finnes bevarad i lat. och grek. (*-io-*, *-ιο-*), synes det mig vara all anledning att antaga äfven en äldre germanisk grundform *-ia-*. Ja det synes mig af flere skäl, på hvilka jag icke här närmare kan ingå, mycket sannolikt, att denna form, åt minstone i vissa fall, bibehållit sig in i de särskilda germanspråken. — Jag tillägger här, att enligt Benfey (a. st. s. 43) äfven den fjärde sanskritska konjugationens klasskaraktär älst är *-ia-* (jfr lat. *mor-io-r*, *cup-io*) och att således man på urgermanisk ståndpunkt kunde antaga formerna *bidia-*, *sitia-*, *ligia-*, *þigia-* (de tre sista försvunna i got.) för *bedia-*, *setia-* o. s. v. —

[2]) Detta göres i hög grad sannolikt icke blott genom imperativformer som got. *nasei* af **nasija* — **nasij* — *nasî* (jfr Scherer, GDS. s. 179—180) utan ock genom jämförelse med motsvarande verb i fslav., såsom *moriti*, pres. *morĭją*, yngre och vanligare *morją*, 3 prs. sg. *moritĭ*, som med sitt långa *i* måste hänvisa på ett **morĭjetĭ* (hvaraf med vanlig fornslavisk förlängning framför *j*: *morijetĭ*, vidare *morietĭ* — *moriitĭ* — *moritĭ*). — Mot J. Schmidts försök att bevisa tillvaron af en germanisk grundform *-ijan* (se KZ. XXI, s. 283 f.) hafva däremot invändningar gjorts (se *Göttinger gelehrte Anzeiger*, Stück 9, 3 März 1875, s. 281). — Den hos Bopp (*Vergleichende Grammatik*, I B., 3 Ausg. Berlin 1868, s. 228) och Schleicher (*Compendium der vergl. Gram.* 3 Aufl. s. 352) förekommande förklaringen, enligt hvilken det ursprungliga *a* i **nasajan* skulle utan vidare bortfallit, torde nu mer få anses såsom föråldrad.

Digitized by Google

om någon inverkan af *i* på rotstafvelsens *e*. Älst har således på gemensamgermanisk ståndpunkt öfvergången från *e* till *i* i dessa ord ej skett i alla kasus utan blott, där *i*, *î* följt, medan *e* kvarstått framför *ai*. Då nu i samtliga germanspråk rotens *e* i alla kasus ersatts af *i*, kan man vara frestad att här antaga en gemensamgermanisk analogibildning genom inträngande af *i* äfven till de kasus, där ej närmast efter rotens *e* följt *i* el. *î* i ändelsen (såsom gen. och dat. sing., då de ha formerna -*ais*, -*ai*).

I afledningarna på -*iþa*, hurudant deras ursprung nu än må vara, torde *i*, som i alla germanspråk verkar *i*-omljud, böra anses som gemensamgermaniskt.

Ett fall, där antagandet af gemen.-germ. ursprung för *i* är mer osäkert, är följande. I vissa kasus af *u*-stammarne har stegningsformen[1]) *au* blifvit *iu*, *ju*, men först genom mellanstadiet *eu*. Då nu denna senare form af stegringsdiftongen *au*, som bekant, finnes kvar i flere germanspråk[2]) i andra fall, kan det vara tvifvelaktigt, om i *u*-stammarne *eu* blifvit *iu* på gemensamgermanisk ståndpunkt, och således om den inverkan af *i* på rotens *e*, som här röjer sig i fno., bör anses som lika gammal som i de föregående fallen, ehuru väl detta synes mig sannolikast.

I ett annat för vårt här behandlade ämne vigtigt fall åter, där äfven *i* uppkommit af ursprungligt *a* genom mellanstadiet *e*, synes denna utveckling böra anses hafva fullständigt genomförts på gemensamgermanisk ståndpunkt. Jag afser det *i*, som finnes eller funnits framför ändelsen i andra och tredje person pres. ind. sing. af alla[3]) verb. Redan på gemensameuropäisk stånd-

---

[1]) Jag bibehåller för korthetens skull här denna gamla term, ehuru jag väl vet, att i detta fall en helt annan uppfattning är möjlig, kanske äfven sannolikare än den gamla.

[2]) Under formen *eo* i fhty. och ags. (jfr Holtzmann, Ad. Gr. I, 1, s. 256—7, 204). Jfr ock Bezzenberger, A-Reihe s. 36.

[3]) Liksom *nasjis* och *vopeis* förutsätta äldre former **nasijisi* och **vopijisi* (jfr s. 268 n. 2), så förutsätta ock *salbos* och *habais* äldre former **salbôjisi* och **habaijisi* (med hänsyn till **salbô-jisi* jfr s. 165 n. 1). Säkra stöd för dessa teoretiska former äro de fhty. konjunktivformerna — vida äldre än

Digitized by Google

punkt synes man böra antaga en försvagning af *a* till *e*, således för 2 och 3 pers. sing. de europäiska grundformerna: *-e-si* och *-e-ti* (jfr Curtius, Spaltung des *A*-Lautes s. 26, Scherer, GDS. s. 186, J. Schmidt i KZ. XXI, 284, Havet i Revue critique N. 10, 1874, s. 147), detta på grund af öfverensstämmelsen mellan grek. (*φέρεις*, *φέρει* af **φερεσι* och [**φερεισ* — **φερειτι* —] **φερετι* [1]), lat. (*vehis*, *vehit*), kelt. (*bir* af **biris*, *berid*), fslav.[2]) (*vezeši*, *vezetĭ*) och got. (*bairis*, *bairiþ*). Af dessa former *-e-si*, *-e-ti* blef nu säkerligen på gemensamgermanisk ståndpunkt och genom inverkan af personaländelsens ännu kvarstående *i* på det föregående *e*: *-i-si*, *-i-ti*. Att detta sista *i* verkligen framkallat det föregående *i* låter sig på följande sätt bevisas. I andra pers. pluralis af pres. ind., där med hänsyn till den stamslutande vokalen ingalunda den öfverensstämmelse synes råda mellan de

---

de got. — af motsvarande verb, nämligen *salpô-ê-s* och *hapê-ê-s*, som måste stå för **salpô-ja-is* — om fhty. hithörande former, som t. o. m. hafva bibehållit *j*, se här förut s. 165, n. 1 — och **hapai-ja-is* (hvaraf **hapaiais*). Med **salbôjisi* och **habaijisi* jämför ock de till bildningen motsvarande fornslav. verben (här till jämförelse äfven i 2 pers. pres. sg. anförda) *delaješi* [jfr ofvan s. 165, n. 1; *a* = *â*] och *želěješi* [*e* = *ai*].

1) Sådan är den nya tilltalande förklaring af former som *φέρει*, som Curtius ger (i *Das Verbum der griechischen Sprache seinem Bau nach dargestellt*, 1 B., Leipzig 1873, s. 204 följ.) i st. för den äldre, enligt hvilken *φέρει* stode för **φερεσι* af *φερετι* (så i Schleichers Compend.[3] s. 662).

2) Redan Curtius har (i Spalt. d. A-Lautes) anmärkt, att litau. här afviker med sitt *-a* (t. ex. *sùk-a*), samt framkastar med anledning häraf (och af det liknande förhållandet i 2 ps. pl., hvarom längre fram) det tvifiande spörsmålet »Sollte also hier die spätere Gleichheit doch eine zufällige sein?» Bezzenberger har (A-Reihe s. 41) ytterligare betonat förhållandet i litau. och antar med fäst afseende därpå europ. *a* i st. f. *e* framför ändelsen i 3 pers. sing. (liks. i 2 pl.), men *e* i 2 pers. sing. Att tillmäta denna till sin uppkomst ovissa litau. form på *-a*, som för öfrigt lika mycket är 3 pers. (dual. och) plur. (där just *a* är att vänta) som sing., en sådan betydelse synes mig icke rådligt. — Jag tillägger här, — hvad jag ingenstädes sett framhållet — att äfven förhållandet i lettiskan, sådant det af Bielenstein (*Die Lettische Sprache*, 2 Theil, Berlin 1864, s. 120—129) framställes, synes göra svårigheter mot antagandet af gemensameuropäiskt *e* såväl i 2 som 3 pers. sg. (jfr förklaringen af 2 pers. i litau. hos Schleicher, Compend. § 272). Äfven här kunna dock nyare analogibildningar mycket väl antagas i ett i många afseenden så ungt språk som lett.

Digitized by Google

särskilda germanspråken som i samma pers. i sing., har got. *-iþ*, fhty. *-at*, fs. *-ad*, fnfra. *-it* (utan omljudskraft, jfr 2 prs. pl. *fallit* med 3 prs. sg. *ferit*), *-et* (jfr 2 prs. pl. *spreket* med 3 prs. sg. *wirpet*), ffri. *-ath*, ags. *-að*, fno. *-ið* (utan omljud). Vid en närmare undersökning skall man emellertid finna, att på ett något äldre stadium af hvart särskildt germanspråk öfverensstämmelse äfven här rådt mellan dem, i det de alla i 2 pl. ändats på *-eþ*. Fnfra. och fno. visa båda genom sin brist på omljud, att de haft *-eð*[1]) i 2 pl. vid den tid, då i 2 och 3 sg. *i* uti *-is*, *-ið* verkat omljud af *a* till *e*. Redan häraf finna vi, att äfven det got. *-iþ* måste genom den vanliga got. öfvergången af *e* till *i* hafva uppkommit af ett äldre got. *-eþ*. Äfven de germanspråk, som nu ha *-ath* (*-at*) måste på ett äldre stadium haft *e*. På grund af öfverensstämmelsen mellan got., fnfra. och fno. å ena sidan med grek. (*φέρετε*), lat. (*vehitis*), kelt. (*berith*), fslav. (*vezete*) å andra sidan måste man nämligen antaga en europäisk öfvergång af *a* till *e* äfven i 2 prs. pl. (jfr Curtius, Schmidt ofvan a. st.), och sålunda äfven ett germaniskt *e*. I fhty. har detta *e* senare blifvit utträngdt af det stamslutande *a* i 1 och 3 pers. plur. [2]): [af *find-a-mês*, **find-e-t*, *find-a-nt* blef —, *find-a-t*, —]; i fs., ffri., ags. har utvecklingen varit den samma, men detta *-ath* har här se-

---

1) Westphals påstående, att det fno. icke omljudande *-it* måste vid omljudstiden haft *a* (se *Philosophisch-Historische Grammatik der deutschen Sprache*, Jena 1869, s. 212—3), är, som man lätt finner, icke hållbart. Äfven Scherer (GDS. s. 193) antar ett äldre fno. *-adh* i 2 pl.

2) På alldeles samma sätt har litau. fått *-ate* i st. f. *-ete* i 2 pers. pl. genom analogi efter 1 persons *-ame* (jfr den motsatta analogibildningen i fslav., där i pres. plur. 1 pers., genom efterbildning efter 2 pers. *-ete*, fått *-emŭ* för äldre *-omŭ*, hvilket senare ännu i aoristen kvarstår bredvid 2 personens *-ete*); jag erinrar härvid om de många nybildningar, som såväl substantivens som i synnerhet pronominas böjning i litau. har att uppvisa (efter Leskien's muntliga framställning). I lit. *-ate* kan jag sålunda icke finna något större hinder mot antagande af europäiskt *e* i detta fall än i fhty. *-at*; Bezzenberger, som fattar litau. *a* som gammalt (jfr s. 270 n. 2), säger dock om det fhty. *a*: »Indessen wird das a hier für i stehen und entsprechend dem a der I. und III. pl. eingedrungen sein» (A-Reihe s. 42).

Digitized by Google

dermera inträngt i alla personer i plur. [1]). Då sålunda i de särskilda germanspråken älst *e*, icke *i*, funnits, måste *e* här anses tillhöra äfven det yngsta skedet af gemensamgermanisk utveckling i motsats till förhållandet i 2 och 3 pers. sing., där *i* måste antagas som gemensamgermaniskt på grund af dess tidiga inverkan på rotstafvelsens *e* och dess bevisliga förekomst i alla germanspråk. Då vi nu sålunda måste antaga på gemensamgermanisk ståndpunkt olika försvagningsformer (*e* och *i*) af samma ursprungliga vokal (*a*), hvilka ännu in på de särskilda germanspråkens ståndpunkt hållit sig åtskilda, så bör *i* ovilkorligen hafva framkallats af någon särskildt verkande orsak, som icke återfinnes i det fall, då *e* kvarstår. I alla tre personerna har en slutande vokal bortfallit. Vi ha redan nämt, att denna i 2 och 3 pers. varit *i*; jämförelsen med öfriga indoeuropäiska språk, såväl af den ariska som af den europäiska grenen, lemna härom fullkomlig visshet. I 3 prs. pl. har däremot den slutande vokalen varit *e*, såsom man med jämförelse med öfriga språk af den europäiska grenen finner (jfr grek. *φερ-ε-τε*, fslav. *vez-e-te*, litau. *vez-a-te*, lat. *veh-i-tis* af äldre *-tes*; jfr vidare skr. *váh-a-tha*, fbaktr. *vaz-a-ta* i 2 prs. pl. med skr. *vdh-a-si*, *-ti*, fbaktr. *vaz-a-hi*, *-iti* i 2, 3 prs. sg.). — Man har till och med här antagit *-a* på germanisk ståndpunkt (så i Schleichers Compend.[3] s. 660; Scherer, GDS. s. 193, 209; Westphal, Phil. Hist. Gr. d. DS. s. 206), men den nyss gjorda jämförelsen med öfriga europäiska språk torde göra det antagligt, att här föreligger ett, hittils icke beaktadt, fall af gemensameuropäisk utveckling af *e* ur *a* [2]). — Då nu af de ursprungliga gemensamgermaniska formerna *-esi*, *-eþi*, *-eþe* de två första blifvit *-isi*, *-iþi* men den senare bibehållit sig som *-eþe*, så måste det slutande *i* hafva orsakat den nämda öfvergången. — Denna öfvergång från *-esi*, *-eþi* till *-isi*, *-iþi* måste nu hafva försiggått på en ganska aflägsen tid, ty det sålunda från *e* öfvergångna *i* har sedermera på gemensamgermanisk

---

[1]) Braunes försök att förklara detta genom att antaga, att ursprungligt **-anth* blifvit *-ath* i 3 prs. pl. (P.-B., Beitr. 8. 12), kan jag af flere skäl ej godkänna. [2]) Se Tilläggen!

Digitized by Google

ståndpunkt ytterligare ombildadt ett föregående *e* till *i*. I presensformerna af starka verb har nämligen rotens *e* genom inverkan af följande *i* blifvit *i*, såsom vi ofvan funnit. Af ett **gebesi* har alltså efter hvart annat blifvit **gebisi* — **gibisi* — *gibis* (got.).

I andra fall åter, då i afledningsändelser *i* uppkommit af *e*, *a*, bör detta anses hafva skett inom de särskilda germanspråken, hvadan, då rotens *e* kvarstår, detta är ett minne från den tid, då i afledningen ännu fans *e*, och, då rotens *e* öfvergått till *i*, detta är en inom det eller de särskilda germanspråken försiggången utveckling. Till och med i sådana fall, som afledings-ändelsen *-il* i got. *mikils*, fhty. *mihhil*, fs., fnfra. *mikil*, ags. *micel* (af **micil*), fno. *mikill*, torde det vara säkrast att antaga, att *-il* i hvart särskildt germanspråk uppkommit af *-el* (ursprungligen *-al* [1]), jfr grek. *μεγάλη*) och att sålunda den urgermaniska formen **mekela-* inom de särskilda germanspråken blifvit **mekila-* och därefter genom inverkan af *i* på rotens *e*: *mikila-* (jfr straxt nedan förhållandet i fhty. och fno. i bildningar på *-il*). I ett annat fall, där äfven olika germanspråk öfverensstämma uti att hafva *i* i st. f. äldre *e* i afledningsstafvelsen, har nämligen denna utveckling bevisligen skett inom hvart särskildt germanspråk. Jag afser det got. *sigis*, fhty. *sigir-* (i *sigirôn*), fs., fnfra. *sigi-* (i sammansättningar, väl förkortadt af *sigis*), ags. *sigor* (af **siger*, **sigir*), fno. *sigr* af en germanisk grundform **seges* [hvars *-es* af äldre *-as* redan. är gemensameuropäiskt i alla kasus utom nom., ack. sg.[2])]. Att *-es* blifvit *-is* först inom de särskilda germanspråken, visar förhållandet i fno., där *i*-omljud eller inverkan af *i* på *e* i de flesta *as*-stammar ej inträdt, men i några dock gjort sig gällande, hvilket bäst förklaras, om man antar, att i de förra fallen *-es* aldrig blifvit *-is*, men att däremot denna öfvergång inträdt i de senare

---

[1]) I fhty. förekomma några få gånger former med *-al* (*michala* i glosor, 10:de årh., *mihhala* hos Tatian, *mihhalitha* i gl. K.), hvilka dock icke kunna anses för de äldre formerna, då rotstafvelsen har *i*, utan böra uppfattas som analogibildningar efter de talrika fhty. formerna på *-al*.

[2]) Jfr Schleicher, Compend. § 230.

Digitized by Google

fallen (möjligen på grund af särskild verkande orsak). Till de förra höra fno. *hatr*, *barr* af **hates*, **bares*, likaså *rekkr*, *setr*, hvilka hänvisa på **rekves*, **setes*[1]), ej på **rekvis*, **setis*, hvaraf borde ha blifvit **rikvis*, **sitis* [senare **rykr* (jfr *nykr* af **nikves*, fhty. *nihhus*[2]), med ursprungligt *i* i roten, jfr Fick, W.[3] I, 129, III, 163), **sitr*]. Stundom har åter äfven fno. fått *-is* i likhet med öfriga germanspråk — som här hafva *i*-omljud —, såsom just i *sigr* af **sigir* — **segis*, och *dægr* af **dôgis* af germanskt *dôges*[3]). Är nu *seges*, ej *segis*, den gemensamgermaniska formen, så är det förklarligt, att *e* i rotstafvelsen ännu kan träffas i fhty. namn, såsom *Segestes*, *Segimerus*, *Segimundus*[4]) (jfr Grimm, Gr.[2] I, 80, Heinzel, Nfr. GS. s. 78), äfvenså i flere ags. namn. Liksom nu i detta ord **seges* **segis* rotens *e* i älsta minnesmärken kan kvarstå, emedan ändelsens *i* är så ungt, så kvarstår äfven i regeln rotens *e* i ett antal bildningar, som ursprungligen äro af samma slag som detta **seges* **segis*, nämligen de fhty. pluralbildningarna på *ir* af neutrala substantiva, såsom *welf*, pl. *welfer* (flst.), *feld*, pl. *feldir* (Pa., gl. K.), *pleh*, pl. *plehhir* (flst.), *pret*, pl. *pretir* (flst.). Blott det sista ordet har att uppvisa en form *pritir* (9:de årh.), där ändelsens *i* inverkat på rotens *e*. — Liksom i dessa ord *-ir* genom sin svaghet mot föregående *e* hän-

---

[1]) Ordet antages, väl med rätta af Fick, W.[3] I, 225, vara en *-as*-stam och jämföres med grek. *ἕδος*, sanskr. *sadas*. Jfr ock Bezzenberger, *A-Reihe* s. 40, där förf. tvekar mellan urgermaniska former på *-es* eller *-is* af *-as*-stammarne. — W.[3] III, 317 har Fick en annan förklaring af *setr*, som är sämre än den förra.

[2]) I det fhty. ordet står *u* på vanligt sätt för *wi* (jfr det alldeles motsvarande fhty. *achus*, got. *aqizi*); grundformen är således ej *nikisa*, (såsom Fick W.[3] III, 163, anger), hvaraf äfven det fno. *y* blefve oförklaradt.

[3]) Månne gutturalen här bidragit till att framkalla *i* af *e*? Om ett sådant inflytande af *g* i ags. se ofvan s. 256 n. 2. Jfr ock *mikill* af *mekela-*. — Skulle omljudet i part. *ekinn*, *dreginn*, *fenginn* (obs. här *g* genom nasalen skild från rotvokalen) vara att förklara på samma sätt (gutturalen skulle då ha inverkat på följande, ej på föregående [så Wimmer, Fno. Forml. s. 20] vokal)? Jfr om *i*-omljud i part. i ffri. s. 161 n. 1.

[4]) I handskr. af lex burgund. förekomma jämte *Sigis-*, *Sigi-* ofta *Segis-*, *Segi-* (se Wackernagel, Kl. Schr. III, s. 408—9), hvars *e* dock till sin ålder är tvifvelaktigt; jfr ofvan s. 256 n. 2.

Digitized by Google

visar på äldre *-es*, så är säkerligen förhållandet det samma med *-is* i fhty. *felis*, *felisa*, fs., fnfra. *felis*, där rotens *e* i regeln är bibehållet, men dock spår af inverkan af afledningsstafvelsens *i* på rotens *e* kunna uppvisas, i det att i fhty. äfven *filis* (Pa. enl. Graff, Diut. I, 174; men hos Graff, Ahd. Sprachsch. III, 497 saknas denna form), i fs. *filisa* (Cod. Cott. en gång) förekomma [1]).

Jag återkommer till den i de särskilda germanspråken förekommande ändelsen *-il*. Äfven i de fhty. afledningsändelserna *-ila*, *-ilo*, *-ilîn* verkar *i* ofta ej förvandling af föregående *e*, emedan detta *-il-* är helt ungt och hänvisar på ett ännu i fhty. befintligt *-el-*, *-al-*. Så kvarstår *e* i *nestila*, *-ilo*, *-ilîn* (af **nesta-la*, **neste-la*), *sedil* (därjämte finnes *sedal* och *sidil*), *gebil* (jämte *gebal*, testa), *sedila* (jämte *sedalo*, *sidila*, *-ilo*) m. fl. (jfr ofvan s. 234). En på särskildt fhty. ståndpunkt försiggången inverkan af detta sålunda uppkomna aflednings-*i* på föregående *e* röjes dock äfven i många fall, såsom i de nyssnämda *sidil*, *sidila*, i *gibil*, *gibilla* (en gång *gebella*), *skifilîn* (af *skef*), *rifilo* (af *href*), *himil* (jfr grek. *καμάρα*, Fick W.[3] III, 64), *sihhila* (jfr *seh*) m. fl. I fno. kan äfven detta *-il-* verka öfvergång af föregående *e* till *i*: *miðill* (jämte *meðal*), *biðill* [2]), *stikill* (jfr fhty. *stechal* och *stichil*),

---

[1]) Det *a*, som förekommer i de från germanspråken lånade ffranska *falise*, mlat. *falesia* och som kommit Grimm (i D. Wb. III, 1500) att tveka mellan en germansk grundform *felisa* och *falisa*, är säkerligen nytt och uppkommet af *e*, möjligen genom inverkan af *l* (jfr äfven i sve. *almosor* af *ἐλεημοσύνη*, *valp* af *hvälp* [fsve. *hvælper*, fno. *hvelpr*, fhty. *welf*], fall med hysterogent *a* framför *l* jämförliga med de ofvan s. 7 n. 1 uppvisade fallen af dylikt *a* framför *r* i svenskan). — Jag tillägger här, att Steffensen i denna tidskrift (denna samma årgång s. 71) anger *felis* som en ursprunglig *-as*-stam och likställer det med fno. *fjall*, *fell*. Det äldre fno. **feler* **feles* blir då fullkomligt analogt med **seter* **setes* och **rekver* **rekves*. — Mot denna tiltalande tolkning af fno. *fjall* (redan Graff, III, 497 jämför de fno. och fhty. orden) får väl icke den ovanliga assimilationen af *lr* till *ll* efter kort vokal — som dock är ostridig i *vill* — göra något hinder, och jag uppgifver därför gärna den ofvan s. 148 efter Fick gjorda sammanställningen af fno. *fjall* med germ. **felþa*, hvaraf fhty., fs. *feld*, som till betydelsen vida sämre passar till *fjall*, än hvad *felis* gör.

[2]) Dessa båda ord böra dock kanske uppfattas som **miði-la*, **biði-la*, bildade af adjektivstammen *miðia-* (jfr s. 267 n. 0) och verbalstammen *biðia-*. — Jämför Th. Jacobis undersökningar rörande maskulina på *-ila*, *-ala*

Digitized by Google

hvirfill, *yfill* (af **vifill*, jfr litau. *vabalas*), *virgill* (jfr fs. *wurgil* väl af **wergil*)[1]. Ett annat fall, då i fno. ett på detta sätt uppkommet, ungt *i* inverkat på rotens *e*, är *hifinn* jämfördt med fs. *hebhan*, ags. *heofon*.

Af det nu anförda finna vi, att äfven i andra fall, än då rotens *e* stått framför *r*, *h* eller *l*+kons., en inverkan af *i* på föregående *e* försiggått inom de särskilda germanspråken. Alla dessa fall äro af en särskild betydelse för det rätta bedömmandet af den på gemensamgermanisk ståndpunkt skedda liknande ljudutvecklingen. Härigenom visar det sig nämligen, att denna senare icke är en på nämda skede afslutad och fullfärdig utveckling, utan göres det i hög grad sannolikt, att den samma oafbrutet fortgått in i och under tiden för de särskilda germanspråkens första utveckling. Är det nu den gemensamgermaniska ljudlagen om öfvergång af *e* till *i* på grund af inverkan af följande *i*, som vi i älsta fhty. så godt som se inför våra ögon ytterligare utbreda sig, så vinnes härigenom ett kronologiskt samband med den inverkan af *i*, som är känd under namn af *i*-omljud, eller, närmare bestämdt, med de fall af *i*-omljud, som i alla ger-

---

(i *Untersuchungen über die bildung der nomina in den germanischen sprachen*, 1 Heft, Breslau 1847, s. 34 f.), där han visar, att många subst. på *-il* utgå från svaga verb.

[1]) *Legill* är däremot = **lagill*. *Berill* är enligt Cleasby och Vigfusson lånord; det är af intresse såsom stående på en äldre ståndpunkt än fhty. *biril* (äfven *biral*, jfr ofvan om *michal*), ags. *byrel*, hvilka tala emot att antaga det = **barill*. Fno. *verpill*, fsve. *værpill* (se Rydqvist Sv. Spr. L. III, 253) är väl sannolikast **varpill*. Fick fattar det fno. ordet under jämförelse med mhty. *Würfel* (W.[3] III, 295) som utgånget från rotformen *verp-*. Att fno. då icke fått **virpill*, såsom i de ofvan anförda orden, skulle kunna försvaras under hänvisning till fno. *drasill*, *skutill* (jfr ofvan s. 16). Troligast äro dock det nordiska och det mhty. ordet af hvarandra oberoende bildningar, det förra utgånget från fno., fsve. subst. *varp*, det senare af fhty. *wurf* (i fhty. fins äfven *worfil*, *tessera*, Graff, I, 1043). — Den ofvan uppvisade inverkan af *i* i suffixet *-il* i fno. häntyder på en mycket tidig utveckling af *-il* ur *-el*, *-al*, då eljest, som kändt är, ett af *e*, *a* uppkommet *i* i fno. ej verkar omljud eller inverkar på *e*. Härmed må jämföras suffixet *-ila* i fno., som har *i*-omljud: *kyndla*, *yrmla*, *Herðla*, *meyla* (got. *mavilo*). Redan älsta runspråket har *Wiwila*, *Niuwila*.

Digitized by Google

manspråk tidigast inträdt. Hvilka dessa äro, kunna vi bäst se i fhty. Om ett af dessa fall, öfvergången af *a* till *e* (= *ä*), hvilket hittils ansetts som det älsta fall af *i* omljud, har här förut (s. 254 n. 2) blifvit ordadt. För ett annat, hittills nästan förbisedt eller oriktigt uppfattadt, ålderdomligt fall af *i*-omljud, nämligen öfvergången af *o* till *u*, måste här en något utförligare redogörelse lemnas på grund af den stora betydelse, detta fall eger såsom en förmedlande länk mellan öfvergången från *e* till *i* framför *i* och det vanliga s. k. *i*-omljudet [1]).

Liksom här förut (se s. 4) blifvit uppvisadt, att den äldre, med *a*-omljudsteorin sammanhängande satsen, att *i* framför *i*, *j* skyddas från att öfvergå till *e*, bör omvändas därtill, att *i*, *j* framkalla öfvergång af *e* till *i*, så bör ock den motsvarande åsigten, att *u* af *i*, *j* kvarhålles, under det att det framför *a* öfvergår till *o* (jfr Blomberg Bidr. t. germ. omlj. s. 14), utbytas däremot, att *i*, *j* framkalla öfvergång af äldre — genom försvagning af *a* direkt [2]) uppkommet — *o* till *u*. Ex. finnas i mängd anförda hos Grimm, Gr.[3] I, 84—85. Med afseende på detta fall af *i*-omljud — ty som ett sådant bör det uppenbarligen betraktas — är emellertid att märka, att det samma i de älsta fhty. minnesmärkena är vida mer genomfördt än *i*-omljudet af *a* till *e*. Några få exempel kunna visa detta. I Sg. Vok., där som redan nämts (jfr ofvan s. 155), talrika fall af framför *i* kvarstående *a* finnas, är däremot *i*-omljudet af *o* till *u*, med tvänne undantag framför *h*

---

1) Af flere skäl måste dock undersökningen af *i*-omljudet af *o* till *u* blifva vida mer kortfattad, än hvad det ännu så ofullständigt utredda och för *i*-omljudets historia så vigtiga ämnet förtjänat.

2) I öfverensstämmelse med den nyare åsigten om *e* såsom försvagning af *a* och detta *e*:s yngre öfvergång till *i* bör nämligen *o* uppfattas såsom den gemensamgermaniska försvagningen af *a* och gotiskans och andra germanspråks icke till *u*-serien hörande *u* såsom en nyare utveckling af detta *o*. Jfr Jessen, Tidskr. f. Phil., Aarg. I, Hefte 3, s. 218, Curtius, Spaltung des A-Lautes s. 20, Scherer, GDS. s. 7, Bezzenberger, A-Reihe, samt i Ficks W.[3] III, 367 f. — Jfr. s. 1-2. — En nyligen framställd åsigt, att germaniskt *o* skulle uppkommit ur *e*, ej omedelbart ur *a* (Se A. Amelung, *Der ursprung der deutschen a-vocale* i Zeitschr. f. Deutsch. Altert. v. Müllenhoff und Steinmeyer, Neue Folge B. VI s. 195 f), kan jag icke biträda.

Digitized by Google

(adj.-ändelsen *-ochti* och *herisohin*) fullständigt genomfördt [1]), ofta i fall, som fullkomligt motsvara dem, där i samma urkund *a* är bibehållet framför *i*, t. ex. såväl framför enkelt *r* i *turi* (jfr *tor*; se ock ofvan s. 174 n. 3), *urrea* (= **urja*? Graff jfr *ὄρος*), men *warid* (i Ra. m. fl. *werid*, nhty. *Werd*), *mari* (Meer), *scario* (nhty. *Scherge*), som framför *r* + kons. i *ga-turstic* (jfr pret. *getorsta*), *purc* (*i*-stam) men *harti* (fno. *herðar*), vidare i nom. sing. af fem. *i*-stammar, såsom utom *purc* i *cunft*, *ga pulch* (= *-pulcht*? jfr Graff, III, 105), däremot *maht*, *craft*; jfr ock *ubilîr* (af *obilîr*) med *chuadilla*, *cuning* med *ab-anstinc*, *statio*, *mannisc*. Redan häraf kunna vi draga den vigtiga slutsatsen, att *i*-omljudet af *o* till *u* i fhty. är vida äldre än *i*-omljudet af *a* till *e*, hvilket ytterligare bekräftas däraf, att i samtliga fhty. språkminnesmärken endast ytterst få fall af framför *i* kvarstående *o* kunna uppvisas [2]) utom sådana, som motsvara dels undantagsfallen vid den gemensamgermaniska öfvergången af *e* till *i* framför *i* [3]),

---

[1]) Jag begagnar detta tillfälle att uttala ett beklagande däraf, att i de nyaste, i många hänseenden förträffliga, monografierna öfver flere af de älsta fhty. språkminnesmärkena, såsom Hennings öfver Sanktgallen-vokabularen, Seilers öfver benediktinerreglerna (i P.-B., Beitr. B. I s. 402—85), ingen särskild undersökning egnas åt detta så vigtiga fall af *i*-omljud från *o* till *u* — liksom ej häller åt den motsvarande öfvergången af *e* till *i* framför *i* —, och att uttrycka den förhoppning, att i blifvande grammatikaliska bearbetningar af t. ex. andra fhty. glossamlingar, än den i SG. Vok., en lika omsorgsfull undersökning måtte egnas åt de nyssnämda arterna af *i*-omljud som åt *i*-omljudet af *a* till *e*.

[2]) Sådana äro *tholit* (pres. af ett **tholjan*; 8—9 årh.), *holit*, *-int* (till ett **holjan*, nhty. höhlen; 11—12 årh.), *holt* (nhty. Höhle; gl. K. och flst.), *-molit* (1 g. i Pa., eljest där och i Pa., gl. K. och flst. alltid *mulit* af **moljan*, **muljan*, *mulen*) m. fl.

[3]) Ex.: a) framför *r*: *forist* (superl.; Ra., eljest alltid *furira*, *furist*, *furirôn*), *fornic* (gl. K., Pa., Ra; men *furnike* gl. K., Pa.), *torrit* (pres. af ett **torrjan*; 11—12 årh.) och *thorri* (en gång i gl. K. mot det flere gånger äfven i gl. K. såväl som i Pa., Ra. etc., förekommande *thurri*; jfr ock *durri*, f., alltid med *u*, *thurst* och *durst*, mask. *i*-stam alltid med *u* [men fno. *þorsti*, sva. mask.], likaså *thurstit* till **thurstjan*, *dursten*; däremot regelrätt alltid *dorrên*), *ki-dorst* (audacia, gl. K., eljest alltid *-turst*, Pa. och flst., *-turstic*, *-turstida* gl. K., Ra.) m. fl.; b) framför *h*: adj. på *-ochti* (gl. K., SG. Vok., Rb. och flst.), i en del substantiviska *i*-stammar, såväl mask. som fem., med på gemensamgermanisk ståndpunkt af ursprungligt *u* uppkommet *o* (jfr härom ofvan s. 171—172), såsom *lohs* (1 g. 8—9 årh.,

Digitized by Google

dels de nyss behandlade fallen, då *e* kvarstår framför ett ungt, af *e* (*a*) i fhty. uppkommet *i*[1]). På det nyss antydda förhållandet med de feminina *i*-stammarne vill jag särskildt fästa uppmärksamhet. Medan de med ursprungligt *a* i roten ha *i*-omljud i sing. blott i gen. och dat., t. ex. *krefti*, men städse n., a. *kraft*, ha åter de med ursprungligare *o* i roten *i*-omljud af *o* till *u* i hela sing. liksom plur. — med undantag af de få fallen af kvarstående *o* framför *r* och *h* i n. el. a., hvarom nyss nämts i n. 3, s. 278 —, t. ex. n., a. sg. *burt*, g., d. *burti*, *burg* (former efter *i*-dekl. allmänna; se Graff III, 179), *dult*, *durft*, *knuz*, *hurt*, *sculd* (jfr pret. *scolta*), *wurt* (fno. *Urðr*), *wurz*. Denna olikhet synes hänvisa därpå, att *u* i *burti*, *burt* uppkommit af *o* på en tid, då det ännu hette i n. **borti[s]*, a. **borti*, medan däremot *krefti* måste uppkommit af **krafti* på en tid, då n. a. redan hette *kraft* (för äldre **kraftis*, **krafti*). Denna uppfattning bekräftas af förhållandet i de mask. *i*-stammarne. Medan nämligen de med *a* i roten helt och hållet sakna omljud i sing., ha däremot de med äldre *o* till rotvokal i sing. såväl som i plur. genomgående *i*-omljud af *o* till *u* — utom i lånorden *chorp*, *polz* —, t. ex. *wurm* (jfr *wormo*), *durst* (ej i plur., men väl hithörande), *vurt*, *spurt* (dessa båda föras till mask. *i*-stammar hos Grimm, Gr.[2] Neuer Abdr. I, 528), *vuhs* (om *luhs* se s. 278 n. 3), *lust*. Detta

---

eljest *luhs*, jfr ock *luhsin*), *soht* (2 ggr i en Sanktgallen-urkund från 9:de årh., eljest *suht*, *suhtigêr*), *floht* (1 g. i gl. K., eljest *fluht*, *-ic*), *zoht* (1 g. i gl. K., eljest där och annanstädes *zuht*, *-ig*), vidare *dohti*, *trohtin* ofta jämte *truhtin*, m. fl.; c) framför *l* + kons: *holdi* jämte *huldi*, *holzin* m. fl. — Jag fäster särskild uppmärksamhet på, hurusom dessa fall — hvilka för öfrigt starkt bekräfta riktigheten af min i det föregående framstälda uppfattning, att *e* i liknande lägen genom nämda konsonanters inverkan hindrats från att öfvergå till *i* trots det följande *i* — lemna på germanisk botten ett kraftigt stöd för åsigten om germaniskt *o* såsom äldre än, ej till *u*-serien hörande, *u*, hvilken åsigt hittils nästan blott blifvit stödd af analogin med *e-i*, och af jämförelse med andra indoeuropäiska språk (se de s. 277 n. 2 åberopade förf. och arbetena) Det är nämligen, som man lätt finner, alldeles omöjligt — redan af kronologiska skäl — att i de anförda ex. uppfatta *u* såsom det äldre och *o* såsom det yngre ljudet.

[1]) Ex. *holir*, *holzir*, neutrala pluralformer, *pochili* och *puchili*, *holziltn* m. fl.

Digitized by Google

synes ock hänvisa på en tid, då t. ex. af *wurm* nom. hette **wurmi[s]*, ack. **wùrmi* af äldre **wormis* (got. *vaurms*), **wormi*; jfr förhållandet i fno., hvarom nedan.

Äfven i öfriga germanspråk finnes detta *i*-omljud af *o* till *u*. I fs. (Hêljand) och fnfra. är det äfven fullständigt genomfördt, med undantag af några få fall, där *r* kvarstår framför *r*, *h* och *l* + kons.[1]). I fs. visar det sig därigenom, liksom i fhty., vara äldre än *i*-omljudet af *a* till *e*, som i fs. ej är fullkomligt genomfördt äfven i andra fall än framför *r* och *h* (se ex. hos Heyne, As.-Anfr. Gr. s. 10). I båda de nämda språken afgifver förhållandet hos *i*-stammarne[2]) äfvenledes samma vittnesbörd som

---

1) Sådana äro i fs. *drohtin* (alltid i Hêl. och P. S. Com.) jämte *druhtin* (i fs. »Segen A»; »Segen B» har *drohtin*), men i Hêl. alltid med *u*: *druhting*, *druht-* (i 2 sammans.), vidare i *lohs* (as.-gl.; *i*-stam?), *korni* (fl. g.) jämte *kurni* (1 g. Cott.), *andwordi* (Mon.) men *-wurdi* (Cott.), *-wordjan*, *gi-dorsti* (pret. konj.); i andra fall finna vi alltid *u*, såsom uti *burt* (sv. fem., jfr *boro* sv. m.), *burida* (pret. till **burjan*), *burðinnja*, *furi* (men *for*, *fora*), *furisto*, *hurnid* (pret. till **hurnjan*; jfr *horn*), **thurstjan*, *-ida*, samt i *i*-stammar (se n. 2). Framför *l* + kons. kvarstår *o* i *skoldi* (pret. konj., jfr *dorsti*; fhty. har likaså med *o* här: *scolti*, *ge-torsti*); men *u* återfinnes i *fulljan*, *guldin* (men alltid *gold*), *huldi* (alltid *hold*) samt *i*-stammar. Det i »Werdener Heberegister» förekommande *solig* är ett ex. från de mindre fs. språkminnesmärkena på kvarstående *o* framför enkelt *l* (i Hêl. däremot *hulljan*, *stulina*).
Ex. på kvarstående *o* i fnfra. äro: *forhtida* (pret. till **forhtjan*), [*hornir*, plur. ntr. till *horn*, *scorginga* men **scurgjan*, *-ida*]; ex. på öfvergången till *u* däremot talrika, såsom *-bulgt*, *fullida*, *druhtin (druftin)*, *thurritha*, (*hulinga*) m. fl. (jfr Cosijn, Ondndl. Ps. s. 59).

2) Så har fs. af mask. *i*-stammar *wurm* n. sg. (pl. -i), *thurst* (n., ack.; istr. *thurstu* för *thurstju*?), [men *lohs*, så framt här, liksom i fhty., *i*-stam]; däremot städse utan omljud i n., ack., ja hela sg. *gast*; likaså af fem. *i*-stammar: *burd* n., ack. sg., *burg* n., a.] hit öfvergånget från kons. deklin; jfr dat. *burg* (kons.-) jämte *burgi* (*i*-stam; se härom Paul i Germania, B. XIX, s. 226), ursprungligen **borg* men **burgi*; plur. *burgi* o. s. v.], *suht*, n., *druht-* (i sammansättningar), *wurd*, n. (fno. *Urðr*), *wurð*, n. (= fno. *urð*?), *wurt*, n., *tuht*, n., *scult*, n., samt de blott i g. el. d. sg. eller i pl. förekommande *-thuld*, *thurft*, *wurht*, — att jämföra med *i*-stammar med *a* i roten såsom *anst*, n. sg., *kraft*, n., a. (äfven mask.), *fard*, n., a., *maht*, n., a., *gi-wald* a., hvilka i dessa kasus aldrig ha *i*-omljud, ja stundom sakna det i plur. (t. ex. *fardjo*, g. pl. i Mon., där

Digitized by Google

i fhty. om det tidigare inträdandet af *i*-omljudet af *o* till *u* än af *a* till *e*. I ags. och fno. är det icke så lätt, som i de tre nu anförda språken, att uppspåra detta omljud. Här har nämligen, liksom senare i mhty., det af *o* genom *i*-omljud uppkomna *u* undergått nytt *i*-omljud till *y*. Det är icke blott jämförelsen med öfriga germanspråk, som gör detta antagande sannolikt, utan det kan äfven inom de särskilda språken bevisas. Att i ags. icke *o* direkt blifvit *y* göres redan däraf troligt, att *i*-omljudet af *ô* icke är *y*, utan *ê*, medan däremot *y* är omljud af *û*. Vidare finnas i ags. några fall, då mellanstadiet *u* kvarstår, såsom *suht* (af *soht*, fem. *i*-stam) för det väntade *syht*[1]), *wurd* jämte *wyrd* (fno. *Urðr*), m. fl. I fno., liksom i ags., visar *i*-omljudet af *ó*, som icke är *ý*,[2]) utan *æ*, att *y* icke gärna kan vara omedelbart *i*-omljud af *o*[3]), utan att ett äldre omljud af *o*

Cott. har *ferdjo*, *mahti*, ack. pl., *mahtjun*, dat. plur., *trahni*, n. pl.). — Fnfra. har följande hithörande *i*-stammar att uppvisa, alla med *u* i alla kasus: maskulinerna *vuss* (hvaraf gen. pl. *vusso* efter *a*-stam.; ursprunglig *i*-stam?), *thurst* (hvaraf dat. *thursti*, -*e*), samt femininerna *burg* (med flere former efter *i*-dekl.; jfr Cosijn, Oudndl. Ps. s. 13), *duri* (ack. pl., äfven *duiri* = *dyri*, hvarom se Cosijn, a. st. s. 59; ordet föres af Cosijn, a. st. s. 9, oriktigt till fem. *jâ*-stammar; ursprungligen är väl ordet en *u*-stam, som öfvergått till *i*-stammarne), *fluht* n. sg., *suht* a. (och *sufte* g. s.), -*thult*, n. samt *wurt*, hvaraf dock blott pl. *wurti* fins (äfven *uuirte*, n. pl., i gl. L. att jämföra med *duiri*); jämför härmed nominativ- och ackusativformer i sing. af feminina — dessa former förekomma ej hos mask. — *i*-stammar som *anst* (dock äfven *enst*), *craft*, -*farth*, -*walt* utan *i*-omljud.

[1]) Sievers anmärker om detta ord: »auffallend ist der mangel des umlautes» (P.-B., Beitr. I, 497); det första omljudet från *o* till *u* finnes, som vi sett, men ej det andra från *u* till *y*.

[2]) I några få ord växlar dock *æ* med ett sällan förekommande *ý*, såsom *ýgjask*, *ýgis*- för *ægjask*, *ægis*-, *ýrinn* (flst.) för *ærinn*, *ýskja* för *æskja*, *býli* för *bæli* m. fl. En noggrannare pröfning må afgöra, huru dessa fall skola bedömmas. Till jämförelse må erinras om Gottlands-lagens regel-i bundna *y* såsom *i*-omljud af *ô*, t. ex. *fyþa*, *dyma* m. fl.

[3]) I sammanhang härmed tillåter jag mig att påpeka, att icke häller *ø* kan vara omedelbart omljud af *o* (jfr Wimmer, Fno. Forml. § 12). Att i sådana fall som *trøð*, *knøtr* det gamla *o* skulle kvarstått vid den allmänna öfvergången till *u* framför *i* är omöjligt att antaga, då ingen särskild verkande orsak, såsom vid *h* (jfr n. 4), här kan uppvisas; *u* kan icke häller gärna här antagas ha blifvit *ø* i st. f. *y*. Af formerna *søfr* och *kømr*

Digitized by Google

till *u* föregått [1]), hvarefter detta *u* senare blifvit *y* liksom det till

---

vinnes den, enligt min tanke, riktiga förklaringen af dessa enstaka stående företeelser. Dessa måste älst, enligt hvad ofvan uppvisats, ha lydt **svifr *kvimr*, hvaraf enl. fno. ljudlagar blef **syfr*, **kymr*. De nya infinitivformerna blefvo *sofa*, *koma* och 1 pers. pres. ind. sg. fick formen *sof*, *kom*; växlingen mellan *o* och *y* i böjningsformer af samma ord blef emellertid för språkinstinkten alt för främmande, då *y* icke var omljud af *o* utan af en annan vokal, och större tillnärmelse mellan de sammanhörande formerna åvägabragtes då, därigenom att *y* gick öfver till *ø* och sålunda närmade sig den ej omljud underkastade formen med *o* och härigenom fick ett tycke af *i*-omljud af *o*. På samma sätt gick det nu med de äldre **troð*, **truðir* — **tryðr*, **hnot*, **hnutir* — **hnytr* (jfr fsve. pl. *nytær*, *nyttær*), där man genom ombildning af formerna med *y* till *trøðr*, *hnøtr* gjorde dem liksom mera nära sammanhängande, den förra med den äldre formen för första person sing. **troð*, den senare med sin singularform *hnot*; liksom detta sista förhåller sig *stoð*, *støðr*. Särdeles upplysande och för denna min förklaring talande äro pluralformerna af *sunr*, *sonr*. Den förra formen af ordet är, som kändt, den ursprungligaste [√ *su*] och likaså pluralis *synir*, som också är älst och allmännast i handskrifter. Då emellertid sing. *sunr* gick öfver till *sonr* — genom den i fno. så allmänna öfvergången af ursprungligt *u* till *o*; jfr *dropi*, *lok*, *lof* af √√ *drup*, *luk*, *lub* — ombildades pluralis till *sønir*, dat. sing. till *søni*. Ännu en substantivform är här af vigt och intresse, nämligen pluralformen *øxn*, jämte *yxn* till *oxi*, *uxi*; här visar sig samma förklaring tillämplig, som i alla de föregående fallen, hvarvid blott är att märka, att *øxn* måste ha uppkommit, medan singularformen ännu allmänt var den äldre *oxi* (också fins *øxn* i de allra älsta handskr.). Från svaga verb kunna ock flere hithörande och på samma sätt förklarliga dubbelformer med *ø* och *y* anföras, såsom *þølda*, *þørða* jämte *þylda*, *þyrða*, de förra tillnärmningar till inf. *þola*, *þora*, pres. *þoli*, *þori*, vidare *mønda* (jämte *mynda*) till det äldre *monu*, *mon* (om hvilka former med *o* se Cleasby och Vigfusson, IED. s. 439). — Det är icke utan sin betydelse, att sålunda alla dessa fall, då *ø* förekommer såsom förmodadt *i*-omljud af *o*, äro sådana, där *i*-omljudet står i böjningsformer af ord, som i andra böjningsformer hafva utan omljud *o*, men att däremot ett sådant *ø* — så vidt jag vet — aldrig inträder i st. f. *y*, där detta står i afledningsformer af ord med *o* (t. ex. *styrma* af *stormr*, *yrði* af *orð*, *yrmla* af *ormr*, *hyrningr* af *horn*), att vidare dette *ø* i nästan alla sådana fall, där det kan inträda, också finnes åt minstone som dubbelform till *y* (af de tre verben *skolla*, *skorta*, *tolla* finnas, enl. Wimmer, endast *i*-omljudsformer med *y*). Dessa förhållanden synas mig kraftigt styrka den förklaringen, att det varit ett behof att starkare uttrycka sammanhörigheten mellan böjningsformerna af ett och samma ord, som framkallat *ø* af ett äldre *y* såsom tillnärmning till *o*.

[1]) Detta hade icke ännu inträdt vid tiden för guldhornínskriftens affattande,

u-serien hörande [1]). Ja, i fno. finnas icke så få, vigtiga men hittils opåaktade fall, då den äldre omljudsformen *u* kvarstår, utan att hafva undergått det nya omljudet till *y*. Detta är t. ex. förhållandet i ett antal maskulina *i*-stammar, hvilka äfven därför äro af stort intresse, att de lemna ett afgörande bevis därför, att äfven i fno. *i*-omljudet af *o* till *u* är äldre än det af *a* till *e*. Sådana äro *burðr*, *burr*, *munr*, *skurðr*, *stuldr*, *sultr*, *þurðr*, *þulr*, m. fl., hvilka hänvisa på äldre **burðir*, **burir* o. s. v., uppkomna genom *i*-omljud af **borðis* (jfr got. *baurþs*, fem. *i*-stam), **boris* (got. *baur*, mask. *i*-stam, ags. *byre*) o. s. v. [2]). Då nu de mask. *i*-stammarne med *a* till rotvokal ej ha *i*-omljud (ex. *staðr*, *-skapr*), är det uppenbart, att omljudet af *o* till *u* måste inträdt tidigare än omljudet af *a* till *e*, liksom det äfven af det bristande omljudet i orden med *a* till rotvokal är förklarligt, att i dem med *o* till äldre rotvokal icke det nya omljudet af *u* till *y* in-

---

såsom dennas *holtingaR* visar. — Ett enda slag af undantag finnes från den genom *i*-omljud verkade allmänna öfvergången från *o* till *u*, nämligen då *o* står framför *h*, i hvilket fall det af detta skyddas. Så blef af Tunestenens *dohtriR* aldrig **duhtriR*, ty det skulle då senare fått formen **dýtr*, utan detta *dohtriR* bibehåll sig, till dess *h* föll bort, då det blef **dóttrir*, hvaraf sedan *dœtr*. Likaså *drôttin* af **drohtin*, i hvilket ord man för öfrigt skulle väntat *œ* i fno., då *i* måste anses som gemensamgermaniskt (*drohti-na-*); hit böra ock räknas de femin. *i*-stammarne *sótt* = **sohti-* (om *sút* se s. 172 n. 6) och *drótt* = **drohti*, i hvilka man skulle väntat *i*-omljud af *o* till *u* (jfr ofvan s. 284 om *hurð*, m. fl.). — Denna inverkan af *h*, jämförd med *r*:s bristande förmåga att kvarhålla ett *o* framför *i* i fno. (se ex. i förra noten!), är synnerligen vigtig och intressant såsom fullständigt bekräftande den ofvan (s. 12) framstälda uppfattningen, att *e* i sådana fall som *frétt*, *frétta* af *h* skyddats från inverkan af *i*, medan däremot *e* icke skyddas af *r* i fno. Här råder således en fullständig öfverensstämmelse vid behandlingen af *e* och *o* i fno.

[1]) Wimmers anmärkning, att »der *y* — står som *i*-omljud af *o* — har rotstafvelsen ursprungligen» — (spärradt af mig) — »haft *u*», som sedan öfvergått till *o* (Fno. Forml. s. 23), är icke riktig och synes endast genom ett förbiseende hafva tillkommit; Wimmer utgår ju, liksom jag, från att till *a*-serien hörande *o* är äldre än *u*, men hänvisar ändock (Fno. Forml. s. 19) vid ett ex. som *þorn-þyrnir* (√*tar*, se Fick W.[3] III, 131) till nyssnämda anmärkning (ett fno. **þurn* har aldrig funnits!).

[2]) Sådana ord, som *konr*, *kostr* med *o* äro svårligen ursprungliga *i*-stammar, lika litet som *feldr* med *e*.

Digitized by Google

trädt [1]. I feminina *i*-stammar är förhållandet enahanda [2], nämligen i *hurð* af **hurði*(*s*) — **horðis* [got. *haurds*, fhty. *hurt*, pl. *hurtî*, jfr ofvan s. 279; detta samt *Urðr* äro de enda af hithörande *i*-stammar, som äro upptagna hos Wimmer § 48], *urt* [3] af **ortis* [pl. *urtir*, isl. Hom. boken, IED.; jfr fsve. *yrt*,

---

[1]) Anmärkningsvärdt är, att däremot fsve. stundom här fått detta omljud af *u* till *y*; så heter det där *þyrster*, senare *þörster*, *thorster* (väl med *o* för *ö* som i *brot*, *bort* för *bröt*, *broms* för *bröms* m. fl.), nysve. *törst* motsvarande fhty. *durst*, fs. *thurst*, ags. *þyrst* (men fno. *þorsti*); så är fno. *fundr* väl i den vanliga fsve. *funder*, men i Gottl. L. med *i*-omljud af *u* till *y fyndr*, hvarmed må jämföras några märkliga, hittils, som det vill synas, ej rätt förstådda (jfr hvad Rydqvist, Sve. Spr. L. II, 51, yttrar om *slegr*; se ock a. st. IV, 16) fall af *i*-omljud af *a* till *e* i mask. *i*-stammar, äfven förekommande i Gottl. L., nämligen *slegr*, *steþr*, *-skiepr* (jfr fhty. *slac*, pl. *slegi*, *stat* pl. *steti*, fs. *-skepi*, n. pl.) — [att *i*-omljudet af *a* till *e* varit starkt utveckladt i Gottl. L. visa äfven andra former, såsom *legþi*, *legt*, *segþi*, *sempt*, *berþr*, *elin* m. fl.; jfr Rydqist, IV, 16] —; möjligen är äfven VGL:s *þyrskr* så att förklara, ehuru fno. har *þorskr*, nysv. *torsk*. I fsve. *sulter* står åter *u* kvar. Flere af de ofvan anförda fno. mask. äro i fsve. fem. (se nästa not).

[2]) I fsve. är däremot förhållandet anmärkningsvärdt olika, i det att här äfven *i*-omljudet af *u* till *y* inträdt; så heter det i fsve. *yrt* (nysve. *ört*), vidare *byrþ* (nysve. *börð*; det fsve. ordet är hos Rydqvist, Sv. Spr L. II, 74—5, oriktigt sammanfördt med ett helt annat *byrþ*, det fno. *byrðr*, *byrði*, fem. *ja*-stam, nysve. *börda*), *skyrþ* (nysve. *skörd*), *styld* (nysve. *stöld*), *svylt* el. *sylt* (jfr ags. *swylt*), hvilka alla motsvara fno. maskulina *i*-stammar, vidare *fynd* (jfr n. 2), *kyld* (nysve. *köld*; fno. med annan bildning *kuldi*, sv. m.), *byld* el. *böld* (nysve. *böld*); dubbelform har *skuld* (Rydqv. II, 97) och *skyld* (Rydqv. II, 243, nysve. äfven dubbelformer *skuld* och (*ut-*) *skyld*). Eget nog har däremot fsve. *þorft* för det väntade *þyrft* (el. *þurft*). — Med denna kraftigare inverkan af *i*-omljudet i *i*-stammar i fsve. än i fno. må jämföras, att fsve. blott har *bön*, *ætt*, ej former utan omljud som de fno. *bón*, *átt*. — Jag kan icke underlåta att här fästa särskild uppmärksamhet på den märkliga öfverensstämmelsen mellan fsve. och got. samt de tyska germanspråken till skillnad från fno. i fråga om genus af en af de anförda *i*-stammarne, nämligen fsve. *byrþ*, som är fem. liksom got. *ga-baurþs*, fhty, *burt*, fs. *giburt*, ffri. *berd* (*berthe*), ags. *-byrd*, medan fno. *burðr* är mask. [Rydqvist uppger Sv. Spr. II. 74, att i fno. i betydelsen börd förekommer »undantagsvis fem. *byrð*»; Cleasby och Vigfusson veta intet härom; hur förhåller sig härmed?]; jfr ock fsve. *skyrð* fem. liksom fhty. *scurt*, men fno. *skurðr* mask.

[3]) Ordet är i denna form åt minstone med all säkerhet inhemskt och icke lånadt från tyskan (fs. *wurt*, fhty. *wurz*), såsom Cleasby och Vigfusson hålla före. Enligt dem förekommer det ju i denna form *urt* »also

Digitized by Google

got. *aurti-* i sammansättningar; jfr ofvan s. 193 n. 0], *urð* af **orðis* (eller **worðis*? jfr fs. *wurd*, f., Boden; pl. *urðir* i Snorra-Eddan, IED), *Urðr* af **worðis* (jfr fhty. *wurt*, fs. *wurd*, ags. *wurd* och *wyrd*), men icke i dem med *h* efter *o*: *sótt*, *drótt* (jfr n. 0 s. 283); två hithörande ord ha både *u* och *y*, nämligen *skuld* och *skyld* (pl. *-ir*; jfr det fhty. ordet, som är *i*-stam), *þurft* och *þyrft* (pl. *-ir* säkerligen, ehuru i IED. nom. och ack. pl. ej upptagna), med hvilka de bekanta *ætt*, *bœn*, *kvœn*, *sœtt* med sina dubbelformer utan omljud må jämföras; och ett har ständigt *y*: *lyst* (väl *i*-stam? jfr fhty., fs. *lust*, pl. *lustî*, men got. *lustus*; jfr med *o losti*). — Ett annat vigtigt och alldeles otvetydigt fall, då i fno. omljudsformen *u* kvarstår, finner jag uti pret. och part. pret. af svaga verb med *y* till vokal i infinitiven (de hos Wimmer Fno. Forml. § 146 upptagna, hvarvid från härvarande betraktelse naturligtvis de böra undantagas, som hafva ursprungligt *u*, såsom *flytja*, *lykja*), sålunda i *hulda* och *huliðr*, *huldr* till *hylja* m. fl. Af ursprungligt **holjan* — **holida* blef *huljan* — *hulida* (liksom af **skeljan* — **skelida* blef *skiljan* — *skilida*, jfr ofvan s. 256 n. 2), och af detta senare *hulda* liksom af **talida* blef *talda*, i båda fallen utan inverkan af det bortfallande *i*. Då detta *i* däremot inverkat på *o* i **holida*, så finner man äfven här ett kraftigt bevis för att *i*-omljudet af *o* till *u* i fno. är äldre än det af *a* till *e*. — Ett enstaka fall af bevaradt *u*, som genom *i*-omljud af *o* uppkommit, finner jag vidare i genitiv- och dativformerna *dura*, *durum* till den feminina nom. pl. *dyrr* (jfr Wimmer, Fno. Forml. § 58, d, Anm.). Ordet är en *u*-stam och har således i plur. älst hetat **dorius* (n.), **doruns* (a.), **dorum* (d.), **dorivâ* (g.; om *o* i roten se s. 174 n. 3), hvaraf i nom. blef genom inverkan af *i* **durir* och i ack. likaså vid dess sammanfallande med nom., af gen. likaså genom tidigt *i*-omljud af *o*: **duriva* och se-

---

in old writers» (t.ex. i isl. Hom. boken), och den mot fno. *urt* regelbundet svarande fsve. formen *yrt* (jfr s. 284 n. 2) talar ock för det inhemska ursprunget. Huru däremot formen *jurt* i fno. bör uppfattas, skall jag här låta vara osagdt (möjligen kan svenska munarters *Jerker* för *Erker*, Erik, jämföras).

Digitized by Google

dan genom analogi med *a*-stammarne *dura*, och i dat. inträngde så *u* från de tre andra kasus. Af **durir* blef sedan genom nytt omljud — hvilket naturligtvis icke kunde träffa *dura*, *durum* [1]) — **dyrir*, *dyrr*. Andra hithörande fall i fno. äro möjligen *gullinn* (hörande till *goll*, *gull*; jfr fsve. och nysve. *gyllene*, fhty. *guldîn* [nyhty. *gülden* jämte *golden*], fs. *guldîn*, ffri. *gelden* af **guldîn*, ags. *gylden* = **gyldîn*, got. *gulþeins*) [2]) och *þurr* (af stam *þorsja*- [3]); jfr fhty. *thorri*, *durri* [se s. 278 n. 3], ags. *þyrr*, i got. *þaursu*- och *þaursja*-; i sen fsve. *þirr* (= *þyrr*), *þörr*, och *þorr*, säkert för *þörr* [jfr s. 284 n. 1 och nedan n. 1], hvaraf nysve. *torr* [men da. *tör*]). —

Det återstår att tillse, huru vida detta omljud af *o* till *u* röjer sig i ffri. Här har, liksom i ags., fno., redan i älsta skriftliga minnesmärken ett nytt omljud inträdt. Så bör nämligen det *e* betraktas, som allmänt uppfattas som *i*-omljud af *o*. Detta är rätteligen *i*-omljud af *u*, hvilket redan däraf göres troligt, att ursprungligt *u* i ffri. blir *e* genom *i*-omljud [5]), t. ex. *hei* = **hugi* (*i*-stam; jfr fs. *hugi*, ags. *hyge*, fno. *hugr*, pl. *ir*; om *u* som ursprungligt se Fick, W.[3] III, 77), *fletta* = fno. *flytja*), *kest* (fem. *i*-stam, jfr fhty., fs. *kust*, ags. *cyst*), *kessa* (fs. *kussjan*, fhty. *kussan*, fno. *kyssa* [men med öfvergång till *o*: *koss*],

---

[1]) Formerna *dyra*, *dyrum* äro nyare analogibildningar; jfr Wimmer, a. st. — Det i fsve. förekommande *dorom*, som omväxlar med *dörom* (t. ex. i VGL., där båda formerna finnas), är väl svårligen den äldre formen, utan att förklara (genom inflytelse af *r* på *o*? jfr *-ar*- af *-ær*- s. 7 n. 1) liksom *thorster*, *þorr*.

[2]) Med afseende på det felande omljudet af *u* till *y* i fno. jfr s. 283 n. 0 om *dróttin*. Ursprungligt *-în*, *-in* kan väl i fno. i vissa fall tidigt ha förväxlats med det af *-an* uppkomna *-en*, *-in* och härigenom förloradt omljudskraften.

[3]) Jfr fno. *kvirr* (se ofvan s. 7), som jag nu förklarar af **kverrja*- **kvirrja*-.

[4]) Här har således fsve. äfven det nyare omljudet af *u* till *y* i olikhet med fno., liksom i de s. 287 n. 1, 2 afhandlade fallen.

[5]) Detta egendomliga ffri. omljud af *u*, stridande mot alla öfriga germanspråks, som är *y*, bör väl förklaras därigenom, att *u* antages i ffri. hafva fått ett annat uttal än det vanliga germaniska. Må hända hade ffri. *u* fått en dragning åt ö — ungefär som det nysvenska korta *u*-ljudet i *upp* —, hvarifrån öfvergången till *e* var lättare.

Digitized by Google

ags. *kyssan*; om *u* se Fick, W.[3] III, 48), *nette* (stam *nutja-* i fno. adj. *nytr*, fhty. *nuzze*) m. fl. Af det äldre omljudet *o-u* finnas i ffri. endast några få direkta spår i former med kvarstående *u*, såsom *fluchtich* jämte *flechtich*[1]) (alltid *flecht*), *durich*, *hulde* jämte *helde* (det senare i Rüstring-, det förra i Westerlauwerska urkunder; jfr fs. *huldi*).

Sedan vi nu i alla de yngre germanspråken[2]) funnit detta omljud af *o* till *u*, och i fhty., fs., fnfra. och fno. funnit säkra bevis för, att det samma inträdt före *i*-omljudet af *a* till *e*, hafva vi all rätt att antaga, att detta senare varit förhållandet äfven i ags. och ffri., och att sålunda *i*-omljudets historiska utveckling i dessa nu angifna fall varit den samma i alla germanspråk.

Detta så ytterst tidigt i de särskilda germanspråken utvecklade *i*-omljud af *o* till *u* kan nu med all sannolikhet sättas i kronologiskt samband med de älsta af de inom de särskilda germanspråken skeende öfvergångarne från *e* till *i*, hvilka liksom fortsatte den gemensamgermaniska lagen härom. Man kan då icke undgå att finna, att båda dessa ljudöfvergångar äro med hvarandra ytterst nära beslägtade, ja så nära, att de böra uppfattas som underarter af samma ljudlag om inverkan af *i*, *j* på föregående vokal. Den senare öfvergången från *o* till *u* har, såsom fullt analog med öfvergången från *a* till *e*, blifvit fattad som en art af *i*-omljud, och det är då all anledning att uppfatta öfvergången af *e* till *i* framför *i* såsom en underart af *i*-omljudet. Att denna inverkan på det *i* så nära liggande *e* skulle vara den första yttringen af *i*-omljudet är ju helt naturligt.

---

[1]) Framför *h* finnes äfven det älsta ljudet *o* kvarstående i *drochten*. Dubbelformer med *o* och *e* har man väl att se i *dracht* (=**drocht*) och *drecht*.

[2]) Äfven i got. skulle man må hända kunna se detta omljud i alla sådana fall som *huljan*, *huleins*, *hulistr*. *I*-omljudet af *o* till *u* skulle då i got. vara äldre än den allmänna öfvergången från *o* till *u*, i analogi med hvad jag ofvan antagit med hänsyn till *e* — *i* i got. — Ett fall, då det framför *h* i Vulfilas språk oaktadt följande *i*, *j* bevarade *o* öfvergått till *u* genom inverkan af *i* erbjuder kanske det got. namnet *Tructemundus* (anfördt hos

Digitized by Google

Genom att, såsom nu visats böra ske, innefatta öfvergången från *e* till *i* framför *i* under *i*-omljudet föres man med nödvändighet till det antagandet, att *i*-omljudet tagit sin början redan under tiden för den germaniska språkenheten. Härigenom vinnes en naturlig förklaring öfver det eljest egendomliga förhållandet, att *i*-omljudet af *o* till *u*, af *a* till *e* röjer sig inom alla germanspråk.[1] Har nämligen *i*-omljudet tagit sin början under den gemensamgermaniska perioden, så är det helt naturligt, att det sedermera i hvart särskildt germanspråk skall vidare utbreda sig. I annat fall hade man kunnat vänta, att det i något af alla de skilda germanspråken skulle saknas, hvilket icke är förhållandet.

I följande satser sammanfattar jag nu de vigtigaste slutföljderna af hela den föregående undersökningen.

1) I-omljudet — eller den ljudlag, enligt hvilken ett *i* (*j*) ombildar en föregående vokal till större likhet med sig, — har tagit sin början under tiden för den germaniska språkenheten genom ombildning af föregående *e* till *i* framför *i* i alla fall, utom då *r*, *h* eller *l* åtföljdt af konsonant stått närmast efter *e*.

2) I-omljudet har sedermera inom de särskilda germanspråken vidare utvecklat sig, hvilket inom alla, utom got., kan med stor sannolikhet sägas hafva skett på följande sätt:

a) det framför *r*, *h*, *l*+kons. kvarstående *e* öfvergick ofta till *i*, dock i olika utsträckning i olika germanspråk, blott i fno. genomgripande framför *r* och *l* + kons., men också icke framför *h* där; vidare inverkade äfven ett af *e* uppkommet *i* stundom på föregående *e*; [det i dessa fall ombildade *e* är icke blott det gemensamgermaniska, af *a* försvagade, utan ock det på gemensamgermanisk ståndpunkt genom öfvergång från *i* framför *r* och *h* uppkomna;]

---

[1]) *I*-omljudet af *a* till *e* har nämligen icke ens varit främmande för got. under detta språks senare utveckling, såsom man finner af gotiska egennamn sådana som *Egica*, *Egilo*, *Emilo* (se Dietrich, Ausspr. d. Got. s. 32, 61), m. fl. (se Bezzenberger, A-Reihe s. 9).

Digitized by Google

b) redan mycket tidigt inom hvart germanspråk började *o* öfvergå till *u*, senast framför *r*, *h*, *l* + kons. (ej framför *h* i fno.); [detta *o* är icke blott det gemensamgermaniska, af *a* försvagade, utan ock det på gemensamgermanisk ståndpunkt genom öfvergång från *u* framför *r* och *h* uppkomna;]

c) härefter började *a* öfvergå till *e* (*ä*)[1].

Den fortsatta utvecklingen af *i*-omljudet inom de olika germanspråken är icke här föremål för undersökning.

I sammanhang med den föregående undersökningen om inverkan af *i* på föregående *e* och såsom ett tillägg till den samma skulle jag här vilja påpeka några anmärkningsvärda fall, då *i*, *j* synas hafva inverkat på ett föregående genom *i*-omljud af *a* uppkommet *e* (*ä*), så att äfven detta ombildats till *i*.

I fhty. synas följande fall vara att förklara på detta sätt: i Pa. finnes *figiri* för *fegiri* (af *fagari*, *fagiri*, hvilka äfven förekomma), flst. finnes *pi-dirpî* för *-derpî*, *-darpî*, äfvenså finnes inf. *bi-dirbin* af **-darbjan*, pres. *-dirbit* jämte *-derpit*, *-darpit* (se Graff, V, 218—220), i benedektin-reglerna förekommer *minniscun*[2]) för de eljest vanliga *mennisc-*, *mannisc-*, i allemanniska diplom *Miginolt*[3]) för det eljest i ortsnamn vanliga *megin-*, *magan-*, i en handskrift af Otfrid *nimis* för *nemis* (= *nam is*, Kelle Otfr. II, 443, jfr II, 439, där många andra exempel anföras på *i*-omljud, då ord med *i* äro vidfogade ord med *a* i roten[4]). I sådana fall som dessa torde man böra tänka sig ut-

---

[1]) Man finner altså, att de korta vokalerna undergått *i*-omljud förr än de långa. Fysiologiskt är detta lätt förklarligt och naturligt. De vokaler, hvilka hastigare uttalades, borde lättare kunna förändras än de, vid hvilkas uttalande stämman längre och med särskild ansträngning dröjde.

[2]) Här har säkerligen inverkan af följande *-nn-* bidragit till att framkalla *i*.

[3]) Se Weinhold, *Alemannische Grammatik*, Berlin 1863, s. 24.

[4]) Att äfven i andra fall, än då *i* följer, det genom *i*-omljud af *a* uppkomna *e* senare öfvergått till *i* se Weinhold, a. st. samt *Bair. Gram.* s. 33. Det är i synnerhet *r*, som här framkallar *i*. Man ser, huru på ett senare

Digitized by Google

vecklingen hafva gått från *a* till *ä*, som sedermera genom ytterligare inverkan af *i* blifvit *e* och slutligen *i*.

I fs. finnas äfven några hithörande fall. Så förekomma i Cod. Cott. af Héljand *binithion* (v. 4867) för det eljest vanliga *bendion* (af *bandja-*), *hinginna* för *henginna*[1]; *-skipi* ofta för *-skepi* (af *skapja-*), *gifrimid* för *gifremid* (af *-*framjan*), vidare i ortsnamn: *-biki* för *-beki* (*bakja-*) och *-stidi* för *-stedi* (jfr *stad*)[2].

Från de ripuariske frankernas språk kunna anföras *-biki* för *-beki*, *miri* jämte *-meri* af **mari* (Heinzel, NfrGS. s. 24).

Från ffri. kunna talrika ex. anföras, såsom *fidiria* jämte *federia* (af *fader*), *hiri* jämte *here* (stam *harja-*), *ililend* af **eli-*, **ali-*, *lidzia* af **legja*, **lagja*, *-skipi* för **-skepi*, *sidza* för **sigja*, **segja*, m. fl.

I ags. synas åtskilliga fall böra hiträknas; men som konsonantiskt inflytande där torde hafva medverkat, förbigås de här, så mycket hällre som de flestas förklaring är mycket omtvistad och kräfver en utförligare historisk undersökning.

På nordiskt språkområde träffa vi flere hithörande, som det vill synas hittils icke närmare undersökta, fall. Som fsve. har de tydligaste ex. på ifrågavarande ljudutveckling, må de där förekommande fallen först skärskådas. Jämte den äldre och mot fno. *segja* svarande formen *sæghia* (Gotl. L. *segia*) har fsve., liksom fda., nämligen äfven *sighia* (aldrig Gotl. L.). Här synes utvecklingen genom inverkan af *j* böra antages hafva varit följande: **saghja — sæghja — seghja — sighja*. Mot det fno. *þegja* svarar i fsve. blott *þighia* (äfven Gotl. L. *þigia*, Skånelagen *þighiæ*), af ett äldre **þæghia* (jfr pret. *thagdhe* jämte *thigdhe*, da. *taug* för *tag* af *thagde*; jfr ock dalska inf. *taja*); af detta verb har nysve. blott *tiga* liksom nyda. *tie*, medan af det föregående nysve. blott har *säga* (och *säja*, som på 1700-talet var vanligt äfven i

språkstadium en alldeles motsatt ljudlag kan göra sig gällande mot den, som rått på ett äldre språkstadium. I st. f. att *r* ursprungligen föredragit *e* framför sig, framkallar det senare *i* af *e*.

[1]) Här har *n* + kons. medverkat att framkalla *i*. Jfr not. 2) s. 289.

[2]) Se Heyne, As.-anfr. Gr. s. 12.

Digitized by Google

skriftspråket), men nyda. *sige*[1]). Vidare förekommer i fsve. jämte *twæggia* äfven *twiggia*, hvars *i* i nysvenskan bibehållit sig i *antingen* af äldre *antiggja*, hvilken senare form ännu finnes i Kalmartraktens folkspråk (enl. Rietz); Gotl. L. har af detta ord formen *tygia*, som enligt känd ljudlag står för *twigia*; Skåne-lagen har *twigiæ*, *twiggiæ*, den skånska »arvebog» *twigge*. I fsve. finnes vidare jämte den äldre formen *asækya*, som förekommer en gång i en handskrift (kod. K.) af yngre VGL., den vanligare formen *asikia*, *asikkia* (Rydqv. Sve. Spr. L. II, 221—2), hvaraf genom sammandragning *åskja* och sedan i nysve. enligt allmän regel *åska* (jfr *änka* af *änkja* o. d. fall); grundformen till den senare sammansättningsleden är **akja*, som utan omljud finnes bevaradt i finska lånordet *akkio*, lapska *akio*, hvaraf de nordliga svenska munarternas form *akkja* utan *i*-omljud synes vara ett nytt lån, då den svenska formen bort blifva *äkja* motsvarande det i fno. förekommande *ekja*. — På nu angifvet sätt synes äfven *vigge* böra förklaras. Älsta fsve. har *væggi*; senare (i Gamla Ordspr.) förekommer *wiggia* (ack. sg.). Fno. har *veggr*, som är *ja*-stam (= *vagja-*), och i sve. dialekter finnas former både med *ä*, *e* och *i* (jfr Rydqvist, II, 203). På samma sätt som nu anförda ord böra säkerligen de i fsve. förekommande former på *-ilsi* motsvarande fno. på *-elsi* förklaras; så *fangilse*[2]) (fno. *fangelsi*, hvarom se här förut s. 16) af **fangælsi*, **fangalsi*, likaså *rökilsi* (fno. *reykelsi*, ags. *rêcels*, platty. *rökels*), *styrilsi*, *skipilsi* m. fl. På samma sätt har väl fsve. *mænniskia* uppkommit af äldre **mannæskia* (jfr fno. *manneskja*; se s. 16). Möjligen är nysve. *kittel* att förklara på samma sätt som nu anförda ord: af **katill* blef *kætil* — **ketil* — **kitill*. Alla dessa nu afhandlade fall gälla blott för fsve. Ett fall åter, som är gemensamt

---

[1]) No. folkspråk ha jämte *tegja*, *teja* m. fl. äfven former med *i*: *tigja*, *tiga tia* m. fl. I pret. fins här ännu *tagde* jämte *tag*. — Af *segja* ha no. folkspråk former så väl med *ä* som med *i*. I sö. Sverge fins äfven *sigja*.

[2]) Senare har detta nya *i* i fsve. t. o. m. verkat *i*-omljud: *fängelse*. Redan tidigare har på samma sätt *æ* i *mænniskia* uppkommit.

Digitized by Google

för fsve. och fno., finna vi i ändelsen *-indi*. Jag har förut s. 17 påpekat, att fno. former sådana som *klókendi*, *sannendi* o. d. torde böra förklaras såsom uppkomna genom *i*-omljud af former på *-andi*, hvarpå språket äfven eger några få ex., såsom *kunnandi*, *kveðandi*[1]). Då nu af de förstnämda äfven former på *-indi* förekomma, så får väl *i* för *ä* (*e*)[2]) anses ha uppkommit genom inverkan af det följande *i*, ehuru här väl äfven *n* + kons. bidragit att framkalla *i* af det äldre *e* (*ä*)[3]). På samma sätt böra väl fsve. former som *tidhinde*, *ærindi* förklaras.

I nyisl. finnas ett par fall, där möjligen *i* för väntadt *e* kan förklaras på samma sätt som i nu anförda fall; nämligen (enl. Gislason, Ono. Forml. 13—14) *-birni* för äldre *-berni* (af *barn*) och *-girni* af *-gerni* (till *garn*). Däremot synes det mig vara mycket ovisst, om *i* i *girða* (inhägna med gärde) står för det äldre genom *i*-omljud uppkomna *e* i *gerða* (af **garðjan*, **gerðja*; förekommer i skaldespråket och fsve. har blott *gærþa*). Formen med *i*, som redan förekommer i gamla fornskrifter, kunde väl stå för ett äldre **gerðjan* med af ursprungligt *a* försvagadt *e* och vara att jämföra med *virða* af **verðjan* o. d. På samma sätt kunna de i samma betydelse förekommande *girði* och *gerði* vara olika bildningar, likaså Östgötalagens *half girþi* och VGL.s *-gærþi*, Gottl. L:s *-gierþi* (med *gi-* för *g* som vanligt). Formerna med *i* utgå då från en rotform *gerð-*, som återfinnes i got. *gairdan*, omgjorda, och med samma betydelse i det med *girða*, in-

---

[1]) Att *i*-omljud icke här finnes beror väl på nybildning. Att afledningsvokaler skulle vara mindre mottagliga för *i*-omljud, såsom *M. Lundgren* antager (se *Om substantivens stammar i de forngermanska språken*, akad. afhandl. af M. Lundgren, Upsala 1875, s. 17, 20 [Subst. St.]) under hänvisning till *mánaðr* (n. pl.), *spakari* (kompar. fem.), *gefandi* (part. pres. fem.), *giöfulli* (komp.) och dubbelformer sådana som *gefandr* och *gefendr*, synes mig af flere skäl (jfr *u*-omljudet; se ock ofvan s. 15) ej sannolikt. I de anförda ex. har man väl att se flerfaldiga analogi- och nybildningar (om ord på *-ari* jfr ofvan s. 15, n. 3, om ord på *-andi* se s. 17).

[2]) En utveckling *andi* — *endi* — *indi* i detta fall antages ock af Gislason i hans *Oldnordisk Formlære*, Kjøbh. 1858 [Ono. Forml.] s. 13.

[3]) Jfr utvecklingen *þangat* — *þengat* — *þingat* samt *fingin* i ä. VGL. för *fængin* (af *fangin*). Jfr ock i sve. *ingen* af fsve. *ængin*, *engin*.

Digitized by Google

hägna, formelt sammanfallande fno. *girða*, som sällsynt förekommer i betydelsen omgjorda (se Egilsson, Lex. poet.) för det eljest vanliga *gyrða* (= **gurðjan*; jfr got. *gaurdans* till *gairdan*). Detta **gerðjan* har då haft båda betydelserna inhägna och omgjorda, hvilka ju lätt kunna återföras till en grundbetydelse (så ock *girði* båda betydelserna inhägnad och gördel). Möjligt är emellertid, att i den förstnämda betydelsen *girða* verkligen uppkommit genom en nyare utveckling ur *gerða* (af **garðjan*), i hvilket fall måhända *g* bör anses ha framkallat *i* af *e*, liksom ofta i ags. (jfr s. 256 n. 2). Ett fall, som knappast kan förklaras på annat sätt, är fno. *gista*, *gisting*, för hvilka man skulle vänta **gesta*, **gesting* (af **gastja*, **gasting*; jfr mhty. *gesten*, pret. *gaste*), men hvilka senare i fno. aldrig, ej ens i de älsta källor, förekomma. I fsve. finnes emellertid *gæsta*, *giæsta*, *gesta* (ÖGL., VGL. III, Cod. Bur.) jämte *gistæ*, äfvensom *gistning* (VGL. IV). Att detta *gista* skulle ha uppkommit genom öfvergång från **gestja* (af **gastja*) till **gistja* genom inverkan af *j*, liksom vida senare i fsve. *sighia* af *sæghia* m. fl., synes mig föga antagligt, då eljest intet dylikt fall i fno. kan uppvisas; snarare är här, som sagdt, att se inverkan af *g*[1]). Ett tredje fall, där detta synes böra antagas, är fno. *girzkr*, jämte *gerzkr* (se Egilsson, Lex. Poet.), af **garðiskr*.

Om sålunda i fno., utom formerna på *-indi* af *-endi*, *-andi*, inga säkra ex. på denna inverkan af *i*, *j* till förvandling af föregående *e* (genom *i*-omljud af *a* uppkommet) till *i*, erbjuda däremot nyare norska munarter flere ex. härpå. Sålunda finnas här, utom ofvan anförda *sigja* och *tigja*, former som *silju* af fno. *selja* (= **salhja*), *ivju* jämte *evju* (fno. *efja* af **afja*, jfr

---

[1]) Månne till uppkomsten af *i* i *gista* den omständigheten kan ha bidragit, att *i*-omljudet af *a* till *e* i *i*-stammen *gestr* stod så enstaka, att *e* senare här blef uppfattadt såsom varande af samma slag som *e* i *nest*, *brestr* o. d.?

Digitized by Google

ock *ava*, *ave* i fsve. folkspråk), *sligjin*, *drigjin* af fno. *sleginn*, *dreginn*, *sligjil* af ett fno. **slegil* (af **slagil*, jfr sve. *slaga*; *slegil* fins i andra no. munarter och fhty har *slegil*), *firill* af fno. *ferill* (= **farill*, jfr *förull*), m. fl.[1]) [De anförda ex. äro hämtade från Aasen, Norsk Gram., § 122].

Vi hafva af det föregående sett, af hvilken stor betydelse för den germaniska ljudläran lagen om öfvergång af *e* till *i* på grund af inverkan af följande *i*, *j* är, och hurusom denna ljudöfvergång på germaniskt språkområde är första upphofvet till en för de germaniska språken så genomgripande och karaktäristisk ljudlag som den om *i*-omljudet. Ganska märkligt är det nu att se, att första början till denna ljudlag, eller öfvergången från *e* till *i* genom inverkan af *i*, *j*, äfven återfinnes inom öfriga språk af den indoeuropäiska familjens europäiska gren, ehuruväl det i dessa stannar vid denna första ansats och någon fortsatt inverkan af *i*, *j* på andra föregående vokaler ej röjs (jfr dock s. 295 n. 2 o. 297 n. 1).

I grekiskan antager Curtius (Gr.[4] 702) inflytande af *ι* på föregående *ε* uti orden ἴδιος (af *σϝεδιος, jfr Gr.[4] 617) och σφισί (af *σφεσι). Samma förklaring synes mig böra användas vid åtskilliga andra grek. ord, hvilkas *ι* Curtius tillskrifver föl-

---

[1]) Den nu med ex. från flere språk uppvisade utvecklingen *a-ä-e-i*, framkallad genom inverkan af följande *i*, *j*, har en slående motsvarighet i en utvecklingsserie *o-u-y-i*, också framkallad af *i*, *j*, hvilken finnes i några fall i fno. Så blef af **forir*: **furir* — *fyrir* — *firir*, så ock **ofir* — **ufir* — *yfir* — *ifir*; **þonkjan* — **þukkja* — *þykkja* — *þikkja*, **skoldi* — **skuldi* — *skyldi* — *skildi* (pret. konj.; om formen med *i* se Cleasby och Vigfusson IED. s. XXXV sp. b); så står väl äfven *skikkja* för ett **skykkja*, jfr sve. *skynke* och munarters *skunk*, öfverkjortel enl. Rietz. [I *mindi*, pret. konj., och *minni*, mynning, jämte *myndi*, *mynni* har väl *n* + kons. bidragit att framkalla *i* af *y*; jfr *minnask*, kyssas, för **mynnask*]. I dessa fall synes mig nämligen icke en godtycklig växling mellan *y* och *i* föreligga (så Wimmer, Fno. Forml. s. 24), utan rotens *i* är här säkerligen uppkommet genom en art af nytt *i*-omljud.

Digitized by Google

jande dubbelkonsonant, såsom *ῥίζα* af **ϝρεδια*-**ϝριδια*, *ἵζω* af **σεδιω* -*ἰδιω* (dubbelformer med *ε* och *ι* har *ἕζομαι*-*ἵζομαι*), *νίσσομαι* af **νεσιομαι*, *ἴσθι* bredvid *ἐστί*, *χθιζός* af **χθεδιος* m. fl.[1]).

Från latinska språket kunna talrika ex. uppvisas på ifrågavarande inverkan af *i*. Corssen anför (Ausspr. d. Lat.[2] II, 355,359,362) ex. som *Sicilia* af *Sikelia*, *familia* af det äldre *famelia*, *prosicia* af **prosecia*, *spicio* jämte *specio*, *tibi* af **tebi* (umbr. *tefe*) m. fl.[2]).

I umbr. *ist* för **esti* jämfördt med *estud* (lat. *esto*) ser Bugge (KZ. XXII, 451) denna samma inverkan af ändelsens *i* på rotens *e*.

Äfven i forniriskan torde denna inverkan af *i* böra antagas (jfr Schleicher, Compend.[3] s. 112[3])), t. ex. *cride* af *kerdia*- (jfr grek. *καρδία*), *siniu* kompar., äldre (men posit. *sen*; jfr got. *sinists*) m. fl. (jfr ock Zeuss, *Grammatica celtica*, ed. altera cur. H. Ebel, Berol. 1871, s. 10).

---

1) En intressant motsvarighet till den ofvan (s. 152) uppvisade fhty. ljudlagen om inverkan af *u* till förvandling af föregående *e* till *i* lemnar äfven grek. i några fall. Så antager nämligen Curtius (Gr.[4] 702), att *υ* framkallat *ι* af *ε* uti *ἱδρύω*, *Ἐρινύς*, *πίσυρες* och möjligen i *πίτυλος*.

2) Bugge vill äfven i lat. finna spår af *i*-omljudet af *a* till *e*, nämligen i *gressus* af **graditus* till *gradior*, *fessus* af **fatitus* till *fatisco* (se KZ. XXII, s. 451). — Jag nyttjar tillfället att här påpeka en annan intressant motsvarighet mellan den latinska och den germaniska vokaliska ljudläran i ett fall, som här förut med hänsyn till den germaniska språkstammen blifvit underkastad en utförlig undersökning, nämligen frågan om inverkan af *r* till kvarhållande och framkallande af föregående *e* och *o*. Ex. på att *r* skyddar föregående *e* och *o* från i för öfrigt analoga fall inträffande öfvergång till *i*, *u* lemna genitivformer som *pauperis*, *Cereris*, *veteris*, *generis* (men *præsidis* af **præseds*, *principis* af *-ceps*, *capitis*), *corporis*, *temporis* (men nom. *corpus*, *tempus*; jfr *consul*, *-sulis*), likaså *melior* men *melius*, *legeris* men *legis*, *legitur*, *peperi* men *cecidi*, *tetigi*. Ex. på att *r* framkallar *e* och *o* af *i* och *u* lemna genitivformer som *cineris* af *cinis* samt *fore* af √*fu* (så enl. Corssen, Ausspr. d. Lat.[2] II, 149; enligt andre = **foure*) och möjligen så ock *fores* af **fures* (jfr grek. *θύρα*; se ock här förut sid. 175 not).

3) Det af Schleicher här anförda ex. *ithim* kan, efter hvad nedan s. 299 påpekas, ej brukas som bevis. — Äfven i fir. framkallar *u* *i* af *e*, t. ex. *biru* af **beru* (fero), jfr plur. 1 pers. *-beram*; så väl ock *il* af **pelu* (got. *filu*; jfr Fick, W.[3] I, 666).

Digitized by Google

I de **slavisk-litauiska** språken har äfven *i* denna ombdande inverkan på föregående *e*. Från **fornslaviskan** har man de tre bekanta inperativformerna *rĭci* (till pres. *rekq*), *pĭci* (pres. *pekq*) och *tĭci* (pres. *tekq*; jfr Leskien *Handbuch der altbulgarischen* (*altkirchenslawischen*) *Sprache*, Weimar 1871, § 5). — — I **litauiskan** och **lettiskan** är, så vidt jag vet, denna inverkan af *i* hittils ej uppmärksammad. I flere fall synes den emellertid här böra antagas. Så i *i*-stammar, där mycket ofta rotens ursprungliga *a* återfinnes som *i*, hvilket närmast utgått från *e*. Ex. härpå lemna de litau. *pilìs* (jfr grek. *πόλις*), *pirtìs*[1]) (jfr verbet *periù*, *pérti*), *kìrmis*[1]) (men lett. *zērms* enl. Fick, W.[3] I, 522; jfr skr. *kṛmi*, lat. *vermis* för **cvermis?*) *svirtìs* (jfr *svérti*, *svaras*), *smiltìs*, *szirdìs* (jfr fir. *cride*, hvarom se ofvan), m. fl.; så ock de lett. *pi'ls*, *pi'rts*, *smi'lkts* (jfr *smalks*), *si'rds*, *si'lts* (jfr inf. *zelt*, rot *kal*) m. fl. (se Bielenstein, *Die Lettische Sprache*, Berlin 1863, 1864, I, 272, II, 4). Så väl ock stundom i *ja*-stammar, t. ex. litau. *żìrnis*[1]) (af *gernia-*; jfr fslav. *zrŭno* för **gerna*, germ. **kernan* i fhty. *kerno*, fno. *kjarni*), *kìrvis* (af *kervia-*, yxa; jfr fno. *hjörr* = **hervas*[2])), lett. *firnis*,

---

[1]) Af orden *pirtìs*, *kìrmis* och *żìrnis* finnas finska lånord med *e*, *ä*; så har finskan *kärmé* = *kìrmis*, *herné* = *żìrnis*, och wepsiskan har *pert* (men fi. *pirtti*) = *pirtìs* (se Thomsen, *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske*, København 1869, s. 48, 83). Åt minstone de båda första finska orden skulle väl kunna ha ursprungligt *e* — ej, som Thomsen a. st. s. 48 förmodar, »af i fremgået» — och sålunda hänvisa till äldre litau. former **kermis*, **gernis*, i hvilka afledningens *i* ännu icke framkallat *i* af *e* uti roten. Fi. *pirtti* skulle då vara ett yngre lånord, än de båda andra. — Med detta mitt antagande jämför Thomsen, a. st. s. 108, där det påpekas, att enskilda förlitauiska former kunna uppvisas bland de finska lånorden från litau. (t. ex. former med *ai* = litau. *ė*).

[2]) Det got. *hairus* får väl antagas vara en yngre bildning än den nordiska och hafva uppkommit genom öfvergång från *va*-stam till *u*-stam (jfr Lundgren, Subst. St. s. 47 följ.). — Den ofvan gjorda sammanställningen mellan litau. *kìrvis* och germ. **hervas* återfinnes ej hos Fick, som med det senare — efter Benfey — blott jämför skr. *çaru* (W.[3] 35, W.[3] III, 67). Jämförelsen med *kìrvis* synes mig emellertid fullkomligt berättigad och återfinnes hos Förstemann, Gesch. I, 69. Got. *hairus* bör därför utgå från J. Schmidts förteckning på »Worte, welche bisher nur in den deutschen und arischen sprachen nachgewisen sind»

Digitized by Google

zi'rwis[1]) m. fl. Möjligen bör på samma sätt *i* uti många verbalbildningar förklaras. Infinitivändelsen *-ti* i litau. (liksom i fslav.) är, som kändt, en kasusform (sannolikt dativus; se W. Millers uppsats *Ueber den letto-slavischen infinitiv* i Kuhns Beitr. VIII, 156 följ.) af substantiviska stammar på *-ti*. Då nu ytterst ofta infinitivens rotvokal är *i*, medan den i pres. ind. är (af *a* försvagadt) *e*, synes det ligga nära till hands att anta, att i inf. ändelsens *i* framkallat öfvergång från *e* till *i* i roten på alldeles samma sätt, som i ofvan anförda substantiviska *i*-stammar af mig blifvit antaget. Talrika ex. på nu afsedda vokalskifte lemnar andra klassens tredje underafdelning — indelningen efter Schleicher, *Litauische Grammatik*, Prag 1856 — af de litau. verben, såsom *kertù* (pres. ind.) *kìrti* (inf.)[2]), *velkù vìlkti*, *gemù gìmti* (ytter-

---

(se J. Schmidt, Verwandtschaftsverhältn. — jfr ofvan s. 2 — s. 50—51). — Jämförelsen med det sanskritska ordet kan åter vara något tvifvel underkastad, då sskr. ç (= indoeuro. *k* enligt Fick, ES., *k'* enl. Ascoli, *Vorträge über Glottologie*, I, Halle 1872, s. 48, 70, k_2 enligt Havet, *Revue critique* 23 Novbr. 1872, *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, T. II, 268 f., *Revue critique* 7 Mars 1874) ej i regeln motsvarar litau. *k*, lett. *s*, utan litau. *sz*, lett. (preus., fslav.) *s*; *kìrvis* skulle emellertid kunna vara ett undantag härifrån, lika väl som litau. *pekus*, preus. *pecku* och några få andra ord (se Ascoli, a. st. s. 46, Fick, ES. s. 4—5).

[1]) Bielenstein anför (Lett. Spr. I, s. 173) några intressanta ex. på inverkan af *i*, *j* på föregående *a* till dettas förvandling till *e* i lett. — Äfven är det en allmän regel i lett., att *i*, *j* inverka på föregående *e*, så att detta får ett slutet, spetsigt ljud; se Bielenstein, I, 40, 173. Båda dessa föret eelser passa väl till samman med den af mig antagna öfvergången af *e* till *i* framför *i* i lett., ehuru väl denna senare ljudutveckling väl bör antagas hafva försiggått under tiden för den litauisk-lettiska språkenheten, då den i de allra flesta fall är gemensam för litau. och lett. — Till de båda nyssnämda, beslägtade ljudföreteelserna i lett. finnes däremot intet motsvarande i litau., så vidt jag vet.

[2]) Äfven pret. af här anförda verb ha *i*: litau. *kirtaú*, *vilkaú*, *gimiaú mìlzau*, lett. *zi'rtu*, *wi'lku*, *dſimu*. Denna omständighet kan emellertid icke i ringaste mån rubba det af mig ofvan gjorda antagandet, att det är infinitivens ändelse *i*, som framkallat rotens *i*; ty det litau. pret. har i regeln samma stam som infin. och är sannolikt en nybildning af infinitivstammen (jfr Schleicher, *Lituanica* i Wiener Akad. Sitz. Berichte, Phil.-Hist. Classe, 11 Band, 1853, s. 117—118). — Att i många andra fall i litau. och lett. *i* står för äldre *e* i roten, utan att denna utveckling kunnat framkallas af ett följande *i*, är icke häller något skäl mot antagandet, att i andra fall, där *i* följer, just detta framkallat rotens *i*; på samma

Digitized by Google

ligare ex. hos Schleicher, Lit. Gr. s. 238—9); på samma sätt väl *meleu milzti* och andra enstaka fall. I lett. höra hit verb efter andra klassen — enligt Bielensteins indelning —, af hvilka de flesta motsvara nyss afsedda litau. verb af samma klass; ex. *ze'rtu zirst* (inf:s *i* bortfaller i lett.), *we'lku wi'lkt*, *dfemu dfi'mt*[1]).

I samtliga språkfamiljer tillhörande den europäiska grenen af den indoeuropäiska språkstammen röjer sig altså inverkan af *i* på föregående *e* till detta senares förvandling till *i*, men endast på det germaniska språkområdet har häraf en genomgripande lag utbildat sig; i de öfriga språken kunna vi endast tala om en sporadiskt uppträdande böjelse för samma ljudutveckling. Detta är icke det enda fallet, där den germaniska språkfamiljen på detta sätt genom likformig och regelbunden utveckling utmärker sig framför öfriga beslägtade europäiska språk.

---

sätt ha ju got. och alla öfriga germanspråk att uppvisa många af *e* uppkomna *i*, som icke framkallats af något följande *i*, *j*, utan att detta förhållande kunnat hindra oss från att inse, att i talrika andra fall ett *i*, *j* framkallat rotens *i* (jfr s. 265 n. 2). I ett fall i litau. kan detta *i* bero på likdaning efter en form, där verkligen ett ändelsens *i* framkallat rotens; i sådana verb som *mirsztu mirti* kan inf:s *i* ha inträngt i pres. — — Månne ej i sådana verb som *spiriù spirti* det presensbildande *j* bör anses ha framkallat rotens *i* i pres.? — Att åter i litau. och lett. i talrika fall rotens *e* kvarstår framför ett följande *i*, *j* kan ej häller vara något bevis mot mitt ofvan gjorda antagande, då detta blott förutsätter en sporadisk inverkan af *i*, alldeles som i lat., grek. och fir., där ju äfven i talrika fall *e* kvarstår framför följande *i*, *j*.

[1]) I alla dessa verb har således pres. bibehållit den äldre vokalen *e*, och man får icke med Bielenstein (Lett. Spr. I, 346) fatta detta *e* såsom »gesteigert» af inf. och pret. *i*, ej häller med Schleicher (Litau. Gr. s. 238) såsom »verstärkung». — Då jag i denna afhandling flere gånger med anledning af förklaringar af fslav. och litau. former hänvisat till Leskien, hvars utmärkta föreläsningar öfver litauiska och fornslaviska jag tvänne semestrar haft lyckan att åhöra, är det min skyldighet att här påpeka, att alt hvad här s. 296—298 framstälts, helt och hållet är mina egna förslagsmeningar.

Digitized by Google

Tillägg och rättelser.

Sid. 1[8—10] Här hafva genom förbiseende af mig några ord kommit att kvarstå, hvilka icke äro på sin plats i det sammanhang, de nu stå, och icke passa till den lydelse, som detta första stycke vid den slutliga redigeringen fått. De ord, som böra utgå, äro r. 8 för den, r. 9—10 från gemensamma perioden till och med urspråket. Dessa tre raders lydelse blir altså: till *e*-ljud inom den europäiska grenen af den indo-europäiska språkfamiljen och att detta från *a* försvagade o. s. v.

S. 1s Här borde äfven K. J. Lyngby hafva nämts, hvilken Antiquarisk Tidsskrift, udg. v. Kgl. Nord. Oldskr. Selsk., årg. 1858—1860, s. 246—7 yttrar: «Eftersom — roden er STAL og *stela* ligger nærmere STAL, end *stila* vilde göre, er det måske rimeligere at antage, at *stelan* på det for alle gotiske sprog fælles trin er udviklet af STAL, således som E. Jessen mener.»

S. 3[9] Orden «fir. *ithim*» utgå. Sammanställningen är af mig hämtad från Fick, E. S. s. 185 och återfinnes ännu hos Fick, W.[3] III, 14. Betänkligheter hafva dock yttrats mot det forniriska ordets sammanförande med *edo*, *itan* m. fl. — lat. *d*, got. *t* kan i fir. ej bli *th* — redan hos Curtius, Gr.[4] s. 239. Kompetente keltiske språkforskare hafva ock på allra senaste tider enats uti att förkasta den gamla härledningen af nämda fir. ord, hvilket i stället nu föres till en indoeuropäisk rot, börjande med *p* (se Windisch, *Verlust und auftreten des p in den celtischen Sprachen*, Kuhns Beitr. B. VIII, H. 1, s. 5—6; Stokes, *On the celtic additions to Curtius' Greek Etymology*, Kuhn Beitr. VIII, 3 [Berlin 1875], s. 329—330; jfr ock J. Rhys, *The loss of indoeuropean P in the celtic languages*, Revue Celtique Vol. II, Nr. 3, Févr. 1875, s. 322). — I stället för det sålunda utgående forniriska ordet kunna till jämförelse med öfriga indoeuropäiska språk åtskilliga andra keltiska bildningar af den ursprungliga roten *ad*, alla närmast utgående från rotformen *ed*, anföras, såsom fir. inf. *edam*, futur. el. konj. depon. *estar*,

Digitized by Google

estir (edit), part. pret. *eass* (för *es*, jfr lat. esus) enl. Windisch (a. st. s. 6), fornvälska *esicc* («eaten») af *ed-tîcio*, enl. Stokes (a. st. s. 330).

S. 3^{4} Oaktadt upprepade rättelser i korrekturen har det anförda lit. ordet kommit att sakna akut accent på *e*.

S. 5^{20} Efter «got. *fairneis*» kan tilläggas: «i fhty. i *firni*».

S. $5^{10, 14, 18, 26}$ Framför *birhtjan* (så i st. f. *birtjan*), *dirfja*, *firnja*, *firinn* saknas *, som däremot står onödigt r. 6 uppifr. vid *berga-*.

S. 5_{11} Graff är här och i det följande förkortning af *Althochdeutscher Sprachschatz* v. E. G. Graff, I—VI, Berlin 1834 —1842 samt Massmanns *Index* därtill (Berlin 1846).

S. 5 n. 3. Ett med *lengi* alldeles likartadt fall i de nordiska språken hade kunnat till ytterligare belysning anföras, nämligen det till adverb och preposition (med genit.) stelnade gamla neutrala substantivet *til*, som ännu i fno. i flere konstruktioner (såsom i *til vel*, Hávamál v. 61, *ganga til svefns*) kan sägas stå på öfvergången från subst. (hos Fick, W.^{3} III, 119 jämföres fhty. *zil*, nhty. *ziel*).

S. 6. Vid *giptja*, *girniþa*, *Irpja*, *kirnja*, *kvirrja* skall * stå.

S. 6_{28} Ett annat uttryck, däri *länge* förekommer styrdt af prep., är det gottländska *langt um länje*, t. ex. *langt um länje sd kâm han heit*, slutligen (efter lång väntan) så kom han hit; för denna upplysning har jag Prof. C. Säve att tacka.

S. 6_{30} Här kan tilläggas, att äfven ffri. har ett *lentse* = *lengi* samt att ags. har fem. *lengu* (= **langju*) enligt den allmänna regeln om got. och fno. fem. substantivers på *in* motsvarighet i ags. (jfr got. *bairhtei*, fno. *birti* — ags. *beorhtu*, *birhtu*, *byrhtu*, got. **alþei*, fno. *elli* — ags. *äldu*, *yldu*, m. fl.) En gemensamgermanisk fem. stam *langjâ-*, hvilken saknas hos Fick, W.^{3}., kan därför uppställas. — I sammanhang härmed kan till rad 15 nedifr. i samma not tilläggas, att ett fno adv. *langi* upptagas hos Fick W.^{2} 852 och W.^{3} 264, hvilket dock ingenstädes kan uppvisas i fno. (är förmodligen tryckfel för *lengi* hos Fick), ehuruväl, som jag a. st. påpekat, ett nord. adverb *langi* verkligen måste ha funnits.

Digitized by Google

S. 6_7 Formen *kerfi* anges i IED. vara nyisländsk; det kan därför förtjäna påpekas, att äfven no. folkspråk ha ntr. *kjerve*; fsve. har det svaga masc. *kärfve* (= *kerfan-*). — Hvad som yttras om det skotska *carf* utgår, då detta ord ej hör hit, utan till ty. *kerbe*. — Grundbetydelsen till *kärfve* är väl något afskuret; roten blir då den samma som i ty. *kerbe*, skåra, och en rotform med *a* liksom i fno. *kerfi* återfinnes så i det germ. starka verbet *kerban* — *karb* — *korbum-*, hvaraf ags. *ceorfan*- *cearf curfon* och starka former i flere andra germanspråk (se Grimms Wb. V, 560; de här anförda lågtyska formerna med *a* i inf., *karven* jämte *kerwen*, ha ingalunda ursprungligt *a*, utan ett senare af *e* framför *r* uppkommet [jfr ofvan s. 163 n. 1], liksom äfven det från lågty. lånade sve. *karfva*, äldre *kerua*).

S. 7^3 Orden framför dubbelkonsonant utgå; jfr den förklaring, som s. 286 n. 3 lemnas af *i* i fno. *kvirr*.

S. 7^{9-11} Orden från *nið* till *neðarr* utgå, då *i* i *niðr* måste anses vara ursprungligt (jfr Fick, W. III, 162), och *e* i *neðan* häraf uppkommet genom en ovanlig fno. ljudutveckling, hvartill endast några få motsvarigheter finnas (jfr Bezzenberger, A-Reihe s. 27—28).

S. 7^{12} Det må anmärkas, att *a* i sve. *kvarn* ej kan få något stöd af nyisl. *kvörn*, gen. *kvarnar* (hvarom se IED.), hvilken form aldrig fins i det gamla språket och tydligen är uppkommen genom en nyare analogibildning, sedan i nom. *kvern*, enligt vanligheten i nyisl., *ve* blifvit *vö*.

S. 7_8 Med växlingen mellan fno. *milti*, neutral *ja*-stam, och fsve. *mialti*, mask. ren *an*-stam, jfr den mellan fhty. *hirni*, ntr., och fno., fsve. *hjarni*, sv. mask., hvarom se s. 17.

S. 8_{29} Står «Ksl. *netij*» läs «Fslav. *netijĭ* [den förra mindre rätta (yngre) formen är hämtad från Fick, W. a. st.]

S. 8 n. 3. I några norska munarter finnes än skillnad mellan *regn* och *rigna* (se Aasen, Ordb.). — Det bör tilläggas att äfven ags. har dubbelformer af detta verb, näml. *rignan* (en gång hos Grein), *rinan* pret. *rinde*, *rynde* (Bosworth) = got. *rignjan*, *rignida*, samt *regnjan*, *rênjan*, pret. *-ode* (Grein) =

Digitized by Google

fhty. *reganôn* [hit böra kanske de af Bosworth angifna presensformerna »*regnan*, *hregnan*» föras, och deras *e* bör då icke, såsom här förut s. 165 skett, anses stå för *i*].

S. 9^{7} Hos Fritzner såväl som i IED upptages ett *verkja* jämte ett *virkja* i betydelsen *värka*. Det förra står väl för ett **varkjan* (jfr den subst. stammen *varkja-*); fsve. har ock ett *værkia*, *værkte* (Rydqvist, I, 208) och sve. munarter ett starkt verb *värka* — *vark* (nybildning?).

S. 9^{9} Flere ex. kunna tilläggas, såsom *lé-rept*, ntr., men *ript* (fem. *i*-stam) och *ripti* (ntr. *ja*-stam; jfr grek. *ῥάψις* = **ῥαπτις*, samt Fick W.[3] III, 254), *Verma-land* men fsve. *wirmilskogher* (Schlyter, Vestgötalagen s. 74, n. 27), *þilir* men *þela-mörk* (jfr *Rygir* men *Roga-land*) m. fl.

S. 9^{9} Det är uppenbarligen ett tryckfel, då IED. uppger *arfþegi* vara *jan*-stam. Både Lex. Poet. och Jonsson ha *arfþega* i obl. kas., och de enkla *þegi* så väl som *heimþegi*, *farþegi* äro enligt IED. rena *an*-stammar.

S. 9_{7} I st. f. *verkja* läs: fs. *wirkjan* (s. 237, n. 1).

S. 9_{1-2} Orden »Månne ej — — uppfattas» utgå.

S. $10^{1-2, 4}$ Orden *herdir* — — *berhting* samt *ógir* — — *ljósing* sakna *.

S. 11^{11} Till utrymmes sparande har jag här icke upptagit de sannolika mellanstadierna med *-iz* och *iʀ* (lent *s* och slut-*r*).

S. 11_{17} Läs: **hjalp* — **hilpr*.

S. 11_{8} Runformen *stąt*ʀ synes mig med sitt »af *z* udviklede ʀ» snarare tala för den åsigten, att här är analogibildning efter 2:a person, än för den, att här *þ* gått öfver till ʀ; något säkert bevis lemnar denna form naturligtvis icke för någondera åsigten.

S. 12^{3} Läs *help* — **hilpr*. — Man kunde här invända, att sedan *help* — **hilpr* blifvit *help* — *helpr*, brytning bort inträda likso m i inf. och pres. plur. Att detta icke skett, synes mig böra förklaras på följande sätt. De talrika fall i språket, då genom *i*-omljud vokalen i pres. ind. sing. blef en annan än vokalen i inf. och pres. ind. plur., måste helt naturligt framkalla

Digitized by Google

en benägenhet att äfven genom andra medel i sådana fall, där *i*-omljudet tidigare försvunnit, åstadkomma en vokalisk olikhet mellan anförda former. Detta kunde i ifrågavarande fall lätt ske genom att brytningen ej fick göra sig gällande i pres. ind. sg., där vokalen *e* sålunda får utseende af att vara *i*-omljud af *ja* i inf., liksom *e* af *a* i *el* — *ala*, *æ* af *á* i *blæs* — *blása* o. s. v.

S. 12[18] Några ex. kunna tilläggas, såsom *réttir* plur. af *u*-deklin. (af *réttr*, sjögång, till *reka*), *rétting*, (*van-*) *rétti*; hit får väl ock räknas den ursprungliga fem. *i*-stammen *vehti-*, hvaraf *vættr* (jfr Wimmer, Fno. Forml. § 56, anm. 3 samt § 42, a) anm. 3), som dock äfven, egendomligt nog, har en biform med *í*: plur. *vítr* (jfr *sút* och *sótt*, hvarom ofvan s. 172 n. 6).

S. 12[11] Att *léttr* verkligen bör hit, synes mig säkert; en annan förklaring af dess *é* finnes dock. J. Schmidt (i *Zur Geschichte des Indogermanischen Vocalismus*, I Abtheilung, Weimar 1871, s. 52), Bezzenberger (A-Reihe s. 27) och Fick (W.[3] III, 264) antaga till grundform för ordet *lenhta-*, och Bezzenberger förklarar (a. st.) uttryckligen det nord. *é* hafva uppkommit ur *e*, som här ej skulle öfvergått till *i* framför *n*. Äfven med erkännande af en ursprunglig grundform *lenhta-* synes mig dock en yngre gemensamgermanisk grundform *lihta-* böra antagas härur hafva utvecklat sig. De skäl, som förmå mig till detta antagande, måste jag, på grund af det knappa utrymmet, uppskjuta att framställa, men hoppas snart kunna återkomma härtill. Blott det tillägger jag, att J. Schmidt i den, kort innan detta nedskrifves, mig tillhandakomna andra afdelningen af sin Vocalismus (Zur Geschichte etc., II Abt., Weimar 1875,) nu mer äfven antar en germanisk grundform *líhta-*.

S. 12[10] Ett ytterligare ex. är fno. *þéttr*, som ej står för *þehta-*, såsom man plägar antaga (så Fick, W.[3] III, 128), utan för *þéhta-* af gemensamgermaniskt *þîhta-* af *þenhta-*, liksom *lihta-* af *lenhta-*; endast på detta sätt kan det långa *i* i mhty. *dîhte*, nyhty. *deicht* (jämte *dicht* med förkortad vokal), nyeng. *tight* (= *teit* för *theit* af ett **þîht*, hvaraf eng. munarters

Digitized by Google

thite, *thyht*; jfr E. Müller, *Etymologisches Wörterbuch der englischen Sprache*, 2 Th., Coethen 1867, s. 467) förklaras. Ordet har enligt min tanke intet att göra med lat. *tectus*, hvarmed det dock allmänt sammanställes (så Fick, W.[3] I, 823, och III, 128), utan synes böra föras till roten *þang*, spänna, sammandraga (se Fick, W.[3] III, 129) — härmed stämmer betydelsen väl, som man finner —, hvaraf alltså dels ett *þanhta-* (fno. *þáttr*, fhty. *dâht*, se Fick, a. st.) dels ett *þenhta-* (fno. *þéttr*, mhty. *dîhte*) bildats [1]).

S. 12_8 Äfven Bezzenberger, A-Reihe s. 42, antar i former som *gefr* inträngande af vokalen från 1:a pers.

S. 12_5 *þluhtan-* bör väl knappast anses vara den äldre formen till *flohtan*, utan snarare det got. *þ* i *þliuhan*, *þlauhs* vara yngre och uppkommet af *f* (jfr Fick, W[3]. III, 194).

S. 13^3 Äfven kort *i* har i fno. i några fall genom en senare öfvergång blifvit *e* framför *h*; så det s. 179 anförda *lénn* af **lihanar*, så ock *né* = got. *nih* (mer om detta ord en annan gång). — Man må nu icke anföra dessa fall, då *i* blifvit *e* och *í é* framför *h* såsom bevis — jag har hört muntliga yttranden af sådant innehåll — för att äfven i **rehtja* och dylika fall *e* måste ha uppkommit genom en nyare öfvergång från *i*. Så framt andra vigtiga skäl tala för att *e* i **rehtja* städse kvarstått, så behöfva dessa andra öfvergångar ingalunda strida häremot, utan dessa kunna tvärt om tjäna som ytterligare bevis för att i fno. en gammal benägenhet hos *h* funnits för *e* i st. f. *i*, hvilken i fno. visar sig, dels a) därigenom att *e* af *h* i *rehtja* hindras från att öfvergå till *i* framför följande *j*, dels b) genom att de få kvarstående *ih* öfvergå till *eh*, dels c) genom att *îh* öfvergår till *êh*. Dessa andra vigtiga skäl för antagandet, att *e* i **rehtja* ständigt kvarstått, äro: dels a) förhållandet med *-eh-* framför *i*, *j*

[1]) Schmidt synes antyda samma förklaring i Vokal. II, 410 genom hänvisningen äfven för »*dicht*» till Vokal. I, 52, där dock blott *liht* behandlas. — Jag tillägger här, att ett minne af det af mig ofvan antagna gemensamgermaniska *þîhtas* synes fortlefva i finska *tihtiä*, hvarom se Thomsen, Got. Spr. Indfl. s. 154.

Digitized by Google

i andra germanspråk, där *e* ofta kvarstår, hvarom här förut afhandlats, dels b) det analoga kvarståendet af *o* i *-oh-* framför följande omljud verkande *i* i *dohtrir* — *dætr*, **flohjan* — *flæja* (genom nyare öfvergång *flýja*, se IED.), **drohtis-drótt* [men **ortis* — *urt*, se s. 284], dels c) den gemensamgermaniska öfvergången från ursprungligt *i* och *u* framför *h* (hvilken här förut uppvisats), hvarigenom det måste bli vida sannolikare, att *e* i **rehtja* kvarhållits genom samma fortfarande benägenhet hos *h*, än att denna benägenhet skulle ha gått förlorad en tid och sedan återkommit (då man skulle fått **rehtja* — **rihtja* — **rehtja*! jfr s. 12[15–20]). — Jag vill här tillägga, att öfvergången från *í* till *é* i ett fall synes bestämdt vittna emot en öfvergång **rehtja* — **rihtja*. Af *líhtja* har nämligen blifvit *lêhtja* (hvaraf **léttja* — *létta*, liksom **hahtja* — **háttja* — **hættja* — *hætta*), hvilket synes ytterligare bevisa, att en inverkan af *i*, *j* på vokalen framför *h* ej funnits i fno. Härmed må jämföras de analoga fallen, då **ûhira* blir **ôhira* (hvaraf *æri*) och **þûhti* blir **þôhti* (hvaraf **þótti* — *þætti*) oaktadt följande *i* (jfr ofvan s. 174). — Jag anmärker här i största korthet, att af J. Schmidt i andra delen af Vocal. finnes framstäld en helt ny teori öfver uppkomsten af *é*, *o* ur *í*, *u* framför *h* samt af *é* ur *eh*, hvilken jag måste anse helt och hållet förfelad, utan att här kunna ingå på någon motivering af detta omdöme. Jag måste nöja mig med att påpeka enkelheten af min förklaring framför Schmidts.

S. 14 n. 1). I st. f. de tre sista raderna (»Härpå — — behandling») bör läsas: Alla germanspråks öfverensstämmelse visar ock, att öfvergången från **wersis* till *wers* redan är gemensamgermanisk.

S. 15 r. 6 uppifr. och följande. Den förklaring af formerna på *-ingi* utan *i*-omljud, som här lemnas, synes mig nu väl vågad. I ett fall, som här blifvit för knapphändigt utfördt, synes dock förklaringen af *-ingjan-* ur *-engjan-* = *-ängjan-* af *-angjan-* ganska antaglig. Att en grundform *arbangjan* kunnat kvarstå till *i*-omljudstiden (näml. då *a* blef *e*) och kunnat finnas jämte ett *arbinga-* (jfr Wimmer, Runeskr. Opind. s. 136) eller *arbingan-*

Digitized by Google

(jfr Bugge i T. f. Phil. VII 232—3) kan bero därpå, att en stam *arban-* med i oblika kasus städse bevaradt *a* (fno. *arfi*, sv. m.) fans i fno. jämte ett sannolikt befintligt *arbjan-* [1]) (got. *arbja* sv. m., *arbjo*, sv. f., fhty. *arpjo*, *erpjo*, sv. m., holl. *erve*). — Den sva. formen *erfingi* behöfver icke, som i not 1), förklaras som nybildning ur en stark form. — Det bör tilläggas, att äfven fsve. har både *aruingi* (ä. VGL.) och *ærwingi* (Upl. L.), *erfingi* (Gottl. L.). Emellertid är här alltid en möjlighet, att *a* kan ha uppkommit ur *æ* genom inverkan af *r* (jfr s. 7 n. 1).

S. 15 n. 2). Här hade bort hänvisas till Bugge i T. f. Phil. VII, 312; den af Bugge där gjorda förklaringen af suffixet *-inga* medgifver ej antagandet af ett **arbangjan*, hvilket icke dess mindre synes mig tillåtligt.

S. 15^{12}, ^{18}, ^{19} Läs: **bandengi*.

S. 15_{20}, $_{19}$ Läs: (**bandangjan* — **bandängi*).

S. 15_{17} Läs: förekommer.

S. 15_{6}, $_{7}$ Läs: **bandängi* — *bandingi*.

S. 16^{8} Står: (i *morgunn*), läs: (i *morgunn*, *morginn*).

S. 16^{10} Till styrkande af den stundom bestridda nordiska grundformen **hafaþ* hade Gottl. L:s *hafuþ* kunnat anföras.

S. 16_{15} Till behandlingen af *ja* vid *i*-omljud skall jag vid annat tillfälle återkomma.

S. 16_{19} Formen *hogynde* i Homilieboken har jag här anfört efter Rydqvist, II, 130. Den skrifves på de båda af Rydqvist angifna ställena i handskriften *hógynde*, *hógynda* (se Th. Wisén, *Homiliu-Bók*, Lund 1872, s. 100 r. 15, 142 r. 14). Då eljest aldrig *ó* synes nyttjas för *œ* — Wisén anför intet sådant ex. i företalet —, utan detta regelbundet återgifves med *ȯ*, synes det öfverensstämmande *ó* i båda formerna angifva, att här verkligen är samma *ó*-ljud som t. ex. i *hógliga*, och att sålunda ett fno. **hógandi* — **hógundi* verkligen funnits, såsom jag antagit [2]). På ett annat ställe i Homilieboken förekommer ett

---

[1]) Det i Skåne-lagen stundom förekommande *ærue* kan väl ej föras hit, utan är väl annat skrifsätt för det ojämförligt allmännare *arue*.

[2]) Rydqvist tolkar emellertid, Sv. Spr. L. IV, 85, »*hogynde*» med »*hœgindæ*».

Digitized by Google

hogende (Wisén, s. 64 r. 23), om hvars *o* Wisén (s. VI) anmärker, att det »undantagsvis står = œ». Sannolikare torde väl vara, att *o* här står för *ó* och att vi således äfven här ha en form utgången från grundformen **hógandi*. — Gottlandslagens *hugunda* (ej *hugundum*, såsom här ofvan s. 16₁₂ genom skriffel står) utgår väl från ett femin. **hugund*, **hógund* (ej ntr. pl. *hugundi*, såsom Schlyter, Gottl. L. s. 267 föreslår), som förhåller sig till fno. *hógyndi* liksom gottl. fem. *sannund* (jfr. ofvan s. 17 och nedan; Schlyter har äfven f., men tillägger: »vel *sannundi*, n. pl.?») till fno. *sannyndi*.

S. 17² Läs: **sannandja* — **sannundi*.

S. 17⁸ I gottl. fins ännu ett fem. *sannund* (enl. Prof. Säves meddelande).

S. 17₁₈ f. Förklarigen af *e*, *œ* i *erendi*, *œrœndi* är ej tillfredsställande. — Sådana ord som *apynja*, *vargynja* tala äfven emot att *y* kunnat inverka på *a*. — Med det på senare tider antagna skrifsätt har ordet formen *ørindi*, hvars *ø* Lyngby antar (T. f. Phil., II, 305) ha framkallats genom inverkan af andra stafvelsens *u* och tredje stafvelsens *i* på *a*. J. Schmidt antar (Vocal. II, 478) för detta svårförklarliga ord grundformen **arvjandi* af *arvj-andja-*, hvarur de fno. formerna möjligen låta förklara sig, men knappast de öfriga germanspråkens utan något omljud i rotstafvelsen, ej häller den ännu i gottlandsmålet lefvande formen *arundi* (enl. Prof. Säve). — Allehanda nya förslagsmeningar rörande detta ord förbjuder mig utrymmet att här framställa, utan må de en annan gång meddelas.

S. 17₁₀ Än hos Fick, W.³ III, 93, finnes ett »*hjarni*, n.» (!) fördt till en grundform »hvernja, n.» — Ett likartadt fel begår Förstemann, då han (Gesch. d. deut. Spr. I, 296) sammanställer *kjarni* (hvars *ja* visar, att stammen måste vara *kernan-*) såsom *ja*-stam med lit. *żirnis* (står oriktigt *zirnis*).

S. 18₁ Kanske bör **bjalga*, såsom Dr. Wimmer enskildt påpekat, antagas i st. f. **belga*.

S. 19⁵ Rotformen *skalg* fins utom i *skelgja* i det med

Digitized by Google

skjálgr (piscis) växlande *skálgi* (Snorre-eddan) samt i *skálg-elmir* (se Egilsson, Lex. Poet.).

S. 19[6] *Svalg* — *svelg* utgår, då här ett starkt verb finnes. I stället kan erinras om *sper-* och *spar-* i *spjör* och *spör*.

S. 19[19] Åt ett par hithörande men ej här behandlade, viktiga fall måste några ord egnas. — Fno. *elgr*, gen. *elgs* el. *elgjar* plägar väl vanligtvis, med ledning af lat. *alces*, grek. *ἄλκη* antagas utgå från en stam *algja-*, då dess *e* blir fullt regelrätt. Emellertid antager Fick, W.[3] III, 28 en grundform *elha* såväl för det nordiska ordet, som för de öfriga germanspråkens former, hvilka senare obestridligen utgå från en sådan grundform med *e*: ags. *eolh* (eng. *elk*), fhty. *elaho* (nhty. *Elch*). Äfven Wimmer, Runeskr. Oprind. s. 118—119, antar af *a* försvagadt *e* såsom den gemensamgermaniska rotvokalen och uppställer en grundform **elhjaz*. Med dessa båda förf. öfverensstämmer jag däruti, att *elh-* måste vara den germaniska rotformen, och jag kan icke godkänna Amelungs försök att antaga germaniska dubbelformer *elh-* (hvaraf de fhty., ags. orden) och *alh-* (hvaraf fno. *algi-* enl. Amelung) med någon ursprunglig olikhet i betydelsen (se Zeitschr. f. Deutsches Altert., Neue Folge, B. VI, s. 175). En ursprunglig germanisk *ja*-stam kan jag dock icke med Wimmer antaga; ty däraf skulle i fno. och fsve. nödvändigt blifvit *ilgr* (jfr ofvan *filla*, *gildi*, *hildr*, *hilmir*, *kilting*, *milkja*, *skildir*, *skilfingar*, *snilli*, *spillir*, *sylgja*), om den ock i öfriga germanspråk, efter hvad här förut s. 254—59 blifvit antaget, kunnat behålla sitt *e* i roten. Det sannolikaste synes mig därför vara att antaga, att den ursprungliga *a*-stammen **elhar* genom analogibildning efter de talrika *ja*-stammarne med föregående guttural — såsom med föregående kons. + *h*: **salhja*, hvaraf fno. *selja*, *volhja-*, hvaraf fno. *ylgr*, **marhjar*, **ferhjar*, hvaraf fno. *merar*, *fírar* [se ofvan s. 235 n. 1.], **forhja*, hvaraf fno. *fyra* — öfvergått till *ja*-stam, men så sent, att *j* ej längre hade kraft att inverka på rotens *e*. [En runinskrift från Upland har *ilhiastaþum* (Lilj. n:o 662, Dybeck, Sverikes Runurk.

Digitized by Google

II, 7, Upplands Fornminnesförenings Tidskrift IV, s. 11) med samma teckning af *e* som i *ir* (fno. *er*) och *þisi*, *þisa* (fno. *þessi*, *þessa*) men ock i *hili* fno. **helli* till ett fem. **hellr*, hvarför fno. har det svaga *hella* af stam *halljan-*, men fsve. har *hæll*[1]); detta *ilhia-* kan således lika väl vara *elgja-* som *ælgja-*]. Hos Björn Haldorson upptages ett *ilgia*, f. *älgko*, som vore högst anmärkningsvärdt såsom bevis på att *e* dock senare i isl. genom inverkan af *j* gått öfver till *i*, så framt ej detta ord är endast ett annat efter det nyisl. uttalet lämpadt skrifsätt för *ylgja*, som enl. Björn är antingen varginna eller *älgko*. Emellertid fins i en svensk munart ett *älgja* (Rietz s. 117), älgko, som kunde tala för att nyisl. *ilgja* verkligen vore ett annat ord än *ylgja* och = **elgja*. — Ett annat fall, som här måste uppmärksammas, är följande. Det gifves, som bekant, ett antal maskulina på *-ir*, d. v. s. gående efter samma böjning som ursprungliga *ja*-stammar sådana som *hilmir*, *mækir*, i hvilka *i*-omljud af rotstafvelsens vokal icke inträdt (jfr Wimmer, Fno. Forml. § 41), såsom *Fáfnir*, *Svafnir*, *Gusir*, *Þórir* (och både med och utan omljud *yllir* och *ullir*, *gyllir* och *gullir*, Egilsson, Lex. Poet.). Dessa måste väl antagas vara nybildningar efter denna deklination (ursprungligen tillhörande *an*-stammarne?). På samma sätt finnes nu i st. f. det väntade **gifir* ett subst. *gjöfir*, som dock blott förekommer en enda gång (Alvíssmál). Med sitt eljest oförklarliga *u*-omljud måste detta vara en med tanke på *gjöf* företagen ombildning af det svaga *gjafi*, gifvare. Likaså måste väl *gjörvir* för ett väntadt **girvir* vara en nybildning af *gjörva* (efter ett *gørvir*?). *Mjölnir*, *Fjölnir*, *gjölnir* äro däremot fullkomligt regelbundna, då de förutsätta stam-

[1]) Detta ord är uppenbarligen, såsom ofvan angifvits, en femin. *ja*-stam och är med orätt af Rydqvist, S. S. L. II, 62, sammanfördt med den rena *a*-stammen *hall*. Den ofvan anförda runinskriftens *hili* (= ett fsve. **hælli*) är ack. och motsvarar till formen alldeles den i samma inskrift förekommande dat. (*h*)*aiþi* af den fem. *ja*-stammen *heiþja-* (fno. *heiðr*). En ack. *heli* återfinnes äfven Lilj. 391, och *haili* (= **hælli*) Lilj. 1091.

Digitized by Google

marna *melunja-* (jfr fslav. *mlŭniji*[1]), blixt), *felunja-* och *gelunja-* (jfr *gjölnar*, gälar, = **gelunar*); så väl äfven *fjörnir*, af *ferunja-*.

S. 19_{11} Orden »*värka* (*verka*)» utgå.

S. 147_8 Ordet *baitrs* utgår, då ordet ju hör till en rot med ursprungligt *i*. — Det kunde ha anmärkts, att äfven Bugge i T. f. Phil. IX, 273 antar *ai* = *ĭ* i de anförda got. orden.

S. 148_{20} Läs **felu*.

S. 150_{8-9} Parentesen utgår.

S. 150_1 Formen *virði* förekommer enl. Lex. Poet. på två ställen till, näml. ännu en gång i Háv. (v. 116 hos Bugge) och i Grönl. Hist. Mind. I, 608. På det första stället i Háv. (v. 32 hos Bugge) är hdskr. otydlig, men Köbenhavnupplagan och Bugge läsa *virþi*. Den senare anför (i Tillæg og Rettelser till sin ed. af Sæm. Edda s. 394) ännu ett *virði* (äfv. dat.) och antar med särskild hänsyn till stället i Grágás (*at verði eðr at virði*) ett neutr. *virði*.

S. 151^4 Med IED. anges här och i det följande *An Icelandic-English Dictionary*, Oxford 1874.

S. 154. De här och i det följande anförda ordformer från olika tyska språk hafva i regeln blifvit diplomatiskt noggrant återgifna, då de hämtats från särskildt utgifna aftryck af handskrifterna, men med normaliseradt skrifsätt, då de af mig hämtats från lexikon. Smärre förseelser mot denna regel torde läsaren godhetsfullt ursäkta.

S. 155_{11} Det må anmärkas, att, under det Heyne i 5:te uppl. af Ulfilas ej å s. 428 upptager *milds* bland *i*-stammarne och sålunda genom angifvande af en nominativform *milds* i glossaren måste framkalla den oriktiga uppfattningen af detta ord som en ren *a*-stam (jfr Fick!), däremot i 6:te uppl. (s. 292)

[1]) Äfven *mlŭnijĭ* enligt Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindob. 1862—5; de anförda formerna utgå väl närmast från en stam *mŭlnija-* af *melnia-*, men flere slav. former af detta ord synas antyda, att en vokal (*ŭ*) utfallit mellan *l* och *n*, och att således äfven i fslav. stammen älst är *melunia-*.

Digitized by Google

verkligen *milds* upptages bland de adj. *i*-stammarne. Det är emellertid svårt att inse, hvarför en plur. *mildjai* ej skall få en singularform **mildeis* analog med den sing.-form *vilþeis*, som finnes till plur. *vilþjins*, då andra germanspråk behandla båda orden lika och tala för *ja*-stam. — Det bör tilläggas, att redan Leo Meyer, GS., anger en got. stam *mildja-*.

S. 155_1 Läs: *Woordenboek.*

S. 161_{18} Läs: *gungath.*

S. 165^3 Hvad som yttrats om *regnan* utgår; jfr ofvan s. 302.

S. 166^{12} Till undvikande af missförstånd må påpekas, att det blott är af praktiska skäl, som jag följer delningen i en tysk och en skandinavisk gren.

S. 169 n. 1. Det första försöket att förklara *jór* hade jag bort undertrycka. Det senare hade bort framställas så: af **ëwar*, **ëwes* blef **ëwr*, **ews* och häraf **ëor*, **ëos* — *jór*, *jós.*

S. 172^6 Enligt Fick, W.[3] III, 275, skulle litau. *luszis* liksom preus. *luysis* stå för **luksis* och således motsvara fhty. *luhs*, ej ett **lauko*; men detta synes vara oriktigt, ty litau. *sz* och preus. *s* är ju en vanlig motsvarighet till indoeurop. *k* (*ḱ*; jfr ofvan s. 297); *lo* är i nysve. både mask., fem. och neutr.

S. 172^{15} Då jag för *nauh* antagit ursprungligt *u* har jag följt Leo Meyer, GS. s. 198, och Bezzenberger, Got. Part. s. 102, mot Fick, W.[3] III, 157.

S. 172^{16} Det må här anmärkas, att redan Blomberg i Bidrag till germ. Omlj. s. 14 antagit, att *h* i **suhtis* framkallat *o* i fn. *sótt*, ehuru detta enl. honom är en särskildt fno. ljudutveckling, som han äfvenledes ser i *stétt* af rot *stig* och enligt sin åskådning sammanställer med *fé*, **feh* af ett antaget **fihu.* (I *dóttir* och *vé* vill han däremot se »*a*-omljud»).

S. 172_{18} Från fno. kan än ett ex. hämtas: *í-smótt* af *smuhti-*, samt från nyholl. *bogt* (nhty. *Bucht*) af *buhti-*.

S. $174_{14,\,15}$ Om de två första här anförda ordens *ó* gäller det samma som om *ê* i *léttr*, nämligen att det skulle kunna anses kvarstå från den tid, då en nasal konsonant ännu fans

Digitized by Google

roten, d. v. s. från den tid då orden hette **þonhta* (jfr Fick, W.[3] III, 128, Bezzenberger, A-Reihe s. 48), **onhtvan* (Fick, W.[3] III, 9, Bezzenberger, a. st.). Äfven här synes det emellertid sannolikast, att *þûhta*, *ûhtvan* redan äro gemensamgermaniska och att *ôh* i fno. uppstått af nasalt *ûh*. Liksom vid *lóttr* äro öfriga germanspråks vittnesbörd här bestämmande, hvarom mer en annan gång. Det må tilläggas, att i st. f. *û* och *ô* hade s. 14 hällre bort stå nasalt *û* och *ô*. I det tredje ex. veta vi ju genom Thorodd runamästares vittnesbörd, att ännu *ǫ* var nasalvokal, således är det äfven här nasalt *ûh* som blifvit *ôh* (här måste *ô* vara yngre än *û*). Detta ord *æri* har förut förklarats på flere olika sätt (se Bugge i T. f. Phil. VI, 102 f., jfr VII, 232, Lyngby, T. f. Phil. II, 318, Gislason, T. f. Phil. VI, 255), med hvilken anmärkning jag här af brist på utrymme måste nöja mig.

S. 174_{16} Ett ex. på ursprungligt *u* framför *r* lemnar möjligen germ. *horja-* (som då skulle stå för *hurja-*) i got. *hauri*, fno. *hyrr* g. *-jar* (Fick, W.[3] III, 66, jfr litau. *kur-ti*, sskr. *k'ûr*, men antar dock en germ. rotform *har*).

S. 177^{9} Nyholl. har dubbelformer *mest*, som synes vara den allmännaste formen, och *mist*.

S. 177^{17} Till undvikande af missförstånd vill jag uttryckligen framhålla, att detta ags. *leán* naturligtvis ej är det, som betyder *lön* och är samma ord (*laun*), utan ett en gång i Beówulf förekommande ord, som betyder *lån* och af Heyne i glossaren till B. skiljes från det andra ordet, ehuru de båda af Grein sammanföras.

S. 177_{4} En form med *-eh-* finnes verkligen. Hos Boethius förekomma nämligen några rader efter hvarandra alla fyra formerna *tehhaþ*, *teohhaþ*, *tiohhaþ* och *tihhaþ* (Se *A. M. S. Boethi Consolationis Philosophiæ Libri V. A. S. red. ab Alfredo — — ed. Chr. Rawlinson*, Oxonie 1698, Cap. XXIV, 3, s. 52). Med hänvisning till detta ställe upptar också Bosworth inf. *tehhan* (bättre *tehhjan*).

Digitized by Google

S. 178[9] Till *tega* har väl ock funnits en dubbelform *tjá* (af *teha*), hvartill väl pres. *tjár* pret. *tjáða*. De ursprungliga sva. och sta. verbens former och betydelse ha tidigt sammanblandats.

S. 178[7] Såsom nya ex. på öfvergången *-ih-* — *-eh-* må anföras: mhty. *zeche*, ags. *teohhu* (så väl till dat. sg. f. *teohhe*; jfr Grein, Sprachs. II, 527) = grek. *δίκη* (ursprungl. »Weise», Curtius, Gr.[4] 134; grundbetydelsen till ty. *zeche*: »festgesetztes, bestimmtes» enl. Schwenck, *Wörtb. d. deutschen Sprache*, 3 Ausg. Frkf. 1858, s. 793), hvilket senare således ej med Fick W[3]. I, 621, bör sammanställas med fhty. *zeiga*;

vidare: fhty. *dehsmo* (äfven *dihsimo*, *dihisimo* genom inverkan af följande *i*) af rot *thih-* [fhty. har alltid återfått *i* i *i*-stammarne *-siht* och *-diht*].

S. 199[6] Det här afsedda »4:de skälet» har ej blifvit i det följande uttryckligen framhållet. Jag hade ämnat, då jag, såsom å s. 288, n. 1 skett, påpekade, att äfven under gotiskans utveckling *i*-omljudet af *a* till *e* inträdde, fästa uppmärksamheten på, att *i* härigenom visar sig i got. icke kunna hafva tillåtit ett föregående *i* och *u*, i trots af *i*:s bevisligen fortfarande kraft att inverka på föregående vokal, öfvergå till *e* (*ai*) och *o* (*au*); hvadan således den åsigten, att t. ex. got. *airzjan* undergått utvecklingen *erzjan* — **irzjan* — *erzjan* (jfr s. 166), för den, som antar en redan på gemensamgermanisk ståndpunkt början de och sedermera fortsatt inverkan af *i* på föregående vokal, ej kan vara sannolik.

S. 231[9] Hela denna rad utgår.

S. 236[11] Efter »oförklarligt» tillägges: i jämförelse med vokalen i formerna af det enkla ordet **ferhvu* i de olika germanspråken: fhty., fs. *ferah*, *ferh*, ags. *feorh*, fno. *fjör*.

S. 236[23] Analoga fall till dubbelutvecklingen *gørva* och *gerva* af **garvjan* skola vid annat tillfälle uppvisas.

S. 237[24] Genom förbiseende har här ett ord från Ps. Com. blifvit fördt till fnfra. i st. f. till fs., dit jag eljest fört språket

Digitized by Google

i Ps. Com. i öfverensstämmelse med hvad förut (s. 158 n.) blifvit yttradt om den från samma trakt som Ps. Com. härstammande Cod. Cott. af Hél. (jfr Heyne, As.-anfr. Gr. s. 2).

S. 237_1 Tillägges: Jfr Rydqvist, S. S. L. I, 208.

S. 238^7 Salfrankernas språk hade jag icke bort med Kern (jfr n. 4) föra till fs. utan till fnfra. (jfr Heinzel, Nfr. GS. s. 45).

S. 242_{10} Här och flst. står *Aelfric* läs: *Älfric*, hvilket skrifsätt jag eljest nyttjat.

S. 246^{7-8} Står: afledningsändelsernas; läs: ändelsernas.

S. 246^8 I de älsta ags. glosorna från 9:de årh. finnes ännu *i* kvar i dessa verbaländelser; så har Epinal-glosorna (jfr om dem S. Bugge, *To nyfundne norske Rune-Indskrifter fra den ældre Jærnalder* i Vidensk. Selsk. Forhandl. 1872 s. 326) *anhriosith*, ingruerit, af *hreósan* (se *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik*, 13 Supplementband, 1 Häft. s. 339 not. vid 68) och Erfurt-glosorna (utgifna i anförda tidskriftshäfte; i det följande angifna med Erf. gl. samt tidskriftshäftets sida) ha »defecit, tedridtid» (Erf. gl. s. 294 b), som torde vara skriffel för *tedriotid* = — *þriotid* (þ här oftast tecknadt med *d*). [Något annat starkt verb har jag vid en hastig genomläsning af Erf. gl. ej funnit; de flesta lat. verb äro omskrifna med andra lat. verb]. — I dessa glosor är *i* i ändelser äfven i andra fall allmänt för det senare vanliga ags. *e*; t. ex. i svaga verb: *siuuid*, *milcid*, *caelid*, *sniuidh* (3 p. s. pr.), *-sceridae*, *-feridae* (pret. ind.); vidare *blidi*, *-fecni* (adj. på *-ja*), *risil*, *lebil*, o. s. v. Jfr ock tillägg till s. 164 nedan s. 319.

S. 246^8 Det hos Bosworth upptagna *birist* heter verkligen på det anf. stället *birest* (se Rawlinson, Boeth. s. 181).

S. 253_{20} En äldre märklig form *birciae* med bevaradt aflednings-*j* återfinnes i Erf. gl. s. 369. Likaså fins här *gisuirgia* (»consubrinus», a. st. s. 281; jfr *sweor*, enl. Bosworth äfven *swer*). Ett högst anmärkningsvärdt ord är *fun-sterri* (»Plia-

das», Erf. gl. s. 359), stympadt af *sifunsterri* (så Ep. gl.), där rotens *e* framför det bevarade *i* kvarstår utan att vare sig ha öfvergått till *i* (såsom i fno. *sjaustirni*, fhty. *sibunstirni*, om hvilka se ofvan s. 231) eller ha brutits till *eo*.

S. 254₂₀ För den här behandlade frågan kan det vara af intresse att ytterligare påpeka, att bland de germaniska lånorden i finskan återfinnes ett hitrörande ord med *e* i roten, nämligen *erhe* (jfr got. *airzei*), hvarom se Thomsen, Got. Spr. indfl. s. 114. Därjämte fins emellertid, äfven utan följande *r*, *e* i *teljo* (= fno. *þilja*; Thomsen, a. st. s. 152), hvars *e* väl kan vara nytt(?), men också kunde tänkas kvarstå från en gemensamgermanisk tid, innan lagen om inverkan af *i* på föregående *e* fans.

S. 256[7] Rörande uppfattningen af *ll* som »*l* + kons.» ej som ett »långt l» jfr mitt arbete *Några ljudfysiologiska undersökningar rörande konsonantljuden*, Upsala 1874, samt i synnerhet den lilla förträffliga artikeln *Sur la nature physiologique des nasales et des L* af L. Havet i *Mémoires de la Soc. de Ling. de Paris* T. 2, s. 79. Jag nyttjar detta första sig erbjudande tillfälle att lifligt beklaga, att denna samt ännu en ypperlig ljudfysiologisk uppsats i samma tidskrifts 3:e fasc. (tryckt i slutet af 1873) — där i flere vigtiga frågor i korthet alldeles samma åsigter uttalas, som jag utförligt framstält och bevisat — voro mig obekanta vid mitt ofvannämda arbetes författande (1873 och början af 1874)

S. 261[11] Gottlandslagens *symni* synes däremot böra förklaras af ett **svefni*, **svifni* (väl ej af **svafni* — **sofni*?).

S. 263₂₈ Det hade här bort anmärkas, att redan Bugge, a. st., antydt denna öfverensstämmelse mellan ffri. och ags., samt att han — hvad jag förbisett — i Vid. Selsk. Forh. 1872, s. 330, uttryckligen framhållit öfverensstämmelsen mellan de »germanske Oldsprog (Engelsk, Frisisk, Saksisk, ja endog Høitydsk)» och älsta nord. runspråket i fråga om bevarandet af *i* i nom. af *i*-stammarne. Sedermera har i det nyligen utkomna fullständiga arbetet *Die mit dem Suffixe ja gebildeten deutschen*

Digitized by Google

Nomina, Göttingen 1875 (239 sidd.; det af mig ofvan s. 155 n. 3 anförda arbetet, tryckt 1874, är en doktorsdissertation, som blott innehåller de 65 första sidorna), Schlueter (s. 206) utförligare behandlat detta ämne med hänsyn till fs. Det behöfs efter detta ingen vidare utredning rörande det likartade förhållandet i ffri.

S. 264[9] Ett märkligt stöd för mitt antagande af ett fhty. *qwên* gifver det hos Lexer, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, I B., Leipzig 1872, s. 1672, upptagna' mhty. *kân* (rim på *ân*).

S. 265[17] Det enda ord från de äldre runinskrifterna, som här skulle kunna anföras, är det svårförklarliga och omtvistade *Erilaʀ*, *Eirilaʀ*, af hvilka den förra formen förekommer på Varnum- (el. Järsberg-) och Lindholminskrifterna, den senare på Veblungnæs- och Byinskrifterna. Gislason fattar *i* i *Erilaʀ* som hjälpvokal (se Aarb. f. N. O. 1869 s. 97, 1871, s. 364), emedan ordet eljest i fno. bort bli **irill* i st. f. *jarl*, medan åter Bugge anser *i* vara «væsentligt» (se Tidskr. f. Phil. VII, 239, Aarb. 1870 s. 209—10, 1871 s. 224). Det kan icke nekas, att, såsom Bugge (sista st.) betonar, den omständigheten, att 4 skilda inskrifter alla ha detta *i* i andra stafvelsen, starkt talar för den senare åsigten. Detta ord skulle kunna tjäna som bevis för den af mig ofvan framstälda åsigten, att äfven i fno. *r* längre skyddat *e* från inverkan af följande *i*, om detta *i* vore ursprungligt (således *Eri-laʀ* af en stam *Eri-*[1])) och ej stode för ett äldre **Erelaʀ* — **Eralaʀ*, i hvilket senare fall den underlåtna inverkan af *i* vore att förklara på samma sätt, som s. 275 blifvit gjordt med afseende på fhty.

S. 268[10] Själfva denna antagna öfvergång från *-ejan* till *-ijan* skulle dock väl, såsom Bezzenberger vill (se s. 267 n.),

---

[1]) I *Den komparative Methodes Betydning for Studiet af den nordiske Mythologi*, Kristiania 1875, s. 23, tolkar G. Storm *erilaʀ* som «Ers Søn» och hänvisar till den sydtyske guden *Er*, hvars namn återfinnes i *Eritag* (se Grimm Deut. Mythol.[3] I, 183). Är *Er* en ursprunglig *i*-stam (jfr grek. *ἔρις*, skr. *ari*, fiende)?

Digitized by Google

kunna anses framkallad af *j*; men det är likväl att märka, att denna icke behöfver ha något samband med den allmänna lagen om inverkan af *i*, då här *e* och *j* följa omedelbart efter hvarandra.

S. 272₁₀ Redan Bezzenberger har påpekat, att »europäiskt *e*» här bör antagas, hvilket jag förbisett, oaktadt min anmärkning i texten om »gemensameuropäiskt *e*» här tillkommit, efter det Bezzenbergers bok utkommit.

S. 273₁₀ Läs: »Att *-es* i de ursprungliga *as*-stammarne blifvit *-is*» o. s. v.

S. 274⁸ Yttrandet, att andra germanspråk än fno. i ursprungliga *as*-stammar stundom hafva *i*-omljud beror på det måhända altför djärfva antagandet, att ags. *hete* (1 g. *hate* enl. Bosworth), fs. *heti*, ags. *bere*, äfvensom ags. *sigi*[1]), *sige* (1 g. *sege* enl. Bosworth), [fs. *sigi-*,] fhty. *sigi*, *sigo*, *sigu*, got. *sihu* af orsaker, hvilka utrymmet ej tillåter mig här utveckla, öfvergått från den ursprungliga *as*-deklination (sing. n. & a. *-os*[2]), obl. kas. *-es-* i stammen) till andra starka deklinationer (*i*- och *u*-dekl.) och därvid äfven till mask. gen. (utom got. *sihu*), liksom att äfven fhty. *ekiso*, fs. *egiso*, ags. *egesa*[3]), *egsa* från *as*-stammar öfvergått till svag böjning.

S. 275⁵ Det kunde här ha anmärkts, att i gl. K. en gång finnes *feiliso* (Graff, III, 497), som möjligen kan betyda *filiso*.

---

[1]) I älsta ags. källor förekommer ordet med bevaradt slutande *i* i sammansättningar, såsom i namnen *Sigi-heardi*, *Sigi-uuald*, *Sigi-bed*, *Sigi-raed* (i ags. diplom från 7:de och 8:de årh.; se Kemble, Cod. Dipl. I, 40 37, 93, 135). Likaså på svärdhjältet från Gilton i Kent (se Stephens Oldn. Run. Mon. I, 370): *Sigi-m(und?)*.

[2]) Häraf skulle fhty. *sigo*, *-u*, got. *sihu* vara en lemning. Månne äfven ags. *sigor* bör förklaras af **segos*, som fått *i* i roten genom inverkan af obl. kasus, där stammen var *seges-*, *segis-*, *sigis-*? Skulle dubbelformerna *sigor* och *sigi* vara att förklara så, att dels nominativstammen utträngt den oblika stammen, dels åter den senare utträngt den förra? I ags. *dôgor*, utan *i*-omljud, skulle då endast det förra fallet ha inträdt, i fno. *dægr* endast det senare.

[3]) En äldre form med bevaradt aflednings-*i* fins i Erf. glosornas *egisigrima* (Erf. gl. s. 344).

Digitized by Google

S. 276_1 *Niuwila* är väl = *niuwi-la* (jfr fno. stam *nýja-*, fhty. *niuwi*).

S. 278_1 Genom ett förbiseende har här för fhty. en form *lohs* med *o* blifvit upptagen, som däremot med rätta ej omnämts ofvan s. 172. Denna af Graff (II, 163) inom klammer upptagna form är nämligen fs.

S. 282_{14} Här böra tilläggas komparativerna *nørðra* och *nyrðra* till *norðr*, *norðan*, och *øfri* af **yfri* (Gottl. L. *yfri*) till *of*, hvilka båda komparativformer med *ø* behandlats såsom böjningsformer af formerna utan *i*-omljud.

S. 284 n. 2. Blott med ett par ord vill jag här påpeka, att denna hittils opåaktade skillnad mellan fno. *urt*, *burðr* m. fl. och fsve. *yrt*, *byrþ* hänvisar på en mycket tidig dialektisk söndring inom den skandinaviska språkstammen. — Intressant är för öfrigt att se, att ags. och fsv. (o. fda.) här stå på samma ståndpunkt.

S. 285^5 Här kan tilläggas fno. (*for-*) *urtir*, pl., i Grág., af stam **worhti-* (jfr got. *fra-waurhts*, fhty. *wurht* (dat. pl. *wurahtim*, Pa.), fs. *far-*, *gewurht*, *i*-stam, och ags. *for-wyrht*). I Norge synes en fno. form *yrtir* ha funnits, hvaraf i N. G. L. *foryrta-laust* (så bör väl den i IED. s. 163 meddelade «false reading» *foryfta-laust* läsas?). Denna till fsve. sig närmande form med *y* öfverensstämmer med den äfven i N. G. L. förekommande formen *fyndr* (IED. s. 178). Jfr hos Aasen både *stuld* och *styld*.

S. 285^{16} I öfverensstämmelse med hvad å s. 283 n. 2 påpekats böra de hos Wimmer, Fno. Forml. § 146, upptagna verb «med *u* i roten» söndERdelas i tvänne klasser: 1) de med *u* i roten och *i*-omljud af *u* till *y* i infin. men *u* bevaradt i pret.; 2) de med *o* i roten och *i*-omljud af *o* till *u* i pret. samt nytt *i*-omljud af detta *u* till *y* i inf.

Ytterligare tillägg: S. 14_{19} Läs *Erlingr*.

S. 14_9 Med denna form *Erlingr* med kvarstående *e* kan jämföras *bertingr*, dubbelform till *birtingr*, hvarom se Lex. Poët. Bugge har i Aarbøg. f. N. O. 1871 s. 224 anmärkt,

Digitized by Google

att *Erlingr* »efter regeln skulde hede *Irlingr*». — Skulle *Erlingr* ej höra till samman med *Jarl* utan till en rot med ursprungligt *ar-* (kan härför ett stöd hämtas från skrifsättet *ærlikr* på Maeshowe-inskriften, hvarom se G. Steffens, *The Oldnorthern Runic Monuments*, Vol. I, s. 237, jämf. med Bugge i Antiqv. Tidskr. f. Sverige, V, 81?)? Ags. *Irling* bevisar intet, ty denna form kan äfven ha uppkommit af **Arling*.

S. 5 n. 3. Grimm yttrar rörande *lengi*, att det »kann kein casus von langr sein und ist eine dunkle, anomale bildung» (Gr.[1] III, 121), hvartill Rydqvist hänvisar (S. S. L. V, 127).

S. 6_{12-18} Formen *lango* är väl dat. sg. neutr. af adjektivet.

S. 14^{18} Af *verri* — **virstr* skulle man snarare väntat **virri* — **virstr* genom analogi med *firri* — *firstr*. Jag tror därför nu, att *versista-* aldrig öfvergått till *virsista-*, utan att *e* ständigt kvarhållits genom inverkan af det tidigt som komparativ nyttjade *verri* (jfr ock *baztr*).

S. 164^{17} I Erf. gl. ha flere af de här anförda orden bevaradt aflednings *i*, såsom *milti*, *-sibbi*, *uuibil* m. fl. (jfr ofvan s. 314). — Här kan ock tilläggas ett ags. *sigdi* (Erf. gl. s. 330 öfvers. m. »*falcis*»), jfr fno. *sigðr* (hvarom ofvan s. 8^5, där inom parentesen bör stå: **sehiþas*, hvaraf **segiþas* — **sigiþas*), som således har en bättre ags. motsvarighet än det *sicel*, hvarmed det hos Bosworth, IED. m. fl. jämföres.

S. 266_4 Jag tänker mig altså *em* uppkommet genom bortfall af *s*, icke genom assimilation af *sm*; mot Leo Meyers förklaring af got. *im* såsom = **imm* och assimileradt af *esmi* (GS. s. 274) talar, att ordet då i got., som noga skiljer mellan enkel och dubbel konsonant, bort skrifvas med dubbelt *m*, liksom *-vamm* och *svamm* (dock i g. *svam*), hvilket aldrig sker.

S. 274^9 *Hæms* har jag här ej upptagit, då jag ej kan med Ebel (KZ. V, 54), Thomsen (Got. Spr. Indfl. s. 78), Lundgren (Subst. St. s. 33) anse det som en *as*-stam med

Digitized by Google

fäst afseende på det bibehållna *s*; grundformen är väl **hóni-sna* (jfr Fick, W[3] III, 61) af **hónian* i *hœna*.

S. 281[13] Tillägges *þurst* och *þirst* (nyeng. *thirst*, = *þyrst*), *þurstig*.

S. 282[5] I fda. finnas sällsynt *syver*, *kymær* (T. f. Phil. II, 306—7).

S. 284[6] och n. 3. Det kunde ha anmärkts, att fno. *urt* naturligtvis lika väl kan motsvara det german. *wortis* som *ortis*.

S. 309₁₅ Jfr Bugge i Aarb. f. N. O. 1870, s. 209.

Digitized by Google

Filologisk og pædagogisk bibliografi for 2det halvår 1874 og 1ste halvår 1875.

A. I Danmark, Norge og Sverig udkomne filologiske og pædagogiske Skrifter.

I. Tidskrifter.

Nordisk tidskrift for filologi og pædagogik Ny række. II. bd. 1.—2. hft. Kbhvn. Otto Schwartz. 8. Bind (4 hæfter) à 6 kroner.

Vitterhets historie och antiqvitets akademiens månadsblad. Stockh. Klemmings antiqvariat. 8. Årgang (12 hft. à 16 s.) à 2 kr.

Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1860—1874. (Trykt som Manuskript for Medlemmerne.) Kbhvn. (Rudolf Klein.) 1875. 64 s. 8. 75 ø.

Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af det kgl. nordiske Oldskriftselskab. 1874, 3.—4. Hft.; 1875, 1.—2. Hft. Kbhvn. (Gyldendalske Bgh.) 8. Årg. (4 hft.) à 4 kr.

Svenska fornminnesföreningens tidskrift. 2. bd. 3. hft. Stockh. (Samson och Wallin.) S. 207—301 m. 8 pl. 8. à 3 kr.

Samlingar utg. för de skånska landskapens historiska och archeologiska förening af M. Weibull. I.—III. Lund. 8. à 2 kr.

Östergötlands fornminnesförenings tidskrift. 1. hft. Linköping. 132 s. 8. m. 3 pl. 2 kr.

Pedagogiska blad. Tidskrift för Sveriges elementarläroverk under medverkan af flere skolmän utg. af Gustav Sjöberg. 1875, 1.—3. hft. Stockh. Seligmann. 8. Årg. à 3 kr.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af H. F. Hult och Ernst G. F. Olbers. 1874, 4.—6. hft.; 1875, 1.—4. hft. Halmstad. Utgifvarne. 8. Årg. à 5 kr.

III. Nordiske sprog.

(*Forfattere og texter, grammatik og lexikografi, oldhistorie, antikviteter o. s. v.*)

Wimmer, L. F. A., Store Rygbjærg-stenen. Med 2 tavler. (Særtryk af Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1875.) Kbhvn. 1875. 21 s. 8.

Njála udg. efter gamle håndskrifter af det kgl. nord. oldskrift-selskab. I. Kbhvn. (Gyldendalske bgh.) 1875. XV + 910 s. 8. (Også med titel: Íslendinga sögur, udg. efter gamle håndskr. af det kgl. nord oldskrift-selskab. III.) 8 kr.

Njála á kostnað hins konunglega norræna fornfræðafjelags. Kaupmannahöfn. (Gyldendalske Bgh.) 1875. 370 s. 8. 3 kr.

Billeder af Livet paa Island. Islandske Sagaer. Paa Dansk ved Fr. Winkel Horn. Anden Samling. Kbhvn. Reitzel. 353 s. 8. 2 rd.

Digitized by Google

Samlingar utg. af svenska fornskriftsällskapet. 64. hft. (Skrifter till läsning för klosterfolk. 2. hft. S. 129—287.) Stockh. 8. 2 kr. 50 ø.

De tre ældste danske Skuespil (»Christiern Hansen's Komedier«) udgivne for det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog ved S. Birket Smith. Kbhvn. (Gyldendalske Bgh.) 147 s. 8. 3 kr.

Kjøbenhavns Diplomatarium. Udg. af O. Nielsen. II, 4. Hefte. S. 625—849. Kbhvn. (Gad.) 1875. 8. 2 kr. 25 ø.

Athugasemdir um íslenzkar málmyndir, samdar af Jóni Þorkelssyni. (I skýrsla um hinn lærða skóla í Reykjavík skólaárið 1873—74.) Reykjavík. 28 s. 8.

Bibliotheca Danica. Systematisk Fortegnelse over den danske Literatur fra 1482 til 1830, efter Samlingerne i det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn. Med Supplementer fra Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn og Karen Brahes Bibliothek i Odense. Udg. ved C. V. Bruun. 2. Hft.: Rets- og Lægevidenskab. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 1875. 164 s. 4. 1 kr. 25 ø.

Bruun, Chr., Det danske Katalog i det store kongelige Bibliothek. Kbhvn. 1875. 78 s. 8. (Ikke i boghandelen.)

Claudi, J., Kortfattet dansk Sproglære. 3. Udg. Kbhvn. Schubothe. 16 s. 8. Indb. 10 sk.

Dorph, C., Kortfattet dansk Sproglære med Retskrivnings- og Skilletegnsregler. 4. Udg. Kbhvn. Wøldike. 1875. 52 s. 8. 65 ø.

Flor, C., Det danske Modersmaals Sprog- og Retskrivningslære. 5. forb. Oplag. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 1875. 94 s. 8. 1 kr.

Mess, J., Kortfattet dansk Sproglære. Viborg. Christensen. 1875. 16 s. 16. 5 ø.

Øllgaard, N. E., Dansk Sproglære til Skolebrug. Kbhvn. Reitzel. 80 s. 8. Indb. 44 sk.

Løkke, J., Modersmaalets Grammatik til Skolebrug. 5. Udg. Krstnia. I. W. Cappelen. Indb. 36 sk.

Bjursten, H., Svensk språklära utarbetad på grundvalen af H. Bjurstens formlära och satslära. 4. uppl. 82 s. 8. Stockh. Norstedt o. S. Kart. 75 ø.

Brodén, J., Regler och öfningar i svenska språkets rättskrifning efter svenska akademiens ordlista. Stockh. 1875. 47 s. 12. 40 ø.

Claëson, G., Öfversigt af svenska språkets och literaturens historia. Lärobok. 3. uppl. 214 s. 8. Stockh. Norstedt o. S. Kart. 1 kr. 75 ø.

Leffler, L. Fr., I rättstafningsfrågan. Några ord till försvar och till ytterligare utredning. Stockh. 42 s. 8. 50 ø.

—, do., Med ett tillägg. Stockh. 27 + 42 s. 8. 75 ø.

Dahl, H., Dansk hjælpeordbog til fredning af det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål. 5. hæfte. Kbhvn. Gad. 96 s. 8. (72 sk. =) 1 kr. 50 ø.

Ordlista öfver Svenska språket, utg. af svenska Akademien. 3. uppl. Stockh. X + 334 s. 8. 3 kr.

Munch, P. A., Samlede Afhandlinger, udg. efter offentlig Foranstaltning af G. Storm. III, 2.—7. Hft.; IV, 1. Hft. Krstnia. A. Cammermeyer. à 36 sk.

Digitized by Google

Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Compte-rendu de la 4e session, Copenhague, 1869. Copenhague. (Gad.) 1875. XXVI + 509 s. 8. 12 kr.

Engelhardt, C., Klassisk Industri og Kulturs Betydning for Norden i Oldtiden. Med 4 Tavler og Afbildninger i Texten. (Særtryk af Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1875.) Kbhvn. (Gyldendalske Bgh.) 1875. 94 s. 8. 1 kr. 50 ø.

Horn, F. W., Den oldnordiske og islandske Literaturs Historie til Skolebrug. Kbhvn. Philipsen. 1875. 40 s. 8. 85 ø.

—, Vore Fædres Guder. En kortfattet nordisk Mythologie til Folkelæsning og Skolebrug. Kbhvn. Reitzel. 1875. 116 s. 8. 1 kr. 50 ø.

Kongehøiene i Jellinge udg. af det kgl. nord. Oldskrift Selskab. Med 23 Tavler og 5 Kemitypier i Texten. Khhvn. 1875. VIII + 34 s. 4. (Ikke i boghandelen.)

Wimmer, L. F. A., Les habitants du Nord scandinave dans l'âge du fer. (Extrait du Compte-rendu du congrès d'anthrop. et d'archéol. préhist. de 1869 à Copenhague.) Copenh. 1875. 17 s. 8.

Worsaae, J. J. A., La colonisation de la Russie et du Nord Scandinave et leur plus ancien état de civilisation. Traduit par E. Beauvois. (Extrait des Mém. de la Soc. Royale des Antiq. du Nord, 1873 et 1874.) (Gyldendalske Bgh.) 128 s. 8. 3 kr.

Hammerich, M., Danmarks og Norges Litteratur i kort Overblik. 2. Udg. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 1875. 18 s. 8. 35 ø.

Friis, P., Udsigt over de danske Kæmpeviser og Folkesange fra Middelalderen. Kbhvn. Wøldike. 1875. VII + 79 s. 8. 1 kr.

Storm, G., Minder fra en Islandsfærd. Med Illustrationer. Krstnia. J. W. Cappelen. 40 sk.

Kræmer, R. von, Svensk metrik på grundvalen af musikens rytmik och med belysning hämtad från andra språks versbyggnad. Häft. 1. 107 s. 8. Stockh. Samson och Wallin. 1 kr.

IV. Græsk og Latin.

1. *Forfattere og texter.*

Aischylos, Den fjettrade Prometheus. Sorgespel öfvers. af H. Solander. Upsala. M. Hyckerström. 1875. VIII + 53 s. 8. 75 ø.

Euripides. Skuespil overs. af C. P. Christensen Schmidt. 1. Hft. Kbhvn. Smfd. f. d. danske Lit.'s Fremme. (Wroblewsky.) 1875. 302 s. 8. 3 kr. 50 ø.

Platon, Udvalgte Dialoger bearbejdede til Skolebrug af F. W. Wiehe. 1. Hft. (Apologien. Kriton.) 3. Udg., omarb. og udg. af E. Trojel. Kbhvn. Reitzel. 1875. 108 s. 8. 1 kr. 50 ø.

Sophoclis Philocteta. Rec., prolegom. et commentar. instruxit Chr. Cavallin. Lund. Gleerup. 1875. 440 s. 8. 6 kr.

M. Tullii Ciceronis de imperio Gn. Pompeii quae vulgo inscribitur pro lege Manilia oratio. Til Skolebrug udg. af V. Voss. Krstnia. Cammermeyer. XVI + 54 s. 8. Indb. 30 sk.

—. J. A. Svartz, M. T. C.'is pro Q. Ligario oratio suethice reddita adnotationibusque instructa. (Diss. acad.) Arosiae. 1875.

Digitized by Google

Livius. — A. Frigell, Livianorum librorum primae decadis emendandae ratio. (Diss. acad.) Upsala. 1875. 40 s. 8.

—. F. W. Häggström, Excerpta Liviana. Commentatio acad. Upsala. 1875. 68 s. 8.

Euterpe. Oversættelser af Digterværker fra Oldtiden og Middelalderen efter Grundteksterne ved C. Gertz, T. Lange og S. Müller. Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 104 s. 8. (m. titelbill.) 72 sk.

2. *Grammatik og lexikografi.*

Cavallin, Chr., Om Grekiskans Futuri Optativus. Föreläsning. Lund. 1875. 18 s. 8. 25 ø.

Aubert, L. C. M., Den latinske Verbalflexion. Krstnia. P. T. Malling. 1875. XX + 323 s. 8. 1 sp. 30 sk.

Bagge, P., De elocutione C. Suetonii Tranquilli. (Acad. disp.) Upsala. 1875. 108 s. 8.

Bucht, G. V., De usu infinitivi apud Ovidium commentatio. (Diss.) Upsala. 1875. 36 s. 8.

Indebetou, H. O., De usu infinitivi Horatiano commentatio. Upsala. 1875. 37 s. 8.

Zander, C. M., De divisis atque discretis vocibus latinae linguae, quae aut singulae primo fuerant aut promiscuae. P. I. Comm. Acad. (I Lunds Univ.'s årsskr. 1875.) Lund. 40 s. 4.

Cavallin, Chr., Svensk-latinsk ordbok. Förre delen. A—I. Stockh. F. och G. Beijers förlag. 1875. 946 spalter. 8. (Begge dele: 8 kr. 50 ø.)

Kerrn, C., og C. P. J. Krebs, Udvalg af latinske Ord og Talemaader. Til Skolebrug. Kbhvn. Reitzel. 60 s. 8. Indb. 40 sk.

3. *Politisk og kulturhistorie, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*

Alexanderson, Aron M., Om den grekiska metrikens senaste utvecklingsperiod. (I Upsala Univ.'s årsskr. 1875.) 30 s. 8.

Bohr, H. G., Lærebog i den gamle Historie til Brug for de lærde Skolers øverste Klasser. 7. omarb. Udg. Kbhvn. Reitzel. 272 s. 8. Indb. 1 rd. 48 sk.

Brock, P., Numismatiske Undersøgelser betræffende den senere romerske Keisertid, med særligt Hensyn til Møntmærkerne. (Doktordisp.) Kbhvn. Gyldendalske Bgh. 140 s. 8. 1 rd.

Christensen, Richard, Det græske Statsliv i Oldtiden. 2. Udg. Kbhvn. Otto Schwartz. 1875. IV + 40 s. 8. 85 ø.

Dalgren, Sven, De Aeschyli metaphoris et similitudinibus a re navali deductis commentatio. (Diss. acad.) Stockh. 1875. 35 s. 8.

Frigell, A., Filologiska Tvistefrågor. Upsala. 1875. 8.

D. Junii Juvenalis sermonem certis legibus astrictum ex accurata inquisitione locorum atque interpretatione demonstrare conatus est L. O. Kjær. Kbhvn. Høst o. S. 1875. 250 s. 8. 4 kr. 50 ø.

Lyth, P. G., Gajus Valerius Catullus. Ett literaturhistoriskt utkast. Akademisk afhandling. Upsala. 1875. 50 s. 8.

Rydberg, Viktor, Roms Kejsere i Marmor. (I »Det nittende Aarbundrede« 1874—75, 263 ff.; 1875—76, 31 ff.; 131 ff.) 24 + 15 + 8 s. 8.

Digitized by Google

Röding, R., De Graecorum trimetris caesura penthemimeri et hepthemimeri carentibus commentatio. (I Upsala Univ.'s årsskr. 1874.) 52 s. 8.

Schiern, F., Fjerenes Land. (I det kgl. danske Vdsk.'s Selsk.'s Forhdl. 1874, s. 96 ff.) 8.

Schjött, P. O., Den græske Tragedies Oprindelse. (»Fra Vidsk.'s Verden« II, 7.) Kbhvn. Gad. 72 s. 8. 60 sk.

Tegnér, Esaias, Opuscula academica. (Primum 1801—1820 edita. Stockh. F. och G. Beijer. 1875. 120 s. 8. 1 kr. 50 ø.

V. Andre ældre og nyere sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*)

Banville, T. de, Gringoire. Med Anmærkn. ved Ed. Marcussen. Kbhvn. Høst o. S. 1875. II + 73 s. 8. 1 kr.

Girardin, Mme É. de, La joie fait peur. Med Anm. ved C. Sick. Kbhvn. Høst o. S. 55 s. 60 ø.

Molière, Les précieuses ridicules. Med Anm. ved C. Sick. Kbhvn. Høst o. S. II + 64 s. 8. 75 ø.

Musset, A. de, Carmosine. Med Anm. ved C. Sick. Kbhvn. Høst o. S. 1875. I + 91 s. 8. 1 kr.

Garrigues, H. J., Fransk Elementarbog. I. Læsebog, Stiløv. og Gloser. II. Regler og Ordb. m. Angiv. af Udtale. Kbhvn. Philipsen. 192 + 200 s. 8. 6 kr.

Pio, Jean, Contes français pour la jeunesse, nouveau recueil publié avec des notes en danois. 2me éd. Kbhvn. Hoffensberg, Jespersen & F. Trap. 64 s. 8. 1 kr.

—, Fransk Læsebog for Mellemkl. i de højere Skoler. 2. forøg. Udg. Kbhvn. Prior. 240 s. 8. 1 rd. 56 sk.

Arlaud, O., Tillæg til »franske Stiløvelser til Indøvelse af Formlæren«. Kbhvn. Gandrup. 24 s. 8. 25 ø.

Bang, C., Franske Stiløvelser til Indøv. af den franske Syntax efter Dr. Garrigues' Gramm. I. Kbhvn. Philipsen. 210 s. 8. 1 rd. 36 sk.

Eibe, N. J., Cursus paa 100 Timer i Fransk, en Lærebog i det franske Sprog efter Ollendorffs Methode. 4. Opl. Kbhvn. Steen. 460 s. 8. 4 kr. 20 ø.

Jung, C. F., Exempelsamling til Indøv. af nogle af de vigt. Regler i den franske Syntax. Kbhvn. Gandrup. 68 s. 8. 40 sk.

—, Lærebog i Fransk. 2. Kursus. (Stiløv. og Gramm.) Kbhvn. Jørgensen. 92 s. 8. 72 sk.

Pio, Jean, Fransk Sproglære til Skolebrug. 4. Udg. Kbhvn. Prior. 174 s. 8. 1 rd. 24 sk.

Ploetz, C., Syllabaire français, oversat af C. Hyllested. 3. Oplag. Kbhvn. Prior. 118 s. 12. 60 sk.

Sundby, Thor, Molière i Danmark. Bidrag til en dansk Molière-Bibliografi. Kbhvn. Høst o. S. 8 s. 8. 40 sk.

Afzelius, R., Om de tyska verbens sammansättningar med durch, über, um och unter. Örebro. 14 s. 8. 25 ø.

Calvagen, E. G., Tysk språklära för elementarundervisningen: Stockh. Seligmann. 2 + 176 s. 8. Kart. 1 kr. 75 ø.

—, Tysk elementarbok. Stockh. Seligmann. 4 + 143 s. 8. Kart. 1 kr. 50 ø.

Zethræus, A. G., Engelsk uttalslära med läsöfningar för tillämpning af reglerna. Stockh. Beckman. 173 s. och 3 tab. 8. Kart. 1 kr. 50 ø.

Collin, A. Z., (och P. F. Widmark), Engelskt-Svenskt Lexicon. Med Walkers uttalsbeteckning. 5. hft. (slutet) utarb. af L. G. Nilsson och J. T. Ruus. Stockh. 8. Kplt. 10 kr.

Jungberg, C. G., Engelskt og Svenskt handlexicon med de engelska ordens uttal. Stockh. 524 s. 8. 3 kr.

Almkvist, H., Den semitiske språkstammens pronomen I. Upsala. Akad. bokhdl. 1875. 111 s. 8. 2 kr. 25 ø.

VI. Pædagogik og skolevæsen.

Göransson, Z., Grunddragen af pedagogiken. Öfversättning och bearbetning efter H. Kern. I. Allmän Pedagogik. Stockh. Arrhenius. 1875. XII + 196 s. 8. 2 kr. 50 ø.

Lundstedt, B. W., Bidrag till kännedomen om Grekiska språkets studium vid de svenska läroverken från äldsta till närvarande tid. (Diss. acad.) Stockh. 1875. 84 s. 8.

B. De vigtigste i andre lande udkomne filologiske og pædagogiske skrifter.

I. Tidskrifter.

Neue Jahrbücher für Philologie u. Pädagogik. Hrsg. v. A. Fleckeisen u. H. Masius. 109. u. 110. Bd. 7.—12. Hft. (1874); 111. u. 112. Bd. 1. Hft. (1875). Leipzig. Teubner. 8. Årg. (12 hft.) à n. 30 mk.

Jahrbücher für classische Philologie. Hrsg. v. A. Fleckeisen. 7. Supplbd. 3.—4. Hft. S. 304—866. Smst. 1874—5. 8. (I—VII, 4.: n. 93 mk. 20 pf.)

Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien. Red.: J. G. Seidl, K. Tomaschek, W. Hartel. 26. Jhrg. Wien. Gerold's Sohn. 1875. 8. Årg. (12 hft.) à n. 24 mk.

Beiträge zur vergleich. sprachforschung auf dem gebiete d. arischen, celtischen u. slawischen sprachen. Unter mitwirkung v. A. Leskien u. J. Schmidt hrsg. v. Adalb. Kuhn. Bd. VIII, 2.—3. hft. Berlin. Dümmler. 8. Bind (4 hft.) à 16 mk. (Afsluttes med 8. bind.)

Zeitschr. für vergleich. sprachforschung auf dem gebiete d. Deutschen, Griech. u. Latein. Unter mitwirkung v. Ernst W. A. Kuhn hrsg. v. Adalb. Kuhn. Bd. XXII, n. f. II, 3.—6. hft. Berlin. Dümmler. 8. Årg. (6 hft.) à n. 12 mk. (Fra 23. bd. 16 mk.)

Zeitschrift für Völkerpsychologie u. Sprachwissenschaft

Digitized by Google

Hrsg. v. M. Lazarus u. Steinthal. 8. Bd. 3. Hft. Berlin. Dümmler. 8. Bd. (4 hft.) à n. 3 th.

Acta societatis philologae Lipsiensis ed. Fr. Ritschelius. Tom. II. fasc. 2. Leipzig. Teubner. 1875. XII + S. 197—488. 8. n. 2 th. 20 ngr.; Tom. V. 1875. IV + 344 s. 8. n. 9 mk. (I — III og V: n. 42 mk. 40 pf.)

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1875. 3 Bde (52 Stücke). Mit Nachrichten d. k. Ges. d. Wiss. u. d. G. A. Univ. zu Gött. 12 Nrn. 8. Göttingen. Dieterich's Verlag. 8. Kplt. n. 27 mk., Nachr. alene n. 6 mk.

Jahresbericht über die Fortschritte d. classischen Alterthumswissenschaft hrsg. v. Conr. Bursian. 1. Jhrg. 1873. 12. Hfte. Mit e. Beiblatte: Biblioth. philol. classica. Berlin. Calvary u. Co. 1874 — 5. 8. n. 10 th.

Hermes. Zeitschr. f. class. Philol. unter Mitwirkung v. R. Hercher, A. Kirchhoff, Th. Mommsen hrsg. v. Emil Hübner. 9. Bd. 4 Hfte. Berlin. Weidmann. 1874. 8. Bd. (4 hft.) à n. 3 th. 10 ngr.

Mnemosyne. Bibl. philol. Batava. Coll. C. G. Cobet, H. W. van der Mey. Nova series. Vol. II. Leiden. Brill. 8. 5 fl. 25 c.

Philologus. Zeitschr. f. d. klass. Alterthum. Hrsg. v. E. v. Leutsch. 34. Jhrg. 2.—3. Hft.; 25. Jhrg. 1. Hft. Göttingen. Dieterich. 8. Årg. (4 hft.) à n. 5 th. 20 ngr.

Philologischer Anzeiger. Als Ergänzung d. Philologus hrsg. v. E. v. Leutsch. 6. Bd. Göttingen. Dieterich. 8. Årg. (12 hft.) à n. 5 th.

Rheinisches Museum für Philologie. Hrsg. v. Fr. Ritschl u. Ant. Klette. N. F. 30. Bd. 1. Hft. 1875. Frankfurt a/M. Sauerländer. 8. Årg. (4 hft.) à n. 14 mk.

Archäologische Zeitung. Hrsg. v. Ernst Curtius u. Rich. Schöne. N. F. 7. Bd. (der ganzen Folge 32. Jhrg.). 1874. Berlin. G. Reimer. 1.—3. Hft. m. 4 Steintaf. Årg. (4 hft.) à n. 4 th.

Compte-rendu de la commission impériale archéologique pour l'année 1870 et 1871. Avec un atlas (6 lith. o. chromolith. tavler i imp.-fol. og m. træsnit). St. Pétersbourg. (Leipzig. Voss.) XLIV + 298 s. imp.-4. n. 5 th.

Revue archéologique, ou Recueil de documents et de mémoires relatifs à l'étude des monuments, à la numismatique et à la philologie de l'antiquité et du moyen âge, publié par les principaux archéologues français et étrangers. Paris. Didier et Co. Nouv. série. 16e année. 1875. 8. Årg. (12 hft.) à 25 fr.

Zeitschrift für Numismatik. Hrsg. v. A. v. Sallet. 2. Bd. 4 Hfte. Berlin. Weidmann. 8. n. 4 th. 20 ngr.

Numismatische Zeitschrift hrsg. v. d. numism. Ges. in Wien, red. v. Jos. Karabacek. 4. Jhrg. 1. u. 2. Halbjahr 1872. Wien. Braumüller. 8 baar (à) 6 mk.

Jahrbuch für roman. u. engl. Sprache u. Literatur. Hrsg. v. Ludw. Lemcke. N. F. 2. Bd. 2. Hft. Leipzig. Teubner. Bd. (4 hft.) à n. 5 th. 10 ngr.

Romania. Recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des

Digitized by Google

littératures romanes. Publié par Paul Meyer et Gaston Paris. Nr. 12—14. Paris. Franck. Bd. (4 hft.) à 15 fr. i Paris, 18 fr. udenfor Paris.

Germania hrsg. v. K. Bartsch. 20. Jhrg. (Neue Reihe VIII, 1.—2.) Wien. Gerold's S. 1875. Årg. (4 hft.) à 3 th. 10 ngr.

Germanistische Studien. Supplement zur Germania. Hrsg. v. K. Bartsch. II. Bd. Wien. Gerold's Sohn. 1875. 316 s. 8. 4 th. (I—II: 6 th. 20 ngr.)

Zeitschrift für deutsches alterthum hrsg. von K. Müllenhoff u. E. Steinmeyer. 18. Bd. Neue folge VI, 2.—3. Berlin. Weidmann. 1875. 8. à 1 th. = 3 mk.

Zeitschrift für deutsche philologie hrsg. von E. Höpfner u. J. Zacher. VI, 1.—3. Halle. Bchdl. des Waisenh. 1874—5. Bd. (4 hft.) à 12 mk.

Zeitschr. d. deutschen morgenländ. Gesellschaft. Hrsg. v. den Geschäftsführern unter d. verantwortl. Red. von Otto Loth. 28. Bd. 2. Hft.; 29. Bd. 1. Hft. Leipzig. Brockhaus Sort. Bd. (4 hft.) à 15 mk.

Archiv für das Studium der neueren Sprachen u. Literaturen. Hrsg. v. L. Herrig. 53. Bd.; 54. Bd. 1. Hft. Braunschweig. Westermann. Bd. (4 hft.) à n. 2 th.

Deutsche Blätter f. erziehend. Unterricht. Unter Mitwirk. v. Barth, Bartholomäi, Baumert u. A. hrsg. v. F. Mann. 2. Jhrg. 1875. 24 Nrn. Langensalza. Verlags-Comptoir. 8. 5 mk.

Tidskrift utg. af Pedagogiska föreningen i Finland. 1874, 3.—6. hft.; 1875, 1.—3. hft. Helsingfors. 8. Årg. (6 hft.) à 4 mark (direkt hos Pedag. fören.'s Centralafdeling, 5 mark ved postkontorerne).

Wegweiser durch die pädagog. Literatur. Hrsg. u. Mitwirk. v. J. Ambros, F. Christian, A. Fellner u. A. v. F. Pichler. 1. Jhrg. 1875. 12 Nrn. Wien. Pichlers Wittwe. 8. n. 2 mk.

Zeitschrift für das Gymnasialwesen. Hrsg. v. H. Bonitz, W. Hirschfelder, P. Rühle. 29. Jhrg. Berlin. Weidmann. 1875. 8. Årg. (12 hft.) à baar n. 18 mk.

Zeitschrift f. d. höhere Unterrichtswesen Deutschlands. Unter Mitwirk. v. Cramer, v. Gruber, Kreyenberg u. A. hrsg. v. H. A. Weiske. 4. Jhrg. 1875. 52 Nrn. Leipzig. Siegismund. 4. n. 8 mk.

Bibliotheca philologica classica. Verzeichniss der auf dem Gebiete der class. Alterthumswiss. erschienenen Bücher, Zeitschriften, Dissertationen, Programm-Abhdl., Aufsätze in Zeitschr. u. Recensionen. Beiblatt zum Jahresbericht üb. die Fortschritte der class. Alterthumskunde. 1. Jhrg. 1874. Berlin. Calvary u. Co. 1. Sem. 88 s. 8. baar n. 20 ngr.

Bibliotheca philologica oder geordnete Uebersicht aller auf d. Gebiete der class. Alterthumswiss. wie der älteren u. neueren Sprachwiss. in Deutschland u. dem Ausland neu erschienenen Bücher. Hrsg. v. W. Müldener. 27. Jhrg. 1. Hft. Jan.—Juni 1874. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 1875. 115 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Digitized by Google

II. Almindelig og sammenlignende sprogvidenskab, kulturhistorie, mythologi o. s. v.

Delbrück, B., Das Sprachstudium auf den Universitäten. Praktische Rathschläge f. Studirende der Philologie. Jena. Dufft. 1875. 24 s. 8. n. 60 pf.

Key, H., Language, its Origin and Development. London. Bell. 8. 14 sh.

Sayce, A. H., The principles of comparative philology. London. Trübner. 386 s. 8. 10 sh. 6 d.

Whitney, W. D., Life and growth of Language. London. 1875. 8. 5 sh.

Benfey, Th., Über die indogerman. Endungen des Genitiv Singularis îans, îas, îa. (Aus d. Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen.) Göttingen. Dieterich. 61 s. 4. n. 24 ngr.

Fick, A., Vergleichendes Wörterbuch der indogerman. Sprachen sprachgeschichtlich angeordnet. 3. umgearb. Aufl. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 8. — 1. Bd. enth. d. Wortschatz der indogerm. Grundsprache, der arischen u. europäischen Spracheinheit. 843 s. — 3. Bd. enth. d. Wortschatz der german. Spracheinheit mit einem Begleitworte v. A. Bezzenberger. 372 s. I: 4 th. 20 ngr.; II: 2 th. 10 ngr.

Fick, A., Die griechischen Personnennamen nach ihrer Bildung erklärt, mit den Namensystemen verwandter Sprachen verglichen u. systematisch geordnet. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 1875. CCXIX + 236 s. 8. n. 8 mk.

Hübschmann, H., Zur Casuslehre. München. Ackermann. VIII + 338 s. 8. n. 2 th. 8 ngr.

Joret, C., De rhotacismo in indoeuropæis ac potissimum in germanicis linguis. Commentatio philologica. Paris. Franck. 8. 3 fr.

Meyer, G., Zur Geschichte der indogerman. Stammbildung u. Declination. Leipzig. Hirzel. 1875. V + 89 s. 8. n. 2 mk.

Osthoff, H., Forschungen im gebiete der indogerman. nominalen stammbildung. 1. Th. Jena. Costenoble. 1875. XIV + 212 s. 8. n. 6 mk.

Wackernagel, W., Kleinere Schriften. 3. Bd. Abhandlungen zur Sprachkunde. Leipzig. Hirzel. V + 450 s. 8. 8 mk. (I—III: 24 mk.)

III. Græsk og Latin.

1. *Forfattere og texter.*

Aeneae commentarius Poliorceticus rec. Arnold Hug. Leipzig. Teubner. XII + 88 s. 8. n. 1 mk. 35 pf.

—. Hug, Arnold, Prolegom. crit. ad Aeneae Poliorcetici editionem. Zürich. (Leipzig. Teubner.) 44 s. 4. n. 1 mk.

Aischines. — F. Castets, Éschine, étude historique et littéraire. Paris. Thorin. 1875. XLII + 191 s. 8.

Aischylos' Agamemnon. Mit erl. Anm. hrsg. v. Rob. Enger. 2. Aufl. umgearb. v. Walther Gilbert. Leipzig. Teubner. XXVI + 170 s. 8. n. 2 mk. 25 pf.

— Perser. Erkl. v. W. S. Teuffel. 2. verb. u. verm. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. IV + 120 s. 8. 1 mk. 20 pf.

Digitized by Google

Aischylos. — Frey, Karl, Aeschylus-Studien. Schaffhausen. Baader. 1875. 76 s. 8. n. 1 mk. 60 pf.

Aristote, Poétique, avec des extraits de la Politique et des Problèmes. Texte grec av. comment. en français p. E. Egger. 2. éd. Paris. Hachette. VII + 145 s. 16. 1 fr. 75 c.

— 's Werke. Gr. u. deutsch m. sacherklär. Anm. IV. Bd. Aristoteles über die Dichtkunst. Hrsg. v. Frz. Susemihl. 2. Aufl. Leipzig. Engelmann. XXXVI + 313 s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

— Ars poetica. Ad fidem potissimum codicis antiquissimi A^c [Parisiensis 1741] ed. Fr. Überweg. Leipzig. Koschny. 1875. 40 s. 8. n. 60 pf.

— *Περὶ ποιητικῆς.* Aristotelis de arte poetica liber. Iterum. rec. et adn. cr. aux. Joh. Vahlen. Berlin. Vahlen. 1875. XV + 246 s. 8. n. 1 th. 20 ngr.

—. Spengel, Leonh., Aristoteles' Poetik u. Joh. Vahlen's neueste Bearbeit. derselben. Leipzig. Teubner. 1875. 50 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

—. Polenaar, B. J., Tirocinia critica in Aristotelis politica. (Specimen litt. inaug.) Lugd. Batav. Hazenberg. IV + 83 bl. 8. 1 fl. 25 c.

—. Susemihl, Fr., De politicis Aristoteleis quaestionum criticarum particula VII. Gryphiswaldiae. (Berlin. Calvary u. Co.) 1875. 18 s. 4. n. 1 mk. 20 pf. (I—VII m. appendix: n. 8 mk. 80 pf.)

Carmina Graeca medii aevi. Ed. Guil. Wagner. Leipzig. Teubner. XV + 382 s. 8. n. 9 mk.

Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIII siècle publ. par J. A. C. Buchon (Anonyme Grec, etc.). Orléans. Herluison. 1875. LXXVI + 806 s. 8. 7 fr. 50 c.

Demosthenes. Ausgew. Reden erkl. v. C. Rehdantz. 1. Thl. Die neun Phil. Reden. 2. Hft.: V. Rede üb. d. Frieden. VI. 2. Rede gegen Philippos. VII. Hegesippos' Rede üb. Halonnes. VIII. Rede üb. die Angeleg. im Cherron. IX. 3. Rede g. Philippos. Indices. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. 296 s. 8. 3 mk. 30 pf.

— Ausgew. Reden. Erkl. v. Ant. Westermann. 2. Bdchn. [XVIII.] Rede vom Kranze. [XX.] Rede gegen Leptines. 5. Aufl. Berlin. Weidmann. 259 s. 8. 1 mk. 80 pf.

—. Draeseke, Joh., Die Ueberlieferung der 3. philipp. Rede d. Demosthenes untersucht. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. IV + 91 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Dionysios Halikarn. — Vliet, J. van der, Studia critica in Dionysii Halicarn. opera rhetorica. Lugd. Batav. van der Hoek. VI + 100 bl. 8. 1 fl.

Eumelos. — Wilisch, E. G., Ueber die Fragmente des Epikers Eumelos. Zittau. (Leipzig. Teubner.) 1875. 41 s. 8. 1 mk. 20 pf.

Euripides. — Wecklein, N., Studien zu Euripides. Mit e. Anh. zu Aeschyl., Soph. u. den Bruchstücken d. griech. Tragiker. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 146 s. 8. n. 4 mk.

Cl. Galeni libellum qui inscribitur *Περὶ τῆς τάξεως τῶν ἰδίων βιβλίων*, rec. et expl. J. Mueller. Erlangen. (Deichert.) 27 s. 4. n. 8 ngr.

— de placitis Hippocratis et Platonis libri novem. Rec. et expl. J. Mueller. Vol. I. Prolegom. crit., textum Graecum, adnot. crit. versionemque Lat. continens. Leipzig. Teubner. VIII + 827 s. 8. n. 20 mk.

Digitized by Google

Cl. Galeni libellus, quo demonstratur optimum medicum eundem esse philosophum. Recogn. et enarr. J. Mueller. Ed. alt. auctior et emendatior. Erlangen. Deichert. 1875. 52 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Herodotos. Für d. Schulgebr. erkl. v. K. Abicht. 1. Bd. 1. Hft. 1. Buch. Nebst Einleit. u. Uebers. üb. d. Dialect. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. X + 234 s. 8. 1 mk. 80 pf.

—. Erkl. v. H. Stein. 3. o. 4. Bd. 5.—7. Buch. Mit 3 Kärtchen. 3. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. 244 + 232 s. 8. à 18 ngr.

Homeros. H. quae fertur batrachomyomachia. Ed. Jo. Draheim. Berlin. Nicolai's Verl. 32 s. 8. 10 ngr.

— Ilias. Für d. Schulgebr. erkl. v. K. F. Ameis. 1. Bd. 2. Hft. Gesang IV—VI. 2. vielf. bericht. Aufl. besorgt v. C. Hentze. Leipzig. Teubner. 132 s. 8. 90 pf.

— Iliade. Erkl. v. V. H. Koch. 5. Hft. 2. vielf. bericht. Aufl. Hannover. Hahn. 136 s. 8. 10 ngr.

— Odyssee. Für d. Schulgebr. erkl. v. K. F. Ameis. 1. Bd. 1. Hft. Gesang I—VI. 6. bericht. u. verm. Aufl. besorgt v. C. Hentze. Leipzig. Teubner. XXIV + 189 s. 8. 1 mk. 35 pf.

— —, 2. Bd. 2. Hft. Gesang XIX—XXIV. 5. vielf. bericht. Aufl. besorgt v. C. Hentze. Smst. 174 s. 8. 1 mk. 35 pf.

— —. Erkl. v. J. U. Faesi. 2. Bd. Gesang IX—XVI. 6. Aufl. besorgt v. W. C. Kayser. Berlin. Weidmann. 1875. 235 s. 8. 1 mk. 50 pf.

— —. Erkl. v. V. H. Koch. 2. Hft. (ε.—ϑ.) Hannover. Hahn. 113 s. 8. (à) n. 1 mk.

— Carmina ed. Aug. Nauck. Vol. II. Odyssea c. potiore lectionis varietate. Pars II. Berlin. Weidmann. XVI + 223 s. 8. (à) 18 ngr.

Isokrates' ausgew. Reden. Für d. Schulgebr. erkl. v. Otto Schneider. 1. Bdchn. Demonicus, Euagoras, Areopagiticus. 2. Aufl. Leipzig. Teubner. 1874. VI + 117 s. 8. 1 mk. 20 pf.

— —, 2. Bdchn. Panegyricus u. Philippus. 2. Aufl. Smst. 1875. VIII + 162 s. 8. 1 mk. 50 pf. (1.—2.: 2 mk. 70 pf.)

Juliani imperatoris quae supersunt praeter reliquias apud Cyrillum omnia. Rec. Fr. C. Hertlein. Vol. I. Leipzig. Teubner. VIII + 432 s. 8. 4mk. 50 pf.

Lucianus. Franc. Fritzschius rec. Vol. III. Pars I. Rostock. Kuhn's Verl. XLII + 226 s. 8. n. 2 th. (I—III, 1.: n. 8 th. 20 ngr.)

Lykurgos' Rede gegen Leokrates, erkl. v. Ad. Nicolai. Berlin. Weidmann. 1875. VI + 78 s. 8. 75 pf.

Anthologie aus den Lyrikern der Griechen. Für den Schul- und Privatgebrauch erkl. u. m. literarhistor. Einleit. versehen v. E. Buchholz. 2. Bdchn. Die mel. u. chor. Dichter u. die Bukoliker enth. 2. grossenth. umgearb. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. VII + 210 s. 8. 1 mk. 80 pf. (1.—2.: 3 mk.)

Stoll, H. W., Anthologie griechischer Lyriker f. die obersten Classen der Gymnasien m. litterar.-histor. Einleitungen u. erkl. Anm. 2. Abth. Melische u. chorische Lieder u. Idyllen. 4. verb. Aufl. Hannover. Rümpler. IV + 200 s. 8. 22½ ngr. (1.—2.: 1 th. 7½ ngr.)

Digitized by Google

Lysias. Ausgew. Reden. Für d. Schulgebr. erkl. v. H. Frohberger. Kleinere Ausg. Leipzig. Teubner. IV + 411 s. 8. 3 mk.

Musaei grammatici carmen de Hero et Leandro rec. Carol. Dilthey. Bonn. Cohn u. S. XVII + 41 s. 8. n. 20 ngr.

Nicanoris περὶ Ὀδυσσειακῆς στιγμῆς reliquiae emendationes. Ed. Otto Carnuth. Berlin. Bornträger. 68 s. 8. n. 24 ngr.

Petrus de Ebulo, d. Magisters, liber ad honorem Augusti. Nach der Originalhandschr. f. akad. Uebungen hrsg. v. Ed. Winkelmann. Leipzig. Duncker u. Humblot. X + 96 s. 8. n. 20 ngr.

Platonis opera ed. Godofr. Stallbaumius. Ed. st. Tauchn. Nova impressio. Nr. 1.—2. Leipzig. Holtze. 76 s. + 90 s. 16. 3³/₄ ngr. og 4¹/₂ ngr.

— opera omnia. Recogn. Jo. Geo. Baiterus, Jo. Casp. Orellius, Aug. Gui. Winckelmannus. Vol. XIII. Res publica. Recogn. Jo. Geo. Baiterus. Ed. 4. Stuttgart. Meyer u. Zeller. LXXX + 316 s. 8. 1 th. 15 ngr.

— opera, quae feruntur omnia, ad codices denuo collatos, ed. Mart. Schanz. Vol. I. Euthyphro, Apologia, Crito, Phaedo. Ed. st. Text-Ausg. Leipzig. B. Tauchnitz. 1875. 124 s. 8. 60 pf.

— —. Krit. Ausg. Smst. 1875. XII + 187 s. 8. n. 6 mk.

— ausgew. Schriften. Für d. Schulgebr. erkl. v. Ch. Cron u. Jul. Deuschle. 1. Th. Vertheidigungsrede d. Sokrates u. Kriton. Erkl. v. Ch. Cron. 6. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. XIII + 140 s. 8. n. 1 mk.

—. Bonitz, H., Zur Erklärung d. platon. Dialogs Phädrus. Berlin. Weidmann. 20 s. 8. n. 6 ngr.

—. Heller, Herm., Curae criticae in Platonis de republica libros. Berlin. Calvary u. Co. 48 s. 4. n. 20 ngr.

—. Jordan, Albr., De codicum Platonicorum auctoritate. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 36 s. 8. n. 1 mk. 60 pf.

—. Schanz, Mart., Studien zur Gesch. d. Platonischen Textes. Würzburg. Stahel. IV + 88 s. 8. n. 1 th. 18 ngr.

Plotin's Abhdl. περὶ θεωρίας krit. untersucht, übers. u. erl. v. H. F. Mueller. Berlin. Weidmann. 1875. 50 s. 4. n. 1 mk. 60 pf.

Plutarchs ausgew. Biographien. Für d. Schulgebr. erkl. v. Otto Siefert u. Fr. Blass. 5. Bdchn. Agis u. Kleomenes v. Fr. Blass. Leipzig. Teubner. 1875. 93 s. 8. 90 pf.

—. Dinse, M., Beiträge zur Kritik der Trostschr. Plutarchs an Apollonius. Berlin. Weidmann. 20 s. 8. n. 6 ngr.

Poetae Graeci gnomici. Ed. st. C. Tauchn. Nova impressio. Leipzig. Holtze. IV + 195 s. 16. 6 ngr.

Sathas, Const., Deux lettres inéd. de l'empereur Michel Ducas Parapinace à Robert Guiscard, rédigées p. Michel Psellas. Paris. Maisonneuve. 1875. 31 s. 8.

Sophokles. Erkl. v. F. W. Schneidewin. 3. Bdchn. Oedipus auf Kolonos. 6 Aufl. besorgt v. Aug. Nauck. Berlin. Weidmann. 1875. 215 s. 8. 1 mk. 80 pf.

—. Für d. Schulgebr. erkl. v. Gust. Wolff. 1. Th. Aias. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. VI + 150 s. 8. 1 mk. 20 pf.

Digitized by Google

Sophokles. — Bellermann, L., Beiträge zur Erklärung u. Kritik des Sophokles. Berlin. Weidmann. 38 s. 8. n. 10 ngr.

Strabonis rerum geographicarum libri XVII. Ad optim. librorum fidem accurate editi. Ed. st. Nova impressio. 3 tomi. Leipzig. Holtze. 407 + 467 + 503 s. 16. 1 th. 15 ngr.

Thucydidis libri I et II. Ex rec. Bekkeri in usum scholarum ed. Alfr. Schöne. Berlin. Weidmann. VI + 266 s. 8. n. 2 th. 20 ngr.

—. Für d. Schulgebr. erkl. v. G. Boehme. 2. Bd. 1. Hft. Buch V u. VI. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. V + 166 s. 8. 1 mk. 50 pf. (I—II, 1.: 3 mk. 70 pf.)

—. Erkl. v. J. Classen. 5. Bd. 5. Buch. Berlin. Weidmann. 1875. IV + 188 s. 8. 1 mk. 80 pf.

— de bello Pelop. libri VIII. Ad optim. librorum fidem editos explan. E. Fr. Poppo. Vol. II. Sect. 1. Ed. alt., quam auxit et emend. Jo. M. Stahl. Leipzig. Teubner. 1875. IV + 204 s. 8. 2 mk. 40 pf.

Xenophon's Anabasis. Erkl. v. C. Rehdantz. 2. Bd. Buch 4.—7. 3. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. 261 s. 8. 22½ ngr. (1.—2.: 1 th. 7½ ngr.)

— Griech. Geschichte zum Schulgebr. m. erkl. Anm. versehen v. E. Kurz. 2. Hft. Buch IV—VII. München. Lindauer. XVIII + 288 s. 8. n. 1 th. (kplt. n. 1 th. 20 ngr.)

— Hellenika. Erkl. v. Ludw. Breitenbach. 2. Bd. Buch 3. u. 4. Berlin. Weidmann. XCII + 304 s. 8. 22½ ngr. (1.—2.: 1 th. 10½ ngr.)

—. Kirchhoff, A., Ueber die Schrift v. Staate d. Athener. (Aus d. Abhdl. d. K. Ak. d. Wiss. zu Berlin.) Berlin. Dümmler's Verl. 51 s. 4. n. 25 ngr.

Zonarae epitome historiarum. Cum Car. Ducangii suisque annot. ed. Lud. Dindorfius. Vol. V. Leipzig. Teubner. CCCIII s. 8. 3 mk. (I—V: 15 mk. 75 pf.)

Neubauer, R., Ueber eine jüngst gefundene attische Pachturkunde aus Olymp. 120. 1. Text nebst Ergänz. u. Erläut. Berlin. Weidmann. 44 s. 8. n. 10 ngr.

Dobree, Petri Pauli, Adversaria critica. Ed. in Germania prima cum praef. Guil. Wagneri. 2 voll. Berlin. Calvary u. Co. 1875. XII + 352 + 220 + 147 + 298 + 63 s. 8. n. 12 mk.

Krüger, K. W., Kritische Analekten. 3. Hft. Leipzig. K. W. Krüger. 176 s. 8. n. 25 ngr. (1. o. 3.: 1 th. 19 ngr.)

Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt. Rec. notisque selectis instr. V. Gardthausen. Vol. I. Leipzig. Teubner. 1875. XXVII + 359 s. 8. n. 3 mk. 60 pf.

Aulularia sive Querolus Theodosiani aevi comoedia Rutilio dedicata, ed. Rud. Peiper. Leipzig. Teubner. 1875. LX + 68 s. 8. 1 mk. 50 pf.

C. Julii Caesaris commentarii de bello Gallico. Für d. Schulgebr. erkl. v. Alb. Doberenz. 6. Aufl. Mit e. chromolith. Karte v. Gallien. Leipzig. Teubner. XVI + 319 s. 8. 2 mk. 25 pf.

—. Mit Anm. f. Schüler d. mittl. Classen d. Gymn. v. F. W. Hinzpeter. 10. sorgfältig rev. Aufl. Mit e. neuen chromolith. Karte v. Gallien. Bielefeld. Velhagen u. Klasing. VII + 322 s. 8. 18 ngr.

Digitized by Google

Catullus. — Baehrens, Aemil., Analecta Catulliana. Accedit corollarium. Jena. Dufft. 79 s. 8. n. 1 mk. 60 pf.

M. Tullius Cicero. Ausgew. Reden. Erkl. v. Karl Halm. 1. Bdchn.: R. f. Sex. Roscius u. üb. d. imp. d. Cn. Pomp. 7. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. 168 s. 8. 12 ngr. — 5. u. 6. Bdchn. (5.: R. f. T. Annius Milo, f. Q. Ligarius u. f. d. König Deiotarus. 7. verb. Aufl. VI + 139 s. 8. — 6.: 1. u. 2. philipp. Red. 5. vielf. verb. Aufl. 122 s. 8.) Berlin. Weidmann. 1875. à n. 1 mk. 20 pf.

— Brutus de claris oratoribus. Für d. Schulgebr. erkl. v. K. W. Piderit. 2. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. IV + 296 s. 8. 2 mk. 25 pf.

— Laelius de amicitia. Erkl. v. C. W. Nauck. 7. Aufl. Berlin. Weidmann. 1875. 77 s. 8. 75 pf.

— De officiis libri tres. Zum Schulgebr. hrsg. v. Joh. v. Gruber. 3. durchgehends verb. Aufl. Leipzig. Teubner. V + 192 s. 8. 1 mk. 50 pf.

—. Strelitz, A., De antiquo Ciceronis de re publ. librorum emendatore. Breslau. Leuckart. 95 s. 8. n. 20 ngr.

Claudiani raptus Proserpinae rec. Lud. Jeep. Turin. Loescher. XXV + 59 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Cornelius Nepos. Für Schüler m. erläut. u. e. richt. Uebers. förd. Anm. versehen v. Joh. Siebelis. 8. Aufl. besorgt v. Max Jancovius. Leipzig. Teubner. XVI + 206 s. 8. 1 mk. 20 pf.

Curtius. — Schuessler, Otto, De Q. Curtii Rufi codice Oxoniensi A. Leipzig. Teubner. 30 s. 4. n. 80 pf.

Frontinus. — Klussmann, Rud., Emendationes Frontinianae. Inest epistula crit. Guilielmi Studemund ad Rud. Klussmann. Berlin. Calvary u. Co. XLII + 78 s. 8. n. 24 ngr.

Gaius. — Goudsmit, J. E., Studemunds Vergleichung der Veroneser Handschrift. Krit. Bemerk. zu Gaius. Uebers. v. S. Sutro. 1. Hft. Utrecht. Kemink u. Zoon. 1875. 49 s. 8. 2 mk. 25 pf.

Grammatici Latini ex rec. Henr. Keilii. Vol. VI. Fasc. 2. Leipzig. Teubner. XVIII + S. 313—672. Lex.-8. n. 14 mk. (I—VI m. suppl.: n. 137 mk.)

Q. Horatius Flaccus. Erkl. v. Herm. Schütz. 1 Thl. Oden u. Epoden. Berlin. Weidmann. XXIV + 395 s. 8. n. 1 th.

— Carmina. Lucian Mueller recogn. Leipzig. Teubner. 362 s. 16. n. 2 mk. 40 pf.

— denuo recogn. et praef. est Aug. Meineke. Ed. st. alt. Berlin. G. Reimer. XLIV + 226 s. 8. n. 80 pf.

Opera omnia. Recogn. et commentariis in usum schol. instr. Guil. Dillenburger. Ed. VI. Addita est tabula villae Horatianae. Bonn. A. Marcus. 1875. XX + 644 s. 8. n. 5 mk. 60 pf.

— Oden u. Epoden. Für d. Schulgebr. erkl. v. C. W. Nauck. 8. Aufl. Leipzig. Teubner. XX + 259 s. 8. 2 mk. 10 pf.

— Sermonen. Hrsg. u. erkl. v. A. Th. H. Fritzsche. 1. Bd. Der Sermonen 1. Buch. Leipzig. Teubner. 1875. VI + 232 s. 8. 2 mk. 40 pf.

—. Petschenig, Mich., Zur Kritik der Horazscholiasten. Berlin. Calvary u. Co. 32 s. 8. baar n. 10 ngr.

—. —, Zu den Scholiasten d. Horaz. Smst. 15 s. 8. baar n. 10 ngr.

Digitized by Google

Codex Iustinianus recogn. Paulus Krüger. Fasc. II. libri 3—5. Berlin. Weidmann. S. 193—480. lex.-8. n. 9 mk. (I—II: n. 17 mk.)

Codicis Iustiniani fragmenta Veronensia ed. Paulus Krueger. Berlin. Weidmann. VII + 84 s. fol. n. 6 th. 20 ngr.

Iustiniani institutionum libri IV. Ed. Schrader. Ed. st. Berlin. G. Reimer. VI + 216 s. 8. 1 mk.

T. Livi ab urbe condita libri. Erkl. v. W. Weissenborn. 2. Bd. Buch III—V. 4. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. VI + 405 s. 8. 1 th.

— —, 1. Bd. 1. Hft. 1. Buch. 6. Aufl. Smst. 1875. XII + 238 s. 8. 1 mk. 80 pf.

Lucretius. — Neumann, Fr., De interpolationibus Lucretianis. (Inaug.-diss., Halle.) (Berlin. Mayer u. Müller.) 1875. 54 s. 8. baar n. 1 mk.

Ovidius. — Korn, O., De codicibus duobus carminum Ouidianorum ex Ponto datorum Monacensibus. Breslau. (Leipzig. Teubner.) 13 s. 4. n. 80 pf.

—. Peter, Herm., De P. Ovidii Nasonis fastorum locis quibusdam epist. critica. Leipzig. Teubner. 23 s. 8. 75 pf.

Panegyrici Latini XII. Rec. Aemil. Baehrens. Leipzig. Teubner. XXVIII + 324 s. 8. 3 mk. 60 pf.

Phaedri fabulae. Für Schüler m. Anm. versehen v. Joh. Siebelis. 5. verb. Aufl. v. F. A. Eckstein. Leipzig. Teubner. XIV + 75 s. 8. 75 pf.

T. Macci Plauti comoediae, rec. A. Spengel. Vol. III. Pars 5. Trinummus. Berlin. Calvary u. Co. 1875. XVI + 58 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

—. Seyffert, O., Studia Plautina. Berlin. (Calvary u. Co.) 31 s. 4. baar n. 12 ngr.

M. Fabii Quintiliani institutionis oratoriae liber X. Für d. Schulgebr. erkl. v. G. T. A. Krüger. 2. auf Grundlage d. Halm'schen Textes verb. Aufl. Leipzig. Teubner. XVI + 78 s. 8. 75 pf.

Rufi Festi breviarium rerum gestarum pop. Rom. Rec. W. Foerster; praemittitur dissertatio de Rufi breviario eiusque codicibus. Wien. Hölder. 23 s. 8. n. 12 ngr.

C. Sallusti Crispi de coniuratione Catilinae et de bello Jugurthino libri, ex historiarum libris quinque deperditis orationes et epistolae. Erkl. v. Rud. Jacobs. 6. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. 287 s. 8. 18 ngr.

—. Clason, Oct., E. Sallust-Handschrift aus der Rostocker Universitäts-Bibl. Eine Festschrift. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 65 s. 8. n. 16 ngr.

C. Suetonii Tranquilli Vitae XII Caesarum. Ed. C. H. Weise Ed. st. C. Tauch. Nova impressio. Leipzig. Holtze. 388 s. 16. 9 ngr.

Cornelius Tacitus a C. Nipperdeio recognitus. Pars III. Historias cum frgg. continens. Berlin. Weidmann. IV + 182 s. 8. 15 ngr. (I—III: 1 th. 3 ngr.)

—. Erkl. v. K. Nipperdey. 1. Bd. Ab excessu divi Augusti I—VI. 6. verb. Aufl. Berlin. Weidmann. XLII + 394 s. 8. 3 mk.

— libri qui supersunt. Tertium recogn. C. Halm. 2 tomi. Leipzig. Teubner. LII + 330 s. og LV + 323 s. 8. à 1 mk. 20 pf.

— Agricola. Ex Wexii recensione recogn. et perpetua annot. in usum

scholarum ill. Fr. Kritzius. Ed. tertia, aucta et emendata. Berlin. Weber. XVI + 163 s. 8. n. 20 ngr.

— Annalen. Schulausg. v. A. Draeger. 2. Bd. Buch 11.—16. 2. Aufl. Leipzig. Teubner. 264 s. 8. 2 mk. 25 pf. (1.—2.: 4 mk. 65 pf.)

— Germania. Erl. v. H. Schweizer-Sidler. 2. Aufl. Halle. Bchdl. d. Waisenh. VII + 87 s. 8. n. 20 ngr.

P. Terentius. Ausgew. Komoedien zur Einführ. in die Lectüre der altlat. Lustspiele erkl. v. C. Dziatzko. 1. Bdchn. Phormio. Leipzig. Teubner. IV + 108 s. 8. 1 mk. 20 pf.

—. Umpfenbach, Frz., Analecta Terentiana. Mainz. (Berlin. Calvary u. Co.) 32 s. 4. n. 10 ngr.

C. Valeri Flacci argonauticon libri VIII. Recogn. Aemil. Baehrens. Leipzig. Teubner. 1875. LX + 180 s. 8. 1 mk. 50 pf.

Valerii Maximi dictorum factorumque memor. libri IX. Ed. ster. C. Tauchn. Nova impressio. Leipzig. Holtze. 358 s. 8. 13½ ngr.

Vergil's Aeneide. Für d. Schulgebr. erl. v. K. Kappes. 2. u. 3. Hft. Leipzig. Teubner. 138 og 116 s. 8. à 1 mk. 20 pf.

— —, 4. Hft. Smst. 1875. 120 s. 8. (à) 1 mk. 20 pf.

— Gedichte. Erkl. v. Th. Ladewig. 2. Bdchn. Aeneide Buch I—VI. 7. Aufl. Berlin. Weidmann. VI + 273 s. 8. 18 ngr.

— opera, ad optim. librorum fidem ed., perpetua et aliorum et sua adnot. illustr., dissertationem de Verg. vita et carminibus atque indicem rerum locupletissimum adiec. Alb. Forbiger. Pars III. Aen. l. VII—XII, carmina minora, diss. d. Verg. vit. et carm. atque indices. Ed. 4. retractata et valde aucta. Leipzig. Hinrich's Verl. 1875. XXXIX + 843 s. 8. 9 mk. (kplt. 24 mk.)

Hirschfeld, Otto, Epigraph. Nachlese zum Corpus inscr. Lat. Vol. III aus Dacien u. Moesien. (Aus d. Sitzungsber. d. K. Ak. d. Wiss. zu Wien.) Wien. Gerold's Sohn. 69 s. lex.-8. n. 14 ngr.

2. *Grammatik og lexikografi.*

Chaignet, A. E., Théorie de la déclinaison des noms en grec et en latin d'après les principes de la philologie comparée. Paris. Thorin. VIII + 130 s. 8. 4 fr.

Commentationes philologae. Scripserunt seminarii philol. regii Lips. qui nunc sunt et qui nuper fuerunt sodales. Leipzig. Giesecke u. Devrient. 268 s. 8. 1 th. 12 ngr.

Sprachwissenschaftliche Abhandlungen. Hervorgegangen aus G. Curtius' grammatischer Gesellschaft zu Leipzig. Leipzig. Hirzel. 175 s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

Studien zur griech. u. latein. Grammatik hrsg. v. Georg Curtius. VII, 1.—2. Hft. Mit den Indices zu allen 7 Bdn. Leipzig. Hirzel. 518 s. 8. n. 12 mk. (I—VII: n. 58 mk.)

Schroeder, L., Ueb. d. formelle Unterscheidung der Redetheile im Griech. u. Latein. mit Berücksichtigung der Nominalcomposita. Leipzig. K. F. Köhler. VIII + 562 s. 8. n. 2 th.

Abicht, K., Uebersicht üb. d. Herodotischen Dialect. (Aus d. 1. Hft. d.

Digitized by Google

Schulausg. v. Herodot besonders abgedr.) 3 Aufl. Leipzig. Teubner. 43 s. 8. n. 4½ ngr.

Berger, Ernst, Griechische Grammatik f. den Unterricht auf Gymnasien nebst ein. Anh. vom homer. Dial. 6. verb. Aufl. Berlin. G. Reimer. 345 s. 8. n. 1 th.

Boehme, Gottfr., Aufgaben zum Uebersetzen ins Griechische. Für die oberen Classen der Gymnasien. 5. verb. Aufl. Leipzig. Teubner. XII + 307 s. 8. 2 mk. 70 pf.

Chassany, A., Nouvelle grammaire grecque d'après les principes de la gramm. comparée. Paris. Garnier. 1875. XVI + 342 s. 8.

Curtius, Georg, Griech. Schulgrammatik. 11. unter Mitwirk. v. B. Gerth verb. Aufl. Prag. Tempsky. 1875. X + 402 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Hartel, W., Homerische Studien. II—III. (Af Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 1874—5. 50 s. og 84 s. 8. n. 60 pf. og 1 mk. 20 pf.

Jacquet, A., Cours de langue grecque (grec ancien), d'après la méthode Robertson. Paris. Derache. VII + 267 s. 8. 3 fr.

Mommsen, T., Entwickelung einiger Gesetze über den Gebrauch der griechischen Präpositionen: *Μετά*, *σύν* u. *ἅμα* bei den Epikern. Frankfurt a/M. (Diesterweg.) 50 s. 4. n. 15 ngr.

Müller, Gu., De Theophrasti dicendi ratione. I. Observationes de particularum usu. (Inaug.-diss., Arnstadt.) (Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht.) 1875. 66 s. 8. baar n. 1 mk. 40 pf.

Müller, H. D., Syntax d. griech. Tempora. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 35 s. 4. n. 12 ngr.

Tillmanns, Ludw., Kurze Regeln der griech. Syntax zum Gebrauch in oberen Gymnasialklassen zusammengestellt. Leipzig. Teubner. 56 s. 8. 60 pf.

Draeger, A., Ueber Syntax u. Stil d. Tacitus. 2. verb. Aufl. Leipzig. Teubner. XV + 120 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Ellendt, Fr., Lateinische Grammatik. Bearb. v. Mor. Seyffert. 15. Aufl. Berlin. Weidmann. 1875. XII + 348 s. 8. n. 2 mk.

Frei, J., Lateinische Schulgrammatik. 1.—2. Th. Zürich. Höhr. VIII + 116 og VIII + 160 s. 8. n. 27 ngr.

Frohwein, E., Die Perfectbildung auf *vi* bei Cicero. Ein Beitrag zum Sprachgebrauche Ciceros u. zugleich ein Supplement zu F. Neue's Formenl. d. lat. Spr. Gera. (Kanitz.) 31 s. 4. baar n. 20 ngr.

Guericke, A., De linguae vulgaris reliquiis apud Petronium et in inscriptionibus parietariis Pompeianis. (Inaug.-diss., Gumbinn.) (Leipzig. Kessler.) 1875. 64 s. 8. baar n. 1 mk. 50 pf.

Haase, Fr., Vorlesungen über lat. Sprachwiss. hrsg. v. F. A. Eckstein. 1. Bd. Einleitung. Bedeutungslehre. Leipzig. Simmel u. Co. VI + 220 s. 8. n. 2 th.

Hartung, G., Stichverse zur latein. Syntax aus classischen Dichtern gesammelt. Leipzig. Teubner. 64 s. 8. 75 pf.

Moeller, C. W., Titulorum africanorum orthographia. Greifswald. (Bamberg.) 1875. 47 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Neue, Fr., Formenlehre der lateinischen Sprache. 2. Th. 2. gänzl. um-

Digitized by Google

gearb. u. erweit. Aufl. in 5 Lfg. Berlin. Calvary u. Co. (1. Lfg. 160 s.) 8. n. 5 th.

Stuenkel, L., De Varroniana verborum formatione. Strassburg. Trübner. 1875. 79 s. 8. n. 1 mk.

Walder, E., Der Infinitiv bei Plautus. Eine sprachwissenschaftl. Untersuchung. Berlin. (Solothurn. Jent u. Gassmann.) 1875. 64 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Wichert, G., Über den Gebrauch d. adjectivischen Attributs an Stelle d. subjectiven od. objectiven Genetivs im Latein. Ein Beitrag zur Assimilation. Berlin. Weidmann. 1875. 59 s. 8. n. 2 mk. 40 pf.

Ahrens, H. L., Αὐλή und Villa. Etymolog. Untersuchung. Hannover. (Berlin. Calvary u. Co.) 1875. 25 s. 4. baar n. 1 mk. 60 pf.

Pape, W., Handwörterbuch d. griech. Sprache. 2. überall bericht. u. verm. Ausg. 6. Abdr. 1. u. 2. Bd. Griech.-deutsches Handwörterbuch. Braunschweig. Vieweg u. Sohn. I: XIV + 1426 s.; II: 1399 s. 8. n. 6 th.

Suhle, B., u. M. Schneidewin, Übersichtliches griech.-deutsches Handwörterbuch für die ganze griech. Literatur mit e. tabellar. Verzeichniss unregelm. Verba. Leipzig. Hahn. 1875. XX + 1990 sp. 8. 9 mk. 75 pf.

Eichert, Otto, Vollständiges Wörterbuch zu den Schriftwerken d. C. Julius Caesar u. seiner Fortsetzer. 5. verb. Aufl. Hannover. Hahn. 1874. IV + 247 s. 8. 18 ngr.

—, Vollst. Wörterb. z. d. Comment. d. C. J. Caesar vom gall. Kr. Mit e. lith. Karte v. Gallien zur Zeit Caesars. 4. rev. Aufl. Breslau. Kern's Verl. 474 s. 16. 12 ngr.

—, Vollständiges Wörterbuch zu d. Verwandl. d. P. Ovidius Naso. 6. rev. Aufl. Hannover. Hahn. IV + 292 s. 8. 24 ngr.

Facciolati, J., Aeg. Forcellini et J. Furlanetti, Lexicon totius latinitatis. Nunc demum juxta opera R. Klotz, G. Freund, L. Döderlein aliorumque recentiorum auctius, emendatius melioremque in formam redactum curante Fr. Corradini. Tom. III. fasc. 4. s. 225—304. Patavii. (Venedig. Münster.) 4. nn. 25 ngr. (I—III, 4: nn. 24 th. 5 ngr.

Forcellini, Aegid., Totius latinitatis lexicon in hac editione novo ordine digestum amplissime auctum atque emendatum adjecto insuper altera quasi parte onomastico totius latinitatis cura et studio Vinc. de Vit. Distr. 50.—53. (5. Bd. s. 449—768). Prati. (Leipzig. Brockhaus Sort.) 1875. 4. à n. 2 mk. 50 pf.

— Pars altera sive onomasticon totius latinitatis opera et studio Vinc. de Vit. Distr. 15. (2. Bd. s. 337—416.) Smst. 1875. 8. à n. 2 mk. 50 pf.

Georges, K. E., Kleines lat.-deutsch. u. deutsch-lat. Handwörterbuch. Lat.-d. Th. 3. verb. u. verm. Aufl. Leipzig. Hahn. VI + 2672 sp. 8. 2 th. 7½ ngr.

Heerdegen, F., Untersuchungen zur latein. Semasiologie. 1. Hft. Einleitung. Erlangen. Deichert. 48 s. 8. n. 10 ngr.

Klotz, R., Handwörterbuch d. latein. Sprache. Unter Mitwirk. v. F. Lübker u. E. E. Hudemann. 5. Abdruck. 19.—40. (Schluss-) Lfg. II; XIV + 1844 s. Braunschweig. Westermann. 8. à n. 4 ngr.

Koffmane, G., Lexikon lateinischer Wortformen. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. IV + 207 s. 8. 1 th. 10 ngr.

Digitized by Google

Krebs, J. Ph., Antibarbarus der latein. Sprache. 5. Aufl. neu bearb. v. F. X. Allgayer. 2.—6. Lfg. Frankfurt a/M. Winter. 1875. S. 161—960. 8. à n. 2 mk. 40 pf.

Paucker, C. v., Beiträge zur latein. Lexicographie u. Wortbildungsgeschichte. I—III. (Mélanges gréco-romains de l'acad. imp. des sciences de St. Pétersb.) Mit Nachträgen. St. Pétersbourg. (Mitau. Behre.) 1875. 261 s. 8. baar nn. 7 mk.

—, Spicilegium addendorum lexicis latinis. Mitau. Behre. 1875. VI + 315 s. 8. n. 7 mk. 20 pf.

Rönsch, H., Itala und Vulgata. Das Sprachidiom der urchristl. Itala u. der kathol. Vulgata unter Berücksicht. d. röm. Volkssprache durch Beispiele erläutert. 2. bericht. u. verm. (Titel-) Ausg. [med et tillæg]. Marburg. Elwert. XVI + 526 s. 8. n. 2 th.

Siebelis, Jo., Wörterbuch zu Ovid's Metamorphosen. 2. Aufl. besorgt v. Fr. Polle. Leipzig. Teubner. VI + 378 s. 8. 27 ngr.

3. *Politisk og kulturhistorie, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*

Adler, F., Die Stoa des Königs Attalos II. zu Athen. Berlin. Ernst u. Korn. 1875. 16 s. m. 2 stentavler og 5 kobb. fol. kart. n. 8 mk.

Althaus, Ernest, Quaestionum de Julii Pollucis fontibus specimen. (Inaug.-diss., Berlin.) Weber. 40 s. 8. n. 10 ngr.

Ἀργυρόπουλος, Κωνστ., Διατριβὴ περὶ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου Κρήτης. Athen. 1875. 48 s. 8.

Arnold, Bern., De Atheniensium saeculi a Chr. n. quinti praetoribus. (Inaug.-diss., Dresden.) (Leipzig. Hinrichs' Sort.) 34 s. 8. baar n. 8 ngr.

Bailleu, Paul, Quomodo Appianus in bellorum civilium libris II—V usus sit Asinii Pollionis historiis. (Inaug.-diss., Göttingen.) (Berlin. Weber.) 54 s. 8. n. 10 ngr.

Baumgart, Herm., Aelius Aristides als Repräsentant der sophistischen Rhetorik d. 2. Jahrhunderts der Kaiserzeit. Leipzig. Teubner. X + 240 s. 8. n. 6 mk.

Bentley, Rich., Dissertations upon the epistles of Phalaris, Themistocles, Socrates, Euripides a. upon the fables of Aesop. Edited, with an introduction a. notes by Dr. Wilh. Wagner. Part. 4. (S. 463—625.) Berlin. Calvary u. Co. 8. n. 20 ngr.

Bischoff, A., Über homerische Poesie. Beiträge zu deren Charakteristik. Erlangen. Deichert. 1875. XVIII + 160 s. 8. n. 2 mk. 40 pf.

Blass, Fr., Die attische Beredsamkeit. 2. Abth. Isokrates u. Isaios. Leipzig. Teubner. IV + 550 s. 8. n. 14 mk. (1.—2.: n. 27 mk.)

Blume, Ludw., Das Ideal d. Helden u. d. Weibes bei Homer. Mit Rücksicht auf das deutsche Alterthum. Wien. Hölder. VI + 55 s. 8. n. 12 ngr.

Blümner, Hugo, Technologie u. Terminologie der Gewerbe u. Künste bei Griechen u. Römern. 1. Bd. 1. Hälfte. Enth. die Bereit. d. Brotes u. die Verarbeit. der Gespinnstfasern. Leipzig. Teubner. 194 s. 8. n. 5 mk. 60 pf.

Boeckh, Aug., Gesammelte kleine Schriften. 4. Bd. Leipzig. Teubner. VIII + 547 s. 8. n. 14 mk. (I.—VII.: n. 74 mk.)

Digitized by Google

Bursian, Conr., Ueber d. religiösen Charakter d. griech. Mythos. Festrede gehalt. in d. öffentl. Sitz. d. K. b. Ak. d. Wiss. zu München. 1875. München. (Franz.) 27 s. 4. n. 1 mk.

Busolt, Geo., Der zweite Athenische Bund u. die auf der Autonomie beruh. hellen. Politik von der Schlacht bei Knidos bis zum Frieden d. Eubulos. Mit e. Einleit.: Zur Bedeutung der Autonomie in hellen. Bundesverfass. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 228 s. 8. n. 5 mk. 60 pf.

Christ, W., Metrik d. Griechen u. Römer. Leipzig. Teubner. XII + 684 s. 8. n. 14 mk.

Parallel-Tabellen zur griech.-röm. Chronologie. Leipzig. Teubner. VI + 54 s. 16. Kart. 7½ ngr.

Conze, Alex., Erster Bericht üb. die vorbereit. Schritte zur Gesammt-Ausg. der griech. Grabreliefs. (Aus Sitzungsber. d. K. Ak. d. Wiss. zu Wien.) Wien. (Gerold's Sohn.) 24 s. lex.-8. n. 4 ngr.

—, Heroen- u. Götter-Gestalten der griech. Kunst. In 2 Abth. Enth. 14 Bog. Text u. 156 Taf. autograph. v. Jos. Schönbrunner. Wien. v. Waldheim. fol. n. 9 th.

Couat, A., Étude sur Catulle. Paris. Thorin. 1875. 300 s. 8.

Curtius, Ernst, Griechische Geschichte. 2. Bd. 4. Aufl. Berlin. Weidmann. 841 s. 8. n. 9 mk.

— —. Zeittafel u. Register zu Bd. 1.—3. Smst. 107 s. 8. n. 1 mk. 60 pf.

—, Ueber Wappengebrauch u. Wappenstil im griech. Alterthum. (Aus Abhdl. d. K. Ak. d. Wiss. zu Berlin.) Mit 1 Tafel. Berlin. Dümmler's Verl. 42 s. 4. Kart. n. 2 mk.

Doehler, Entstehung u. Entwickelung der religiösen Kunst bei den Griechen. (Smml. gemeinverständl. wiss. Vorträge hrsg. v. R. Virchow u. Fr. v. Holtzendorff, 205. hft.) Berlin. Lüderitz's Verl. 45 s. 8. n. 10 ngr.

Doehler, Ed., Das Zeitalter des Perikles. Nach M. E. Filleul deutsch bearb. 2 Bde. Leipzig. Teubner. XII + 391 s. og VIII + 381 s. 8. 12 mk.

Doubler, L., Gesch. d. Alterthums vom Standpunkte der Kultur m. besond. Rücksicht auf die Entwick. d. volkswirtschaftl. Lebens in Ackerbau, Handel u. Industrie. Zum Gebr. f. höhere Lehranstalten u. zur Selbstbelehr. Wien. Hölder. XVI + 736 s. 8. n. 3 th.

Eckenbrecher, Gust. v., Die Lage d. homerischen Troja. Mit 2 Karten und e. landschaftl. Ansicht. Düsseldorff. Buddeus. 1875. VI + 63 s. 8. n. 2 mk.

d'Eichthal, G., Le site de Troie selon M. Lechevalier ou selon M. Schliemann; excursion à Troie et aux sources du Menderé p. G. Perrot. Paris. Durand. 1875. 79 s. 8.

Flach, Hans, Die Hesiodischen Gedichte. Berlin. Weidmann. 1874. XXXII + 100 s. 8. n. 16 ngr.

—, Das System der Hesiodischen Kosmogonie. Dazu e. Plan, enth. die Vorstell. Hesiods v. Himmel, Erde u. Tartaros. Leipzig. Teubner. VII + 134 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Forbiger, Alb., Hellas u. Rom. Populäre Darstell. d. öff. u. häusl.

Digitized by Google

Lebens d. Griech. u. Römer. 1. Abth. Rom im Zeitalter der Antonine. 3. Bd Leipzig. Fues. XV + 416 s. 8. (à) n. 2 th.

Furtwängler, Adf., Eros in der Vasenmalerei. München. Ackermann. 1875. 90 s. 8. n. 18 ngr.

Galitzin, Fürst N. S., Allg. Kriegsgeschichte aller Völcker u. Zeiten. Aus d. Russ. ins Deutsche übers. v. Maj. Streccius. 1. Abth. 2. Bd. Von Tode Alexanders d. Grossen bis zum 2. pun. Kr. Mit 1 Karte, 4 Plänen u. 4 Taf. Cassel. Key. 198 s. 8. n. 3 th. (I, 1.—2. og III, 1.: n. 9 th.)

Gilbert, Gust., Die altattische Komenverfassung. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 54 s. 8. n. 16 ngr.

Grasberger, Lor., Erziehung u. Unterricht im klass. Alterthum. Nach den Quellen dargestellt. 2. Th. Würzburg. Stabel. 1875. VIII + 422 s. 8. n. 9 mk. 40 pf. (1.—2.: n. 17 mk. 70 pf.)

Hentschel, Jo. Mart., Quaestionum de Lysiae oratione Epicratea capita duo. (Inaug.-diss., Meyssen.) (Leipzig. Krüger.) 55 s. 8. baar 90 pf.

Hermann, K. Fr., Lehrbuch d. griech. Antiquitäten. 1. Th. Die Staatsalterthümer. 5. Aufl. 1. Abth. Heidelberg. J. C. B. Mohr. 594 s. 8. n. 3 th.

Hertzberg, G. F., Die Geschichte Griechenlands unter d. Herrschaft d. Römer. 3. Th. Von Septim. Severus bis auf Justinian I. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1875. VIII + 571 s. 8. n. 3 th. (I—III: n. 6 th.)

Heydemann, H., Die antiken Marmor-Bildwerke in der sog. Stoa d. Hadrian, dem Windthurm d. Andronikus, dem Wärterhäuschen auf der Akropolis u. der Ephorie im Cultusministerium. Mit e. lith. Taf. u. 6 Holzschn. Berlin. G. Reimer. 338 s. 8. n. 2 th. 10 ngr.

Holm, Ad., Geschichte Siciliens. 2. Bd. Mit 7 Karten. Leipzig. Engelmann. XII + 506 s. 8. n. 3 th. 15 ngr. (Kplt.: n. 6 th. 15 ngr.)

Keller, Otto, Die Entdeckung Ilions zu Hissarlik. Freiburg i/Br. Bader u. Co. 1875. 65 s. 8. baar n. 2 mk.

Kirchner, Oskar, Die botanischen Schriften d. Theophrast v. Eresos. Vorarbeiten zu ein. Untersuch. üb. Anlage, Glaubwürdigkeit u. Quellen derselben. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 93 s. 8. n. 2 mk. 40 pf.

Klein, Joh, Das Empirische in der Nikomach. Ethik des Aristoteles. Brandenburg. Müller. 1875. 28 s. 8. n. 1 mk.

Krohn, A., Sokrates u. Xenophon. Halle. Mühlmannn. X + 179 s. 8. n. 1 th. 15 ngr.

Laudien, C. F., Ueber die Quellen zur Geschichte Alexanders d. Grossen in Diodor, Curtius u. Plutarch. (Inaug.-diss., Königsberg) Akad. Bchdl. IV + 40 s. 8. n. 2 mk.

Lechner, Max., De Euripide rhetorum discipulo. Onoldi. (Berlin. Calvary u. Co.) 20 s. 4. baar n. 1 mk. 60 pf.

Lübker, Fr., Reallexikon d. class Alterthums f. Gymnas. 4. verb. Aufl. Hrsg. v. F. A. Eckstein u. O. Siefert. 3.—4. Abth. Leipzig. Teubner. VII + s. 577—1116. lex. 8. à n. 3 mk.

Μηλιαράκ[illegible], Ἀ., Κυκλαδικὰ ἤτοι γεωγραφία καὶ ἱστορία τῶν Κυκλάδων νήσ[illegible] τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς καταλήψεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν [illegible] er [illegible]Wilberg. VII + 416 s. 8.

Digitized by Google

Michaelis, C. Th., De ordine vitarum parall. Plutarchi. Berlin. Weber. 1875. 54 s. 8. n. 1 mk.

Müllemeister, P., De fontibus Pyrri Plutarchei. (Inaug.-diss., Göttingen.) (Dieterich's Verl.) 32 s. 8. n. 6 ngr.

Nicolai, Rud., Griechische Literaturgeschichte in neuer Bearbeitung. 1. Bd. Die antik-nationale Lit. 2. Hälfte. Die Lit. der Prosa. Magdeburg. Heinrichshofen. IV + S. 243-527. 8. 1 th. (I, 1.—2.: 1 th. 22½ ngr.)

Overbeck, Joh., Griechische Kunstmythologie. Besonderer Theil. 2. Bd. 2. Th. 3. Buch: Poseidon. Mit 7 lith. Taf. u. 5 (eingedr.) Holzschn. Leipzig. Engelmann. 1875. S. 207—406. lex. 8. n. 11 mk. (I—II, 2.: n. 41 mk)

—, Atlas der griechischen Kunstmythologie. 3. Lfg. Smstd. 1875. 3 Steintaf. m. 2 S. Text. Imp.-fol. n. 28 mk. (1.—3.: n. 124 mk.)

Pappenheim, Eug., De Sex. Empirici librorum numero et ordine. Berlin. Weber. 32 s. 4. n. 10 ngr.

—, Lebensverhältnisse d. Sextus Empiricus. Berlin. (Weber.) 1875. 7 s. 4. baar n. 35 pf.

Peipers, Dav., Untersuchungen über das System Plato's. 1. Th. Die Erkenntnisstheorie Plato's m. besond. Rücksicht auf den Theätet untersucht. Leipzig. Teubner. XII + 742 s. 8. n. 10 mk.

Philippi, Ad., Der Areopag u. die Epheten. Eine Untersuch. zur Athenisch. Verfassungsgesch. Berlin. Weidmann. XX + 367 s. 8. n. 2 th. 20 ngr.

Pohle, Emil, Die angeblich Xenophonteische Apologie in ihrem Verhältnisse zum letzten Capitel der Memorabilien. Krit. Untersuch. Altenburg. Bonde. 66 s. 8. baar n. 12 ngr.

Posner, Max., Quibus auctoribus in bello Hannibalico enarrando usus sit Dio Cassius. Symbola ad cognoscendam rationem, quae inter Livium et Polybium huius belli scriptores intercedat. Bonn. Weber. 82 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Roesiger, A. F., De Duride Savo Diodori Siculi et Plutarchi auctore. (Inaug.-diss., Göttingen.) A. Rente. 64 s. 8. baar n. 12 ngr.

Rohr, Alb., De Philolai Pythagorei fragmento περὶ ψυχῆς. (Inaug.-diss., Bern.) (Berlin. Calvary u. Co.) 40 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Schlottmann, K., Das Vergängliche u. Unvergängliche in der menschlichen Seele nach Aristoteles. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 57 s. 8. n. 10 ngr.

Schmidt, Jo., De Herodotea quae fertur vita Homeri. Halle. Lippert'sche Bchdl. 1875. VI + 123 s. 8. n. 2 mk. 80 pf.

Schmidt, Mor., Die Inschrift v. Idalion u. das kyprische Syllabar. Eine epigraph. Studie. Mit ein. autograph. Taf. Jena. Mauke. VI + 102 s. 8. n. 2 th.

Schmidt, De expeditionibus a Demetrio Poliorceta in Graeciam susceptis. Pyritz. (Berlin. Calvary u. Co.) 16 s. 4. baar n. 12 ngr.

Schultz, Aug., De Theseo. Quaestio archeologica. Breslau. Trewendt u. Granier. 79 s. 8. n. 15 ngr.

Schütz, Ad., Historia alphabeti Attici sive quibus fere temporis punctis compositi sint cum ceteri tituli Attici anno ol. 94, 2 vetustiores, tum ii, qui

Endoeum et Aristoclem auctores profitentur. Berlin. Weber. 1875. 64 s. 8. m. 1 tavle. n. 1 mk. 60 pf.

Stein, Heinr. v., Sieben Bücher zur Geschichte des Platonismus. Untersuchungen üb. d. System d. Plato u. sein Verhältn. zur späteren Theologie u. Philosophie. 3. u. letzter Th. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht. 1875. VIII + 415 s. 8. n. 8 mk. (Kplt.: n. 20 mk.)

Stender, Jul., De Argonautarum ad Colchos usque expeditione fabulae historia critica. Kiel. v. Wechmar. 68 s. 8. n. 2 mk.

Stoll, H. W., Die Sagen d. class. Alterthums. Erzählungen aus der alten Welt. 2 Bde. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. XVI + 422 s. og XII + 468 s. 8. (m. afbildn.) n. 7 mk. 20 pf.

Suhle, B., Ueber die epische Zerdehnung, die Cäsur u. die ursprüngl. Composition d. homerisch. Verses. (2. Th. der im Jahre 1872 erschien. »neuen Erklärung der sogenannten ep. Zerdehnung«.) Leipzig. Hahn. 1875. 11 s. 8. n. 20 pf. (1.—2.: n. 35 pf.)

Sybel, L. v., Ueber Schliemanns Troja. Vortrag. Marburg. Elwent's Verl. 1875. 28 s. 8. n. 60 pf.

Trendelenburg, Fr. A., Elementa logices Aristoteleae. In usum scholarum ex Aristotele excerpsit convertit illustr. Ed. 7. Berlin. Weber. XVI + 172. 8. n. 24 ngr.

Tzetzes, Jo., Ueber die altgriech. Musik in d. griech. Kirche. München. Kaiser. 134 s. 8. n. 1 th. 5 ngr.

Vahlen, J., Aristotelische Aufsätze. III. Zwei Betrachtungen über A.'s Poetik. (Aus Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss. zu Wien.) Wien. Gerold's Sohn. 13 s. lex. 8. n. 3 ngr. (I—III: n. 19 ngr.)

Vischer, W., Erinnerungen u. Eindrücke aus Griechenland. 2. (Titel-) Ausg. Basel. Schweighauser. 1874 (1856). X + 701 s. 8. 1 th. 15 ngr.

Volkmann, R., Geschichte und Kritik der Wolf'schen Prolegomena zu Homer. Ein Beitrag zur Gesch. d. homer. Frage. Leipzig. Teubner. XIX + 364 s. 8. n. 8 mk.

—, Die Rhetorik d. Griechen u. Römer in systematischer Uebersicht dargestellt. 2. durch Bericht. u. Zusätz. verm. Ausg. Smstd. VIII + 508 s. 8. n. 10 mk.

Wachsmuth, Curt, Commentatio II de Zenone Citiensi et Cleanthe Assio. Göttingen. Dieterich's Verl. 20 s. 4. (à) n. 8 ngr.

—, Die Stadt Athen im Alterthum. 1. Bd. Mit 2 Taf. Leipzig. Teubner. VIII + 768 s. 8. n. 20 mk.

Westermayer, Ad., Der Lysis d. Plato zur Einführ. in das Verständniss der sokrat. Dialoge. Erlangen. Deichert. 132 s. 8. n. 16 ngr.

Wieseler, Fr., Archaeologischer Bericht üb. seine Reise nach Griechenland. (Aus Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen.) Göttingen. Dieterich's Verl. 72 s. 4. n. 1 th.

Zeller, Ed., Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtl. Entwick. dargestellt. 2. Th. 1. Abth. Sokrates u. die Sokratiker. Plato u. die alte Academie. 1. Hälfte. 3. Aufl. Leipzig. Fues. 640 s. 8. n. 4 th. (I—II, 1., 1.: n. 9 th. 10 ngr.)

Digitized by Google

Andresen, Geo., Die Entstehung u. Tendenz d. Taciteischen Agricola. Berlin. Weidmann. 1875. 24 s. 8. n. 6 ngr.

—, De vocabulorum apud Tacitum collocatione. Berlin. Weber. 22 s. 4. n. 10 ngr.

Baier, Gust., De Livio Lucani in carmine de bello civili auctore. (Inaug.-diss., Schweidnitz.) Heege. 46 s. 8. baar n. 13½ ngr.

Benoit, Geo., De societate secundum ius Romanum. (Inaug.-diss., Bern.) Dalp. 52 s. 4. baar n. 16 ngr.

Beulé, M., Die römischen Kaiser aus dem Hause d. Augustus u. dem Flavischen Geschlecht. Deutsch bearb. v. Ed. Doehler. 3. Bdchn. Das Blut des Germanicus. 4. Bd. Titus u. seine Dynastie. Halle. Bchdl. des Waisenh. 170 s. og VII + 147 s. 8. 3.: 15 ngr.; 4.: 2 mk.

Brugman, Osc., Quemadmodum in iambico senario Romani veteres verborum accentus cum numeris consociarint. Bonn. Weber. 53 s. 8. n. 1 mk.

Böttger, Heinr., Hermann, der Cheruskerfürst u. Befreier Deutschlands vom röm. Joche durch die varian. Niederlage. Mit besond. Rücksicht auf den Zug des Germanicus in das Teutoburgergebirge aus den betreff. Geschichtsschreibern erwiesen etc. Mit ein. Karte u. sonst. Zeichngn. 1. u. 2. Abth. Hannover. Helwing. VI + VII + 289 s. 8. n. 1 th. 20 ngr.

Doetsch, P., Juvenal e. Sittenrichter seiner Zeit. Ein Beitrag zur Sittengesch. Roms u. d. Kaisern. Nach den Satir. des Dichters. Leipzig. Engelmann. VII + 75 s. 8. 15 ngr.

Dütschke, Hans, Antike Bildwerke in Oberitalien. I. Die antiken Bildwerke d. Campo Santo zu Pisa. Leipzig. Engelmann. VIII + 132 s. 8. n. 1 th.

Esselen, Das Varianische Schlachtfeld im Kreise Bechum. M. e. Karte. (Smml. gemeinverständl. wiss. Vorträge hrsg. v. R. Virchow u. Fr. v. Holtzendorff, 200. hft.) Berlin. Lüderitz' Verl. 39 s. 8. n. 10 ngr.

Fischer, L. H., De Terentio priorum comicorum Lat. inprimis Plauti sectatore quaestiones selectae. (Inaug.-diss., Halle.) (Berlin. Mayer u. Müller.) 1875. 57 s. 8. baar n. 1 mk.

Friedländer, Ludw., Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit v. August bis zum Ausgang der Antonine. 2. Th. 3. umgearb. u. sehr verm. Aufl. Leipzig. Hirzel. XVI + 640 s. 8. 10 mk. 50 pf. (I—III: 27 mk.)

Gerlach, F. D., Die Verfassung d. röm. Republik von den Gracchen bis auf Julius Cäsar. Basel. (Schneider.) 61 s. 4. n. 1 mk. 50 pf.

Huschke, E., Die Multa u. das Sacramentum in ihren verschiedenen Anwendungen. Zugleich in ihrem grundleg. Zusammenhange mit dem. röm. Criminal- u. Civil-Processe dargestellt. Leipzig. Teubner. VIII + 559 s. 8. n. 5 th. 10 ngr.

Jordan, Henr., Forma urbis Romae regionum XIIII. Berlin. Weidmann. VII + 70 s. fol. m. 37 lith. u. chromolith. Taf. n. 60 mk.

Keller, Ludw., Der 2. punische Krieg u. seine Quellen. Eine hist. Untersuch. Marburg. Elwert's Verl. 1875. VIII + 223 s. 8. n. 1 th. 15 ngr.

Digitized by Google

Krakauer, Gust., Das Verpflegungswesen der Stadt Rom in der späteren Kaiserzeit. Berlin. Mayer u. Müller. 59 s. 8. n. 12 ngr.

Marquardt, J., u. Th. Mommsen, Handbuch der röm. Alterthümer. 2. Bd. 1. Abth. (= Röm. Staatsrecht v. Th. Mommsen. 2. Bd. 1. Abth.). Leipzig. Hirzel. XIV + 697 s. 8. n. 12 mk. (I, II, I og IV: n. 30 mk.)

Mommsen, Theod., Römische Geschichte. 1. og 2. Bd. Mit e. Militärkarte v. Italien. 6. Aufl. Berlin. Weidmann. VIII + 940 s. og VIII + 462 s. 8. n. 10 mk. og 5 mk.

Müller, Lucian, De Phaedri et Aviani fabulis libellus. Leipzig. Teubner. 1875. III + 34 s. 8. n. 1 mk.

Niebuhr, B. G., Römische Geschichte. Neue Ausg. v. M. Isler. 3. Bd. 3. Abth. u. Register. Berlin. Calvary u. Co. XVI + s. 385—544 + CXL s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

Overbeck, Joh., Pompeji in seinen Gebäuden, Alterthümern u. Kunstwerken f. Kunst- u. Alterthumsfreunde dargestellt. 3. abermals durchgearb. u. verm. Aufl. Mit 26 grösseren, zum Theil farb. Ansichten u. 315 Holzschn. im Texte, sowie e. gross. Plane. Smstd, 1875. XVI + 508 s. lex. 8. n. 20 mk, indb. 22 mk.

Schmidt, Rob., Kritik der Quellen zur Gesch. der Gracchischen Unruhen. Berlin. Weber. 35 s. 8. n. 10 ngr.

Schneider, A., Beiträge zur Kenntniss der römischen Personennamen. Zürich. Orell, Füssli u. Co. 85 s. 8. n. 24 ngr.

Simon, H. O., Vita Q. Lutatii Q. f. Catuli. Berlin. Weidmann. 16 s. 8. n. 4 ngr.

Teuffel, W. S., Geschichte d. röm. Literatur. 3. Aufl. Leipzig. Teubner. 1875. XVI + 1216 s. 8. n. 14 mk.

Thierry, Amédée, Attila u. seine Nachfolger, nebst Sagen. Deutsch v. Ed. Burckhardt. 4. (Titel-)Ausg. in 2 Bdn. Leipzig. Senf. 1874 (1865). VIII + 300 og 206 s. 8. 20 ngr.

—, Geschichte Attilas zum Schulgebr. eingerichtet u. m. Anm. versehen v. G. Benguerel. 2. Aufl. Köln. Strehlke u. Co. 1875. IV + 172 s. 8. n. 16 ngr.

Vogel, De Romanorum in Gallia Transalpina gestis ante C. Jul. Caesarem. Friedland. (Berlin. Calvary u Co.) 10 s. 4. baar n. 10 ngr.

Wiedemeister, Der Cäsarenwahnsinn der Julisch-Claudischen Imperatorenfamilie geschildert an den Kaisern Tiberius, Caligula, Claudius, Nero. Hannover. Rümpler. 1875. XII + 306 s. 8. n. 2 th.

Ziegler, Ch., Illustrationen zur Topographie d. alten Rom. Mit erläut. Texte f. Schulen hrsg. 2. Hft. 3. u. 4. Abth. qu. fol. m. 31 s. text. 8. Stuttgart. Neff. 1875. n. 6 mk. (1—II, 4.: n. 12 mk.)

Zumpt, A. W., De imperatoris Augusti die natali fastisque ab dictatore Caesare emendatis commentatio chronologica. Accedunt tabulae paralleloe annorum Romanorum et Julianorum. (Aus Jahrb. f. class. Philol.) Leipzig. Teubner. 1875. 65 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

—, De dictatoris Caesaris die et annno natali. Berlin. (Calvary u. Co.) 31 s. 4. baar n. 1 mk. 20 pf.

Digitized by Google

IV. Romanske sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*)

Bartsch, K., Chrestomathie provençale accompagnée d'une grammaire et d'un glossaire. 3. éd.. revue et corrigée. Elberfeld. Friederichs. 1875. 590 s. 8. n. 2 th.

Diez, Fr., Grammaire des langues romanes. 3. éd., refondue et augmentée. T. 2. Traduit par Gaston Paris et A. Morel-Fatio. 1. fasc. Paris. Franck. 224 s. 8.

Breitinger, H., Die Grundzüge der französ. Literatur- u. Sprachgeschichte bis 1870. Mit Anmerkgn. zum Uebersetzen ins Franz. Zürich. Schulthess. 1875. VII + 102 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Dreser, W., Studien über die aktive fransöz. Partizipialkonstruktion m. Berüchsicht. des Latein. u. Engl. Speyer. 42 s. 4.

Eugène, G., The student's Compar. Grammar of the French language, w. an histor. sketch of the formation of French. 2. ed. London. 1875. 8. 5 sh.

Wanstrecht, N., Grammar of french Language. New ed. London. 8. 4 sh.

Demattio, F., Fonologia italiana. Pagine dettate giusta i resultati delle più recenti investigazioni linguistiche, sopratutto germaniche come introduzione e chiave allo studio della grammatica storica ed alle ricerche etimologiche. Innsbruck. Wagner. 64 s. 8. n. 1 mk. 20 pf.

Mussafia, A., Italienische Sprachlehre in Regeln u. Beispielen für den ersten Unterricht. 8. Aufl. Wien. Braumüller. VI + 255 s. 8. n. 3 mk.

Hintner, V., Beiträge zur tirolischen Dialektforschung. II. Wien. Hölder. S. 49—96. 8. n. 12 ngr. (I—II: n. 20 ngr.)

Sachs, Dr. C., Encyklop. deutsch-franz. Wörterbuch. 2.—7. Lfg. (Alpen—Fang.) Berlin. Langenscheidt. S. 49—528. 8. à n. 1 mk. 20 pf.

Schuchardt, H., Ritornell und Terzine. Begrüssungsschrift der Universität Halle-Wittenberg zum 60-jähr. Doctorjubiläum d. Hrn. K. Witte. Halle. Lippert. IV + 146 s. 4. n. 8 mk.

V. Gotiske sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*)

Holtzmann, A., Die ältere Edda übersetzt u. erklärt. Vorlesungen, hrsg. von A. Holder. Leipzig. Teubner. 1875. VIII + 604 s. 8. n. 14 mk.

Birlinger, A., u. W. Crecelius, Altdeutsche Neujahrsblätter für 1874. Mittel- und niederdeutsche Dialektproben. Wiesbaden. Killinger. VI + 147 s. 4. 1 th. 6 ngr.

Weinhold, K., Mittelhochdeutsches Lesebuch. Mit e. kurzen Grammatik u. e. Glossar. 3. Aufl. Wien. Braumüller. 1875. IV + 277 s. 8. 1 th. 10 ngr.

Digitized by Google

Das Nibelungenlied. Schulausgabe mit Einleitung u. Wörterbuch von K. Simrock. Stuttgart. Cotta. 8. 2 mk.

Das Nibelungenlied, hrsg. v. F. Zarncke. 5. Aufl. Leipzig. G. Wigand. 1875. CXXVI + 445 s. gr. 16. 5 mk.

Deutsche Classiker d. Mittelalters. Mit Wort- u. Sacherklärungen. Begründet von F. Pfeiffer. 3. Bd. Das Nibelungenlied. Hrsg. v. K. Bartsch. 4. Aufl. Leipzig. Brockhaus. 1875. XXVI + 420 s. 8. 3 mk. 50 pf.

Nibelunge Not, der, u. die Klage. Nach der ältesten Überlieferg. hrsg. v. K. Lachmann. 8. Abdr. d. Textes. Berlin. G. Reimer. 297 s. 8. 1 mk. 50 pf.

Klage, diu, m. den Lesarten sämmtlicher Handschriften hrsg. v. K. Bartsch. Leipzig. Brockhaus. 1875. XXIII + 224 s. 8. 4 mk.

Vollmöller, K., Kürenberg und die Nibelungen. Eine gekrönte Preisschrift. Nebst e. Anh.: Der von Kürnberc. Hrsg. von K. Simrock. Stuttgart. Meyer u. Zeller. 48 s. 8. 12 ngr.

Laurin, Ein tirol. Heldenmärchen aus dem Anfange d. XIII. Jahrh., hrsg. v. K. Müllenhoff. Berlin. Weidmann. 78 s. 8. 10 ngr.

Roth, K., Die Schlacht v. Alischanz, Kitzinger Bruchstücke; niederd. Heldengedicht vom Anf. d. 14. Jahrh., abermal aus d. Urschrift hrsg., ergänzt u. erläutert. Paderborn. Schöningh. 80 s. 8. 12 ngr.

Freybe, A., Das Meklenburger Østerspiel vollendet im J. 1464 zu Redentin übertragen u. behandelt. Bremen. Kühtmann. XIV + 425 s. 8. 1 th. 20 ngr.

Reinaert. Willems Gedicht van den vos Reinaerde u. die Umarbeitg. u. Fortsetzg. Reinaerts Historie. Hrsg. u. erläutert v. E. Martin. Paderborn. Schöningh. LII + 521 s. 8. 3 th.

Wülcker, R. P., Altenglisches Lesebuch. I. Halle. Lippert'sche Bchdl. XII + 228 s. 8. 1 th. 15 ngr.

Altenglische Sprachproben. Nebst e. Wörterbuche. Hrsg v. E. Mätzner. 2. Bd. Wörterbuch. 2. Lfg. S. 129—320. Berlin. Weidmann. 1875. 8. 5 mk. (I—II, 2: 32 mk.)

Altenglische Legenden. Kindheit Jesu, Geburt Jesu, Barlaam u. Josaphat, St. Patriks Fegefeuer. Hrsg. v. C. Horstmann. Paderborn. Schöningh. 1875. XLIV + 240 s. 8. 4 mk.

Brink, B ten, u. W. Scherer, Quellen und Forschungen zur Sprach- u. Culturgeschichte der germanischen Völker. 3.—7. Hft. Strassburg. Trübner. 8. 13 mk. (1.—7.: 17 mk. 40 pf.)

Paul, H., u. W. Braune, Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur. II, 1.—2. Halle. Lippert'sche Bchdl. 1875. 384 s. 8.

Heyne, M., Kurze Laut- und Flexionslehre der altgermanischen Dialecte. 3. Aufl. Paderborn. Schöningh. X + 354 s. 8. 1 th. 15 ngr.

Holtzmann, A., Altdeutsche Grammatik. I, 2. Leipzig. Brockhaus. 1875. VIII + 78 s. 8. 2 mk. (I, 1.—2.: 7 mk.)

Hahn, K. A., Althochdeutsche Grammatik nebst einigen Lesestücken u. e. Glossar. Hrsg. v. A. Jeitteles. 4. Aufl. Prag. Tempsky. 1875. XVI + 152 s. 8. 3 mk.

Digitized by Google

Hahn, K. A, Mittelhochdeutsche Grammatik. Neu ausgearb. v. F. Pfeiffer. 3. Ausg. Frankfurt a/M. Winter. 1875. XVII + 211 s. 8. 3 mk.

Martin, E., Mittelhochdeutsche Grammatik, nebst Wörterbuch zu der Nibelunge Nôt, zu den Gedichten Walthers v. der Vogelweide u. zu Laurin. 6. Aufl. Berlin. Weidmann. 1875. 102 s. 8. 1 mk.

Rückert, H., Geschichte der neuhochdeutschen Schriftsprache. I. Leipzig. T. O. Weigel. 1875. X + 400 s. 8. 7 mk.

Brasch, M. W., Die deutsche Grammatik u. ihre Schwierigkeiten. Ein Ergänzungsbuch f. alle bisher erschienenen deutschen Grammatiken. Stuttgart. Mader. VIII + 196 s. 8. 1 th.

A. Bezzenberger, Über die A-Reihe der gotischen Sprache. Göttingen. Peppmüller. 8. 2 mk.

Schlüter, W., Die mit dem Suffixe ja gebildeten deutschen Nomina. Göttingen. Deuerlich. 1875. 239 s. 8. 4 mk. 50 pf.

Piper, Über den Gebrauch d. Dativs im Ulfilas, Heliand u. Otfried. Altona. (Berlin. Calvary u. Co.) 30 s. 4. 10 ngr.

Helten, W. L. van, Über die Wurzel *lu* im Germanischen. Leipzig. Richter u. Harrassowitz; Rotterdam. J. H. Dunk. 45 s. 8. 15 ngr.

Hintner, V., Beiträge zur tirolischen Dialektforschung. II. S. 49—96. Wien. Hölder. 8. 12 ngr. (1.—2.: 20 ngr.)

Lewi, H., Das oesterreichische Hochdeutsch. Versuch e. Darstellg. seiner hervorstech. Fehler u. fehlerhaften Eigenthümlichkeiten. Wien. Bermann u. Altmann. 1875. 48 s. 8. 12 ngr.

Mätzner, E., Englische Grammatik. 2. Th. Die Lehre v. der Wort- u. Satzfügung. 1. Hälfte. 2. Aufl. Berlin. Weidmann. IV + 529 s. 8. 10 mk. (I—II, 1.: 21 mk.)

Ludorff, F., Über die Sprache der altenglischen lay Hauelok the Dane. Ein Beitrag zur Kentniss d. altengl. Grammatik. (Inaug.-diss.) Münster. Aschendorff. 31 s. 8. 5 ngr.

Schade, O., Altdeutsches Wörterbuch. 2. aufl. 2. hft. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1875. s. 161—320. 8. à 3 mk.

Lexer, M., Mittelhochdeutsches Handwörterbuch. 11. Lfg. (2. Bd. 4 Lfg.) Sp. 961—1280. Leipzig. Hirzel. 8. 4 mk. (1.—11.: 36 mk.)

Benecke, G. F., Wörterbuch zu Hartmann's Iwein. 2. Ausg. v. E. Wilken. 1.—3. (Schluss-)Lfg. Göttingen. Dieterich. VIII + 391 s. 8. 7 mk. 60 pf.

Grimm, J. u. W., Deutsches Wörterbuch. Fortgesetzt von M. Heyne, R. Hildebrand u. K. Weigand. 4. Bd. 2. Abth. 8. Lfg. Bearb. von M. Heyne. Sp. 1585—1776. 4. Bd. 1. Abth. 7. Lfg. Bearb. von R. Hildebrand. Sp. 1393—1584. Leipzig. Hirzel. lex. 8. à 20 ngr. = 2 mk. (I—III, IV. I, 1.—7.; II, 1.—8., V: n. 34 th. = 102 mk.)

Diefenbach, L., u. E. Wülcker, Hoch- u. niederdeutsches Wörterbuch der mittleren u. neueren Zeit. Zur Ergänzg. der vorhandenen Wörterbücher, insbesondere d. der Brüder Grimm. 2. Lfg. Frankfurt a/M. Winter. Sp. 145—288. 4. à 24 ngr.

Weigand, F. L. K., Deutsches Wörterbuch. 2. Aufl. 3. Halbbd. Giessen. Ricker. II. S. 1—480. 8. 2 th. 10 ngr. (I—II, 1.: 6 th. 20 ngr.)

Digitized by Google

Sanders, D., Deutscher Sprachschatz geordnet nach Begriffen zur leichten Auffindung u. Auswahl d. passenden Ausdrucks. Ein stilist. Hülfsbuch f. jeden Deutsch-Schreibenden. 5. Lfg. Hamburg. Hoffmann u. Campe. 8. à 20 ngr.

—, Kurzgefasztes Wörterbuch der Hauptschwierigkeiten in der deutschen Sprache. 7. Aufl. Berlin. Langenscheidt. 188 s. 8. 20 ngr.

—, Vorschläge zur Feststellung e. einheitlichen Rechtschreibung f. Alldeutschland. An das deutsche Volk, Deutschlands Vertreter u. Schulmänner. 2. Hft. Berlin. Guttentag. VIII + 242 s. 8. 20 ngr. (1.—2.: 1 th.)

Schmeller, Bayerisches Wörterbuch. 2., mit des Verf.s Nachträgen verm. Ausg., bearb. von G. K. Frommann. 8.—11. Liefg. München. Oldenbourg. II, Sp. 1—1024. 4. à 24 ngr. = 2 mk. 40 pf.

Schiller, K., u. A. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch. 6.—10. Hft. Bremen. Kühtmann. 1875. lex. 8. à 25 ngr. = 2 mk. 50 pf.

Oudemans, A. C., Bijdrage tot een middel- en oudnederlandsch Woordenboek. 5. Deel. O—R. Arnhem. (Leipzig. T. O. Weigel.) 927 s. 8. 13 mk. 20 pf.

Hettema, M. de Haan, Idioticon Frisicum. Friesch-latijnsch-nederlandsch woordenboek uit oude handschriften bijeenverzameld. Leeuwarden. H. Suringar. XII + 596 s. 8. 8 fl. 40 cts.

Halbertsma, J., Lexicon Frisicum. A-Feer. Post auctoris mortem ed. et indices adjecit T. Halbertsma. Haag. Nijhoff. XI + 1044 s. (m. 1 stahlst.) 8. geb. 4 th. 20 ngr.

Maurer, K., Island von seiner ersten Entdeckung bis zum Untergange des Freistaats. München. Kaiser. IX + 480 s. 8. 3 th.. 10 ngr. = 10 mk.

Simrock, K., Handbuch der deutschen Mythologie. 4 Aufl. Bonn. Marcus. XI + 644 s. 8. 3 th.

Holtzmann, A., Deutsche Mythologie. Vorlesungen, hrsg. von A. Holder. Leipzig. Teubner. VIII + 308 s. 8. 8 mk.

Scherer, W., Deutsche Studien. II. Die Anfänge des Minnesanges. (Aus den Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 82 s. 8. 1 mk. 20 pf. (I—II: 2 mk. 20 pf.)

Steiger, K., Die verschiedenen Gestaltungen der Siegfriedsage in der germanischen Literatur. Hersfeld. Hoehe. 122 s. 8. (Diss., Lips.) 15 ngr.

Treutler, V. E. H., Zur Thiðrekssaga. (Inaug.-diss.) Wien. 1875. 43 s. 8.

Maurer, K., Die Entstehungszeit der älteren Frostuþíngslög. (Aus den Abh. der k. bayer. Akad. d. W.) München. (Franz.) 1875. 84 s. 4. 2 mk. 80 pf.

Ficker, J., Über die Entstehungszeit d. Schwabenspiegels. (Aus den Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 70 s. 8. 1 mk.

Birlinger, A., Aus Schwaben. Sagen, Legenden, Aberglauben, Sitten, Rechtsbräuche, Ortsneckereien, Lieder, Kinderreime. Neue Sammlg. 2. Bd. Sitten u. Rechtsbräuche. Wiesbaden. Killinger. 535 s. 8. 3 th. (I—II: 9 th. 6 ngr.)

Waitz, G., Deutsche Verfassungsgeschichte. 5. Bd. Die deutsche

Digitized by Google

Reichsverf. von der Mitte d. 9. bis zur Mitte d. ... Jahrh. I. Kiel. Homann. IX + 447 s. 8. 3 th. 20 ngr. (I—V: 18 th. 18 ngr.)

Dahn, Westgothische Studien. Entstehungsgeschichte, Privatrecht etc. der lex Visigothorum. Würzburg. Stahel. XII + 321 s. 4. 5 th. 10 ngr.

Bluhme, F., Die gens Longobardorum. 2. Hft. Ihre Sprache. Bonn. A. Marcus. VI + 54 s. 8. 15 ngr.

Jahn, A., Die Geschichte der Burgundionen u. Burgundiens bis zum Ende der 1. Dynastie. I—II. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 8 th.

VI. Andre ældre og nyere sprog.

(*Forfattere, grammatik og lexikografi, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*)

Dunker, Max, Geschichte des Alterthums. 1. Gesammtausg. 4. Aufl. 3.—6. Lfg. Leipzig. Duncker u. Humblot. (1. Bd. XIII + S. 337—425 og 2. Bd. S. 1—485.) 8. (à) n. 3 mk.

The Âryabaṭîya, with the commentary Bhaṭadîpikâ of Paramâdîçvara ed. by H. Kern. Leiden. Brill. XII + 102 s. 4. nn. 2 th. 15 ngr.

Lefmann, S., Lalita Vistara. Erzählung v. d. Leben u. d. Lehre d. Çâkya Simha. Aus dem Original d. Sanskrit u. d. Gâthadialects zuerst ins Deutsche übersetzt u. m. sachl. Erklärungen versehen. 1. Lfg. Berlin. Dümmler. VIII + 221 s. 8. n. 3 th.

Vâmana's Lehrbuch der Poetik. Zum ersten Male hrsg. v. C. Cappeller. Jena. Dufft. 1875. XII + 87 s. 8. n. 8 mk.

Benfey, Th., Einleitung in die Grammatik der vedischen Sprache. 1. Abhandlg.: Der Samhitâ-Text. (Af Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen.) Göttingen. Dieterich. 40 s. 4. n. 16 ngr.

—, Die Quantitätsverschiedenheiten in den Samhitâ- u. Pada-Texten der Veden. 1. Abhdl. (Af Abhdl. d. k. Ges. d. Wiss. zu Göttingen.) Göttingen. Dieterich. 1875. 44 s. 4. n. 1 mk. 60 pf.

Boehtlingk, O., u. R. Roth, Sanskrit-Wörterbuch, hrsg. v. d. kaiserl. Akad. d. Wiss. 55.—56. Lfg. 7. Th. Sp. 1121—1440. St. Petersburg. (Leipzig. Voss.) 1875. Imp. 4. à n. 3 mk. (1.—56 : n. 170 mk. 70 pf.)

Delbrück, B., Vedische Chrestomathie mit Anmerkgn. u. Glossar. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1875. VIII + 128 s. 8. n. 1 th.

Grassmann, H., Wörterbuch zum Rig.-Veda. 4. Lfg. Sp. 865—1152. Leipzig. Brockhaus. 1875. 8. à n. 5 mk.

M. Haug, Über das Wesen u. den Werth d. wedischen Accent. (Af Abhdl. d. k. bayer. Ak. d. Wiss.) München. Franz. 107 s. 4. n. 1 th. 14 ngr.

Roth, R., Der Atharvaveda in Kaschmir. Tübingen. (Fues.) 1875. 25 s. 4. n. 1 mk. 20 pf.

Stenzler, N. F., Elementarbuch der Sanskrit-Sprache. Grammatik, Text, Wörterbuch. 3. verm. Aufl. Breslau. Mälzer. 1875. IV + 126 s. 8. n. 5 mk.

Childers, R. C., A Pali-English dictionary with Sanskrit equivalents and with numerous quotations, extracts and references. II. London. Trübner. 8.

Digitized by Google

Kuhn, E., Beiträge zur Pali-Grammatik. Berlin. Dümmler. 1875. VIII + 120 s. 8. n. 4 mk.

Beames, J., A comparative grammar of the modern Aryan languages of India. II. The noun and pronoun. London. Trübner.

De Goeje, Bijdrage tot de geschiedenis der Zigeuners. Overgedrukt uit de Verslagen en Mededeelingen d. Konigl. Akad. van Wetenschapen. Letterkunde. 2. Reeks, 5. Deel. Amsterdam. Van der Post. 25 s. 8.

Miklosich, F., Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas. IV. (Af Denkschr. d. k. Ak. d. Wiss.). Wien. (Gerold's Sohn.) 68 s. 4. n. 1 th. (I—IV: n. 4 th. 4 ngr.)

—, Beiträge zur Kenntniss der Zigeunermundarten. I—II. (Af Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 1875. 36 s. 8. n. 50 pf.

Smart, B. C., and H. T. Crofton, The dialect of the English Gypsies. Containing a grammar, vocabularies, dialogues, tales etc. London. Asher. 1875. XXIII + 302 s. 8. 15 sh.

Spiegel, F.. Arische Studien. 1. Hft. Leipzig. Engelmann. 162 s. 8. n. 1 th. 7½ ngr.

The Book of Arda Viraf. Glossary and index of the Pahlavi text of the book of Arda Viraf, the tale of Gosht-i Fryano, the Haddokht Nask and to some extracts from the Din-Kard and Nirangistan; prepared from Destur Hoshangji Jamaspji Asa's glossary to the Arda Viraf Namak, and from the original texts, with notes on Pahlavi grammar by E. W. West. Revided by M. Haug. Bombay. (München. Ackermann.) VIII + 350 s. 8. baar n. n. 8 th. 22½ ngr. (Text and Glossary: n. n. 17 th. 10 ngr.)

Fleischer, H. L., Grammatik der lebenden persischen Sprache. Nach Mirza Mohammed Ibrahim's Grammar of the persian language neu bearb. 2. Aufl. Leipzig. Brockhaus. 1875. XX + 263 s. 8. n. 8 mk.

Müller, F., Bemerkungen üb. d. schwache Verbalflexion d. Neupersischen. (Af Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 6 s. 8. n. 2 ngr.

Rückert, F., Grammatik, Poetik u. Rhetorik der Perser. Nach dem 7. Bde d. Heft Kolzum dargestellt. Neu hrsg. v. W. Pertsch. Gotha. F. A. Perthes. XX + 414 s. 8. n. 8 th.

Savelsberg, J., Beiträge zur Entzifferung der lykischen Sprachdenkmäler. 1. Thl. Die lykisch-griech. Inschriften. Bonn. Weber. 1875. VII + 64 s. 8. n. 1 mk. 80 pf.

Luber, A., *τραγούδια Ῥωμαϊκά*. Neugriech. volkslieder m. einleit., comm. u. glossar. Salzburg. Mayr. 61 s. 8. 12 ngr.

Théodore Prodromos, Poëmes (grecs) vulgaires, publ. et trad, p. E. Miller. (I Jan.-, Marts- og April-hftt. af: Revue archéol.) 1875. Paris. Didier. 8.

Wagner, Guill., Histoire de Imbérios et Margarona. Imitation grecque du roman français Pierre de Provence et la belle Maguelonne. Paris. Maisonneuve. 63 s. 8.

Butler, E. B., Key to Vlachos' modern greek grammar. London. 1875. 8. 1 sh. 6 d.

Digitized by Google

Deffner, M., Zakonisches. (S. 15—33 og 176—195 i Jan.- og Martshæfterne af Monatsbericht der kgl. Ak. d. Wiss. zu Berlin. 1875.)

Didot, A. F., Alde Manuce et l'hellénisme à Venise, orné de 4 portr. et d'un facsim. Paris. Didot. 1875. LXVIII + 651 s. 8.

Miklosich, F., Die slavischen Ortsnamen aus Apellativen. II. (Af Denkschriften d. k. Ak. d. Wiss.) Wien. (Gerold's Sohn.) 132 s. 4. n. 2 th. (I—II: n. 2 th. 16 ngr.)

—, Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. Eine sprachgeschichtl. Untersuchung. (Do.) Smstd. 1875. 58 s. 4. n. 3 mk.

—, Das Imperfect in den slavischen Sprachen. (Af Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss.) Smstd. 28 s. 8. n. 4 ngr.

—, Über den Ursprung einiger Casus der pronominalen Declination. (Do.) Smstd. 1875. 12 s. 8. n. n. 30 pf.

—, Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen. Wien. Braumüller. XXXV + 96 s. 8. 1 th. 20 ngr.

Praktisk lärobok i ryska språket. Helsingfors. Edlund. 349 s. 8. 5 mk. f.

Booch, Fr., A. Frey u. T. Messer, Handwörterbuch der russischen u. deutschen Sprache. Zum Hand- und Schulgebrauch nach den neuesten u. besten Quellen bearbeitet. II. Russ.-deutsches Wörterbuch. 7.—12. (Schluss-)Lfg. Leipzig. Haessel. VIII + s. 673—1148. 8. 2 th. (Kplt. 6 th.)

Frey, A., Schul-Wörterbuch der deutschen u. russ. Sprache. Auf Grundlage d. Handwörterbuchs der deutschen u. russ. Sprache v. Booch, Frey u. Messer bearb. Leipzig. Haessel. 1875. 336 + 445 s. 8. 6 mk.

Pawlowsky's, J., Russisch-deutsches Wörterbuch. 2. Aufl. vollständig umgearb. u. wesentlich verm. v. J. Nikolitsch u. N. Asmuss. 2. Lfg. S. 193—384. Riga. Kymmel. 8. à n. 24 ngr.

Bezzenberger, A., Litauische u. lettische Drucke d. 16. Jahrh. I. Der litauische Katechismus vom J. 1547. XIV + 36 s. II. Der lettische Katechismus vom J. 1586. III. Das litauische Taufformular vom J. 1559. IV. Anhang: Das (angeblich altpreussische) lettische Vaterunser d. Simon Grunau. XXVIII + 59 s. Göttingen. Peppmüller. 1875. 8. n. 6 mk.

Geitler, L., Litauische studien. Auswahl aus den ältesten denkmälern, dialect. beispiele, lexikal. u. sprachwissenschaftliche beiträge. Prag. Mourek. IV + 123 s. 8. n. 2 th.

Pierson, W., Altpreussischer Wörterschatz. Mit Erläuterungen. Berlin. Mittler u. Sohn. 1875. 52 s. 8. n. 80 pf.

Corssen, W., Ueber die Sprache der Etrusker. 1. Bd. Mit Holzsch. u. 25 lith. Taf. Leipzig. Teubner. XXXVI + 1016 s. 8. n. 30 mk.

Deecke, W., Corssen u. die Sprache der Etrusker. Eine Kritik. Stuttgart. Heitz. 1875. 39 s. 8. n. 1 mk. 50 pf.

Morgenländische Forschungen. Festschrift Herrn Prof. H. L. Fleischer zu seinem 50-jähr. Doctorjubiläum am 4. März 1874 gewidmet v. seinen Schülern H. Derenbourg, H. Ethé, O. Loth, A. Müller, F. Philippi, B. Stade, H. Thorbecke. Leipzig. Brockhaus. 1875. 310 s. 8. n. 12 mk.

Delitzsch, F., Assyrische Studien. 1. Hft. Assyr. Thiernamen mit

Digitized by Google

vielen Excursen u. e. assyr. u. akkad. Glossar. Leipzig. Hinrichs. VII + 189 s. 8. n. 2 th. 20 ngr.

Lenormant, Fr., Lettres assyriologiques. Seconde série: Études accadiennes. T. 2. 1. partie. Paris. Maisonneuve. 386 s. 4.

Euting, J., Sechs phönikische Inschriften aus Idalion. Mit 3 (lith.) Taf. Strassburg. Trübner. 1875. 17 s. 4. n. 4 mk.

Kaempf. S. J., Phönizische Epigraphik. Die Grabschrift Eschmunazar's Königs der Sidonier. Urtext u. Uebersetzg. nebst sprachl. u. sachl. Erklärgn. Mit e. Beilage, das Epitaph in d. phöniz. Originalschrift enth. Prag. Dominicus. VIII + 83 s. 8. n. 28 ngr.

Coupry, H., Traité de versification arabe. Leipzig. (Brockhaus Sort.) XXVIII + 206 s. 8. n. 3 th. 10 gr.

Eneberg, C., De pronominibus arabicis dissertatio etymologica. II, 1. Helsingfors. (Leipzig. Voss.) 1875. 104 s. 8. n. 2 mk. (I. 1872: n. 1 mk. 20 pf.)

Ewald, H., Hebräische Sprachlehre für Anfänger. 4. Ausg. Mit den Grundzügen d. Biblisch-Aramäischen. Göttingen. Dieterich. IV + 235 s. 8. n. 24 gr.

Ley, J., Grundzüge d. Rhythmus, d. Vers- u. Strophenbaues in der hebräischen Poesie. Nebst Analyse e. Auswahl v. Psalmen u. anderen stroph. Dichtgn. der verschiedenen Vers- u. Strophenarten mit vorangeh. Abriss. d. Metrik d. hebr. Poesie. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1875. IX + 266 s. 8. n. 9 mk.

Buxtorfii Lexicon chaldaicum, talmudicum et rabbinicum. Denuo ed. et annotatis auxit B. Fischer. Fasc. 33 et 34 (slutn.). S. 1249—1322. Leipzig. M. Schäfer. 4. à n. 15 ngr. (Kpl.: n. 21 th.)

Levy, J., Neuhebräisches u. chaldäisches Wörterbuch üb. die Talmudim u. Midraschim. Nebst Beiträgen von H. L. Fleischer. 1.—2. Lfg. 224 s. Leipzig. Brockhaus. 1875. 4. à n. 6 mk.

Nöldeke, Th., Mandäische Grammatik. Mit e. lith. Tafel d. mand. Schriftzeichen. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1875. XXXIV + 486 s. 8. n. 15 mk.

Zenker, J. Th., Dictionnaire turk-arabe-persan. Türkisch-arabisch-pers. Handwörterbuch. 22. Hft. S. 839—878. Leipzig. Engelmann. 1875. 4. à n. 4 mk.

Kieletär. Tutkimuksia, arvosteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielitieteen alalta. Toimittanut Aug. Ahlqvist. 6. hft. Helsingfors. Edlund. 82 s. 8. 1 mk. 50 pf.

Wiedemann, F. J., Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtg. der anderen Dialekte. St. Petersburg. (Leipzig. Voss.) 1875. XVIII + 664 s. 8. n. 7 mk. 70 pf.

Hunfalvy, P., Az éjszaki osztják nyelv Vologodszki fordításainak és orosz-osztják szótárának alapján. (= Nyelvtudományi közlemények. XI.) Budapest. XI + 234 + 226 s. 8. 3 fl.

Lécluse, Fl., Manuel de la langue basque. Nouvelle édition. Bayonne. Cazals. 232 s. 8. 6 fr.

L. Radloff's Wörterbuch der Kinai-Sprache. Hrsg. v. A. Schiefner.

(Mémoires de l'acad. imp. des sciences d. St. Petersbourg. VII. série. Tom. XXI, No. 8.) St. Pétersb. (Leipzig. Voss.) 33 s. 4. n. 13 ngr.

Bidasari, poëme malais, précéd. des traditions poétiques de l'Orient et de l'Occident, p. L. de Backer. Paris. Maisonneuve. 1875. 272 s. 8.

Caldwell, R., A comparative grammar of the Dravidian or South Indian family of languages. 2. edition revised and enlarged. London. Trübner. 600 s. 8.

Hodgson, B. H., Essays on the languages, literature and religion of Nepál and Tibet: together with further papers on the geography, ethnology and commerce of those countries. XI + 269 s. London. Trübner. 14 sh.

The Chinese Classics. Translated into English. With preliminary essays and explanatory notes. By J. Legge. II. The life and works of Mencius. London. Trübner. 8.

Confucius, Ta-Hiŏ. Die erhabene Wissenschaft. Aus dem Chines. übers. u. erklärt von R. v. Plaenckner. Leipzig. Brockhaus. 1875. XX + 358 s. 8. n. 6 mk.

Rudy, Ch., A new method of learning to read, write and speak a language by H. G. Ollendorff, adapted to the chinese mandarin language. Vol. 1. Genf. 1875. III + 248 s. 8. n. n. 16 mk.

Poutzilo, M., Essai de dictionnaire russe-coréen. St. Pétersbourg. (Berlin. Asher.) 1875. XV + 731 s. 8. baar n. 12 mk.

Meyer, A. B., Ueber die Mafoor'sche u. einige andere Papúa-Sprachen auf Neu-Guinea. (Af Sitzungsber. d. k. Ak. d. Wiss.) Wien. (Gerold's S.) 60 s. 8. n. 8 ngr.

Reinisch, L., Sprachen v. Nord-Ost Afrika. 1. Bd. Die Barea-Sprache. Gramm., Text u. Wörterb. Nach den handschriftl. Materialien v. W. Munzinger Pascha. Wien. Braumüller. XXVIII + 186 s. 8. n. 2 th.

Anchieta, Jos. de, Arte de grammatica da lingua mais usada na costa do Brasil, novamente dado á luz por J. Platzmann. Leipzig. (Teubner.) XII + 82 s. 8. n. 8 mk.

Platzmann, J., Grammatik der brasilianischen Sprache, mit Zugrundelegung d. Anchieta. Leipzig. Teubner. XIII + 178 s. 8. n. 8 mk.

VII. Pædagogik og skolevæsen.

Bakitsch, W., Rousseaus Pädagogik, wissensch. beleuchtet. Leipzig. Schmaler. 50 s. 8. 15 ngr.

Comenius, Johann Amos, Pädagog. Schriften. Übers., m. Anm. und Biographie versehen v. Th. Lion. Langensalza. Beyer. 8. 3 mk.

Delbrück, B., Das Sprachstudium auf den deutschen Universitäten. Praktische Rathschläge f. Studirende der Philologie. Jena. Mauke. 1875. 8. 60 pf.

Hippeau, C., L'instruction publique en Italie. Paris. Didier. XXIII + 422 s. 12. 3 fr. 50 c.

Köpp, G., Illustrirtes Hand- und Nachschlagebuch der vorzügl. Lehr- u. Veranschaulichungsmittel aus dem Gesammtgebiete der Erziehung u. des Unterrichts usw. Mit Holzschn. Hft. 1.—3. Bensheim. 1875. S. 1—240. 8.

Digitized by Google

Laas, E., Gymnasium u. Realschule. Alte Fragen, m. Rücksicht auf das bevorsteh. preuss. Unterrichtsgesetz hist. u. krit. v. Neuem beleuchtet. Berlin. Lüderitz. 1875. 95 s. 8. 1 mk. 60 pf.

Langenberg, E., Adolf Diesterweg. Lichtstrahlén aus seinen Schriften. Mit einer biograph. Einleit. Leipzig. Brockhaus. 1875. VI + 231 s. 8. n. 3 mk.

Lantoine, H., Histoire de l'enseignement secondaire en France au XVII siècle. Paris. Thorin. XI + 295 s. 8.

Otto, C., Johannes Cochlæus der Humanist. Breslau. Aderholz. VIII + 199 s. n. 1 th. 10 ngr.

Raumer, K. v., Geschichte der Pädagogik. 4. Theil: Die deutschen Universitäten. 4. Aufl. Güterzloh. Bertelmann. X + 332 s. 8. n. 2 th.

Rein, W., Pädagogische Studien. 1. Hft. Herbarts Regierung, Unterricht u. Zucht, dargest. u. in ihrem Verhältn. zu einander besprochen. 2. Aufl. Eisenach. Bacmeister. 1875. III + 45 s. 8. n. 1 mk.

Simon, Jules, L'École. 8me Édition. Paris. Hachette. 445 s. 18. 3 fr. 50 c.

Spencer, Herbert, Erziehungslehre. Ins Deutsche übers. v. F. Schultze. Jena. Mauke. VII + 246 s. 8. n. 1 th. 10 ngr.

Waitz, T., Allgemeine Pädagogik u. Kleinere pädagog. Schriften. 2. verm. Aufl. m. e. Einleit. über Waitz' prakt. Philosophie hrsg. v. Dr. O. Willmann. 1. Lfg. Braunschweig. Vieweg. 1875. 192 s. 8. 3 mk. 60 pf.

Wiese, Dr. L., Das höhere Schulwesen in Preussen. 3. Bd. Berlin. Wiegandt. 1869—74. XXIII + 446 s. 8. n. 3 th.

Digitized by Google

Bøger indsendte til redaktionen.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af *H. F. Hult* och *Ernst G. F. Olbers*. 1874, 6. hft. (Dcbr.); 1875, 1.—10. hft. (Januar—Dcbr.); 1876, 1. hft. (Jan.). Halmstad. Utgifvarne. 8. — Kveðja til Breiðfirðinga. 1874. Af *Þorleifr Jónsson*. — Excerpta Liviana. Scr. Dr. *F. W. Häggström*. Adiecta est tabula, scripturam codicis Upsal. repræsentans. Upsaliæ. 1874. 68 s. 8. — Livianorum librorum primæ decadis emendandæ ratio. Scr. Dr. *A. Frigell*. Upsaliæ. 1875. 40 s. 8. — Den latinske Verbalflexion fremstillet af Dr. *L. C. M. Aubert*, Prof. i lat. Philol. ved Univ. i Christiania. Kristiania. P. T. Malling. 1875. XX + 323 s. 8. — Die ægyptischen Denkmäler in St. Petersburg, Helsingfors, Upsala und Copenhagen. Von *J. Lieblein*. Mit 35 autographischen Tafeln. Univ.-Progr. f. das 1. Sem. 1874. Kristiania. 1874. IV + 82 s. 8. — Norges officielle Statistik, udg. i Aaret 1873. A. Nr. 1. Beretning om Skolevæsenets Tilstand i Kongeriget Norges Landdistrikt før Aaret 1871. Udg. af Departem. f. Kirke- og Undervisningsvæs. Kristiania. 1873. 91 s. 4; og for Aaret 1872. Smstds. 1874. 93 s. 4. — Norske Universitets- og Skole-Annaler. Udg. af Univ.'s Secretair. 3. Række. XII, 2.—3. hft. (Juni 1873). Krstnia. 1873. S. 73—212 (og af Univ.'s Matricul for 1872 S. 1—52). 8; XII, 4. Hft. (Octb. 1874). Smstds. 1874. S. 213—312 + IV; XIII, 1.—2. Hft. (Octbr. 1874). Smstds. 1874. S. 1—142 (og af Univ.'s Matricul for 1873 S. 1—48); XIII, 3.—4. Hft. (Octb. 1875). Smstds. 1875. S. 143—277 (og af Univ.'s Matricul for 1874 S. 1—48). — Det græske Statsliv i Oldtiden. Ved *Richard Christensen*. 2. Udg. Kjøbenhavn. Otto Schwartz. 1875. IV + 40 s. 8. — Danmark-Norges udenrigske Historie under den franske Revolution og Napoleons Krige fra 1791 til 1807. Af *E. Holm*. 1. Del. Kbhvn. C. E. Gad. 1875. XV + 445 s. 8; 2. Del. 1875. XIII + 392 s. 8. — Bidrag till kännedomen om Grekiska språkets studium vid de svenska läroverken från äldsta till närvarande tid. Af Dr. *B. Lundstedt*. Stockh. (Samson och Wallin.) 1875. IV + 84 s. 8. — Pedagogiska uppsatser af *G. R. Schlyter*. 2. hft. Lund. Gleerup. 1875. 40 s. 8. — Indbydelsesskrift til den off. Examen i Juni og Juli 1875 ved *Aars* og *Voss's* Latin- og Realskole. Krstnia. 1875. 116 s. 8. — Brudstykker af Stereometri og Trigonometri som Indledning til Astronomien. Af *G. S. Jørgensen*. Kbhvn. Reitzel. 1875. 21 s. 8. — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung. Unter Mitwirkung von Dr. *Ernst W. A. Kuhn* hrsg. v. Dr. *Adalbert Kuhn*. Bd. XXII. N. f. bd. II, 6. hft. Berlin. Dümmler. 1874. 8. — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung. Unter Mitwirkung von *Ernst W. A. Kuhn*, *August Leskien* und *Johannes Schmidt* hrsg. v. Dr. *Adalbert Kuhn*. Bd. XXIII. N. f. Bd. III, 1. hft. Berlin. Dümmler. 1875. 8. —

Digitized by Google

Zeitschrift für deutsche Philologie hrsg. v. Dr. *Ernst Höpfner* u. Dr. *Julius Zacher* 6. Bd. 1.—4. Hft.; 7. Bd. 1. Hft. Halle. Bchdl. d. Waisenh. 1874—76. 8. — Tidskrift utg. af *Pedagogiska Föreningen i Finland*. 1874, 6. hft.; 1875, 1.—6. hft. Helsingfors. 8. — Sokrates und Xenophon von *A. Krohn*. Halle. R. Mühlmann. 1875. X + 179 s. 8. — *S. H. Hoffmeyer Hansen*, Den reformerede Realskoles Historie. Kbhvn. C. Vilh. Hansen. 1875. 35 s. 8; — Program for Lyngby Borger- og Realskole. Kbhvn. 1875. 44 s. 8. — *H. Møller*, Die Palatalreihe der indogerm. Grundsprache im Germanischen. Leipzig. 1875. 66 s. 8. — *Chr. Cavallin*, Svensk-Latinsk Ordbok. 1. delen (A—J). Stochk. E. o. G. Beijer. 1875. 947 s. stort 8. — Biographiske Efterretninger om de Candidater, som ved Kjøbenhavns Universitet have underkastet sig philologisk-historisk Skole-Embedsexamen. Samlede og bearbejdede af *F. E. Hundrup*. 2. forøgede Udg. Kbhvn. C. A. Reitzel. 1875. 114 s. 8. — *Georg Bahr*, Exempler med Løsninger til Indøvelse af Regning med Decimalbrøk. Kbhvn. C. A. Reitzel. 1875. 36 s. 8. — *F. Tamm*, Bidrag till etymologisk ordbok öfver svenska språket. B. Upsala. 1875. VI + 148 s. 8. — *J. Johanssen*, Grammatiske Studier. I. Stoikernes Inddeling af Verbets Tider. Krstnia. Alb. Cammermeyer. 1875. 56 s. 8. — Fra *the Smithsonian Institution*, Washington: 1) Annual report of the board of regents of the Smithsonian Institution for the year 1873. Washington. 1874. 000 s. 8; 2) Fifty-sixth annual report of the board of public education, first school district of Pennsylvania, comprising the city of Philadelphia for the year ending December 31, 1874, with their accounts. Philadelphia. 1875. 340 s. 8; 3) Memoir of hon. W. W. Seaton. Washington. 1867. 8 s. 8; 4) Memoir of C. F. P. von Martius. By *Charles Raw*. Washington. 1871. 10 s. 8; 5) Report on the Chemistry of the earth. By *T. Sterry Hunt*. Washington. 1871. 26 s. 8; 6) Prospectus of the eighth annual session of the medical department of Howard university, 1875—76. Washington. 1875. 8 s. 8. — Monumenta Antiqvitatis. Minnen från Greklands och Roms Forntid. Utg. af Dr. *G. R. Schlyter*. Med beskrifvande text. 1. hft. (3 tavler i fol. og text i 8.) Karlskrona. (Fr. Apelqvist.) 1875. — *Fr. Gjertsen*, Fransk Læsebog for Middelskole og Gymnasier. Kristiania. P. T. Malling. 1875. 248 + XXXVI s. 8.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MAY 27 1943

Digitized by Google